

A. hebr.

765

Mena hem

THE FIRST
HEBREW AND CHALDAIC LEXICON
TO THE OLD TESTAMENT

Compiled in the Tenth Century

BY

MENAHEN BEN SARUK

THE SPANIARD

Selected and Translated from the Original Hebrew

BY

HERSCHELL FILIPOWSKI

ACCOMPANIED BY A

BIOGRAPHY OF THE AUTHOR

AS COLLECTED FROM A RECENT HEBREW WORK OF S. D. LUZZATTO

PROFESSOR AT PADUA.

Published for the Hebrew Antiquarian Society.

LONDON: JAMES MADDEN, 8, LEADENHALL STREET.

LEIPZIG: K. F. KÖHLER.

1854.

PRINTED BY W. H. LIZARS, EDINBURGH.

ADVERTISEMENT.

THE following pages are extracted from the Original Hebrew Lexicon of Menahem Ben Saruk. The object of the Editor is simply to show to the English Student the system which had been adopted in former ages in the Hebrew language ; a system by no means to be regarded as inferior to the one of modern times. The ancients always maintained, that the roots of the Hebrew language consisted of from one to five letters : as also upheld by Izchaki (vulgarly called JARCHI or RASHEE) in his Commentary to the Hebrew Scriptures ; while the modern Lexicographers contend, that the Hebrew roots are exclusively formed of three letters. Although this latter opinion is now universally acknowledged, yet the discerning Student, on perusing the present Extract, will have to pause before he can decide as to the genuineness of the modern opinion. On a thorough examination, he will find, that in numerous cases, preference is to be given to the old system. The Extract is thus intended as an inducement to the Student to peruse the entire original work.

TRANSLATOR AND EDITOR.

EDINBURGH, OSBORNE COTTAGE,
July, 1854.

ADVERTISEMENT

The following pages are extracted from the Original Hebrew Lexicon of Menachem Ben Shimon. The object of the Editor is simply to show to the English Student the system which had been adopted in former ages in the Hebrew language; a system by no means to be regarded as inferior to the one of modern times. The ancient always maintained, that the roots of the Hebrew language consisted of three, one to five letters; as also upheld by Isidore (originally called Isidore of Seville) in his Commentary to the Hebrew Scriptures; while the modern Etymologists asserted that the Hebrew roots are exclusively formed of three letters. Although the latter opinion is now universally acknowledged, yet the dissenting student on perusing the present Volume, will have to pause before he can decide as to the genuineness of the modern opinion. On a thorough examination, he will find that in numerous cases, the letter is to be given to the old system. The lexicon is thus inserted as an inducement to the student to pursue the entire original work.

Printed by J. G. & Co. at the University Press, Cambridge.

BIOGRAPHY OF THE AUTHOR,
 THE FIRST HEBREW LEXICOGRAPHER,
 THE CELEBRATED RABBI MENAHEM BEN SARUK,
 WHO FLOURISHED ABOUT NINE CENTURIES AGO.

[The materials were collected from a Hebrew work of S. D. LUZZATTO, entitled בית האוצר.]

MENAHEM BEN JACOB, the Spaniard, of the family Saruk, was the first who arranged all the Biblical Hebrew and Chaldeic words into a lexicographical order, and thereby compiled the first Hebrew and Chaldeic dictionary. In the preface to the same he explains many grammatical rules in etymology as well as in syntax. It would appear, from a passage mentioned in his dictionary, that Menahem had already before him a similar work, compiled by Rabbi Saadiah Gaon; as, in the root הָג, he says, "I observed, in *the expositions of Rabbi Saadiah*, under the root הָא, the following passages: *לְהַדִּיף אֶת כָּל אֵיבֶךְ*, גְּמֹל יְדוּ הָרָה", etc., etc. But it is probable, that the work alluded to was not a dictionary, but a mere exposition, confined to a certain number of Hebrew words according to his own system, as was equally done by him with the collection of the *ninety* Rabbinical terms.* Moreover, it is most likely that some later author extracted certain lexicographical expositions, as found distributed among the numerous theological writings of Rabbi Saadiah, and that he arranged them alphabetically, so as to give them an appearance of a dictionary. For, had Rabbi Saadiah himself compiled a Hebrew dictionary, it would not have escaped the notice of Aben Ezra, or that of any other ancient author.

At each Hebrew root having several definitions, Menahem first states the number of such definitions, and then proceeds to analyze and illustrate them by various Hebrew Biblical passages. Generally, his style is very brief; and of such roots whose definitions are commonly known, he gives no explanation whatever; whilst, on arriving at a difficult or obscure passage, he endeavours with great exertion to analyze and explain the

* Vide *Ewald and Dukes*, p. 110, under the title of חֲפֵסִיר אִלְסָנֵעִין לַפֶּסֶה אֶלְפָּרָדָה "Exposition of Seventy Scarce or Isolated Words," Frankfort-on-the-Maine, 1844. A second edition of this collection of words has been republished at Leipzig (1846), by Ben Jacob, in his דְּבָרִים עֲחִיקִים, p. 22.

same with acuteness and precision, so that oftentimes he displays new and extraordinary ideas (vide the extracts made by S. D. Luzzatto, in *Kerem Chemed*, v. p. 49).

Jzchaki (generally called *Rashee*) very frequently supports himself by the authority of Menahem, though in many instances he omits to mention the name of the latter; not, however, from a motive of plagiarism, but simply from his belief, that every reader was acquainted with the work alluded to, as this was the only Hebrew dictionary then known.

Menahem was gifted with a high degree of humility and meekness, as he never uses harsh language against any of his contemporaries, or authors previous to him, even on points where he materially differs from them; he does not even name them, but satisfies himself by merely calling them "some commentators," or the like. Once (in the root אנ , as cited above) he mentions the name of Rabbi Saadiah Gaon, saying — "I cannot discover the motive of Rabbi Saadiah, why he classifies all these passages under the root אנ . The manner of his [R. Saadiah's] expositions, however, together with the elegance of his style, sufficiently indicate his high learning; and consequently, from a point of modesty as well as good faith, it would be unjust to ascribe any error to his arrangements."

The dictionary of Menahem being at that time the only one extant, copies in MS. of the same soon circulated throughout all countries, whereby his name became very famous. Misled by envy, Donash Ben Librat, of Fez, a contemporary of Menahem, took up the above dictionary, and made severe comments on the greater part of it; as, according to his statement, he considered the ideas of Menahem injurious to the students as well as to the so-called *savans*.

Donash arranged briefly his comments and criticisms in a long poem, addressed to Menahem, composed of 108 verses;* subsequent to which, he proceeds to prove his attacks analytically at considerable length; and though in the commencement of the poem he praises the merits of Menahem, he notwithstanding, in the latter parts of it, ridicules our author with such sarcasm as had he been addressing a young pupil. It is probable, that Donash did not intend by his severe style to injure Menahem personally, but followed the Arabian poets, from whom the Hebrews in the Arabian dominions learned the style of polemic — to over-praise any thing grand, and to under-rate any thing inferior.

Donash seems not to have been satisfied with his mere epistles to Menahem, but sent also a copy of all his comments to the Prince HASDAEE

* From the manuscript of the Bodleian Library at Oxford, it appears that the number of verses is not less than 113.

BEN ISAAC, accompanied by a poem, composed of forty-one verses, as a dedication in honour of that prince (vide *Kerem Chemed*, vii. pp. 79, 80). In that poem he styles Menahem as one who confused the true significations of the Hebrew roots, and enveloped the Biblical passages in obscurity. Such injustice could never be forgiven, had the critic, as we stated above, not adhered to the style of the poets; for he never could have meant what he had written. He ought, however, to have considered, that such criticism falling into the hands of the prince, great injury and trouble to Menahem would be the consequence, as will be narrated below.

This Hasdaee Ben Isaac Baschrut gained the favour of King Abd Alrachman (the Servant of the Merciful One), in the city of Cordova, commonly called Amir Alumnin, who reigned from the year 912 to 961 of the current era. The king charged Hasdaee with the ministry of finance, as is apparent from a letter written by Hasdaee to the king of Cozar, where it says—"The revenue of the king [Abd Alrachman] amounts annually to 100,000 florins, this arising only from the income derived from the numerous merchants who come hither from various countries and isles. All their commerce and affairs must be subjected to my guidance, praised be the Almighty, who bestows his mercy upon me! The kings of the world [or land] no sooner perceive of the greatness of my monarch, than they hasten to convey to him presents in abundance. It is myself who am appointed to receive such presents, and at the same time to return rewards awarded to them."

From the poems of Menahem and Donash to Hasdaee, it is evident that Hasdaee was also the privy-councillor of the king in times of war.* It is also affirmed, that he was very skilful in medicine, which circumstance was probably the cause of his greatness. According to O. G. Luzzatto, it is this Hasdaee who is mentioned in the work of *Wenrich*, p. 217, to have been the first of the *savans* engaged in rendering from the Greek into Arabic the names of medicinals enumerated in the work of *Dioscorides*;

* The passages in the poem alluded to run thus —

אלוה כל בשר , הקימו להם שר ,
 להודיע מוסר , להבין נמהרים •
 והצליח דרכו , שלחו בו מלכו •
 וערב חין ערכו , כמנחת בכורים •
 ונתן את חנו , בעין מלך מנו
 לקצין גם קרנו , עלי שרים הרים ,
 ואין דובר דבר , בכל מקום עבר •
 בעזרת אל גבר , מדינות ושערים •

subsequently it was offered as a present by the Grecian king to the king Abd Alrachman.

The Prince Hasdaee induced Menahem to leave his native place, and to settle at the city of Cordova, with a view of cultivating and advancing the Hebrew literature and language. Thus Menahem was placed under the protection of the above prince, and that of his father, Isaac Ben Hasdaee, whose benevolence is extolled in the book called *Tachkemoni*, by the famous poet, Al-Charizi, ch. xviii.* But by some cause unknown, Menahem was subsequently calumniated before the said prince, and before time was given to Menahem for his defence, a verdict of guilty was pronounced against him, and even executed without delay. It appears that the accusation took place on a Saturday, when the prince was allowed to keep his day of rest, in accordance with the laws of his creed. No sooner was the decree against Menahem sanctioned, than on the same day, a body of men were ordered to his house, where they ill-treated Menahem, tearing the clothes from off his body, plucking the hair off his head, and reducing his house to its very foundation.

Menahem, at this severe ill-treatment, addressed a letter to Hasdaee, who, without taking the pains of ascertaining the cause and amending the wrong done to the unfortunate Menahem, replied briefly thus—"If thou wert wrong, I have chastised thee; and if thou wert wronged, verily I have caused thee to share the future world."† But who is there of thieves or murderers that cannot find a similar excuse?

Menahem, seeing that there was no chance for a reconciliation, and that he was actually destitute of every means of subsistence, addressed a second letter as a petition to the prince, containing reproaches for the wrongs that were done to him, saying that the Almighty would punish his persecutors; and he argued, also, with the prince, and asked him how, after the many years' faithful service, and after the continued assurance he received from the prince that he would always consider him as one of his protégées for the zeal and activity he had displayed—how the prince could for a moment condescend to lend his ear to the scandalous reports and venomous slanders that were circulated against him by his

* In the original it reads thus—

בימים ההם זרח בספרד שמש התהלה, ברקיע הגדלה, הוא הנשיא הגדול ר' יצחק הספרדי בן חסדאי ינוח בצל שדי, כי הריק לכל שואליו ברכה עד בלי די כי הנשיא ההוא החיה בשללי חסדיו מתי הסכלות, ומשך בעבותות נדבותיו לבות בני הגלות, והעביר קול מי לה' אלי. וכל מחסורו עלי. ויאספו אליו כל גאון וכל לב, מארצות אדום וערב, ממזרח וממערב, וערך שלחן חסדיו לפניהם, וענן הורו עליהם. וכו'

† The original reads—

אם העיית כבר הביאותיך למוסר, ואם לא העיית, כבר הביאותיך להי עולם הבא.

enemies—and, moreover, how he dared give judgment without a trial and investigation? And why he sent him away from his presence, whereby he was thrown into the pale of misery and distress?*

This epistle is still preserved in MS. at the library of Parma (De Rossi, i. 1393), and at that of the late Chief Rabbi Gierundi, of Padua, in Italy. From the former a copy was made by Sr. Jacob Levy of Turin, and from the latter, by Prof. S. D. Luzzatto of Padua. The translation of the epistle in question follows herewith —

INTRODUCTION BY THE TRANSLATOR.

IN submitting to the reader the following translation of the most sublime Hebrew poetical epistle written by the excellent Menahem, I have to make the following observations:—Were I to analyse and account for all my renderings, it would take not less than treble the space of the translation. Suffice it to say, that I have adhered to the *sentiments* of the poet, deviating occasionally from the original text, in such passages as would not admit of a literal translation; it being well known to every translator what difficulties one has to encounter in rendering poetry from one language into another, particularly from one of the Orientals into a living tongue. The style of the former may oftentimes not suit that of the latter. The poet, without regard to any particular language, will frequently introduce a metaphor for the sake of rhyme or metre, which metaphor he would willingly avoid had he to frame the same subject in prose. That this was also the case in our poet's style, I need hardly notice, inasmuch as the Hebrew language, especially on account of its limited number of words, compels the poet too frequently to sacrifice sentiments to rhyme and metre. In translating poetical Hebrew, most of the compulsory expressions may easily and consistently be dispensed with, as long as such dispensation does not alter the sentiments conveyed in the original version. It is an erroneous supposition with some translators or critics, when in a translation, particularly of a poem, they discover that some word or other of the original has been omitted. It may often be ascribed to the inexpediency of such being translated. At some future period I may find occasion to extend this subject.

* In both manuscripts the letter alluded to, with a slight variation, is headed as follows —“An epistle addressed from the prison, by Menahem Ben Saruk, to the Prince Hasdaee Ben Aschak, relating all the details of his unfortunate position, and petitioning the prince for mercy, and release from the prison.” But from the contents of the epistle itself, the correctness of the headings must be disputed, as there is not the least mention throughout the whole of the letter, of his having been imprisoned, nor is reference made to any particular facts concerning the whole event. It contains exclusively reproaches and arguments against the conduct of Hasdaee towards him.

AN EPISTLE, ADDRESSED FROM THE PRISON, BY MENAHEM BEN SARUK, TO THE PRINCE HASDAEE BEN ASCHAK, RELATING ALL THE DETAILS OF HIS UNFORTUNATE POSITION, AND PETITIONING THE PRINCE FOR MERCY, TO RELEASE HIM FROM PRISON.

I beseech thee, in the name of the Lord, the God of heaven and earth, and in the name of the remains of all our prophets, that thou mayest peruse the entire of the following epistle from beginning to end —

אדוני בל אדוני, מני אדם הקדמוני, תכלית כל אחרון.
 ואמנם לא לי לבד, כי אם לכל נדיב ונכבד, ולכל אנשי פתרון.
 עת מליצות מבאר, ומושב נגידים מפאר, כמו ענקים לגרון.
 גם בקרב אורחים, כאשר בתוך חוחים, חבצלת השרון.
 סמדר לעולם פתח, הנראה כציץ המפתח, אשר על מצח אהרן.
 נדיב ואורח, העת אשר זרח, פנות עולם פצחו רץ.
 ליושבי ארץ ושוכני אי, הוקם למו לראי, ויהי לזכרון.
 גם היה היה, לכל שארית השביה, חומה ובצרון.
 איזהו עיקר, אשר לא יערכהו כל יקר, נדיב שכל בכשרון.
 אלו כל מחוקק, חקקי חיקו יחוקק, לא השיגו מעשר עשרון.
 ואם יאיצו בכחם, היוכלו במרחבי צחצוחם, לחוות כח היתרון?
 בשבחו אני אחל, וטובו לא איהל, כי אפס שברון.
 וזאת יורה עלי, כי לא שקר מלי, ואין בם עורון.
 רב במועט אפרוש, ולי נאה לדרוש, מלין בלי עצרון.
 מכל צדדים. כלו מחמדים, משלם בלי חסרון.
 יטה חן לניבים, שוכן כרובים, אשר על הארון.
 וחסד ימצאו נא, בואת העונה, להשביח נדיב מחרון.

My lord, the son of my lord,* from Adam the first men, thou art the darling object of this last generation;† yet art thou extolled and esteemed not only by myself, but by all savants, poets, and expounders of the Holy Writ, thou art like a necklace round the neck, whenever they find an opportunity to praise the merits of the philanthropic and benevolent. Of citizens thou art like the rose among thorns; a perpetual vine-blossom, and like the engraven gold plate on the forehead of Aaron. Thou philanthropist! when first thou shonest forth, the pillars of the earth began to utter songs; to the inhabitants of countries and isles

* Here Menahem refers to Hasdaee, the father, who was also his protector.

† Luzzatto explains the sentence, מני אדם הקדמוני, תכלית כל אחרון, to the following effect—"Of all mankind, from Adam down to this last generation, I have no other lord but thee;" whilst, according to Igell and Lolee, two of his pupils, Menahem intends to say, "Thou art the most perfect possible of mankind posterior to Adam, the first man, who alone was created by God's own hand in the greatest perfection." But it seems that his true meaning was, that of the whole chain of mankind, Adam was the first of the most perfect and Hasdaee the last.

thou art a standard of remembrance, a stronghold and refuge to the remnant of Israel in their captivity. Who is there, among chiefs, that excels every valuable imaginary, if not thou, noble and virtuous one? Were all authors collectively to put forth all the thoughts contained within their bosom, they would not comprise the hundredth part of thy merits. Were they even to expand their poems with all the riches poetry commands, they could not sufficiently express thy dignity. I shall now define thy exaltation, without hoping for reward, since every hope has failed; may this prove that my words are not painted nor masked. I will be brief, though I ought to dwell at length without reserve. THOU ART IN EVERY RESPECT LOVELY, ACCOMPLISHED, WITHOUT THE LEAST FAULT. May He who rests upon the cherubim of the ark grace my speech, that it may meet with mercy at this critical moment, and may the wrath of the noble lord be withdrawn.

May my sufferings be committed into the hand of God. Before Him let my eyes weep. Let my mouth pour forth prayers to Him who protects the oppressed; whilst my soul yet dwells within me, let me plead for my cause. If my lips speak wrong, it is grief that oppresses me; and if my palate gives vent to bitter expressions, it is the great injustice done to me that burns within my breast. Thus it is not becoming for princes to scrutinize the utterance of the oppressed, since the misery with which they are surrounded often intoxicates their mind. Let the princes picture to themselves parallel circumstances. Behold, Moses, the godly man, whose equal was not to be found among all our righteous prophets, when oppressed with grief and sorrow, was apt to disobey the words of the Most High, in allowing his lips to speak unjustly. Reason and intellect would seem to have departed from him when attempting, against the will of the Almighty, to force water out of the rock, whereby he awakened the anger of the Almighty, who punished him on account of Israel, by whom he was mortified. How much less is a dead dog like myself? While he was holy, I am but miserable, profane, and impure. Harken to my words, I pray, O my great and noble lord.

Like myself, thou art created of dust; my Maker is also thine. Dust is our mutual origin; our days in this world fly like a shadow. The grand and opulent, alike with the suffering poor and humble, will all return to the earthly grave. I, who am oppressed and suffering before my time yet terminated, ere my days have yet completed their number, how wearisome become the moments of my nights, which the morning star never illumines; as is also my moon constantly buried under thick clouds, and the stars of my evenings have ceased to throw their lustre. Of all this I acquit my Maker. I am full with pain and misery; my teeth grow blunt without unripe grapes; my enemies prepared fruit of

death for me, they dug a pit for my feet, tied them with chains of wrath, and inflamed my bowels with perpetual burning substance. At my downfall my enemies rejoice ; yet, though the aid of God be distant, the sin rests at the door of my persecutors ; and though misfortune is sent from God, His guards are nevertheless constantly awake at their misdoings ; and though the time allowed them may yet endure, judgment awaits them, and eternal justice will return. The days of man will not terminate before the time of punishment has arrived, and the decree of God executed. Would that thou shouldst remain alive to see the end of things to take place in course of time ; and though there be none to acquaint me with the present or future results, the supreme Judge in heaven is watching unceasingly at all the insults I am subject to. This is my only consolation. For what can I meditate to calm my raging soul, to pacify her calamity ? Of all the miseries of man, ever since his creation on this earth, comparing one to another, I find that none attained the degree of my own ; I am created to contradict the maxim, " There is nothing new," since my case never had nor has its equal. Thus I am convinced that I am born to serve as a sign in this world ; wherefore my heart is trembling at the threatening wrong and injustice, it is roaring like the ocean. If I consider the serpents as my brothers, the owlets as my friends,* surely their mournings never equalled those of my own ; my cries are more distressing than theirs ; my cries are more bitter than those of Yaazer ;† my cries are multiplied : my bones bewail each other, my muscles clamour at one another, and I weep at them all. The fat of my flesh I reduce, and my bones I annihilate ; I stretch them on the ground, and water them with the drops of my eyebrows ; I endeavour to satisfy them with my tears, with the hope of mitigating my woe, and decreasing my bitterness ; but when these dry furrows have drunk deep, their agony is renewed at my calamity. Whenever my eyes begin to shed tears, He that presides in heaven hears me, who am downcast and continually wearied with my disaster. I will not return until my flesh is consumed and sunk in the grave ; then I shall bear sorrows and troubles. I know that my living Redeemer will take up my cause, and do justice. Though it may yet last, I still hope till the day of judgment, the day of eternity, when we shall face one another, my persecutor beside me : when none will dare to escape, nor release himself with riches ; the day in which the rich and the poor will be alike, without regard to rank and station ; the day when no calumnies can be brought forth, nor made to prevail by the opulent.

* Job xxx. 29.

† Jeremiah xlviii. 32.

Having to close the work at present, I must discontinue the letter of Menahem, which is rather of considerable length, and confine myself to one more extract.

It appears from the remainder of the letter alluded to, that Hasdaee was greatly indebted to Menahem for many literary essays and poems, compiled by him in praise of the former, as is expressed in the following extract —

Thus says Menahem, in addressing himself to Hasdaee — “Remember, my lord, the sorrowful night in which my mistress, thy mother, departed this life — may her Creator have mercy upon her! — when thou camest on foot to my dwelling, requesting me to write a funeral sermon and an elegy in her memory; and that, to thy delight, thou hadst found me already engaged on this very subject. Moved by this act of fidelity, thou swarest by the name of the Most High, saying, ‘For ever will I remember thee!’ and yet thou forsakest and despisest me. A similar event took place at the death of my lord, thy father. I compiled a grand elegy and a number of lamentations, which were read daily by all Israel during the entire period of mourning. Lo! has not David, the anointed of Jehovah, previous to his decease, commanded — though for a much inferior act — that Barzillai of Gilead be henceforth for ever maintained at the royal table? What reward have I received at thy hands for the numerous epistles of praise I multiplied for thy exclusive honour? Behold, I exhausted every possible metaphor, every possible rhyme; I stifled every orator and poet; I left room for none to add aught. As yet I have not renounced my loyalty; as yet I cherish the best praises on you. Although thou hast chastised me most bitterly, my righteousness does not leave me; my steps will not lead me astray.

“Moreover, reflect that thou hast brought me from a distant land, from a happy home; thou hast led me away from a plentiful pasture. I hastened to thy call; my feet were not checked by the scorching sun, nor did the tempest halt my progress. Neither sword nor arrow could prevent me; and yet, it was not out of fear for thee, or in the expectation of reaping thy rewards, that I left my home; it was thy brotherly love, thy glorious friendship that inspired me with courage.

“No sooner did I arrive when thou requestedst me to devote myself to the study of the holy tongue. I obeyed; I refused my eyebrows to rest; I would not sleep until all thy wishes were realized; and here I swear, if ever I did not obey thy command, though in a state of extreme distress, suffering from hunger and other privations. May my right eye fail, if I am able to supply my wants, if I am not literally starving; and yet God has hardened thy heart, removed from thee every sympathy,

forbidding thee to have mercy upon me. Why dost thou not question thyself—‘this hard-working man, whom I have employed for my own interest, whom I led away from a distant land, removed from his trade, with naught in his possession, his eyes solely directed to me, whence is the means of subsistence to come for himself and family? Who is to feed and clothe them?’ What becomes of the solemn oath thou hast taken in the name of the Lord thy God, to supply my wants, and to reward me? Thou knowest well that, ever since my misfortune, had it not been for the kindness of thy father, under whose roof I took shelter, had it not been for his gracious favours, I would have perished. May the Lord God repay his generous deeds! Blessed be he from the God of Israel!

“Now I beseech thee, in the name of the holy religion which is thy only guide, that thou mayest listen to my arguments; weigh them with justice, without partiality. Depend not on thy understanding; confess if thou findest them true, while if thou thinkest them wrong, inform me of it gently.

“My lord, take an example from Job, who, when sorely afflicted by the hand of God, could not refrain from heaping comments upon comments on his sufferings, which he imagined he was wrongfully subjected to. He reasoned against God as if against his equal. Yet, God knowing these reasonings to emanate from the lips of one in utmost distress, pardoned him, and ultimately bestowed His mercy upon him. Learn thus from the ways of God, since man is bound to follow His paths. May the God of Israel, who awards victory to kings, grace thee, my lord, with glory, that thou mayest live long, that thy enemies be consumed, while thy friends may rise like the brilliant sun in his light. May the Holy One of Israel bless thee with peace and prosperity. Amen. Selah.”

From the contents of the entire letter of Menahem, the omitted part included, the character of the charge brought against him before Hasdaee, cannot be traced. It is clear that it must have been of an irreligious character. He might have been accused of Karaitism, namely, of having disbelieved the doctrines of the Talmudists. It is also evident, that the accusation was subsequently discharged, and that Hasdaee at last became convinced of his entire innocence; otherwise, it would be difficult to comprehend how the dictionary of Menahem became so popular among all Rabbanites, so that IZCHAKI and his disciples quote it without reserve, and lay so great a value on its merits. Moreover, we find none of the ancients accusing him of the crime alluded to.

Again, it is well known that Rabbi Saadyah Gaon was the greatest enemy of the Karaites, by whom he was likewise hated. And yet

Menahem, in quoting occasionally the opinions of R. Saadyah, speaks of him in the highest terms of reverence. It may equally be argued, had Menahem really been considered a Karaite, Donash Ben Librat, his adversary, could not consistently have attacked him for having enlisted *לא* (vide root *לא*) under the head “not;” since the Karaites disregard the Massorah which reads the word *לא* in the above three verses as *לו* “to him.” Nay, in another part of his criticism, Donash reproaches Menahem for having explained *וּמִלֹּק אֶת רֹאשׁוֹ* Lev. i. 15, as if it were written *וּשְׁחַט אֶת רֹאשׁוֹ*, “to kill.” Saying, that such base explanation is given by ANAN, the chief of sectarians, who deviate from the Talmudists, and the ancient sages, that witnessed all the ceremonies at the Temple with regard to sacrifices; and from whom we know that *מִלִּיקָה* is something else than *שְׁחִיטָה*. Thus had Menahem been a Karaite, the allusion made by Donash to Anan could not be applicable, since Anan is regarded as the principal authority of the Karaites. Besides the endeavour of one to explain the Scriptures in a literal sense, is no argument that he clings to the views of the Karaites. For Rashee as well as Rashbam have likewise explained numerous passages at variance with the Talmud, even in matters of law. For instance, Izchaki, in his commentary on the passage *אַחֲרֵי רַבִּים לְהִטּוֹת* Exod. xxxiii. 2, says — “some sages of Israel give this verse various allegorical meanings, but the style of the text cannot be reconciled accordingly; I therefore will endeavour to explain the same in its literal sense,” etc. In like manner, says Solomon Ben Melech, of the verse *הַמִּקְרִיב אוֹתוֹ לֹא יִזְשֶׁב לוֹ* Lev. vii. 18, “that our sages diverted its literal signification.” The difference between the Talmudists and the Karaites consists principally in the practical performance of the laws. The former complying with all the various traditions handed down to them from their ancestors, as sanctioned and confirmed from time to time in each generation; while the Karaites, from their very origin, *rejected* the authority of their predecessors, in having endeavoured to perform the laws according to the literal meaning of the text, as imagined by each of them individually. Behold, Cosari, the most faithful and most sincere of the Rabbanites, in his book, chap. iii. § 41, states, “that the Karaites may be justified when they render *מִמָּחֳרָת הַשַּׁבָּת* on the morrow after *Sabbath* Lev. xxiii. 11 (*i. e.* Sunday); and that only by *some* of the Judges and Sanhedrim the word *שַׁבָּת* might have been considered as an expression borrowed to represent the first day of the Passover festival. It is certainly lawful for the nation to choose either of the two opinions, yet the Judges and Sanhedrim fixed it to be on the second day of Passover.” Thus, admitting even that Menahem endeavoured to explain the Scriptures in a literal sense, he

could not on that account have been accused of Karaitism. Indeed many arguments might here be enumerated to disprove the supposition that Menahem belonged to the Karaites; suffice it to say, that the accusation brought against Menahem must needs remain a mystery.

Menahem was born, according to Moses Ibn Ezra, at Tortosa, in Catalonia, Spain, (vide נחל קדומים of L. Dukes). The year cannot be given with precision. It is supposed to have been in the earlier part of the 10th century. At the request of the Prince Hasdaee, as related above, he repaired from his birth place to Cordova, where in all probability he ended his life.

Besides the Dictionary, Menahem is supposed to have written another work in answer to the criticisms of Donash Ben Librat. A paragraph of Menahem's second work, as quoted by R. Priput Duran, commonly known by the name of APUDI, will be found inserted in the body of his Dictionary, page 76, but the entire work is not known to be extant.

Another work was compiled by the disciples of Menahem against the attacks of Donash, and subsequently it called forth a reply from the disciples of Donash in defence of their tutor. Both these works are preserved in manuscript in the ducal library of Parma. To this MS. is subjoined another work compiled by the very ingenious Rabenu Tam of the *Baalé Tosephoth*. This latter work, accompanied by the Criticisms of Donash, is already in the press. It will form a second volume to Menahem's Dictionary.

FIRST HEBREW LEXICON.

ALEPH.

אבה. *אבהת חרב* *The dread of the sword*, Ezek. xxi. 20. This root, says our author, is unique in the Scriptures, and must be explained by the sentence wherein it occurs. There is no need to class it among anomalies, inasmuch as the Sacred Scriptures do not contain the entire Hebrew language. Judah Ben Karish (or Kurish) attempted to compare **אבהת** with **אבעת** which might be derived from **בצקה** Jer. viii. 15; thus prefixing **א** to the beginning of the word, and changing **ה** for **ע**, leaving the **ב** as the exclusive root of the word; a conjecture most unsound. Menahem continues to observe: Is it proper, because ignorant of the signification of **אבהת**, to fracture some words in order to heal others? If our language were known to perfection, as in former days, there would be no need to apply such remedies; but now, in its imperfect state, we must necessarily judge of words from their connection with their respective phrases.

אב. *אבנים* Ex. i. 16 — *A cavity*, prepared to receive the infant at birth; compare *אבנים* Jer. xviii. 3, where it likewise signifies the cavity over which revolves the wheel of the potter, to receive the fragments.

אבוי. From this root may be derived the word **אבה** in the verse *חלפו עמי אבה* *my days past in woe and distress*, Job. ix. 26; thus comparing *אבוי* with *אבה* Lam. ii. 5; and *אבה* with *אבוי* Prov. xxiii. 29.

אברך. *The worshipful one*, Gen. xli. 43, compare *אברך כל בך* Jes. xlv. 23, signifying a chief, to whom homage is paid, and before whom the people bow and kneel down.

אגל. *אגלי של* *Drops of dew*, Job xxxviii. 28. This root is unique.

אגף. *אגפיו אורה לכל רוח* *I will scatter his wings in every direction*, Ezek. xii. 14. Compare the Chaldaic *אגף די נשר ליה* Dan. vii 4.

אד. *אל תבא בשער עמי ביום אידם* *Thou shouldest not have entered the gate of my people on the day of their calamity*, literally *darkness*,

Obad. 13. Compare ואד יעלה מן הארץ *But there went up a mist from the earth*, Gen. ii. 6.

מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הַעֹלָה הִיא לְמַעַל וְרוּחַ הַבְּהֵמָה הַיּוֹרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לָאָרֶץ. אָדָם.
Who is there to discern the thoughts of man, whose spirit rises above? and those of the beast, whose spirit descends below? Eccl. iii. 21. Many may be astonished at this expression of Solomon, the wisest of men, who in another place says, וְהָרוּחַ הַשׁוֹב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נָתַןָהּ *"And the soul returns to God who gave it,"* Eccl. xii. 17, how he should contradict himself by casting a doubt, in the former verse, as to whether any distinction is to be drawn between the soul of man and that of a beast; but on due reflection, and a thorough analysis, it will be found impossible to explain the verse alluded to in an interrogatory sense. For, were the sentence really to express a doubt whether the soul of man rises above, or whether that of the beast descends below, the punctuation of the interrogative הִי ought to have been according to the rules of grammar with הַשֵּׁף, namely, הַיּוֹרֶדֶת, הַעֹלָה; as is the case in similar interrogatives, such as הַעֲבָד יִשְׂרָאֵל *Is Israel a servant?* Jer. ii. 14. הָאֱמֶת אִתְּכֶם *Is truth with you?* Gen. xlii. 16, and many of the like character; whereas in the present case, the two verbs הַעֹלָה and הַיּוֹרֶדֶת are pointed in the demonstrative or indicative case, thus confirming that the soul of man *does* rise above, and that of the beast *does* descend below. The interpretation of the sentence therefore must be as given above.

Menahem further adds, that there are in Hebrew three modes of interrogation which have הִי at the beginning, viz.—in the first, the הִי receives *Pathah*, as in הַעֲבָד יִשְׂרָאֵל Jer. ii. 14; in the second, the הִי receives *Segol*, as in הָאֲנֹכִי לָאָדָם שִׁיחִי Job xxi. 4; and in the third, the הִי receives *Hataph pathah*, as in הִכִּימִי אָנוּשׁ יָמִיךְ Job x. 5. But where two interrogations follow each other, the first is generally preceded by the interrogative הִי, and the second by the particle אִם, as in הָאֲנוּשׁ מֵאֵלָה יִצְדָק אִם מַעֲשָׂהוּ יִסְדֹּק גִּבּוֹר Job iv. 17. Here follow in the original seventeen more verses quoted from the Bible in support of his argument; they are—Hab. iii. 7; Ps. lxxviii. 20; Joel i. 2; Job xi. 7; ib. vi. 5; ib. x. 5; ib. xiii. 9; Ps. lxxxviii. 5; Jer. xiv. 19; Ps. xciv. 19; Job x. 4; ib. xiii. 8; Num. xi. 22; Jes. i. 2; Jud. xi. 25; Ps. lxx. 10; Job xxxix. 10; and many more; whereby Menahem distinctly proves, that if it had been the intention of Solomon to express his sentence with an interrogative, he would have followed the construction of the above double interrogations, viz.—מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם הַעֹלָה הִיא לְמַעַל וְרוּחַ הַבְּהֵמָה יוֹרֶדֶת לְמַטָּה לָאָרֶץ .

אֵהְיָה. Ex. iii. 14—*Ehyeh*. This is the name of the most Holy One; it is not derived from any other word. Some considered אֵהְיָה to be derived from the verb הָיָה, and endeavoured to explain the sentence—"I who have been with you during past time, will also be with you in time to come;" but when we find the same expression repeated singly, *e. g.*, אֵהְיָה שְׁלַחְנִי אֵיִכֶם *ibid*, the above exposition falls to the ground; it therefore cannot be compared with אֵהְיָה כְּמֵל לְיִשְׂרָאֵל Hosea xiv. 6, אֵהְיָה לִי לְאֵב 2 Sam. vii. 14, כִּי אֵהְיָה עִמָּךְ Ex. iii. 12, where the א is a servile. Otherwise, I would not quote this word among the Alephs. Menahem consequently thinks that the א in אֵהְיָה is the same as the א in אֲשַׁכּוּל, אֲבִיר, &c.

אוֹבֵל. Dan. viii. 2. Some attempted to explain אוֹבֵל as derived from אוֹלֵי מִים and אוֹלֵי מִיִּם from Ps. lxxxviii. 5; thus, *the river of strength*; but such is not admissible by the rules of grammar, since the ל and י are of a reversed order in the one from what they are in the other; wherefore it is more expedient to interpret the same as a name of a place.

אוֹלֵי. This word may be said to admit of three definitions—First, אוֹלֵי יְרֵאָה ד' בְּעֵינַי where it may be rendered—*I pray* the Lord may consider my affliction, 2 Sam. xvi. 12. Secondly, אוֹלֵי יְמוּשָׁנִי My father *peradventure* may feel me, Gen. xxvii. 12. And thirdly, וְאוֹלֵי נִשְׁתָּה מִפָּנַי *Unless* she had turned from me, Num. xxii. 33.

אֲחֵלִי. 2 Kings v. 3, and Ps. cxix. 5, an interjection, expressing a desire. Some thought it to be derived from וְיֵחַל מִשָּׁה Ex. xxxii. 11; but on account of the א, such supposition is not admissible. Moreover, the latter invariably precedes the word פָּנֵי *the countenance*, such as וְיֵחַל מִשָּׁה אֶת פָּנֵי אֱלֹהֵי and many more.

אֲט. וְיֵחַל אֲט And he went *barefooted*, 1 Kings xxi. 27; as may be inferred from the sentence in which it occurs.

אֵל. 1 Sam. xxvii. 10, may be rendered thus, *Whither* have ye made a road to-day?

אֵלִם. אֵלִם צֶדֶק תְּדַבְּרוּן. Do you indeed speak righteous *sentences*? Ps. lviii. 2. This root is analogous with אֵלִם מֵאֲלִמִּים אֲלֹמִים We were *binding sheaves*, Gen. xxxvii. 7, and is metaphorically applied to a collection of righteous sentences; or it may apply to a congregation to whom the sentences were addressed, namely, "Do you *collectively* speak righteousness?"

אֵלֶף. וְאֲנִי כְּכֹבֶשׂ אֵלֶף יֹבֵל לְשִׁנּוּחַ But I was like a *great* or *selected* lamb that is brought to the slaughter, Jer. xi. 19. Judah Ben

Karish explains it, like a lamb and *ox*, first, by introducing a conjunctive ו in the beginning of אֵלֶיךָ as if written וְאֵלֶיךָ; and secondly, by comparing it with שֶׁנֶּרְאָה Deut. vii. 13, in which no ו is to be found in the middle of the word; whereas the word in question is easily explained as above. The verb יָבַל in the singular number also proves כִּבְשׁ אֵלֶיךָ to be a single noun, accompanied by an adjective. JONATHAN BEN UZIEL, in his Chaldaic Targum, supports the opinion of Menahem, by rendering the above כְּאֵמֶר בְּחֹר "like a *selected* lamb."

אָפֵל. אָפֵל כִּי אֶפְלוֹת הָנָה. For they were *hidden* yet, Exod. ix. 32, meaning they were yet under ground; it is derived from אָפֵל *dark, obscure*.

אָפֵן. אָפֵן דְּבַר רְבוּר עַל אֶפְנֵי. A word *fitly* spoken, Prov. xxv. 11. אָפֵן is not derived from אָפֵן a *wheel*, as some have supposed, on account of the ו in the latter, but from אָפֵן *face, front, or ways*.

אָפֶס. אָפֶס מִי אֶפְסִים. The water was to the *ankles*, Ezek. xlvii. 3. It is derived from אָפֶס *Dan. v. 5*.

אָצֵל. אָצֵל כִּי יָגִיעַ גִּי הָרִים אֶל אָצֵל. For the valley shall turn a *high* or *selected* place, Zech. xiv. 5, אָצֵל may be compared with אָצִילָה Her chief men, Jes. xli. 9.

אָרָאֵל. אָרָאֵל הֵן אֶרְאֵלִים צַעְקוּ חוּצָה. Behold, they shall cry for their *altar* without, Jes. xxxiii. 7. The noun will frequently be found in the accusative after the verb בָּכָה, such as וַיִּבֶךְ אָתּוֹ אָבִיו Thus his father wept for him, Gen. xxxvii. 35; וַיִּבְכוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מֹשֶׁה Thus the children of Israel wept for Moses, Deut. xxxiv. 8; וַיִּבְכוּ אֶת אַהֲרֹן They wept for Aaron, Deut. xx. 29. And as for the omission of the accusative אֶת the following verse may be cited: לִסְפֹּר לְשָׂרָה וּלְבַכָּהּ To mourn for Sarah and to weep for her, Gen. xxiii. 2; וַיִּצְעֲקוּ And when they cried for thee, Neh. ix. 28; and many more. Here Menahem dwells at considerable length to disprove the opinions of other commentators, but this work being a mere extract from the original Hebrew, the editor must satisfy himself with an abridgment, while the scholar will find his way in the original to his satisfaction.

אָשֶׁם. אָשֶׁם חָשֶׁם שְׁמֹרֶן. Samaria shall become *desolate*. Hosea xiii. 16. It is derived from אָשֶׁם *desolate*.

אָשְׁמֵן. אָשְׁמֵן בְּאֶשְׁמֵי כְּמָתִים. In *dark* places like the dead, Jes. lix. 10.

אָשֶׁר. אָשֶׁר אֶשְׁרֵנוּ עָתָה סָבְבוּנוּ. Our *enemies* now compassed us, Ps. xvii. 11; compared with אָשֶׁר and אָשֶׁר, as in the verse אָשֶׁר שֹׁרֵרִי Lead me in thy righteousness because of my enemies, Ibid. v. 8.

אָשְׁתִּי. אָשְׁתִּי כִּי יִחַמֵּץ לִבִּי וְכִלְיֹתֵי אֶשְׁתִּי. Thus when my heart and reins are failing, I am *changed*, Ps. lxxiii. 21. Compared with אָשְׁתִּי

והשלחהו Thou *changest* his countenance, and sendest him away, Job xiv. 20. It will be seen from this interpretation, that Menahem disregards the **א**תנחחא in this verse, and divides it thus: **א**שחונן **כ**י יחמץ לבבי וכליותי, **א**שחונן **ח**צי גבור שנונים **א**שחונן from **א**שחונן forms one sentence, deriving *Sharp* arrows of the mighty, Ps. cxx. 4, though not in conformity with the rules of grammar.

אתר The way of the *Spies*, Num. xxi. 1; derived from **א**תר **ו**יחורו את הארץ And they *searched* the land, Ibid. xiii. 21; from which root may also be derived **א**ת **ל**ואת יחור לב **ו**יחר ממקומו At this also my heart trembleth, and *hovers* out of its place, Job xxxvii. 1.

BETH.

בל And he set his *heart* on Daniel to deliver him, Dan. vi. 14. The word **ב**ל stands for **ל**ב *heart*; it is of the perverted roots.

בל And mine anger for their deeds of *confusion*, Jes. x. 25. Compared with **ב**ל **ע**שו They have wrought *confusion*, Lev. xx. 12. **ב**ל **א**פרים **ב**עמים הוא יתבולל Ephraim is *confused* among other people, Hos. vii. 8; in mixing among them, he is desecrated with their villany and is polluted with adultery.

בלג When I would *strengthen* myself against sorrow, Jer. viii. 18. **ב**לג **ה**שע ממני ואבליגה O spare me, that I may recover *strength*, Ps. xxxix. 13.

בלם He suspendeth the earth in the *centre*, Job xxvi. 7.

בלע Lest the king be *covered*, 2 Sam. xvii. 16, meaning *buried*, compared with **ב**לע **א**ת הקדש When the holy things are *covered*, Num. iv. 20.

בנס The king was *grieved* and angry, Dan. ii. 12, the three letters being all radicals; not as is supposed by others, that the **ב** is a servile, and that the root is **נס**; as is found in the Chaldaic Targum to the book of Esther, **ב**נס **ק**צף **ב**נתן וחרש is rendered **ב**נסו **ק**צפו **ב**נתן וחרש, in which the latter **ב** is indisputably a radical.

בע How are his hidden treasures *solicited*, Obad. 6, compared with **ב**ע **א**ם תבעיון בעי If ye will *inquire*, *inquire* ye, Jes. xxi. 12.

בשל Thou shalt not *ripen* the fruit, Exod. xxiii. 19, compared with **ב**של **א**שכלותיה And the clusters thereof *brought forth* *ripe* grapes, Gen. xl. 10. *vide* root **ג**ר.

בשר Much less for a servant to have rule over people, Prov. xix. 10. It will be observed, that Menahem does not consider the word **בשרים** to be derived from **שר** "prince," but from **בשר** "flesh," as is found in **יבוא כל בשר** Shall all *flesh* come, Jes. lxvi. 23. **עדך כל בשר יבוא** Unto thee shall all *flesh* come, Ps. lxxv. 2, **ויבך כל בשר שם קדשו**, And let all *flesh* bless his holy name, Ps. cxlv. 21; and many more of the like. The objection Menahem had to the translation of *princes*, was because of its preceding sentence **לא נאווה לכסיל תענוג** Delight is not seemly for a fool, Prov. xix. 10; which would not sound as a parallel sentence with the immediately following one.

GIMEL.

נאל And they were put from the priesthood, Ezra ii. 62; as it were written **ויבדלו מן הכהונה** and they were *exempt* from the priesthood. The authorized version has: wherefore were they, as polluted, put from the priesthood; thus deriving **וינאלו** from **נאלנוך** במה נאלנוך Wherein have we *polluted* thee, Mal. i. 7; and to get out of the difficulty, it introduced not less than SIX words for the one single word **וינאלו**, while according to our author it reads smoothly.

גב The plowers plowed upon the *eminence* of my altars, Ps. cxxix. 3; compared with **והבני לך גב** Thou hast also built unto thee an *eminent place*, Ezekiel xvi. 24.

גד **הגידו וגידו** Cut (say they), let us *cut* him off, Jer. xx. 10. Menahem thinks the two words to be analogous with **וקרעי בגדים** And their clothes rent, and having *cut* themselves, Ibid. xli. 5. **לא תתגדדו** Ye shall not *cut* yourselves, Deut. xiv. 1.

גד Thou shalt not ripen the *fruit*, Ez. xxiii. 19. It may equally be derived from **פרי מגדים** Pleasant fruit, Cant. iv. 13. It is supposed, according to this exposition, that Moses prohibited to ripen the fruit by artificial means, to serve as the offering of the first fruit commanded by God; for which reason this prohibition follows (except in one instance) immediately the above commandment.

גד The *drops* of dew, Job xxxviii. 28; probably derived from **ויהמו גליו** Whose *waves* roared, Isa. li. 15.

גל A *spring* shut up, a fountain sealed, Cant. iv. 12; compared with **גלת מים** *springs* of water; not as is supposed by some, that **גל** stands for **גן** a garden.

- גל** The children of your *captivity*, or your fellow *captives*, Dan. i. 10; derived from **גלו** *For they are gone into captivity from thee*, Mic. i. 16.
- גלש** They were *seen coming up* from Guilead, Cant. vi. 5. This root is unique in the Scriptures, and explains itself by aid of the sentence in which it occurs.
- גנב** *Like a thief I watched* day and night, Gen. xxxi. 39; the verb *watching* is implied in the sentence, though not written.
- גע** *Afflict his bone* Job ii. 5. *Those which my soul refused to afflict*, Job vi. 7. Both are derived from **נגע** *a plague*.
- געל** *For there the shield of the mighty was polluted*, 2 Sam. i. 21; compared with **אם** *Hath thy soul loathed Zion*, Jer. xiv. 19. Some commentators unnecessarily confound **נגעל** with **עגלה** *round*.
- גר** Lev. xi. 7—*May probably be derived from* **הנגרים** *ארצה* *As water spilt on the ground*, 1 Sam. xiv. 14.
- גר** The robbery of the wicked shall *terrify* them, Prov. xxi. 7; compared with **ויגר** *And Moab was sore afraid*, Num. xxii. 3. **מתגרת** *By the fury of the command*, Ps. xxxix. 10.
- גרז** I am *expelled* from before thy eyes, Ps. xxxi. 23, as if written **גרשתי**
- גרם** Her judges are like evening wolves, they *reserve* not their *prey* to the morning, Zeph. iii. 3; probably derived from **עצמותיהם** *He shall break their bones*. Num. xxiv. 8.
- גרז** My threshing and the *corn* of my floor. Jes. xxi. 10. The straw and the chaff are called **בני הגין**, as are arrows similarly termed **בני האשפה** *ובני הקשת*. Thus in Job xli. 28, **לא יבריחנו בן קשת** *The arrow cannot make him flee*. **והביא בכליותי בני אשפתו** *He has caused the arrows of his quiver to enter into my reins*, Thren. iii. 13.
- גרש** From the precious fruits brought forth in the evening and in the *morning*, Deut. xxxiii. 14. **מבוא השמש** *Menahem considers analogous with sunset, evening*; while **גרש ירחים** signifies *the disappearance of the moon, or the dawn of morning*.
- גש** My flesh is clothed with worms, *the approaching* of dust, Job vii. 5. According to Menahem **וגוש** is derived from **גש** to *approach, draw near*; and the **י** in the middle because of the genitive case.

DALETH.

דב. Under this head Menahem also quotes ולאדיב את נפשך To *consume* thine eyes, 1 Sam. ii. 33; compared with מדיבות נפש *sorrow* of heart, Lev. xxvi. 16; though the א in the former is apparently a radical.

דבא. וכימך ונאך And as thy days of youth, shall be *thy old* age, Deut. xxxiii. 25. This unique expression may also be derived from the above מדיבות נפש Lev. xxvi. 16; or ולאדיב את נפשך 1 Sam. ii. 33; for, the old age weakens and consumes the strength. It may be added here, that the celebrated KIMCHI quotes the same opinion.

דן. לא ידון רוחי באדם My *anger* shall not *strive* with man, Gen. vi. 3. Some commentators are inclined to derive ידון from נדנה *the sheath*, namely, My spirit shall not *enter* the frame of man, 1 Chr. xxi. 27; it is difficult to ascertain whether the first נ of נדנה is not a radical one, especially as we find expressions more compatible with the sentence in question, such as איש ריב ואיש מדון A man of strife and a man of *contention*, Jer. xv. 10. איש חמה יגרה מדון A wrathful man stirreth up *strife*, Prov. xv. 18.

דן. אחכרית רוחי אנה דניאל בגו נדנה In the *disturbed* (*sleep*), Dan. vii. 16; compared with ושנתה נדה עלוהי And his sleep *went* from him, Dan. vi. 19. Some interpret נדנה as above, *a sheath*, thus representing the human frame as a sheath to the soul, and thereby explaining the above sentence thus: "I, Daniel, my spirit was disturbed in its frame."

דע. לא נודעתי להם I did not *appear* to them *otherwise*, Exod. vi. 3. Menahem disposes of the whole verse thus: "And I appeared unto Abraham, Isaac, and Jacob, *merely* by the name of God Almighty, *and* by my name Jehovah, but I did not *appear* to them otherwise." The general interpretation accepted by other commentators: that God was not known to them by the name of Jehovah, is probably objected to by our author, on the ground that it is not written ויבשמי יי, but וישמי יי, which can only be rendered "and *by* my name," in conjunction with the previous noun, it being already preceded with ב *by*; while in the beginning of a sentence such ב *cannot* be implied.

H E.

- ה. Under the head of this letter Menahem quotes in the name of R. Saadyah Gaon, a number of words the ה in which, apparently according to the latter, is considered to be a radical; but our author very justly endeavours to disprove that opinion. The words here alluded to are these: להרף את כל איבך Deut. vi. 19; גמול ידו הרה Jes. xi. 8; הצו על משה Ex. ix. 19; העז את מקנך Job xl. 12; והוך רשעים תחתם Num. xxvi. 9; כהתם הפשעים Dan. viii. 23; הוים שוכנים Jes. lvi. 10; תהותהו על איש Esth. vii. 7; גנת הביתן ib. xlvii. 13; הברי שמים Ps. lxii. 4, and many more, the letters ה in all of which are *not* radicals. For, להרף את כל איבך Deut. vi. 19, and יהרפו מאור אל חשך Job xviii. 18, may be compared with עליה נרף Lev. xxvi. 36, and כהנרוף עשן תנרף Ps. lxviii. 3, where the ה is omitted and substituted by a נ; or with בנן אמן תתן רופי ib. l. 20, in which the root is reduced to רף. In like manner תהותהו על איש ib. lxii. 4, whose root is the only letter ה; not as is unnecessarily considered by some to be derived from מחתה Jer. xvii. 17, thus changing the ה of תהותהו into ח, as if written תחוחהו. חוחהו גנת הביתן likewise is explained by some “the garden of *Bithan*,” whereas it may be more properly explained “the inner garden” or “central garden,” derived from בית, as in the verse מביא ומחוצ *within* and without, Gen. vi. 14. In support of this opinion Menahem quotes ויקבר בן ביתו, he was buried in the garden of his *own house* Reg. II., xxi. 18, while the ך in הביתן is analogous with the termination of שלמן Jes. i. 23. Thus the authorized version “a *palace* garden” is consistent with the opinion of our author. Rabbi Saadyah, says Menahem, in classing the above collection of words under the root ה, is beyond my comprehension, yet considering that it was done by so renowned a savaṇ, it would be unjust, from a moral point of view, to pronounce his arrangement as faulty.
- הה. Nor the splendour of the mountains Ezech. vii. 7, comp. כסה שמים הוור His glory covered the heavens Hab. iii. 3.
- הה. Like his shouting horse in the array of battle. Zech. x. 3, הור נחרו אימה The sounding of his nostrils is terrible Job xxxix. 20, compare יענה הוור כורכים יענה He shall give a *shout* as they that tread the grapes, Jer. xxv. 30.
- היה. ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול Sam. II. iv. 2, some expounders thought to explain this verse thus—“And two captains of bands

annoyed the son of Saul," as compared with ושנתו נהיתה עליו and his sleep *brake* from him, Dan. ii. 1. This exposition was preferred by them on account of the apparent omission of the ל in the word לבן. If, say they, the word היו were to be translated "they were" as derived from היה "to be," the construction ought to have been היו לבן שאול; but it must be remembered, that we find similar cases in the Scriptures: not only as regards ellipsis in sentences, but also in words, and even syllables; such as ותקח האשה בית פרעה and the woman was taken *to* Pharaoh's house, Gen. xii. 15, for לבית פרעה; or למועד אשר שמואל according to the time appointed by Samuel, Sam. I. xiii. 8, for לשמואל; or השלום אשר לשמואל Is peace *with* your old father? Gen. xliii. 7, for אביכם השלום, and many of the like. The sentence in question therefore may be rendered "and there *were* to the son of Saul two men chiefs of bands."

הן. וזהו להלכה ההרה. And you *have shown yourself ready* to go up the hill, Deut. i. 41, derived from הנה הנכם הנני behold, I am prepared, you are prepared, etc., הן לו די כדברך Behold, would it were as thou sayest, Gen. xxx. 34, is of the same definition.

הר. גבר ידיר Proud and *conceited*, Prov. xxi. 24, גבר ידיר *conceited* man, Hab. ii. 5, compare וזהרין על משכבי and thoughts upon my bed, Dan. iv. 5.

V A U.

1. With this letter no Hebrew root commences, except in the word ו a *hook*, as also in some few names of persons; such as ושא, ושחי, ושפי, וניה, וזחא. Yet this letter may justly be considered as one of the most effective serviles in the alphabet, as it affords numerous significations when connected with verbs. Menahem here devotes an entire chapter on the classification of its various tendencies as considered grammatically, the translation of which would be beyond the limit intended to be given in the present extract. A few instances, however, as found in the course of his defences against DONASH BEN LIBRAT, will suffice to show the high intellect of our author.

Donash, in refuting the opinion of Menahem as regards the root בנס וקצף Dan. ii. 12, maintains that the ב is a servile, and consequently renders the same, "*in haste* (the king) was angry," wherefore he is compelled to declare the ו of וקצף as added to no purpose; whereas Menahem considers the ב of בנס as a radical,

and that that verb with the next one ויקצף are synonymous. *Vide* page 5. Menahem argues, that in general, no letter ought to be considered superfluous in any part of the Scriptures, and if we are occasionally unable to account for any apparently additional letter, it is owing to our want of knowledge. As for the verses quoted by Donash in support of his argument, saying that the ך must be considered as added unintentionally, Menahem proceeds to prove the contrary. The following are the verses quoted by Donash —

וּבְעִירוֹ. ויקברוהו ברמה ובעירו. And they buried him in Ramah, *even* in his own city, Sam. I. xxviii. 3. It is not the city that was called *Ramah*, but the province in which his city was situated. It is to give more emphasis to the narrative that the ך is here introduced, in stating, that not only was he buried in his own province, but *even* in his own city. The authorized version seems to have been guided by a similar opinion, in having introduced the adverb *even* as prompted by the additional ך.

וְשׁוֹמֵמָה. וחשב חמר ושוממה. So Tamar remained (in the house of her brother Absalom), *but* desolate, Sam. II. xiii. 20. According to Donash, as also according to the authorized version, the ך is apparently additional. Yet in the opinion of our author, it is here equally introduced to give greater force to the narrative — namely, “Tamar remained in her brother’s house, not in a satisfied, but in a desolate state.”

וַאֲיָהּ. Vayah and Anah, Gen. xxxvi. 24. Donash, as most lexicographers decidedly consider the ך of וַאֲיָהּ as superfluous, the name in their opinion being *Ayah*, thus giving no room for a conjunctive ך in the beginning of a sentence; but Menahem thinks the name to be *Vayah*, and accordingly declares the ך to be a *radical*, as in וַשְׁחִי, וַפְסִי, וַיִּהְיֶה, and וַיִּזְחַל; and though, he continues, we find in the Chronicles a name of *Ayah*, we may notwithstanding conjecture that there was also a name of *Vayah*, as may be proved by many similar instances. Here follows in the original a number of other verses that are disputed by the two authors alluded to, but the above I trust will suffice as examples.

Z A I N.

זָבַח. ומה תהללי בעמקים זב עמק הנח השׁוֹבֵבָה. Wherefore gloriest thou in the valleys? thy valley *shall be drained*, oh backsliding daughter!

Jer. xlix. 4. This explanation excels by far that of the authorized version, both in grammar and sense.

זהב מצפון זהב יאחה. זהב *Pure air* comes out of the north, Job xxxvii. 22 ; here the word זהב gold is used figuratively.

זל סביב רשעים יתהלכון כרום ולוח לבני אדם. זל The wicked invest them (the poor) like vermin, they (the poor) are *a prey* to the sons of man, Ps. xii. 9.

זר אם יתחשו מים זרים קרים נוזלים. זר Shall the flowing cold *healing* waters be forsaken ? Jer. xviii. 14, compare אין דין ריך למור There is none to plead thy cause to *advantage*, ib. xxx. 13. לא ורו ולא חבשו They are not *cured*, nor dressed, Jes. i. 6. Some commentators endeavour to derive זרים from זרם “overflowing ;” if so, it ought to read מים זרמים with the radical מ inserted, but in the absence of such it cannot be rendered otherwise than given above. The authorized version renders it “from another place,” as if derived from זר “strange,” an adjective quite unapplicable to water.

זר ותורני חיל. זר Thou hast *crowned* me with strength to battle, Sam. II. xxii. 40. ארחי ורבעי זרית Thou *compassest* my path and my lying down, Ps. cxxxix. 3. Both are derived from זר a crown of gold, Ex. xxv. 11 ; not as is supposed by some to be derived from זור a *girdle*, or זרה a *span*. Of the same root זר Menahem supposes to derive also זור a crown.

זר וממורים קרה. זר And out of the *winds* cometh cold, Job xxxvii. 9, compare מורה ישראל יקבצנו He that *scattered* Israel will gather him, Jer. xxxi. 10. The wind may properly be styled the *scatterer*, because of its power to destroy and scatter hills and rocks.

זרע והם יענו את יורעאל. זרע And they shall hear the *sowers*, Hos. ii. 22 ; the sentence in connection with the preceding verse may be explained as follows—I will hear, saith Jehovah, the heavens, and they shall hear the earth, and the earth shall hear the corn and the wine, and the oil, and they (the produce of the earth) shall hear those who have sown and planted them. The letters אל are suffixed to יורע to form a noun, as in the word ארעאל Hos. x. 14, which stands for מארב *laying in wait*, as is also confirmed by the Targum of JONATHAN BEN UZIEL.

C H E T H.

חב אף חובב צמים כל קרשיו בידך. חב Yea, He *hid* the people, all his saints, in thy hand, Deut. xxxiii. 3. Comp. החביתני בצל ידו In the shadow of his hand he *hid* me, Jes. xlix. 2.

חבש Shall even he who hateth right *be cured*? Job xxxiv. 17. Here Menahem means to say, that the attempt to cure one who disregards justice, is of no avail, inasmuch as it cannot be accomplished.

חג They *reel* to and fro, they stagger like a drunken man, Psalm cvii. 27; derived from **חג** על פני החום When he set a *compass* upon the face of depth, Prov. viii. 27.

חדל Jes. xxxviii. 11. Menahem thinks that the word **חדל** in this verse is probably derived from **חדל** אביון כי לא יחדל For the poor shall never *cease* out of the land, Deut. xv. 11, but I must confess my inability to trace the meaning of the former verse in that sense; unless it be rendered thus: "I thought I should see man no more — in *ceasing* to live among them."

חטם And for my praise will *I forgive* thee, Jes. xl. 9.

חי And thus shall ye say, *so mayest thou prosper*! Sam. I. xxv. 6. This phrase is one of a complimentary blessing.

חלט And they did hastily catch it from him, Reg. I. xx. 33. Menahem reads this phrase **וחלטו ממנו**, agreeably to the variation found in Kenicot and De Rossi, seemingly the correct one; as it is evident that the **ח** of the first word has been erroneously shifted by some scribes to the next one, which in the present reading has no meaning whatever.

חלם Is there any taste in the *gathering* of spittle; Job vi. 6; meaning, that there is no taste in the sentiments of the insane, whose multiplicity of chatting produces nothing but a quantity of spittle. **חלם** is derived from **וחלמני והחיני** so wilt thou *strengthen* me and cause me to live, Jes. xxxviii. 16. The root **חלם** signifying literally, the continuous *increase* or *growth*.

חסד Why boastest thou thyself in mischief, O mighty man, in *offending* God continually? Psalm lii. 1. Compare **פן יחסדך שמע** Lest he that heareth it put thee to *shame*, Prov. xxv. 10.

חף And the children of Israel *invented* (or *imagined*) things which were not right, Reg. II. vii. 9.

חפש And the King of Israel said unto Jehoshaphat, *disguise thyself*, and enter into the battle; And thou too (replied the King of Judah), put on thy robes, Reg. I. xxii. 30. It will be seen that this version differs materially from the authorized one, since the latter has it, *I will disguise myself*, as is also adopted by many Jewish commentators; but the student will soon discover that the interpretation given by

Menahem is strictly consistent with the rules of grammar, as also with the latter part of the same verse. The objection of our author to the general exposition is, that it is not written **אתחפש ואנא במלחמה** in the first person, but **התחפש ובא** in the imperative mode. In placing the words **ואתה לבש בגדיך** in the mouth of Jehoshaphat, Menahem displays remarkable ingenuity.

חץ . מקול מחצצים בין משאבים . Where the noise of the *bands* prevails in the places of the wells, Jud. v. 11, derived from **ויצא חצין כלי** Yet go they forth by *bands*, Prov. xxx. 27.

חץ . For the word of the king is *decreed*, Sam. I. xxi. 9. Here the word **נחון** Menahem considers to be analogous with **ומספר חדשיו חצצו** And the number of his months is *divided*, or *cut off*, Job xxi. 21. An expression also used for *decreeing*, such as **ותגור אמר ויקם לך** Thou shalt also *decree* a thing, and it shall be established unto thee (literally, Thou shalt also *cut* a thing), Ibid. xxii. 28.

חרג . **ויחרגו ממסגרותיהם** They shall be *weakened* out of their close places, Ps. xviii. 45. The root **חרג** and **חרג** indicate two opposite actions; the former signifies *to girt*, while the latter, *to ungirt*.

חרף . **כי לא אויב יחרפני ואשא לא משנאי עלי הגדיל ואסתר ממנו** Then my enemy could not *reproach* me, then I could bear it; then he that hateth me could not prevail against me, I would have no need to hide myself from him, Ps. lv. 12. This verse forms the conclusive part of the 6th verse of the same chapter, where David expresses his prayer that he might have wings like a dove, when he would fly away and thus be at rest, in being removed from the reach of his enemies.

חשמן . **יאתו חשמנים מני מצרים** *The inhabitants of Hashmonah* shall come out of Egypt, Ps. lxviii. 32.

T E T H.

טב . **טובתי גל עליך** The goodness thou bestowest on me I deserve not, Ps. xvi. 2. The construction given to this verse is rather intricate as regards grammar, yet it must be considered preferable to any other, particularly to that of the authorized version, which has it, "my goodness extendeth not to thee." It would sound much better were it to read thus — "the goodness I receive extendeth not to thee;" that is to say, thou art not owing me that goodness,

“but,” as is continued in the next verse, “to the saints on the earth and to the excellent, in whom is all thy delight.”

טבל Dyed attire hanging over their heads, Ezech. xxiii. 15.

טח Who has made the *fountains* of wisdom? Job xxxviii. 36. Menahem compares בטחות with הרחק כמטחוי קשה So far as a *bowshot*, Gen. xxi. 16. הן אמת הפצה בטחות Behold thou desirest truth in the *inward* parts, Ps. li. 8. In all these cases the meaning is an *expanse, extent, or extremity*.

טל A stone is heavy, as is also the *outcast* of sand, Prov. xxvii. 3. Compare יה' הטיל רוח גדולה And the Lord *threw* a great wind on the sea, Jon. i. 4.

טף And let them be as a *constant meditation* before thy eyes, Deut. vi. 8. This verse is thus commented by Menahem — My nation, keep my words before thy countenance, and my statutes before thy eyes; so that thou mayest not forget that which thy eyes have witnessed, and thus warn you against sin. As is also pronounced by Solomon, קשרם על גרגרוהך כתבם על לוח לבך Bind them about thy neck; write them upon the table of thine heart, Prov. iii. 3.

J O D.

יש Death is upon them, Ps. lv. 16, composed of יש *there is*, and מות *death*.

C A P H.

ככר An extensive *plain*, Jes. xxx. 23. ולבשו כרים הצאן The *plains* are clothed with flocks, Ps. lxxv. 14. Both are probably identical with ככר a plain, as in ככר הירדן The *plain* of Jordan, Gen. xiii. 10.

כל The thoughts of the *conceited one* are evil, Jes. xxxii. 7. ולכילי לא יאמר שוע The *conceited one* shall not be said to be bountiful, ib. xxxii. 5. Compare בנכליהם אשר נכלו With their wives wherewith they beguiled you, Num. xxv. 18.

כל And *measured* the dust of the earth in a measure, Jes. xl. 12. Compare אלפים בת יכל It *measured* two thousand baths, Reg. I. vii. 26. The authorized version in the former verse reads “and *comprehended*,” and in the latter, “It *contained*,” as might

be derived from כל *entire*; whilst according to Menahem, the verb הכיל signifies, *to measure*. Both renderings may almost be considered identical.

כנף . Yet shall He not *be concealed* from thy teachers any more, Jes. xxx. 20. It is derived from כנף a *corner*, the verb signifying "to be removed into a corner." The authorized version renders it, "Yet shall not thy teachers be removed into a corner; but such cannot be admitted, because of the word יכנף appearing in the singular, whilst מורך reads in the plural number.

כס . He will come home at the day *appointed*, Prov. vii. 20. Compare חכמו על השחך You shall make your *count* for the lamb, Exod. xii. 4. Hence probably, לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן Thou shalt not have in thy *account* divers weights, Deut. xxv. 13. Likewise כס אחד יהיה לכלנו Let us all keep one *account*, Prov. i. 14. Weights of *account*, Ibid. xvi. 11.

כשר . But wisdom is *profitable* to direct, Eccl. x. 10. Hence ידה שלחה בכישור She employs her hands *profitably*, Prov. xxxi. 19.

L A M E D .

לב . In the *midst* of fire, Exod. iii. 2. Compare עד לב השמים unto the *midst* of heaven, Deut. iv. 11. Both are derived from לב a *heart*, it being situated in the midst of the human frame.

לה . So that the land of Egypt was *maddened*, Gen. xlvii. 13. Compare כמחלה היה זקם As a *mad* man who casteth firebrands, Prov. xxvi. 18.

לח . Who cut up the *green* by the bushes, Job xxx. 4, derived from לח הובשתי עץ לח I have dried up the *green* tree, Ezech. xvii. 24. The מ in לח is considered by Menahem as a servile.

למד . With an ox *goad*, Jud. iii. 31, derived from למד to teach, or to guide.

לף . Built for *learning*, Cant. iv. 4, derived from מלפנו מבהמות Who *teacheth* us more than the beasts of the earth, Job xxxv. 11.

M E M .

מן . They that *divide* the drink, Jes. xv. 11, der. from מנה to *count*, *distribute*, or *divide*.

NUN.

- נא** Eat not of it *discouraged*, Ex. xii. 9. Compare
הניא מחשבות עמים He *maketh* the devices of the people of *none*
effect, Ps. xxxiii. 10. ולמה תנאון And wherefore *discourage* ye,
Num. xxxii. 7.
- נגב** For thou hast given me a *dry* land, Jos. xv. 19.
The same root with the same signification is used in the Chaldean
language; as an instance, for חרבו המים The waters were *dried up*,
Gen. viii. 13, the Chaldean has it נגיבו מים. Menahem takes
the root נגב wherever it occurs, to signify dry, whilst according
to other lexicographers, it is assumed to be derived from גבה *high*,
with the prefix *nun niphal*, to indicate *the southern* land where
the sun attains the highest altitude at mid-day. The definition
of Menahem is decidedly the one to be adopted.
- נהר** And all nations shall *appear* before him, Jes. ii.
2. ונהרו אל טובה And they shall appear to the goodness of the
Lord, Jer. xxxi. 12. Compare אל תופע עלי נהרה Neither let the
light shine upon it, Job iii. 4. The authorized version, as also
most lexicographers, explain this root in the two first passages
“to flow,” as if derived from נהר a stream, a river.
- נך** With a *maul* in his hand, Amos vii. 7. Compare
אך נכאים surely they are *stricken*, Jes. xvi. 7.
- נל** When thou shalt *prevail* to spoil, Jes. xxxiii. 1. Com-
pare ולא יטה לארץ מלום Neither shall he prolong the *command* thereof
upon the earth. The authorized version in accordance with
many lexicographers renders כליותך “when thou shalt *cease*,” as
if written ככליותך; and similarly מלום is rendered “perfection”
as if written מלום from כלה to complete, but Menahem in both
cases considers the root to be נל signifying “to prevail.”
- נ** His end will be *disappointment*, Prov. xxix. 21;
derived from ולא חוננו איש את עמיתו Ye shall not *deceive* one another,
Lev. xxv. 17.
- נף** I have *perfumed* my bed with mirrh, aloes,
Prov. vii. 17. Compare נשם נרבות חניף Thou didst *send* a plen-
tiful rain, Ps. lxviii. 7. In both cases the root signifies literally
“to raise” or “to drop.”

SAMECH.

- סא . For every *measure* is filled with confusion, Jes. ix. 5; derived from סאה סאה a *measure* of fine flour, Reg. II. vii. 1.
- סג . The *drossy* heart shall be filled with his own ways, Prov. xv. 14. Compare סג ישראל לי The house of Israel is to me become *dross*, Ezek. xxii. 18.
- סד . My ways he *filled with thorns*, Thr. iii. 11; may probably be derived from סרים סבונים Folden together as *thorns*, Nahum i. 10.
- סד . I will *put them in bonds* as their congregation hath heard, Hos. vii. 12; derived from סדק סדק And I will burst thy bonds asunder, Nahum i. 13.

AIN.

- עד . The crown and the *ornament*, Reg. II. xi. 12; derived from עד עד I decked thee also with *ornaments*, Ezek. xvi. 11.
- עט . קרא ממזרח עיט מארץ מרחק איש עצתי Calling *advice* from the east, the man that executeth my counsel from a distant land, Jes. xlvi. 11. Compared החיב עטא ושעם He answered with *counsel* and wisdom, Dan. ii. 14. Of the same root may be said to be derived מעטה למבח *destined* for the slaughter, Ezek. xxi. 20.
- עטף . But when the cattle were *clothed*, Gen. xxx. 42; derived from עטף עטף The pastures are *clothed* with flocks, Ps. lxxv. 13. Izchaki (Jarchi) explains the sense of the former passage, as given by Menahem to the following effect; as the cattle were clothed in their own wool, they did not desire to be *warmed* (authorized version *to conceive*) by the males.
- עלמות . To the chief Musician upon (the instrument) Alamothe, *to teach*, Ps. ix. 1, derived from לון *to understand* לון *to teach*. The authorized version, in accordance with some of the Jewish commentators, renders the word לון "for the sons of Korah," though by no means confirmed by the text: first, לון in any other sentence can only be translated "for the son" in the singular number; and secondly, the name of "Korah"

is omitted in the text altogether; not only in the verse alluded to, but also in the entire chapter.

עָר עֲרִירִים יָמוּתוּ. עָר They shall die *ignominiously*, Lev. xx. 20. Compare *Raise it, raise it*, even to its foundation, Ps. cxxxvii. 7. In both the literal meaning is "to expose."

עֵתָק עֵתָקָה בְּכָל צִוְרֵי. עֵתָק (My sight) is *removed* because of all mine enemies, Ps. vi. 8. Compare וַיֵּצֵק מִשָּׁם הָהָרָה And he *removed* from thence unto a mountain, Gen. xii. 8.

פֶּלֶךְ פֶּלֶךְ יִדְהָ שְׁלַחָה בְּכִישׁוֹר וְכַפִּיָּה תִּמְכּוּ פֶלֶךְ. פֶּלֶךְ Here Menahem gives a twofold explanation to the entire verse, the first is the one adopted by the authorized version which renders פֶּלֶךְ "the spindle," and כִּישׁוֹר "the distaff;" and the second renders כִּישׁוֹר *rectitude*, compared with כְּשֶׁרֶן הַמַּעֲשֶׂה *Right work*, Eccl. iv. 4, while פֶּלֶךְ is rendered *rule, command*, compared with שֶׁר הָצִי פֶלֶךְ *The ruler of the half part of Keilah*, Neh. iii. 17.

The Extract is herewith concluded, it being, in the opinion of the Editor, of sufficient magnitude to enable any student of the Hebrew language to judge for himself as to the merits of the entire work.

לוח הטעות והתיקונים.

בכל אלה השגיאות יש אשר נכנסו בשגגת המניהים, ויש אשר נשחתו בתוך מלאכת הדפוס אחרי ההגהה, ויש אשר הוטעו בכחבי יד, ונשכח לתקנם במקומם. ומלבד אלה אשר נרשמים פה ימצאו מעט מועד חלופי אותיות דומות אשר כל קורא לא יכשל בהם, ומבקש אני מכל קורא משכיל טרם החלו לעיין בתוך הספר. להגיה כל הטעות האלה עם הקולמוס וברוך יבורך. [הנקודה האחת אצל כל מספר הדף הוא להורות על ע"א, ושתי נקודות על ע"ב. והאות א' על מנין השורות אחרונות.]

צד	שורה	טעות	תיקון	צד	שורה	טעות	תיקון
4.	25	ינינם	ענינם	81.	13	א	מקדש
4.	2	א	שם שם א	88.	18		צורים
4.	19	אסור באוקים	אסורים בוקים	93.	16		חציר
8.	15	חכמיו	כמחיו	100.	12	א	יצא
13.	1	חבוי	חבוי	112.	4	א	פרעת
14.	22	(ד)	(י)	103.	9	א	העתים
	32	פתרוני דקי (ה)	פתרונו דקי (ז)	115.	12	א	ותמוגני
	33	(י)	(ח)	116.	9		משר
	36	(ו)	(ט)	117.	15	א	ויבא
20.	8	אחר	אחד	121.	9	א	לה כב
	13	א גם 11 א	חמד	122.	6	א	יב ג
22.	13	א	לאמר	122.	1	א	לב יח
	8	א	אסלה		14	א	יח יח
23.	10	ואשה, אשה	ואישה, אישה	123.	2		לו כה
26.	5	למראד	למראה		14	א	עצום
27.	9	רק	ריק	123.	11	א	יד כז
28.	16 גם 22	כנענתך	כנעתך	126.	10		א ד
	27	דקר	דקדוקי	128.	5		ב ז
	32	פני	פניו		20		ל ו
30.	4	מיוחדת	מיוסדת		2	א	ספקי
	15	מיוחדות, מיוחדות ולנו"א מאוחרות		129.	3		ח יב
31.	4	רחק	רחק	129.	14		יג ה
33.	4	יח כא	יש כא	130.	2		לך
34.	9	א	בנו		19		מח כא
34.	13	לב	לה		22		ד כד
35.	20	מתכונתם	מתכונתם		5	א	את
36.	20	תבואתו	תבואתי	131.	13	א	ח יז
38.	19	מאתיקהא	ואתיקהא		10	א	סעד
	8	אשר	יהרה	131.	10		כג יש
39.	19	יכפלו	יפלו	132.	6		ג נח
40.	17	א	(סט)	133.	2		למקרה
40.	4	אדדה	אדדם	133.	15	א	לג ו
42.	13	א	ושאשאתך		8	א	רענים
43.	2	יג	יא	134.	1		כש ה
45.	14	א	ומם		8		(ה)
54.	15	א	נ"א בעלי	135.	15		ג כב
54.	12	(פה)	(פד)		5	א	ד ג
56.	7	ל פני	לפני	136.	9		עצמו
	11	ואת	זאת		18	א	כי
58.	24	יגור	יגר		17	א	(ה)
61.	4	ובן השרון	ובין השרין	140.	20	א	ט קב
62.	8	א	דנהם	143.	12	א	לפני משה
63.	15	א	מדבר		11	א	הציניק
67.	6	א	ואם	150.	11		הרביעי
70.	16	ושנתי	ושנתו	180.	20	א	השביעי

חסרונות העתקת ווינא .

כל מחברת מנחם . אבוי . ארבע . ארגז .
 ארז . ארץ . גדבריא . גוי . גזם . גמץ . גנו .
 דוב . הדם . זמן . טות . יתום . סרפד .
 צלמות . קדח . קטל . שע . שף . שף . שיץ .
 שק . שק . שר * . שנהב . שרץ .

אפריון . ופותרים אומרים נור לחתן הוא .
 וכן נחסר זה בנוסח לונדון .

בחר . מחלקה הב' . גג , חסר מאמר המתחיל
 ואלה הגימלין כמו בנוסח לונדון .

ג ער . עד סוף מחברת גימל . דבר , מחלקה
 חו' . בשל , המחלקה הב' .

(* ו' שרשים השניים החסרים בנו"ו נשלמו ע"י רש"ד
 לוצאטו מכ"י אשר בידו .

חסרונות העתקת ברלין .

אם . אן . אבוי . אבל . אבן . אבנט .
 אבוס . אבק . אדרגוריא . אדרזדא .
 גדבריא . גהר . גוי . גוע . גמץ , גנב . וכל
 השרשים עד סוף מחברת גימל . כל מחברת
 דל"ת , וכל השרשים השניים ממחברת ה"א .
 ומן השלישיים עד שרש הלם . יחש . יתר .
 יתום . יתר . כחש עד המחלקה הב' משרש כשל .
 ועוד משרש מהץ עד שרש מתק . נשכה .
 עלט . פנין . פקד . פקה . פקע . פשט .
 פשע . פשע . פשק . פשר . פת . פתאם .
 פתגל . פתגם . קבע . שרך . תמד .

אל : מהמחלקה הרביעית עד תומו וכל יתר
 שרשים השניים . אבח מן דף 12 : 10 א , עד
 סוף מחברת אלף . גג חסר כמו בנו"ו זה .
 במחברת וי"ו מדף 75 . 16 עד דף 88 : 15
 שהיא מחלקה הו' לשרש חל . לחש המחלקה
 הב' . צר המחלקה היו"ד ולהלן עד סוף מחברת
 צד"י ועד שרש קן מהשניים . שר ממחלקה
 הד' עד שרש שבר .

מלבד אלה נחסרו בכל ההעתיקות כמה שרשים .
 ולא ידעתי אם נשמשו מיד המחבר עצמו או
 מידי המעתיקים . כמו אגוז . אוחים . אקו .
 ארגמן . ברדים . בריחים . כוכב . יותרת .
 לבונה . לבנון . ליש . עטיניו . קאת . שלך .
 שנא . שממית . שלמה ועור רבות .

חסרונות העתקת האמבורג .

אזרח . אנק . ארק . בשם . גביש . זעם .
 חט . חנק . כו . כתן . לט . מזוזה . נהג .
 נו . נכס . נקד . נרד . נשכה . נתר . סבך .
 סגד . סלם . סלת . עדן . עטן . עכס .
 עכר . ע . פחם . פקע . פרד . פרדס .
 פרזל . צליל . צלמות . ק . שאט . שבו .
 שלאנן . שם . שם . שלם . שלם . שלף .
 שלש . שלשם . שמאל . שמד . שמח .
 שמט . שמך . שמל . שממית . שמן .
 שמע . שמין . שמר . שמש . שפן . שפרפר .
 שקערר . שתק :

בשר . חסר הכתוב לעבד משול בשרים . אשר
 עליו השיג דונש והכריע ר"ת .

דב . המחלקה הא' והב' . דו , כל המאמר
 המתחיל ודע כי רוב הווין עד תומו .

חרץ . המחלקה הו' . מעך . וחניתו מעוכה
 בארץ ופירושו . נגב . וכמהו בלשון ארמית
 וכו' . סס . המחלקה הג' . ספן . המחלקה הב' .
 עפר , המחלקה הב' והג' . ער , המחלקה הו' .
 ערב , המחלקה הד' . ערץ , המחלקה הב' .
 עשת , המחלקה הג' . עתד , המחלקה הב' .
 פרד , המחלקה הג' . שן , המחלקה א' וב' .
 ומלבד אלה חסרה כל מחברת יו"ד וכל מחברת תי"ו .

חסרונות העתקת לונדון .

אבוי . אצעדה . ארבע . ארגז . ארז .
 ארץ . בלם . גדבריא . גוי . גזם . גמץ .
 גנו . גרון . דוב . דרדר . הרום . הדם . זעף .
 חטף . חתף . יש . סחיש . סרפד . פחו .
 פחם . פלן . פקד . פקה . פקע . פרדס .
 פרזל . פרך . פרשגן . פתאם . פתח . צלמות .
 קבע . קטל . שאט . שבם . שרץ . תו . תחש .
 ארח . מחלקה הב' . גג , המאמר המתחיל
 ואלה הגימלין חסר עד תומו . אמנם כבר נזכר
 המאמר ההוא באות ג . בשל המחלקה הב' .
 סלע , המחלקה הב' .

פק . נחסרו בו מלות הארמיות במחלקה הב' .
 פר , המחלקה הח' . פרד , המחלקה הא'
 והמחלקה הג' . פרק , המחלקה הג' . צח ,
 המחלקה הא' , ש מחלקה הה"א . שת , מחלקה
 הו' . תלע , ולהלן עד סוף הספר .

לט • נכאת צרי ולט (בראשית לו כד) •
מזוזה • וכתבתם על מזוזות (דברים ו ט)
 על שתי המזוזות (שמות יב ז) •
מחץ • נוסף לבאור ענין מנה הם •
צב • נוסף לבאור ענין קימה הם •
צפרן • בצפרן שמיר וכו' • הנמצא בסוף
 שרש **צפור** • בשעות חובר אליו, והוא
 שרש מיוחד בפ"ע •
קטב • נוסף לבאור : ענין מכאוב הם •
רפסד • נוסף לבאור : כמו אלומות •
רתת • בשארי הכ"י הוא בין השניים •
שפע • נוסף לבאור ענין רבוי הוא •

הוא והמעתיקים הקדמונים אולי שכחוהו והציבוהו
 על הגליון, ומעתיק אחר הכניסו בשרש שעליו
 למעלה • שם במחלקה הג' נכלל הפסוק לא נכחד
 עצמי ממך (תהלים קלט טו) • ולפ"ז תתפרש
 מלת עצמי לשון חזק ועוצם, ולפי שארי
 הנוסחאות פירושו עין מראה •

השמטות כוללות.

ארק • די שמיא וארקא (ירמיה יא) • ארק
 וארץ ותבל והדום ואדמה כינויי ארץ המה •
חשל • נוסף לבאור ענין חלש הוא •

השמטות לפי נוסח אוקספורד עד דף 51.

הנה, למען ידע הקורא את התענועים
 אשר נמצאו בכ"י, והטעות הנה
 נמצא גם בהעתקת וויין והכריחה את
 ר' ישב"ב להבין את הענין באופן
 אחר. 12 * תחתיה תחת וי"ו •
 34. 16 תחת ועל כן. ועל כל. וכן נכון.
 35. 23 נפוח פחד (ת"א מרוח אשך מרים
 פחדין).
 43. 3 תחת יגדל, ישא.
 49. 13 תחת זאת, ואת.
 52. 8 א () (יומא ע"ד ע"ב)
 62. 17 מעין, אולי צ"ל ומעין מעין.
 60. 27 יציאות, אפשר כוון לפסוק מיציאי
 [מעיו (דה"ב לב כא) •
 96. 18 א מהדק וחשל, מהדק וחשל ענין
 [חלש הם].
 12. 119 ישחט להם • ישחט להם ומצא
 [להם].

דף 27. 2 א אמיר כאשל, נוסף יושבי ירושלים.
 שם בהמבאר יש להוסיף • ונו"א
 פתרון האמור יעקב י"א מכוונה בית
 יעקב •
 28. 4 א קודם מלת כמשמעו, נמצא שם
 אנשי שם (במדבר טז ב) כי אנשים
 אחים אנהנו •
 28. 2 תחת ענינו, כתוב שם נראה ענינו.
 5 תחת משחת מרקחת, כתוב
 משיחה ומרקחת. 13 אחר חג
 האסיף, נוסף ענין קביצה הם. 19
 לפני מלת נראים כתוב שם :
 פותרים בו בעלי הפתרון אספי מארץ
 סחורתך. 7 * תחת פעולים, פועלים.
 29. 6 בסוף מחלקה הא' נוסף : ענינו קרוב
 מן גם. 29 אחר מלת להיות נוסף
 האלף •
 30. 27 תחת כענין נמצא שם כענק, אף
 כי טעות מבואר הוא שם הבאתיו

ותכל מלאכת מחברת מנחם,
 בעזר אלקים הטוב והמרחם.
 בחדש הרביעי לשנת שלש עשרה,
 במאה השביעית לאלף הששי ליצירה.

נראה כי שעות הוא • ובסוף המחלקה הב' אחריו
ענין חורבה הוא נוסף כמו כן : יהי עליכם סתרה •
עב • במחלקה הא' : הנה עב קטנה ככף
איש (מ"א יח מד) •

עבר • ולעבר עברתו נכריה עברתו (ישעיה
כח כא) •

עבש • אחרי פתרון לפי הענין נוסף לבאור
אותו הלבן שיגדל בחביות •

עג • תחת ענין עכס הוא : כתוב שם ענין
איסר כלא הוא • ונראית הנוסחא הזאת צודקת •
כי גם רש"י פירש כן על הלהן תעגנה (רות א יג) •
ובמחלקה השנייה : ובכל אשר עגבה (יחז' כג ז) •
עגל • במחלקה הא' : עגלה משלשת (בר
שו ט) בין בתרי העגל (ירמיה לז יט) •

עד • במחלקה הא' : עד עולמי עד (ישעיה
מה יז) לעד עד עולם (שם ל ח) • ובמחלקה הה'
עדת אבירים (תהלים סח לא) •

ובמחלקה הו' : עדותך וחקך (דה"א כט יט)
ויעדהו לאמר (מ"א כא י) • ובמחלקה הז' : עד
כל ימי הארץ (בראשית ח כב) עורנו מדבר עמם
(שם כט ט) • ובמחלקה הט' : אלה מועדי ה'
(ויקרא כג ד) •

עו • תחת כמשמעם כתוב כמשמעו נתיבותי
עוה (איכה ג ט) [אפשר לומר כי מלת כמשמעו
שעות בכלם • וצ"ל כמו נתיבותי עוה •]

עזב • במחלקה הב' : ואל תעזבני אלהי ישעי
(תלים כז ט) ועזבו לאחרים חילם (שם מט יא)
ותחת מלת נשישה נמצא שם נתישה •

עט • במחלקה הב' : ועל שפם יעשה (ויק'
יג מה) • ובמחלקה הג' נוסף לבאור : כמו עצה •
על • במחלקה הא' : הקם על (ש"ב כג א)
הבושה בשמים מעלותו (עמוס ט ו) יעלו בתהו
ויאברו (איוב ו יט) • ובמחלקה הב' : תחת מועל
כתוב מעלי [ונראה כי היה כתוב מעל ונקודת
אחריו להפסק המאמר ונעשה ממנו יוד •] ותחת
ועוד השני כתוב שם השלישי, וא"כ יהיו שם
י"א מחלקות • ובמחלקה הג' : מה מצאו אבותיכם
בי עול (ירמיה ב ה) • ובמחלקה הה' : והבקר
עלות עלי (בראשית לג יג) • ובמחלקה הו' : והנה
עלה זית שרף בפיה (ברא' ח יא) • ובמחלקה הז' :
שברתי עלך (ירמיה ב כ) וחבל על מפני שמן

(ישעיה י כז) •

עלם • במחלקה הג' : תחת ענין תמיד כתוב
שם והוא בדברי הימים ענין תמיד [ר"ל והוא
הכתוב שמי לעילום גדה"ב פירושו תמיד •]
ובמחלקה הרביעית : וכמהו בנבלים על עלמות
(דה"א טו ד) •

עלף • ותך השמש על ראש יונה ויתעלף
(יונה ד ח) •

עם • במחלקה הב' : נוסף לבאור ענין כהות
הוא •

עמד • במחלקה הא' : תחת רגלי עמידתו
כתוב רגלי עמדה במישור (תהלים כו יב) [וכן
נכון •] ובמחלקה הג' ויעמדהו לפני פרעה (שם
מו ז) ובמחלקה הד' נכללו גם הכתובים וירח עמד
... ויעמד השמש, ויעמד השמן • אשר נזכרו
בהעתקות האחרות במחלקה הג' •

עמס • תחת לשון משא כתוב שם לשון
הרמה •

ען • במחלקה הב' : ומה הלאהך ענה בי
(מיכה ו ג) • ובמחלקה הד' : וה' ענה בי (רות
א כא) • ובמחלקה הו' : תחת לזה העליון כתוב
לזה הענין • ונוסף בו וכסה את עין הארץ (שמות
י ה) • ובמחלקה הז' : תחת ענין הרישה כתוב
ענין קו הרישה • גם נוסף בשרש הזה מחלקה
אחת, ולחושא נתן ענין (קהלת ב כו) הוא ענין
רע (שם א יג) •

ענב • הבשילו אשכלחיה ענבים (בראשית
מ י) ואשכול ענבים אחד (במדבר יג כג) •

עם • בסופו נוסף לבאור : ענין לחץ הם •
עף • במחלקה הב' : בעפעפי שחר (איוב ג ט) •
עפל • בסוף מחלקה הב' נוסף לבאור : כמו
פלטרין •

עץ • בסוף מחלקה הד' נוסף לבאור : כמו
סותם •

עצל • אמר עצל ארי בחוץ (משלי כב יג)
שמן עצל ידו בצלחת (שם יט כד) • ואחרי
בעצלותים ימך המקרה נוסף שם לבאור : ענין
עין המראה המה • ושעות מבואר הוא • וסבתו
היה כה : הנה בשרש **עצם** הסמוך לו אחרי
וכעצם השמים לטחר, אדמו עצם מפנינים •
לא נכחד עצמי ממך, היה כתוב עין המראה

סוף (קהלת ג יא) באשר הוא סוף כל האדם
(שם ז ב) וסופו על הים האחרון (יואל ב כ) •

ספר • וספדה הארץ (זכריה יב יב) •

ספח • במחלקה הג': ולא תקצרו את ספחי
(ויקרא כה יא) •

ספר • במחלקה הא': אשר לא יספרו (מ"א
ז ה) • ובמחלקה הג': אמחנו מספרי (שמות
לב לג) וספרין פתיחו (דניאל ז י) •

סק • בסופו נוסף לראיה: ויעל (שמות י
יב) בלשון ארמית ויסק (ת"א) •

סקל • וסקלהו אנשי עירה (דברים כב כא) •
כי סקל יסקל (שמות יט יג) •

סר • במחלקה הג': תחת סורר מגורת, כתוב
שם מגורתו • ובמחלקה הה': יסר בנך כי יש
הקוה (משלי יט יח) • ובמחלקה הו': תחת
כמשמעו כתוב כמו • [וראוי להעיר כי גם זה
יתכן להיות משגגות המעתיקים, ואפשר כי היה
כתוב כמ' בראשי תיבות • והמעתיק חשבה למלת
כמשמעו • וכן קרה גם במקומות אחרים • אם
נוסף עיר כתוב אחר לראיה אחריה • כי לולי זה
היה מביא הפסוק לפניה ולא לאחריה •]

סרב • בסופו נוסף לבאור ענין מדרות
ומיאון הוא •

סרביל • וסרבליהון לא שנו (דניאל ג כו) •

סרה • תחת עורף ויותרת כתוב שם עורף
ויתרות •

סריס • לסריסים אשר ישמרו את שבתותי
(ישעיה נו ד) ויקצף פרעה על שני סריסיו (ברא'
מ ב) וסריסי המלך הגיעו (אסתר ו יד) כמשמעו
[השרש הזה חסר בכל ההעתקות מלבד בנו"ה •]

סרעף • תחת סעיפים כתוב שם ענפים •

סרפד • בסופו נוסף לבאור: ענין חרול הוא •

סת • תחת כמשמעו וישיאם אלהים כתוב
שם וימישם אלהים • וכן כתוב גם בנוסחת
לונדון, אולם בנוסחת ברלין כתוב שם וינחשני
אלהים וקרוב כי גם זה נשתנה ע"פ המעתיקים
ממלת וימישם • ובנוסחת ווין חסרה המלה הזאת •
סתיו • אחרי לשון חורף הוא נוסף שם •
אבל הפסוק יורה עליו •

סתר • מחלקה השנית כוללת בתוכה גם
פסוקי יהי עליכם סתרה, ולמחסה ולמסתה,

נשם • נר ה' נשמת אדם (משלי כ כז) •

נשר • כנשר יעיר קנו (דברים לב יא) •

נתח • תחת תחך לעצמות כתוב שם:
חיתוך עצמות הוא •

סא • אחר ענין מדה הם נוסף: בבית סאתים
זרע (מ"א יח לב) •

סב • ויסב מעליהם ויבך (בראשית מב כד)
ויסב מאצלו (ש"א יז ל) והנה תסבינה אלמותיכם
(בראשית לו ז) יסבו עלי רביו (איוב מז יג) סבוני
כרבורים (תהלים קיח יב) ויסב שמואל ללכת
(ש"א מז כז) ואתה הסבת את לבם אחורנית
(מ"א יח לו) •

סג • מדרכיו ישבע סוג לב (שם יד יד) •

סגר • וסגרו על מסגר (ישעיה כד כב) •

סד • במחלקה הב': על עמך יערימו סוד
(תלים פג ד) כי אם גלה סודו (עמוס ג ז) •

סחר • והיה סחרה ואתננה (ישעיה כג יח) •

סך • במחלקה הא': סכותה לראשי ביום
נשק (תהלים קמ ה) • ובמחלקה הג': נסיכי
צפון (יחזקאל לב ל) •

סכל • הללות ושכלות (קהלת א יז) •

סל • במחלקה הויו: אבחנך על מי מריבה
סלה (תלים פא ח) בני יעקב ויוסף סלה (שם עז
מז) •

סלח • סלח נא לעון העם הזה (במדבר יד
יט) אדני סלחה (דניאל ט יט) סלחתי כדברך
(במדבר יד כ) כמשמעו •

סלע • במחלקה הא': ודברתם אל הסלע
(במדבר כ ח) • ומכאן יצדק את אשר הכנסתיו
במקומו לפי תשובת דונש • עיין הערה רמ"ד •

סמך • סמוך לבו לא יירא (תהלים קיב ח) •

סנורים • ויכם בסנורים (מ"ב ו יח) •

ס • במחלקה הב': כיום מסה במדבר (תלים
צה ח) •

סע • ורוח נסע מאת ה' (במדבר יא לא) נסע
לפניהם (שם י לג) •

סער • ורוח סערות תבקע (יחזקאל יג יא)
והכתוב שער קטב (ישע' כח ב) כתוב שם אחרונה
עם אלה אשר בשין תחת סמך •

סף • במחלקה הד': תחת כלים וכפות כתוב
שם כלים וכסות • ובמחלקה הז': מראש ועד

השמטות שנשמטו בתוך הספר מצד 120 עד 136 .

[לסבת אחור בוא ההעתקה כהאמבורג לעת הדפסת הדפים הנזכרים, נשמטו כל הכתובים דלמטה ואף כי רובם לא יועילו ולא ינרעו. בכל זאת נמצא בתוכם איזה דברים מועילים. ולמען לא יחסר במחברת כל הנמצא בארבע ההעתקות אשר היו לפני נתחם במקום הזה.]

(במדבר כא יד) •
נחם • במחלקה הא': כאשר אבלים ינחם (איוב כט כה) כי לא אדם הוא להנחם (ש"א טו כט)
נחש • במחלקה הב': ויאסרוהו בנחשתיים (שופטים טז כא) • ובמחלקה הג': נחש עלי רך (בראשית מט יז) אם ישך הנחש בלי לחש (קהלת י יא) •
נך • בסוף נוסף שם לבאור: ענין נפיצה המה [וכן בשארי ההעתקות] •
נכאת • בסופו נוסף לבאור: בית סמים •
נכח • נכח פתח הבית (אסתר ה א) נכח פני אדני (איכה ב יט) •
נכר • בסוף מחלקה הב' נוסף לבאור: כמו הסגרה •
נין • ולניני ולנכדי (בראשית כא כג) •
נ • בסופו תחת העיר היונה כתוב חרב היונה (ירמיה מו טז) •
נס • במחלקה הא': וינס החוצה (בראשית לט יג) • ובמחלקה הב': וכנס על הגבעה (ישע' ל יז) •
נער • בסוף מחלקה הא' נוסף לבאור: ענין אחר להם •
נף • במחלקה הב': ונפת מתוק על חך (משלי כד יג) • ותחת הטיבותי משכבי כתוב שם הטיבותי משכבי •
נפש • במחלקה הא': כי הדם הוא הנפש (דברים יב כג) •
נץ • בסופו נוסף לבאור: כמו שביב אשו (איוב יח ה) •
נצה • במחלקה הד': אחרי למנצח בנגינותי נוסף: וכמוהו בנבלים על עלמות (דה"א טו ד) בכנורות על השמינית (שם טו כא) •
נר • במחלקה הא': בהלו נרו עלי ראשי (איוב כט ג) ונר אלהים שרם יכבה (ש"א ג ג) •

מש • במחלקה הא': אם ימשו החקים האלה (ירמיה לא לו) • ובמחלקה הב': ימששו חשך ולא אור (איוב יב כה) • ותחת ממשש כמו מגשש כתוב שם ממשש כמו מושש •
משך • ומשכתי אליך (שופטים ד ז) בחבלי אדם אמשכם (הושע יא ד) • ענין אחר להם •
משל • במחלקה הב': ואתה מושל בכל (דה"א כט יב) ולמשל ביום ובלילה (בר' א יח) •
מת • במחלקה הב': יחיו מתך (ישעיה כו יט) ידרש בעד החיים אל המתים (שם ה יט) •
מתן • מחץ מתנים קמיו (דברים לג יא) והעמדת להם כל מתנים (יחזקאל כט ז) •
מתק • מה מתוק מדבש (שופטים יד יח) ומתוקים מדבש (יחזקאל ג ג) •
נא • במחלקה הב': נוסף לבאור השרש לשון שבירה הם •
נב • השרש הזה מחולק לשני שרשים נפרדים האחר **ניב**, והשני **נב**, ורחוקים זה מזה לפי ערך סדר הא"ב • ובסוף שרש **נב** נוסף לבאור: ענין אומץ הם •
נבל • במחלקה הב': אורך בכלי נבל (תה' עא כב) ועד כל כלי הנבלים (ישעיה כב כד) •
נגד • במחלקה הא': ואלכה לנגדך (בראש' לג יב) • ובמחלקה הב' נוסף לבאור: נגיד כמו שר •
נגן • והיה כנגן המנגן (מ"ב ג טו) •
נהק • נוסף שם לבאור: לשון צעקה הוא •
נולי • וביתה נולי ישתוה (דניאל ג כט) •
נזם • פרקו נומי הזהב (שמות לב ב) •
נח • במחלקה האחר: ולא מצאה היונה מנוח (בראשית ח ט) ביום הניח ה' לך (ישעיה יד ג) והנחתי לך (שמות לג יד) • ובמחלקה הג' ואם מנחת מרחשת קרבנך (ויקרא ב ז) • ובמחלקה הד': מי נחני עד אדום (תלים ס"א) •
נחל • במחלקה הא': ואת הנחלים ארנון

מה יתרון לאדם (קהלת א ג) ויתרון ארץ (שם ה)
ח) ומותר האדם (שם ג יט) שפת יתר (משלי יז
ז) יתור הרים מרעהו (איוב למ ח) .

השביעי, ותר וגו' (בראשית מו ט) שתי
תרים (ויקרא ה ז) כמשמעו .

השמיני, תורין דכרין אמרין (עזרא ז יז) .
התשיעי, תרי עשר למנין שבטי ישראל (ספח
(עזרא ו יז) .

תרגל . ואנכי תרגלתי לאפרים (הושע יא ג) .
תרז . ויקח תרזה ואלון (ישעיה מד יד) .
תרן . כתרן על ראש דהר (ישעיה ל יז)
לעשות תרן (יחזקאל כו ה) בל יחזקו כן תרנם
(ישעיה לג כג) .

תרשיש . תרשיש ושהם וישפה (שמות
כח כ) וגויתו כתרשיש (דניאל י ו) . אניה באה
תרשיש (יונה א ג) שם מקום הוא .

תש . ונתשתי אשרך (מיכה ה יג) אם ינתשו
(ירמיה יח יד) ויתשם ד' (דברים כט כו) .

תתח . כקש נחשבו תותח (איוב מא כא)
ממיני שלח הוא .

ת . מתחלק לב' מחלקות : האחד, תהותתו
על איש שסו' (תהלים סב ד) התיו לאכלה (ירמיה
יב ט) .

השני, ויתן להם צדה לדרך (בראש' מה כא)
מתת אלהים (קהלת ג יג) .

כג) ותתקע את היתר ברקתו (שופט' ד כא) תקע
את אהלו (בראשית לא כה) ויתקעו ימה סוף
(שמות י יט) ענין שקוע המה .

השלישי, האשה התקעית (ש"ב יד ד) בנקדים
מתקוע (עמוס א א) שם מקום הוא .

תקף . בתקף כל מלכותו (דניאל יא יז) וכל
מעשה תקפו וגבורתו (אסתר י ב) ויהי לתקופת
השנה (דה"ב כד כג) ענין חזק ואומץ הם .

תר . מתחלק לש' מחלקות : האחד, תורי
זהב (שיר א יא) נאוו לחיך בתרים (שם א י)
ובהגיע תר (אסתר ב יב) כתור האדם המעלה
(דה"א יז יז) ענין סדר המה .

השני, ויתרו את הארץ (במדבר יג כא) לתור
את הארץ (שם יג מז) ולא תתורו (שם מו למ)
תרחי בלבי (קהלת ב ג) אשר תרו (במדבר יג לב)
דרך האתרים (שם כא א) .

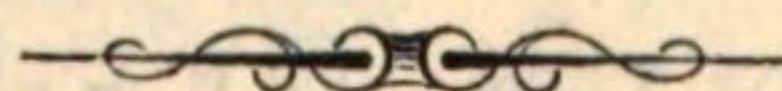
השלישי, ויתר ממקומו (איוב לו א) לנתר
בהן על הארץ (ויקרא יא כא) ראה ויתר גוים
(חבקוק ג ו) .

הרביעי, מתיר אסורים (תהלים קמו ז) התר
אגדות מופה (ישעיה נח ו) שלח מלך ויתירהו
(תהלים קה כ) .

החמישי, יתר הגזם (יואל א ד) ומיתר השמן
(ויקרא יד יז) ויותירו אנשים ממנו (שמות מז כ) .

הששי, יתר מרעהו צדיק (משלי יב כו) יתר
שאת (בראשית מט ג) אל תותר (שם מט ד)

ותשלם מחברת תי"ו

המבאר

שסו' רש"י : ומנחם פירש מגורת התיו לאכלה, ויתא ראשי
עם . עד אנה האספו על איש . עכ"ל .

שסח) בנוסח ברלין במקום הפסוק תרי עשר כחוב . ובהגיע
תר אסתר [אסתר ב טו] וכבר בא במחלקה הראשונה .

וירם תולעים (שמות טו כ) ואנכי תולעת ולא איש (תלים כב ז) .

השלישי, ומתלעות לביא (יואל א ו) מתלעות עול (איוב כט טז) השינים השוחנות .

תם . ואני בתמי אלך (תלים כו יא) אתהלך בתם לבני (שם קא ב) אשרי תמימי דרך (שם קיט א) אין בו מתם (ישעיה א ו) בתם פרח (שם יח ה) כהתמך שודר (שם לג א) ויעקב איש תם (בראש' כה כז) והיה תמים (שם יז א) ואילם שנים תמימים (שמות כט א) .

תמד . עלת תמיד (שמות כט מב) אש תמיד (ויקרא ו ו) הוסר התמיד (דניאל יב יא) .
תמה . התמהמהו ותמהו (ישעיה כט ט) אל תתמה על החפץ (קהלת ה ז) ובתמהון לבב (דברים כח כח) .

תמד . הן עבדי אתמך בו (ישעיה מב א) בי תמכה ימינך (תלים סג ט) תמוך אשרי (שם יז ה) ויתמד יד אביו (בראש' מח יז) כמו ויסמך ויאחו .

תמל . תמול בואך (ש"ב טו כ) תמול שלשם (שמות ה ח) .

תמר . זאה קומתך דמתה לתמר (שיר ז ח) ושבעים תמרים (שמות טו כז) .

תן . מתחלק לד' מחלקות : האחר, תנה את נשי (בראש' ל כז) תן להם כפעלם (תלים כח ד) מתן בסתר (משלי כא יד) .

השני, כי יתנו בגוים (הושע ח י) יתנו צדקת ד' (שופ' ה יא) ענין שינון [נו"ל שנוי] שבח הם . השלישי, אח הייתי לתנים (איוב ל כט) גם תנין חלצו שד (איכה ד ג) .

הרביעי, לתנות לבת יפתח (שופטים יא מ) ויתכן להיות הישב מגזרת המחלקות השניה (נו"ל העליונה) כמו קינים והגה מגזרת הגיון והשרים השרות יורה עליהם, המועדים לקנה ולרנה (נ"ו ולדאגה) וכמבשר לשובה ולרעה .

תנוך . על תנוך אונם (ויקרא ח כד) .

תנור . תנור וכירים (ויקרא יא לה) כתנור אש (תלים כא י) כמשמעו .

תס . נתסו נתיבתי (איוב ל יג) ענינו יורה עליו כמו נתצו נתשו .

תע . תעה לבני (ישעיה כא ד) תעיתי כשה

אבד (תהלים קיט קעו) ורסן מתעה (ישעיה ל כח) ולדבר אל ד' תועה (שם לב ו) תעו במדבר בשימון דרך (תלים קו ד) ותלך ותתע במדבר (בראשית כא יד) הבל המה מעשה תעתעים (ירמיה י טו) והייתי בעיניו כמתעתע (בראשית כז יב) .

תעב . המתעבים משפט (מיכה ג ט) נתעב ונאלח (איוב טו טז) .

תער . והעבירו תער (במדבר ח ז) כתער מלשש (תהלים נב ד) .

תף . בתפים ובמחלת (שמות טו כ) ותף וחליל (ישעיה ה יב) בתוך עלמות תופפות (תלים סח כז) מתפפות על לבבהן (נחום ב ח) .

תפר . שק תפרתי עלי גלדי (איוב טו טז) ויתפרו עלי תאנה (בראשית ג ז) .

תפש . ואתפש בשני הלחת (דברים טז יז) ותתפשהו בבגדו (בראשית לט יב) ענין אחיזה הם, ותפשתי שם אלהי (משלי ל ט) נראה מלה זאת כי איננה מגזרתם ופתרונה כפי ענינה וחללתי שם אלהי .

תץ . ונתץ את הבית (ויק' יד מה) ונתצתם את מזבחתם (דברים יב ג) נתוץ ד' (תלים נח ז) תנור וכרים יתץ (ויקרא יא לה) יתץ כמו יוהש .

תק . ולא נתק שרוך נעליו (ישעיה ה כז) ומוסרותיהם ינתק (תלים קו יד) לא במהרה ינתק (קהלת ד יב) וכל מוסה רנתקו (ישעיה נח ו) וינתק את את היתרים כאשר ינתק פתיל הנערת (שופטים טו ט) והקרוב אליהם, נתקו כפות רגלי הכהנים (יהושע ד יח) עד התיקנו אותם (שם ח ו) וינתקו מן העיר (שם ח טז) כי משם אתקנך (ירמיה כב כד) והוא מן התיבות ההפוכות אתקנך כמו אנתקך ושניהם יסוד אחר להם אבל ענינם יפרידם כמעט [נו"ב ושני הענינים נפרדים כמעט] .

תקל . תקלתא במאזניא (דניאל ה כז) ענין משקל .

תקן . תקן משלים הרבה (קהלת יב ט) מעות לא יוכל לתקן (שם א טו) ועל מלכותי התקנת (דניאל ד לג) אספרנא תקנא (עזרא ז יז) .

תקע . מתחלק לג' מחלקות : האחר, תקעו שופר בציון (יואל ב א) הלוך ותקע (יהושע ו יג) . השני, ותקעתיו יחד במקום נאמן (ישעיה כב

הים (שמו' יד כג) בתוככם לאחות קבר (בר' כג
ט) בתוככי ירושלים (תלי' קפו' יט) והבריה התיכן
(שמות כו כח) האשמרת התיכונה (שופטים ז
יט) והם תכו לרגליך (דברים לג ג) תך כמו קרב •
השני, מתוך ומחמם יגאל נפשים (תלים עב
יד) תך ומרמה (שם נה יב) ואיש תכנים (משלי
כט יג) •

השלישי, וקפים ותכיים (מ"א י כב) •
הרביעי, כהתוך כסף (יחזקאל כב כב) ותכו
בתוכה (שם) ויתכו כמים שאנתי (איוב ג כג) לא
נתך ארצה שסג (שמות ט לג) ותתך עלינו
(דניאל ט יא) להנתך (יחזקאל כב כ) •
תכלת • תכלת וארגמן (שמות כו לא)
פתיל תכלת (שם כח לו) •

תכן • מי תכן את רוח ד' (ישע' מ יג) אנכי
תכנתי עמודיה (תלי' עה ד) ותכן לבות ד' (משלי
כא ב) לא יתכן (יחזקאל יח כה) לא יתכנו (שם
יח כט) ולו נתכנו עללות (ש"א ב ג) • כמו לו
נסכנו •

תל • מתחלק לענינים, ויסוד אחד להם:
האחד, והיתה תל עולם (דברים יג יז) הר גבה
ותלול (יחזקאל יז כב) על תלה (ירמיה ל יח) •
השני, ותלית אתו (דברים כא כב) תלהו עליו
(אסתר ז ט) תלה ארץ (איוב כו ז) ותלו עליו כל
כבוד בית אביו (ישעיה כב כד) •

השלישי, קוצותיו תלתלים (שיר ה יא) •
הרביעי, תליך וקשתך (בראשית כו ג) תלינו
כנורותינו (תהלים קלו ב) ותוללינו שמחה (סדר
שם קלו ג) •

תלג • לבושה כתלג חור (דניאל ז ט) שלג
בלשון ארמית תלגא •

תלם • תלמיה רוח נחת (תלים סה יא)
על תלמי שרי (הושע י ד) בתלם עבתו (איוב לט י) •
תלע • מתחלק לג' מחלקות: האחד,
תולעת שני (שמות כח ו) אנשי חיל מתלעים
(נחום ב ד) האמנים עלי תולע (איכה ד ה) •
השני, כי תולעתם לא תמות (ישעיה סו כד)

לו (ישע' נג ב) חשך משחור תארם (איכה ד ח) •
תב • מתחלק לב' מחלקות: האחד, התיב
עמא ושעם (דני' ב יד) להתבותך (שם ג טז) •
השני, דינא יתיב (דני' ז י) די יתבין בשמרין
(עזרא ד יז) •

תבל • מכין תבל בחכמתו (ירמיה י יב) ומי
שם תבל (איוב לד יג) תבל וארץ ואדמה וארקא
כנויי ארץ המה •

תבן • תבן אין נחן לעבודך (שמות ה טז)
כהדוש מתבן (ישעיה כה י) יחשב לתבן ברזל
(איוב מא יט) •

תדר • רי אנת פלח ליה בתדירא (דניאל ו
יז) לשון תמיד הוא •

תה • קו תהו (ישעיה לד יא) היתה תהו
(בראשית א ב) מקום נבוב הוא •

תו • והתוית תיו (יחזקאל ט ד) ויתו על
דלתות השער (ש"א כא יד) וקדוש ישראל התוו
(תלים עה מא) הן תוי שרי יענני (איוב לא לה) •
תוה • תוה וקם בהתבהלה (דניאל ג כד)
כמו זע וחרד •

תז • הסיר התז (ישעיה יח ה) ענינו יורד
עליו, כמו השליך •

תחרא • כפי תחרא (שמות כח לב) כמו
שריון, ולא נודע אם התי"ו יסוד במלה אם אין •
תחש • ואנעלך תחש (יחזקאל טז י) ערת
תחשים (שמות כו יד) •

תחת • עין תחת עין (שמות כא כד)
נפשינו תחתיכם (יהושע ב יד) תחת אבותך
(תלים מה יז) תחת הנעצוץ (ישעיה נה יג) •
והקרוב אליהם, התחת זאת לא יומת שמעי
(ש"ב יט כב) ותחת כי אהב את אבתך (דברים
ד לו) תחת אשר לא עבדת (שם כח מז) • והקרוב
אליהם, תחת כל השמים (בראשית ז יט) תחת
כרכבו (שמו' לח ד) תחתך יצע רמה (ישע' יד יא) •
תיש • ותישים עשרים (בראשית לב יד)
וזריר מתנים או תיש (משלי ל לא) כמשמעו •

תך • מתחלק לד' מחלקות: האחד, תוך

המבאר

מאליו לפי שהביאו במחלקה אחת עם תלינו כנורותינו • תליך
וקשתך • ולדעתי כוונת מנחם שגם מלת תליך גם תלינו כנורותינו
כולם לשון כלי זמר • כי מבלעדי זאת לא היה לו לחלק להם
מחלקה בפ"ע • והיה כוללם במחלקה הב' ישב"ב •

שסג) רש"י: ומנחם בן סרוק חברו בחלק כהתוך כסף •
לשון יציקת מתכות, ורואה אני את דבריו כתרומתו ויצק ואותך
לצקת לאחבא • אף זה לא נתך לא הוצק לארץ •
שסד) רש"י: ותוללגו מיני כלי זמר על שתולין אותם, כך
פירשו מנחם ע"כ • ופה נחסר הפירוש • אולי הבין רש"י

הששי, רומה אמין שתין פתיה אמין שת
(דניאל ג א) •
השביעי, שיתו ושמיור (ישעיה י יז) ועלה
שמיר ושית שם (שם ה ו) כי שמיר ושית תהיה
כל הארץ (שם ז כד) ענין קוצים המה •
שתל • כעץ שתול על מים (ירמיה יז ח)
בהר מרום ישראל אשתלנו (יהזקאל יז כג) שחולים
בבית ה' (תלים צב יד) בניך כשתילי זיתים (תלים
קכח ג) •
שתם • ונאם הגבר שתום העין (במדבר כד
ג) וישתומם כי אין מפגיע (ישעיה נט מז) ענין
ראה המה •
שתן • משתין בקיר (ש"א כה כב) •
שתע • [השרש הזה יש ברשימה ואינו בתוך המחבר] •
שתק • וישמחו כי ישתקו (תלים ז ל) ישתק
מדון (משלי כו כ) וישתק הים מעלינו (יונה א
יא) ענין דממה הם •

לנגדך (תלים צ ח) אשר שתה אפרחיה (שם פד
ד) כי השתות יהרסון (שם יא ג) למען שתי
אתה אלה (שמורת י א) ושמה לצלמות ושית
לערפל (ירמיה יג מז) •
השני, וחשופי שת ערות מצרים (ישעיה כ
ד) בחצי עד שתותיהם (ש"ב י ד) ענין ערוה
המה, ויתכן להיות מגורתם שית זונה ונצרת
לב (משלי יז י) יעטף שית חמס למו (תה' עג ו) •
השלישי, שתה אדני (ברא' כד יח) ונווליהם
בל ישתיון (תלים עח מר) וכל משקה אשר ישתה
(ויק' יא לד) והיה שתתיה מרכאים (ישע' יט י) •
הרביעי, או בשתי או בערב (ויקרא יג מח)
או את השתי או את הערב (שם יג נב) •
החמישי, ונשתו מים מהים (ישעיה יט ה)
לשונם בצמא נשתה (שם מא יז) נשתה גבורתם
היו לנשים (ירמיה נא ל) בגבורה ולא בשתי
(קהלת י יז) •

ותשלם מחברת שי"ן

אחל מחברת תי"ו

תאב • גרסה נפשי לתאבה שסב (תהלים
קיש כ) תאבתי לישועהך (שם קיש קעד) מתאב
אנכי (עמוס ו ח) ענין כליון ושבר המה •
תאו • ותאו וזמר (דבר' יד ה) כתוא מכמר
(ישעיה נא כ) •
תאם • והיו תואמים מלמטה (שמורת לו
כט) שכלם מתאימות (שיר ד ב) תאומי צביה
(שם ד ה) •
תאן • תאנים עם בכורים (נחום ג יב) עלה
תאנה (בראשי' ג ז) תאנה לא תפרח (חב' ג יז) •
תאר • מתחלק לב' ענינים: האחד, ותאר
הגבול (יהושע טו ט) רמון המתאר (שם יט יג) •
השני, יתארהו בשורד (ישע' מד יג) לא תאר

תא • תאב תאו תאם תאר, תב תבל תבן,
תדר, תה, תו תוה, תז, תחרא תחש תחה,
חיש, תך תכלת תכן, תל תלג תלם תלע, תם
תמד תמה תמך תמל תמר, תן תנוך תנור, תס,
תע תעב תער, תף תפר תפש, תץ, תק תקל,
תקן תקע תקף, תר תרגל תרו תרן תרשיש, תש,
ת, תתה •
תאי • תאיו איליו ואלמיו (יהזק' מ לו) ותאי
השער (שם מ י) אל התאים (שם מ מז) • ענין
קשת מן בנין •
תא שסא • והתאיותם לכם (במ' לד י) תתאו
לכם (שם לד ז) עד תאות גבעת עולם (בראשית
מט כו) •

המבאר

שסב (רש"י: ומנחם חבר לתאבה עם מתאב אנכי את גאון
יעקב, ושניהם לשון שבר.)

(שם) רש"י: מיני קוצים פתר בהם מנחם בן סרוק.
שסא) בנוסח לונדון כתוב תאו, ובמ"ו מעורב השרש הזה
עם שרש תו במערת.

המה , ויתכן להיות מגורתו תושיה (איוב ל כב)
היא המניעה והחשיכה והפליאה אשר לא
תמצא שנה .

הרביעי , ישי מות עלימו שנט (תלים נה פז)
יתכן להיות מגורתו ישי , ויש תנה את ידך (מ"ב
י טו) אם ישכם עשים (בראשית כד מט) כי את
אשר ישנו פה (דברים כט יד) יתכן לנפשות גם
למלים העליונים אם יש את נפשכם (בר' כג ח) .
החמישי , שתי ידות (שמו' כו יז) שני אדנים
(שם כו יט) שתי הכלית (ויקרא ג ד) .

ש' . מתחלק לב' מחלקות : האחד , שה תמים
(שמות יב ה) מהיות משה (שם יב ד) שה
כשבים ושה עזים (דב' יד ד) או את שיו נדחים
(שם כב א) איש שורו ואיש שיהו (ש"א יד לד) .
השני , שא אול אחת המו (עזרא ה טו) ונשו
את כלמתם (יהזקאל לט כו) אשרי נשוי פשע
(תהלים לב א) .

שש' . מתחלק לג' מחלקות : האחד , שש
השעורים (רות ג יח) שש הערים האלה למקלט
(במדבר לה טו) שש הנה שנא יי' (משלי פז)
ששה משמתם (שמות כח י) וששיתם האיפה
(יהזקאל מה יג) .

השני , שש ומשי ורקמה (שם טז יג) שש
ברקמה (שם כו ז) שש משור (שמות כו א) .
השלישי , שוקיו עמודי שש (שיר ה טו) על
גלילי כסף ועמודי שש (אסתר א ו) ואבני שיש
לרב (דה"א כט ב) .

שש' . שש אנכי על אמרתך (תהלים קיט
קסב) או נשיש שבט בני (יהזקאל כא טו) פגעת
את שש (ישעיה סד ד) ששון ושמחה ישיגו (שם
לה י) והיה כאשר שש יי' עליכם . . . כן ישיש
(דברים כח סג) ישישו וישמחו בך (תה' מ יז) .
ששא' . ושבבתך וששאתך (יחז' לט ב) .

שת' . מתחלק לז' מחלקות : האחד , שתי
בארני אלהים מחסי (תהלים עג כח) שתה עונתינו

(בראשית מט יא) הלמו שרוקיה (ישעיה פז ח)
שרוק כשריג [נ"ול ענין שריגים] .

השני , שרקים ולבנים (זכריה א ח) ממני
צבעונים [נ"ה צבעים] ויתכן להיות מגורתו עבדי
פשתים שריקות (ישעיה יט פ) וחורי (שם) יורה
על שריקות .

שרש' . מתחלק לב' ענינים : האחד , שרשי
פתוח עלי מים (איוב כט יט) ושרשי הים כסה
(שם לו ל) הפך משרש הרים (שם כח ט)
ותשרש שרשיה (תהלים פ י) תמרים ושרשרת
(דה"ב ג ה) מעשה שרשרות לכתרות (מ"א ז יז)
שרשרת גבלת מעשה עבת (שמות לט טו)
שרשת גבלת מעשה עבת שגד (שם כח כב) .

השני , ושרשך מארץ חיים סלה (תהלים נב
ז) ובכל תבואתי תשרש (איוב לא יב) וצאצאי
ישרשו (שם לא ח) הן למות הן לשרשי (עזרא
ז כו) .

שרת' . ושרת את אחיו (במדבר ח כו)
אילי נביות ישרתונך (ישעיה ס ז) הוא ישרתני
(תלים קא ו) . ויתכן להיות מגורתם וכל משרת
ענבים (במדבר ו ג) כל דבר אשר יעשה מענבי
הגפן שנה) לכל מיני מלאכות , כענינו אתה מוצא
או בעור או בכל מלאכת עור (ויק' יג כח) וכמהו
וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים (במ' לא ד) .
ש' . מתחלק לה' מחלקות , האחד , לא נשיתי
ולא נשו בי (ירמ' פז י) כאשר נשא בו שני) (ישע'
כר ב) והנשה בא לקחת (מ"ב ד א) ושלמי את
נשיך (שם ד ז) כי חשה ברעך משאת מאומה
(דברים כד י) .

השני , שנו) אתה ישראל לא תנשני (ישע' מד
כא) צור ילדך תשי (דבר' לב יח) כי נשני אלהים
(בראשית מא נא) נשיתי טובה (איכה ג יז) לשון
שנחה הם .

השלישי , כי ישה לך אלוה מעונך (איוב יא
ו) כי השה אלוה חכמה (שם לט יז) ענין מניעה

המבאר

ל כב] כי כפלים לתושיה [שם יא ו] ובכל תושיה יתגלע
[משלי יח א] ומחלקה האחרונה , שתי ידות , שתי כליות שני
אדנים נחסרה בה .

שנה) בנוסח לונדון במקום המאמר ענין מניעה המה ויתכן
וכו' עד תומו . כתוב בזה"ל . יתכן להיות שניהם יסוד אחד
ושה והשה תושיה . ויתכן לנטות אליהם תשי .

שנט) רש"י : ומנחם פתר ישי לשון יש כמו אם ישכם עשים
(בראשית כד מט) אשר ישנו פה [דברים כט יד] .

שגד) רש"י : שרשת גבלת לשון שרשי אילן . ואף שרשרת
פתר מנחם בן סרוק לשון שרשים . ואמר שהריש יתרה כמו
מ"ם שבשלשם ומ"ם שבריקם . ואיני רואה את דבריו . אלא
שרשרת בלשון עברית כשלשלת בלשון משנה .

שנה) בותר הנוסחאות מלבד דהמבורג כתוב מגפן היין תחת
מענבי הגפן .

שנו) בותר הנוסחאות נשה בה"א . וכן הקרי מלבד בל"ה .
שנו) בנוסח לונדון מחלקה השנית : ותמננני תושיה [איוב

השני, את בגדי השרד לשרת בקדש (שמות
ל"ט מא) ענין עבודה הוא לפי הענין.
השלישי, יתארהו בשרד (ישעיה מד יג) כלי
מכלי הרשים.

שֶׁרֶט • ושרט לנפש (ויקר' יט כח) ובבשרם
לא ישרטו שרמט (שם כא ה) כל עמסיה שרוט
ישרטו (זכריה יב ג) ענין גרירה והשחתה המה •
שֶׁרֶד • מתחלק לב' מחלקות : האחד, אם
מחוט ועד שרוך הנעל (בראשית יד כג) ולא נתק
שרוך נעליו (ישעיה ה כו) •

השני, בכרה קלה משרכת דרכיה (ירמיה ב
כג) כמו מעקלת דרכיה לפי הענין •

שֶׁרַע • שרוע וקלוט (ויקרא כב כג) כי קצר
המצע מהשתרע (ישע' כח כ) כמו מהסתרח שגב
מהותיר [נ"א מהותר] לפי הענין •

שֶׁרַעַף • ברב שרעפי בקרבי (תהלים צד יט)
ודע שרעפי (שם קל"ט כג) • כמו מחשבנותי
כמשמעו •

שֶׁרָף • מתחלק לענינים : נחש שרף ועקרב
(דברים ח טו) הנחשים השרפים (במדבר כא ו)
ופריו שרף מעופף (ישעיה יד כט) ממיני נחשים
המה, וישנו מלאכים, וישנו קשרת, וישנו
מוקדה, ישנו מלאכים, שרפים עומדים ממעל
לו (שם ו ב) וישנו קשרת חנושים, ונשאו רודו
ומסרפו שגג (עמוס ו י) • וישרפו לו שרפה גדולה
(דה"ב טז יד) • וישנו מוקדה, ושרף את הפרה
לעיניו (במ' יט ה) והשרף אתה (שם יט ח) ושרף
אתו כאשר שרף (ויקרא ד כא) והנה שרף (שם
י טז) •

שֶׁרֶץ • מתחלק לב' מחלקות : האחד, ובכל
השרץ השרץ על הארץ (בראשית ז כא) •
השני, ובני ישראל פרו וישרצו (שמות א ז) •
שֶׁרָק • אשרקה להם ואקבצם (זכריה י ח)
ושרק לו מקצה הארץ (ישעיה ה כו) לשמע
שרקות עדרים (שופ' ה טז) קל קרנא משרוקיתא
קתרם (דניאל ג ה) •

שֶׁרָק • מתחלק לב' מחלקות : האחד, ואנכי
נשעתך שורק (ירמיה ב כא) ולשרקה בני אתנו

השביעי, ישר על אנשים (איוב לג כז) כי
בשררות לבי אלך (רברים כט יח) והיה העקב
למישור (ישע' מד) ישר יחזו פנימו (תה' יא ז) •
השמיני, עלו בשרותיה ושהתו (ירמיה ה י)
באלהי אדלג שור (ש"ב כב ל) בנורת צעדה עלי
שור (בר' מט כב) ושורי אשכללו (עזרא ד יב) •
התשיעי, ואם שור נגח הוא (שמות כא כט)
בכור שורו הדר לו (רברים לג יז) שורו עבר ולא
יצעל (איוב כא י) בגלגל שורים זבחו (הושע יב
יב) •

העשירי, ארבעה שרין מהלכין בגוא נורא (דנ'
ג כה) ומשרא קשרין (שם ה יב) וקשרי חרצה
משתרין (שם ה ו) ענין התור המה •

העשתי עשרה, ושריו למבנא (עזרא ה ב) •
השתיים עשרה, וגם כל שרית ישראל (דה"א
יב לח) אם לא שריתך לשוב שגא (ירמ' טו יא) •
שֶׁר • מתחלק לד' מחלקות : האחד, בי
שרים ישרו (משלי ח טז) למרבה המשרה (ישע'
ט ו) כי תשתר עלינו גם השתתר (במדבר טז
יג) השירו ולא ידעתי (הושע ח ד) וישר אל מלאך
(שם יב ה) כי שרית עם אלהים (ברא' לב כט) •
השני, אם יתגדל המשור על מינפו (ישעיה
י טו) וישר במגרה (דה"א כ ג) ברזל חרש בעל
פיסיות שכלו שניים •

השלישי, ולכל משורה ומדה (שם כג כט)
במדה במשקל ובמשורה (ויקרא יט לה) ומים
במשורה תשתה (יהזקאל ד יא) ענין מדה המה •
הרביעי, ותקח את המשרת (ש"ב יג ט) על
המחבת (ויקרא ב ה) בלשון ארמית על מסריתא
[נו"ל ושר"ל משריתא] •

שֶׁרַב • שרב ושמש (ישעיה מט י) והיה
השרב לאגם (שם לה ז) ענין ציון וחורב המה •
שֶׁרַג • ובגפן שלשה שריגם (ברא' מ י)
ישתרגו עלו על צוארי (איכה א יד) הלבינו שריגיה
(יואל א ז) כמשמעו •

שֶׁרֶד • מתחלק לב' מחלקות : האחד, אז
יוד שריר לאדירים עם (שופטים ה יג) עם שרירי
חרב (ירמיה לא ב) ענין שארית המה •

המבאר

שגג בכל ההעתקות כתוב ומשרפו בשין שמאלית • והיא
כנסחת קניקוט ודי רוססי •

שגא רש"י: שריתך השארתך • לשון שאירת, וכן פתרו מנחם.
שגב מן וסרח העידף [שמות כו יב] וסרחים על ערשותם
[עמוס ו ד] •

שקוהי די פרזל (דניאל ב לג) •

שק • מתחלק לג' מחלקות : האחד , זאש
נשקה ביעקב (תלים עח כא) והשיקו בנשק ומגן
(יחזקאל לט ט) אף ישיק ואפה לחם (ישעיה מד
טו) ענין תבערה המה •

השני , שמו ויפתח האחד את שיקו (בראשית
מב כז) ויקחו שקים בלים לחמוריהם (יהושע פ
ד) כלי בליל ומספוא המה •

השלישי , שק תפרתי עלי גדלי (איוב טז טו)
וישם שק במתניו (בראשית לו לד) והנה השק
על בשרו (מ"ב ו ל) ואני בחלותם לבושי שק (תה'
לה יג) פתחתי שקי (שם ל יב) •

שקד • מתחלק לב' מחלקות : האחד , שקדו
ושמרו (עזרא ח כט) נמר שקד על עריהם (שמו
י"רמיה ה ו) וישקד יי' על הרעה (דניאל ט יד)
לשקד על רלתתי יום יום (משלי ח לר) ענין שמירה
המה •

השני , מקל שקד אני ראה (ירמ' א יא) ויגמל
שקדים (במדבר יז כג) וינאץ השקד (קהלת יב
ה) במנים ושקדים (בראשית מג יא) ,

שקד • נשקד על פשעי בירו (איכה א יד)
ענינו יורה עליו כמו נאסר ונעצר :

שקט • נחה שקטה כל הארץ (ישעיה יד ז)
השמר והשקט אל תירא (שם ז ד) ושקט הוא
על שמריו (ירמיה מח יא) •

שקל • וישקל אברהם לעפרן (בראשית כג
טז) מחצית השקל (שמות ל יג) חמשת חמשת
שקלים (במד' ג טז) משפט לקו וצדקה למשקלת
(ישעיה כח יז) כמשמעו •

שקם • שקמים גרעו (ישעיה ט ט) ובולם
שקמים (עמוס ז יד) עצי יער הם •

שקע • ותשקע האש (במ' יא ב) אז אשקיע
מימיהם (יחזקאל לב יד) ככה תשקע בגל (ירמיה
נא סד) ענין שקיעה הם שמה •

שקערר • שקערורת ירקרקות (ויק' יד לו) •

שקף • וישקף על פני סדום (בר' יט כח) כי

השקף ממירוס קדשו (תלי' קב ד) מי זאת הנשקפה
(שיר ו י) חלוני שקופים אטמים שפט) (מ"א ו
ד) רבעים שקף (שם ז ה) נשקפה וחיבב (שופט'
ה כח) והגעתם אל המשקוף (שמות יב כב) •
שקץ • שקץ רשקצנו (דברים ז כו) אל
תשקצו את נפשתיכם (ויקרא יא מג) שקץ הוא
לכם (שם יא יב) •

שקר • מדבר שקר תרחק (שמות כג ז) עד
שקרים (משלי יט ה) אם תשקר לי (בראשית כא
כג) עשה רמיה רבר שקרים (תהלים קא ז) •
שקר • ומשקרת עינים (ישעיה ג טז) ענין
הנמה כמשמעו •

שר • מתחלק לי"ב מחלקות : האחד , רפאות
חהי לשרך (משלי ג ח) שררך אפן הסהר (שיר ז
ג) לא כרת שרך (יחזק' טז ד) ענין טבור המה •
השני • ושר בשרים על לב רע (משלי כה כ)
ושרים כחללים (תלים פו ז) ויאמרו כל השרים
והשרות (דה"ב לה כה) •

השלישי , ותשרי למלך בשמן (ישעיה נו ט)
ומשוח בששר (ירמיה כב יד) יתכן להיות לשון
סיכה •

השביעי , ישור כשך יקושים (שם ה כו)
אשורנו ולא קרוב (במדבר כד יז) כנמר על דרך
אשור (הושע יג יז) תשורי מראש אמנה (שיר ד
ח) ותשורה אין להביא שג) (ש"א ט ז) מחיר הראיה
אשר יביאון אל [נוסח שד"ל לבית] הרואה ענינו
יורה עליו •

החמישי , הנשפות והשרות (ישעיה ג יט)
ענין עדי הוא , ונומים בלשון ארמית שירין (ת"א
בראשית כד כב) יתכן להיות שרות מגורתו •

הששי , ישיב הרע לשררי (תלים נד ז) למען
שוררי (שם ה ט) אלהים יראני בשוררי (שם נט
יא) ותבט עיני בשורי (שם צב יב) ענין אויבים
המה , אבל יתכן להיות כמו עוינים ויהי שאול
עוין את דוד (ש"א יח ט) כמלים הנגזרים לפי
ענין מפעלם •

המבאר

שמש) רש"י : על וחלונות אטמות [יחזקאל ט טז] אמר :
ומנחם פתר שקופים לשון השקפה כמו מי זאת הנשקפה . כי
השקף ממירוס קדשו וכן אל המשקוף ג"כ פתר לשון השקפה •
(שנ) רש"י : ומנחם פירש תשורה לשון תקרובת ראיית
פני מלך ואדם חשוב , לשון אשורני ונראין דבריו •

שמו) בנוסחת שד"ל חסר המחלקה השנית הזאת •
שמו) רש"י , שקד ממהר , ומנחם חבירו עם לשון שמירה
כמו לשקד על דלתות •
שמה) פי' ירידה לעומק . תרגום צללו כעופרת : אשתקעו
כאברא . ותרגום ירושלמי כבלע את הקדש . כד משקע . ותרגום
הטבעו בבזר רגליך אשתקעא בבהתא רגליך •

את שפיריו עליהם (ירמ' מג י) ענין אהל וקובה.
השלישי, כי קול שופר שמעת נפשי (שם ד
יט) ויהי קול השופר (שמות יט יט) יום שופר
ותרועה (צפניה א טז).

שפרפר • באדין מלכא בשפרפרא (דנ' ו ד).
שפת • יי' תשפת שלום לנו (ישעיה כו יב)
שפת הסיר הגרולה (מ"ב ד לח) שפת הסיר שפת
(יחזקאל כד ג) ולעפר מות תשפתני שמד (תלים
כב טז) כמו תשימני כמשמעו.

שץ • ושיציא ביתה דנה (עזרא ו טו).
שצף • בשצף קצף (ישע' נר ח) כמו בחרי
קצף לפי הענין.

שק • מתחלק לו' מחלקות: האחד, גשה
נא ושקה לי בני (בראשית כו כו) משיקות אשה
אל אחותה (יחזקאל ג יג) ישקני מנשיקות פיהו
(שיר א ב).

השני, משקה הרים מעליותיו (תלים קר יג)
והשקות בכלי זהב (אסתר א ז) וישק את צאן לבן
(בראשית כט י) וכל משקה אשר ישתה (ויקרא
יא לד) פקדת הארץ ותשקה (תלים סה י) שמני
ושקויי (הושע ב ז).

השלישי, בעיר ישקו בחומר ירצון (יואל ב ט)
והשיקו היקבים תירוש ויצהר (שם ב כד) ישתקשקון
ברחנת (נחום ב ד) כמשק גבים שקק בו
(ישעיה לג ד) ותשק ידי לפי (איוב לא כז) ענין
מרוץ המה.

הרביעי, ואל אישך תשוקתך (בראשית ג טז)
אני לרודי ועלי תשוקתו (שיר ז יא) אליך תשוקתו
ואתה תמשל בו (בר' ד ז) ונפשי שוקקה (ישעיה
כט ח) נשקו בר פן יאנף שמה (תהלים ב יב) ענין
תאוה וחמדה המה.

החמישי, בשוקים וברחבות (שיר ג ב) וסגרו
דלתים בשוק (קהלת יב ד).

הששי, ועל פך ישק כל עמי (בראשית מא
מ) ובן משק ביתי (שם טו ב) ענין כלכלה הם.
השביעי, ואת שוק הימין (שמות כט כב)
שוקיו עמודי שש (שיר ה טו) על הברכים ועל
השקים (דברים כח לה) גלי שק (ישעיה מז ב).

פך שפט צדק (משלי לא ט) כי המשפט לאלהים
(דב' א יו) צדק ומשפט מכון כסאך (תה' פט טו).
השני, כמשפט הראשון (ברא' מ יג) כמשפטו
אשר הראית (שמות כו ל) מזה משפט האיש
(מ"ב א ז) ויעשה כמשפט (ויקרא ט טז) כזה
עשה דוד וכה משפטו (ש"א כו יא).

שפך • אל שפך הדשן (ויקרא ד יב) שפך
דם האדם (בראשית ט ו) וישפך עליו חמה אפו
(ישע' מב כה) ושפכו את העפר (ויקרא יד מא)
ולפני יי' ישפך שיחו (תהלים קב א) שפכו לפניו
לבבכם (שם סב ט) כאין שפכו אשרי (שם עג ב)
אשפוך את רוחי (יואל ג א) ומגזרתם וכרות
שפכה (דברים כג ב).

שפל • ועל כל נשא ושפל (ישעיה ב יב) כי
השפילו ותאמר גוה (איוב כב כט) משפיל אף
מרומם (ש"א ב ז).

שפם • ועל שפם יעשה (ויקרא יג מה) ולא
עשה שפמו (ש"ב יט כה) כמשמעו.

שפן • ואת השפן כי מעלה גרה הוא (ויקרא
יא ה) מחסה לשפנים (תהלים קר יח) [השרש
הזה נרשם בראש מחברת השין ולא בתוך המחבר'
עצמה].

שפע • כי שפע ימים יינקו (דברים לג יט)
ושפעת מים תכסך (איוב כב יא) שפעת גמלים
תכסך (ישעיה ס ו) משפעת סוסיו (יחזקאל כו
י) וירא את שפעת יהוא בבאו ויאמר שפעת אני
ראה (מ"ב ט יז).

שפיפן • שפיפן עלי ארץ (ברא' מט יז).
שפק • פן יסיתך בשפק (איוב לו יח) ובילדי
נכרים ישפיקו (ישעיה ב ו) יתכן להיות מלה זאת
לשון ארמית, ספק צרכיהון [תרגום ימצאהו
בארץ מדבר (דברים לב י)].

שפר • מתחלק לג' מחלקות: האחד, הנותן
אמרי שפר (בראשית מט כא) אף נחלת שפרה
עלי (תלים טז ו) עפיה שפיר (דניאל ד ט) מלכא
ישפר עלך (שם ד כד) שפר קדמי להחוויה (שם
ג לב) לשון נועם.

השני, ברוחו שמים שפרה (איוב כו יג) ונמה

המבאר

שמד) רש"י. ומנחם פתר כל לשון שפיתח לשון שימה. וכן הביאו על הפסוק שפת הסיר שפת.
שמה) רש"י: ומנחם פתר אותו לשון תאוה. כמו ואל אישך תשוקתך.

שמג) (ויקרא י"ט י"ט) ענינו יורה עליו מחברת צמר ופשתים .

שעל . מתחלק לג' מחלקות : האחד , בשעלי שעורים ובפתותי לחם (יחזקאל י"ט) מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ"ב) עפר שמרון לשעלים (מ"א כ"י) ענין מלא כף מלא חופן .

השני , אחזו לנו שעלים שעלים קטנים (שיר ב טו) שלש מאות שועלים (שופטים טו ד) אם יעלה שועל (נחמיה ג לה) כמשמעו .

השלישי , במשעול הכרמים (במדבר כב כד) כמו מסלול .

שען . והוא נשען על ידי (מ"ב ה יח) ישען על ביתו (איוב ח טו) משענת קנה (יחזקאל כט ו) משען ומשענה (ישעיה ג א) על משענתו (שמות כא י"ט) .

שעף . [עין לעיל שרש ס עף במחברת סמך] . **שער** . מתחלק לג' מחלקות : האחד , שערי הנהרות נפתחו (נחום ב ז) שער המים (נחמיה ג כו) בצאתי שער עלי קרית (איוב כט ז) וזה שער השמים (בראשית כח יז) .

השני , בשנה ההוא מאה שערים (שם כו יב) כי כמו שער בנפשו (משלי כג ז) כמו שיעור . השלישי , שמה ושערורה (ירמיה ה ל) שערות עשתה מאד (שם יח יג) כתאנים השערים (שם כט יז) .

שער . מתחלק לד' מחלקות : האחד , שער קטב (ישעיה כח ב) וקרמנים אחזו שער (איוב יח ב) וישתער עליו מלך הצפון (דניאל יא מ) ומלכיהם שער שער (יחזקאל כו לה) .

השני , שער ראשו (במדבר ו ה) קלע באבן אל השערה (שופ' כ טז) כידי עשו אחיו שערות (בראש' כו כג) איש שער (שם כו יא) כמשמעו . השלישי , ויקח את שער החטאת (ויקרא ט טו) שערות עזים (שם ד כח) והמשלח את השער (שם טז כו) כמשמעו .

הרביעי , לשעירים אשר הם זנים אחריהם (שם יז ז) חרשים מקרוב באו לא שערות אבתיכם (דברים לב יז) פתורנו לא אלהים , ולא חשבון לאלוה ולא עבדו , וראש הפסוק יורה על סופו

ותחלתו על אחריתו .

שף . מתחלק לה' מחלקות : האחד , הוא ישוף ראש ואתה תשופנו עקב (בראשית ג טו) אשר בשערה ישופנו (איוב ט יז) ושפו עצמתיו לא ראו (שם לג כא) ויתכן להיות מגזרתם וילך שפי (במ' כג ג) וגם יתכן להיות מגזרתם שפיפן עלי ארץ (בר' מט יז) ונקרא שמו על ענין [נ"ה שם] מפעלו , ואתה תשופנו עקב , ונראה הפתרון ראוי ונכון היטב , אבל לא יוכל כל פוהר , וכל יודע פשר , אשר איננו משיג מחקרי הלשון , לדעת אם על אודות מפעלו נקרא שפיפון , או הוא שמו כמו נחש , ושרף , וצפעון , אשר לא יורו שמותם על טעם מפעלם , ואע"פ שיש מלים ראויים להגזר כפי ענינם לקרבת מפעלם , לא יוכל למצוא תכונת היסוד כי נעלם .

השני , יחשכו כוכבי נשפו (איוב ג ט) ועין נאף שמרה נשף (שם כד טו) בנשף בערב יום (משלי ז ט) אך חשך ישופני (תהלים קל"ט יא) ענין אשמורה הם .

השלישי , על כל שפים במדבר (ירמיה יב יב) רוח צח שפים (שם ד יא) .

הרביעי , אם תשכבון בין שפתים (תלים סח יד) והשפתים טפה אחד (יחזקאל מ מג) . החמישי , נשפת ברוחך כסמו ים (שמות טו י) וגם נשף בהם ויבשו (ישע' מ כד) ענין נפידה המה .

שף . שפה יהיה לפיו סניב (שמות כח לב) כמעשה שפת כוס (מ"א ז כו) על שפת היריעה (שמות כו ד) על שפת היאור (בראשית מא ג) כמשמעו .

שפח . מתחלק לב' מחלקות : האחד , כעיני שפחה אל יד גברתה (תלים קכג ב) הנה שפחתך בידך (בראשית טו ו) בא נא אל שפחתי (שם טו ב) לשון אמה .

השני , כי זבח משפחה לנו (ש"א כ כט) ואם משפחת מצרים לא תעלה (זכר' יד יח) כמשמעו . **שפח** . ושפח אדני קדקד בנות ציון (ישעיה ג יז) כמו מספחת כמשמעו .

שפט . מתחלק לב' ענינים , האחד , שתח

המבאר

שמג) רש"י , ולשון שעטנז פירש מנחם מחברת צמר ופשתים ,

שנא. אשר שנא ה' אלהיך (דברים מז כב)
שנא לרעהו (שם יט יא) שנאי בצע (שמות יח
כא) שנואה לאה (בראשית כט לא) הבן הבכר
לשניאה (דברים כא טו) כי גדולה השנאה אשר
שנאה (ש"ב יג טו) ויוסיפו עוד שנא אתו (ברא'
לז ה) יראה ה' שנאת רע (משלי ח יג) וינסו
משנאיך מפניך (במדבר י לה) כמשמעו שלט).

שנאן. אלפי שנאן (תלים סח יח).

שנהב. שנהבים וקפים ותכיים (מ"א י כב)
ממיני חיות רעות ועופות המה כמשמעו.

שנס. וישנס מתניו (מ"א יח טו) ענינו יורה
עליו, כמו ויאסור על מתניו.

שס. שסו כל עברי דרך (תהלים פט מב)
הוא ישסה (הושע יג טו) מי נתן למשסה יעקב
(ישעיה מב כד) ענין בזה המה.

שסע. ושסע אתו בכנפיו (ויקרא א יז) ושסע
איננה שסעת (שם יא כו) וישסעהו כשסע הגדי
(שופטים יד ו) ושסע שסע (ויקרא יא ז) וישסע
דוד את אנשיו (ש"א כד ח). ענינו פלג לבתם
בדברים.

שסף. וישסף שמואל את אגג (ש"א טו
לג) כמו וידקר לפי הענין כמשמעו.

שע. מתחלק לי"א מחלקות : האחד, ואל
קין ואל מנחתו לא שעה (בראשית ד ה) וישע
ד' אל הבל (שם ד ד) יתכן להיות מלה זאת כענין
עתרת.

השני, ושעשע יונק (ישעיה יא ח) אם ילד
שעשועים (ירמיה לא כ) ושעשעי את בני אדם
(משלי ח לא) ובמיכ לא רחצת למשעי שם (יחזק'
מז ד).

השלישי, ולא תעשנה עיני ראים (ישעיה לב
ג) ואוניו הכבד ועיניו השע (שם ו י) השתעשעו
ושעו (שם כט ט) אל תשתע כי אני אלהיך (שם
מא י).

הרביעי, ביום ההוא ישעה האדם על עשהו

(ישע' יז ז) ולא ישעה אל המזבחות (שם יז ח)
ולא שעו על קדוש ישראל (שם לא א) ואל ישעו
בדברי שקר (שמות ה ט) ענין בשחון המה.
החמישי, ישועה ישית חומות ויחל (ישעיה כו
א) הנותן תשועה למלכים (תה' קמד י) כי כל ישעי
וכל הפץ (ש"ב כג ה) עם נושע ביי' (דב' לג כט).
הששי, אשוע אליך ולא תענני (איוב ל כ)
ותעל שועתם אל האלהים (שמות ב כג) ישועו
ואין מושיע (תלים יח מב) ישעו ואין מושיע שמה
(ש"ב כב מב) יתכן להיות עתירה הנופלת על
השומע, ועל המשמיע, וראוי להיות מהמחלוקת
הראשון.

השביעי, שעו מני אמרר בבכי (ישעיה כב ד)
השע ממני ואבליגה (תהלים לט יד) כמו הרפה
ממני (שופטים יא לו) לפי הענין.

השמיני, מקרקר קר ושוע אל ההר (ישעיה כב
ה) שעה מצליו ויחדל (איוב יד ו) כמו עלה מעליו.
התשיעי, ולא נכר שוע לפני דל (שם לד יט)
ולכילי לא יאמר שוע (ישעיה לב ה) ענין נשיאות
המה, ויתכן להיות שעו מני, ושוע אל ההר,
ולא נכר שוע מיסוד אחד, לשון מעל [ר"ל עליה]
אך שעו מני ירחק מהם כמעט, אבל שעה מעליו
ויחדל יוכיח לקרבה אליהם, לחברה אותם, והיה
העקר אחד.

העשירי, אשתומם כשעה חדא (דניאל ד טו)
בה שעתה נפק (שם ה ה) בה שעתא יתרמא
(שם ג ו) ענין רגעים המה.

העשתי עשרה, ונשתעה ונראה יחדו (ישעיה
מא כג) ואשעה בחקך תמיד (תהלים קיט קיז)
כמו אספרה שם בחקך, וכל ספור בלשון ארמית
אשתעי, ונכון להיות מגזרתם.

שעט. מקול שעטת פרסות אביריו (ירמיה
מז ג) כמו דהרת, מדהרות דהרות אביריו (שופ'
ה כב).

שעטנו. ובגד כלאים שעטנו לא יעלה עליך

המבאר

יתכן להסב אל ישועו ואין מושיע. וכן אמר רש"י שם. ומנחם
חברו עם וישע ה' אל הבל [ברא' ד ד] ופתר בו לשון עתירה
ונופל הלשון על המעתיר ועל הנעתר : כמו ויעתר יצחק לה'
... ויעתר לו ה' (שם כה כא), אף כאן ישעו ואין מושיע נופל
על המתפלל. וישע ה' נופל הלשון על מי שמתפלל לפניו.
שם) בכל ההעתקות כתוב א ד ב ר ה בחוקיך ובתוכן נוסח
רש"ד לוצאטי הנו' בהעתקת ר' ישבב. ורק בנוסח האמבורג
כתוב אספרה וכן נכון. והראיה מן המאמר שאחריו וכל ספור
בלשון ארמית אשתעי.

שלט) השרש הזה חסר בכל ההעתקות אף כי נרשם בתוך
השרשים בראש מחברת השי"ן.
שם) רש"י : ומנחם חבר למשעי לשון שעשוע.
שמה) אמר רש"י : כונת מנחם כי אולי שרש שעה כשרש
עתר שנופל על האיש המעתיר ועל האל הנעתר. כן ישעו ואין
מושיע נאמר על המעתיר, וישע ה' אל הבל נאמר על הנעתר
עכ"ל. אמנם בטול"ב חסר הכתוב הזה ותחתיו נמצא ישועו
ואין מושיע. וברור הוא כי המעתיקים כתבוהו תחת ישעו ואין
מושיע, והראיה באור הדברים אשר הוסיף מנחם. אשר לא

שן . מתחלק ליו"ד מחלקות : האחד , שן תחת שן (שמות כא כד) הנשכים בשניהם (מיכה ג ה) ' השני , אם שנותי ברק חרבי (דברים לב מא) חצי גבור שנונים (תהלים קכ ד) וחץ שנון (משלי כה יח) שנונו לשונם (תלים קמ ל) ענין מלומש ומחודד .

השלישי , כחוש השני שפתותיך (שיר ד ג) אם יהיו חפאיכם כשנים (ישעיה א יח) את תקות חוש השני הזה (יהושע ב יח) ושני תולעת (ויקרא יד ד) ותולעת שני (שמות כה ד) כמו אדום . הרביעי , מתוקה שנת העבד (קהלת ה יא) מניח לו לישון (שם) אם אתן שנת לעיני (תהלים קלב ד) ותדר שנותי מעיני (בראשית לא מ) אדדה כל שנותי (ישעיה לח טו) אני ישנה ולבי ער (שיר ה ב) .

החמישי , ושננתם לבניך (דברים ו ז) למשל ולשנינה (שם כח לו) ענין מחזה המה . השישי , ישנא הכתם המוב (איכה ד א) משנה פניו ותשלחהו (איוב יד כ) עם שונים אל תתערב (משלי כד כא) ודתיכם שנות מכל עם (אסתר ג ח) וכלים מכלים שונים (שם א ז) וישנו את מעמו (ש"א כא יד) .

השביעי , במספר שני תבואת (ויקרא כה טו) כפי שניו ישיב (שם כה נב) במספר שנים (שם כה נ) נשאר בשנים (שם כה נב) ספו שנה על שנה (ישעיה כט א) כי שנות מספר יאתיו (איוב טו כב) .

השמיני , ומשנה כסף (בראשית מג טו) ויאמר שנו וישנו (מ"א יח לד) אם תשנו יד (נחמיה יג כא) ועל השנות החלום (בראשית מא לב) ויחלם שנית (שם מא ה) יוסף אדני שנית ידו (ישעיה יא יא) .

התשיעי , ואכלתם ישן נושן (ויקרא כו י) צרעת נושנת הוא (שם יג יא) ונושנתם בארץ (דברים ד כה) למנצח על שושן עדות שלה (תהלים ס א) חדשים גם ישנים (שיר ז יד) .

העשירי , עשת שן (שם ה יד) כסא שן גדול (מ"א י יח) קרשך עשו שן (יחזקאל כו ו) השכבים על ממות שן (עמוס ו ד) .

רד"ק . [השרש הזה נרשם בתוך כל השרשים בראש מחברת השי"ן אבל לא נמצא בכל ההעתקות בגוף המחברת] .

שמן . מתחלק לג' מחלקות : האחד , שמנו עשתו (ירמיה ה כח) שמנת עבית (דברים לב טו) ובשרי כחש משמן (תלים קט כד) במשמניו רון (ישעיה י טו) , ויתכן להיות מגזרתם השמן לב העם הזה (שם ו י) ושפש כחלב לבם (תהלים קיט ע) יוכיח .

השני , שמן וית וך (שמות כו כ) ושמן ימינו יקרא (משלי כו טו) שמן ראש אל יניא ראשי (תהלים קמא ה) שמן תורק שמך (שיר א ג) . השלישי , על השמינית (תלים יב א) ובן שמנת ימים (בראשית יז יב) שמנים שנה (שם טו טו) .

שמע . מתחלק לב' ענינים : האחד , הנה שמע מונח טוב (ש"א טו כב) להשמעות אזנים (יחזקאל כד כו) וקרוי לשמע (קהלת ד יז) , ויתכן להיות מגזרתם וסר אל משמעתך (ש"א כב יד) . השני , וישמע שאול (ש"א טו ד) וישימהו דוד על משמעתו (ש"ב כג כג) איסירם כשמע לעדתם (הושע ז יב) ענין קבוצ המה .

שמץ . ותקח אזני שמץ מנהו (איוב ד יב) ומה שמץ דבר (שם כו יד) לשמצה בקמיהם (שמות לב כה) ענין סרה הם .

שמר . מתחלק לג' מחלקות : האחד , ושקט הוא אל שמריו (ירמיה מח יא) הקפאים על שמריהם (צפניה א יב) אך שמריה ימצו ישתו (תלים עה ט) משתה שמרים (ישעיה כה ו) .

השני , שמר ושמעת (דברים יב כח) ליל שמרים (שמות יב מב) אל משמר (בר' מב יז) . השלישי , כשמיר חזק מצר (יחזקאל ג ט) בצפון שמיר (ירמיה יז א) ולבם שמו שמיר (זכר' ז יב) ועלה שמיר ושית (ישעיה ה ו) . ענין סירים המה .

שמש . מתחלק לב' מחלקות : האחד , שמש וירח (תלים קמח ג) כי בא השמש (בראשית כח יא) כמשמעו .

השני , אלה אלפין ישמשונה (רניאל ז י) ושמתי כדכר שמשתיך (ישעיה נד יב) .

המבאר

שלח) הפסוק הזה לא נמצא כי אם בהעתקת לונדון , ולא ידעתי אם כאן מקומו .

שלחן • ועשית שלחן עצי שטים (שמורת כה כג) לערך שלחן במדבר (תלים עז יט) תערך לפני שלחן (תהלים כג ה) כמשמעו •

שלט • מתחלק לב' מחלקות : האחד, ויוסף הוא השליש (בראשי' מב ו) ולא ישלשנה אלהים (קהלת ו ב) •

השני, שלטיהם תלו על חומתך (יחזקאל כו יא) כל שלטי הגבורים (שיר ד ד) כלי מלחמה המה •

שלך • משליך קרחו כפתים (תהלים קמו יז) אשר בשלכת מצבת בם (ישעיה ו יג) וישליכו איש מטהו (שמות ז יב) [ונחסר כאן ואת השליך (ויקרא יא יז) מין עוף שחמא] •

שם • מתחלק לשש מחלקות : האחד, שממה תהיה (ירמיה ד כו) לא תשם (בראשית מז יט) ישים עליהם ניהם (ירמיה מט כ) והנשמות והנהרסות (יחזקאל לו לה) •

השני, פנו עלי והשמו (איוב כא ה) ישמו ישרים (שם יז ח) נשמו אחרנים (שם יח כ) שמו שמים (ירמיה ב יב) •

השלישי, שם העיר (בראשית ד יז) יהי שמו לעולם (תלים עב יז) ידעתך בשם (שמות לג יב) כמשמעו •

הרביעי, שמה קברו (בראשית מט לא) שמה קננה קפוז (ישעיה לר טו) משם נסעו (במדבר כא יג) כמשמעו •

החמישי, בשמי שמי קרם (תהלים סח לד) על השמים (שמות ט כב) •

הששי, ואת השומים (במדבר יא ה) • **שם** • שמו אותתם אתות (תלים עד ד) שם על לב (ישעיה נו א) מבלי משים (איוב ד כ) היתה שומה (ש"ב יג לב) בתשומת יד (ויק' ה כא) •

שלם • מתחלק לג' מחלקות : האחד, הן צדיק בארץ ישלם (משלי יא לא) כי אתה תשלם (תלים סב יג) המעמך ישלמנה (איוב לד לג) •

השני, ותשלם כל המלאכה (מ"א ז נא) ושלמה ימי אבלך (ישע' ס כ) מי עור כמשלם (שם מב יט) • השלישי, שלמי אמוני ישראל (ש"ב כ יט)

והיה אם שלום תענך (דב' כ יא) ואם לא תשלים עמך (שם כ יב) שלח ידיו בשלמיו (תהלים נה כא) כמוצאת שלום (שיר ח י) •

שלם • על שה על שלמה (שמות כב ח) אם חבל תחבל שלמת רעך (שם כב כה) כמו שמלה • **שלף** • וחרבו שלופה בידו (במדבר כב כג)

שלף איש נעלו (רות ד ז) שקדמת שלף יבש (תלים קכט ו) שלף ויצא מגוה (איוב כ כה) •

שלש • מתחלק לג' מחלקות : האחד, ושלשת תרד מאד (ש"א כ יט) עד הערב השלישית (שם כ ה) כמשלש חדשים (בראשית לח כד) והחוש המשלש (קהלת ד יב) כמשמעו •

השני, ושלשים על כלו (שמות יד ז) ויען השליש (מ"ב ז ב) הממונה •

השלישי, וכל בשלש שלג (ישעיה מ יב) ותשקמו ברמעות שליש שלד (תהלי' פו) בתפים בשמחה ובשלשים (ש"א יח ו) כלי נבלים הם • ויתכן להיות בני שלשה יתרים, כמו עלי עשור, על השמינית •

שלשם • גם מתמול גם משלשם (שמות ד י) ויהי כל יודעו מאתמול שלשם (ש"א י יא) כמשמעו •

שמאל • אם השמאל ואימנה (בראשית יג ט) שמאל בעשותו (איוב כג ט) וכי תשמאלו (ישעיה ל כא) •

שמד • ונשמדו במות און (הושע י ח) השמידם וישבו תחתם (דברים ב כג) •

שמח • כי בשמחה תצאו (ישעיה נה יב) ששון ושמחה (שם כב יג) •

שמט • תשמטנה ונשטתה (שמות כג יא) ושמטתה ובך מנחלתך (ירמיה יז ד) • ענין עויבה המה •

שמך • ותכסהו בשמיכה (שופטים ד יח) •

שמל • מי צרר מים בשמלה (משלי ל ד) שמלתך לא בלחה (דברים ח ד) ויחלף שמלתיו (בראשית מא יד) כמו לבוש ובגד •

שממית • שממית בידה תחפש (משלי ל כח) היא העש שבונה ביתה אפילו בהיכלי מלך,

המבאר

חברו מנחם • שלג רש"י שם • ומנחם פ' שהוא שם כלי • שלד רש"י שם : ומנחם פירש שלישי שם של כלי ששותין בו וכן פירש וכל בשליש עפר הארץ ע"כ •

השני, בני עתה אל תשלו (דה"ב כט יא)
ויכחו שם האלהים על השל (ש"ב וז) הלא אמרתי
לא תשלה אתי (מ"ב ד כח) וכל שלו ושחיתה
(דניאל ו ה) ענין שגגה המה.

השלישי, שלו כל בגדי בגד (ירמיה יב א)
שלו הייתי ויפרשני (איוב מז יב) ישליו אהלים
לשדרים (שם יב ו) לשון שקט המה.

הרביעי, שלות גוים רבים ישלוך כל יתר עמים
(חבקוק ב ח) וסר מרע משתולל (ישעיה נט פו)
כמוצא שלל רב (תהלים קיט קסב).

החמישי, על שולי המעיל (שמות כח לד)
נגלו שולך (ירמ' יג כב) טמאתה בשוליה (איכה
א ט).

שלאנן • כלו שלאנן ושלו (איוב כא כג)
ענין שקט הוא לפי הענין.

שלב • משלבת אשה אל אחתה (שמות כו
יז) כמו מקושרות בין השלבים (מ"א ז כה).

שלג • שלג לבנון (ירמיה יח יד) תשלג
בצלמון (תהלים סח פו) כי לשלג יאמר הוא ארץ
(איוב לו ו).

שלהב • רשפי אש שלהבת יה (שיר ח ו)
להבת שלהבת (יחזקאל כא ג) כמשמעו.

שלח • מתחלק לג' ענינים וד' מחלקות של:
האחד, בשלחי אתם מקדש ברנע (במדבר לב ח)
וישלח ישראל מלאכים (שם כא כא) ומשלח מנות
איש לרעהו (אסתר ט יט) שלחך פרדס רמונים
(שיר ד יג) ואת תעלתיה שלחה (יחזקאל לא ד).
השני, בשלחי את חצי הרעב (שם ה טו)
וישלח את לוט (בראשית יט כט) הן ישלח איש
את אשתו (ירמיה ג א) ושלחה מביתו (דברים
כד א) תשלח קציריה עד ים (תהלים פ יב).

השלישי, שלחו באש מקדשך (שם עד ז)
ואת העיר שלחו באש (שופטים א ח) פתרונו
נוטה לשריפה, ונטה לענין העליון שלא.

המחלקה הרביעי, בשלח יעברו (איוב לו יב)
וחיתו מעבר בשלח (שם לג יח) ואחת מחוקת
השלח (שלב) (נחמיה ד יא) כלי קרב המה.

ג ד) לא השכילו נפלאותיך (תהלי' קו ז) ומנרע
ושכלתנו (דניאל ה יב) שכל מוב לכל עשיהם
(תהלים קיא י).

שכם • מתחלק לג' מחלקות: האחד, דרך
ירצחו שכמה (הושע ו ט) לעבדו שכם אחד (צפ'
ג ט) כי תשיתמו שכם (תהלים כא יג) שכם
אחד על אחיך (בראשית מח כב).

השני, ויש שכמו לסבל (שם מט טו) כתפי
משכמה תפול (איוב לא כב) והיה כהפנותו שכמו
(ש"א י ט) משכמו ומעלה גבה מכל העם (שם
ט ב).

השלישי, והשכמתם והלכתם לדרככם (ברא'
יש ב) וישכם בבקר (שמות כד ד) וכמל משכים
הלך (הושע ו ד) שוא לכם משכימי קום (תלים
קכו ב).

שכן • וישכן ישראל במדח (דברים לג כח)
ושכנתי בתוכם (שמות כה ח) וישכן כבוד יי'
(שם כד טו) מה ידידות משכנותיך (תהלים פד
ב) כמעט שכנה דומה נפשי (שם צד יז) כמשמעו.
שכן • ושמת שכין בלעך (משלי כג ב) ענין
מאכלת הוא.

שכר • שכרו ולא יין (ישעיה כט ט) שתו
ושכרו וקיו (ירמיה כה כו) ולרוזנים אי שכר
(משלי לא ד) יין ושכר אל תשת (ויקרא י ט).
שכר • שכר שכיר (דברים טו יח) שבעים
בלחם נשכרו (ש"א ב ה) וישכר מישראל מאד
אלף (דה"ב כה ו) יגלח יי' בתער השכירה (ישעי'
ז כ) גם שכריה בקרבה כעגלי מרבק (ירמיה מז
כא) אומרים בעלי פתרון שכריה כמו גדוליה לפי
הענין.

של • מתחלק לה' מחלקות: האחד, כי ישל
ויתך (דברים כח מ) כי ישל אלוה נפשו (איוב
כו ח) ונשל הברזל מן העץ (שם יט ה) ונשל
גוים רבים מפניך (שם ז א) ובשליטה היוצאת
מבין רגליה (שם כח נו) וינשל את היהודים
מאילות (מ"ב מז ו) של נעליך מעל רגליך (שמו'
ג ה).

המבאר

פרדס גם תעלותיה שלחה במחלקה הב'.
שלא) כלומר פתרונו נוטה משריפה. וגם הוא כעין פתרון
מחלקה הב'. להיות חשופה משלחת את הנשרף מן העולם.
שלב) דש"י: השלח כלי קרב, כמו מעבור בשלח, וכן

של) פי' כי שתי מחלקות הראשונות ענינם אחד. הא' הוא
בנין הקל שבאורו על פנת לחזור. והב' על פנת שלא לחזור
והוא בנין פעל הכבד. אולם קשה לי למה כלל ואת תעלותיה
שלחה במחלקה הא' כי גם הוא פעל הכבד, ובב' או שלחך

ההיא יובל שי (ישעיה יח ז) כמו מנחה •
שך • מתחלק לב' מחלקות : האחד, וישבו
 המים (בראשית ח א) כשך חמת המלך (אסתר
 ב א) וחמת המלך שככה (שם ז י) כמו נחה •
 השני, ישור כשך יקושים (ירמיה ה כו) אם
 ישך הנחש בלוא לחש (קהלת י יא) ופרץ גור
 ישכנו נחש (שם י ח) לא תשיך לאהיך נשך כסף
 (דברים כג כ) והיה אם נשך הנחש את איש
 (במדבר כא ט) •

שך • מתחלק לב' מחלקות : האחד, הנני
 שך את דרכך בסירים (הושע ב ח) טובם כחרק
 ישר ממסוכה (מיכה ז ד) כמשכת חרק (משלי
 טו יט) לשכים בעיניכם (במדבר לג נה) הסר
 משוכתו (ישעיה ה ה) ענין סלונים המה •

השני, כל שכיות החמדה (ישע' ב פו) תפוחי
 זהב במשכיות כסף (משלי כה יא) ושכתי כפי
 (שמו' לג כב) שכת בערו (איוב א י) ואבן משכית
 (ויקרא כו א) את כל משכיתם (במדבר לג נב) •
שכב • מתחלק לב' מחלקות : האחד, שכבת
 המל (שמות פז יג) ונגלי שמים מי ישכב (איוב
 לח לו) ונראה מגזרתם שכבת זרע (ויק' פז פז) •
 השני, שכב על צרך השמאלי (יחזקאל ד ד)
 על משכבי בלילות (שיר ג א) •

שכח • מתחלק לב' מחלקות : האחד,
 השכח חנות אל (תהלים עז י) התשכח אשה
 עולה (ישע' מט פו) כי שכחני עמי (ירמ' יח פו) •
 השני, הוו בעין עלה להשכחה (דניאל ו ה)
 והשכחו לדניאל (שם ו יב) והשתכח באחמיתא
 בבירתא די במדי (עזרא ו ב) לשון מציאה •

שכל • מתחלק לב' מחלקות : האחד, לא
 תהיה משכלה (שמו' כג כו) ואני שכולה וצלמודה
 (ישעיה מט כא) ושכלה אין בהם (שיר ד ב)
 אפגשם כדב שכול (הושע יג ח) שכול ואלמון
 (ישעיה מז ט) •

השני, ושוריא ישתכללון (עזרא ד יג) בנהי
 ושכללה (שם ה יא) ושוריא אשכללו (שם ד יב)
 ובנו ושכללו (שם ו יד) •

שכל • שכל את ידיו (בראש' מח יד) ושום
 שכל (נחמיה ח ח) ומצא חן ושכל טוב (משלי

השני, בשוט לשון תחבא (איוב ה כא) אבי
 יסר אתכם בשוטים (מ"א יב יא) קול שוט (נחום
 ג ב) ולשטט בצדיכם (הושע כג יג) כמשמעו •
 השלישי, ארו שטה (ישעיה מא יט) ועצי
 שטים (שמות כה ה) מיני ארזים המה •

הרביעי, ויושט המלך לאסתר (אסתר ה ב)
 מאשר יושיט לו המלך (שם ד יא) ענין נטיה
 המה • ויתכן להיות מגזרתם גם אלה, אלונים
 מבשן עשו משומיך (יחזקאל כו ו) היו שטים
 לך (שם כו ח) וירדו מאניותיהם כל תפשי משוט
 (שם כו כט) השטים אתך שכת (שם כו כו)
 בהם ישו האניות ויישירו לכתם, ונקרא שמים
 מעין [נ"ה כענין] מלאכתם, כמפרש ומלח וחובל
 [נ"ה מלחך וחבלך] •

שט • אל ישט אל דרכיה לבך (משלי ו כה)
 שטה מעליו ועבר (שם ד פו) עשה סמים שנאתי
 (תהלים קא ג) ושטה שטים העמיקו (הושע ה
 ב) איש כי תשטה אשתו (במדבר ה יב) ואם לא
 שטית (שם ה יט) ושטי כזב (תלים מ ה) •

שטח • שטחתי אליך כפי (תהלים פח י)
 ושטחום לשמש ולירח (ירמיה ח ב) משטח
 חרמים (יחזק' כו ה) וישטחו להם שטוח (במ'
 יא לב) ענין פרישה המה •

שטם • וישטם עשו את יעקב (בראשית כו
 מא) ורבה משטמה (הושע ט ז) אפו טרף
 וישטמני (איוב פז ט) •

שטן • תחת אהבתי ישטנוני (תלים קפ ד)
 ויקרא שמה שטנה (בראשית כו כא) ולא יהיה
 לנו לשטן במלחמה (ש"א כט ד) •

שטף • ונהרות לא ישטפוה (שיר ח ז) ומרק
 ושטף במים (ויקרא ו כא) וידיו לא שטף במים
 (שם פו יא) תשטף ספיחיה עפר ארץ (איוב יד
 יט) ענין רחיצה הם כמשמעו •

שטר • שטר ומשל (משלי ו ז) שפטים
 ושטרים (דברים פז יח) אם תשים משטרו בארץ
 (איוב לח לג) •

שטר • ולשטר חד הקימת (דניאל ז ה) •
 ענינו לצר אחד •

שי • לך יבילו מלכים שי (תהלים סח ל) בעת

המבאר

שכט) בכל ההעתיקות כתוב השאטים באלף.

כד סג) למי מדינים למי שיח (משולי כג כט) •
כמשמעו •

השני, בין שיחים ינהקו (איוב ל ז) וכל שיח
השדה (בראשית ב ה) תחת אחד השיחים (שם
כא טו) לשון אילנות המה •

השלישי, כי גאו המים מי שחו (יחזקאל מז
ה) כאשר יפרש השדה לשחות (ישעיה כה יא) •
אשחה בכל לילה שכו) (תהלים ו ז) •

שחדר • כי השחד יעור (שמו' כג ח) ומכחכם
שחדו בעדי (איוב ו כב) כמשמעו •

שחט • מתחלק לשני מחלקות: האחד, חץ
שחוט לשונם (ירמיה ט ז) שוחט השור מכזה
איש (ישעיה סו ג) ושחטתם בזה ואכלתם (ש"א
יד לד) ושחטה שמים העמיקו (הושע ה ב)
שחיטה כמשמעו •

השני, זהב שחוט (דה"ב ט טו) כמו זהב
סגור (שם ד כ) יתכן להיות שם מקום הזהב כמו
זהב פרוים (שם ג ו) מזהב אופיר (דה"א כט ד) •

שחט • ואשחט אתם אל כוס פרעה (ברא'
מ יא) כמו ואעצור אותם [נ"ה את הענבים] •

שחל • על שחל ופתן חרנך (תלים צא יג)
אמר עצל שחל בדרך (משלי כו יג) שחל ואריה
ענין אחד הוא •

שחן • וימרחו על השחין ויחי (ישעיה לח
כא) לשחין פרח (שמות ט ט) כמשמעו •

שחם • ובשנה השנית שחים (ישעיה לו ל)
ספיחי ספיחים כמשמעו •

שחף • מתחלק לב' מחלקות: האחד, את
השחפת ואת הקדחת (ויקרא כו טז) •

השני, ואת השחף (שם יא טז) כמשמעו •

שחף • שחף עץ שכו) (יחזקאל מא טו) •

שחץ • הוא מלך על כל בני שחץ (איוב מא
כו) [ענין גאווה רד"ק] •

שחק • מתחלק לב' מחלקות: האחד, ושחקת
ממנה הרק (שמות ל לו) אבנים שחקו מים (איו'
יד יט) וכשחק מאזנים נחשבו (ישעיה מ טו)
ואשחקם כעפר על פני רוח (חלים יח מג) ענין

בחישה ובחיתה המה •

השני, כי מי בשחק יערך ליי' (שם פט ז) ועד
בשחק נאמן סלה (שם פט לח) ובגאותו שחקים
(דברים לג כו) •

שחק • ורוזנים משחק לו (חבקוק א י) לויתן
זה יצרת לשחק בו (תלים קר כו) שחקו לרעהו
אחיה (איוב יב ד) כשחקו לכסיל (משלי י כג) •
שחקו כצחק •

שחר • מחלק לג' מחלקות: האחד, וכמו
השחר עלה (בראשית יט טו) כי עלה השחר
(שם לב כו) כשחר נכון מוצאו (הושע ו ג)
כשחר פרש על ההרים (יואל ב ב) הילל בן שחר
(ישעיה יד יב) •

השני, ישחרנני ולא ימצאנני (משלי א כח)
לשחר פניך ואמצאך (שם ז טו) שחר טוב יבקש
רצון (שם יא כו) אם אתה תשחר אל אל (איוב
ח ה) אלי אחה אשחרך (תהלים סג ב) למנצח
על אילת השחר שכה) (שם כב א) ענין בקר [נ"א
ביקור] המה •

השלישי, שחורה אני ונאווה (שיר א ה) חשך
משחור תארם (איכה ד ח) כי הילדות והשחורות
הבל (קהלת יא י) •

שחת • מתחלק לב' ענינים: האחד, שחת
לו (דברים לב ה) שחתך ישראל (הושע יג ט)
כי משחתם בהם (ויקרא כב כה) ענין חבול המה •
השני, תורדם לבאר שחת (תהלים נה כד)
לא יראה השחת (שם מט י) נלכד בשחיתותם
(איכה ד כ) ענין פחת המה, ונראה התי"ו
שאיננה יסוד במלה כי שוחה עמוקה (משלי כג
כו) יורה •

שט • מתחלק לד' מחלקות: האחד, בל
תלך בו אני שיש (ישעי' לג כא) שוטטו בחוצות
ירושלם (ירמיה ה א) שמו העם ולקטו (במדבר
יא ח) שוט נא בכל שבטי ישראל (ש"ב כד ב)
וישמו בכל הארץ (שם כד ח) משוט בארץ (איוב
א ז) המה משוטטים בכל הארץ (זכריה ד י)
ענין מרוץ המה •

המבאר

שכו) רש"י: ומנחם חברו עם כאשר יפרש השוחה לשחות
ועם מי שחו •
שכו) בכתבי קדש כתוב שחף עץ בשן ימנית, ואולי היה
לפני מנחם נוסחא אחרת •

שכו) רש"י: ומנחם חברו עם כאשר יפרש השוחה לשחות
ועם מי שחו •
שכו) בכתבי קדש כתוב שחף עץ בשן ימנית, ואולי היה
לפני מנחם נוסחא אחרת •

משגע איש הרוח (הושע ט ז) כי בשגעון ינהג
(מ"ב ט כ) •

שגר • שגר אלפיך (דברים ז יג) וכל פטר
שגר בהמה (שמות יג יב) פתח בית הרחם •

שד • מתחלק לה' מחלקות : האחד , ואת
שדור מה תעשי (ירמיה ד ל) אמר שדור נשדורנו
(מיכה ב ד) משד עניים (תהלים יב ו) מפני
רשעים זו שדוני (שם יז ט) נהפך לשדי (שם
לב ד) וסלף בגדים ישדם (משלי יא ג) •

השני , על שדים ספרים (ישעיה לב יב) משד
תנחמיה (שם סו יא) ושד מלכים תינקי (שם ס
טז) בין שדי ילין (שיר א יג) כלה שד (ישעיה טז
ד) שמה מעכו שדיהן (יחזק' כג ג) לשון דדים
הם •

השלישי , כקול מים רבים כקול שדי (שם א
כד) בצל שדי יתלונן (תהלים צא א) ואל שדי
יתן לכם רחמים (בראשית מג יד) מחזה שדי
יחזה (במד' כד טז) ויש מהפותרים אשר מחברים
אליהם למען תרעון שדון (איוב יט כט) , ויתכן
להיות מגזרת דין •

הרביעי , יזבחו לשדים (דברים לב יז) ויזבחו
את בניהם ואת בנותיהם לשדים (תהלים קו לו)
החמישי , שדה ושדות (קהלת ב ח) ענין
תענוג המה •

שד • מתחלק לב' מחלקות : האחד • ושדת
אתם בשיד (דברים כו ב) והיו עמים משרפת שיד
(ישעיה לג יב) עצמות מלך אדום לשיד (עמוס ב
א) ותשם בסד רגלי שכב (איוב יג כו) לשון גיר
המה [נ"ו לשון שיד המה • עיין לעיל בשרש
גר צד 59] •

השני , ישדר לו יעקב (הושע י יא) אם ישדר
עמקים אחריו (איוב לט י) יפתח וישדר אדמתו
(ישעיה כח כד) שדות בכסף יקנו שכנ (ירמיה
לב מד) עיניך בשדה אשר יקצרון (רות ב ט) על
ביתה ועל שדה (מ"ב ח ה) •

שדם • ושדמה לפני קמה (ישעיה לו כו)
כי שדמות חשבון אמלל (שם טז ח) ושדמות

לא עשה אכל (חבקוק ג יז) ענין שורק המה •
שדף • הכתי אתכם בשרפן ובירקון (עמוס

ד ט) ושדופת קדים (בראשית מא ו) •
שדר • הוה משתרר להצלוחה (דני' ו טו)
[לשון השתדלות בחלוקה הל' לרי"ש , מתורגמן] •
שו • מתחלק לג' מחלקות : האחד , שויתי
עד בקר כארי (ישע' לח יג) אם לא שויתי ודוממתי
(תהלים קלא ב) פן תשוה לו גם אתה (משלי כו
ד) וכל חפצך לא ישוו בה (שם ג טו) הלוא אם
שוה פניה (ישעיה כח כה) •

השני , שויתי יי' לנגדי תמיד (תהלים טז ח)
משוה רגלי כאילות (שם יח לד) הוד והדר תשוה
עליו שכד (שם כא ו) שויתי עזר על גבור (שם
פס כ) ולבבה עם חיותא שוי (דניאל ה כא) •

תשים , תשית , תשוה , לשון אחד המה :
השלישי , וישר העויתי ולא שוה לי (איוב לג
כו) ולמלך אין שוה להניחם (אסתר ג ח) שוה
בנוק המלך (שם ז ד) איננו שוה לי (שם ה יג)
ענין תועלת [נ"ה הועילות] המה •

שוא • לשוא הכיתי את בניכם (ירמיה ב ל)
בחבלי השוא (ישעיה ה יח) •

שזב • משיזב ומצל (דניאל ו כח) ושזיב
לעבדוהי (שם ג כח) כל הצלה בלשון ארמית
כמהו •

שזף • ששזפתני השמש (שיר א ו) עין
שזפתו ולא תוסיף (איוב כ ט) ולא שזפתו עין
איה (שם כח ז) •

שזר • שש משזר (שמות כו א) ענין פתיל
הוא לפי הענין •

שח • והלכו אליך שחוח (ישע' ס יד) ידכה
ישח (תלים יי) שחי ונעברה (שם נא כג) ושוחה
בארץ ציה וצלמות (ירמיה ב ו) והמה משתחויתם
קדמה לשמש (יחזקאל ח טז) ערבה ושוחה
(ירמיה ב ו) •

שח • מתחלק לג' מחלקות : האחד , אריד
בשיחי ואהימה שכח (תלים נה ג) או שיח לארץ
ותרך (איוב יב ח) ויצא יצחק לשוח בשדה (בר'

המבאר

שכד (שם) רש"י : ומנחם פתר תשוה , תשים , לשון
אחד להם .
שכה (שם) רש"י : ומנחם פתר לשון ממשלה כמו ודרו ברגת חים
ושיחי לשון שיח . לפי שיח .

שכב (שם) רש"י : ומנחם חברו לשון שדידה כמו משד עניים .
רשעים זו שדוני . שכב (שם) רש"י : כתוב ב ש ד בשיח .
שכנ (שם) רש"י : מן הכתוב חוה ולהלן מחלקה שלישית . ואין
כן ביתר ההעתיקות , וטעות הוא שם . כי שרש כלם אחד הוא
לשטח מנחם .

ישברו יורדי בור (ישעיה לח יח) כמו לא יקוו.

שבש • ורברבוהי משתבשין (דניאל ה ט)
[פתרונו נואלו] •

שבת • מתחלק לב' מחלקות, האחד, איך
שבת נגש שבתה מדהבה (ישעיה יד ד) ויום
ולילה לא ישבתו (בראש' ח כב) משבית מלחמות
(תהלים מז י) •

השני, כי בו שבת (בראשית ב ג) אז תשבת
הארץ והרצת את שבתהיה (ויקרא כו לד) •

שג • מתחלק לב' מחלקות: האחד, וכי
חשגו (במז' ט כב) מאיש שגה ומפתי (יחזקאל
מה כ) וגם אלה ביין שגו (ישעיה כח ז) לשגות
מאמרי דעת (משלי יט כז) •

השני, שגיון לרוד שכא (תהלים ז א) ענין
רנן הוא, וענינו יורה עליו ויתכן להיות מגורתו
[נ"ו מגורת] תפלה לחבקוק הנביא על שגינות
(חבקוק ג א) כמו על הנגינות, וסוף חזיונו יורה
עליו למנצח בנגינותי (שם ג יט) •

שג • מתחלק לב' מחלקות: האחד, ישגה
אחו בלי מים (איוב ח יא) ואחריתך ישגה מאד
(שם ח ז) שגיא כח (שם לו כג) משגיא לגוים
ויאבדם (שם יב כג) ביום נסעך חשגשגי (ישע'
יז יא) ושליי עולם השגו חיל (תלים עג יב) לשון
גודל המה •

השני, ואין ידו משגת (ויק' יד כא) או השיגה
ידו ונגאל (שם כה מט) ירדף אויב נפשי וישג
(תהלים ז ו) ארדף אשיג (שמות טו ט) ואין
משיג ידו אל פיו (ש"א יד כו) וכי שיג לו (מ"א
יח כז) •

שגב • ונשגב יי' לבדו (ישע' ב יא) וקדרים
שגבו ישע (איוב ה יא) לא היתה קריה אשר שגבו
ממנו (דברי' ב לו) וכחומה נשגבה (משלי יח יא)
בו ירוץ צדיק ונשגב (שם יח י) •

שגח • ממכון שבתו השיגיה (תהלים לג יד)
משגיח מן החלונות (שיר ב ט) •

שגל • והשגל יושבת אצלו (נחמיה ב ו)
נצבה שגל לימינך (תלים סה י) שגלתה ולחנתה
(דניאל ה ב) ענין גבירה המה •

שגע • חסר משגעים אני (ש"א כא טז)

חשאתיכם (ויקרא כו יח) •

השני, שבעת חקות קציר (ירמיה ה כד)
ושמאה שבעים כנדתה (ויק' יב ה) שבעה שבעת
(דברים טז ט) שבעים שבעים (דניאל ט כד)
והגביר ברית לרבים שבוע אחד (שם ט כז) מלא
שבע זאת (בראשית כט כז) •

השלישי, השבעה לי כיום וישבע לו (שם כה
לג) בי נשבעתי (שם כב טז) כי שם נשבעו שניהם
(שם כא לא) שבעות ממות אמר סלה (חבקוק
ג ט) וישבע בחי העולם (דניאל יב ז) •

שבע • שבע שמחות (תה' טז יא) אשבעה
בהקיץ תמונתך (שם יז טז) כמו ואכל ושבע
ודשן (דברים לא כ) •

שבץ • מתחלק לב' מחלקות: האחד,
ושבצת הכתנת שש (שמו' כח לט) וכתנת תשבץ
(שם כח ד) ועשית משבצת זהב (שם כח יג)
משבצים זהב (שם כח כ) •

השני, כי אחזני השבץ (ש"ב א ט) ויתכן
להיות מגורת העליון •

שבק • שרשוהי בארעא שבקו (דניאל ד יב)
וכל עוב וסלח בלשון ארמית שבק •

שבר • מתחלק לד' מחלקות: האחד, כי
באו בנים עד משבר (מ"ב יט ג) לא יעמד במשבר
בנים (הושע יג יג) האני אשביר ולא אוליד (ישע'
סו ט) ענין אבנים המה •

השני, וברכה לראש משביר (משלי יא כז)
אכל תשברו מאתם (דברים ב ו) כי יש שבר
במצרים (בראשית מב א) שברו לנו מעט אכל
(שם מג ב) בשבר אשר הם שברים (שם מז יד)
שברו ואכלו (ישעיה נה א) ענין מקנה וקנין
הם • ובלא מחיר יין וחלב (שם) יוכיח •

השלישי, ושברה כשבר נבל יוצרים (שם ל יד)
על שבר יוסף (עמוס ו ו) אבד ושבר בריחיה
(איכה ב ט) דלתות נחושה אשבר (ישעיה מה ב)
כמשמעו •

הרביעי, את מספר החלום ואת שברו (שופ'
ז טז) ענין פתרון הוא לפי הענין •

שבר • עיני כל אליך ישברו (תהלים קמה
טז) שברתי לישועתך יי' (שם קיט קסו) לא

המבאר

(שכא) רש"י מנחם אמר שגם זה אחד משמות חומר על שם הכלי וכן פירש על שגינות.

שבח • מתחלק לב' מחלקות : האחד , ושבח

אני את המחים (קהלת ד ב) דור לדור ישבח מעשיך (תהלים קמה ד) שפתי ישבחונך (שם סג ד) כמו יהללך [נו"ל ענין תהלה] •

השני , משביח שאון ימים (שם סה ח) בשוא גליו אתה תשבחם (שם פט י) וחכם באחור ישבחנה (משלי כט יא) ענין שבירה המה •

שבט • מתחלק לג' ענינים : האחד , או משפחה או שבט (דברים כט יז) בשבטי ישראל הודעתי נאמנה (הושע ה ט) ששם עלו שבטים שבטי יה (תהלים קכב ד) ואין בשבטיו כושל (שם קה לו) •

השני , כל אשר יעבר תחת השבט (ויקרא כז לב) תרעם בשבט ברזל (תהלים ב ט) כי במטה יחבט קצה וכמון בשבט (ישעיה כח כז) •

השלישי , שבט משלים (שם יד ה) לא יסור שבט מיהודה (בראשי' מט י) שבט מישר שבט מלכותך (תהלים מה ז) •

שבך • בסבך עץ קרדמות (תהלים עד ה) כי עד סירים סבוכים (נחום א י) שבכים מעשה שבכה (מ"א ז יז) רחצת שובך (ש"ב יח ט) ועל שבכה יתהלך (איוב יח ח) נאחו בסבך בקרניו (בראשית כב יג) ענין ענפים הם •

שבל • מתחלק לג' מחלקות : האחד , אל תשטפני שבלת מים (תהלים סז טז) ושבלת שטפתני (שם סט ג) כמו שבלול תמס יהלך (שד' שם נח ט) ענין קבוץ מים המה •

השני , שבילי עולם (ירמיה יח טו) שבל כמו נתיב •

השלישי , השבלים הדקות (בר' מא ז) וזרעו שבלים יקצור (ישעיה יז ה) וכראש שבלת ימלו (איוב כד כד) שבלי הותים (זכריה ד יב) •

שבם • גפן שבמה (ישעיה פז ח) שם מקום הוא •

שבם • והשביסים והשהרנים (ישעיה ג יח) כלי נוי הוא כמשמעו •

שבע • מתחלק לג' מחלקות : האחד , כי שבע יפול צריק וקם (משלי כד טז) שבע על

כעפר שאר (תהלים עח כז) איש איש אל כל שאר בשרו (ויקרא יח ו) שארה הנה (שם יח יז) כי את שארו הערה (שם כ יט) ענין בשר המה •

שאר • כי כל שאר וכל דבש (ויקרא ב יא) שאר לא ימצא בבתיכם (שמות יב יט) ולא יראה לך שאר (שם יג ז) •

שב • מתחלק לז' מחלקות : האחד , שב לימיני (תהלים קי א) ישב עולם לפני אלהים (שם סא ח) הישבי בשמים (שם קכג א) בכל מושבתיכם (שמות יב כ) כמשמעו •

השני , כי שב אפי ממנו (הושע יד ה) אם ישוב ולא ישוב (ירמיה ח ד) ועליה למרום שובה (תהלים ז ח) שם הם שבים ללכת (קהלת א ז) • השלישי , מדוע שובבה העם הוזה ירושלים משבה נצחת (ירמיה ח ה) ומשבותך תוכחך (שם ב יט) שובו בנים שובבים (שם ג יד) וילך שובב (ישעיה נו יז) •

הרביעי , וישב ממנו שבי (במדבר כא א) קום ברק ושבבה שביך (שופ' ה יב) עלית למרום שבית שבי (תה' סח יט) וראית בשביה שיט' (דב' כא יא) שבו ויבנו (בר' לד כט) והיו שבים לשביהם (ישע' יד ב) את השבי ואת המלקוח (במדבר לא יב) גם שבי גבור יקח (שם מט כה) כי שבבים יהיה עגל שמרון (הושע ח ו) •

החמישי , בשובה ונחת תושעון (ישע' ל טו) שובה יי' רבבות אלפי ישראל שיט' (במדבר י לו) לשון מרגוע ומנוחה המה •

הששי , כי רוח יי' נשבה בו (ישע' מז ז) ישב רוחו יולו מים (תהלים קמז יח) •

השביעי , ולא יגה שביב אשו (איוב יח ה) כרסיה שביבין די נור (דניאל ז ט) לשון נצוץ אש המה •

שב • גם שב גם ישיש בנו (איוב טו י) וגם עד זקנה ושיבה (תהלים עא יח) כי קמו עיניו משיבו (מ"ב יד ד) ואני זקנתי ושבתי (ש"א יב ב) יחשב תהום לשיבה (איוב מא כד) כמו זקנה כמשמעו •

שבו • לשם שבו ואחלמה (שמות כח יט) •

המבאר

תושעון .
(שכ) רש"י : יש פותרים כמו שבלת מים . וכפל הלמ"ד כמו מן ימל קצירו [איוב יח טז] ימולל ויבש [תלים צ ר] .

שיח) הכתוב הוזה והכתוב שאהריו חוספתי לפי תשובת דונש ולא נמצא בכל ההעתיקות .
שיט' רש"י : מנחם חבר לשון מרגוע . וכן בשובה ונחת

(ישעיה מב יא) ישאו קולם ירנו (שם כד יד) ויש אשר ענינו מנין וחשבון כאלה, כי תשא את ראש בני ישראל (שמות ל יב) נשא את ראש (במדבר ד ב) שא את ראש מלקוח השני (שם לא כו) מלח זאת היא רבת ענינים [נו"ל פנים] אבל מיעוטם יורה על רובם.

שאב • ושאתם מים בששון (ישעיה יב ג) בין משאבים (שופטים ה יא) לעת צאת השאבת (בר' כד יא) מאשר ישאבון הנערים (רות ב ט) • **שאג** • אריה שאג מי לא יירא (עמוס ג ח) שאגה לו בלביא (ישעיה ה כט) הכפירים שאגים לטרף (תהלים קד כא) • **שאט** • בשאט בנפש (יחז' כה טו) השאטים אותך (שם כח כד) •

שאל • מחלק לב' מחלקות: האחד, שאל לך אות (ישעיה ז יא) העמק שאלה (שם) לא אשאל ולא אנסה (שם ז יב) השאלתיהו ליי' (ש"א א כח) בעיני מצרים וישאלום (שמות יב לו) • השני, שאל ועצר רחם (משלי ל טז) שאל ואבדון נדד יי' (שם טו יא) כי לא שאל תודך (ישעיה לח יח) כצאן לשאול (תהלים מ טו) • **שאנן** • שאנן מואב מנעוריו (ירמיה מח יא) הוי השאננים בציון (עמוס ו א) לעשתות שאנן (איוב יב ה) •

שאף • שאפו רוח כתנים (ירמיה יד ו) אל תשאף הלילה (איוב לו כ) כעבד ישאף צל (שם ז ב) ושאף צמים חילם (שם ה ה) • **שאר** • מתחלק לג' מחלקות: האחד, שאר ישוב שאר יעקב (ישעיה י כא) לקנות את שאר עמו אשר ישאר (שם יא יא) כגפן שארית ישראל (ירמיה ו ט) •

השני, ברוך שנאך ומשארך (דבר' כח ה) שארה כסותה וענתה (שמות כא י) משארתם צררת בשמלתם (שם יב לד) ובתנורך ובמשארותך (שם ז כח) אם יכין שאר לעמו (תהלים עח כ) ענין מזון דם •

השלישי, ואשר אכלו שאר עמי (מיכה ג ג) ועכר שארו אכזרי (משלי יא יז) וימטר עליהם

כבירים ישאון (שם יז יב) תשאות מלאה (שם כב ב) ענין המון [נו"ב המידה] המה • השני, אם שאו ערים (שם ו יא) והאדמה תשאה שממה (שם) ושאיה יכת שער שמו (שם כד יב) והאיש משתאה לה (בראשית כד כא) • קרוב מבהלה, כענין על יומו נשמו אחרנים (איוב יח כ) •

השלישי, בערבים משאות (משלי כב כו) כי תשה ברעך משאת מאומה (דבר' כד י) לא ישיא אויב בו (תהלים פט כג) ענין חוב המה • הרביעי, הנחש השיאני ואכל (בראשית ג יג) אל ישאך אלהיך (מ"ב יט י) השיאוך יכלו לך (עובדיה ז) ענין פתוי המה •

שא • מתחלק לענינים ולמחלקות רבים: האחד, לא תשא את שם יי' אלהיך לשוא (שמו' כ ז) ישא ביום ההוא לאמר (ישעיה ג ז) • ויש אשר ענינו מכה ושבירה כאלה: כמעט ישאני עשני (איוב לב כב) ממנו משפט ושאתו יצא (חבקוק א ז) וישאם דוד ואנשיו (ש"ב ה כא) ומשאתו לא אוכל (איוב לא כג) ונשאו ברוך מצרים (ישע' י כו) • ויש אשר ענינו סליחה, שא נא פשע אחיך (בראש' ג יז) כי נשא אשא להם (הושע א ו) אשרי נשוי פשע (תלי' לב א) נשא עון (ישע' לג כד) נשא עון ופשע (שמו' לר ז) הלא אם תיטיב שאת (בר' ד ז) • ויש אשר ענינו מלאת רצון, הנה נשאתי פניך (שם יט כא) וישא יי' את פני איוב (איוב מב ט) מלך יהודה אני נושא (מ"ב ג יד) שאת פני רשע לא טוב (משלי יח ה) אשר לא ישא פנים (דבר' י יז) • ויש אשר ענינו עמם כאלה, נשאתיכם עמוסות משא לעיפה (ישעיה מו א) רבץ תחת משאו (שמות כג ה) כמשא כבד (תלים לח ה) • ויש אשר ענינו נבואה כאלה: ויחזו לך משאת שוא ומדוהים (איכה ב יד) מה משא יי' (ירמיה כג לג) משא דבר יי' (זכריה ט א) המשא אשר חזה (חבקוק א א) ויש אשר ענינו הרמת קול כאלה: וכנניהו שר הלויים במשא יסר במשא שיו (דה"א טו כב) ישאו בתף וכנור (איוב כא יב) ישאו מדבר וערו

המבאר

שמו) לפי פירש"י: גם למשאות נצח [חלים עד ג] מהמחלקה הזאת. שהוא לשון חרבן כמו שאיה. שיו בכל ההעתיקות נמצא ישר במשא בשין.

- השני, עלה רש (דברים א כא) מורשה קהלת
 יעקב (שם לג ד) ותורישני עונות נעורי (איוב יג כו) •
 השלישי, ואת ארצו החל רש (דברים ב כד)
 מוריש אותם מפניך (שם יח יב) והוריש ה' (שם
 יא כג) להוריש גוים גדלים ועצמים (שם ד לח)
 ואם לא תורישו את יושבי הארץ (במדב' לג נה) •
 הרביעי, כרשיון כורש (עזרא ג ז) כגורת
 וארשת שפתיו (תהלים כא ג) שטו •
רשם • וכתבא דנה רשים (דניאל ה כד) הלא
 אסר רשמת (שם ו יג) כמו חותם •
רשע • מתחלק לב' ענינים: האחד, והרשיעו
 את הרשע (דברים כה א) מקום המשפט שמה
 הרשע (קהלת ג מז) •
 השני, ובכל אשר יפנה ירשיע (ש"א יד מז)
 והוא ישקט ומי ירשיע (איוב לד כט) •
רשף • מתחלק לב' מחלקות: האחד, רשפיה
 רשפי אש (שיר ה ו) •
- השני, מזי רעב ולחמי רשף (דברים לב כד)
 ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה ז) כמשמעו •
רשת • אפרוש עליהם רשתי (הושע ז יב)
 רשת הכינו לפעמי (תהלים נו ז) במשכו ברשתו
 (שם י ט) •
רתח • רתח רתחיה (יחזקאל כד ה) ירתיה
 כסיר מצולה (איוב מא כג) מעי רתחו ולא דמו
 (שם ל כו) •
רתם • מתחלק לב' מחלקות: האחד, עם
 גחלי רתמים (תהלים קכ ד) תחת רתם אחד
 (מ"א יט ה) •
 השני, רתם המרכבה לרכש (מיכה א יג) •
רתק • עשה הרתוק (יחזקאל ז כג) ורתקות
 כסף צורף (ישעיה מ יט) וכל גדוליה רתקו בוקים
 (נחום ג י) •
רתת • כדבר אפרים רתת (הושע יג א) •
 ענין רמש הוא •

ותשלם מחברת רי"ש

א ח ל מחברת שי"ן

- שא** • שאב שאג שאט שאל שאנן שאף
 שאר שאר, **שב** • שב שבו שבה שבט **שבך**
 שבל שבם שבס **שבוע** • שבוע שבץ שבק **שבר** • שבר
 שבש שבת, **שג** • שג שגב שגח שגל שגע
 שגר, **שד** • שד שדס שדף שדר, שדר שהם
 שדר, שו שוא, שוב שוף שור, **שח** • שח שחד
 שחט **שחל** • שחן שחם **שחף** • שחף שחץ
שחק • שחק שחר שחת, **שש** • שש שפח ששם
 ששן שסף שטר **שמר**, שי, שך **שכ** • שכ שכב שכח
שכל • שכל שכס שכן **שכן** • שכן שכר שכל של
 שלב שלג שלח שלהב שלחן שלש שלך
 שלם **שלם** • שלף שלש שלשם, שם **שם**
 שמאל שמד שמח שמש שמך שמל שממית שמן
- שכיע שמץ שמר שמש, שן שנא שנאן שנהב
 שנס, שס שסע שסף, שע שעט שעטנו
 שעל שען שעף שער **שער** • שף שף שפח
שפח • שפח שפך שפל שפס שפן שפע שפין
 שפק שפר שפרפר שפת, שץ שצף, שק **שק**
 שקד **שקד** • שקט שקל שקם שקע שקער שקף
 שקץ שקר שקר, שר **שר** • שר שרג שרר
 שרש שרך שרע שרעף שרף שרץ שרק **שרק** • שרש
 שרת, **שש** • שש שש ששא, שת שתל
 שתם שתן (שתע) שתק •
שא • מתחלק לר' מחלקות: האחד, משיב
 שאון ימים שאון גליהם (תה' סה ה) קול שאון
 מעיר (ישעיה סו ו) ושאון לאמים כשאון מים

המבאר

שטו) רש"י: וארשת לשון דבור ואין לו דמיון. ומנחם הביא לו חבר כרשיון כורש מלך פרס.
 ושניהם לשון מבטא שפתים עכ"ל. עיין לעיל בשרש ארשת צד 34 ע"ב.

כי רצץ עוב דלים (איוב כ יט) .

רצד • למה תרצדון הרים גבננים שיג) (תהל' סח יז) כמו תרקדון , וכמו וירקידם כמו עגל (שם כט ו) •

רצח • ברצח בעצמותי (תהלים מב יא) תרצחו כלכם (שם סב ד) רצח הוא (במדבר לה טז) לא תרצח (שמות כ יג) •

רצע • ורצע אדניו את אונו במרצע (שמות כא ו) במרצע במקב [נ"ו מנקב] •

רצף • מתחלק לב' מחלקות : האחד , והנה מראשתיו ענת רצפים (מ"א יט ו) ובידו רצפה (ישעיה ו ו) ענין גזלת המה •

השני , על רצפת בהט ושש (אסת' א ו) תוכו רצוף אהבה (שיר ג י) מרצפת אבנים (מ"ב טז יז) ורצפה עשוי לחצר (יהו' מ יז) ענין מצע המה • **רק** • מתחלק לה' מחלקות : האחד , רק את דמו לא תאכל (דברים טז כג) רק אתכם ידעתי (עמוס ג ב) רק לאנשים האל (בראשית יט ח) • השני , ואביה ירק ירק בפניה (במדבר יב יד) ומפני לא חשכו רק (איוב ל י) עד בלעי רקי (שם ז יט) מכלמות ורק (ישעיה נ ו) •

השלישי , לא יגעו לריק (ישע' סה כג) והקיץ ורקה נפשו (שם כט ח) ותם לריק כחכם (ויקרא כו כ) והקיץ ורקה נפשו (ישעיה כט ה) העל כן יריק חרמו (חבקוק א יז) והעמידה על גזליה רקה (יהזקאל כד יא) וככה יהיה נעור ורק (נחמיה ה יג) על הארץ יריקו (קה' יא ג) המריקים מעליהם הזהב (זכריה ד יב) ויהי הם מריקים שקיהם (בראשית מב לה) ולא הורק מכלי אל כלי (ירמי' מח יא) והריקו חרבותם (יהזקאל כח ז) • הרביעי , וריק אחד (שמות כט כג) וריקי מצות (שם כט ב) •

החמישי , כפלה הרמון רקתך (שיר ד ג) , ותתקע את היתד ברקתו (שופטים ד כא) •

רקב • לעץ רקבון נחושה (איוב מא יט) עץ לא ירקב יבחר (ישעיה מ כ) ירקב כמו יבלה •

רקד • עת ספור ועת רקור (קהלת ג ד) מרקד ומשחק (דה"א טו כט) ההרים רקדו

כאילים (תהלים קיד ד) •

רקח • רקח מרקחת מעשה רקח (שמות ל כה) אשקך מיין הרקח (שיר ח ב) והרקח המרקחה (יהו' כד י) רקחי המרקחת (דה"א ט ל) כמשמעו •

רקם • מתחלק לב' מחלקות : האחד , רקמתי בתחתיות ארץ (תלים קלמ טו) מעשה רקם (שמו' כו לו) אשר לו הרקמה (יהזקאל יז ג) •

השני , וריקם השיבני יי' (רות א כא) ולא יראו פני ריקם (שמות כג טו) לא תשלחנו ריקם (דברים טו יג) •

רקע • כסף מרקע מתרשיש (ירמיה י ט) וירקעו את פחי הזהב (שמות לט ג) רקעי פחים (במדבר יז ג) •

ר • מתחלק לד' מחלקות : האחד , וירני ויאמר לי (משלי ד ד) ולא שמעתי בקול מורי (שם ה יג) הורוני ואני אחריש (איוב ו כד) מי כמהו מורה (שם לו כב) ולא יכנף עוד מוריד והיה עיניך ראות את מוריד (ישעיה ל כ) ולהורת נתן בלבו (שמות לה לד) •

השני , וירו המורים (ש"ב יא כד) או ירה יירה (שמות יט יג) לירות במו אפל (תהלים יא ב) וירם אלהים חץ פתאם (שם סד ח) הרני לחמר (איוב ל יט) שלשת החצים צדה אורה (ש"א כ כ) •

השלישי , את המורה לצדקה ויורר לכם גשם מורה ומלקוש (יואל ב כג) ויורה צדק לכם (הושע י יב) יורה ומלקוש בעתו (ירמיה ה כד) תלמיה רוח נחת נדודה שיד (תהלים סה יא) כגן רוח (ישע' נח יא) כוסי רוח (שם כג ה) אריוך רמעתי (ישעיה טז ט) •

הרביעי , רר בשרו את זובו (ויקרא טז ג) אם יש טעם בריר חלמות (איוב ו ו) ויורר רירו על זקנו (ש"א כא יד) •

רש • מתחלק לד' מחלקות : האחד , ראש ועשר אל תתן לי (משלי ל ח) יי' מוריש ומעשיר (ש"א ב ז) כי תאמר אדום רששנו (מלאכי א ד) ישתה וישכח רישו (משלי לא ז) מתרושש והון רב (שם יג ז) •

המבאר

תלמיה רוח נחת וחשאר . אבל נראה כי טעות הוא שם . להיות שרש וכונת כלם אחד . כמו שהוא גם ביתר ההעצקות .

שיג) רש"י : אבל מנהם פירש תרצדון כמו תרקדון . שיר) בנ"ו נהלקה המחלקה הג' לשתיים . היינו מן הכתובים

- (משלי כה יט) ירע כבירים (איוב לד כד) רעו עמים וחתו (ישעיה ח ט) וכפרולא די מרעע כל אלין תרק וחרע (רניאל ב מ) •
- הששי, ורעיון רוח (קהלת ד טו) וברעיון לבו (שם ב כב) רעיון על משכבך סלקו (רניאל ב כט) ורעינהי יבהלנה (שם ד טו) ענין מוֹימות המה •
- רעב** • רעב כי יהיה בארץ (מ"א ח לו) ותרעב כל ארץ מצרים (בראשית מא נה) ובימי רעבון ישבעו (תהלים לו יט) ויהי רעב בארץ (בראשית יב י) •
- רעד** • רעדה אחותם שם (תהלים מח ז) אחזה רעדה חנפים (ישעיה לג יד) עמדתי מרעיד (רניאל י יא) •
- רעל** • שם את ירושלים סף רעל (זכריה יב ב) את קבעת כוס התרעלה (ישעיה נא יז) והברושים הרעלו (נחום ב ד) •
- רעם** • מתחלק לב' מחלקות: האחד, קול רעמך בגלגל (תלים עז יט) אענך בסתר רעם (שם פא ח) ירעם אל בקולו (איוב לו ח) ירעם בקול גאונו (איוב לו ד) •
- השני • רעמו פנים (יחזקאל כו לה) בעבור הרעמה (ש"א א ו) •
- רענן** • דשנים ורעננים יהיו (תלים צב טו) אף ערשנו רעננה (שיר א טו) זית רענן (ירמיה יא טו) וכפתו לא רעננה (איוב טו לב) ענין רך ורטוב המה •
- רעה** • הרעיו שמים ממעל (ישעיה מה ח) ירעפו עלי אדם רב (איוב לו כח) ומעגליך ירעפון דשן (תהלים סה יב) •
- רעץ** • ימינך יי' תרעץ אויב (שמות טו ו) וירעצו וירצצו (שופטים י ח) כמשמעו •
- רעש** • קול רעש גדול (יחזקאל ג יב) ורעשו מפני דגי הים (שם לח כ) ותגעש ותרעש הארץ (תהלים יח ח) •
- רף** • מתחלק לד' מחלקות: האחד, רפו כל ידים (יחזק' נא יב) בעמדם תרפינה כנפיהן (שם א כד) חזקו ידים רפות (ישעיה לה ג) נרפים
- אתם נרפים (שמות ה יז) או רפתה רוחם מעליו (שופטים ח ג) •
- השני, וירפו את שבר בת עמי (ירמיה ח יא) ועלהו לתרופה שיב (יחזקאל מז יב) וירפו המים עד היום הזה (מ"ב ב כב) ענין מרפא המה •
- השלישי, נשאר מיתר הרפאים (דברים ג יא) מילידי הרפא ויכנעו (דה"א ד ד) אשר בילידי הרפא (ש"ב כא טו) אל מולדו להרפא בנת (דה"א ד ח) ענין נפילים המה •
- הרביעי, בתוך הריפות בעלי (משלי כו כב) ותשטח עליו הריפות (ש"ב יז יט) •
- רפא** • רפאות תהי לשרך (משלי ג ח) כי אני יי' רפאך (שמות טו כו) •
- רפד** • ירפד חרוץ עלי מיט (איוב מא כב) בחשך רפדתי יצועי (שם יז יג) רפדוני בתפוחים (שיר ב ה) •
- רפס** • מחרפס ברצי כסף (תהלים סח לא) לך החרפס ורהב רעך (משלי ו ג) כמשמעו, ושאר ברגלה רפסה (רניאל ז ז) •
- רפסד** • רפסדות על ים יפו (דה"ב ב טו) •
- רפק** • מתרפקת על דודה (שיר ח ה) •
- כמשמעו •
- רפש** • ויגרשו מימיו רפש ושיט (ישעיה נו ד) כמו יון, משיט היין (תהלים מ ג) •
- רפש** • ומרפש רגליכם תשחינה (יחזקאל לד יט) כמו מדלח •
- רפת** • ואין בקר ברפתים (חבקוק ג יז) •
- רץ** • מתחלק לג' מחלקות: האחד, רצה יי' להצילני (תהלים מ יד) כי רצו עבדיך את אבניה (שם קב טו) ולא יוסיף לרצות עוד (שם עז ח) ואת מי רצותי (ש"א יב ג) ויי' לא רצם (ירמ' יד י) •
- השני • רץ לקראת רץ ירוץ (שם נא לא) כי ארגיעה ארצנו מעליה (שם מט יט) הירצון בסלע סוסים (עמוס ו יב) כי לא לקלים המרוץ (קהלת ט יא) •
- השלישי, קנה רצוץ לא ישבר (ישעיה מב ג) רצוץ משפט (הושע ה יא) ישלח רצוצים חפשי (ישע' נח ו) בתפשים בך בכף תרוץ (יחזק' כט ז)

המבאר

שיב/רש"י: פירשו רבותינו ו"ל להתיר פה אלמים ופה עקרוה, ומשמעו לשון רפואה כמו וירפו את שבר בת עמי על נקלה [ירמיה ח יא] וכן חברו מנחם עכ"ל.

כב לר) •

השני, לא יחבל רחים ורכב (דברים כד ו)
תשאני אל רוח חרכיבני (איוב ל כב) •

רכל • מתחלק לב' מחלקות: האחד, מכל
אבקת רוכל (שיר ג ו) בעיר רכלים שמו (יחזקאל
יז ד) רכלי שבא ורעמה (שם כז כב) המה רכליך
במכללים (שם כז כד) ענין סוחרים המה •
השני, לא תלך רכלי בעמך (ויקרא יט מז)
הולכי רכלי נחשת וברזל (ירמיה ו כח) • ענין
מלשינים הם •

רכס • והרכסים לבקעה (ישע' מ ד) מרכסי
איש (תל' לא כא) וירכסו את החשן שיא (שמות
כח כח) כמשמעו •

רכש • מתחלק לב' מחלקות: האחד, רכבי
הרכש האחשתרנים (אסתר ח י) רתם המרכבה
לרכש (מיכה א ג) •

השני, וישב את כל הרכוש (בראשית יד מז)
והרכש קח לך (שם יד כא) ואת רכושם אשר
רכשו (שם מז ו) •

רם • מתחלק לה' מחלקות: האחד, כי רם
י' ושפל יראה (תלים קלח ו) י' רמה ירך (ישע'
כו יא) מרממתך נפצו גוים (שם לג ג) לא יפנה
דרך כרמים (איוב כד יח) •

השני, וירם תולעים ויבאש (שמות מז ד) אף
כי אנוש רמה (איוב כה ו) לבש בשרי רמה (שם
ז ה) •

השלישי, המה רמוני (איכה א יט) עבדי
רמוני (ש"ב יט כז) בלא שפתי מרמה (תהלים יז
א) ולא ימצא בפיהם לשון חרמית (צפניה ג יג)
כן איש רמה את רעהו (משלי כו יט) •

הרביעי, סוס ורכבו רמה בים (שמות טו א)
ורמה קשת (ירמיה ד כט) נושקי רומי קשת (תה'
עח ט) ורמיו לגוא אתון גורא (דניאל ג כא) ורמו
לנבא די אריותא (שם ו יז) •

החמישי, כרם זלות לבני אדם (תלים יב ט)
היאבה רים עבך (איוב לט ט) והתקשר רים
בתלם עבתו (שם לט י) [עיין לעיל בשרש זל הנוגע
לכל המחלקה הזאת •]

רמח • ויקח רמח בירו (במדבר כה ז) מרקו

הרמחים (ירמיה מז ד) •

רמד • בני הרמנים (אסתר ח י) כמשמעו •
רמן • בתוך הרמנים (שמות לט כה) פעמון
זהב ורמון (שם כח לד) כפלה הרמון רקחך (שיר
ד ג) מעסים רמני (שם ח ב) הנצו הרמונים
(שם ז ג) •

רמס • וירמס לארץ חיי (תהלים ז ו) רמס
חצרי (ישעיה א יב) והיה למרמס (שם ה ה) •
רמש • כל רמש אשר הוא חי (בראשית ט
ג) בכל אשר תרמש האדמה (שם ט ב) בו תרמש

כל חיתו יער (תהלים קר כ) •

רן • מתחלק לב' ענינים, ויסוד אחר להם:
האחד, פצחו רנה (ישעיה יד ו) ותרן לשון אלם
(שם לה ו) הרנינו גוים עמו (דברים לב מג)
תרננה שפתי (תלים עא כג) רני פלמ (שם לב ז) •
השני, קומי רני בלילה (איכה ב יט) ויעבר
הרנה במחנה (מ"א כב לו) וירא כל העם וירנו
(ויקרא ט כד) •

רס • קוצותי רסיסי לילה (שיר ה ב) לרס את
הסלת (יחזקאל מז יד) והכה הבית הגדול רסיסים
(עמוס ו יא) •

רסן • בכפל רסנו מי יבוא (איוב מא ה)
ורסן מפני שלחו (שם ל יא) במתג ורסן (תלים
לב ט) ורסן מחעה (ישעיה ל כח) כמשמעו •

רע • מתחלק לוי"ו מחלקות: האחד, רע
רע יאמר הקונה (משלי כ יד) אף תישיבו ותרעו
(ישעיה מא כג) כי לא ארע לך עוד (ש"א כו כא)
ושדי הרע לי (רות א כא) •

השני, התקעו ולא תריעו (במ' י ז) והרעתם
בחצצרות (שם י ט) ווריעו העם חרועה גדולה
(יהושע ו כ) יריע אף יצריח (ישעיה מב יג) •

השלישי, רעך ורע אבך (משלי כו י) ברעהו
יעבד חנם (ירמיה כב יג) אשה רעותה לא פקדו
(ישעיה לר מז) •

הרביעי, ורעו בכורי דלים (שם יד ל) ורעו
כבשים כדברים (שם ה יז) ורעיהם לא יחמול
עליהן (זכריה יא ה) לרעות בגנים (שיר ו ב) •

החמישי, תרעם בשבט ברזל (תהלים ב ט)
הירע ברזל ברזל מצפון (ירמיה טו יב) שן רעה

המבאר

שיא רש"י: חבר שם וירכסו את החשן עם מרכסי איש. חבורי חבלי רשעים. ולא הזכיר מנחם.

המה • ודומה לו מצינו בספרי בפרשת פסוק :
חזרו לעשות להם מרווחים והיו קוראות להם
ואוכלות • הה"ד ותקראנה לעם לזבחי אלהיהן
(במדבר כה ב) שט •

רזם • ומה ירומין עיניך (איוב פו יב) כמו
רמו •

רזן • ורזונים נוסדו יחד (תלים ב ב) ולרזונים
אי שכר (משלי לא ד) כמשמעו •

רח • מתחלק לג' מחלקות : האחד , וירח יי'
את ריח הניחה (בראשית ח כא) אם יי' הסיתך
בי ירח מנחה (ש"א כו יט) אף להם ולא ירחיז
(תהלים קסו ו) ולא אריח בריח נידחכם (ויקרא
כו לא) בהריחו אש (שופטים טז ט) •

השני , איש אשר רוח אלהים בו (בראשית מא
לח) והריחו ביראת יי' (ישעיה יא ג) או מרוח
אשך (ויקרא כא ד) לעשות לרוח משקל (איוב כח
כה) אשר זרה ברחת ובמורה (ישע' ל כד) מגורת
רוח הוא •

השלישי , קחי רחים וטחני קמח (ישעיה מז
ב) לא יחבל רחים ורכב (דברים כד ו) קול רחים
ואור נר (ירמיה כה י) •

רחב • רחב לא מוצק תחתיה (איוב לו טז)
ענני במרחב יה (תלים קיח ה) תרחיב צעדי תחתי
(שם יח לו) וישב ברחב העיר (שופטים יט טז)
ברחוב אכין מושבי (איוב כט ז) בשוקים וברחבות
(שיר ג ב) •

רחל • וכרחל לפני גוזיה נאלמה (ישעיה נג
ז) רחלים מאתים (בראשית לב טז) •

רחם • מתחלק לג' מחלקות : האחד , פטר
כל רחם (שמות יג ב) ורחמה הרת עולם (ירמיה
ד יז) רחם רחמתיים (שופטים ה ל) אשר נצאתו
מרחם אמו (נמד' יב יב) בגיחו מרחם יצא (איוב
לח ח) זרו רשעים מרחם (תלים נח ד) מרחם
משחר לך (תהלים קי ג) •

השני , ישכחהו רחם ש' (איוב כד כ) רחם
ארחמנו (ירמיה לא ד) ברגו רחם תזכור (חבקוק

ג ב) מרחם בן בשנה (ישעיה מט טו) לשון
רחמים המה •

רחף • ורוח אלהים מרחפת (בראשית א ב)
על גזוליו ירחף (דברים לב יא) רחפו כל עצמתי
(ירמיה כג ט) •

רחץ • מתחלק לג' מחלקות : האחד , ירחצו
מים (שמות ל כ) אם רחץ אדני (ישעיה ד ד)
רחצו הזכו (שם א טז) רחצות בחלב (שיר ה יב) •
השני , די התרחצו עלוהי (דניאל ג כח) לשון
מבטה הוא •

רחק • ורחק יי' את האדם (ישעיה ו יב) כי
רחק מעלי (ירמיה ב ה) הנה ארחיק נדוד (תלים
נה ח) •

רחש • מתחלק לג' מחלקות : האחד , רחש
לבי דבר טוב (תהלים מה ב) •

השני , ואם מנחת מרחשת קרבנך (ויק' ב ז) •
רט • מתחלק לג' מחלקות : האחד , ורטש
החזיקה (ירמיה מט כד) ענין חיל ורתת הוא לפי
הענין •

השני , כי ירט הדרך לנגדי (במדבר כב לב)
ועל ידי רשעים ירטני (איוב טז יא) •

רטב • רטוב הוא לפני שמש (איוב ח טז)
מזרם הרים ירטבו (שם כד ח) כמשמעו •

רטפש • רטפש בשרו מנער (איוב לג כה)
כמשמעו , כמו רך •

רטש • אם על בנים רטשה (הושע י יד)
עלליהם ירטשו (שם יד א) ועלליהם ירטשו
לעיניהם (ישעיה יג טז) כמשמעו •

רך • רך אקטף (יחזקאל יז כב) רכו דבריו
משמן (תהלים נה כב) ולא רכנה בשמן (ישעיה
א ו) מהתענג ומרך (דברים כח נו) ורך הלבב
(שם ד ח) ואל הרך לבני (איוב כג טז) •

רכב • מתחלק לג' מחלקות : האחד , רכב
אלהים רבתיים (תהלים סח יח) רכב שמים בעוזך
(דברי' לג כו) והפכתי מרכבה ורכביה (חגי ב כב)
ויאסר את רכבו (שמו' יד ו) ויאמר לרכבו (מ"א

המבאר

ארחמנו והאריך דונש בדבריו והוכיח כי יש הבדל בין רחם בשש
נקודות ורחם בפתח וצירי . והנה המכריע ר"ת ו' ל' הצדיק
את דונש בפעם הזה . אמנם לי נראה כי תשובת דונש באה
ע"י קלקול הכ"ו אשר לפניו , ומבלי ספק היה כתיב בס'
מנחם הפסוק ישכחהו רחם בסוף מחלקה הראשונה והמעתיק
חלף והביא מלת ה ש נ י לפניו . וע"כ השיג עליו דונש ,
ואין למנחם בזה עונש .

שט) דברי הספרי המביאים פה לא נמצאו כי אם בהעתקת
וויז לבד . ואפשר כי נוספו על פי איזה אחרון או המעתיק .
שי) הכתוב רחם ארחמנו לא נמצא בכל ההעתקות והוספתיו
לפי דברי דונש . ואף כי גורתי בתחלה שלא להזכיר בס' הזה
תשובות דונש והכרעות ר"ת , כי כלן לספר מיוחד תחיינה , לא
יכולתי התאפק הפעם מבלי הזכיר כי במקום הזה השיג דונש
על מנחם לאמר כי לא בצדק חבר ישכחהו רחם עם רחם

השלישי, ויררהו אל כפיו ... מגוית האריה
רדה הדבש (שופטים יד ט).

רדיך. נשאו את רדידי מעלי (שיר ה ו)
והצניפות והרדידים (ישעיה ג כג).

רדם. מה לך נרדם (יונה א ו) וישכב
וירדם (שם א ה) נרדם בקציר בן מביש (משלי י

ה) ותרדמה נפלה על אברם (בראשית טו יב).
רדף. וירדפו מצרים אחריהם (שמות יד ט)

למה תרדפני כמו אל (איוב יט כב) והאלהים יבקש
את נרדח (קהלת ג טו).

רד. אל תפחירו ואל תרהו (ישעיה מד ח)
כמשמעו.

רהב. ורהבם עמל ואון (תלים צ י) אוכיר
רהב ובבל (שם פו ד) שהם הרהיבוני (שיר ו ה)

תרהבני בנפשי עו (תלים קלח ג) ירהבו הנער בוקן
(ישעיה נ ה) לזאת רהב הם שבת (שם ל ז) ענין

ממשלה הם.
רהט. ברהטים בשקתות המים (בר' ל לח)

לעיני הצאן ברהטים (שם ל מא) רהיטנו ברותים
(שיר א יז) מלך אסור ברהטים (שיר ז ו).

רוח. אדברה וירוח לי (איוב לב כ) לרוחתי
לשועתי (איכה ג נו) רוח והצלה (אסתר ד יד)

ורוח לשאול ושוב לו (ש"א טז כג) מתהלך בגן
לרוח היום (בראשית ג ח).

רז. מתחלק לב' מחלקות: האחד, וכל רו
לא אנס לך (רניאל ד ו) וגלה רזין די יכלה למגלא

רוא דנה (שם ב מז) על רזה דנה (שם ב יח)
ענין סוד המה.

השני, השמנה היא אם רזה (במדבר יג ד)
במשמנו רזון (ישעיה י טז) וישלח רזון בנפשם

(תהלים קו טו) ובין שה רזה (יחז' לד כ) ומשמן
בשרו ירזה (ישעיה יז ד).

רזח. אל תבוא בית מרוח (ירמיה טו ה)
וסר מרוח סרוחים (עמוס ו ז) ענין בית משתה

השני, עם הארץ ירגמהו באבן (ויקרא כ ב)
ורגמו אתו כל העדה (שם כד יד) כצורר אבן
במרגמה (משלי כו ח).

רגן. דברי נרגן כמתלהמים (משלי יח ח)
ותרגנו באהליכם (דברים א כו) ורוננים ילמדו

לקח (ישעיה כט כד).
רגע. מתחלק לג' מחלקות: האחד, רגע

אחד (שמות לג ה) כי רגע באפו (תלים ל ו) לרגעים
אשקנה (ישעיה כו ג) ורגע אדבר על גוי (ירמיה

ח ט) וחרדו לרגעים טו) (יחזקאל כו טז) ועד
ארגיעה לשון שקר (משלי יב יט) כי ארגיעה

אריצנו מעלי (ירמיה מט יט).
השני, הלוח להרגיעו בישראל (שם לא ב) הרגעי

ודמי (שם מז ו) וזאת המרגעה (ישעיה כח יב)
אך שם הרגיעה לילית (שם לר יד).

השלישי, עורי רגע וימאס (איוב ז ה) רגע
הים (ישעיה נא טו) וצל רגעי ארץ (תלים לה ד)

כמו על דכאי ארץ.
רגש. למה רגשו גוים (תהלים ב א) בבית

אלהים נהלך ברגש (שם נה טו) מרגשת פעלי און
(שם סד ג) אדין גבריא אלך הרגשו (דני' ו יב).

רד. מתחלק לג' מחלקות: האחד, והיום
רד מאד (שופטים יט יא) מדוע אמרו עמי רדנו

(ירמיה ב לא) ורדו גת פלשתים (עמוס ו ב)
ועניים מרודים תביא בית (ישעיה נח ז) זכר עניי

ומרודי (איכה ג יט) הניעמו בחילך והורידמו (תלים
נח יב).

השני, ורדו בדגת הים (בראשית א כח) רדה
באח גוים (ישעיה יד ו) והכהנים ירדו על ידיהם

(ירמיה ה לא) ורדו בנגשיהם (ישעיה יד ב) וירד
מים עד ים (תהלים עב ח) או ירד שריד לאדירים

עם יי' ירד לי בגבורים (שופטים ה יג) שלח אש
בעצמתי וירדנה (איכה א יג) אריר בשיחי ואהימה

שח (תהלים נה ג).

המבאר

ארגמן, כי אם נאמר שהוא כמו רקמתם אינו מן הצורך לומר
שהוא לשון ארגמן, ואם הוא לשון ארגמן אינו מן הצורך לפרשו
רקמה. הנה מנחם יפרש סלת רגמחם כמו להקתם. כאשר
באר גם הרד"ק. וע"כ נראה בעיני לומר כי רש"י ו"ל פירש
רגמחם מדעתו או כמו רקמתם בחליף חג' בקו"ף או כמו
ארגמן, ופירוש מנחם להקתם נשמט בדבריו ע"פ איזו סבה.
(שו) רש"י: ומנחם פירש לשון רגע כמו כי רגע באפו.
שח) רש"י: ומנחם פתר לשון ממשלה כמו ורדו בדגת חים.
ושיחי לשון שיח. למי שיח.

(שו) רש"י. רגמחם כמו רקמתם לשון ארגמן כך חבור
מנחם, ע"כ. והרד"ק בשרש רגם על כצורר אבן במרגמה
[משלי כו ח] אמר ו"ל. ואז"ל כתב במרגמה כמו ארגמן ופ"י
כצורר אבן מאבני החוצות בבגד ארגמן כן הניחן לכסיל כבוד
ורגם מלך ואנשיו (זכריה ז ב) בשש נקודות. שרי יהודה רגמחם
פ"י קהלם. וי"מ שרים ויונתן לא תרגם ורגם מלך. אולי שני
אנשים היו שמם כך. שראצור ורגם מלך והוא הנכון ע"כ.
והקורא יראה כי בהכרח נפל איזה טעות בדברי רש"י ו"ל. כי
מלבד שהוא כותב את עצמו באמרו רגמחם כמו רקמתם לשון

(שמות כח טז) מנורת ארבע י
השני, אל כל בהמה לרבעה אתה (ויקרא כ
טז) בהמתך לא תרביע כלאים (שם יט יט) ארחי
ורבעי זרית (תלים קל"ג) וכל רבץ בלשון ארמית
כמהו.

רביץ. והאם רבצת על האפרחים (דברים כב
ו) רבץ תחת משאו (שמות כג ה) ורבצת ואין
מחריד (איוב יא יט) שכחו רבצם (ירמיה נ ו)
כמשמעו.

רבק. ולאשה עגל מרבק בבית (ש"א כח
כד) ופשתם כעגלי מרבק (מלאכי ג כ) ענין רך הוא י
רגב. מתקו לו רגבי נחל (איוב כא לג)
ורגבים ידבקו (שם לח לח) בתרי [נול"ז דרי]
ארמה המה.

רגז. לב רגז (דברים כח סה) רגזו ואל
תחטאו (תהלים ד ה) מעצבך ומרגוך (ישעיה
יד ג) ולא ירגז עוד (ש"ב ז י) ברגז רחם תזכור
(חבקוק ג ב) הרגז ממלכות (שם כג יא) המרגז
ארץ ממקומה (איוב ט ו).

רגל. מתחלק לוי' מהלקות: האחד, רגל
תחת רגל (שמות כא כד) אם תשיב משבת רגלך
(ישעיה נח יג) שש מאות אלף רגלי (במדבר יא
כא) שלח ברגליו (שופטים ה טו) וזרעתיו ומרגלותיו
(דניאל י ו) ותשכב מרגלותיו (רות ג יד) לרגל
המלאכה אשר לפני ולהגל הילדים (בראשית לג יד)
וכל העם אשר ברגליך (שמות יא ח).

השני, ולא עשה רגליו (ש"ב יט כה) ולשתות
את מימי רגליהם (מ"ב יח כו) להסך את רגליו
(ש"א כד ד).

השלישי, לא רגל על לשנו (תהלים טו ג) וירגל
בעבדך (ש"ב יט כח).

הרביעי, שנים אנשים מרגלים (יהושע ב א)
לרגל את הארץ (שם יד ז) לרגל את יעזר (במד'
כא לב) מרגלים אתם (בראשית מב ט).

החמישי, זה שלש רגלים (במ' כב כח) שלש
רגלים תחג לי (שמות כג יד).

הששי, ויברך יי' אתך לרגלי (בראשית ל ל)
כמו למעני.

רגם. מתחלק לב' מחלקות: האחד, ורגם
מלך ואנשיו (זכריה ז ב) שרי יהודה רגמתם שו
(תהלים סח כח) כמו להקדם [עין המבאר מעל"ד].

עצמו ראשיהם (תהלים קל"ט יז) ומשנאיך נשאו
ראש (שם פג ג) וראה ראש ככבים כי רמו (איוב
כב יב) עבדיך נשאו את ראש (במדבר לא מט)
ענין מנין המה.

השלישי, ראש ותלאה (איכה ג ד) ופרח
כראש משפט (הושע י ד) ויתנו בברותי ראש (ה'
ס ט כב) פרה ראש ולענה (דברים כט יז) וראש
פתנים אכזר (שם לב לג) כי הפכתם לראש משפט
(עמוס ו יב) וישקנו מי ראש (ירמיה ח יד).

רב. מתחלק לד' מחלקות: האחד, ויהי כי
החל האדם לרב (בראש' ו א) למען רבות מופתי
(שמות יא ט) כרבים כן חטאו לי (הושע ד ז).
והקרבים אליהם, ושנים יניסו רבבה (דבר' לב ל)
ורבבה מימינך (תהלים צא ו) ואתה מרבנת קרש
(שם לג ב) רכב אלהים רבתיים (תהלים סח יח)
ורבו רבנן קדמוהי יקומין (דניאל ז י). והקרבים
אליהם, ובמרבית לא תתן אכלך (ויקרא כה לו)
נשך ותרבית (ויקרא כה לו) מרבה הונו ותרבית
(משלי כח ח) ולא רבית במחיריהם (תה' מד יג).
יש אשר אומרים בנינו ובנותינו אנחנו רבים (נחמ'
ה ב), והקרבים אליהם אשר שפחת ורבית (איכה
ב כב) תרבות אנשים חטאים (במד' לב יד) רבתה
גוריה (יהזקאל יט ב).

השני, ויהי רבה קשת (ברא' כא כ) וימררהו
ורבו (שם מט כג) רבים כל דרכי קשת (ירמיה נ
כט) יסבו עלי רביו (איוב טו יג).

השלישי, רבת אדני ריבי נפשי (איכה ג נח)
יי' יחתו מריביו (ש"א ב י) אם לאל תריבון (איוב
יג ח) המה מי מריבה (במדבר כ יג) אבהנך על
מי מריבה סלה (תהלים פא ח).

הרביעי, וכרביבים עלי עשב (דברים לב ב)
ואם השמים יתנו רביבים (ירמיה יד כב) וימנעו
רבבים ומלקוש לוא היה (שם ג ג).

רבד. רבד הזהב (בראשית מא מב) ורביד
על גרונך (יהזקאל טו יא) מרבדים רבדתי ערשי
(משלי ז טז).

רבך. מרבכת תביאנה (ויק' ו יד) ולמחבת
ולמרבכת (דה"א כג כט).

רבע. מתחלק לב' מחלקות: האחד, רביעת
ההין (שמות כט מ) יום רביעי (בראשית א יט)
ורובע הקב דביונים (מ"ב ו כה) רבוע יהיה כפול

ב יח) ותקשר על ידו שני (ברא' לח כח) והקרובים אליהם, כי קשרתם כלכם עלי (ש"א כב ח) לא תאמרון קשר, לכל אשר יאמר העם הוזה קשר (ישעיה ח יב) קשר עליך עמוס (עמוס ז י) ויהי הקשר אמצ' (ש"ב פו יב) והקשרים ליעקב (שה) (בראשית ל מב) •

קשת. קשת גברים חתים (ש"א ב ד) עריה תעור קשתך (חבקוק ג ט) ללמד בני יהודה קשת (ש"ב א יח) נושקי דומי קשת (תלים עח ט) היו כקשת רמיה (הושע ז מז) •

קתרוס. קתרוס סבכא פסנתרין סומפניה (דניאל ג ה) כלי זמר המה •

קשב. תקשב אונך (תהלי' י יו) הקשיבי לקול שועי (שם ג) והקשיב קשב רב קשב (ישע' כא ז) •

קשה. תקשיח לבנו מיראתך (ישעיה סג יו) הקשיח בניה ללא לה (איוב לט יט) ענין קשיון הוא לפי הענין •

קשט. להודיעך קשט אמרי אמת (משלי כב כא) מפני קשט סלה (תלים סו) די כל מעבדוהי קשוט (דנ' ד לד) מן קשט די אלהכון (שם ב מז) •

קשט. במאה קשיטה (בראש' לג יט) ויתנו לו איש קשיטה אחת (איוב מב יא) •

קשר. וקשרתם לאות על ירך (דברים ו ח) קשרם על גרגרתך (משלי ג ג) תקשרי בחלון (יהושע

ותשלם מחברת קו"ף

אחל מחברת רי"ש

מוראי (מלאכי או) יובילו שי למורא (תה' עו יב) • השלישי, והסיר את מראתו בנצתה (ויקראא מז) הוי מוראה ונגאלה (צפניה ג א) ושמתוך כראי (נחום ג ו) ענין שנוף הם •

ראם. מתחלק לב' מחלקות: האחד, ומקרני רמים עניתני (תהלים כב כב) כתועפת ראם לו (במדרג כג כב) • השני, ראמות וגביש לא יזכר (איוב כח יח) מאבני השהם הוא •

ראש. מתחלק לג' מחלקות: האחד, בראשית ברא אלהים (בראשית א א) ראשית חכמה יראת יי' (תהלים קיא י) ראשון הוא לכם (שמות יב ב) וראשית שמנים ימשחו (עמוס ו ו) מראשית ערסתיכם (במד' פו כא) והקרבים אליהם, מראשו ועד רגליו (ויקרא יג יב) ושמן על ראשך אל יחסר (קהלת ט ח) אל ראשי המשות (שם ל ב) והיה לארבעה ראשים (בראשית ב י) •

השני, כי תשא את ראש (שמות ל יב) מזה

רא. ראם ראש, רב רבד רבד רבע רבץ רבק, רגב רגז רגל רגם רגן רגע רגש, רד רדיד רדם רדף, רה רהב רהט, רוח, רו רוח רום רון, רח רחב רחל רחם רחף רחץ רחק רחש, רט רטב רטפ רטש, רך רכב רכל רכס רכש, רם רמח רמך רמן רמס רמש, רן, רס רסן, רע רעב רעד רעל רעם רענן רעף רעץ רעש, רף רפא רפד רפס רפסד רפק רפש רפש רפת, רץ רצד רצח רצע רצף, רק רקב רקד רקח רקס רקע, ר, רש רשם רשע רשף רשת, רתח רתם רתק רתח •

רא. מתחלק לג' מחלקות: האחד, ותרא האשה כי טוב העץ למאכל (בראשית ג ו) וירא יעקב כי יש שבר במצרים (שם מב א) ראה פניך לא פללתי (שם מח יא) במראת הלילה (שם מז ב) במראה אליו אתודע (במ' יב ו) ואראה מראות אלהים (יחזקאל א א) כראת פני אלהים (ברא' לג י) • השני, ומוראכם וחתכם (שם ט ב) איה

המבאר

אונת המתקשרות יחד למחר עבדן, ע"כ, ולפי זה נחסרו בשרש הוזה שני הכתובים האלה בכל הנוסחאות אשר לפני.

שה) רש"י: [ברא' ל מא] אמר על המקשרות: ומנחם חברו עם אחיהם בקשרים [ש"ב פו לא] ויהי הקשר אמצ'.

(י'ואל ב יג) קרעו ולא דמו (תהלים לה טו) ויקרעו את מעלו (איוב א כ) שד.

קרץ . מתחלק לג' מחלקות : האחד , קרץ מצפון בא בא (ירמיה מו כ) מחמר קרצתי גם אנ (איוב לג ו) .

השני , קרץ בעיניו (משלי ו יג) קרץ עין יתן עצבת (שם י י) שנאי חנם יקרצו עין (תלים לה יט) ענין רמו הם .

השלישי , די אכלו קרצוהי די דניאל (דניאל ו כה) ואכלו קרציהון די יהודיא (שם ג ח) .

קרש . ועשיית את הקרשים למשכן (שמות כו טו) תחת הקרש האחד (שם כו יט) קרשך עשו שן (יחזקאל כו ו) .

קש . מתחלק לוי"ו מחלקות : האחד , קש לפני רוח (תהלים פג יד) ואת קש יבש תרדף (איוב יג כה) לקשש קש לתבן (שמות ד יב) מקשש עצים ביום השבת (במ' טו לב) כמשמעו .

השני , ותקש בלדתה (בראשית לה טו) אם לא בכיתי לקשה יום (איוב ל כה) ויקש דבר איש יהודה (ש"ב יט מד) וידבר אתם קשות (בראש' מב ז) .

השלישי , יקשת לך וגם נלכדת (ירמיה נ כד) נוקשת באמרי פיך (משלי ו ב) פן תנקש אחריהם (דברים יב ל) כי מוקש הוא לך (שם ז טו) כהם יוקשים בני אדם (קהלת ט יב) ישור כשך יקושים (ירמיה ה כו) .

הרביעי , את הקשאים (במדבר יא ה) כמלונה במקשה (ישעיה א ח) .

החמישי , ותחת מעשה מקשה קרחה (שם ג כד) מקשה תעשה המנורה (שמות כה לא) . הששי , וארכבתא דא לדא נקשן (דניאל ה ו) אין לו דמיון בתורה . ענין נענוע הוא .

קש . מתחלק לשני ענינים : האחד , כל אשר לו סנפיר וקשקשת (ויקרא יא ט) ושריון קשקשים (ש"א יז ה) .

השני , ואת קשות הנסך (במדבר ד ז) וקשותיו ומנקיותיו (שמות כה כט) ויתכן להיות מגזרתם [נה"זב מגזרת] קסת הספר (יחזקאל ט ג) .

כג) וגם הנה הוא יצא לקראתך (שמות ד יד) ואקראה לך להודיעני מה אעשה (ש"א כה טו) . השלישי , קרא דגר ולא ילד (ירמיה יז יא) כאשר יהדף הקרא בהרים (ש"א כו כ) .

קרב . מתחלק לג' מחלקות : האחד , קרב אתה ושמע (דברים ה כו) קרבת אלהים יחפצון (ישעיה נח ב) כל הקרב הקרב אל משכן יי' (במ' יז כח) והיה כקרבתם אל המלחמה (דברי' כ ב) . השני , נביא מקרבך מאחריך (שם יח טו) ופרש ידיו בקרבנו (ישעיה כה יא) בקרב אלהים ישפט (תהלים פב א) וכל קרבי את שם קדשו (שם קג א) וקרבו וקרעו (ויקרא א ט) ראשו על כרעיו ועל קרבו (שמות יב ט) יסוד אחד להם .

השלישי , כיום הלחמו ביום קרב (זכריה יד ג) קרבות יחפצו (תהלים סח לא) טובה חכמה מכלי קרב (קהלת ט יח) עבדא קרב עם קדישין (דניאל ז כא) לשון מלחמה המה .

קרח . מתחלק לב' מחלקות : האחד , וקרח בלילה (בראשית לא כ) משליך קרחו כפתים (תלים קמו-יז) כעין הקרח הנורא (יהו' א כב) . השני , קרחי וגוי . . . הרחיבי קרחתך כנשר (מיכה א טו) לא יקרחו קרחה בראשם (ויקרא כא ה) והקריחו אליך קרחא (יהו' כו לא) בקרחתו או בגבחתו (ויקרא יג מב) קרח הוא שחור הוא (שם יג מ) עלה קרח עלה קרח (מ"ב ב כג) .

קום . וקרמתי עליכם עור (יחזקאל לו ו) ויקום עליהם עור מלמעלה (שם לו ה) כמו ויסך עליהם .

קרן . מתחלק לב' מחלקות : האחד , אלה הקרנות אשר זרו את יהודה (זכריה ב ב) לקחנו לנו קרנים (עמו' ו יג) ועל קרניא אשר (דנ' ז כ) . השני , כי קרן עור פני משה (שמות לד לה) קרנים מידו לו (חבקוק ג ד) ענן הוד המה .

קום . והבאת את הקרסים בללאת (שמות כו יא) קרסיו קרשיו (שם לט לג) כרע בל קום נבו (ישעיה מו א) קרסו קרעו יחדו (שם מו ב) .

קוסל . ולא מעדו קוסלי (ש"ב כב לו) . **קרע** . עת לקרוע (קהלת ג ו) וקרעו לבבכם

המבאר

היה מנחם מחלקו למחלקה אחרת . ואחרי לא חלקו מוכח כי חשבהו לאחד .

שד (ירמיה ד ל) אמר : חקרעי בפור . שהפך נראה כמרחיב קרע העין כך שמעתי . וגם מנחם לא חלק במחברת קרע . ע"כ . ר"ל אלו היה חקרעי בפור נבדל בשפתונו

ר (ז) וקרהו אסון (בראשית מד כט) ויקר מקרה
(רות ב ג) ענין פגיעה המה •

הרביעי, מים קרים (משלי כה כה) וממורים
קרה (איוב לו ט) וקר וחם (בראשית ח כב) לפני
קרתו מי יעמד (תהלים קמו יז) מערה בגד ביום
קרה (משלי כה כ) •

החמישי, המקרה במים עליותיו (תלים קד ג)
קרות בתינו ארוים (שיר א יז) מפיל הקורה (מ"ב
ו ה) על כן באו בצל קרתי (בר' יט ח) בעצלותם
ימך המקרה (קהלת י יח) וקורי עכביש יארגו שם
(ישעיה נט ה) המה קרוהו (נחמיה ג ג) •

הששי, מקור מים חיים (ירמ' ב יג) ושמתיך
בנקרת הצור (שמות לג כב) העיני האנשים ההם
תנקר (במדבר טז יד) מעין נרפש ומקור משחת
(משלי כה כו) ושהרה ממקור דמיה (ויקרא יב ז)
ועיני מקור דמעה (ירמיה ח כג) ואל מקבת בר
נקרתם (ישעיה נא א) עצמי נקר מעלי (איוב ל יז)
יקרוה ערבי נחל (משלי ל יז) אני קרתי ושתיתי מים
(ישעיה לו כה) •

השביעי, קרית מלך רב (תהלים פח ג) קריה
נאמנה (ישעיה א כא) בצאתי שער עלי קרת (איוב
כפ ז) על גפי מרמי קרת (משלי ט ג) והקריתם
לכם ערים (במדבר לה יא) •

השמיני, וקיר ערה מגן (ישע' כב ו) ארמנות
הקריות (עמוס ב ב) ופלשתים מכפתור וארם
מקיר (שם ט ז) וגלו עם ארם קירה (עמוס א ה)
שם מדינה •
התשיעי, בקירת הבית (ויקרא יד לו) והקיר
ביני וביניהם (יחז' מג ח) מקיר העיר והוציה
(במדבר לה ד) ויתכן להיות מהמחלקת הששי,
וקרקר כל בני שת (שם כד יז) מקרקר קר (ישע'
כב ה) •

קרא • מתחלק לג' מחלקות : האחד, קרא
הדרות מראש (ישע' מא ד) מצרים קראו (הושע
ז יא) •

השני, כי יקרא קן צפור (דברים כב ו) מדוע
קראני אלה (ירמיה יג כב) ותקרא אתם (שם לב

כו כא) ומקצעותיו לו (שם מא כב) למקצעות
(שמות כו כג) ענין זווית המה •

קצף • מתחלק לב' מחלקות, האחד, קצף
ד' על אבתיכם קצף (זכריה א ב) מקצפו תרעש
ארץ (ירמיה י י) כי בקצפי הכיתך (ישע' ס י)
השני, בקצף על פני מים (הושע י ז) ותאנתי
לקצפה (יואל א ז) פתרונו בפי ענינו ברתח על
פני מים ש •

קצר • מתחלק לג' מחלקות : האחד, כי
קצר המצע מהשחרע (ישע' כח כ) קצר ימי (תה'
קב כד) קצר ימים (איוב יד א) מקצר רוח (שמו'
ו ט) הקצר רוח יי' (מיכה ב ז) הקצור קצרה ידי
מפדות (ישעיה נב) •

השני, וקצרתם את קצירה (ויקרא כג י) כי
בשל קציר (יואל ד יג) שלא מלא כפו קוצר (תלים
קכט ז) כי תקצר קצריך בשדך (דברים כד יט)
אשר קצירו רעב יאכל (איוב ה ה) •
השלישי, ועשה קציר כמו נשע (שם יד ט)
תשלח קציריה עד ים (תהלים פ יב) ענין יונקות
[נ"ה יניקות] המה •

ק • ולא תקיא הארץ (ויקרא יח כח) כאשר
קאה (שם) פן תשבנו והקאתו (משלי כה פז)
שתו שכרו וקיו (ירמיה כה כז) •

קר • מתחלק לש' מחלקות : האחד, יקרה
היא מפנינים (משלי ג טו) ואת יקר תפארת גדולתו
(אסתר א ר) בנוח מלכים ביקרותך שא (תהלי'
מה י) ואדם ביקר בל ילין (שם מט יג) ענין הדר
ויוקר המה •

השני, ויקר פדיון נפשם שב (שם מט ט)
הקר רגלך מבית רעך (משלי כה יז) אף אני אלך
עמכם בקרי (ויקרא כו מא) בחמת קרי (שם כו
כח) אוקיר אנוש מפו (ישע' יג יב) יקר רוח איש
תבונה (משלי יז כז) ענין מניעה המה •

השלישי, מקרה אחד לצדיק ולרשע (קהלת
ט ב) אם יקרך עון בדבר הזה (ש"א כח י)
הקרה נא לפני היום (בראשית כד יב) ויקר אלהים
אל בלעם (במד' כג ד) את כל אשר קרהו (אסתר'

המבאר

שב) רש"י : ומנחם חברו לשון מניעה • כמו אוקיר אנוש
מפן, ואלך עמם בחמת קרי • כלומר וימנע פדיון נפשם ע"כ •
שנ) רש"י : ומנחם חברו במהברה קורות ע"ש שהעכביש
אריגותיו בקורות •

ש) בנו"ו כתוב : ותרנמו כרתחא על אפי מיא •
שא) רש"י : ראיתי בנקוד רב סעדיה חיבה זו סדורה עם
מי נתן למשסה יעקב • שכתוב בו יוד והסמך מודגשת, ומנחם
חברו לשון יוקר כמו יקר מכלי פו •

המטה אשר בידי (ש"א יד מז) מקצה בחברת
... הקיצונה במחברת השנית (שמות כו ד) הן
אלה קצות דרכיו (איוב כו יד) .

השני, קיץ וחרף (תהלים עד יז) כלוב קיץ
(עמוס ח א) כי על קיצך (ישעיה מז ט) על בית
הקיץ (עמוס ג טו) וקץ עליו העיט (ישע' יח ו) .
השלישי, ויקץ מואב מפני בני ישראל (במדבר
כב ג) ויקצו מפני בני ישראל (שמות א יב) נעלה
ביהודה ונקיצנה (ישעיה ז ו) ענין מצוק ורחק
המה .

הרביעי, החל יי' לקצות בישראל (מ"ב י לב)
כי את כל אלה עשו ואקץ בם (ויקרא כ כג) קצתי
בחיי (בראשית כו טו) ואל תקץ בתוכחתו (משלי
ג יא) ענין מאיסה המה .

החמישי, וייקץ יעקב משנתו (בראש' כח טו)
לא הקיץ הנער (מ"ב ד לא) ויקץ כישן אדני
(תהלים עח סה) הקיצה אל תונח לנצח (שם מד
כד) הקיצתי ואראה (ירמיה לא כו) .

הששי, וקצתה את כפה (דברים כה יב) וקצץ
פתילים (שמות לט ג) בהנות ידיהם ורגליהם
מקצצים (שופטים א ז) יי' צדיק קצץ עבות
רשעים (תהלים קכט ד) .

השביעי, וקוץ ורדרד (בראשית ג יח) את
קוצי המדבר (שופטים ח ז) קוצים כסוחים
(ישעיה לג יב) .

קצב . מדה אחת וקצב אחד (מ"א ו כה)
כעדר הקצובות (שיר ד ב) ויקצב עץ וישלך שמה
(מ"ב ו ו) לקצני הרים ירדתי (יונה ב ז) .

קצח . והפיץ קצח וכמן יורק (ישע' כח כה)
כי לא בחרוץ יודש קצח (שם כח כז) .

קצין . קציני סדם (ישעיה א י) כל קציניך
נדרו יחד (שם כב ג) אשר אין לה קצין (משלי ו ז) .

קצע . מתחלק לג' מחלקות : האחד, מר
ואהלות קציעות (תלים מה ט) עצי קטורת המה :
וכמהו בלשון ארמית קצה קציעתא (שמות ל כד) .
השני, יקצע מבית סביב (ויקרא יד מא) ענין
מפצל הוא לפי ענינו .

השלישי, והנה חצר במקצע חצר (יהוואל

קסם קסמים (דברים יח י) וקסמים ביום (במדב'
כב ז) ולא קסם בישראל (שם כג כג) וחשכה
להם מקסם (מיכה ג ו) יסוד אחד להם .

קסת . וקסת הספר במתניו (יהוואל ט ג)
[עין להלן שרש קש'] .

קע . מתחלק לב' מחלקות : האחד, והוקע
אותם ליי' (במדבר כה ד) וכתבת קעקע רצט)
(ויקרא יט כח) .

השני, פן תקע נפשי ממך (ירמיה ו ח) כאשר
נקעה נפשי (יהוואל כג יח) ענין חסרה המה .

קער . קערת כסף אחת (במדבר ז יג) קערת
כסף שתים עשרה (שם ז פד) ועשית קערתי
(שמות כה כט) .

קף . מתחלק לג' מחלקות : האחד, הקף
את העיר (יהושע ו ג) עדת מרעים הקיפוני (תה'
כב יז) ויהי כי הקיפו ימי המשתה (איוב א ה)
ויקפו על העיר (מ"ב ו יד) לא תקפו פאת ראשכם
(ויקרא יט כז) ויתכן לא תקפו ענין השחתה .

השני, ונקף סבכי היער בברזל (ישעיה י לד)
חצים ינקפו (שם כט א) כנקף זית (שם יז ו)
ותחת חגורה נקפה (שם ג כד) ענין השחתה .

השלישי, שנהבים וקפים ותכיים (מ"א י כב) .
קפא . קפאו תהמת בלב ים (שמות טו ח)
וכנבניה תקפיאני (איוב י י) לא יהיה אור יקרות
וקפאון (זכריה יד ו) .

קפד . מתחלק לב' מחלקות : האחד, קפדה
בא (יהו' ז כה) קפדתי כארג חיי (ישע' לח יב) .
השני, וירשוה קאת וקפור (שם לד יא) .

קפץ . מתחלק לב' מחלקות : האחד, אם
קפץ באף רחמיו סלה (תהלים עז י) ולא תקפץ
את ירך (דברים טו ז) ועלתה קפצה פיה (איוב
ה טו) עליו יקפצו מלכים פיהם (ישע' נב טו) .
השני, מקפץ על חגבעות (שיר ב ח) . ענינו
יורה עליו .

קץ . מתחלק לו' מחלקות : האחד, קץ כל
בשר בא לפני (בראשית ו יג) מקצה גבול מצרים
ועד קצהו (שם מז כא) לכל תכלה ראיתי קץ (תה'
ק"ש צו) מקץ שבע שנים (דברים טו א) בקצה

המבאר

רצט) רש"י : וכתבת קעקע כתב המחוקה ושקוע שאינו נמחק לעולם . וכל . ק ע ק ע
לשון והוקע אותם . והוקענים . תחבין עץ בארץ ותולין אותן עליהם וכו' ע"כ .

מקניכם (בראשית מז טז) ובמקנה הצאן ובמקנה
הבקר (שם מז יז) כי אדם הקנני מנעורי (זכריה
יג ה) ענינו הפקירני על מקנה י

השלישי, כי תקנה עבד עברי (שמות כא ב)
או קנה מיד עמיתך (ויקרא כה יד) אשר קוניהן
יהרגן (זכריה יא ה) רע רע יאמר הקונה (משלי
כ יד) ויקן את חלקת השדה (בראשית לג יט) י
הרביעי, וקנה השוב מארץ מרחק (ירמיה ו
ד) קנה וקנמון (שיר ד יד) וקנמן בשם מחציתו
(שמות ל כג) י

החמישי, כאשר ינוד הקנה במים (מ"א יד
טז) ואורעי מקנה תשבר (איוב לא כב) וששה
קנים יצאים מצדיה (שמו' כה לב) כפתריהם וקנתם
(שם כה לו) קנה וסוף קמלו (ישעיה יט ו) י

הששי, רצו) וכסף בקנה ישקלו (ישעיה מז ו)
חמש מאות קנים בקנה המדה סביב (יהו' מב
טז) וקנה המדה (שם מ ג) י

השביעי, קינה היא וקוננוה (שם לב טז)
בנות הגוים תקוננה אותה (יהו' לב טז) ויקונן
ירמיה על יאשיה והנם כתובים על הקינות
(דה"ב לה כה) וקראו למקוננות (ירמיה ט טז)
ענין הספר הם י

השמיני, ומשקל קינו שלש מאות משקל
נחשת (ש"ב כא טז) סמל הקנאה המקנה
(יחזקאל ח ג) י

קנא י ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו
(במדבר ה יד) כי מנחת קנאת הוא (שם ה טז)
יקנאהו בזרים (דברים לב טז) אל קנוא ונקם יי
(נחום א ב) אל קנא (שמות כ ה) י

קנמן י נרד וכרכם קנה וקנמון (שיר ד יד)
מר אהלים וקנמון (משלי ז יז) וקנמן בשם מחציתו
(שמות ל כג) י

קנץ י עד אנה תשימון קנצי למליך (איוב יח
ב) ענין תכל רצח) המה י

קס י ואת פריה יקוסם ויבש (יהו' יז ט)
פתרונו כפי ענינו כמו יקוצץ י

קסם י קסם על שפתי מלך (משלי טז י)

(דברים יא ו) וימח את כל היקום (בראש' ז כג)
ומגזרתו ועיניו קמה ולא יכול לראות (ש"א ד טז)
כי קמו עיניו משיבו (מ"א יד ד) ענינו קמו [נ"ו
עמדו] עיניו מראות, כמו כי עמדו לא ענו
עוד רצו) (איוב לב טז) עמדו מדבר, ותעמד
מלדת (בראשית כט לה) י

השני, נקמת נקם בריח (ויקרא כו כה) נקם
נקמת בני ישראל (במדבר לא ב) בשמך נבוס
קמינו (תהלים מד ו) ואל ישובי לב קמי (ירמיה נא
א) שבעתים יקם קין (בראשית ד כד) לא יקם כי
כספו הוא (שמות כא כא) לא תקם ולא תשור
(ויקרא יט יח) י

קמח י קמח סלת (בראש' יח ו) קחי רחים
ושחני קמח (ישעיה מז ב) צמח בלי יעשה קמח
(הושע ח ז) כמשמעו חטים י

קמט י אשר קמטו ולא עת (איוב כב טז)
ותקמטני לעד היה (שם טז ח) ענין נקטה (איוב
י א) המה י

קמל י קנה וסוף קמלו (ישע' יט ו) החפיר
לבנון קמל (שם לג ט) כמשמעו [כריחה] י

קמץ י וקמץ הכהן ממנה מלוא קמצו (ויק'
ה יב) בשבע שני השבע לקמצים (בראשית מא
מז) וקמץ משם מלא קמצו (ויקרא ב ב) י ענין
מלא כף כמשמעו י

קמש י והנה עלה כלו קמשונים (משלי כד
לא) קמוש וחוח במבצריה (ישעיה לז יג) י

קן י מתחלק לח' מחלקות: האחד, קנים
תעשה את התבה (בראש' ו יד) שמה קננה קפו
ותמלט (ישעיה לד טז) והיו כיונה תקנן בעברי
פי פחת (ירמיה מח כח) כצפור נודדת מן קנה
(משלי כו ח) ואמר עם קני אגוע (איוב כט יח) י
השני, קנה שמים וארץ (בראשית יד יט)

מלאה הארץ קניניך (תה' קד כד) יי' קנני ראשית
ורכו (משלי ח כב) ומקנהו פרץ בארץ (איוב א
י) מקנה אף על עולה (שם לו לג) ומקנה רב
היה לבני ראובן (במדבר לב א) ארץ מקנה הוא
(במ' לב ד) עשה מקנה וקנין (יהו' לח יב) הבו

המבאר

רצו) בנ"ח חבורה לה יחדו המחלקה הששית עם מחלקה
החמישית, ומחלקה השמינית מחלקה בה לשנים. ומשקל קינו
לבד. וסמל הקנאה המקנה לבד:
רצח) בנוסח ברלין ולונדון. כתוב ענין חבל הם, וחבל הוא י

רצו) הכתוב הזה חסר בכל ההעתקות ורק נמצא במ מלות
עמדו מדבר' והוספתו מדעתי. כי כן נמצא גם בשרש
דס צד 65. ופרושו כמו שנחסרה מלת מדבר אחרי מלת
עמדו וצריכה להבין הקורא, כן גם כאן נחסרה מלת מדבר
אחרי קמו או אחרי עיניו.

הרביעי, אביב קלוי באש (ויקרא ב יד) מצות
וקלוי (יהושע ד יא) אשר קלם מלך בבל באש
(ירמ' כט כב) ונצצים כעין נחשת קלל רצנ) (יהו'
א ז) והוא לא פנים קלקל (קה' י י) בלחם הקלקל
(במדבר כא ו) .

החמישי, קלקל בחצים רצד) (יהזקאל כא כו)
וכל הגבעות התקלקלו (ירמיה ד כד) .

הששי, קול יי' חצב להבות אש (תהלים כט
ז) וישמע את הקול מדבר עליו (במדבר ז פט)
וכל העם ראים את הקולת (שמות כ טו) קל מן
שמיא נפל (דניאל ד כח) .

קלח . או בקלחת או בפרור (ש"א ב יד) .
קלט . ושור ושה שרוע וקלוש (ויקרא כב

כג) גרוע וחסר . ערי מקלט רצח) (במד' לה יא) .
קלם . והוא במלכים יתקלם (חבק' א י) ולא

היית כוונה לקלם אתנן (יהו' טז לא) לעג וקלם
לסביבותינו (תלים מד יד) ענין לעג ובזיון המה .

קלע . מתחלק לג' מחלקות : האחד . בתוך
כף הקלע (ש"א כה כט) נהפכו לו אבני קלע

(איוב מא ד) בקלע ובאבן (ש"א יז ג) כל זה קלע
באבן (שופ' ד טז) ובילקוט וקלעו בידו (ש"א יז מ) .

השני, את קלעי החצר (שמות לה יז) . ענין
יריעות המה .

השלישי, וקלע עליהם מקלעות (מ"א ו לב)
פתוחי מקלעות כרובים (שם ו כט) מקלעת פקעים

(שם ו יח) ענין פתוח המה .
קלש . ולשלש קלשון ולהקדמים (ש"א יג

כא) .
קם . מתחלק לשני ענינים : האחד, מי הקים

כל אפסי ארץ (משלי ל ד) וביום הקים את המשכן
(במדבר ט טו) ומקים יריעותי (ירמיה י ד) ונאם

הגבר הקם על (ש"ב כג א) ומגורתו קימו וקבלו
היהודים (אסתר ט כו) די כל אסר וקים די מלכא

יהקים (דנ' ו טז) וקים לעלמין (שם ו כו) ומהקם
מלכין (שם ב כא) , ומגורתו ואולך אתכם

קוממיות (ויקרא כו יג) ולא תהיה לכם תקומה
(ויק' כו לו) ומגורתו ואת כל היקום אשר ברגליהם

(תהלים צא ו) .

קטל . אם תקטל אלוה רשע (תהלים קלט
יט) מהר עשו מקטל (עובדיה ט) הן יקטלני לו
איחל (איוב יג טו) ובעו דניאל וחברוהי להתקטלה
(דניאל ב יג) הרג בלשון ארמית קטל .

קטן . קטני עבה ממחני אבי (מ"א יב' י)
קטנתי מכל החסדים (בראשית לב יא) כי מי בו
ליום קטנות (זכריה ד י) להקטין איפדה ולהגדיל
שקל (עמוס ד ה) כמשמעו .

קטף . וקטפת מלילת בידך (דברים כג כו)
הקטפים מלוח עלי שיח (איוב ל ד) את ראש
יניקותיו קטף (יהזקאל יז ד) מראש יניקותיו רך
אקטף (שם יז כב) .

קטר . מתחלק לב' מחלקות : האחד, קטר
יקטרון (ש"א ב טו) מקטר קטרת (שמות ל א)

וקטר מחמץ תודה (עמו' ד ה) לא תקטירו ממנו
אשה ליי' (ויקרא ב יא) וכסה ענן הקטרת (שם

טו יג) והנה עלה קיטר הארץ כקיטר הכבשן
(בראשית יט כח) אש וברד שלג וקיטור (תלים

קמח ח) כי הייתי כנאד בקיטור (שם קיש פג) .
השני, וקטרי חרצה משתרין (דניאל ה ו)

ומשרא קטריין (שם ה יב) ענין קטר ואסירה המה .
קל . מתחלק לו' מחלקות : האחד, קל הוא

על פני מים (איוב כד יח) וקלו מנמרים סוסיו
(חבקוק א ח) קלים היו רדפינו (איכה ד יט) והקל

מעליך ונשאוי אתך (שמות יח כב) רכב על עב
קל (ישעיה יט א) ועל קל נרכב על כן יקלו

רדפיכם (שם ל טו) .
השני, ומדוע הקלתני (ש"ב יט מד) ואנכי

איש רש ונקלה (ש"א יח כג) ונקלה כבוד מואב
(ישעיה טו יד) ובזי יקלו (ש"א ב ל) מלא פניהם

קלון (תהלים פג יז) הן קלתי (איוב מד ד) מקלל
אביו ואמו (משלי כ ב) וקיקלון על כבודך (חבק'

ב טו) .
השלישי, יקללו המה ואתה תברך (תהלים קט

כח) לא תקלל חרש (ויקרא יט יד) כי קללת אלהים
חלוי (דברים כא כג) כלה מקללוני (ירמיה טו י) .

המבאר

רצנ) רש"י : נחשת קלל מווקק ומאיר . ומנחם חברו עם
קלוי באש .
רצד) רש"י : קלקל בחצים . חברו מנחם עם נחשת קלל ועם
לא פנים קלקל . ריש משמע קלקל לשון קלקול כמו וכל
הנבעות החקלקלו . ע"כ . ונראה לפ"ו כי בנוסחת מחברת

מנחם שהיתה לפני רש"י היה הכתיב קלקל בחצים נכלל בתוך
מחלקה הוד' ולא במחלקה הח"א .
רצח) בל"ו ערי מקלט הוא מחלקה שניה . וביתר הנוסחאות
אין כאן כי אם מחלקה אחת .

קדח • נקדח אש המסים (ישעיה סד א) כי
אש קדחה באפי (דברים לב כב) בשחפת ובקדחת
(שם כח כב) •

קדם • מתחלק לב' מחלקות : האחד, מענה
אלהי קדם (דברים לג כז) במה אקדם יי' (מיכה ו
ו) מגמת פניהם קדימה רצ' (חבקוק א ט) מי
הקדמני ואשלם (איוב מא ג) נקדמה פניו בתורה
(תלים צה ב) הן קדם אהלך ואיננו (איוב כג ח)
לפאת קדמה מזרח (שמות כז יג) ויי' נהג רוח
קדים בארץ (שם י יג) •

השני, מחכמת כל בני קדם (מ"א ה י) גדול
מכל בני קדם (איוב א ג) בן מלכי קדם (ישעיה
יט יא) •

קדר • וכי הלכנו קדרינית (מלאכי ג יד)
הקדרים מני קרה (איוב ו טז) וקדר עליהם הים
(מיכה ג ו) למה קדר אלך (תהלים מב י) ענין
שחרות הם •

קדש • מתחלק לג' מחלקו': האחד, אין קדוש
כיי' (ש"א ב ב) אל נערץ בסוד קדשים רבה
(תהלים פט ח) מקדוש ישראל (ירמיה נא ד)
קדש קדשים הוא ליי' (שמות ל י) ויקדש בם
(במדבר כ ג) בקרבי אקדש (ויקרא י ג) והיה
למקדש ולאבן נגף (ישעיה ח יד) והתקדשתי
והתקדשתי (יחזקאל לח כג) •

השני, קדשו צום (יואל א יד) חתקדשו למחר
(במדבר יא יח) אני צויתי למקדשי (ישעיה יג ג)
עד אבוא אל מקדשי אל (תהלים עג יז) והקדשם
ליום הרגה (ירמיה יב ג) וקדשו עליו מלחמה
(מיכה ג ה) ענין הכנה המה •

השלישי, לא תהיה קרשה מבנות ישראל ולא
יהיה קדש מבני ישראל (דברים כג יח) וגם קדש
היה בארץ (מ"א יד כד) וחיתם בקדשים (איוב
לו יד) •

קה • אם קהה הברזל (קהלת י י) תקהינה
שניו (ירמ' לא ל) ותבו ליקחת אם (משלי ל יז) לעת
שיבתה ככלות כחה, לעת יקהה חרוד כחה, ויתכן

להיות מגורתו רצא) ולו יקהח עמים (בר' מט י) •
קהל • כל קהל עדת ישראל (שמות יב ו)
במקהלות ברכו אלהים (תהלים סח כז) •

קו • מתחלק לג' מחלקות : האחד, או מי
נטה עליה קו (איוב לח ה) וקו ינטה על ירושלם
(זכריה א טז) ונטה עליה קו תהו (ישעי' לד יא)
קו לקו קו לקו (שם כח י) את תקות חוש השני
הזה (הושע ב יח) בכל הארץ יצא קום (תהלים
יט ה) •

השני, יקוו המים (בראשית א ט) מקוה מים
(ויקרא יא לו) ונקוו אליה כל הגוים (ירמ' ג יז) •
השלישי, קוה קויתי יי' (תהלים מב ב) קויתי
יי' קוטה נפשי (שם קל ה) ותקותי מי ישורנה
(איוב יז טז) ויתכן להיות הו"ו לתוכן המלה כיתר
הווי"ן, וקוי יי' (ישעיה מ לא) יוכיח •

קח • מתחלק לג' מחלקות : האחד, קחה
לי עגלה משלשת (בראשית טו ט) קחו מוסרי
ואל כסף (שמות ח י) ולא יקח שחד (דב' י יז) •
השני, קח על מים רבים (יחזקאל יז ה) ענין
צמח הוא •

השלישי, ולאסורים פקח-קוח (ישעיה סא א)
נראים שלשת המלים האלה מיסוד אחד הם
נגזרים, אבל הענין יפרידם כמעט, ויתכן להיות
פקח-קוח מלה אחת •

קט • מתחלק לג' מחלקות : האחד, נקטה
נפשי בחיי (איוב י א) אשר יקוט כסלו (שם ח יד)
ארבעים שנה אקוט בדור (תהלים צה י) ראיתי
בגדים ואתקוטטה (שם קיט קנח) ובמתקוממך
אתקוטט רצב' (שם קלט כא) •

השני, כמעט קט (יחז' טז טז) ראוי להיות
מגזרת קטן, כיתר המליך אשר אחריתם נו"ן,
ואיננה יסוד במלה ונראה כיסור •

השלישי, כעור מן אורי קיש (רנאל ב לה) •
ענין קיץ הם בתרגום •
קטב • אהי קטבך שאול (הושע יג יד) וקטב
מרירי (דברים לב כד) מקטב ישוד צהרים

המבאר

רצב) לפי פירש"י [יחזקאל ו יט] נפקד פה ונקטו בפניהם
כי כן אמר שם : ונקטו מנחם חברו עם ראיתי בוגדים
ואחזקוטטח, יחזקוטטח על עצמם על אשר לא שמעו אלי. ע"כ,
ויתכן מאד להיות כי הכתיב הראשון נקטה נפשי בחיי נכתב ע"י
חמעתיקים תחת ונקטו בפניהם כאשר נעשה כזאת לעשרות
ולמאות. עיין בהקדמתי •

רצ) מן מגמת פניהם קדימה ולהלן עד מחלקה השנית
נרשם בהעקפת ווין המחלקה השנית. וא"כ שלש מחלקות
בשרש הוזה. אבל נראה כי טעות הוא בנ"ו.
רצא) בנ"ו כתיב מגזרת וא"כ יהיה הפך המשפט. ונראה
כי הראשון עקר, ויהיה פירושו כי לא יסור שבט מיהודה
ומחזקק מבין רגליו לעת כלות כחו עד כי יבא שילה. ומלת
ולו מוסב על יהודה ולא על שילה. ר"ל כל עוד כח ביהודה.

צרע . מתחלק לב' מחלקות : האחד , נגע צרעת (ויקרא יג ט) והצרוע אשר בו הנגע (שם יג מה) כמשמעו . השני , וגם את הצרעה (דברים ז כ) ושלחתי את הצרעה לפניך (שמות כג כח) . **צרף** . צרופה אמרתך מאד (תלים קיט קמ)

ותשלם מחברת צד"י

אחל מחברת קו"ף

קב . קבל קבע קנץ קבר , קד קדח קדם קדר קדש , קה קהל , קו , קח , קט קטב קטל קטן קטף קטר , קל קלח קלמ קלס קלע קלש , קם קמח קמט קמל קמץ קמש , קן קנא קנמן קנץ . קס קסם קסת , קע קער , קף קפא קפד קפץ , קץ קצב קצח קצן קצע קצף קצר , ק , קר קרא קרב קרח קרם קרן קרם קרסל קרע קרץ קרש , קש קש קשב קשח קשט קשט קשר קשת . קתרום . **קב** . מתחלק לו' מחלקות : האחד , נקבה שכתך (בראשית ל כח) אשר פי יי' יקבנו (ישעיה סב ב) נקבי ראשית הגוים (עמוס ו א) אשר נקבו בשמות (במדבר א יז) ענין פרוש וכנוי הם . השני , מדה אקב לא קבה אל (שם כג ח) וקבתו לי משם (שם כג כו) ונקב שם יי' (ויקרא כד טז) בנקבו שם יומת (שם) יקבהו אורי יום (איוב ג ח) מנע בר יקבהו לאום (משלי יא כו) ענין קללה ומארה הם . השלישי , ויקב חר ברלתו (מ"ב יב י) ובחוח חקב לחיו (איוב מ כו) ובא בכפו ונקבה (מ"ב יח כא) מלאכת תפיד ונקבך בך (יהזקאל כח ג) ומקבות והגרזן (מ"א ו ז) ענין חור המה . הרביעי , ויבא אחר איש ישראל אל הקבה (במדבר כה ח) ענין אהל ושפירי הוא . החמישי , ואת האשה אל קבתה (שם) הזרע והלחיים והקבה (דברים יח ג) . השישי , ורבע הקב דביונים בחמשה כסף (מ"ב ו כה) ענין מדה הוא . **קבל** . מתחלק לג' מחלקות : האחד , קימו וקבלו היהודים (אסתר ט כו) ולהסיר שקי מעליו

מצרף לכסף (משלי יז ג) . **צת** . הנני מצית בך אש (יהזקאל כא ג) ויצת אש בציון (איכה ד יא) הציח אש עליה (ירמיה יא טז) הציח , והסיק , ובער , והדליק , קרובי ענין המה .

ולא קבל (שם ד ד) ויקבלון מלכותא (דנ' ז יח) . השני , מקבילת הללאת (שמות כו ה) וזויה יתיר קאם לקבלך (דנ' ב לא) וכתבן לקבל נברשתא (שם ה ה) ומחי קבלו יתן בחמותך (יחז' כו ט) מכלי קרב הוא , מגישים ומקבילים אותו לקיר החומה לשחתה : השלישי , כל קבל די חזיתין (דניאל ב ח) כל קבל די הוא עבר (שם ו יא) כל קבל דנה (שם ו י) . **קבע** . וקבע את קבעיהם נפש (משלי כב כג) היקבע אדם אלהים . . . במה קבענוך (מלאכי ג ח) . **קבץ** . וקבץ על יד ירבה (משלי יג יא) קבצת כסף ונחשת (יהזקאל כב ד) . **קבר** . ומצרים מקברים (במדבר לג ד) והוא לקברות יובל (איוב כא לב) עלה וקבר את אביך (בראשית נ ו) ויקבר בקבר אביו (ש"ב יז כג) . **קד** . מתחלק לג' מחלקות : האחד , ועצמותי כמוקד נחרו (תלים קב ד) ותיקד עד שאול תחתית (דברים לב כב) ותחת כבודו יקד יקר , כיקוד אש (ישעיה י טז) על מוקדה על המזבח (ויקרא ו ב) ענין תבערה הם . השני , ויקד האיש (בראשית כד כו) ויקדו וישתחוו (שם מג כה) ולקדקד נזיר אחיו (שם מט כו) מכף רגלו ועד קדקדו (ש"ב יד כה) ענין שחוח כפיפת קדקד . וענינו כענין באו נשתחוה ונכרעה , נברכה לפני יי' עשנו (תלי' צה ו) . נכרעה מן כרעים , נברכה מן ברכים . השלישי , וקדה חמש מאות (שמות ל כר) . ממיני סמנים הוא .

(ישעיה כט טו) כחמר ביד היוצר (ירמיה יח ד)
ויצרי כצל כלם (איוב יז ו) *

השלישי, על הצור בחרב, והכית בצור (שמו'
יז ו) והצרים נתצו ממנו (נחום א ו) וצור יעתק
ממקומו (איוב יד יח) מצור נתתי מצחק (יחזקאל
ג ט) פרסות סוסיו כצר נחשבו (ישעיה ה כח)
ולא יפול צרור ארץ (עמוס ט ט) אבן וחלמיש
המה *

הרביעי, מעט צרי (בראשית מג יא) הצרי
אין בגלעד (ירמיה ח כב) קחי צרי למכאובה (שם
נא ח) *

החמישי, צירים אחוזוני, כצירי יולרה (ישעיה
כא ג) צירים וחבלים (שם יג ח) כי נהפכו עליה
צריה (ש"א ד יט) נהפכו צירי עלי (דניאל י טו)
ענין חיל הם *

הששי, וציר בגוים שלוח (ירמי' מט יד) ציר
נאמן לשלחיו (משלי כה יג) וילכו ויצטירו (יהושע
ט ד) ענין שליחות הם *

השביעי, הדלת תסוב על צירה (משלי כו יד)
ענין ידות הדלת הוא *

השמיני, נצר חסד לאלפים (שמות לד ז)
יצרנהו כאישון עינו (דבר' לב י) מפחד אויב תצר
חיי (תהלים סד ב) יצר סמוך תצור שלום (ישע'
כו ג) ואצרנה עקב (תהלים קיט לג) מצר תצרני
(שם לב ו) ענין שמירה הם *

התשיעי, הצור תמים פעלו (דברים לב ד) כי
לא כצורנו צורם (שם לב לא) צור עולמים (ישע'
כו ד) ואין צור כאלהינו (ש"א ב ב) ענין אילות
ומעוז הם *

העשירי, וצרת הכסף בידך (דברים יד כה)
צור הכסף (משלי ז ד) צורת בשמלתם (שמות
יב לר) *

צרב * צרבת השחין הוא (ויקרא יג כג) כי
צרבת המכוה הוא (שם יג כח) ונצרבו בזה כל
פנים (יחזקאל כא ג) *

צרה * מתחלק לב' ענינים: הענין הראשון,
יריע אף יצריח (ישעיה מב יג) מר צרה (צפניה
א יר) ענין צוהה הם *

הענין השני, ויציתו עליהם את הצריח באש
(שופט' ט מט) ונצרחים ובברות (ש"א יג ו) *

צרך * ככל צרךך (דה"ב ב טו) *

מצחק (ישעיה מא יב) שני אנשים עברים נצים
(שמות ב יג) אשר הצו על משה (במדבר כו
ט) בהצתם על יי' (שם) בהצוחו את ארם נהרים
(תהלים ס ב) הן לריב ומצה תצומו (ישע' נח ד)
ענין מריבה הם *

הרביעי, וצי אדיר לא יעברנו (שם לג כא)
וצים מיר כתיב (במדבר כד כד) יצאו מלאכים
מלפני בצים (יחזקאל ל ט) ענין עניות הם *

החמישי, ציה גם הם (איוב כד יט) כחרב
בציון (ישעיה כה ה) מדבר ציה וערבה (ירמיה נ
יב) הלכו בציות נהר (תלים קה מא) ענין חורב
הם *

הששי, ופגשו ציים את איים (ישעיה לד יד)
חיתו ארץ הם *

השביעי, מה הציון הלז (מ"ב כג יז) הציבי
לך צינים (ירמיה לא כא) ובנה אצלו ציון (יחזק'
ל טו) ענין מצבת ערימה הם *

צק * מתחלק לג' מחלקות: האחד, צק לעם
ויאכלו (מ"ב ד מא) ויצקת על ראשו (שמות כט
ז) ויצק משמן המשחה (ויקרא ח יב) הוצק חן
בשפתותיך (תהלים מה ג) יצקים ביצקתו (מ"א
ז כד) ויצקת לו (שמות כה יב) לצקת את אדני
הקדש (שם לח כז) ויצקו על העלה (מ"א יח לד) *
השני, במצור ובמצוק (דבר' כח נג) הציקתני
רוח בטני (איוב לב יח) מעוף צוקה (ישעיה ח
כב) מפני חמת המציק (שם נא יג) ענין מצור
הם *

השלישי, לבו יצוק כמו אבן (איוב מא טו)
והיית מצק ולא תירא (שם יא טו) *

צקל * וכרמל בצקנו (מ"ב ד מב) ענינו
יורה עליו *

צר * מתחלק ליוד מחלקות: האחד, איש
צר ואויב (אסתר ז ו) כי אין הצר שוה בנוק המלך
(שם ז ד) צרינו בוססו מקדשך (ישעיה סג יח)
בלכתך לא יצר צעדך (משלי ד יב) יצרו צעדי
אונו (איוב יח ז) צר ואור (ישעיה ה ל) כי תצור
אל עיר (דברים כ יט) עלי עילם צורי מדי (ישע'
כא ב) ויצר עליה (מ"ב יז ד) וכעסתה צרתה
(ש"א א ו) לצרר לגלות ערותה (ויקרא יח יח) *
השני, ויצר אתו בחרט (שמות לב ד) וצורם
לבלות שאול (תהלים מט טו) ויצר אמר ליצרו

יצועי (איוב יז ג) תחתך יצע רמה (ישע' יד יא) •
השני, מהר צעה להפתח (שם נא יד) ושלחתי
לו צעים וצעהו (ירמיה מח יב) אהל בל יצען
(ישעיה לג כ) צעה ברב כחו (שם סג א) ענין
שדר ובוה הם •

צעד • בנות צעדה עלי שור (בראשית מט
כב) מי' מצעדי גבר (תהלים לו כג) מספר צעדי
אגידנו (איוב לא לו) יצרו צעדי אונו (שם יח ז)
צדו צעדנו מלכת ברחבתנו (איכה ד יח) • ענין
פסיעה המה •

צעף • ותכס בצעיף ותתעלף (בראשית לח
יד) ותסר צעיפה מעליה (שם לח יט) •

צעק • מתחלק לב' ענינים: האחד, צעק לבס
אל אדני (איכה ב יח) הכצעקתה הבאה אלי (בר'
יח כא) •

השני, ויצעק איש ישראל מנפתלי (שופטים
ז כג) ויצעק כל איש אפרים (שם ז כר) ויועק
אביעזר רתחתיו (שם ו לד) ויצעקו מכל חגר
חגרה ומעלה (מ"ב ג כא) ענין קביצה הם •

צער • ויצערו ולא יבין למו (איוב יד כא)
והשבתי ידי על הצערים (זכר' יג ז) למצער ירשו
עם קדשך (ישעיה סג יח) והכבדתים ולא יצערו
(ירמיה ל יט) הלא מצער הוא (בר' יט כ) שם
בנימין צעיר רדם (תל' סח כח) ענין מוער הם •
צף • מתחלק לו' מחלקות: האחד, צפה דרך
חוק מתנים (נחום ב ב) אל דרך עמדי וצפי (ירמ'
מח יט) בצפיתנו צפינו (איכה ד יז) צופה פני
דמשק (שיר ז ה) בקר אערך לך ואצפה (תלים ה
ד) יצף יי' בני ובינך (בראשית לא מט) •

השני, וצפוי ראשיהם כסף (שמו' לח יז) צפוי
למוזבח (במדבר יז ג) מצפה על חרש (משלי כו
כג) וצפית אתם זהב (שמות כה יג) •
השלישי, צוף דבש אמרי נעם (משלי מז כד)
ונפת צופים (תהלים יט יא) •

הרביעי, אשר הציף את מי ים סוף (דברים
יא ד) צפו מים על ראשי (איכה ג נד) ויצף הברזל
(מ"ב ו ו) והשקתי ארץ צפתך (יחזקאל לב ו) •
החמישי, כסוס עגור כן אצפצף (ישעיה לח
יד) המצפצפים והמהגים (שם ח יט) •

הששי, צפצפה שמו (יחז' יז ה) כמשמעו •
צפר • צפר עורם על עצמם (איכה ד ח)

פתרונו כפי ענינו, כמו שחר עורם על עצמם •
צפה • מתחלק לב' מחלקות: האחד, כצפיחת
בדבש (שמות מז לא) •

השני, ואת צפחת המים (ש"א כו יא) וצפחת
השמן לא תחסר (מ"א יז יד) •

צפן • מתחלק לב' מחלקות: האחד, נבעו
מצפניו (עובדי' ו) ותצפנהו שלשה ירחים (שמו'
ב ב) צפניה צפן רוח (משלי כו מז) צפונה
חשאתו (הושע יג יב) ענין מסתר הם •

השני, צפון וימין אתה בראתם (תהלים פט
יג) נוטה צפון על תהו (איוב כו ז) •

צפע • מתחלק לב' מחלקות: האחד, יצא
צפע (ישעיה יד כט) וכצפעני יפרש (משלי כג
לב) ביצי צפעני בקעו (ישעיה נט ה) נחשים
צפענים (ירמיה ח יז) •

השני, את צפועי הבקר (יחזקאל ד מז)
הצאצאים והצפעות (ישעיה כב כד) •

צפר • מתחלק לג' מחלקות: האחד, ולצפירת
תפארה (ישעיה כח ה) באה הצפירה (יחזקאל ז
ז) ישב ויצפר (שופטים ז ג) ענין נהרה [נ"ה
נהורא] הם, וכל בקר בלשון ארמית צפרא •

השני, וצפיר העזים (דניאל ח ח) וצפירי
עזים שבעה לחשאת (דה"ב כט כא) כמשמעו •
השלישי, כצפרים עפות (ישעיה לא ה) גם
צפור מצאה בית (תהלים פד ד) נודי הרכם צפור
(שם יא א) את הצפור החיה (ויקרא יד ו) כל
צפור מהורה (דבר' יד יא) בדם הצפור השחוטת
(ויקרא יד ו) בצפרן שמיר (ירמיה יז א) ונראה
כי כן ועשתה את צפרניה (דברים כא יב) וצפרן
שמיר מחלקות רביעית •

צ • מתחלק לו' מחלקות: האחד, תנו ציץ
למואב, כי נצא חצא (ירמיה מח ט) כי נצו גם
נעו (איכה ד מז) מלא הנוצה אשר לו הרקמה
(יחז' יז ג) והסיר את מראתו בנצתה (ויק' א מז) •
השני, ויציצו מעיר כעשב הארץ (תהלים עב
מז) בבקר יציץ וחלף (שם צ ו) הנצנים נראו
בארץ (שיר ב יב) כפרחת עלתה נצה (בר' מ' י)
ובסר גמל יהיה נצה (ישע' יח ה) ענין פרח הם •
השלישי, כי ינצו אנשים יחדו (דברים כה
יא) וינצו במחנה (ויקרא כד י) וינצו שניהם
בשדה (ש"ב יד ו) אהב מצה (משלי יז יט) אנשי

ופשתיים (דברים כב יא) צמרי ופשתי (הושע ב יא) דרשה צמר ופשתיים (משלי לא יג) *

השני, ויקח את צמרת הארו (יחזקאל יז ג) ולקחתי אני מצמרת הארו (שם יז כב) ובין ענבים היה צמרתו (שם לא ג) ענין נצר ונשע הם *

צמת * מתחלק לב' מחלקות : האחד, לצמיתת לקנה אתו (ויקרא כה ל) צמתו בבור חיי (איכה ג נג) צמתני קנאתי (תהלים קיט קלט) אותו אצמית (שם קא ה) *

השני, גלי צמתך חשפי שבל (ישעיה מז ב) מבער לצמתך (שיר ד א) ענין עלף רפה) הם *

צן * מתחלק לה' מחלקות : האחד, ולצנינם בצדיכם (במדבר לג נה) ואל מצנים יקחהו (איוב ה ה) צנים פחים בדרך עקש (משלי כב ה) *

השני, צנה וסחרה אמתו (תהלים צא ד) על הצנה האחת (מ"א י מז) ונשא אתכם בצנות (עמוס ד ב) ובאו עליך הצן (יחזקאל כג כד) * השלישי, כצנת שלג ביום קציר (משלי כה יג) * הרביעי, צנה ואלפים כלם (תלים ח ח) *

החמישי, קח צנצנת אחת (שמות מז לג) * **צנח** * ותצנח מעל החמור (יהושע מז יח) ותצנח בארץ (שופטים ד כא) *

צנם * צנמות דקות (בראש' מא כג) פחרונו לפי ענינו, אין לו חבר בתורה. *

צנע * והצנע לכת עם אלהיך (מיכה ו ח) ואת צנועים חכמה (משלי יא ב) כמשמעו *

צנף * צנוף יצנפך צנפה (ישע' כב יח) וישימו הצנף השחור על ראשו (זכריה ג ה) וישם את המצנפת (ויקרא ח ט) הנחה רפט) *

צנק * אל הכהפכת ואל הצניק (ירמיה כט כו) בית כלא כמשמעו *

צנר * קורא לקול צנוריק (תהלים מב ח) כל מכה יבוס ויגע בצנור (ש"ב ח ח) כלי זמר המה *

צנתר * שני צנתרות הוהב (זכריה ד יב) כמשמעו *

צע * מתחלק לב' מחלקות : האחד, או חללת יצועי עלה (בראשית מט ד) ובחללו יצועי אביו (דה"א ה א) היציע התחתונה (מ"א ו ו) רפדתי

צלם * מתחלק לב' מחלקות : האחד, ויברא אלהים את האדם בצלמו, בצלם אלהים ברא אותו (בראשית א כו) אך בצלם אלהים יתהלך איש (תהלים לז ז) כמשמעו *

השני, תשלג בצלמן (שם סח טו) הר צלמון (שופטים ט מח) שם מקום הוא *

צלמות * צלמות ולא סדרים (איוב י כב) ויצא לאור צלמות (שם יב כב) כי אלך בגיא צלמות (תהלים כג ד) ענין חשך הם (*) *

צלע * מתחלק לב' מחלקות : האחד, ויקח אחת מצלעותיו (בראשית ב כא) ולצלע המשכן (שמות כו כ) *

השני, והוא צלע על ירכו (בראשית לב לב) אספה הצלע (מיכה ד ו) ובצלעי שמחו ונאספו (תהלים לה טו) צולע כמו פסח *

צם * למה זה אני צם (ש"ב יב כג) למה צמנו ולא ראית (ישעיה נח ג) ושאף צמים חילם (איוב ה ה) כי צמתם וספור (זכריה ז ה) הצום צמתני אני (שם) וצומו עלי (אסתר ד טז) *

צמא * והמונו צחה צמא (ישעיה ה יג) וצמאון למבועי מים (שם לה ז) וצמאון אשר אין מים (דברים ח טו) ויצמא שם העם למים (שמות יז ג) *

צמד * מתחלק לב' מחלקות : האחד, ויקח צמד בקר (ש"א יא ז) ונפצתי בך אכר וצמדו (ירמיה נא כג) צמד פרשים (ישע' כא ז) ולשוך תצמיד מרמה (תהלים נ יט) אין צמיד פתיל עליו (במדבר יט טו) ויצמדו לבעל פעור (תהלים קו כח) כמו וידבקו *

השני, ואת הצמדים על ידי אחתו (בראשית כד ל) אצעדה וצמיד (במדבר לא נ) ואתנה צמידים על ידיך (יחזקאל טז יא) *

צמח * וצמח האדמה (בראשית יט כה) ויצמח יי' אלהים מן הארמה (שם ב ט) הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח (זכריה ו יב) *

צמק * ומאה צמוקים (ש"ב טז א) ושרים צמקים (הושע ט יד) פרושו כמשמעו כמו יבשים *

צמר * מתחלק לב' מחלקות : האחד, צמר

המבאר

כתרגומו יחית ברישה. יניח בראשו. כמו ותנח בגדו ברא' ל ט] ואחתתה, *] השרש הזה לא מצאתי בכ"י והוספתיו מכ"ק.

רפה) פי' מעטה, כמו ותכס בצעיף ותתעלף [ברא' לח יד]. רפט) וכן פי' רש"י : שם [ויק' טז ד] על ובמצנפת בד יצנף.

ח שו) להצהיל פנים משמן (תהלים קד שו) •
השני, מקול מצהלות אביריו (ירמיה ח שו)
איש אל אשת רעהו יצהלו (שם דה ח) נאסף
ומצהלותך (שם יג כו) •

צהר • מתחלק לב' מחלקות: האחד, ערב
ובקר וצהרים (תהלים נה יח) צהר תעשה לתבה
(בראשית ו שו) ענין נהרה הם •

השני, בין שורתם יצהירו (איוב כד יא) רגן
תירוש ויצהר (דברים כח נא) כל חלב יצהר
(במדבר יח יב) •

צן • צו את בני ישראל (ויקרא כד ב) צו לצו
(ישעיה כח י) ואתה תצוה (שמות כו כ) •

צואר • כמגדל דויד צוארך (שיר ד ד) באחד
ענק מצורגך (שם ד ט) ויפל על צוארי בנימין
אחיו (בראשית מה יד) כמשמעו •

צוח • ואין צוחה ברחבתינו (תלים קמד יד)
וצוחת ירושלים עלתה (ירמיה יד ב) צוחה על
היין בחוצות (ישעיה כד יא) ענין צעקה הם •

צח • מתחלק לב' מחלקות: האחד, והשני
בצחצחות נפשך (ישעיה נח יא) והמונו צחה
צמא (שם ה יג) אך סוררים שכנו צחיחה (תלים
סח ו) ענין צמאון המה •

השני, רודי צח ואדום (שיר ה י) צחו מחלב
(איכה ד ו) תמהר לדבר צחות (ישעיה לב ד) •

צחן • ותעל צחנתו (יואל ב ד) • באשו,
וצחנתו, וזהמתו, ומנופו, ענין אחד להם •

צחק • ויפל אברהם על פניו ויצחק (בראשי'
יז יז) צחק עשה לי אלהים (שם כא ו) • שחוק
וצחוק ענין אחד להם, כל השמע יצחק לי (שם)
כמשמעו •

צחר • רכבי אתנות צחרות (שופטים ה י)
בין חלבון וצמר צחר (יחזקאל כו יח) •

צל • מתחלק לח' מחלקות: האחד, את
צל המעלות (ישעיה לח ח) כי ינשו צללי ערב
(ירמיה ו ד) ונסו הצללים (שיר ב יז) בצלו
חמדתי וישבתי (שם ב ג) ויהי כאשר צללו שערי
ירושלים (נחמיה יג יט) צללו השערים צל הבנין
והוא יבננו ויטללנו (שם ג שו) יורה עליו • בלשון
ארמית בצל קרתי (בראשית יט ח) בשלל שריתי

(ת"א שם) רפו) •

השני, הללוהו בצלצלי שמע, הללוהו בצלצלי
תרועה (תלים קן ה) הוי ארץ צלצל כנפים (ישע'
יח א) לקול צללו שפתי (חבקוק ג שו) רתצלנה
שתי אזניו (מ"ב כא יב) ויתכן להיות מגורתו
מצלתיים (נחמיה יב כו) •

השלישי, צללו כעופרת (שמות שו י) האומר
לצולה חרבי (ישעיה מד כו) ותשליכני מצולה
(יונה ב ד) •

הרביעי, כאשר יציל הרעה (עמוס ג יב) רוח
והצלה (אסתר ד יד) משויב ומצל (דניאל ו כח) •
החמישי, ויתנצלו בני ישראל (שמות לג ו)
אשר הציל אלהים מאבינו (ברא' לא שו) והצלתי
צמרי ופשתי (הושע ב יא) ואל תצל מפי דבר
אמת (תהלים קי"ט מג) ויצל אלהים את מקנה
אביכם (בראשית לא ט) ענין ויסר •

הששי, צלי אש ומצות (שמות יב ח) כי אם
צלי אש (שם יב ט) תנה בשר לצלות לכהן (ש"א
ב שו) אצלה בשר ואכל (ישעיה מד יט) •

השביעי, יירש הצלצל (דברים כח מב) מיני
תולעים המשולחים •

השמיני, ומצלא ומורא קדם אלהה (דניאל ו
יא) ומצלין לחיי מלכא ובנוהי (עזרא ו י) לשון
תפלה •

צלח • מתחלק לג' מחלקות: האחד, עלה
והצלח (מ"א כב שו) יי' מצליח בידו (בראשית
לש ג) והדרך צלח רכב (תהלים מה ה) ענין אחד
להם, ומהפותרים אשר אומרים צלח רכב, כמו
בקע פלח ורכב על דבר אמת, וכמהו בלשון
ארמית 'ויבקע עצי עולה (בראשית כב ג) וצלח
אעי לעלתא (ת"א שם) אבל צלח רכב ראוי להיות
כמו עלה והצלח, והענין יורה עליו •

השני, וצלחו הירדן לפני המלך (ש"ב יט יח)
כמו בקעו את הירדן, עברו ונגזו, פן יצלח כאש
בית יוסף (עמוס ה ו) •

השלישי, קחו לי צלחית חרשה (מ"ב ב כ)
שמן עצל ידו בצלחת (משלי יט כד) בסירות
ובדודים ובצלחות (דה"ב לה ג) ענין סירות המה •

צליל • צליל לחם שעורים (שופ' ז יג) •

המבאר

רפו) המאמר האחרון מן בלשון ארמית וכו' לא נמצא כי אם בהעתיקת האמבורג לברה •

צאל • יסכהו צאלים צללו (איוב מ כב)
צאלים כמו צללים :

צאן • יעשן אפך בצאן מרעיתך (תלים עד א) וארעה את צאן ההרגה, לכן עניי הצאן (זכר' יא ז) צנה ואלפים כלם (תהלים ח ח) כמשמעו •

צב • מתחלק לו' מחלקות : האחד, צבי הוא לכל הארצות (יחזקאל כ ו) וצבי עדיו לגאון שמהו (שם ז כ) הצבי ישראל (ש"ב א יט) וכמצביה עבד בחיל שמיא (דניאל ד לב) די הוא צבא הוה קטל, ודי הוה צבא הוה מחא (שם ה יט) לשון רצון המה •

השני, איל וצבי ויחמור (דברים יד ה) ודמה לך לצבי (שיר ח יד) תאומי צביה (שם ד ה) • השלישי, נצב לריב יי' (ישעיה ג יג) ויבא יי' וייתצב (ש"א ג י) והדפתך ממצבך (ישעיה כב יט) וצרת עילך מוצב (שם כט ג) ויענו אנשי המצבה (ש"א יד יב) וכל צביה ומצדתה (ישעיה כט ז) •

הרביעי, ויציבא אבעא מנה (דניאל ז טו) אדין צבית ליצבא (שם ז יט) ויציב חלמא (שם ב מה) ענין קושט המה •

החמישי, וצנתה בשנה (במדבר ה כו) לצבות בשן (שם ה כב) הנצבה לא יכלכל (זכריה יא טו) ענין נפח הם •

הששי, ובצבים ובפרדים (ישעיה סו ד) שש עגלת צב (במדבר ז ג) •

צבא • מתחלק לב' ענינים : האחד, ויצבאו על מדין (במדבר לא ז) לצבא על הר ציון (ישעי' לא ד) במראת הצבאות אשר צבאו (שמות לח ח) הוצאתי את צבאותיכם (שם יב יז) אלהי הצבאות (הושע יב ו) •

השני, כי מלאה צבאה (ישעי' מ ב) הלא צבא לאנוש (איוב ז א) כל ימי צבאי איחל (שם יד ד) • **צבט** • ויצבט לה קלי (רות ב יד) ענינו יורה עליו, ואין לו דמיון בתורה, אבל בלשון משנה יש, אחוריים ותוך ובית הצבישה (חגיגה פ"ג משנה א) •

צבע • שלל צבעים לסיסרא (שופטים ה ל)

העיש צבוע נחלתי לי (ירמיה יב ט) ומטל שמיא נשמה יצטבע (דני' ד ל) זה צביעה וזה רחיצה •

צבר • ויצבר יוסף בר כחול הים (בראש' מא מט) ויצברו אתם חמרם חמרם (שמות ח י) שני צברים פתח השער (מ"ב י ח) ענין קביצה המה • **צב** • ויצב את המקלות (בראשית ל לח) אציגה נא עמך (שם לג טו) והציגני למשל עמים (איוב יז ו) הצב על הארץ (דברים כח נו) •

צד • מתחלק לו' מחלקות : האחד, ובנה עליה מצודים גדולים (קהל' ט יד) יי' סלעי ומצדתי (תה' יח ג) מצדות סלעים משגבו (ישעי' לג טו) •

השני, מצד ארון ברית יי' אלהיכם (דברים לא כו) צדה אורה (ש"א ד ד) ותשב מצד הקצרים (רות ב יד) על צדי המשכן (שמות כו יג) על צד הנשאו (ישעיה סו יב) על צד תאמנה (שם ס ד) ומלין לצד עלאה ימלל (דניאל ז כה) להשכחה לדניאל מצד מלכותא (שם ו ה) •

השלישי, נצדו עריהם מבלי איש (צפניה ג ו) ענין תורבן, ויש כמהו בלשון ארמית הות צדיה וריקניא (ת"א בראשית א ב) •

הרביעי, צדה שלח להם לשבע (תהלים עח כה) ויתן להם צדה לדרך (בראשית מה כא) הצמידנו אתו מבתינו (יהושע ט יב) •

החמישי, הצד ציד ויבא לי (בראשית כו לג) ואשר לא צדה רפו (שמות כא יג) צוד צדוני כצפור (איכה ג נב) מצדדות את נפשים (יחזקאל יג כ) יצודו חרם (מיכה ז ב) כל כלי בלא צדיה (במדבר לה כב) •

הששי, הצדא שורך מישך ועבד נגו (דניאל ג יד) כמו האמת לפי הענין •

צדק • צדק צדק תרדף (דברים טז כ) כי צדיק יי' צדקות אהב (תהלים יא ז) למען תצדק בדברך (שם נא ו) כי עד צדק ישוב משפט (שם צד טו) •

צהב • ובו שער צהב דק (ויקרא יג ל) • **צהל** • מתחלק לב' מחלקות, האחד, צהלי ורני (ישעיה יב ו) צהלי קולך בת גלים (שם י ל) וצהלי לא חלה (שם נר א) צהלה ושמהה (אסתר

המבאר

חנשאו, צדה אורה, ומלין לצד עילאה ימלל. אף כאן אשר לא צדה. לא צדד למצוא לו שום צד מיתה, ואף זה יש להרהר עליו. מ"מ לשון אורב הוא •

רפו) רש"י : צדה לשון ארב וכו' ואומר אני פתרונו כתרנומו ודלא כמן ליה. ומנחם חברו בחלק צד ציד ואין אני מודה לו. ואם יש לחברו באחת ממחלקות של צד נחברנו בחלק על צד

כי יתרי שתח (איוב ל יא) ויפתח הגמלים רפנ)
(בראשית כד לב) .

השני, פתוחי חתם, תפתח את שתי האבנים
(שמות כח יא) ויפתח על הלהת ידתי (מ"א ז
לו) ועתה פתוחיה יחד (תהלים עד ו) .

השלישי, ויבאו פתחי נדיבים רפד) (ישעיה יג
ב) והמה פתחות (תהלים נה כב) ואת ארץ נמרד
בפתחיה (מיכה ה ה) ענין חרבות הם .

פתל . וקצץ פתילים (שמות לט ג) על פתיל
תכלת (שם כח לו) פתילים כמשמעו, ויתכן להיות
מגורתו, אשר אין צמיד פתיל עליו (במדבר יט
טו) ועצת נפתלים נמהרה (איוב ה יג) נפתולי
אלהים נפתלתי רפה) (בראשית ל ח) .

פתן . כמו פתן חרש יאשם אונו (תהלים
נח ה) מרורת פתנים בקרבו (איוב כ יד) על שחל
ופתן חרדך (תהלים צא יג) ענין נחש הוא, נחש
וצפצוני .

פתע . ואם בפתע בלא איבה הדפו (במדבר
לח כב) וכי ימות מת עליו בפתע פתאם (שם ו
ט) פתע כמו פתאום .

פתר . הלווא לאלהים פתרנים (בראש' מ ח)
תשמע חלום לפתר אתו (שם מא טו) ענין פשר הוא.
פתשגן . פתשגן הכתב (אסתר ג יד) ואת
פתשגן כתב הדת (שם ד ח) .

פת . מתחלק לג' מחלקות : האחד, פתות
אתה פתים (ויקרא ב ו) ואכל פתי לבדי (איוב לא
יז) בשעלי שעורים ובפתותי לחם (יחזקאל יג יט)
פתך אכלת תקיאנה (משלי כג ח) .

השני, פתיתני יי' ואפת (ירמ' כז) והנביא כי
יפתה ודבר דבר (יחז' יד ט) מי יפתה את אחאב
מלך ישראל (דה"ב יח יט) מי פתי יסור דהנה
(משלי ט ד) ויהי אפרים כיונה פותה אין לב
(הושע ז יא) ויי' פתהן יערה (ישעיה ג יז) פתיות
ובל ידעה מה (משלי ט יג) .

השלישי, יפת אלהים ליפת (בראשית ט כו)
פתיה אמין שתין (עזרא ו ג) כי ערוך מאתמול
תפתה (ישעיה ל לג) ענין מרחב הם .

פתאם . ואקוב נהו פתאם (איוב ה ג)
בפתע פתאם (במדבר ו ט) אשר פתאם לפתע
יבוא שברה (ישעיה ל יג) ופתאם יבא אל היכלו
(מלאכי ג א) פתאם קרוב מפתע .

פתגל . ותחת פתיגל מחגרת שק (ישעיה
ג כד) פתורנו לפי ענינו .

פתגם . אשר אין נעשה פתגם (קהלת ח
יא) וכנמא פתגמא התיבונא לממר (עזרא ה יא) .

פתח . מתחלק לג' מחלקות : האחד, פתח
דברך יאיר (תהלים קיט קל) פתח לבנון דלחך
(זכריה יא א) פתח חרצבות רשע (ישעיה נח ו)

ותשלם מחברת פ"א

אהל מחברת צד"י

אתה בצאתך (דברים כח ו) בצאת ישראל ממצרים
(תהלים קיד א) למות תוצאות (תהלים סח כא)
צא תאמר לו (ישעיה ל כב) כמשמעו, והקרובים
אליהם עד צאת הכוכבים (נחמ' ד טו) ותעלמה
יצא אור (איוב כח יא) .

השני, ויהושע היה לבוש בגדים צואים (זכר'
ג ג) בגללי צאת אדם (יחזקאל ד יב) ושבת וכסית
את צאתך (דברים כג יד) יסוד אחד לכלם .

צא . צאל צאן, צב צבא צבש צבע צבר,
צג, צד צדק, צהב צהל צהר, צו צואר צוח,
צח צחן צחק צחר, צל צלח צלם צלמות צלע, צם
צמא צמד צמח צמק צמר צמת, צן צנח צנס צנע
צנף צנק צנר צנחר, צע צעד צעף צעק צער
צף צפר צפח צפן צפע צפר צ', צק צקל, צר
צרב צרח צרך צרע צרף, צת .

צא . מתחלק לג' ענינים : האחד, וברוך

המבאר

רפד) רש"י : ומנחם בן סרוק פתר חרבות כמו והמה
פתחות .
רפה) רש"י : מנחם בן סרוק פרשו במחברת צמיד פתיל
חבורים מאת המקום נתחברתי עם אחתי לזכות לבנים .

ידמות על ראשי החיה רקיע עכ"ל . אבל לא בשמו .
רפנ) רש"י : הביא בירמיה מ' ד' : פתחתך היום מן האוקים
פתחתך לשון ויפתח הגמלים, ומנחם פתר כלם לשון פתיחה
ממש, ופה נחמר .

פרע . מתחלק לב' מחלקות : האחד , כי פרע

הוא כי פרעה אהרן (שמות לב כה) בפרע פרעות בישראל (שופטים ה ב) פרעהו אל תעבר בו (משלי ד טו) . ותפרעו כל עצתי (שם א כה) .

השני , ופרע את ראש האשה (במדבר ה יח) ראשיכם אל תפרעו (ויקרא י ו) ופרע לא ישלחו (יחזק' מד כ) וראשו יהיה פרוע (ויקרא יג מה) . **פרעש** . אחרי פרעש אחד (ש"א כד טו) .

פרץ . מתחלק לב' מחלקות : האחד , עמד בפרץ לפניו (תה' קו כג) פרץ נחל מעם גר (איוב כח ד) יפרצני פרץ על פני פרץ (שם טו יד) ופרץ גדר ישכנו נחש (קהלת י ח) .

השני , ויפרץ האיש מאד מאד (בראשית ל מג) ומקנהו פרץ בארץ (איוב א י) הזנו ולא יפרצו (הושע ד י) מה פרצת עליך פרץ (ברא' לח כט) .

פרק . מתחלק לג' מחלקות : האחד , ואל תעמד על הפרק (עובדיה יד) כלה כחש פרק מלאה (נחום ג א) מפרק הרים (מ"א יט יא) ופרסיהן יפרק (זכריה יא טו) פרק ואין מציל (תהלים ז ג) ויתפרקו כל העם את נומי הזהב (שמות לב ג) .

השני , ויפרקנו מצרינו (תהלים קלו כד) פרק אין מידם (איכה ה ח) מושיע בלשון ארמית פורק .

השלישי , ותשבר מפרקתו וימת (ש"א ד יח) . **פרש** . מתחלק לג' מחלקות : האחד , פרש מעלה (נחום ג ג) פרש ורמה קשת (ירמיה ד כט)

רכב ישראל ופרשיו (מ"ב ב יב) כמשמעו .

השני , וקרבו ופרשו (ויקרא ד יא) וזריתי פרש על פניכם , פרש חגיכם (מלאכי ב ג) .

השלישי , כי לא פרש מה יעשה לו (במדבר טו לד) לפרש להם על פי יי' (ויק' כד יב) ואת פרשת הכסף (אסתר ד ז) ופרשת גדלת מרדכי (שם יב) .

פרש . מתחלק לב' מחלקות : האחד , ולא יפרסו להם על אבל לנחמו (ירמיה טו ז) הלא פרס לרעב לחמך (ישעיה נח ז) פרש אין להם (איכה ד ד) פרשה ציון בידיה רפא (שם א יז) .

השני , אפרש את כפי אל יי' (שמות ט כט) ובפרשכם כפיכם (ישעיה א טו) וכפיו פרשות השמים (מ"א ח נד) .

פרשגן . דנה פרשגן אגרתא (עזרא ד יא)

כמו פתשגן הכתב (אסתר ג יד) ואת פתשגן כתב הדת (שם ד ח) ענין טופס ובאור .

פרשו . פרשו עליו עננו רפב (איוב כו ט) פתרונו לפי ענינו כמו סך עליו עננו .

פרתם . חיל פרס ומדי הפרתמים (אסתר א ג) כמשמעו , כמו השרים .

פש . ופשו פרשיו (חבקוק א ח) כי תפשו כעגלה דשא (ירמיה נ יא) ופשתם כעגלי מרבק (מלאכי ג כ) ולא ידע בפש מאד (איוב לה טו) כמו במאד מאד .

פשי . ואם פשה תפשה (ויקרא יג ז) לא פשתה בעור (שם יג כח) כמו בעור ירבה .

פשח . ויששחני שמיני שומם (איכה ג יא) ומצאנו בלשון ארמית וישסף שמואל את אגג (ש"א טו לג) ופשח שמואל ית אגג .

פשט . מתחלק לב' מחלקות : האחד , פשטה וערה (ישעיה לב יא) פן אפשרונה ערמה (הושע ב ה) ויפשימו את יוסף (בראשית לו כג) .

השני , אל פשטתם היום (ש"א כו י) ועמלקי פשטו אל נגב (שם ל א) ויפשטו על הגמלים ויקחום (איוב א יז) .

פשע . מתחלק לב' מחלקות : האחד : ועבר על פשע (מיכה ז יח) כי פשעי אני אדע (תהלים נא ה) נאם פשע לרשע (שם לו ב) .

השני , ויפשעו ישראל בבית דוד (מ"א יב יט) והם פשעו בי (ישעיה א ב) פשע וכחש ביי' (שם נט יג) ענין מעל ומרדות הם .

פשע . כי כפשע ביני ובין המות (ש"א כ ג) אפשרעה בה אציתנה יחד (ישעיה כו ד) ויכרת את מדויהם בחצי עד המפשעה (דה"א יט ד) פתרונו לפי ענינו .

פשק . ותפשקי את רגליך לכל עובר (יחזק' טו כה) פשק שפתיו מחתה לו (משלי יג ג) . ענין מפתח הם .

פשר . ומי יודע פשר דבר (קהלת ח א) והן חלמא ופשרה תהחון (דניאל ב ו) . ענין פתרון הם .

המבאר

לנחמו על מת . כך חברו מנחם . ובלשון משנה פרושו קיימת ומשמעו כאדם המצטער שחובק את ידיו ומשברם . רפב) רש"י : פרשו עליו עננו פרשו על הכסא עננו כמו

רפא) רש"י : פרשה ציון בידיה כמו ופרש ידיו בקרבו כאדם המוליך ידיו מוליכם ומביאם ומצטער בהם . ד"א פרשה ציון לשון שבירה כמו פורש אין להם , ולא יפרשו להם על אבל

השני, ולא נפקד ממנו איש (במדבר לא מש)
כמו לא נחסר.

השלישי, פקודי ה' ישרים (תהלים יט ט)
פקיד נצחתי (שם קיט נו).

הרביעי, ויפקדם בטלאים (ש"א מז ד) פקדיהם
למטה ראובן (במדבר א כא).

פקח • מתחלק לב' מחלקות : האחד,
ותפקחנה עיני שניהם (נראשית ג ז).

השני, כי השחר יעור פקחים (שמורת כג ח).

פקע • וילקט ממנו פקעות (מ"ב ד לפ)
פקעים ופטורי צצים (מ"א ו יח) ופקעים מתחת
לשפתו (שם ז כד) שנים טורים הפקעים (שם) •
[פי' בעל הערוך על וילקט ממנו פקעות שהן כעין
אבטיחים קטנים ועושין מזרע שלהם שמן הוא
שארז"ל בשמן פקעות • עיין בשרשי רד"ק שרש
פ ק ע רעו].

פר • מתחלק לח' מחלקות : האחד, פר בן
בקר (ויקרא ד ג) ופר שני בן בקר (במדבר ח ח)
ופרה ודוב תרעינה (ישעיה יא ז) פורת הבשן
(עמוס ד א) כמשמעו •

השני, פרי עץ הדור (ויקרא כג מ) שרו וישרצו
(שמות א ז) ויפר את עמו מאד (תהלים קה כד)
בן פרת יוסף בן פרת עלי עין (בראשית מט כב)
פרה ראש ולענה (דברים כט יז) כנפן פריה (תלים
קכח ג) ותארכנה פארתיו (יהזקאל לא ה) •

השלישי, אתה פוררת בעוז ים (תהלים עד יג)
פור התפוררה ארץ (ישעיה כד יט) שלו הייתי
ויפררני (איוב מז יב) לשון שבר הם •

הרביעי, אך ענינו קרוב לענין ראשון (נ"י
העליון) רעה) מפר מחשבות ערומים (שם ה יב) מפר
אתות בדים (ישעיה מד כה) אם תפרו את בריתי
היום (ירמיה לג ד) והפר ברית ונמלט (יהזקאל
יז טו) ותפר ביום ההוא (זכריה יא יא) •

החמישי, הפיל פור הוא הגורל (אסתר ג ז)
פורים על שם הפור (שם ט כו) •

הששי, פרה למוד מדבר (ירמיה ב כד) •

השביעי, זהב פרוים (דה"ב ג ו) •

השמיני, או בקלחת או בפרור (ש"א ב יד)
ונשלו בפרור (במדבר יא ח) כל פנים קבצו פארוור
(יואל ב ו) •

פרד • מתחלק לג' מחלקות : האחד, הפרד
הגמל והחמור (זכריה יד טו) על הפרדה אשר
לי (מ"א א לג) כמשמעו •

השני, עבשו פרדות (יואל א יז) עם הזנות
יפרדו רעט) (הושע ד יד) ענין שתיות ונסכים הם
נראים שני המלים האלה קרובי ענין הם •

השלישי, מפור ומפרד (אסתר ג ח) אחרי
הפרד לוט (בראשית יג יד) לתאוה יבקש נפרד
(משלי יח א) ויפרדו איש מעל אחיו (בר' יג יא) •

פרדס • פרוס רמונים (שיר ד יג) שמר
הפרדס (נחמיה ב ח) גנות ופרדסים (קהלת ב ח) •

פרז • פרוזות רתשב ירושלים (זכריה ב ח)
חדלו פרוזון בישראל (שופ' ה ז) היהודים הפרוים
היושבים בערי הפרוזות (אסתר ט יט) •

פרזל • שקוהי דפרזל (דניאל ב לג) על רגלוהי
דפרזלא (שם ב לד) •

פרח • כדשא תפרחנה (ישעיה סו יד) פרח
תפרח ותגל (שם לה ב) פרח שושן (מ"א ז כו)
הפרחה הגפן (שיר ו יא) •

פרט • הפרטים על פי הנבל רפ) (עמוס ו
ה) ופרט כרמך לא תלקט (ויקרא יט י) •

פרך • לא תרדה בו בפרך (ויקרא כה מג)
ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך (שמו' א יג) •
פרם • ובגדיו לא יפרם (ויקרא כא י) ובגדיכם
לא תפרמו (שם יו) ענין קריעה הם •

פרס • מתחלק לב' מחלקות : האחד, כל
מפרסת פרסה (ויקרא יא ג) ופרסתך אשים נחושה
(מיכה ד יג) מקרין מפרים (תלים סט לב) ופרסיהן
יפרק (זכריה יא טו) ענין צפרנים הם •

השני, פרס פריסת מלכותך (דניאל ה כח) •

המבאר

רעט) רש"י : ומנחם חברו אצל עבשו פרדות שהם חביות
עכ"ל, ות"י מסכים לזה שפירש מסתייען לשון סמעה כלומר
מתחברין עמהן לשתות יין •
רפ) רש"י : ומנחם חברו עם ופרט כרמך, ורואה אני
את דבריו שהמשורר ע"פ כלי זמר מחתך את הדבור בפרוטרוט
הכל לפי נעימות קול הכלי להנביא ולהנמך עכ"ל •

רעו) חשרש הוה לא נמצא במנחם בכל ההעתקות החמשה
אשר לפני, והוצאתיו מכתבי קדש • והוספתי דברים לבאור
מתוך הרד"ק • רע כי גם שרשי פקד פקח נחסרו בכל
ההעתקות • ונמצאים בהעתקת האמבורג לבד • ואפשר כי גם
בה היו חסרים ונוספו ע"פ המעתיק •
רעח) כלומר הענין הקודם לו, שהוא לשון שבר • ופירוש
מפר מהשבות ערומים כמו שובר מחשבות ערומים • וכן השאר •

על פניך (נחום ב ב) ונפצות יהודה יקבץ (ישעי' יא יב) .

הרביעי, מפיץ וחרב וחץ שנון (משלי כה יח) וכפשיש יפצץ סלע (ירמ' כג כט) ונפץ את עוללך (תהלים קלו ט) ונפוץ הכרים אשר בידם (שופ' ז יט) נפץ וורם (ישעיה ל ל) נפוץ האיש הזה כניהו (ירמיה כב כח) ואחזו בערפי ויפצפצני (איוב טו יב) לשון שבר הם .

פצה . פצחי רנה וצהלי (ישעיה נד א) ואת עצמתיהם פצחו (מיכה ג ג) כמו פתחו .

פצל . את המקלות אשר פצל (בראשית ל לח) ויפצל בהן פצלות לבנות (שם ל לו) מחשף הלבן (שם) יוכיח .

פצם . הרעשת ארץ פצמת (תהלים ס ד) . כמו הריסה, אין לו חבר .

פצע . חבורות פצע תמריק ברע (משלי כ ל) למי פצעים חנם (שם כג כט) פצע וחבורה (ישעי' א ו) הכוני פצעוני (שיר ד ז) פצע תחת פצע (שמו' כא כה) פצוע דכה (דב' כג ב) והרבה פצעי חנם (איוב ט ז) נאמנים פצעי אודה (משלי כו ו) .

פצר . מתחלק לב' מחלקות : האחד, ויפצר בם מאד (ברא' יט ג) ויפצרו באיש בלוט מאד (שם יט ט) ויפצרו בו עד בוש (מ'ב ב יז) ואון ותרפים הפצר (ש"א טו כג) .

השני, והיתה הפצירה פים למחרשות ולאתים (שם יג כא) .

פק . מתחלק לב' מחלקות : האחד, ופיק ברכים (נחום ב יא) זאת לך לפוקה (ש"א כה לא) פקו פלילה (ישעיה כח ז) יחזקום ולוא יפיק (ירמ' י ד) כמו לא ימוט .

השני, ותפק לרעב נפשך (ישעיה נח י) וזממו אל תפק (תהלים קמ ט) ויפק רצון מיי' (משלי ח לה) והקרבים אליהם פוקו ואתו (דניאל ג כו) ונפק מן קדמוהי (דניאל ז י) די הנפקו מן היכלא (שם ה ג) .

פקד . מתחלק לד' מחלקות : האחד, ואתה הפקד את הלויים (במדבר א ג) ויפקד המלך פקידים (אסתר ב ג) .

השני, ותחל רוח יי' לפעמו (שופטים יג כה) הרימה פעמך למשאות נצח רעו (תהלים עד ג) ותפעם רוחו (בראשית מא ח) נפעמתי ולא אדבר (תהלים עז ה) ותתפעם רוחו (דניאל ב א) .

השלישי, מה יפו פעמך (שיר ז ב) פעמי דלים (ישעיה כו ו) פעמי מרכבותיו (שופטים ה כח) פעמיו ירחץ בדם הרשע (תהלים נח יא) את הולם פעם (ישעיה מא ז) לשון רגל וצעד המה . הרביעי, ונתת על ארבע פעמתי (שמו' כה יב) .

פעמון . פעמון זהב ורמון (שמות כח לד) פעמן ורמן (שם לט כו) ויתנו את הפעמנים (שם לט כה) .

פער . ופערה פיה לבלי חק (ישעיה ה יד) ופיהם פערו למלקוש (איוב כט כג) פי פערתי ואשאפה (תלים קיט קלא) פערו עלי בפיהם (איוב טו י) כמו פתחו עלי בפיהם .

פה . מתחלק לג' מחלקות : האחד, פה אל פה אדבר (במדבר יב ח) פתח פך לאלם (משלי לא ח) פי צדיק יגוב חכמה (שם י לא) כי פי הוא צוה (ישעיה לד טז) וחרב פיפיות בידם (תה' קמט ו) ולה שני פיות (שופטים ג טז) והיתה הפצירה פים (ש"א ג כא) כפי כתנתי יאזוני (איוב ל יח) שירד על פי מדותיו (תהלים קלג ב) כפי תחרא (שמות כח לב) .

השני, לפי רב השנים (ויקרא כה טז) כפי עברתם (במדבר ז ז) ולפי העלות הענן (שם ט יז) לפיהן ישיב גאלתו (ויקרא כה נא) הן אני כפיך לאל (איוב לג ו) .

השלישי, ואתה פה עמד עמדי (דברים ה לא) פה אשב כי איתיה (תהלים קלב יד) .

פיץ . מתחלק לד' מחלקות : האחד, פצה פך (יחזקאל ב ח) הבל יפצה פיהו (איוב לה טז) ואנכי פציתי פי אל יי' (שופטים יא לה) אשר פצו שפתי (תהלים סו יד) .

השני, פצני והצילני (שם קמד ז) הפוצה את דוד עברו (שם קמד י) לשון הצלה המה .

השלישי, ויפץ יי' אותם משם (בראשית יא ח) יפץ קדים עלי ארץ (איוב לח כד) עלה מפיץ

המבאר

רעו : רש"י : הרימה פעמך למשאות נצח הנבה פעמות ובהילות שלך שמו לאויבך למשאות נצח על כל אשר הרע האויב בבית המקדש כן חברו מנחם עם ותפעם רוחו . ע"כ .

פס אריותא (שם ו כג) ויעש פימיה עלי כסל
(איוב טו כז) •

פן • מתחלק לי"א מחלקות : האחד, פן יבא
והכני (בראשית לב יב) פן תאמרו מצאנו חכמה
(איוב לב יג) פן תאמר עצבי עשם (ישעיה מח
ה) ופן יסורו מלבבך (דברים ד ט) •

השני, פנים בפנים דבר יי' (שם ה ד) כי
ראיתי אלהים פנים אל פנים (בראש' לב לא) ראיתי
פניך כראת פני אלהים (שם לג י) אל מול פני
המנורה (במדבר ח ב) אל מול פני המלחמה
החזקה (ש"ב יא טו) אל פני הכפרת (ויקרא
טו ב) •

השלישי, פני יי' בעשי רע (תלים לד יז) פני
יי' חלקם (איכה ד טז) ואני אתן את פני באיש
ההוא (ויקרא כ ג) ענין קצף [נ"ו קנאה וזעם]
המה •

הרביעי, פנה אלי וחנוני (תלים פו טז) ופניתי
אליכם (ויקרא כו ט) פנה אל תפלת הערער
(תהלים קב יח) •

החמישי, כי פנה היום (ירמיה ו ד) כי פנו
אלי ערף ולא פנים (שם ב כז) ויפן ויצא מעם
פרעה (שמות י ו) והיה כהפנתו שכמו (ש"א י
ט) ויפן זנב אל זנב (שופט' טו ד) נשאתי אימך
אפונה (תלים פח טז) ענין הפך וסבוב הם •

הששי, מפני שיבה תקום (ויקרא יט לב)
מפני האף והחמה (דברים ט יט) כי לא אוכל
לקום מפניכם (בראשית לא לה) •

השביעי, מפני אשר ירד עליו יי' באש (שמות
יט יח) ולא יכלו החרשמים לעמד לפני משה
(שמות ט יא) לעמוד לשרת מפני הענן (דה"ב
ה יד) •

השמיני, לפני בוא יום יי' (יואל ג ד) וזאת
לפנים בישראל (רות ד ז) לפנים הארץ יסדרת
(תהלים קב כז) •

התשיעי, סלו סלו פנו דרך (ישעיה נז יד)
פנו דרך יי' (שם מ ג) ופנה דרך לפני (מלאכי
ג א) ופנו את הבית (ויקרא יד לו) •

העשירי, היתה לראש פנה (תהלים קיח כב)
מימנו פנה ממנו יתד (זכרי' יד) פנת יקרת מוסד

מוסד (ישעיה כח טז) ענין זיית המה •
העשתי עשרה, הוא ההיכל לפני (מ"א ו יז) •

פנג • ופנג ודבש ושמן (יחזקאל כז יז) •
פנין • ורחוק מפנינים מכרה (משלי לא י)
יש זהב ורב פנינים (שם כ טו) אבני שוהם המה •
פנס • אל הקדש פנימה (ויקרא י יח) אל
החצר הפנימית (אסתר ד יא) בפנימי ובחיצון
(יחזקאל מא יז) •

פנק • מפנק מנער עבדו (משלי כט כא) •
ענין מערנים הוא, וארמית הוא כמו רתפניקי
מלכא (תרגום מעדני מלך בראשית מט ד) •

פס • מתחלק לב' מחלקות : האחד, כי פסו
אמונים מבני אדם (תהלים יב ב) כמו אפסו •

השני, שליה פסא די ידא (דניאל ה כד) כמו
כף יד • ויתכן להיות מגזרתו יהי פסת בר בארץ
(תהלים עב טז) ואם פשה תפשה (ויקרא יג ז)
נכון להיות מגזרתו פסת בר, לולא שזה בסמ"ך
וזה בשי"ן, אבל ברוב מקומות ענין אחד לשניהם •
פסג • עלה ראש הפסגה (דברים ג כז) פסגו

ארמנותיה (תהלים מח יד) ענין זקיפה הם •

פסח • מתחלק לב' מחלקות : האחד, פסח
הוא ליי' (שמו' יב יא) ופסח יי' על הפתח (שם יב
כג) פסוח והמליט (ישע' לא ה) כמו חמלה רעה •
השני, והוא פסח שתי רגליו (ש"ב ט יג)
העורים והפסחים (שם ה ו) עד מתי אחם
פסחים (מ"א יח כא) ויפסחו על המזבח (שם
יח כז) •

פסל • פסל לך שני לחת אבנים כראשונים
(שמות לד א) ויפסלו בני שלמה (מ"א ה לב) •
פע • הופיע מהר פארץ (דברים לג ב) יושב
הכרבים הופיעה (תהלים פ ב) וחללו יפעתך
(יחזקאל כח ז) •

פעל • פעל ישועות בקרב הארץ (תהלים עז
יב) כי פעל אדם ישלם לו (איוב לד יא) פעלי
בקרב שנים (חבקוק ג ב) •

פעם • מתחלק לד' מחלקות : האחד, פעם
בחוץ, פעם ברחבת (משלי ז יב) פעמים רבות
יצילים (תלים קו מג) הפעם אודה את יי' (ברא'
כט לה) •

המבאר

רעה) כן נמצא בנוסח לונדון והאמבורג. ובשאר הנוסחאות חסרה המלה הזאת ולא ידעתי פירושה בענין הזה.

פל : מתחלק לו' מחלקות : האחר , ונתן בפללים (שמות כא כב) פקו פלילה (ישעיה כח ז) ויעמד פינחס ויפלל (תהלים קו ל) ויפלל אלהים (ש"א ב כה) ראה פניך לא פללתי (בראשית מח יא) עשו פלילה (ישעיה מז ג) ואיבינו פלילים (דברים לב לא) .

השני , ונפלינו אני ועמך (שמות לג מז) הפלה חסדיך (תלים יז ז) והפליתי ביום ההוא (שמות ח יח) .

השלישי , הנפילים היו בארץ (בראשית ו ד) ושם ראינו את הנפילים (במדבר יג לג) .

הרביעי , נפילה מתחלק לד' ענינים : הא' מיום נפלו עד היום הזה (ש"א כט ג) מי גר אתך עליך יפול (ישעיה נד מז) לכו ונפלה אל מחנה ארם (מ"ב ז ד) וממנשה נפלו אל דויד (דה"א יב יט) . והקרבים אליהם , חבלים נפלו לי בנעמים (תלים מז ו) ויפלו חבלי מנשה עשרה (יהושע יז ה) ויפל הגורל על יונה (יונה א ז) . הב' , לא נפל אנכי מכם (איוב יב ג) ויתכן להיות מגורתו ומפל בר נשביר (עמוס ח ו) והקרובים אליהם , ולא נתן תפלה לאלהים (איוב א כב) . והקרובים אליהם , אמר אל טחי תפל (יהזקאל יג יא) היאכל תפל מבלי מלח (איוב ו ו) . הג' , נפל אשת בל חזו שמש (תלים נח ט) או כנפל טמון (איוב ג מז) טוב ממנו הנפל (קהלת ו ג) מפלי בשרו דבקו (איוב מא טו) . הד' , ויפל מלא קומתו ארצה (ש"א כח כ) ויפלו לפניו (בראשית מד יד) ויפלו על פניהם (ויקרא ט כד) .

המחלקת החמישי , תפלה לעני כי יעטף (תה' קב א) שמע תפלה (שם סה ג) ואתפלל אל יי' (דברים ט כו) .

הששי , ופול ועדשים ודחן וכסמים (יהזקאל ד ט) כמשמעו .

פלג : מתחלק לב' ענינים : האחד , פלג אלהים מלא מים (תלים סה י) על פלגי מים (שם א ג) נהר פלגיו (שם מז ה) .

השני , מי פלג לשטף תעלה (איוב לח כה) בלע אדני פלג לשונם רענ(תלי' נה י) בפלגות ראובן

(שופ'ה טו) והקימו כהניא בפלגתהון (עזר' ו יח) ענין חלוק הם , ויתכן להיות מגורת העליון .

פלגש : ושמונים פיגשים (שיר ו ח) **פלד** : באש פלדת הרכב רענ (נחום ב ד)

כמשמעו , לפי ענינו כמו ולפיר אש (בר' מז יז) . **פלח** : מתחלק לב' מחלקות : האחד , עד

יפלח חץ כבדו (משלי ז כג) כפלח הרמון רקתך (שיר ד ג) ויפלח אל סיר הנויר (מ"ב ד למ) יפלח כליותי ולא יחמל (איוב מז יג) פלח רכב (שופט' ט נג) כפלח תחתית (איוב מא מז) .

השני , לאלהי לא איתוכן פלחין (דניאל ג יד) ענין עבודה הוא .

פלש : פלשה נפשי (תהלים יז יג) על און פלש למו (שם נו ח) ויבא הפליש (בראשית יד יג) . ענין הצלה המה . ויתכן להיות מגורתו , תפלט פרתו ולא תשכל (איוב כא י) .

פלך : מתחלק לב' מחלקות , האחד , שר חצי פלך קעילה לפלכו (נחמיה ג יז) .

השני , ומחזיק בפלך (ש"ב ג כט) מתהלך במשענת , ויתכן להיות מגורתו וכפיה תמכו פלך (משלי לא יט) . שם הכלי פלך כמשמעו העשוי למטוה . ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך . אם כישור כלי מטוה במה תשווינה הנשים . פלך כמו פלכה בלשון משנה , ואם כישור מגורת כשרון פתרון פלך כענין העליון .

פלן : אל מקום פלני אלמני (ש"א כא ג) .

פלס : ושקל בפלס הרים (ישעיה מ יב) מעגל צדיק תפלס (שם כו ז) חמס ידיכם תפלסון (תהלים נח ג) ארח חיים פן תפלס (משלי ה ו) התדע על מפלשי עב (איוב לו מז) .

פלץ : פלצות בעתתני (ישע' כא ד) ועמודיה יתפלצון (איוב ט ו) ענין רעדה ומורא הם , ויתכן להיות מגורתו אשר עשתה מפלצת לאשרה (מ"א טו יג) תפלצתך השיא אתך (ירמיה מט מז) .

פלש : והתפלשי באפר (ירמיה ו כו) בבית לעפרה עפר התפלשי (מיכה א י) באפר יתפלשו (יהזקאל כו ל) . ענין כפישה הם .

פם : ושם ממלל רברבן (דניאל ז ח) וסגר

המבאר

לשון לפיד אש כדרך ההפך עכ"ל . וקשה להכריע אם כיון רש"י ביש פותרים למנחם או לפותר אחר .

רענ : רש"י : ומנחם פתר פלג לשון חלוק . רעד : רש"י ולא ידעתי מהו פלדות וכו' ויש פותרים פלדות

השלישי, רקעי פחים (במדבר יז ג) •
הרביעי, ואל האחדשדרפנים והפחות (אסתר ח ט) את פני פחת אחד (מ"ב יח כד) פחת יהודה (חגי א א) סגניא ופחותא (דניאל ג ב) לחם הפחה לא אכלתי (נחמיה ה יד) •

פחד • מתחלק לב' מחלקות : האחד, פחדו בציון המאים (ישעיה לג יד) ופחדו יפל עליכם (איוב יג יא) פחדכם ומוראכם (דברים יא כה) ענין מורא הם •

השני, גירי פחדיו ישרגו (איוב מ יז) ודמיונו בלשון ארמית מריס פחדין (תרגום מרוח אשך ויקרא כא כ) •

פחז • פחו כמים אל תותר (בראשית מט ד) אנשים רקים ופחזים (שופ' ט ד) לשון מהרות •
פחם • ופעל בפחם (ישעיה מד יב) פחם לגחלים (משלי כו כא) •

פחר • חסף די פחר (דניאל ב מא) • ענין חרס היוצר הוא, כמשמעו •

פחת • אל הפחת הנדול (ש"ב יח יז) באחת הפחתים (שם יז ט) פחר ופחת ופח (ישעיה כד יז) יפל אל הפחת (שם כד יח) פחתת הוא (ויקרא יג נה) • ענין עומק הם •

פטד • אדם פטדה וברקת (שמות כח יז) לא יערכנה פטדת כוש (איוב כח יט) אבן השהם הוא •

פטר • כל פטר רחם ליי' (שמות יג יב) ופטורי ציצים רעב) (מ"א ו יח) יפטרו בשפה (תהלים כב ח) פוטר מים (משלי יז יד) כי לא פטר יהוידע הכהן (דה"ב כג ח) •

פטש • וכפטיש יפצץ סלע (ירמיה כג כט) מחליק פטיש (ישעיה מא ז) כלי מפץ הם •

פך • מתחלק לג' מחלקות : האחד, הנה מים מפכים (יחזקאל מז ב) את פך השמן (ש"א י א) ענין אסוך הם •

השני, ותשם בפוך עיניה (מ"ב ט ל) כי חקרעי בפוך עיניך (ירמיה ד ל) לשון כהל המה • השלישי, הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך (ישעי' נד יא) אבני פוך ורקמה וכל אבן יקרה (דה"א כט ב) •

פגר • מתחלק לב' מחלקות : האחד, רב הפגר (עמוס ח ג) וירד העיט על הפגרים (ברא' שו יא) ופגריהם יעלו באשם (ישעי' לד ג) ופגריכם אתם (במדבר יד לב) כפגר מובס (ישעיה יד יט) ענין גויה הם •

השני, אשר פגרו מעבר את נחל הבשור (ש"א ל י) כמו נשארו •

פגש • אפגשם כדב שכול (הושע יג ח) פגוש רב שכול באיש (משלי יז יב) כי יפגשך עשו אחי (בראשית לב יח) ופגשו ציים את איים (ישעיה לד יד) ענין פגיעה המה •

פד • והפדה לא נפדתה (ויקרא יט כ) ואת פדויי השלשה (במדבר ג מז) והפדה (שמות כא ח) כמשמעו ענין גאולה •

פדע • פדעוהו מדרת שחת (איוב לג כד) • ענין פדיון הוא כמשמעו :

פדר • ואת ראשו ואת פדרו (ויקרא א יב) את הראש ואת הפדר (שם א ח) • פתרונו לפי ענינו כמו חלבו •

פז • מתחלק לב' מחלקות : האחד, הנחמדים מזהב ומפז רב (תלים יט יא) ראשו כחם פז (שיר ה יא) ויפזו זרעי ידיו (בראש' מט כד) ותמורתה כלי פז (איוב כח יז) •

השני, מפזו ומכרכר לפני יי' (ש"ב ו מז) • ענין רקידה הוא •

פזר, מפזר ומפזר (אסתר ג ח) אשר פזרו בגוים (יואל ד ב) יש מפזר ונוסף עוד (משלי יא כד) פזר נתן לאביונים (תלים קיב ט) • ענין חלוק הם •

פח • מתחלק לד' מחלקות : האחד, פח יקוש (הושע ט ח) והפחתם אותו (מלאכי א יג) אשית בישע יפיה לו (תלים יב ו) הפח נשבר (שם קכד ז) הפח בחורים כלם (ישעיה מב כב) ענין מוקש הם •

השני, ותקוהם מפח נפש (איוב יא ד) ויפח באפיו נשמת חיים (בראש' ב ז) נפת באש פחם (ישעיה נד מז) ונפחתי בו (חגי א ט) עד שיפוח היום (שיר ב יז) סיר נפוח אני ראה (ירמי' א יג) לפחת עליו אש (יחזקאל כב כ) •

המבאר

רעב) רש"י : ומנחם חבורי ופטורי לשון פטר רחם, וכמו יפטירו בשפה.

השני, ועתיק יומין יתב (דניאל ז ט) •
עתר • מתחלק לב' מחלקות, האחד, העתירו בעדי (שמות ח כד) ויעתר לו יי' (ברא' כה כא) ונעתר להם ורפאום (ישע' יט כב) עתרי בת פוצי רסח) (צפניה ג י) ויעתר אל אלוה וירצהו (איוב לג כו) •
 השני, והעתרתם אלי דבריכם (יחזקאל לה יג) ונעתרות נשיקות שונא (משלי כו ו) ועתר ענן הקטרת עלה רסח) (יחזקאל ח יא) ענין מעבה המה אך כל אחד בלשון בני אדם •

ותשלם מחברת העי"ן

אחל מחברת פ"א

השני, ותחת פארתיו ילדו (יחזקאל לא ו) ותארננה פארתיו (שם לא ה) מסעף פארה במערצה (ישעיה י לג) לא תפאר אחרך (דבר' כד ד) כמו שבירה •
פג • מתחלק לב' מחלקות: האחד, ויפג לבו (בראשית מה כו) נפוגתי ונדכתי עד מאד (תהלים לח ט) אל תתני פגות לך (איכה ב יח) ולא תרמה מאין הפגות (שם ג מט) נגרה ולא תפוג (תלים עו ג) על כן תפוג תורה (חבקוק א ד) ענין רפיון המה •
 השני, התאנה חנשה פניה (שיר ב יג) כמו נצניה לפי הענין •
פגל • ולא באה בפי בשר פגול (יחזקאל ד יד) פגול הוא לא ירצה (ויקרא יט ז) ומרק פגלים כליהם (ישעיה סה ד) •
פגע, מתחלק לב' מחלקות: האחד, ויפגע במקום (בראשית כח יא) ופגעו לי בעפרון בן צחר (שם כג ה) ואל תפגע בי (ירמיה ז טז) ויצו עליה במפגיע (איוב לו לב) ענין פגישתם הם •
 השני, ויפגע בו וימת (מ"א ב כה) ופגע בו וקברתו (שם ב לא) אשר פגע בשני אנשים (שם ב לב) פן יפגענו (שמות ה ג) פנעת את שש ועשה צדק (ישעיה סד ד) פגיעות מות הם •

פא • פאר, פג פגל פגע פגר פגש, פד פרע פור, פו פזר, פח פחד פחו פחם פחר פחת, פמד פמר פמש, פך, פל פלג פלגש פלד פלח פלש פלך פלן פלם פליץ פלש, פם, פן פנג פנין פנם פנק, פס פסג פסח פסל, פע פעל פעם פעמון פער • פ', פץ פצח פצל פצם פצע פצר, פק פקד פקה פקע, פר פרד פרו פרה פרט פרך פרם פרס פרע פרעש פרץ פרק פרש פרש פרשגן פרשו פרתם פש פשה פשח פשט פשע פשע פשק פשר, פת פתאם פתגל פתגם פתח פתל פתן פתע פתר פתשגן •

פא • לפאת נגבה תימנה (שמות כו יח) ולא חשחית את פאת זקנד (ויקרא יט כו) ואם מפאת פניו ימרש ראשו (שם יג מא) ותחלקם לפאה (נחמיה ט קב) אמרתי אפאיהם יע) (דברים לב כו) ענין אחד להם •

פאר • מתחלק לב' מחלקות: האחד, אשר בך אתפאר (ישעיה מט ג) כי תפארת עזמו אתה (תלים פט יח) פארך חבוש עליך (יחזקאל כד יז) לתת להם פאר תחת אפר (ישעיה סא ג) כל פנים קבצו פארור רעא) (יואל ב ו) וקרוב לענינם היתפאר הגרון על החצב בו (ישעיה י טו) היתפאר עלי (שמות ח ה) •

המבאר

רעא) וז"ל הרד"ק בשרש פ א ר : כל פנים קבצו פארור שם כפול הלמ"ד ופירושו קבצו פאר שלא נשאר להם על דרך וככבים אספו נגהם כן פירש מנחם : ודונש פירש לשון ובשלו בפרור והאלף נוספת : ופירושו קבצו כל שחרות הפרור : ואז"ל עור לדונש בפירושו ואמר כי לא יתכן כדברי מנחם : כי הפרש יש בין אסיפה לקיבוץ : כי לשון קבוץ לא יתכן אלא על אסיפת דברים המספורים שיקבצם למקום אחד לפיכך לא יתכן כל פנים קבצו פארם שלא נראה, אך לשון אסיפה יתכן בזה הענין כמו ויאסף רגליו, ויאסף אל עמיו, אסוף ידיך : ולא יתכן לומר קבוץ ידיך, ויקבץ רגליו. עכ"ל •

רסח) דעת הרד"ק שהיא שם אומה, ולפי מנחם שם המתפללים. ופוצי הוא ישראל הנפוצים • ישב"ב •
 רסח) רש"י : חמור קטור ענן הקטרת, ולשון עתר מרבה וכן העתרתם עלי דבריכם. וכן נעתרות נשיקות שונא, וכן חברו מנחם במחלקת אחת שלשתן ופירש ענין מעבה המה אך כל אחד בלשון בני אדם •
 רע) רש"י : אפאיהם אמרתי בלבי אפאה אותם, ויש לפרש אפאיהם אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר, ודונמתו מצינו בעורא. ותתן להם ארץ שבעה גוים ותחלקם לפאה [נחמיה ט כב] להפקר • וכן חברו מנחם ע"כ. ועיין לעיל בשרש אף •

ואת העשתרות (שופטים י ו) מיני אליל הם
העשויים כתבניתם .
עש . מתחלק לר' מחלקות : האחד , העשוי
לבלי חת (איוב מא כה) כל הוזהב העשוי למלאכה
(שמות לח כד) ולא יהיה למצרים מעשה (ישעי'
יט טו) מעשה והשגן (קהלת ט י) .
וענין שני , ותעש זהב וכסף באוצרותיך (יחז'
כח ד) ותעש הארץ בשבע שני השבע (בראשית
מא מז) .
השלישי , ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו
(ש"ב יט כה) ועשתה את צפרניה (רב' כא יב) .
הרביעי , ושם עשו דדי בתוליהן (יהונקאל כג
ג) הנני עשה את כל מעניך (צפניה ג יט) .
עשב . ונתתי עשב בשוך לבהמתך (דברים
יא טו) עשבים כמשמעו .
עשק . ויקרא שם הבאר עשק (בראשית כו
כ) ענין מריבה המה שם מקום הוא .
עשר . עשרה בקר בראים (מ"א ה ג) ועשר
אתנת (בראשית מה כג) ועשרון סלת (שמות
כט מ) שתים עשרה שנה (בראשית ה ח) .
עת . כי עת לכל חפץ (קהל' ג יז) עת לעשות
(תהלים קיט קכו) ביד איש עתי (ויקרא פז כא)
מדוע משדי לא נצפנו עתים (איוב כד א) לעזרת
את יעף דבר (ישע' נ ד) בידך עתתי (תה' לא פז) .
עתד . מתחלק לב' מחלקות : האחד , וחש
עתדה למו (דברים לב לה) אשר התעתרו לגלים
(איוב טו כח) כמלך עתיד לכידור (שם טו כד)
ולחיות היהודים עתידים (אסתר ח יג) ועתודתיהם
שושתי (ישע' יג) העתודים עורר לויתן (איוב ג ח)
עורר לך רפאים כל עתודי ארץ (ישעיה יד ט)
השני , ואלים בני בשן ועתודים (דבר' לב יד)
והנה העתודים העולים על הצאן (בראש' לא י) .
עתק . מתחלק לב' מחלקות : האחד , יצא
עתק מפיהם (ש"א ב ג) עתקו גם נברו חיל (איוב
כא ז) עתקה בכל צוררי רסו (תלי' ו ח) המעתיק
הרים ולא ידעו (איוב ט ח) ויעתק משם ההרה
(בראשית יב ח) אשר העתיקו אנשי חזקיה (משלי
כה א) העתיקו מהם מלים (איוב לב טו) .

המבאר

רסו) רש"י : מנחם פירש אבירי בשן מבחר הצאן כמו עשתרות קרנים .
לשון חזק . רסו) רש"י : ומנחם חבירו עם ויעתק משם ההרה .

(ישעיה י לג) ענין מעוז המה .
השני , כי אערץ המון רבה (איוב לא לד)
אל תערץ ואל תחת (יהושע א ט) העלה נדף
הערץ (איוב יג כה) ענין שבר המה .
ערק . וערקי לא ישכבון (איוב ל יז) הערקים
ציה (שם ל ג) ענין מנוס הם , וכל מנוס בלשון
ארמית ערק כמשמעו .
עש . מתחלק לג' מחלקות : האחד , עשה
עש כסיל וכימה (איוב ט ט) ועיש על בניה תנחם
(שם לח לב) .
השני , עושו ובאי כל הגוים (יואל ד יא) .
פחרונו לפי ענינו , עושו כמו חושו מהרו .
השלישי , כבגר יאכלם עש (ישעיה נא ח)
ידכאום לפני עש (איוב ד יט) עששה מכעס עיני
(תלים ו ח) ועצמי עששו (שם לא יא) .
עשן . מתחלק לב' מחלקות : האחד , ויעל
עשנו כעשן הכבשן (שמו' יט יח) עשן כלו (שם) .
השני , עלה עשן באפו (ש"ב כב ט) עד
מתי עשנת בתפלת עמד (תלים פ ח) יעשן אפך
בצאן מרעיתך (תלים עד א) יעשן אף יי' וקנאתו
(דברים כט יט) .
עשק . עשוק אפרים (הושע ה יא) אם
עשק רש וגול (קהלת ה ז) עשה משפט לעשוקים
(תהלים קמו ז) כמשמעו .
עשר . ויאמר אפרים אך עשרתי (הושע יב
ט) והעשר והכבוד מלפניך (דה"א כט יב) את
כבוד עשרו ורב בניו (אסתר ה יא) כמשמעו .
עשת . מתחלק לג' מחלקות : האחד , אולי
יתעשת האלהים (יונה א ו) אבדו עשתנתיו (תלים
קמו ד) ומלכא עשית להקמותה (רניאל ו ד) .
ענין מחשבה הם .
השני , עשת שן (שיר ה יד) ברזל עשת
(יהונקאל כז יט) שמנו עשתו (ירמיה ה כח)
לעשתות שאנן (איוב יב ה) ענין צהל הם .
השלישי , עשתי עשרה יריעות (שמות כו ז)
לעשתי עשר חדש (זכריה א ז) .
עשתר . ועשתרת צאנך רסו) (דברים ז יג)
אבירי בשן מבחר הצאן הם ויתכן להיות מגורתם

על יבלי מים (ישעיה מד ד) •

הרביעי, בני אם ערבת לרעך (משלי ו א)
שימה נא ערבני עמך (איוב יז ג) אנכי אערבנו
(בראש' מג ט) בעורבים משאות (משלי כב כו) •
החמישי, עם שונים אל תתערב (משלי כד כא)
ויתערבו בגוים (תלים קו לה) מתערבין להון בורע
אנשא (דני' ב מג) לא מתערב עם חספא (שם) •
הששי, או בשתי או בערב (ויקרא יג מח)
או השתי או הערב (שם יג נח) •
השביעי, ומלאו בתי מצרים את הערב (שמו'
ח יז) ויסר הערב מפרעה (שם ח כז) •
השמיני, וכל מלכי הערב (מ"א י טו) ערב
וכל נשיאי קדר (יחז' כו כא) משא בערב (ישעיה
כא יג) •

התשיעי, את כל ערב למינו (ויקרא יא טו)
יקרוה ערבי נחל (משלי ל יז) •

העשירי, סלו לרכב בערבות (תהלים סח ה) •
האחד עשרה, ערבת מואב (במדבר לא יב)
בערבה מול סוף (דברים א א) אשר שמתי ערבה
ביתו (איוב לט ו) •

ערב • לחיו כערוגת הבשם (שיר ה יג) כאיל
תערג על אפיקי מים כן נפשי תערג אליך אלהים
(תלים מב ב) גם בהמת שדה תערוג אליך (סד'
(יואל א כ) •

ערד • ומסרות ערוד מי פתח (איוב לט ה)
ועם ערדיא מדורה (רנאל ה כא) כמשמעו •

ערך • מתחלק לב' מחלקות : האחד, לא
יערכנה זהב וזכוכית (איוב כח יז) לא יערכנה
פסדת כוש (שם כח יט) בערך נפשות לה' (ויק'
כז ב) יעריכנו דהכהן (שם כז ח) בערך כסף
שקלים (ויקרא ה טו) •

השני, תערך לפני שלהן (תהלים כג ה) ויערך
עליו ערך לחם (שמות מ כג) וערך בגדים
ומחיתך (שופטים יז י) שתיים המערכות שש
המערכת (ויקרא כד ו) היערך שועך לא בצר
(איוב לו יט) בקר אערך לך רסה (תהלים ה ד)
וחין ערכו (איוב מא ד) ומגורתם מערכה לקראת
מערכה (ש"א יז כא) •

ערל • ואני ערל שפתים (שמות ו יב) הנה
ערלה אזנם (ירמיה ו י) ערלי לב וערלי בשר (יחז'
מד ז) וערל בשר (שם מד ט) ופקדתי על כל
מול בערלה (ירמיה ט כד) יהיה לכם ערלים לא
יאכל (ויקרא יט כג) וערלתם ערלהו את פריו (שם)
שחה גם אתה והערל * (חבקוק ב טז) •

ערם • מתחלק לג' מחלקות : האחד, ערם
יצאתי (איוב א כא) פן אפשריטנה ערומה (הושע
ב ה) כי תראה ערם וכסיתו (ישע' נח ז) כמשמעו
השני, ערם יערם הוא (ש"א כג כב) על עמך
יערימו סוד (תלי' פג ד) מפר מהשבות ערומים
(איוב ה יב) •

השלישי, ערמת חשים (שיר ז ג) סלוח כמו
ערמים (ירמיה נ כו) ויבא לשכב בקצה הערמה
(רות ג ז) מביאים הערמות (נחמיה יג טו) וברוח
אפך נערמו מים (שמו' טו ח) ענין חמרים הם •

ערמון • לח ולוז וערמון (בראשית ל לו) •
ערס • מתחלק לב' מחלקות : האחד, ראשית
ערסותיכם (במדבר טו כ) ענין בצק הוא •

השני, על ערש דוי (תלים מא ד) הנה ערשו
ערש ברזל (דברים ג יא) ערשי אמסה (תלים וז)
ענין מטה הם, אך זה בש"ן, וזה בסמך •

ערף • מתחלק לב' מחלקות : האחד, על
העגלה הערופה בנחל (דברים כא ו) ואת ערפך
הקשה (שם לא כו) וגיד ברזל ערפך (ישעיה מח
ד) ואם לא תפדה וערפתו (שמות יג יג) הוא
יערף מזבחותם (הושע י ב) חשך בעריפיה (ישע'
ה ל) •

השני, יערף כמטר לקחי (דברים לב ב) ענין
רעף הוא, וענינו יורה עליו •

ערפל • ומשה נגש אל הערפל (שמות ד
כא) וערפל חתלתו (איוב לח ט) לשכן בערפל
(מ"א ח יב) ענין קסור וענן המדה, וזה יורה
עליו חשך ענן וערפל (דברים ד יא) •

ערץ • מתחלק לב' מחלקות : האחד, אל
נערץ בסוד קדושים רבה (תלים פט ח) והוא
מוראכם והוא מעריצכם (ישע' ח יג) קרית גוים
עריצים (ישעיה כה ג) מסעף פארה במערצה

המבאר

רסה) רש"י : בקר אערך לך תפלה על ואת. אערך לשון
מערכה הוא, כן חברו מנחם. * עין לעיל צד 5 ע"א.

רסה) רש"י : ומנחם חבר תערג, עם לחיו כערוגת הבשם
אכן לא יתכנו דבריו, גם דונש פתר אותו לשון קול של איל.

השני, צאי לך בעקבי הצאן (שיר א ח)
הנשך עקבי סוס (ברא' מט יז) או הלמו עקבי
סוס (שופטים ה כב) ועקבותיך לא נודעו (תלים
עז ד) •

השלישי, והיה עקב תשמעון (דברים ז יב)
עקב כי בוחני (ש"ב יב י) עקב כי זאת אעשה
לך (עמוס ד יב) עקב אשר שמע אברהם בקלי
(בראשית כו ה) בשמרים עקב רב (תלים יט יב)
לעולם עקב (שם קיט קיב) ואצרנה עקב (שם
קיט לג) מלה זו איננה קרובה מהעליונה כי הענין
יפרידם כמעט [נו"לוב יפרידנה ממנה] •

עקד • ויעקד את יצחק בנו (בראשית כב ט)
עקדים נקדים ומלאים (שם ל לפ) •

עקל • על כן יצא משפט מעקל (חבקוק א
ד) נחש עקלתון (ישעיה כו א) ארחות עקלקלות
(שופ' ה ו) והמטים עקלקלותם (תלים קכה ה) •
עקר • מתחלק לג' מחלקות: האחד, ועת
לעקור נשוע (קהלת ג ב) מושיבי עקרת הבית
(תלים קיג ט) ועקרן תעקר (צפניה ב ד) אתעקרו
מן קדמיה (דניאל ז ח) או לעקר משפחת גר
(ויקרא כה מז) •

השני, ברם עקר שרשוהי בארעא שבקו (דני'
ד יב) כמשמעו • ויש כמוהו בלשון משנה •
השלישי, ותהי שרי עקרה אין לה ולד (ברא'
יא ל) רני עקרה לא ילדה (ישעיה נד א) עקר
ועקרה (דברים ז יד) רעה עקרה (איוב כד כא)
כמשמעם •

עקש • ואת כל הישרה יעקשו (מיכה ג ט)
ומעקשים למישור (ישע' מב טז) דור עקש ופתלתל
(דברים לב ה) •

ער • מתחלק לשמנה מחלקות: האחד,
העירה והקיצה למשפטי (תלים לה כג) ולבי ער
(שיר ה ב) כאיש אשר יעור משנתו (זכריה ד א)
עוררה את גבורתך (תלים פ ג) ער יערה עלינו
רוח ממרום (ישעיה לב טו) מעיר עליהם את
מדי (שם יג יז) מי העיר ממזרח (שם מא ב)
אנכי העירתיהו בצדק (שם מה יג) מתעורר להחזיק
בך (שם סד ו) ונקי על חנף יתערר (איוב יז ח)
פנה אל תפלת הערער (תלים קב יח) נראים כלם

מיסוד. אחר רסג) •

השני, ותער כרה אל השקת (בראשית כד ד)
אל תער נפשי (תלים קמא ה) תחת אשר הערה
למות נפשו (ישעיה נג יב) כמער איש וליות סביב
(מ"א ז לו) •

השלישי, ערי קדשך היה מדבר (ישעיה סד ט)
עיר בעיר ממלכה בממלכה (שם יט ב) כמשמעו •
הרביעי, וי' סר מעליך ויהי ערך (ש"א כח
טז) נשוא לשוא עריך (תלים קל"ב ד) ומלאו פני
תבל ערים (ישעיה יד כא) ופשרה לערך (דניאל
ד טז) ענין אויבים המה •

החמישי, ערו ערו עד היסוד בה (תהלים קלו
ז) ערות יסוד עד צואר סלה (חבקוק ג יג) ואת
ערם ועריה (יחזקאל טז ז) וערות אביהם לא ראו
(בראש' ט כג) את מקורה הערה (ויקרא ד יח)
למען הביט על מעוריהם (חבק' ב טז) ענין חשפה
המה • ויתכן להיות מגזרתו ערירים ימתו (ויקרא
ד ד) חשושי קלון לעיני השמש ולעיני כל ישראל •
הששי, ער ועונה מאהלי יעקב (מלאכי ב יב)
ואנכי הלך עירי (בראשית טז ב) •

השביעי, ערות על יאור (ישע' יט ז) ומתערה
כאורח רענן (תלי' לו לה) ענין צמיחה ורשיבה הם •
השמיני, ותהינה כערער במדבר (ירמיה מח
ו) והיה כערער בערבה (שם יז ו) עץ הוא מעצי
היער וערער שמו, והיה כעץ שתול על מים (שם
יז ח) יורה עליו •

ערב • מתחלק לי"א מחלקות, האחד, ערב
ובקר וצהרים (תלים נה יח) והיה לעת ערב יהיה
אור (זכריה יד ז) ומראה הערב והבקר (דניאל ח
כו) בין הערבים (שמות יב ו) הנה נא רפה היום
לערוב (שופטים יט ט) כי פנה היום, כי ינמו
צללי ערב (ירמיה ו ד) •

השני, ערב לאיש לחם שקר (משלי כ יז) ולא
יערבו לו זבחים (הושע ט ד) וערבה ליי' מנחת
יהודה וירושלים (מלאכי ג ד) ערב עבדך לשוב
(תהלים קיט קכב) כי קולך ערב (שיר ב יד) ארני
עשקה לי ערבני (ישעיה לח יד) • ויתכן להיות
מגזרתו ואת ערבתם תקח (ש"א יז יח) •
השלישי, וערבי נחל (ויקרא כג מ) כערבים

המבאר

רסג) נו"ל כי יסוד אחד להם, ושלשת הפסוקים ענין אחד להם.

עצל • אמר עצל שחל בדרך (משלי כו יג) ולחם עצלות לא תאכל (שם לא כו) עצלה תפיל תרדמה (שם יש טו) בעצלותים ימך המקרה (קהלת י יח) •

עצם • מתחלק לד' מחלקות : האחד, עצם מעצמי (בראש' ב כג) וזה האחרון עצמו (ירמיה נ יז) לשון גרם המה •

השני, וכעצם השמים לטוהר (שמות כד י) ארמו עצם מפנינים (איכה ד ז) לא נכחד עצמו ממך (תלים קלש טו) ענין עין המראה •

השלישי, וירבו ויעצמו, (שמות א ז) ולאין אונים עצמה ירבה (ישע' מ כט) כי עצמת ממנו מאד (בראשית כו טז) עם רב ועצום (יואל ב ב) הצנישו עצמותיכם (ישעיה מא כא) ואיבי חיים עצמו (תלים לח כ) •

הרביעי, ועצם עיניו מראות ברע (ישעיה לג טו) ויעצם את עיניכם (שם כט י) ענין סתימה המה • בעצם היום הזה בא נח (בראשית ז יג) נראית המלה הזאת כי איננה מהמחלקות האלה כי אם מחלקות חמישית ונכונה היא בלשון משנה כמו בעצמו בגופו •

עצר • הן יעצר במים ויבשו (איוב יב טו) כי עצר עצר ד' (בראשית כ יח) מעצר וממשפט לקח (ישעיה נג ה) כי אשה עצורה לנו (ש"א כא ח) שאול ועצר רחם (משלי ל טז) והקרוב אליהם קראו עצרה (יואל א יד) עצרת תהיה לכם (נמר' כט לה) עצרת בגדים (ירמיה ט א) והקרוב אליהם זה יעצר בעמי (ש"א ט יז) ואין מכלים דבר בארץ יורש עצר (שופטים יח ז) יסור אחד לכולם • אבל הענין יפרידם כמעט •

עק • מתחלק לשני ענינים : האחד, ועשית מעקה לגנך (דברים כב ח) • וענין שני, שמת מועקה במתנינו (ההלים סו יא) מפני עקת רשע (שם נה ד) הנה אנכי מעיק תחתיתכם כאשר תעיק העגלה (עמוס ב יג) ענין מצוק ודוחק המה •

עקב • מתחלק לג' מחלקות : האחד, עקב הלב מכל (ירמ' יז ט) והיה העקב למישור (ישע' מ ד) ולא יעקבם כי ישמע קולו (איוב לו ד) כ' כל אח עקוב יעקב (ירמ' ט ג) עקבה מדם (הושע ו ח) ויעקבני זה פעמים (בראשית כו לו) •

החמישי, מים קרים על נפש עיפה (משלי כה כה) כי עיפה נפשי להרגים (ירמיה ד לא) אין עיף ואין כושל בו (ישעיה ה כו) ויעפו נערים ויגעו (שם מ ל) ענין יגיעה המה •

הששי, ותועפות הרים לו (תהלים צה ד) כתועפות ראם לו (במד' כג כב) ענין מעוז המה • **עפל** • מתחלק לב' מחלקות : האחד, הנה עפלה לא ישרה נפשו בו (חבקוק ב ד) ויעפלו לעלות (במדבר יד מד) •

השני, עפל ובהן היה בעד מערות (ישעיה לב יד) עפל בת ציון (מיכה ד ח) ויבא אל העפל (מ"ב ה כד) •

עפר • מתחלק לג' מחלקות : האחד, עפר מן האדמה (בראשית ב ז) ועפר בעפר (ש"ב טז יג) ונחש עפר לחמו (ישעיה סה כה) והך את עפר הארץ (שמות ח יב) כמשמעו •

השני, שני שדיך כשני עפרים (שיר ד ה) או לעפר האילים (שם ב ט) • השלישי, צללו ועופרת (שמות טו י) ובדיל וברזל ועופרת (יהזקאל כב יח) כמשמעם •

עץ • מתחלק לד' מחלקות : האחד, עץ פרי (בראש' א יא) כרתו עצה ושפכה על ירשלים סללה (ירמיה ו ו) לחשב עצים (דברים יט ה) מקום שיפול העץ שם יהוא (קהלת יא ג) • השני, עצת ד' לעולם תעמד (תהלים לג יא) אמר עצתי תקום (ישעיה מו י) את מי נועץ ויבינהו (שם מ יד) •

השלישי, העצה יסרנה (ויקרא ג ט) • הרביעי, עצה ענינו לחשב תהפכות (משלי טו לו) •

עצב • מתחלק לג' מחלקות : האחד, בעצב תלדי בנים (בראשית ג טז) בעצבן תאכלנה (שם ג יז) אכלי לחם העצבים (תלים קכו ב) ומחבש לעצבותם (שם קמו ג) ירבו עצבותם (שם טז ד) בקל עציב זעק (דניאל ו כא) •

השני, והמה מרו ועצבו (ישע' סג י) יעציבוהו בישימון (תלים עח מ) וראה אם רך עוצב בי (שם קלש כד) ענין מרדות המה •

השלישי, עצביהם כסף וזהב (שם קטו ד) פן תאמר עצבי עשם (ישע' מח ה) חבור עצבים אפרים (הושע ד יז) כמו אלילים •

ענב . ענבמו ענבי רוש (דברים לב לב) ודם
ענב תשתה חמר (שם לב יד) .

ענג . הרכה בך והענגה (דברים כח נו)
אהבה בתענוגים (שיר ז ז) וקראת לשבת ענג
(ישעיה נח יג) ענין עדנים .

ענד . אענדנו עשרות לי (איוב לא לו) .

ענף . פריה וענפיה (יחזק' יט י) וענפיה ארזי
אל (תלים פ יא) שרש וענף (מלאכי ג יט) . ענין
סנסנים המה .

ענק . מתחלק לג' מחלקות : האחד , באחד
ענק מצוארניך (שיר ד ט) לכן ענקתמו גאווה (תלי'
עג'ו) וענקים לגרגרתך (משלי א ט) לבד מן הענקות
אשר בצוארי גמליהם (שופטים ח כו) .

השני , העניק תעניק לו (דברים טו יד) .

השלישי , וגם ילידי הענק (במדבר ג כב) .

ענש . ויין ענושים ישתו (עמוס ב ח) וענשו
אתו מאה כסף (דברים כב יט) גם ענוש לצדיק
לא טוב (משלי יז כו) ענוש יענש (שמות כא כב) .

עס . וכעסים דמם ישכרון (ישעיה מט כו)
ישפו ההרים עסים (יואל ד יח) על עסים כי נכרת
מפיהם (שם א ה) מעסים רמני (שיר ח ב) עסים
כמשמעו , ויתכן להיות עסים ענינו עיצור ענבים .
ויתכן להיות מגזרתם ושם עשו דדי בתוליהן (יחז'
כג ג) ועשיתם רשעים רסב (מלאכי ג כא) הנני
עשה את כל מעניך (צפניה ג יט) .

ע . לעי השדה (מיכה א ו) מעי מפלה
(ישעיה יז א) אך לא בעי ישלח יד (איוב ל כד)
ויעה ברד (ישעיה כח יז) .

עף . מתחלק לששה מחלקות : האחד , יעוף
יעופף על הארץ (בראשית א כ) כעוף יתעופף
כבודם . (הושע ט יא) מגלה עפה (זכריה ה א)
כחלום יעוף (איוב כ ח) .

השני , ועפעפינו יזלו מים (ירמ' ט יז) לעפעפי
תנומה (תלי' קלב ב) התעוף עיניך בו (משלי כג ה) .
השלישי , ארץ עפתה כמו אפל (איוב י כב)
עשה שחר עיפה (עמוס ד ג) והנה צרה וחשכה
מעוף צוקה (ישעיה ח כב) ענין מאפל המה .
הרביעי , מבין עפאים יתנו קול (תלים קד יב)
ועפיה ששיר (דניאל ד יח) ענין ענפים המה .

מעץ יעננה (חב' ב יא) ענין עדות , והקרוב לענינם
ויענו כל העם יחדו (שמות יט ח) ולא יכלו אחיו
לענות אתו (בראשית מה ג) ענינם תשובת דבר
על כן רחקו כמעט מהעליונים .

השלישי , מענדה אלהי קדם (דברים לג כו)
ומעונתם בציון (תלים עו ג) ומעונתיו שרפה (נחום
ב יג) וענה איים באלמנותיו (ישעיה יג כב) וענתה
שמה כימי נעוריה (הושע ב יז) בשח בדר עין
יעקב (דברים לג כח) .

הרביעי , ויענך וירענך (דברים ח ג) וענה גאון
ישראל (הושע ה ה) לענת מפני (שמות י ג) אולי
יראה ד' בעיני (ש"ב טז יב) ועייתך במחן ענין
(דניאל ד כד) זמיר עריצים יענה (ישעיה כה ה) .
החמישי , והאיש משה ענו מאד (במדבר יב
ג) וענוה צדק (תלים מה ה) וענתך תרבני (ש"ב
כב לו) וענוים ירשו ארץ (תלים לו יא) .

הששי , עין תחת עין (שמות כא כד) עיני
כל (תלים קמה טו) .

השביעי , קרוב לזה העליון על עין המים (ברא'
טז ז) עינת ותהמת (דברים ח ז) מעינות תהום
רבה (בר' ז יא) ותרר העינה (שם כד טו) כמשמעם .
השמיני , ועינו כעין הברלח (במד' יא ז) וארא
כעין חשמל (יחזקאל א כו) בעיניו עמד הנתק (ויק'
יג לו) כי יתן בכס עינו (משלי כג לא) ויכס את עין
כל הארץ (שמות י טו) .

החשיעי , מעונן ומנחש (דברים יח י) אל
מעננים ואל קסמים (שם יח יד) לא תנחשו ולא
תעוננו (ויקרא יט כו) ענין כשפים המה .

העשירי , כבוצי מענה צמד שדה (ש"א יד
יד) האריכו למעניתם (תלים קכט ג) באסרם לשתי
עונתם (הושע י י) ענין חרישה המה .

העשתי עשרה , שארה כסותה וענתה (שמות
כא י) , אם עונה משכב המלה מגזרת ענין . אבל
דברה תורה בלשון כבוד , ומהפותרים אשר
אומרים ענין שכינה ודירה הוא , דנין אותו מגזרת
מעונה .

השנים עשר , והיה בענני ענן (בראש' ט יד)
כי ענן ד' על המשכן (שמות מ לח) יפיץ ענן
אורו (איוב לו יא) . כמשמעו .

המבאר

רסב) גם מכאן ראיה שהיו לפניו הנוסחאות כמו בתנ"ך קד"ר כי בתנך שלנו ועסותם בסמך .

ותתעלף (בראשית לח יא) •
עלץ • עלץ לבי בד' (ש"א ב א) חעלץ קריח
(משלי יא י) עליצתם כמו לאכל עני (חבקוק ג יד) •

עלק • לעלוקה שתי בנות הב הב (משלי ל
פו) כמשמעו רנט) •

עם • מתחלק לה' מחלקות : האחד , עם
זו יצאתי לי (ישעיה מג כא) עמים הר יקראו (דב'
לג יט) אחרץ בנימין בעממך (שופט' ה יד) ואת
עממי הארץ (נחמיה ט כד) •

השני , ארוים לא עממהו (יחזקאל לא ח) כל
סתום לא עממוך (שם כח ג) איכה יועם זהב
(איכה ד א) •

השלישי , עמו עז ותושיה (איוב יב טז) ועמכם
תמות חכמה (שם יב ב) •

הרביעי , לעמת המסגרת (שמות כה כו) זה
לעמת זה (קהלת ז יד) מלעמת הבשן (מ"א ז כ)
לעמתם (יחזקאל א כ) ענינו קרוב ממול •

החמישי , והניף ידו על הנחר בעים (ישעיה יא
פו) ענין עז הוא לפי הענין •

עמד • מתחלק לד' ענינים ולב' מחלקות :
הענין האחד , והעמדת להם כל מתנים (ס) (יחז'
כט ז) יקח מכם עמדתו (מיכה א יא) רגלי עמידתי •
והענין השני הוא קרוב לראשון • העמודים
שנים (ירמיה נב כ) ויקם את העמודים (מ"א ז
כא) ולעמוד ברזל (ירמיה א יח) •

והענין השלישי , שם עמדו לא תשיגם בנבעה
מלחמה (הושע י ט) ותעמד מלדת (ברא' כט לה)
ויך שלש פעמים ויעמד (מ"ב יג יח) כי עמדו
לא ענו עוד (איוב לב פז) וירח עמד ... ויעמד
השמש בחצי השמים (יהושע יג) ויאמר אליה
אין עוד כלי ויעמד השמן (מ"ב ד ו) •

הענין הרביעי , למען יעמדו ימים רבים (ירמי'
לב יד) על כן עמד טעמו בו (שם מח יא) ואם
בעיניו עמד הנתק (ויקרא יג לז) ואם תחתיה תעמד
הבהרת (שם יג כג) היעמד לבך התחזקנה ירך
(יחזקאל כב יד) •

המחלקות השני , בעוד שדי עמדי (איוב כט ה)
וצור יצוק עמדי (שם כט ו) כבורי חדש עמדי

(איוב כט ה) •

עמל • מתחלק לב' מחלקות : האחד , עמל
וכעס תביש (תלים י יד) ואון ועמל בקרבה (שם
נה יא) עמל שפתימו יכסומו (שם קמ י) •

השני , וישלש בכל עמלו (קהלת ב יט) מזה
יתרון לאדם בכל עמלו (שם א ג) ואת עמלנו ואת
לחצנו (דברים כו ז) ראה עניי ועמלי (תהלים כה
ח) וימינה להלמות עמלים (שופטים ה כו) ענין
עבדות הם •

עמס • ויעמס איש על חמורו (בראשית מד
יג) אבן מעמסה ... כל עמסיה שרוש ישרשון
(זכריה יב ג) העמוסים מני בשן (ישעיה מו ג)
ועמסים על החמרים (נחמיה יג פו) יעמס לנו
האל ישועתנו סלה (תלים סח כ) לשון משא [נ"ו
שורח] המה •

עמק • ועמק עמק מי ימצאנו • (קהלת ז כד)
עברי בעמק הבכא (תלים פד ז) ושחמה שמים
העמיקו (הושע ה ב) העמיקו סרה בני ישראל
(ישעיה לא ו) •

עמר • מתחלק לג' מחלקות : האחד , וחצנו
מעמר (תלים קכט ז) המלאה לה עמיר (עמוס ב
יג) והבאתם את עמר (ויקרא כג י) •
השני , לא תתעמר בה (דברים כא יד) ותתעמר
בו ומכרו (שם כד ז) ענין סחורה (סא) •

השלישי , והעמר עשירית האיפה הוא (שמות
טז לו) •

עמת • גבר עמיתי (זכריה יג ז) ואל אשת
עמיתך (ויקרא יח כ) ולא תונו איש את עמיתו
(שם כה יז) •

ען • מתחלק לענינים ולמחלקות • האחד ,
ותען להם מרים (שמות פו כא) אשר יענו לו
במחלות (ש"א כט ה) קול ענות אנכי שמע (שמות
לב יח) על מחלת לענות (תהלים פח א) ושרים
כחללים כל מעיני בד (שם פו ז) ענין נגינות הם •
השני , לא תענה ברעך (שמות כ פו) שקר
ענה באחיו (דברים יט יח) וענתה בי צדקתי (ברא'
ל לג) בפני יענה (איוב פז ח) הכרת פניהם ענתה
בם (ישעיה ג ט) הנני ענו בי (ש"א יב ג) וכפיים

המבאר

רסא) ויתכן לדעתי שהוא לשון ערמה והוא מן המתהפכים
כידוע בהבלי היונים שהאליל מערקור פמונה על הסחרים ועל
הרמאים , ישב"ב •

רנט) רש"י שם : מנחם פתר לעלוקה כמשמעו למדנו שהוא
ערבי עכ"ל • והוא שרץ הגדול במים מוצץ הדם •
רס) לשון רש"י שם : ומנחם חבירו עם מעמד רגלים כמוני •

אשר על האש (ויקרא א ח) עלי עשור ועלי נבל
(תלים צב ד) למקרה במים עליותיו (שם קד ג)
ומעלתו (יחז' מג יז) ולא תעלה במעלה (שמות
כ כו) עליית קיר (מ"ב ד י) הבית הזה יהיה עליין
(מ"א ט ח) המה יעלו בהר (שמות יט יג) עלתך
הבשר והדם (דברים יב כז) •
השני, בתוך הריפות בעלי (משלי כז כב) •
יתכן מלה זאת להיות מגורת מועל, ועוד השני •
בהעלתך את הנרות (במדבר ח ב) ובהעלת אהרן
(שמות ל ח) העלה נרתיה (במדבר ח ג) ואף
אלהים עלה בהם (תלים עח לא) אם תעלה חמת
המלך (ש"ב יא ב) לשון תבערה המה •
השלישי, אל אמונה ואין עול (דברים לב ד)
מקף מעול וחומץ (תהלים עא ד) אף בלב עולת
תפעלון (שם נח ג) ועלתה קפצה פיה (איוב ה טז) •
הרביעי, נורא עלילה (תלים סו ה) הודיעו
בעמים עלילותיו (שם ט יב) את אשר התעללתי
(שמות י ב) ושם לה עלילת (דברים כב יד) דב
העלילה (ירמיה לב יט) וכל עלה ושחיתה (דניאל
ו ה) •
החמישי, עול ימים וזקן (ישע' סה כ) התשכח
אשה עולה (שם מו טו) שתי פרות עלות (ש"א
ו י) עלות ינהל (ישעיה מ יא) מפי עוללים וינקים
(תלים ח ג) •
הששי, קול עלה נדף (ויקרא כו לו) ועלהו לא
יבול (תלים א ג) עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס
ועלי תמרים (נחמיה ח טו) •
השביעי, ופרקת עלו (בראשית כז מ) עול
ברזל (דברים כח מח) •
השמיני, עולל יעוללו כנפן (ירמיה ו ט) וכרמך
לא תעולל (ויקרא יט י) ונשאר בו עללות (ישע'
יז ו) ועללתי בעפר קרני (איוב טז טו) • ואף יתכן
להיות מגורת עול, שני המראות נראים בדבר •
התשיעי, רפאות תעלה אין לך (ירמיה ל יג)
מה הועיל פסל (חבקוק ב יח) נחלו ולא יועילו
(ירמ' יב יג) ומה נועיל כי נפגע בו (איוב כא טו) •
העשירי, מי פלג לשטף תעלה (איוב לח כה)

המבאר

וגם את התעלה מלא מים (מ"א יח לה) המים
אשר בתעלה לחכה (שם יח לה) תעלת הברכה
(ישעיה ז ג) כמו גולה • [עין לעיל הערה ר"א •]
עלג • ולשון עלגים רתמהר לדבר צחות
(ישעיה לב ד) •
עלז • עליוזי גאותי (ישעיה יג ג) ושאוונה
ועלו בה (שם ה יד) העיר העליוזה (צפניה ב טו)
ותעלונה כליותי (משלי כג טו) • עלז ועלץ ועלם
קרובי ענין המה •
עלט • ועלטה היה (בראשית טו יז) • לשון
מאפל הוא •
עלם • מתחלק לד' מחלקות: האחר, הנה
העלמה הרה (ישעיה ז יד) על כן עלמות אהבוך
(שיר א ג) בן מי זה העלם (ש"א יז נו) ישוב לימי
עלומי (איוב לג כה) לשון נערות •
השני, ואם העלם יעלימו (ויקרא כ ד) עלימו
יתעלם שלג (איוב ו טו) ומבשרך לא תתעלם
(ישעיה נח ז) עלמינו למאור פניך (תלים צ ח)
ועם נעלמים לא אבוא (שם כו ד) עצמותיו מלאו
עלומי (איוב כ יא) כי בשת עלומיך (ישעיה נד
ד) • ויתכן עלומיך כנעוריך • שתי מראות נראים
במלה • והענין נוטה עמהם •
השלישי, עולם חסר יבנה (תלים פט ג) חסרי
ד' עולם אשירה (שם פט ב) אגורה באהלך
עולמים (שם סא ה) הוא ינהגנו על מורת רינו
(שם מח טו) אשים את שמי לעולם רינו (דה"ב
לג ו) • ענין תמיד •
הרביעי, למנצח על מות לבן (תלים פ א) על
עלמות שיר (שם מו א) כלי נגינות המה, ופתרון
למנצח עלמות לבן, כה נראה ענינו, למשורר
נגינות ללמד, כמו למנצח על שושן עדות מכתם
לדוד ללמד • ויהיה לבן כמו להבין ולבונן רמז •
עלם • נתעלסה באהבים (משלי ז יח) כחיל
תמורתו ולא יעלם (איוב כ יח) כנף רענים נעלסה
(שם לט יג) •
עלף • תתעלפנה הבתולות היפות (עמוס ח
יג) מעלפת ספירים (שיר ה יד) ותכס בצעיף

וכה פתרונו למנצח עלמות לבן למשורר נגינות ללמד, ויהיה
לבן כמו להבין ולבונן • עלמות ע"ש כלי שיר ששמו עלמות
כמו שאמר על עלמות שיר, וקודם לזה אמר פתרו מנחם ודונש
מה שפתרו ואינו נראה בעיני •

רנו) רש"י שם • ומנחם פתר אותו לשון עולם וכן פתרונו
ינהגנו לעולמים •
רנו) בנו"ו כתיב לעלם, ובנו"ו לעולם •
רנח) רש"י שם • ומנחם פתר עלמות לבן • נגינות ללמד •

יעטני (ישעיה סא י) מעטפה תהלה (שם סא ג)
כנגד יעטפה (תהלים קט יט) •

השלישי, התיב עטא ומעם (דניאל ב יד)
ושבעת יעטפיה (עזרא ז יד) קרא ממזרח עיט רנב)
(ישעיה מו יא) מעטפה לטבח רנב) (יחזקאל כא כ)
ענין מחשבה הם רנב) ויתכן להיות מגזרתם,
ויעט העם אל השלל (ש"א יד לב) •

הרביעי, וירד העיט (בראשית טו יא) וקץ עליו
העיט (ישע' יח ו) העיט צבוע נחלתי העיט סביב
עליה (ירמיה יב ט) לעט צפור כל כנף (יחזקאל
לס ד) שלמה אהיה כעמיה (שיר א ז) •
החמישי, ויעט בהם (ש"א כה יד) • כמו
ויגער בהם לפי הענין •

עטן • עטיניו מלאו דם (איוב כד כא) •

עטף • מתחלק לב' מחלקות : האחד, תפלה
לעני כי יעטף (תלים קב א) כי רוח מלפני יעטוף
(ישעיה נו טז) בהתעטפם כחלל (איכה ב יב)
בהתעטף עלי נפשי (יונה ב ח) •

השני, ועמקים יעטפו בר (תהלים סה יד)
המחלצות והמעטפות (ישעיה ג כב) ענין כסות
הם • ויתכן להיות מגזרתם • ובהעטיפה הצאן
(בראשית ל מב) והיה העטפים ללבן רנב) (שם) •

עטר • ולקחת כסף וזהב ועשית עטרות
(זכריה ו יא) על צר המעטירה (ישעיה כג ח)
עטרת שנת טובתך (תלים סה יב) עטרים אל
דוד (ש"א כג כו) לעטרת צבי (ישעיה כח ח)
ועטרת זהב (אסתר ח טו) ענין כתר ונזר הם •

עטש • עטישותיו תהל אור (איוב מא י) •
כמשמעו •

עכס • וכעכס אל מוסר אויל (משלי ז כב)
וברגליהם תעכסנה (ישעיה ג טז) את תפארת
העכסים (שם ג יח) •

עכר • וכאבי נעכר (תלים לט ג) עכר אבי
את הארץ (ש"א יד כט) מה עכרתנו יעכרך ד'
(יהושע ז כה) •

על • מתחלק ליור מחלקו : האחד, על העצים

עור • עורת או שבור (ויקרא כב כב) או
פקח או עור (שמות ד יא) העורים והפסחים
(ש"ב ה ו) ואת עיני צדקיהו עור (מ"ב כה ז)
כמשמעו •

עות • מעות לא יוכל לתקן (קהלת א טו)
ראיתה ד' עותתי (איכה ג נח) לעות אדם בריבו
(שם ג לו) •

עז • מתחלק לג' מחלקות : האחד, עזי וזמרת
יה (שמות טו ב) ד' עזי ומעזי (ירמיה טז יט)
מגדל עז (תלים סא ד) ד' בעוז ישמה מלך (שם
כא ב) ובמים עזים נתיבה (ישעיה מג טו) יתר
שאת ויתר עז (בראשית מט ג) עזי אליך אומרה
(תלים נט יח) ענין כח הם •

השני, העזו בני בנימן (ירמיה ו א) העזו
אל תעמדו (שם ד ו) שלח העז את מקנך (שמות
ט יט) לשון קביצה המה •
השלישי, ועז משולשת (בראש' טו ט) וצפיר
העזים (דניאל ח ח) • כמשמעו •

עזב • מתחלק לב' מחלקות : האחד, בצאת
עזבוניך מימים (יחזקאל כז לג) עזב רעזוב עמו
(שמות כג ה) עליך יעזב הלכה רנב) (תלים י יד)
ענין עזרה המה •

השני, אל נא תעזב אתנו (במדבר ילא) כי
רצץ עזב דלים (איוב כ יט) לשון נטישה המה •
עזק • ויעזקו ויסקלהו (ישעיה ה ב) פתרונו
לפי ענינו, כמו ויפנהו •

עזר • מתחלק לב' מחלקות : האחד, עזרה
בצרות נמצא מאד (תהלים מו ב) וד' אלהים
יעזר לי (ישע' ג ז) עזרי מעם ד' (תלים קכא ב) •
השני, ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה
(יחזקאל מג יד) •

עט • מתחלק לה' מחלקות : האחד, לשוני
עט סופר מהיר (תלים מה ב) בעט ברזל ועפרת
(איוב יט כד) לשקר עשה עט שקר ספרים (ירמי'
ח ח) •

השני, עטה אור (תהלים קד ב) מעיל צדקה

המבאר

מתחלק בצ' בעברית כידוע, וזה מה שכתב ענין מחשבה הם,
רנב) רש"י שם : ובהעטיפה לשון אחור כתרנומו בלקישות,
ומנחם חברו עם המחלצות והמעטפות. לשון עטיפת כסות
כלומר מחעטפות בעורן וצמרן ואיך מתאוות להתחכם על ידי
הזכרים, עכ"ל.

רנב) לשון רש"י שם : ומנחם פתר יעזב לשון עזרה • כמו
עזב תעזב עמו •
רנב) הביא רש"י שם לא בשמו, עיט כמו התיב עטא ומעם,
רנב) רש"י שם : ומנחם חבר מעטפה לשון מחשבה כמו
התיב עטא ומעם. אבל דונש פתר איתו כמו עוטפה אור כשלמה.
רנב) יתכן שהוא נרדף עם עצה בעברית, כי הט' בארמית

מעגלתיה (משלי ה ו) פלס מעגל רגלך (שם ד כו) • ענין נתיב המה •

עגם • עגמה נפשי לאביון (איוב ל כה) • ענין עצבון הוא •

עד • מתחלק לי"א מחלקות : האחד, בשחו בד' עדי עד (ישעיה כו ד) ערך כל בשר יבאו (תלים סה ג) עד פה תבוא (איוב לח יא) ותבאי בערי עדיים רמט (יחזקאל טו ז) ענין אחד להם • השני, ותעד נזמדה וחלייתה (הושע ב טו) את הנזר ואת העדות (מ"ב יא יב) הורד ערך (שמות לג ה) ואערך עדי (יחזקאל טו יא) וצבי עדיו (שם ז כ) המשביע בשוב ערך (תהלים קג ה) • ענין חלי הם •

השלישי, או חלק עד שלל (ישעיה לג כג) בבקר יאכל עד (בראשית מט כו) חבלי רשעים עודני רג (תהלים קיט סא) ענין שלל המה, וכל שלל בלשון ארמי עדאה •

הרביעי, מעדה בגר ביום קרה (משלי פה כ) שן רעה ורגל מועדת (שם כה יט) וכנגד ערים כל צדקתנו (ישעיה סד ה) מלכותא עדת מנך (דניאל ד כח) העדיו שלשנהון (שם ז יב) די לא תערה (שם ו ט) לא ערה עליו שחל (איוב כח ח) מהעדה מלכין ומהקים מלכין (דניאל ב כא) כמו [נ"ו כלומר] מעביר מלכים ומקים מלכים, ענין אחד להם •

החמישי, עדת ישראל (שמות יב ו) עדת דברים (שופטים יד ח) • ענין להק וקהלה הם • הששי, עדות ביהסף שמו (תלים פא ו) צור תעורה (ישעיה ח יז) עדותיו ואת חקתיו (מ"ב כג ג) והועד בבעליו (שמות כא כט) בשמים עדי (איוב יו יט) על פי שני עדים (דברים יט טו) לשון סער המה •

השביעי, עוד היום (ישעיה י לב) הן בעודני חי (דברים לא כו) עוד זה מדבר (איוב א טו) ולא אם עודני חי (ש"א כ יד) עודם מדברים עמו (אסתר ו יד) •

השמיני, ואנחנו קמנו ונתעורר (תלים כ ט) מעורר ענוים ה' (שם קמו ו) יתום ואלמנה

יעורר (תהלים קמו ט) •

החשיעי, כי למועד מועדים וחצי (דניאל יב ז) עוד חזון למועד (חבקוק ב ג) המלכים נועדו (תלים מח ה) מן המועד אשר יעדו (ש"ב כ ה) אשר לא יעדה (שמות כא ח) הנועדים (במדבר יד לה) ונועדתי (שמות כה כב) אשר אועד לכם (שם כט מב) אנה פניך מעדות (יחזק' כא כא) • העשירי, מה אעידך (איכה ב יג) מי כמוני ומי יעידני (ירמיה מט יט) •

העשתי עשרה, האוינה עדי (במדבר כג יט) ועדיכם אתבונן (איוב לב יב) • ענין אמירה הם, ויתכן להיות מגזרת המחלקה הראשונה •

עדן • מתחלק לב' מחלקות : האחד, והוא יתן מעדני מלך (ברא' מט כ) האכלים למעדנים (איכה ד ה) ונחל עדניך תשקם (תהלים לו ט) ויחעדנו בשובך הגדול (נחמ' ט כה) שמעי זאת עדינה (ישעיה מז ח) וילך אליו אגג מעדנת (ש"א טו לב) • ענין תענוגים המה •

השני, התקשר מעדנות כימה (איוב לח לא) • **עדף** • ולא העדיף המרבה (שמות טו יח) ואת כל העדף (שם טו כג) חצי היריעה העדפת (שם כו יב) כמו הנותרת •

עדר • מתחלק לג' מחלקות : האחד, עדר עדר לברו (בראשית לב יז) וישת לו עדרים לברו (שם ל מ) •

השני, וכל ההרים אשר במערר יעדרון (ישעי' ז כה) לא יזמר ולא יעדר (שם ה ו) וכל אנשי מלחמה עורי מערכה בלבב שלם (דה"א יב לח) פתרונו לפי ענינו, ענין תקון המה :

השלישי, אחת מהנה לא נערה (ישעיה לד טז) איש לא נעדר (שם מ כו) • כמו לא נפקד לא נחסר •

עדש • לחם ונוזד עדשים (בראשית כה לד) מיני זרעונים הם •

עו • ועוה פניה (ישעי' כד א) עוה עוה עוה (יחזקאל כא לב) עוה ושת המלכה (אסתר א טז) העוינו הרשענו (תהלים קו ו) רוח עושים (ישעיה יט יד) כמשמעם •

המבאר

כמו יאכל עד כך חברו מנחם. ויש לפותרו לשון עוד כלומר נוספו ורבו עלי עכ"ל.

רמט) רש"י שם. ומנחם פי' בערי עדיים לשון עד. כמו בשחו בד' עדי עד. אבל דונש פתר אותו לשון עדי וכו'.

רג) רש"י שם. חבלי רשעים עודוני, סיעות של רשעים שללוני

תבא אל ביתו לעבט עבטו (דברים כד י) יוציא
לך את העבט (שם כד יא) לא תשכב בעבטו
(שם כד יב) ענין חבל המה •

השני, לא יעבטון ארחותם (יואל ב ז) •
פתרונו לפי ענינו לשון עיקול הוא •

עבר • מתחלק לה' מחלקות : האחד, ויאמר
אליהם עברי אנכי (יונה א ט) כי תקנה עבר עברי
(שמות כא ב) כי לא כנשים המצרית העברית
(שם א יט) בא אלי העבר העברי (ברא' לט יז) •
השני, ויתעבר ד' בי למענכם (דברים ג כו)
שמע ד' ויתעבר (תלים עח כא) מתעברו חוטא
נפשו (משלי כב) עבר מתעבר על ריב לא לו (שם
כו יז) ליום עברות יובלו (איוב כא ל) יום עברה
היום ההוא (צפניה א טו) ועל עם עברתי אצונו
(ישעיה י ו) לשון קצף המה •

השלישי, בעבר הירדן (ברא' י) כל מעבר
מטה מוסדה (ישעיה ל לב) את מעבר יבק (בר'
לב כב) בעברי פי פחת (ירמ' מח כח) ואת העם
העביר אתו לערים (בראשית מח כא) שן הסלע
מהעבר מזה (ש"א יד ד) כתובים משני עבריהם
(שמות לב טו) ויעבר ברחוקות זהב (מ"א ו כא)
ושלום היה לו מכל עבריו (שם ד כד) ואתן להם
יעברום (ירמ' ח יג) וכל ישראל עברו את הורחך
(דניאל ט יא) כי עברתי את פי ד' ואת דברך
(ש"א טו כד) לא אוכל לעבר את פי ד' (במדבר
כב יח) מעבירים עם ד' (ש"א ב כד) יסוד אחד
להם והענין מחלקם, ויתכן להיות מגזרתם שורו
עבר ולא יציל (איוב כא י) ויש מהפותרים אשר
אומרים מלה זאת מלשון משנה • וגם יתכן להיות
מגזרתם לא אוסיף עוד עבור לו (עמוס ז ח) גם ד'
העביר חטאתך לא תמות (ש"ב יב יג) נשא עון
ועבר על פשע (מיכה ז יח) ומה לא תשא פשעי
ותעביר את עוני (איוב ז כא) ענין אחד להם •
הרביעי, כי לבעבור נסות אתכם (שמות כ
כ) למען ייטב לי בעבורך (בראש' יב יג) לבעבור
סגב את הדבר (ש"ב יד כ) • בעבור ובגלל ולמען
ענין אחד להם •

החמישי, ויאכלו מעבור הארץ (יהושע ה יא)

ענין תבואה הוא •

עבש • עבשו פרדות תחת מגרפתיהם (יואל
א יז) פתרונו לפי הענין •

עבת • מתחלק לב' מחלקו' : האחד, עבתים
חדשים (שופטים טו יג) וכעבות העגלה חטאה
(ישעיה ה יח) אסרו חג בעבתים (תהלים קיח
כו) בעבתות אהבה (הושע יא ד) קצץ עבות
רשעים (תלים קכט ד) •

השני, תחת כל אלה עבתה (יהזקאל ו יג)
וענף עץ עבת (ויקרא כג מ) והגדול דבר הות
נפשו הוא ויעבתה (מיכה ז ג) •

עב • מתחלק לג' מחלקות : האחד, ועגת
שערים (יהזקאל ד יב) תענינה לעיניהם (שם) עגת
מצות (שמות יב לט) אם יש לי מעוג כי אם
מלא כף קמח בכד (מ"א יז יב) • ענין חלה הם •
השני, הלהן תעגנה (רות א יג) •

השלישי, בחנפי לעגי מעוג רמח (תהלים לה
טו) • ענין עכס הם •

עגב • מתחלק לב' מחלקות : האחד, ועגבי
לקול בכים (איוב ל לא) והנך להם כשיר עגבים
(יהזקאל לג לב) הללוהו במנים ועגב (תהלים קן
ד) כלי זמר הוא •

השני, אל בני אשור עגבה (יהזקאל כג יב)
ותעגבה עליהם (שם כג טו) •

עגל • מתחלק לה' מחלקות : האחד, עגל
בן בקר (ויקרא טו ב) עגלה יפה-פיה מצרים (ירמ'
מו כ) בעגלים בני שנה (מיכה ו ו) לעגלות בית
און (הושע י ה) עגלים ישקון (שם יג ב) •
כמשמעם •

השני, עגל סביב (מ"א ז כג) ושאל שכב
במעגל (ש"א כו ה) • ענין הקפה הם •
השלישי, ועגילים על אונך (יהזקאל טו יב)
עגיל וכומו (במדבר לא נ) • מיני נזמים •

הרביעי, עגלה על שני הנשיאים (שם ז ג)
עגלות ישרף באש (תהלים מו י) שש עגלת צב
(במדבר ז ג) והעגלה באה (ש"א ו יד) מלאכת
אופני גלגל המה •

החמישי, מעגל צדיק תפלס (ישע' כו ז) נעו

המבאר

רמח) רש"י הביא שם בשם מנחם לשון עונה קטנה וכן אם יש לי
מעוג וחורא ממחלקה הא', ופה הובא במחלקה ב' שהוא לשון עכס •

סרן • סרני פלשתים (יהושע יג ג) ובעיני הסרנים לא מוב אתה (ש"א כט ו) וסרני נחשת (מ"א ז ל) רב וסרים כמשמעו •

סרעף • ותרבינה סרעפתיו (יחזקאל לא ה) ענין סעיפים המה •

סרפד • תחת הסרפד יעלה הדם (ישע' נה יג) •

סת • ויסת את דוד (ש"ב כד א) פן יסיתך (איוב לו יח) פן יסית אתכם חזקיהו (ישעיה לו יח) ותסיתני בו (איוב ג ג) • ענין פתוי הם • אף הסיתך מפי צר (שם לו מז) ויסיתם אלהים (דה"ב יח לא) כמשמעו [וישיאם] * אלהים, הם קרובים לעליונים, אבל הענין ירחיקם כמעט •

סתן • כי הנהה הסתו עבר (שיר ב יא) • לשון חורף הוא •

סתם • כל סתום לא עממך (יחזקאל כח ג) ובסתם חכמה תודיעני (תלים נא ח) כי סתמים וחתמים (דניאל יב ט) סתמום פלשתים (בראשית כו מז) שתם תפלתי (איכה ג ח), לשון סכר המה •

סתר • מתחלק לב' מחלקות : האחד, דבר סתר לי אליך (שופטים ג יט) יהי עליכם סתרה (דברים לב לח) ולמחסה ולמסתור (ישעיה ד ו) • השני, וביתה דנה סתרה (עזרא ה יב) ענין חורבה היא •

(* המלה הזאת משובשת בכ"י והוספתיה לפי הענין •

ותשלם מחברת הסמ"ך

אחל מחברת עי"ן

אם ימלאו העבים (קהלת יא ג) ענין גשם : השני, ועב עץ (יחזקאל מא כה) וצלעות הבית והעבים (שם מא כו) •

השלישי, קשני עבה (מ"א יב י) שמנת עבית כשית (דברים לב טו) במעבה האדמה (מ"א ז מו) בעבי גבי מגיניו (איוב טו כו) ועביו שפח (מ"א ז כו) • כמשמעו •

עבד • עבד ואמה (ויקרא כח מד) ועבדך שש שנים (דברים טו יב) עבדת עבד (ויקרא כח לט) לעבד עבדת עבדה (במדבר ד מו) ועבדה רבה (בראשית כו יד) •

עבט • מתחלק לב' מחלקות : האחד, לא

ז יב) • ענין קשר המה •

החמישי, יסר יסרני יה (תלים קיח יח) ויסרני מלכת בדרך העם (ישעיה ח יב) הרב עם שדי יסור (איוב מ ב) וכנניהו שר הלויים במשא יסור במשא כי מבין הוא (דה"א טו כב) ענין תוכחות המה •

הששי, אסורה נא ואראה (שמות ג ג) כי סר לראות (שם ג ד) סורה אדני סורה אלי (שופטים ד יח) אכן סר מר המות (ש"א טו לב) ויסורו אליו (בראשית יט ג) יסור שמדה לאכל (מ"ב ד ח) ויסר אליה (שופטים ד יח) כמשמעו ויש אליה •

השביעי, כי כפרה סרה סרר ישראל (יהושע ד מז) כי דבר סרה (דברים יג ח) אך סוררים (תלים סח ז) על דגן ותירוש יתגוררו יסורו בי (יהושע ז יד) ענין מרדות המה •

סרב • כי סרבים וסלונים (יחזקאל ב ו) • ענין מרדות •

סרבל • כפתו בסרבליהון (דניאל ג כא) • ענין מלבוש •

סרה • וסרה העדף (שמות כו יב) סרוחי שבולים (יחזקאל כג טו) חסרה על אחרי המשכן (שמות כו יב) וסר מרזח סרוחים (עמוס ו ז) יהיה סרוח (שמו' כו יג) ענין עודף ויותרת המה •

עב • עבר עבש עבר עבש עבת, עג עגב עגל עגם, עד עדן עדף עדר עדש, עז עור עות, עז עזב עזק עזר, עט עטן עטף עטר עמש, עכס עכר. על עלג עלז עלש עלם עלם עלף עלץ עלק, עם עמד עמל עמס עמק עמר עמרת, ען ענב ענג ענד ענף ענק ענש, עם, ע, עף עפל עפר, עץ עצב עצל עצם עצר, עק עקב עקד עקל עקר עקש, ער ערב ערג ערד ערך ערל ערם ערם ערף ערפל ערץ ערק, עש עש עשב עשן עשק עשק עשר עשר עשת עשתר, עת עתד עתק עתר •

עב • מתחלק לג' ענינים : האחד, עבים סתר לו (איוב כח יד) בקר לו עבות (ש"ב כג ד)

השני, במלאות ספקו (שם כ כב) פשע בינינו
יספוק (שם לד לו) אם ישפק עפר שמרון (מ"א
כ י) כי חמה פן יסיחך בשפק (איוב לו יח) *

ספר • מתחלק לד' מחלקות : האחד, מספר
בני ישראל (הושע ב א) וספר הכוכבים (בראשית
טו ה) אספרם מחול ירבון (תהלים קלש יח) •
ענין מנין המה •

השני, ספר אתה למען תצדק (ישעיה מג כו)
ויספר העבד (בראשית כר סו) • ענין הגדה •
השלישי, ואכתב בספר (ירמיה לב י) ויקראו
ספרי המלך (אסתר ג יב) ועל ספרך כלם יכתבו
(תהלים קלש טו) הלא בספרתך (שם נו ט)
הרביעי, נפך ספיר ויהלם (שמות כח יט)
מעלפת ספירים (שיר ה יד) לבנת הספיר
(שמות כד י) •

סק • אם אסק שמים (תלים קלש ח) להנסקה
מן גבא והסק דניאל מן גבא (דניאל ו כד) פתורנו
כמו הועל •

סקל • מתחלק לב' מחלקות : האחד, וסקלתו
באבנים (דברים יג יא) סקל נבות וימת (מ"א כא
ד) לשון רגימה •

השני, סלו סלו המסלה סקלו מאבן (ישעיה
סב י) ויסקלהו (שם ה ב) • לנקותו מאבן •

סר • מתחלק לו' מחלקות : האחד, סירים
סבוכים (נחום א י) כקול הסירים תחת הסיר
(קהלת וו) • לשון קמשונים המה •

השני, סיר נפוח (ירמיה א יג) את הסירות
(שמות לח ג) בסירות דוגה (עמוס ד ב) שפת
הסיר (מ"ב ד לח) • ענין רודים המה •

השלישי, סר סבאם (הושע ד יח) סרו מהר
(שמות לב ח) הכל סר (תלים יד ג) הנה דמשק
מוסר מעיר (ישעיה יז א) יפה וסרת טעם (משלי
יא כב) וסורי בארץ יכתבו (ירמיה יז יג) דרכי
סורר (איכה ג יא) • ויתכן להיות סורר מגורת
סירים סבוכים, כענין הנני שך את דרכך בסירים
(הושע ב ח) •

הרביעי, ומסרות ערוד מי פתח (איוב לט ה)
מוסר מלכים פתח (שם יב יח) ומוסרתך אנתק
(נחום א יג) איסירם כשמע לעדתם (יז) (הושע

ספי (יחז' מג ח) וינעו אמות הספים (ישע' ו ד) •
הרביעי, שם את ירושלם סף רעל (זכריה יב
ב) וטבלתם בדם אשר בסף (שמות יב כב) משכב
וספות (ש"ב יז כח) • ענין כלים וכפות •

החמישי, סוף חבוש לראשי (יונה ב ז) לגור
ים סוף (תלים קלו יג) את והב בסופה (במדבר
כא יד) אשר הוביש ד' את מי ים סוף (הושע ב
ו) ענין מצולה המה •

הששי, ד' בסופה ובשערה (נחום א ג) כסופות
בנגב (ישעיה כא א) כעבור סופה (משלי י כה) •
ענין סער המה •

השביעי, גם תבן גם מספוא (בראש' כר כה)
לתת מספוא לחמרו (שם מב כו) ענין בליל המה •
השמיני, סוף דבר הכל נשמע (קהלת יב יג)
ענין תכלית הוא, והם קרובים למחלקה הראשונה •
ספד • מספר בית האצל (מיכ' א יא) כמספר
על היחיד (זכריה יב י) ענין קינות הם •

ספה • מתחלק לג' מחלקות : האחד, ספחני
נא (ש"א ב לו) ונספחו על בית יעקב (ישעיה יד
א) תחת חרול יספחו (איוב לו) מהסתפח בנחלת
ד' (ש"א כו יט) •

השני, ושפח ד' (ישעיה ג יז) ולשאת ולספחת
(ויקרא יד נו) מספחה (שם יג ו) •

השלישי, את ספיה קצירך (שם כה ה) אכול
השנה ספיה (מ"ב יט כט) תשטף ספיה עפר
ארץ (איוב יד יט) •

ספל • בספל אדירים הקריבה (שופ' ה כח) •

ספן • מתחלק לב' מחלקות : האחד, ושפני
טמוני חול (דברים לג יט) בבתיכם ספונים (חגי
א ד) וספון בארז (ירמיה כב יד) כי שם חלקת
מחקק ספון (דברים לג כא) ויספן את הבית גבים
(מ"א ו ט) קרוב מן צפון וסכך ענין אחד •
השני, ויונה ירד אל ירכתי הספינה (יונה א
ה) ספינה ואניה ענין אחד להם •

ספק • מתחלק לב' מחלקות : האחד, ספקו
עליך כפים (איכה ב טו) ויספק את כפיו (במדבר
כד י) וספק מואב בקיאו (ירמיה מו כח) תחת
רשעים ספקם (איוב לד כו) ישפק עלימו (שם
כו כג) ספקי כמו מתאו ענין אחד •

המבאר

אנתק, אבל דוגש פתח לשון יסודין כמו ליסרה אתכם וכו' עי"ש

רמו) רש"י שם : ומנחם פירש לשון קשר כמו ומסרוהו

בחילה רמב) ויתכן להיות מלשון ביצה הסולדת באור רמנ) .

סלח • הסלח לכל עונכי (תהלים קג ג) •

סלם • והנה סלם מצב ארצה (בר' כח יב) •

סלע • מתחלק לב' מחלקות • האחד, סלעים מחסה לשפנים (תהלים קד יח) עוללך אל הסלע (שם קלו ט) ובנקיקי הסלעים (ישעיהו ז יט) ודברתם אל הסלע רמז) (במ' כ ח) ענין צורים • השני, וסלעו ממגור יעבור (ישעיהו לא ט) יי' סלעי ומצדתי אתה (ש"ב כב ב) •

סלף • ויסלף דברי צדיקים (שמות כג ח) וסלף בה שבר ברוח (משלי טו ד) וסלף בנדים (שם יא ג) ענין מוטה הם •

סלק • די סליקו מן לוחך (עזרא ד יב) •

סלת • סלת חטים תעשה אתם (שמות כט ב) קמח נקי רמז) •

סם • קח לך סמים (שמות ל לד) • מיני סמנים ומרקחים הם [נ"ו מרקחת בשמים הם] • **סמדר** • והגפנים סמדר (שיר ב יג) • ענין פרח ונצה הם •

סמך • סמכוני באשיות (שיר ב ה) סומך ד' לכל הנפלים (תלים קמה יד) לשון תמיכה • **סמל** • סמל הקנאה (יחזק' ח ג) ענין אליל • **סמפוניא** • פסנתרין סומפניא (דניאל ג ה) • מכלי הנגינות הוא •

סמר • מתחלק לב' מחלקות : האחד, הסמר שערת בשרי (איוב ד טו) סמר מפחדך בשרי (תלים קיט קכ) כילק סמר (ירמיה נא כו) • ענין רחיפה והנעה המה •

השני, ויחזקו במסמרים (ישעיהו מא ז) וכמשמרות נשועים (קהלת יב יא) וברזל לרב למסמרים, לדלתות השערים (דה"א כב ג) •

סנסן • אחזה בסנסניו (שיר ז ט) • ענינו ענפים וכפות • ויתכן להיות מצורת סנה •

סנורים • הכו בסנורים (בראשית יט יא) פקוח עינים בלא ראות •

סנפיר • סנפיר וקשקשת (ויקרא יא ט) • ענין ציצים הם •

סס • מתחלק לג' מחלקות : האחד, וכצמר יאכלם סס (ישעיה נא ח) כמשמעו המרקיב צמר • השני, סוס ורכבו (שמות טו א) •

השלישי, ותור וסוס ועגור (ירמיה ח ז) כסוס עגור כן אצפצף (ישעיה לח יד) •

ס • מתחלק לב' מחלקות : האחד, על פניו מסוה (שמות לד לג) ובדם ענבים סוה (ברא' מט יא) • ענין בגד הוא •

השני, מסה ומריבה (שמות יז ז) אשר נסוני אבותיכם (תהלים צה ט) נסתם את ד' רמז) (שמות יז ז) •

סע • מסעי בני ישראל (במדבר לג א) ויסיעו אבנים גדולות (מ"א ה לא) מרוח סעה מסער (תלים נה ט) וארון ברית ד' נסע (במדבר י לג) חנית מסע ושריה (איוב מא יח) • כלי קרב הוא • **סעד** • וסעדו לבכם (בראשית יח ה) ולחם לבב אנוש יסעד (תלים קד טו) סעד לבך פת לחם (שופטים יט ה) סעדני ואושעה (תלים קיט קיז) •

סעף • מתחלק לב' מחלקות : האחד, בסעפתיו קננו כל עוף השמים (יחז' לא ו) מסעף פארה (ישעיה י לג) • ענין דליות וסנסנים המה • השני, סעפים שנאתי (תהלים קיט קיג) על שתי הסעפים (מ"א יח כא) שעפי ישיבוני (איוב כ ב) בשעפים מחזיונות לילה (שם ד יג) • ענין מזומות והרהורין •

סער • שער קצב (ישעיה כח ב) והנה רוח סערה (יחזקאל א ד) וסג'ביו נשערה מאד (תלים נ ג) וקדמנים אחזו שער (איוב יח כ) ענין אחד •

סף • מתחלק לח' מחלקות : האחד, ספו תמו מן בלהות (תלים עג יט) האף תספה (ברא' יח כג) ויש נספה בלא משפש (משלי יג כג) אסף אדם ובהמה (צפניה א ג) אסף אסיפס (ירמיה ח יג) • ענין כליון הם •

השני, למען ספות הרודה (דברים כט יח) לספות עוד (במדבר לב יד) ספו על זבחיכם (ירמ' ז כא) אל תוסף על דבריו (משלי ל ו) •

השלישי, סף השער (יחזקאל מ ו) בחרתי הסתופף בבית ה' (תלים פד יא) בתתם ספס את

המבאר

הוספתי לפי תשובות דונש עיין שם תשובת סלעי • רמז) גם מלות האלה קמח נקי אך נוסחת ויין היא • רמז) גם הכתוב הזה הוספתי לפי דונש תשובת נס תם •

רמב) כמו ואשועה בחילה לא נמצא רק בנ"ו • רמנ) קרוב למאמר הזה נמצא בנמין נ"ו : לובן ביצה סולד מן האור פי' רש"י מתייבש ומגליד • רמז) הכתוב הזה

סחב • אם לא יסחבום (ירמיה מש כ) בלואי
הסחבות (שם לח יב) סחוב והשלך (שם כב יט)
כמו משוך והשלך •

סחף • מטר סוחף (משלי כח ג) מדוע
נסחף אבירך (י) (ירמ' מו טו) ענין כליון המה •
סחר • מתחלק לב' מחלקות: האחד, סחרת
ידך (יחזקאל כו טו) שבו וסחרוה (בראש' לר י)
סוחרים (שם לו כח) עבר לסחר (שם כג טז)
ומסחר הרכלים (מ"א י טו) לשון כנעה המה •
השני, לבי סחרחר (תלים לח יא) סחרו אל
ארץ (ירמ' יד יח) צנה וסחרה אמתו (תה' צא ד) •
סחיש • ובשנה השנית סחיש (מ"ב יט כט)
צמחי ספחים, או ספחי ספחים •

סך • מתחלק למחלקות ולענינים: האחד,
ויסך בדלתים ים (איוב לח ח) סככים בכנפיהם
(שמות כה כ) באברתו יסך לך (תהלים צא ד)
וחסך עלימו (שם ה יב) סכתה בענן לך (איכה ג
מד) כי אעבר בסך (תלים מב ה) ומגורתם, את
מסך הפתח (שמות לה טו) והמסכה הנסוכה
(ישעיה נה ז) והמסכה צרה (שם כח כ) אם
תארגי את שבע מחלפות ראשי עם המסכת (שופ'
טו ג) •

השני, נסכתי מלכי (תהלים ב ו) וסוך לא
סכתי (דניאל י ג) כי אם אסוך שמן (מ"ב ד ב)
ורחצת וסכת (רות ג ג) ממשח הסוכך (יחזקאל
כח יד) והכן הסוכך (נחום ב ו) • ומגורתם על
בשר אדם לא יסך (שמות ל לב) ואם על ירחיקנו
ויסך יקרבנו רמא •

השלישי, ואת אפדת מסכת זהבך (ישעיה ל
כב) עגל מסכה (שמות לב ד) פסלי ונסכי צום
(ישעיה מח ה) כי שקר נסכו (ירמיה י יד) את
סכות מלככם (עמוס ה כו), ענין יציקה ומער •
ומגורתם, ויסך אתם לד' (ש"ב כג טז) ויבא שאול
להסך את רגליו (ש"א כד ד) אך מסך הוא את
רגליו (שופטים ג כד) •

הרביעי, וסכסכתי מצרים (ישעיה יט ב) ואת
איביו יסכסך (שם ט י) •

סכל • סכל נא עצת אחיתפל (ש"ב טו לא)

וגם בדרך נשהסכל הולך (קהלת י ג) סכלות
(שם י א) ודעתם יסכל (ישעיה מד כה) סכלים
(ירמיה ד כב) הסכלת עשו (בראשית לא כח) •

סכך • מתחלק לג' מחלקות: האחד, הסכך
נא עמו ושלם (איוב כב כא) הלאל יסכך גבר כי
יסכך עלימו (שם כב ב) ההסכך הסכנתי (במדבר
כב ל) • ענין תכן הם •

השני, ערי מסכנות (שמות א יא) לך בא אל
הסכך (ישעיה כב טו) ענין אוצרות הם •
השלישי, ותהי למלך סכנת (מ"א א ד) בוקע
עצים יסכך במ (קהלת י ט) ענין חמום •

סכר • ויסכרו מעינות (בראשית ח ב) יסכר
פי רוברי שקר (תלים סג יב) וסכרתי את מצרים
(ישע' יט ד) כל עשי שכר אגמי נפש (שם יט י) •
לשון מסגר •

סכת • הסכת ושמע (דברים כו ט)
סל • מתחלק לו' מחלקות: האחד, סל
המצות (ויקרא ח ב) סלי חרי (בראשית מ טו)
כבוצר על סלסלות (ירמיה ו ט) •

השני, הסללות באו העיר (שם לב כד)
וישפכו סללה על העיר (ש"ב כ טו) • מיני כלי
קרב הם •

השלישי, מסלול ודרך (ישעיה לה ח) במסלה
נעלה (במדבר כ יט) סלו סלו (ישעיה נו יד) סלה
כל אבירי (איכה א טו) סלוח כמו ערמים (ירמיה
נ כו) ויסלו עלי ארחות אידם (איוב ל יב) מסתולל
בעמי (שמות ט יז) דרך לא סלולה (ירמיה יח
טו) • ענין רמיסה הם •

הרביעי, לא חסלה בכתם אופיר (איוב כח טו)
המסלאים בפז (איכה ד ב) • ענין ערך הם •
החמישי, סלסלה ותרוממך (משלי ד ח) סלו
לרכב בערבות (תהלים סח ה) אשרי אדם עוז לו
בך מסלות בלבבם (שם פד ו) ענין רוממות הם •
הששי, עוד יהללך סלה (שם פד ה) • נצח
סלה עולם ועד ענין אחד להם •

השביעי, סלון ממאיר וקוץ מכאב (יחזק' כח
כד) סרבים וסלונים (שם ב ו) ענין קמשונים הם •
סלד • ואסלדה בחילה (איוב ו י) כמו ואשועה

המבאר

רמא קשה לי לחבין המאמר הזה. ואולי כוון לומר אם מלת
על סמוכה אל סוך יהיה פירושה יציקה מרחוק. ואם בלתי
מלת על פירושו כמו רחיצה בקרוב הדבר הנרחק •

רמ' רש"י שם. ומנחם חברו לשון כליון וכן חבר מטר
סוחף. ודונש פתר מטר סוחף כמו מטר סועף כמו מסעף
פארה במערצה [ישעיה לג] •

אחל מחברת סמך

למו (שם מד שו) ולדניאל סגד (דניאל ב מו)
לשון השתחוויה •

סגל • והייתם לי סגלה (שמות יט ה) ליום
אשר אני עושה סגלה (מלאכי ג יז) וסגלת
מלכים (קהלת ב ח) •

סגן • ויד השרים והסגנים (עזרא ט ב)
סגניא ופחותא (דניאל ג ב) ענין נגידים •

סגר • ויריחו סגרת ומסגרת (יהושע ו א)
על המסגרות (מ"א ז כט) וסגר פום אריותא
(דניאל ו כג) היסגרוני בעלי קעילה (ש"א כג יא)
ענין נעילה הם •

סד • מתחלק לב' מחלקות : האחד, מסרות
חבל (ש"ב כב שז) יסוד המזבח (שמות כט יב)
על ארץ יסדה (עמוס ט ו) יסדה ארץ (ישעיה
מח ג) ענין אשיות המה רלט) •

השני, סוד ד' ליראיו (תלים כה יד) נוסדו יחד
(שם ב ב) נמתיק סוד (שם נה שו) בהוסרם יחד
עלי (שם לא יד) בסדם אל תבא (בראשית מט
ו) ואת ישרים סודו (משלי ג לב) ענין רו הם •
סדן • סדן עשתה ותמכר (משלי לא כד)
הגליונים והסדינים (ישע' ג כג) מיני בגדים המה •
סדר • צלמות ולא סדרים (איוב י כב) •
כמשמעו •

סהר • מתחלק לב' מחלקות : האחד, אין
שר בית הסהר (בראשית לט כג) ענין סוגר בית
משמר •

השני, שורך אגן הסהר (שיר ז ג) השביסים
והשהרונים (ישעיה ג יח) וכמהו בלשון ארמי,
והנה השמש והירח (ברא' לו ט) והא שמשא
וסהרא [ח"א] •

סח • סחי ומאוס (איכה ג מה) ונסחתם
מעל הארמה (דברים כח סג) יסח ד' (משלי שו
כה) וסחית עפרה (יחזקאל כו ד) ושמרתם את
משמרת הבית מסח (מ"ב יא ו) יתנסח אע מן
ביתה (עזרא ו יא) •

סא • סב סבא סבך סבל, סג סגד סגל
סגן סגר, סד סדן סדר, סהר, סח סחב סחף, סחר
סחיש, סך סכל סכן סכר סכת, סל סלח סלם
סלע סלף סלק סלת, סם סמדר סמך סמל סמפוניא
סמר, סנסן סנורים סנפיר, סס, ס, סע סעד
סעף סער, סף ספר ספח ספל ספן ספק ספר,
סק סקל, סר סרב סרבל סרח סרן סרעף, סת
סתיו סתם סתר •

סא • סאה סלת (מ"ב ז א) כי כל סאון
סאן רלח) (ישעיה ט ד) בסאסאה (שם כו ח)
וסאתים שיעורים (מ"ב ז א) ענין מדה הם •

סב • סב רמה לך דודי (שיר ב יז) סב אל
אחרי (מ"ב ט יח) הסבי עיניך (שיר ו ה) לבעבור
סבב את פני הדבר (ש"ב יד כ) והוא מסבות
מתהפך (איוב לו יב) אנכי סבתי בכל נפש בית
אניך (ש"א כב כב) סובב סבב הולך הרוח (קהלת
או) מוסבת שם (במדבר לב לח) עד שהמלך
במסבו (שיר א יב) • יסוד אחד לכלם •

סבא • סבאך מהול במים (ישעיה א כב)
ונסבאם סבואים (נחום א י) ונסבאה שכר (ישע'
נו יב) כי סבא וזולל יורש (משלי כג כא) סר
סבאם (הושע ד יח) ענין שכרות המה •

סבך • בסבך בקרניו (בראשית כב יג) •
סבל • הסירותי מסבל שכמו (תלים פא ז)
מתחת סבלות מצרים (שמות ו ו) ויסתבל החגב
(קהלת יב ה) אלופינו מסבלים (תהלים קמד יד)
כח הסבל (נחמיה ד ד) • לשון שורח הם •

סג • מתחלק לב' מחלקות : האחד, כספך
היה לסגים (ישעיה א כב) כסף סגים (משלי כו
כג) היו לי בית ישראל לסיג (יחזקאל כב יח) •
השני, והסג אחור משפט (ישעיה נט יד)
נסגו אחור (שם מב יז) הנסוגים מאחרי ד'
(צפניה א ו) מסיג גבול (דברים כו יז) • ענין
אחורנית המה •

סגד • יסגד לו וישתחו (ישעיה מד יז) ויסגד

המבאר

אחר שאין הווי והנו"ן פעיקר התיבה וכל עי"ש. רלט) בנ"ו
נוסף כאן כן ומוכן •

רלח) הביאור רש"י שם וז"ל : יש פותרין אותו לשון סאח
ומרח. אבל לפי פשט לשון המקרא לא יתכן לפרש מנורתו

מנער רלי (תהלים פח טז) חטאות נעורי
ופשעי (שם כה ז) •

נף • מתחלק לג' מחלקות : האחד, ינופף
ידו (ישעיה י לב) להנפה גוים בגפת שוא (שם
ל כה) הניפו יד (שם יג ב) • כמשמעו •

השני, נפת תשפנה (שיר ד יא) ונפת צופים
(תלים יט יא) נפתי משכבי מר אהלים (משלי ז
יז) פתורנו הטיבותי משכבי • ויתכן להיות מגורתו
גשם נדבות חניף אלהים (תלים סח י) •

השלישי, שלשת הנפת (יהושע יז יא) יפה
נוף (תלים מח ג) ענין מחלקות ופלכים הם לפי
הענין רלו •

נפך • נפך ספיר ויהלם (שמות כה יח) אבן
שהם הוא •

נפש • מתחלק לב' מחלקות : האחד, נפש
כי תחטא (ויקרא ד ב) •

השני, שבת וינפש (שמות לא יז) וינפש בן
אמתך והגור (שם כג יב) ענין מנוח ומרגוע הוא •
נץ • ונוצצים כעין נחשת קלל (יחזקאל א ז)

ופועלו לניצוץ (ישעיה א לא) ענין שביבים המה •
נצח • מתחלק לד' מחלקות : האחד, עד
נצח לא יראו אור (תהלים מו כ) לנצח נצחים
אין עובר (ישע' לד י) ויחי עוד לנצח (תלי' מו י)
נצח ועולם וסלה ענין אחר להם •

השני, וגם נצח ישראל (ש"א טו כט) ואוריד
לארץ נצחם (ישעיה סג ו) ואומר אבד נצחי (איכה
ג יח) משובה נצחת (ירמיה ח ה) • ענין כח
ומעוז הם :

השלישי, ויז נצחם על בגרי (ישעיה סג ג) •
ענינו ויז דמם על בגרי, וההויה תלמר עליו •
הרביעי, למנצח על אילת (תלים כב א) למנצח
בנגינותי (חבקוק ג יט) לנצח על מלאכת בית ד'

(עזרא ג ח) • ענין שיר וזמר ותהלה •

נצר • ועמד מנצר שרשיה (דניאל יא ז)
ונצר משרשיו (ישע' יא א) ענין יניקות אשל המה •
נק • מתחלק לב' מחלקות : האחד, נקי כפים
(תהלים כד ד) ונקה לא ינקה (שמות לד ז) אז
תנקה מאלתי (בראשית כד מא) •

השני, ובנקיקי הסלעים (ישעיה ז יט) • חורי
צורים הם •

נקד • יבש היה נקדים (יהושע ט ה) •
נר • מתחלק לג' מחלקות : האחד, נר לרגלי
דברך (תלים קיש קה) כי נר מצוה (משלי ו כג) •
ומגורתו מנורה, מנורת זהב (שמות כה לא) •
השני, נירו לכם ניר (ירמיה ד ג) ענין עול
הוא • ויתכן להיות מגורתם למען היות ניר לדוד
עבדי (מ"א יא לו) • עול מלכות •

השלישי, כמנור אורגים (ש"א יז ז) •
נרד • נרד וכרכם (שיר ד יד) כפרים עם
נרדים (שם ד יג) •

נשכה • לעשות לו נשכה (נחמיה יג ז)
כמו לשכה •

נשם • נשמת רוח חיים (בראשית ו כב)
מנשמת אל יתן קרח (איוב לו י) ונשמת שדי
(שם לג ד) •

נשר • דרך הנשר בשמים (משלי ל יט)
כנפי נשרים (שמות יט ד) •

נתב • נתב לא ידעו עיש (איוב כח ז) ובמים
עזים נתבינה (ישעיה מג טז) • לשון דרך •

נתח • ונתח אותו לנתחיו (ויקרא א יב) כל
נתח פוּב (יחזקאל כד ד) • חתך לעצמות •

נתר • אם תכבסי בנתר (ירמיה ב כב) חמץ
על נתר (משלי כה כ) •

ותשלם מחברת הנו"ן

המבאר

פתר אותו לשון נוף של אילן, ונקרא הר ציון יפה נוף כי הוא
הר היותים,

רלו רש"י שם. עני אני וגו' מנער. פירש מנחם לשון
חביטה כמו נוער כפיו וכו' ופח הביא מענין נערות.
רלו רש"י. ומנחם חברו כמו שלשת דנפת. אבל דונש

נאספו עלי נכים רלב) (תלים לה שו) •

נכאת • נכאת וצרי ולט (בראשית לו כד) ויתכן להיות מגורתו, ויראם את כל בית נכחה (מ"ב כ"ג) •

נכד • ולניני ולנכדי (בראשית כא כג) ונין ונכד (ישעיה יד כב) בני בנים הם •

נכח • כי נכח עיני ד' (משלי ה כא) עיניך לנכח יביטו (שם ד כה) הלך נכחו (ישעיה נז ב) לא נודע אם הנו"ץ יסוד אם אין •

נכס • בנכסים רבים (יהושע כב ח) עושר ונכסים (קהלת ה יח) ענין הון וממון הם •
נכר • מתחלק לב' מחלקות : האחד, בארץ נכריה (שמות ב כב) ונכרים באו שעריו (עובדיה א יא) לעם נכרי לא ימשל (שמות כא ח) ויתנכר אליהם (ברא' מב ז) למה זה את מתנכרה (מ"א יד ו) •

השני, נכר אתו אלהים בידי (ש"א כג ז) ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו (עובדיה א יב) הלא איד לעול ונכר לפעלי און (איוב לא ג) •

נל • כנלותך לבגד (ישעיה לג א) ולא יטדה לארץ מנלם רלב) (איוב שו כט) • ענין שלפנות הם לפי הענין •

נם • נמו רעך מלך אשור (נחום ג יח) אבירי לב נמו שנתם (תלים עו ו) וקרעים תלביש נומה (משלי כג כא) מעט תנומות (שם ו י) • לשון שנה ותרדמה המה •

נמל • לך אל נמלה עצל (משלי ו ו) הנמלים עם לא עצום (שם ל כה) •

נמר • ונמר חברבורותיו (ירמיה יג כג) נמר שקר על עריהם (שם ה ו) כמשמעו •

נין • אמרו בלבם נינם יחד (תהלים עד ח) לפני שמש ינון שמו (שם עב יז) ונין ונכד (ישע' יד כב) •

נ • ולא חונו איש את עמיתו (ויקרא כה יז) להונותם (יחזקאל מו יח) לא יונה (שם יח ז) הונו בך (שם כב ז) ואחריתו יהיה מנון (משלי כט כא) • ומהפותרים אשר מחברים אליהם העיר היונה (צפניה ג א) •

נס • מתחלק לג' מחלקות : האחד, ונס אל אחת מן הערים (דברים ד מב) ומנוס אנד מנהם (איוב יא כ) • ענין מברכה המה • השני, ושים אתו על נס (במדבר כא ח) ונשא נס (ישעיה ה כו) •

השלישי, נתת ליראיך נס להתנוסס (תלים ס ו) אבני נזר מתנוססות (זכריה ט שז) ד' נסי (שמות יז שז) ד' עזי ומעזי ומנוסי (ירמ' שז יט) ואנד מנוס מקל רלב) (עמוס ב יד) ענין פלא המה •

נע • מתחלק לב' מחלקות : האחד, נוע תנוע ארץ כשכור (ישעיה כד כ) וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער (שם ז ב) והניעותי בכל הגוים כאשר ינוע בכברה (עמו' ט ש) לשון שלפול המה • השני, ובמנענעים ובצלצלים (ש"ב ו ה) • כלי זמר המה, ויתכן להיות מגורת העליון ומיסודתו ונקראו מנענעים מוסב למפעל רלה) •

נעל • מתחלק לב' מחלקות : האחד, נעליכם ברגליכם (שמות יב יא) של נעליך (שם ג ה) על אדום אשליך נעלי (תלים ס י) וחליצה נעלו (דב' כה ט) וכל מערומיהם הלבשו מן השלל וילבשו וינעלו (דה"ב כח שו) •

השני, ויסגר דלתות העליה בעדו ונעל (שופ' ג כג) דלתות העליה נעלות (שם ג כד) על כפות המנעול (שיר ה ה) ברזל ונחשת מנעליך (דברים לג כה) לשון מסגר המה •

נעם • נעמת לי מאד (ש"ב א כו) נשעי נעמנים (ישעיה יז י) ובל אלחם במנעמיהם (תלי' קמא ד) כי נעמה (בר' מט שו) ענין הדר הוא •

נער • מתחלק לב' מחלקות : האחד, וינער ד' (שמות יד כד) ונער פרעה (תהלים קלו שו) וינערו רשעים ממנה (איוב לח יג) התנערי מעפר (ישעיה נב ב) והיה החסן לנערת (שם א לא) כאשר ינתק פתיל הנערת (שופטים שז ט) נם חצני נעיתי • • • ככה ינער האלהים • • • נעור ורק (נחמיה ה יג) נוער כפיו מתמך בשחר (ישעיה לג שו) •

השני, נער קטן (מ"א ג ו) עני אני וגוע

המבאר

רלב) חתוב חוז חוספתי לפי תשובת דונש, ע"ש בתשובת מנוס •
רלה) מוסב למפעל, כלומר שם התואר הנבנה מן הפעל •

רלב) לשון רש"י שם, ומנחם חברו כמו נכאים •
רלב) רש"י שם : מנלם תאותם חיומן מחשבתם והוא כשתי חיבות מן לש, הכנתם כמו וימן לחם המלך וכו' ומנח' מסייעני •

נדבך . נדבכין די אבן גלל . ונדבך די אע
חדת (עזרא ו ד) . לשון כתלים וקירות הם .
נדרן . וישב חרבו אל נדנה (דה"א כא כז) .
כמו אל תערה רל) .
נהג . כי מרחמם ינהגם (ישעיה מט י) הוא
ינהגנו על מות (תהלים מח פו) והמנהג כמנהג
יהוא (מ"ב פ כ) .
נהל . מתחלק לב' מחלקות : האחד , וינהלם
בלחם (בראשית מז יז) אתנהלה לאשי (שם לג
יד) אין מנהל לה (ישעיה נא יח) על מי מנוחות
ינהלני (תלים כג ב) , ענין מנהג .
השני , ובכל הנהלולים (ישעיה ז יט) , מיני
קמשונים הם .
נהק . דינהק פרא עלי דשא (איוב ו ה) .
נהר . מתחלק לב' מחלקות : האחד , נהר
פלגיו (תהלים מז ה) נהרי נחלי דבש וחמאה
(איוב כ יז) .
השני , ונהרו אליו כל הגוים (ישעיה ב ב)
ונהרו אל שוב ד' (ירמיה לא יב) הבישו אליו ונהרו
(תלים לד ו) אל תופע עליו נהרה (איוב ג ד) את
המנהרות אשר בהרים (שופ' ו ב) נהירו ושכלתנו
(דניאל ה יא) ונהורא עמה שרא (שם ב כב) .
ענין מאור הם .
נו . נזה משולח (ישעיה כו י) אל נזה איתן
(ירמיה מט יט) ונות בית (תלים סח יג) . לשון
מעון הם .
נולי . ובתיכון נולי יתשמון (דניאל ב ה) .
ענין שנק ומחראות הוא .
נזם . נזם זהב (בראש' כד כב) ויהי כראות
את הנזם (שם כד ל) ונזמי האף (ישעיה ג כא)
ענין עגולים הם .
נח . מתחלק לד' מחלקות : האחד , בהניח
ד' אלהיך (דברים כה יט) יסר בך ויניחך (משלי
כט יז) למען ינוח (שמות כג יב) כי לא ינוח
שבש הרשע (תהלים יב ג) . לשון מרגוע המה .
השני , ועתה הניחה לי (שמות לב י) ויניחהו
בגן עדן (בראשית ב פו) לא הניח לאיש לעשקם
(דה"א פז כא) . כמו לא עוב .

השלישי , מנחה היא שלוחה (ברא' לב יח)
וכל קרבן מנחתך (ויקרא ב יג) . ענין שי המה .
הרביעי , לך נחה את העם (שמות לב לד)
ונחני בדרך עולם (תלים קלט כד) לנחותם הדרך
(שמות יג כא) .
נחל . מתחלק לב' מחלקות : האחד , נחל
זרד (דברים ב יג) פרץ נחל מעם גר (איוב כח ד)
אחי בגדו כמו נחל (שם ו פו) מנחל בדרך ישתה
(תלים קי ז) .
השני , נחלת ה' בנים (שם קכז ג) כי לא ננחל
אתם (במדבר לב מט) ונחל ה' (זכריה ב פו) .
ענין מורשה הם .
נחם . מתחלק לב' מחלקות : האחד , נחמו
נחמו עמי (ישעיה מ א) וינחם אותם (בראש'
נ כא) כוס תנחומים (ירמיה פז ז) ובירושלים
תנחמו (ישעיה סו יג) .
השני , וינחם ד' כי עשה את האדם (בראש'
ו ו) כי נחמתי כי עשיתם (שם ו ז) ובן אדם
ויתנחם (במדבר כג יט) נחם יסתר מעיני (הושע
יג יד) כי נחמתי (רות ב יג) נחמתי כי המלכתי
(ש"א פו יא) .
נחר . הוד נחרו אימה (איוב לט כ) מנחיריו
יצא עשן (שם מא יב) ראוי להיות ענינו מאפיו
יצא עשן .
נחש . מתחלק לג' מחלקות : האחד , נחשתי
ויברכני ד' (בראש' ל כז) כי נחש ינחש (שם מד
פז) מעונן ומנחש (דב' יח ח) . ענין קסם הוא .
השני , נחשת קלל (יחזקאל א ז) אם בשרי
נחוש (איוב ו יב) לנחשתים הגשו (ש"ב ג לד) .
השלישי , נחש שרף ועקרב (דברים ח פו)
מין צפעון ושפיפון .
נשף . מתחלק לב' מחלקות : האחד , נשף
ושחלת (שמות ל לד) מיני סמים [נ"ב בשמים] .
השני , הנשיפות והשרות (ישעיה ג יט) מיני
עדי הם .
נד . נכה רגלים (ש"ב ד ד) נכאו מן הארץ
(איוב ל ח) תהגו אך נכאים (ישעיה פז ז) ובירו
אנך רלא) (עמוס ז ז) הנני שם אנך (שם ז ח)

המבאר

[רל] עיין לעיל בשרש דין צד 65 . רלא) עין לעיל שרש א נד
צד 28 כי יתכן להעמיד גם האלף להיות יסוד .

א ח ל מ ח ב ר ת נו"ן

עמם (שם י ו) • לשון מבטא הם • ויתכן להיות
מגורתם בעד החלון נשקפה ותיבב (שופטים ד
כח) וישבות הנון מהמלה כיתר המלים •
השני , ומלא פני תבל תנובה (ישעיה כו ו)
עוד ינובין בשיבה (תהלים צב טו) חיל כי ינוב
(שם סב יא) ותירוש ינובב (זכריה ט יז) •

נבח ילא יוכלו לנבח (ישעיה נו י) ולא נודע
אם הנון יסוד אם אין •

נבל • מתחלק לג' מחלקות : האחד , נבל יין
(ש"א י ג) כל נבל ימלא יין (ירמיה יג יב) ונבלי
שמים מי ישכיב (איוב לח לו) • ענין נאדות הם •
השני , בנבל עשור (תהלים לג ב) כנור נעים
עם נבל (שם פא ג) המית נבליך (ישעיה יד יא)
כלי זמר הם •

השלישי , נבלה ושרפה (ויקרא כב ח) נבלתי
יקומון (ישעיה כו יט) או בנבלת חיה שמאזה
(ויקרא ה ב) כמשמעם •

נגב • מתחלק לב' מחלקות : האחד , ערי
הנגב (ירמיה יג יט) צפונה ונגבה (בראשי' יג יד)
מלך הנגב (דניאל יא ה) רוח דרומי הוא •

השני , כי ארץ הנגב נתחני (יהושע טו יט)
כאפיקים בנגב (תלים קכו ד) כסופות בנגב לחלוף
(ישעיה כא א) לשון יבשת הם , וכמהו בלשון
ארמית חרבו המים (בראשית ח יג) נגיבו מיא
(ת"א) •

נגד • מתחלק לב' מחלקות האחד , אך נגד
ה' משיחו (ש"א טו לו) נגדך כל תאוהי (תלים
לח י) ותשב מנגד (בראשית כא טו) כענין מול •
השני , נגיד ומצודה לאומים (ישעיה נה ד)
כי נגידים אדבר (משלי ח ו) כמו נגיד אקרבנו
(איוב לא לו) • ענין משרה הם •

נגן • על נגינת (תהלים סא א) קדמו שרים
אחר נוגנים (שם סח כו) • ענין זמירות הם •
נד • לכל זונות יחנו נדה ואתה נתת את נדניך
(יחזקאל טו לג) ענין אתנן המה רכט) •

נא • נאד נאם נאף נאץ נאק , נב נבח נבל •
נגב נגד נגן • נד נדבך נדן • נהג נהל נהק נהר •
נו נול , נום , נח נחל נחם נחר נחש , נשף ,
נך נכאת נכר נכח נכס נכר • נל נם נמל נמר •
נין , נ , נם , נע נעל נעם נער , נף נפך נפש , נץ
נצח נצר , נק נקד , נר נרד , נשכה נשם נשר ,
נתב נתח נתר •

נא • מתחלק לג' מחלקות : האחד , דבר נא
(שמות יא ב) שמעו נא (במדבר יב ו) שלח נא
(שמות ד יג) •

השני , הניא מחשבות עמים (תהלים לג י)
ואם הניא אביה אתה (במדבר ל ו) שמן ראש
אל יניא ראשי (תלים קמא ה) ולמה תניאון (במד'
לב ו) ויתכן להיות מגורתם אל תאכלו ממנו נא
(שמות יב ט) •

השלישי , מה נאוו על ההרים (ישעיה נב ז)
נאוו לחיך (שיר א י) הנוה והמענגה (ירמיה ו ב) •

נאד • את נאוד החלב (שופטים ד יט)
כנאד בקימור (תהלים קיש פג) ואלה נאדות היין
(יהושע ט יג) שימה דמעתי בנאודך (תהלים נו
ט) • ענין נבלים המה •

נאם • נאם הגבר (משלי ל א) וינאמו נאם
(ירמיה כג לא) נאם פשע לרשע (תלים לו ב) •
ענין מלל הם •

נאף • ונאפופיה מבין שדיה (יהושע ב ד)
האשה המנאפת (יחזקאל טו לב) • לשון זנונים הם •

נאץ • כי נאצו האנשים האלה (במד' טו ל)
כי נאץ נאצת (ש"ב יב יד) שמעתי את כל
נאצותיך (יחזקאל לה כב) לשון חרף המה רכח) •
נאק • וישמע אלהים את נאקתם (שמות ב
כד) מעיר מתים ינאקו (איוב כד יב) • לשון שוע
הם •

נב • מתחלק לב' מחלקות : האחד , בורא נב
שפתים (ישעיה נו יט) פי צדיק ינוב חכמה (משלי
י לא) ויכל מהתנבות (ש"א י יג) והתנביר

המבאר

רכט) רש"י על כנס כנר מי חים [תלים לג ו] אמר • כנר
לשון נובה וכן פי' מנחם ע"כ, ולפ"ז נחסר כאן מחלקה שנית •

רכח) בתהלים י' נ' הביא רש"י על ובוצע ברך נאץ • נאץ
כמו חרף וכן כל לשון נאץ כך פתר מנחם ע"כ •

מרט . ואיש כי ימרץ ראשו (ויקרא יג מ)
אמרטה משער ראשו וזקנו (עזרא ט ג) פתרונה
לפי ענינה . חרב פתוחה לשבח מרטה (יחזקאל
כא לג) ויתן אתה למרטה לתפש בכסף (שם כא
טז) הוחדה וגם מרטה (שם כא יד) למען שבח
שכח הוחדה למען היה לה ברק מרטה (שם כא
טז) . ענין שליפה לפי הענין רכו) .

מרץ . מה נמרצו אמרי יושר (איוב ו כה)
וחבל נמרץ (מיכה ב י) קללה נמרצת (מ"א ב ח)
או מה ימריצך (איוב טז ג) . ענין אחד להם .

מרק . מתחלק לב' מחלקות : האחד , מרקו
הרמחים (ירמיה מו ד) נחשת מרוק (דה"ב ד
טז) ומרק ושטף (ויקרא ו כא) ענין גרידת הכלי
ומבהיקו .

השני , ונתון תמרוקיהן (אסתר ב ג) ובתמרוקי
הנשים (שם ב יב) חברות פצע תמריק ברע (משלי
כ ל) ואת המרק שפוך (שופטים ו ד) ומרק פגלים
(ישעיה סה ד) .

מש . מתחלק לב' מחלקות : האחד , לא
ימוש ספר התורה הזה (יהושע א ח) איך ימיש
לי (מיכה ב ד) לא משו מקרב המחנה (במדבר
יד מד) ימשני ממים רבים (ש"ב כב יז) כי מן
המים משיתוהו רכו) (שמות ב י) .

השני , אולי ימשני אבי (ברא' כו יב) כאשר
ימשש העור (דברי' כח כט) ממשש כמו מנשש
משח . ולמשח קדש קדשים (דניאל ט כד)
יען משח ה' אתי (ישע' סא א) הכהנים המשווחים
(במדבר ג ג) ענין סיכת מרקחת הם .

משי . שש ומשי ורקמה (יחזקאל טז יג) .
משך . נמשך היבל (שמות יט יג) ומשך

אבירים בכחו (איוב כד כב) תמשך לויתן בזכה
(שם מ כה) משך הזרע (תהלים קכו ו) ומשך
חכמה מפנינים (איוב כח יח) משכני אחרך
(שיר א ד) .

משל . מתחלק לב' מחלקות : האחד , להבין
משל ומליצה (משלי א ו) ותמשלני ונדמה (ישע'
מו ה) נמשל כבהמות (תהלים מט יג) ואתמשל
כעפר ועפר (איוב ל יט) ונמשלתי עם יורדי בור
(תלים כח א) ענין דמיון וערך הם .

השני , אתה מושל בגאות הים (שם פט יד)
המשל ופחד עמו (איוב כה ב) ובאה הממשלה
הראשנה (מיכה ד ח) ענין שלטנות המה .

מת . מתחלק לב' מחלקות : האחד , ויהי
מתיו מספר (דברים לג ו) מתוך בחרב יפלו (ישע'
ג כה) כל מתי סודי (איוב יט יט) מתי מספר
(בראשית לד ל) ענין אנשי מנין הם .

השני , מתים בל יחיו (ישעיה כו יד) ועמכם
תמות חכמה (איוב יב ב) כמשמעו .

מתג . ומתגי בשפתך (מ"ב יט כח)
במתג ורסן עדיו לבלום (תלים לב טז) .

מתח . וימתחם כאהל לשבת (ישעיה מ כב)
לשון רקוע הוא .

מתי . מתי תבוא אלי (תהלים קא ב) עד
מתי עשנת (שם פ ה) מתי תנחמני (שם קיש פב) .

מתן . זרזיר מתנים (משלי ל לא) ממתנים
ועד ירכים (שמות כח מב) ומתניהם חמיד המער
(תלים סט כד) .

מתק . וימתקו המים (שמות טו כה) חכו
ממתקים (שיר ה טז) נמתיק סוד (תלים נה טו)
כרבש למתוק (יחזקאל ג ג) .

המבאר

מש וימוש אלא מגורח משה ולשון הוצאה הוא . וכן ימשני ממים
רבים . שאלו היה ממחברת מש לא יתכן לומר משיתוהו אלא
המיותוהו כאשר יאמר מן קם הקימותי . עכ"ל . עיין בביאור
שם ותמצא שהצדיק דעת מנחם . והוא כמו קניתי עם כינוי
הנסתר וזה מן הקל . והתפיסה הזאת אינה קיימת . ישב"ב .

רכו) רש"י . מרטה מנחם חברו לשון שליפה , וכן ויתן
אותה למרטה , וכן כלם .
רכו) רש"י : משיתוהו שחלתה , הוא לשון הוצאה בלשון
ארמי כמשחל ביניתי מחלבה . ובלשון עברי משיתוהו כמו לא
ימוש , לא משו , כך חברו מנחם . ואני אומר שאינו ממחברת

נשלם מחברת מ"ם

עשן (יואל ג ג) ענין מועל המה [נ"ה ענין אחר להם]

השני, מר צרח (צפניה א יד) קראן לי מרה (רות א ד) מרה מאד (מ"ב יד כו) כי רע ומר (ירמיה ב יט) על מצות ומררים (במדבר ט יא) מי המרים (שם ה יח) וברק ממרתו יהלך (איוב ד כה) היא המרה התלויה בכבר

השלישי, ההימיר גוי אלהים (ירמיה ב יא) וימירו את כבודם (תלים קו כ) ובהמרותם תלן עיני (איוב יז ב) ואם המר ימירנו (ויקרא כז לג) ותמורתה כלי פו (איוב כה יז) לשון חליפות המה

הרביעי, והמה מרו ועצבו את רוח קרשו (ישעיה סג י) למרות עליון בציה (תלים עח יז) ימרה את פך (יהושע א יח) כי עם מרי הוא (ישעיה ל ט) שמעו נא המרים (במד' כ י) סורר ומורה (דברים כא יח) ותהיינה מרת רוח (ברא' כו לה) ענין סרבנות הם

החמישי, מראי חלמא לשנאך (דניאל ד טו) ועל מרא שמיא התרוממת (שם ה כג) לשון אדוניות המה

הששי, שור ומריא (ש"ב ו יג) וחלב מריאים (ישעיה א יא) מריאי בשן כלם (יחזקאל לט יח) ושלם מריאכם (עמוס ה כב) ממיני בהמות הם

השביעי, מר ואהלות קציעות (תלים מה ט) מר אהלים וקנמון (משלי ז יז) מר-דרור (שמות ל כג) ענין סמים הם

השמיני, הן גוים כמר מדלי (ישעיה מ טו) **מרג** למורג חרץ חדש (ישעיה מא טו) והמרגים וכלי הבקר לעצים (ש"ב כד כב) הוא כלי הגורן חדש את החטים

מרד המרדים והפושעים (יחזקאל כ לח) ושלש עשרה שנה מרדו (בראשית יד ד) בן נעות המרדות (ש"א כ ל) למרד ביי' (יהושע כב כט) ענין סרבנות הם

מרה וימרחו על השחין ויחי (ישעיה לה כא) מלה זאת אין לה דמיון בתורה, ופתרונה כפי ענינה, ענין חיתול הוא

ונמצה דמו רכנ) (ויקרא א טו) וימציאו בני אהרן (שם ט יב) והנשאר בדם ימצה אל יסור המזבח (שם ה ט) לשון שחיטה [נוו"ל סחיטה] המה

השני, כמץ יסער מגרן (הושע יג ג) וכמץ עבר (ישעיה כט ה) ענין דקות קש המה

השלישי, אם נא מצאתי חן (בראשית ל כז) מצאתי און לי (הושע יב ט) לא מצא עור כנגדו (בראשית ב כ) גם צפור מצאה בית (תהלים פד ד) לא מצתי חן בעיניך (במד' יא יא) לעת מצא (תהלים לב ו) ענין אחד להם, וגם זה קרוב לענינם, ימצאהו בארץ מדבר (דברי' לב י) מצא חן במדבר (ירמיה לא ב) הצאן ובקר ישחט להם (במדבר יא כב) ואל ארץ גלעד ולבנון אביאם ולא ימצא להם (זכריה י י) ולא מצאו להם כן (שופ' כא יד) ענין די צרכם וגם זה קרוב לעליון

ותמצא קנן ידי (ישעיה י יד) חית ידך מצאתי (שם נו י) והנה אנכי ממציא את האדם (זכריה יא ו) חמצא ידך לכל איבך (תלים כא ט) כאשר מצאה ידי (ישעיה י י) ענין השגה המה

הרביעי, מצות תאכלו (שמות יב טו) ורקיני מצות (שם כט ב) וסל מצות (במד' ו טו) וחלת מצת (שמות כט ב) מצה תהיה (ויקרא ב ה)

מצח והיה על מצח אהרן (שמות כח לח) והיה על מצחו תמיד (שם) לעמדת מצחם (יחזקאל ג ח) מצר נתתי מצחך (שם ג ט) כמשמעו לפי ענינו

מק והיה תחת בשם מק יהיה (ישעיה ג כד) ועיניו תמקנה בחריהן (זכריה יד יב) ימיקו וידברו ברע עשק (תהלים עג ח) לשון המסדה הם רכד)

מקל מקל שקד (ירמיה א יא) ויצג את המקלות (בראשית ל לח) ואקה לי שני מקלות (זכריה יא ז) ומקלו יגיד לו (הושע ד יב) ענין מושות ובדים המה

מר מתחלק לח' מחלקות: האחד, ויתמרמר אליו (דניאל ח ז) שמי' לך תמרורים רכה) (ירמיה לא כא) כעת במרום תמריא (איוב לח יט) ותימרות

המבאר

נמקו חברותי [תהלים לח ו] ולא הזכיר מנחם. רכה) רש"י: ומנחם פירש תמרורים ענין מועל. וכן פירש ותמרור עשן.

רכנ) רש"י: ונמצה דמו לשון מיץ אפים, כי אפס חמץ, ולא בשם מנחם. רכד) רש"י על הפסוק וחנשארים בהם ימקו בעונם [ויקרא כו לט] ימקו לשון חמסה כמו ימסו, וכמהו תמקנה בחוריהן.

(דברים א כה) המס ימס (ש"ב יז י) והיה נמסס
נסס (ישעיה י יח) נקדוח אש המסים (שם סד
א) לשון נמוק המה י

השני, ויהי למס עבד (ברא' מש טו) וישימו
עליו שרי מסים (שמות א יא) היתה למס (איכה
א א) וישם המלך אחשורוש מס (אסתר י א) י
ענין עונש וגבוי הם, ויתכן להיות מצורתו מסת
נדבת ידך (דברים טו י) כמו מתנת ידך י

מסד י טוב ילד מסכן וחכם (קהלת ד יג)
איש מסכן חכם (שם ט טו) וחכמת המסכן בויה
(שם ט טו) ארץ אשר לא במסכנת (דברים ח
ט) ענין רלות הם י

מסר י למסר מעל ביי' (במדבר לא טו) י
כמו למעול מעל לפי הענין, וימסרו מאלפי ישראל
(שם לא ה) י

מע י מעי מעי אוחילה (ירמיה ד יט) מעי
מפלה (ישעיה יז א) וצאצאי מעד כמעותיו (שם
מח יט) י

מעד י ולא מעדו קרסלי (ש"ב כב לו) לא
תמעד אשריו (תלים לו לא) ומתניהם תמיד המעד
(שם סט כד) ענין מוש המה י

מעט י וילקטו המרבה והממעט (שמות
טו יז) הממעט אסף עשרה (במדבר יא לב) אל
ימעט לפניך (נחמיה ט לב) מעט מעט אגרשנו
(שמות כג ל) והדל לא ימעט (שמות ל טו) פן
תמעטני (ירמיה כד) לשון מוער הוא י

מעד י שמה מעכו שדיהן (יחזקאל כג ג)
ומעוך וכתות (ויקרא כב כד) ענין עישוי הם י
וחניתו מעוכה בארץ (ש"א כו ז) חניתו תקועה
ומצוגה בארץ ולא נודע אם המ"ם יסוד אם אין י

מעל י למעול מעל ביי' (במדבר ה ו) נפש
כי תמעל מעל (ויקרא ה טו) לא ימעל פיו (משלי
טו י) אנחנו מעלנו באלהינו (עזרא י ב) כמשמעו י

מופת י ונתתי מופתים בשמים ובארץ
(יזאל ג ג) תנו לכם מופת (שמות ז ט) מופת
נתתיך (יחז' יב ו) באתת ובמפתים (דברי' ד לד)
ולא נודע אם המ"ם יסוד במלה, אם אין י וכן
מעוך, וחניתו מעוכה בארץ (ש"א כו ז) י

מץ י מתחלק לך מחלקות : האחד, כי מיץ
חלב יוציא חמאה (משלי ל לג) כי אפס המץ כלה
שד (ישעיה טו ד) למען תמצו (שם סו יא)

וחלופם, ויעבר עלי מה (איוב יג יג) במה אדע
(בראשית טו ח) ובמה יודע איפוא (שמות לג טו)
במה ימי עבדך (תלים קיט פד) עד כמה פעמים
(מ"א כב טו) **למה** י למה זה אנכי (בראש'
כה כב) חנה למה תבכי, ולמה לא תאכלי, ולמה
ירע לבבך (ש"א א ח) י

מן י מתחלק לו מחלקות : האחד, מונה
מספר לכוכבים (תהלים קמו ד) ולא ימנו מרב
(דה"ב ה ו) ובממלאים למני ממסך (ישעיה סה
יא) ומניתי אתכם לחרב (שם סה יב) ולילות עמל
מנו לי (איוב ז ג) גם זרעך ימנה (בראש' יג טו)
מנא מנא תקל ופרסין (דניאל ה כב) המנה יהיה
לכם (יחזקאל מה יב) ענין מספר המה י

השני, וימן יי' דג גדול לבלע את יונה (יונה
ב א) ויקראו בית ישראל את שמו מן (שמות טו
לא) ויאמרו איש אל אחיו מן הוא, כי לא ידעו
מה הוא (שם טו טו) אשר מנה את מאכלכם
(דניאל א י) ענין ערך הם י

השלישי, יי' מנת חלקי וכוסי (תהלים טו ה)
למשה היה למנה (ויקרא ח כט) ומשלח מנות
איש לרעהו (אסתר ט יט) זה גורלך מנת מדיך
(ירמיה יג כה) מנה אחת אפים (ש"א א ה) מנת
שעלים יהיו (תלים סג יא) י ענין חלק הם י
הרביעי, ומהם ממנים על הכלים (דה"א ט
כט) מני שפטיין ודינין (עזרא ז כה) לשון פקידים
הם י

החמישי, עשה פרי למינו (בראשית א יא)
וחיתו ארץ למינה (שם א כד) י כמשמעו י

הששי, ותמונת יי' בייש (במדבר יב ח) כי
לא ראיתם כל תמונה (דברים ד טו) פסל וכל
תמונה (שמות כ ד) י

השביעי, הללוהו במנים ועגב (תלי' קנ ד) כלי
זמר מכלי הנבלים הם לפי הענין י

מנד י והמניכה רי דהבא (דניאל ה ז) ענין
כתר הוא י

מנע י וימנע מרשעים אורם (איוב לח טו)
וימנעו רביבים (ירמ' ג ג) מנעתי מכם את הגשם
(עמוס ד ז) לשון חשך [בג"ה חשיכה] המה י

מס י מתחלק לב' מחלקות : האחד, המסיו
את לב העם (יהושע יד ח) וימס לבב העם (שם
ו ה) תמס יהלך (תלים נח ט) המסו את לבבנו

השלישי, וייראו המלחים (יונה א ה) מלחך
וחגליך (יחזקאל כו כו) משרתי אניות הם •
מלש • והמליטה זכר (ישעיה סו ו) תפלט
פרתו (איוב כא י) כמהו •

מלך • מתחלק לג' מחלקות : האחד, ממלכת
כהנים (שמות יט ו) המלך תמלך עלינו (בראש'
לו ח) ממלך אדם חנף (איוב לד ל) מלכי עלינו
(שופטים ט י) וגמליך מלך בתוכה (ישעיה ו ו)
למחות מלכין (משלי לא ג) ואין שם מלומה בקראו
(ישעיה לד יב) כמשמעו •

השני, וימלך לבי עלי (נחמיה ה ו) להן מלכא
מלכי ישפר עליך (רניאל ד כד) לשון עצה המה •
השלישי, בתתו מורעו למלך (ויק' ב ד) וקלל
במלכו (ישעיה ח כא) ונשאתם את סכות מלככם
(עמוס ה כו) • ענין סמל ואליל המה •

מלק • ומלק את האשו (ויקרא א טו) • ענין
שחיטה הוא כמשמעו, אך שחיטת העוף רבב •
מ • מתחלק לד' מחלקות : האחד, מים קרים
(משלי כה כה) מימינו בכסף שתינו (איכה ה ד)
כי מי נדה (במדבר יט יג) הקורא למי הים (עמוס
ה ח) •

השני, מי ומי ההלכים (שמו' י ח) מי העיר
ממזרח (ישעיה מא ב) •

השלישי, ובמו השחר עלה (בראשית יט טו)
כמוני, כמוד, כמוהו, כמוהם, כמוכם •
הרביעי, מה, אבל מתחלק לענינים הרבה, מה
תאמר בפשך (ש"א כ ד) מה תתן לי (בר' לח טו)
ומה דמות תערכו לו (ישעיה מ יח) מה הדבר
הזה (שמות יח יד) מה הערבון (בראשית לח יח)
ויהי מה ארוץ (ש"ב יח כג) ויש כמהו בענינו,
וחליפתו בנקידתו, ומה קול הצאן הזה באוני
(ש"א טו יד) לא ידענו מה היה לו (שמות לב
א) • וחלופם בענין : מה אהבתי תורתך (תהלים
קיט צו) מה שמך (ברא' לב כו) מה יקר חסודך
אלהים (תלים לו ח) מה טובו אהלך (במדבר כד
ה) מה גדלו מעשיך (תהלים צב ו) עד מה יי'
תאנף לנצה (שם עט ה) ולא אתנו יודע עד מה
(תלים עד ט) עד מה אשור תשבך (במדבר כד
כב) וחלופם, ואחדלה מה מני יהלך (איוב טו ו)

ירם (שמות כט לג) מלאו ידכם היום ליי' (שם
לב כט) כי מלאות אחרי יי' אלהי (יהושע יד ט)
בלא יומו תמלא (איוב טו לב) את מספר ימך
אמלא (שמות כג כו) ובמלאות ימי טהרה (ויקרא
יב ו) והקרובים אליהם, מלאותך ודמעך (שמות
כב כח) פן תקדש המלאה (דברים כב ט) • ענין
מלאה שלמה • והקרובים אליהם, בכסף מלא (בר'
כג ט) בכסף מלא תגהו לי (דה"א כא כב) בקש
יבש מלא (נחום א י) ומי מלא ימצו למו (תלים
עג י) אשר יקרא עליו מלא רעים (ישעיה לא ד) •
והקרובים אליהם, כי מלאו מקדם (שם ב ו) קראו
אחרך מלא (ירמיה יב ו) אשר מלאו לבו (אסתר
ז ה) • והקרובים אליהם כי מלאו ימי (בראש' כ
כא) ומלא ברנת יי' (דברים לג כג) מלאו ארבעה
כדים מים (מ"א יח לד) ומלאות בו מלאות אבן
(שמות כח יז) ישבות על מלאות (שם ה יב) ואת
אבני המלאים (שמות לה כו) יסוד אחד לכלם,
אבל הענינים יפרידום כמעט •

הרביעי, מי ימלל גבורות יי' (תלים קו ב) מי
מלל לאברהם (בראשית כא ו) ובקצה תבל מליהם
(תהלים יט ה) כי מלאתי מלים (איוב לב יח)
הלהוכח מלים תחשבו (איוב ו כו) לשון אמרים
הם •

מלאך • מתחלק לב' מחלקות : האחד,
ולא ישמע עוד קול מלאכמה (נחום ב ד) במלאכות
אלהים לעם (חגי' א יג) ויבא המלאכים (ש"א יא ד)
ומלאך בא אל איוב (איוב א ד) לשון ציר המה •
השני, והמלאכה דויתה דים (שמות לו ו)
לרגל המלאכה אשר לפני (בראשית לג ד) •

מלח • מתחלק לב' מחלקות : האחד, ברית
מלח (במדבר יח יט) במלח תמלח (ויקרא כ יג)
ותהי נציב מלח (בראשית יט כו) •
השני, כעשן במלחו (ישעיה נא ו) בלוי
הסחבות ובלוי מלחים (ירמיה לח יא) • והקרובים
אליהם • כל קבל די-מלח היכלא מלחנא (עזרא ד
יד) ארץ מלחה ולא תשב (ירמיה יז ו) ויזרעה
מלח (שופט' ט מה) ומכרה מלח (צפניה ב ט)
ארץ פרי למלחה (תלי' קו לד) ומשכנותיו מלחה
(איוב לט ו) ענין חרב ושממה המה •

המבאר

רבב) במו"ל בחרב ענין שחיטת העוף • ולא נמצא שם מלת כמשמעו •

הם • כל מטה לחם שבר (תלים קה טו) •
הנני שבר מטה לחם (יחזק' ד טו) • ענין משען לחם •
הרביעי, למטה יהודה (שמות לא ב) • ענין
שבט ומשפחה הם •

החמישי, בפאת מטה ובדמשק ערש (עמוס
ג יב) • וישתחו ישראל על ראש המטה (בראשית
מז לא) • מטה ושלחן (מ"ב ד י) • ענין ערש הם •
הששי, כלא מטה על נבוכדנצר מלכא (דני'
ד כה) • וגור עלאה היא די מטר על מרי מלכא (שם
ד כא) • ענין מגע הם •

מטר • חלקה אחת תמטר (עמוס ד ו)
הנני ממטר לכם (שמות טו ד) • לשון גשם הם •
מד • ואם מד הוא מערך (ויקרא כו ח)
וימכו בעונם (תלים קו מג) • ענין דלות הוא •

מכר • מתחלק לב' מחלקות : האחד, ויצא
ממכר בית (ויקרא כה לג) • כי המוכר אל הממכר
לא ישיב (יחזק' ו יג) • כי נמכרנו אני ועמי (אסתר
ז ד) • וכי תמכרו ממכר לעמיתך (ויקרא כה יד)
והתמכרתם שם לאיביך (דברים כח סח) • תמכר
עמך בלא הון (תלים מד יג) • כמשמעו •

השני, מכר ד' את סיסרא (שופטים ד ט)
וימכרו ביד כושן רשעתיים (שם ג ח) • יען
התמכר לעשות הרע בעיני ד' (מ"א כא ד) •

מל • מתחלק לד' מחלקות : האחד, ומל יי'
אלהיך את לבבך (דברים לו ו) • המלו ליי' (ירמיה
ד ד) • נמלו אתו (בראש' יז כו) • כאשר הם נמלים
(שם לד כב) • בשם יי' כי אמילם (תהלים קיח י)
ופקדתי על כל מול בערלה (ירמיה ט כד) • וקשפת
מלילות בידך (דברים כג כו) • לערב ימולל ויבש
(תלים צו) • ענין גזירה •

השני, מול האלהים (שמו' יח יט) • מול הנגלגל
(דבר' יא ל) • אל מול ההר ההוא (שם לד ג) • ממול
ערפו (ויקרא ה ח) • והוא ישב ממלי (במדבר כב
ה) • בערבה מול סוף (דברים א א) • ענינו קרוב
מלעומת •

השלישי, מלו תוכך חמם (יחזקאל כח טו)
כי מלתי מלים (איוב לב יח) • אנכי מלאתי כה
(מיכה ג ח) • לשון מלואים הם • והקרובים אליהם,
עד יום מלאת ימי מלאיכם (ויקרא ח לג) • למלא אות

א ד) • כי משחתם בהם מום בם (ויקרא כב כה) •
מח • מתחלק לד' מחלקות : האחד, מחיתי
כעב פשעך (ישעיה מד כב) • מחני נא (שמות לב
לב) • אמחנו מספרי (שם לב לג) • ימחו מספר חיים
(תהלים סט כז) • וחפאתם מלפניך אל תמחה
(נחמיה ג לו) • כמשמעו •

השני, אכלה ומחתה פיה (משלי ל כ) • ומחיתי
את ירושלם כאשר ימחה את הצלחת (מ"ב כא
יג) • מחה ענינו קרוב מלחיכה •

השלישי, יען מחאך יד (יחזקאל כה ו) • ימחאו
כף (ישעיה נה יב) • ומחה אל כתף ים כנרת (במ'
לד יא) • וזקיף יתמחה עלהי (עזרא ו יא) • ומחי
קבלו (יחזקאל כו ט) • ענין מכה הם •

הרביעי, ומח עצמותיו ישקה (איוב כא כד)
שמנים ממחים (ישעיה כה ו) • עלות מחים אעלה
לך (תלים סו טו) • וחרבות מחים (ישע' ה יו) •
ענין שומן הם •

מחץ • מחץ ביום אפן מלכים (תלים קי ה)
מחצתי ואני ארפא (דברים לב לט) • למען תמחץ
רגלך בדם (תהלים סח כד) • ימחץ וידיו תרפינה
(איוב ה יח) • וחציו ימחץ (במד' כד ח) • כמשמעו •
מחק • והלמה סיסרא מחקה ראשו (שופט'
ה כו) • ענין מחץ הוא •

מחר • מתחלק לב' מחלקות : האחד, מחר
חדש (ש"א כ יח) • ויהי ממחרת החדש השני
(שם כ כו) • ויאמר למחר (שמות ח ו) • כמשמעו •
השני, ולא רבית במחיריהם (תלים מד יג)
ובלוא מחיר (ישע' נה א) • ומחיר כלב (דב' כג יט) •
מש • מתחלק לו' מחלקות : האחד, ומטה
ידו עמך (ויקרא כה לה) • לעת חמוש רגלם (דבר'
לב לה) • והגבעות תמושינה (ישע' נד י) • בל נמושו
פעמי (תלים יז ה) • במסמרים לא ימוש (ישע' מא
ז) • כמו לא ימוש •

השני, אשבר מטהו מעליך (נחום א יג)
ואשבר משרת עלכם (ויקרא כו יג) • מוסרות ומטות
(ירמיה כו ב) • ענין ניר הם רכא •

השלישי, נקבת במפיו ראש פרזיו (חבקוק ג
ד) • ומשך אשר הכית בו את היאר (שמות יז ה)
כי במטה יחבש קצה (ישעיה כח כו) • ענין מקל

המבאר

רכא) בנ"ו כתוב מוסרות ומוטות לשון אחד, וטעות הוא •

אחל מחברת מס

ואלהא די שכן שמה תמה ימגר כל מלך ועם
(עורא ו יב) • ענין חרם הם •

מד • מתחלק לג' מחלקות: האחד, מי-
מדר בשעלו מים (ישע' מ יב) ומים רתכן במדה
(איוב כח כה) וימדו בעמר (שמות טו יח) ענין
מכילה הם •

השני, מדו בד (ויקרא ו ג) ומדיו קרועים
(ש"א ד יב) ויכרת את מדויהם (ש"ב י ד) על
פי מדותיו (תלים קלג ב) • ענין מלבוש הם •
השלישי, ויתמדד על הילד (מ"א יז כא)
וסבאים אנשי מדה (ישעיה מה יד) איש מדון
(ש"ב כא ד) אנשי מדות (במדבר יג לב) • ענין
אורך הם •

מדוע • מדוע לא אכלתם (ויקרא יז) מדוע
משדי לא נצפנו עתים (איוב כד א) מדוע לא
כליתם (שמות ה יד) מדוע ככה עשית (מ"א א
ו) כמו למה •

מה • ויתמהמה (בראשית יט טז) כי לולא
התמהמהנו (שם מג י) חשתי ולא התמהמהתי
(תלים קיש ס) • ענין בוש [נ"ו בושש] המה •
מהל • סבאך מהול במים (ישעיה א כב) •
אין לפלה זו דמיון בתורה, ופחרונה כפי ענינה
כמו מעורב במים •

מהר • מתחלק לג' מחלקות: האחד, מהר
ימהרנה לו לאשה (שמות כב טו) מהר ומתן
(בראש' לד יב) אין חפץ למלך במהר (ש"א יח
כה) המלה כמשמעה •

השני, כי צר לי מהר ענני (תהלים סט יח)
מהרה חושה אל תעמר (ש"א כ לח) למהר
לשלחם מן הארץ (שמות יב לג) ענין חיש המה
כמשמעו •

השלישי, ולבב נמהרים (ישעיה לב ד) ועצת
נפתלים נמהרה (איוב ה יג) ענין סכלות הם •
מום • בניו מומם (דברים לב ה) לא יגש כי
מום בו (ויקרא כא כג) אין בהם כל מום (דניאל

מא • מאד מאומה מאן מאס, מג מגל מנן
מגר, מד מדוע, מה מהל מהר, מום, מזוזה,
מח מחץ מחק מחר, מש משר, מך מנר,
מל מלאך מלח מלש מלך מלק, מ, מן מנך
מנע, מס מסך מסר, מע מעד מעט מעך מעל,
מופת, מץ, מק מקום מקל, מר מרג מרד מרה
מרש מרץ מרק, מש משה משי משך משל,
מת מתג מתח מתן מתק •

מא • ומאה מכם רבבה ירדפו (ויקרא כו ה)
למאות ולאלפים (ש"א כט ב) עזים מאתים (ברא'
יא כג) • כמשמעו •

מאד • במאד מאד (בראשית יז ב) ובכל
מאדך (דברים ו ה) עד מאד (תהלים קיש ז) •
כמשמעו • וכל מאד בתורה כוותיה •

מאומה • את כל מאומה (בראש' לט כג)
ומאומה אין בידו (שופטים יד ו) אין מאומה
(מ"א יח מג) כמו אין דבר ריש •

מאן • ואם מאן אתה לשלח (שמות ז כו)
עד מתי מאנת (שם י ג) וימאן אביו (בראשית
מח יט) • לשון סרבנות הם •

מאס • המאס מאסת את יהודה (ירמיה יד
יט) שבט בני מאסת כל עץ (יחזקאל כא טו)
שבט מאסת (שם כא יח) ואתה זנחת ותמאס
(תהלים פט לט) כי אם מאס מאסתנו (איכה ה
כב) • לשון געול המה •

מג • למען למוג לב (יחזקאל כא כ) ותמגגני
תשיה (איוב ל כב) ותמוגני ביד עונינו (ישע' סד
ו) נמגו כל יושבי כנען (שמות טו טו) ענין
תמס המה •

מגל • שלחו מגל כי בשל קציר (יואל ד יג)
ענינו כמו הרמש, ולא נודע המ"ם אם יסוד
הוא אם אין •

מגן • אשר מגן צריך (בראש' יד ד) אמגנך
ישראל (הושע יא ח) • כמו אסגין לפי הענין •
מגר • וכסאו לארץ מגרתה (תלים פט מה)

המבאר

וכן למנוג לב, אבל דונש פתר אותם לשון הנעה וכן חתמין
נמנוג וילך והלום וכן כלם •

ריט' בל"ה בחיב אין דבר הכל כמשמעו • ויתכן כי צ"ל אין
דבר כל, חמורה על השלילה •
רד' רש"י, חסין תמס מן פתר מנחם נמנו כל יושבי כנען

- לו (זו) • לשון לעג המדה •
לעג • כל ראי ילעיגו לי (תלים כב ה) בחנפי
 לעגי מעוג (שם לה זו) זו לעגם בארץ מצרים
 (הושע ז זו) ענין קלם וביוון ולצנות הם •
לעז • מעם לעז (תלים קיד א) ענין ודון הוא •
לעט • הלעיטני נא מן האדם (בראשית כה
 ל) • ענין מעם הוא • כמו ועשה לי מטעמים
 (שם כו ד) :
לעז • לענה וראש (איכה ג יט) • ענין מרירות
 הוא •
לף • מלפנו מבהמות ארץ (איוב לה יא) •
 ענינו יורה עליו שהוא לשון למוד מגורת ואאלפך
 חכמה (שם לג לג) פן תאלף ארחתיו (משלי כב
 כה) ומגורתו בנוי לתלפיות (שיר ד ד) •
לפיד • לפיד בוז (איוב יב ה) מפיו לפידים
 (שם מא יא) ולפיד אש (בראשית מז יז) לפידים
 כמשמעו •
לפת • ויחרד האיש וילפת (רות ג ח) וילפת
 שמשון (שופטים מז כט) ילפתו ארחות דרכם
 (איוב ו יח) • ענין אסיפה ריו) המה •
לץ • מתחלק לב' מחלקות : האחד , לץ תכה
 (משלי יט כה) ועתה אל תתלוצצו (ישעיה כח
 כב) אם ללצים הוא יליץ (משלי ג לד) אנשי לציון
 (שם כט ח) ולצים לציון חמדו להם (שם א כב)
 לשון לעג ותעתועים המה •
 השני , מלאך מליץ (איוב לג כג) כי המליץ
 בינתם (ברא' מב כג) להבין משל ומליצה (משלי
 א ו) לשון פשר ופתרון הם •
לק • כאשר ילק הכלב (שופטים ז ה) ויהי
 מספר המלקקים (שם ז ו) ענין לחך הם •
לקח • מתחלק לענינים הרבה : ומיסוד אחד
 הם נגזרים • האחד , כי לקח טוב נתתי לכם
 (משלי ד ב) יערף כמטר לקחי (דברים לב ב) •
- השני , ומלקחיה ומחתתיה (שמות כה לח)
 במלקחים לקח מעל המזבח (ישעיה ו ו) ולשוני
 מדבק מלקוחי ריח) (תלים כב זו) הן השנים אשר
 דומות למלקוחי חרשים •
 השלישי , ומלקוח עריץ ימלט (ישע' מט כה)
 היקח מגבור מלקוח (שם מט כד) את השבי ואת
 המלקוח (במדבר לא יב) •
 הרביעי , כי מאיש לקחה זאת (בראש' ב כג)
 לקח פר אחד בן בקר (שמות כט א) לקח את
 ספר התורה הזה (דברים לא כו) •
לקט • וילקט יוסף (בראשית מז יד) לקטו
 לחם משנה (שמות מז כב) ובילקוט וקלעו בידו
 (ש"א יז מ) ולקט קצירך לא תלקט (ויקרא יט ט)
 ופרט כרמך לא תלקט (שם יט י) לקט כמשמעו •
לקש • והנה לקש אחר גוי המלך (עמוס ז
 א) ופיהם פערו למלקוש (איוב כט כג) בעתו
 יורה ומלקוש (דברים יא יד) וכרם רשע ילקשו
 (איוב כד ו) מורה ומלקוש בראשון (יואל ב כג) •
לש • לושי ועשי עגות (ברא' יח ו) והנשים
 לשות בצק (ירמיה ז יח) מלוש בצק עד חמצתו
 (הושע ז ד) ותקח קמח ותלש (ש"א כה כד) •
 ענין בציקה הם •
לשם • לשם שבו ואחלמה (שמות כה יט) •
לשן • ואת לשון הזהב (יהושע ז כד) לשון
 אש (ישעיה ה פר) אל תלשן עבד אל אדניו (משלי
 ל י) מלשני בסתר רעהו (תלים קא ה) את לשון
 ים מצרים (ישעיה יא מז) כמשמעו :
לתח • ויאמר לאשר על המלתחה (מ"ב י
 כב) • כלי בגדים הנחבשים •
לתך • ולתך שעורים (הושע ג ב) ממיני
 מדות הוא :
לתע • מלתעות כפירים נתן יי' (תהלים נח
 ז) ואשברה מלתעות עול (איוב כט יז) •

ותשלם מחברת למ"ד

המבאר

ריח) רש"י : ומנחם פתר מלקוחי כמו במלקחים לקח .
 וחמלקחות הן השנים אשר דומות למלקוחי חרשים .

ריו) פי' אחיזה , בנר"ו נראה כי תקן ר' ישבב ת פיס ה
 תחת אסיפה ומעית הוא .

לויתן . העתידים ערר לויתן (איוב ג ח) על לויתן נחש ברח (ישעיה כו א) תמשך לויתן בחכה (איוב מ כה) ראשי לויתן (תהלים עד יד) . ענין תנין , בו נמשלו זדים , ודמו אליו פריצים .

לול . ובלולים יעלו על התיכנה (מ"א ו ח) ללא תכלית (שמו' כו ד) חמשים ללא (שם כו ה) **לז** . מתחלק לג' מחלקות : האחד , מי האיש הלוח (בראשית כד סה) דבר אל הנער הלז (זכריה ב ח) הארץ הלז (יחזקאל לו לה) כמשמעו .

השני , אל יליו מעיניך (משלי ד כא) ונלווים במעגלותם (שם ב טו) ותבטחו בעשק ונלוו (ישע' ל יב) . לשון נפתל [נ"ו ענין פתלתל] ומוטה הם . השלישי , לח ולוז וארמון (בראשית ל לז) : ממיני ארזים הם .

לח . מתחלק לב' מחלקות : האחד , לחים ויבשים (במדבר ו ג) ולא נס לחה (דברים לר ז) הקטפים מלוח עלי שיח (איוב ל ד) הובשתי עץ לח (יחזקאל יז כד) מקל לבנה לח (בראשית ל לז) לשון רשיבה הם .

השני , לחיו כערוגת הבשם (שיר ה יג) ודמעתה על לחיה (איכה א ב) על לחיי עמים (ישעיה ל כח) יתן למכהו לחי (איכה ג ל) ולחיי למרשים (ישעיה נ ו) . כמשמעו .

לחך . ילחנו עפר כנחש (מיכה ז יז) כלחך השור (במדבר כב ד) ועפר רגלך ילחנו (ישעיה מט כג) אשר בתעלה לחכה (מ"א יח לח) .

לחם . מתחלק לג' מחלקות : האחד , אל תלחם את לחם רע עין (משלי כג ו) לחם אבירים (תהלים עח כה) כי לחמם לנפשים (הושע ט ד) לחמו במעיו נהפך (איוב כ יד) לכו לחמו בלחמי (משלי ט ה) . כמשמעו .

השני , ולחמם כגללים (צפניה א יז) וימטר עלימו בלחמו (איוב כ כג) ולחמי רשף (דברים לב כד) לחם אשה ליי' (ויקרא ג יא) לשון בשר הם . השלישי , לחם את לחמי (תהלים לה א) כיום הלחמו ביום קרב (זכריה יד ג) או לחם שערים (שופטים ה ח) לחם יחלצני (תלים נו ב) . לשון מלחמה הם .

לחץ . וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם (שמות ג ט) לחם צר ומים לחץ (ישעיה ל ד) ותלחץ אל הקיר (במדב' כב כה) בלחץ

איוב (תלים מב י) . לשון מצוק הם . **לחש** . מתחלק לב' מחלקות : האחד , יחור עלי יתלחשו (תלים מא ח) לקול מלחשים (שם נח ו) אם ישוך הנחש בלא לחש (קהלת י יא) ונבון לחש (ישעיה ג ג) צקון לחש (שם כו טז) כי עבדיו מתלחשים (ש"ב יב יט) מדברים בלש ובנחת . השני , ובתי הנפש והלחשים (ישעיה ג ד) . ממיני עדי הם .

למש . לשש כל חרש נחשת (בראשית ד כב) צרי ילשוש עיניו לי (איוב טז ט) כתער מלשש (תלים נב ד) לשון חרוד המה :

ליל . ליל שמרים הוא ליי' (שמות יב מב) שייתי כליל צלך (ישעיה טז ג) לילה לכם מחוון (מיכה ג ו) . כמשמעו .

לך . בלכתם ילכו (יחז' א יז) לכו נא ונוכחה (ישעיה א יח) אלך אשובה (הושע ה טו) מלכת ברחבתינו (איכה ד יח) שועלים הלכו בו (שם ה יח) אם יהלך איש על הנחלים (משלי ו כח) ויבא הלך (ש"ב יב ד) כמשמעו .

לכד . נלכדה רגלם (תלים ט טז) ומלכרתו עלי נתיב (איוב יח י) ונלכד את כל עריו (רב' ב לר) ולכוד לא ילכוד (עמוס ג ה) . לשון תופש המה . **ל** . הילל ברוש (זכריה יא ב) כי ילילו על משכבותם (הושע יד) ויתכן להיות מגזרתם הרה ללח (ש"א ד יט) . לשון אנינות .

למד . למדו היטב (ישעיה א יז) למדו לשונם (ירמיה ט ד) ויתכן להיות מגזרתם במלמד הבקר (שופטים ג לא) כמו דרבן המדריך .

לן . מתחלק לב' מחלקות : האחד , וילן העם על משה (שמות יז ג) אשר המה מלינים עלי (במ' יד כו) אשר הלינתם עלי (שם יד כט) את תלנות בני ישראל (שם יז ד) . לשון חערומות הם .

השני , ובא ולן (ש"ב יב טז) ובהמרותם תלן עיני (איוב יז ב) . גבע מלון לנו (ישעיה י כט) כמלונה במקשה (שם א ח) ולנו בגבעה (שופט' יט יג) . מלון כמשמעו .

לע . על כן דברי לעו (איוב י ג) ושתו ולעו (עובדיה א טז) ילע קדש (משלי ד כה) ושמרת שכן בלעך (שם כג ב) ואפרחיו יעלעו דם (איוב לט ל) ענין בליעה המה .

לעב . ויהיו מלעבים במלאכי האלהים (דה"ב

ברית המה ירד

לבד • מתחלק לב' מחלקות : האחד , משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד (זכריה יב יב) להם לבדם נתנה הארץ (איוב מו יט) כבשת הצאן לבדה (בראשית כא כח) אשר הצבת לבדנה (שם כא כט) לשון יחור המה •
השני , לבד ממכריו על האבות (דברים יח ח) מלבד שבתת יי' (ויקרא כג לח) לבד מאיל וצבי (מ"א ה ג) • כמו מבלעדי :

לבש • ועם לא יבין ילבש (הושע ד יד) ואויל שפתים ילבש (משלי י ח) • ענין יתחייב •
לביא • התצוד ללביא שרף (איוב לח לפ) מה אמך לביא (יחזקאל יט ב) נפשי בתוך לבאים (תלים נו ח) לביא וליש (ישעיה לו ו) • שחץ , שחל , אריה , וכפיר • ענין אחד להם •

לבן • מתחלק לג' מחלקות : האחד , לבנים נפלו (ישעיה פ ט) כמעשה לבנת הספיר (שמות כד י) ושמנתם במלש במלבן (ירמ' מג ט) ותהי להם הלבנה לאבן (בראשית יא ג) קח לך לבנה (יחזקאל ד א) כמשמעו •

השני , מחשף הלבן (בר' לו) הלבנו שריגיה (יואל א ו) כשלג ילבינו (ישע' א יח) ולבן שנים מחלב (ברא' מט יב) • והוא כורע גד לבן (שמו' מו לא) לבנה אדמדרמת (ויקרא יב מג) • לשון חיור :

השלישי , וחפרה הלבנה (ישעיה כד כג) יפה כלבנה (שיר ו י) והיה אור הלבנה (ישעיה לו כו) ענין ירח המה •

לבש • לבוש מלכות (אסתר ו ח) לבוש הברים (יחזקאל מ יא) ואתה לבש בגדיך (מ"א כב ל) וילבש אתו בגדי שש (בראשית מא מב) אשר לבש (ויקרא מו כג) • לשון מעטה המה •
לג • ולג אחד שמן (ויק' יד י) ואת לג השמן (שם יד יב) • ענין מדה הם שמורדין בו •

לד • בשרם לרת חק (צפניה ב ב) עת ללדת (קהלת ג ב) כי הילדות והשחרות הבל (שם יא י) ומולדותך ביום הולדת אותך (יחזקאל מו ד) יום הולדת את פרעת (בראשית מ כ) ויולד בנים

ובנות (שם ה ד) , כמשמעו •

לה • ותלה ארץ מצרים (בראשית מו יג) כמתלהלה הירה זקים (משלי כו יח) ענין סכלות המה רטו •

להב • מתחלק לב' מחלקות : האחד , הצב להבות אש (תלים כט ז) להבת שלהבת (יחזקאל כ מו) ולהבה לא חבער בך (ישעיה מג ב) ולהבה להפיה (יואל א יט) בלהב המזבח (שופטים יג כ) פני להבים פניהם (ישעיה יב ח) •

השני , ויבא גם הנצב אחר הלהב (שופטים ג כב) להב חנית וכידון (איוב לפ כג) ולהבת חניתו (ש"א יז ז) •

להג • ולהג הרבה יגיעת בשר (קהלת יב יב) ענין הגיגי , כותבי ספרים לפי הענין , ויתכן להיות מגזרתו הגות (תלי' מט ד) והגיון (שם יט טו) • וישבות הלמ"ד מיסוד המלה , ויהי פתרונו להגות הרבה יגיעת בשר •

להט • מרחלק לב' מחלקות , האחד , משרתיו אש להט (תהלים קד ד) ואחריו תלהט להבה (יואל ב ג) ותלהט מוסרי הרים (דברים לב כב) ולהט אתם (מלאכי ג יט) ענין להבת המה • השני , חרשמי מצרים בלהטיהם כן (שמו' ז יא) • ענין כשפים הם •

להם • דברי נרגן כמתלהמים (משלי יח ח) ענינו יורה עליו , כמתוה רטו •

להק • להקת הנביאים (ש"א ט כ) • ענין קבוץ הוא •

לו • מתחלק לב' מחלקות : האחד , אם כסף תלוה (שמו' כב כד) מלוה יי' חונן דל (משלי יט יז) הוא ילוך ואתה לא תלונו (דברים כח מד) לוינו כסף (נחמיה ה ד) כמשמעו •

השני , הנלוים על יי' לשרתו (ישעיה נו ו) ונלוה הגר עליהם (שם יד א) ונלוו גוים רבים (זכריה ב טו) וילוו עליך (במדבר יח ב) ונלוו עליהם רבים (דניאל יא לד) והוא ילונו בעמלו (קהלת ח טו) והקרוב אליהם , ילוה אישי אלי (בר' כט לד) כי לוית חן (משלי א ט) כמעט איש ולוית סביב (מ"א ז לו) • ענין מחברת ודבק המה •

המבאר

רטו) חמלה הזאת נמצאת רק בל"ח ויתכן לפרשה מן והחיות הו [יחזקאל ט ד] . כלומר רטו . וכן פירש הפרדון .

ר"ד) מן ולא ברח אתם לחם [ש"ב יב יז] .
רטו) עיין לעיל בשרש גבה צד 51 אשר האריך שם המחבר בפירוש מתלהלה הירה זקים .

פתח ים כנרת (במד' לד יא) אל כתף הבית הימנית
(מ"א ו ח) • כמשמעו •

כתר • כתר מלכות בראשו (אסתר ו ח)
שבעה לכתרת האחת (מ"א ז יז) כתר לי זעיר
ואחוק (איוב לו ב) כתרו את בנימין (שופטים
כ מג) אבירי בשן כתרוני (תהלים כב יג) בי
יכתירו צדיקים (שם קמב ח) • לשון הקפה הם •
ואע"פ שהכתר כעמדת וכנור שלשתם לשון הקף
הם, על דבר שמקיפין את הראש, על כן נכון
לדבר עומדים אל דוד ייא) (ש"א כג כו) וכתרו את
בנימין (שופטים כ מג) ארחי ורבעי זרית (תהלים
קלש ג) • ענין אחד להם •

כתש • אם תכתוש את האויל במכתש (משלי
כו כב) לשון כתיית הם •

עליו מכתב (שמות לט ל) ומכתבי עמל כתבו
(ישעיה יא) ענין מחוקק הם •

כתל • עומד אחר כתלנו (שיר ב ט) די
כתל היכלא די מלכא (דני' ה ה) ענין קיר המה •
כתם • מתחלק לב' מחלקות : האחד,
ראשו כתם פו (שיר ה יא) ישנא הכתם הטוב
(איכה ד א) בכתם אופיר (איוב כח טז) ולכתם
אמרתי מבטחי (שם לא כד) מכתם לדוד ריב)
(תהלים טז א) •

השני, נכתם עונך (ירמיה ב כב) לשון בהיר
הוא •

כתן • כתנות עור (ברא' ג כא) כפי כתנתי
יאורני (איוב ל יח) •

כתף • ולכתף השנית (שמות כו טו) על

ותשלם מחברת כ"ף

אחל מחברת למ"ד

כא י) וילט פניו באדרתו (מ"א יט יג) פני הלוט
הלוט על כל העמים (ישעיה כה ז) ושמנתם
במלט במלבן (ירמיה מג ט), ענין כסות המה •
השני, ואני אתנהלה לאמי (בראשית לג יד)
לאמי לי לנער לאבשלום (ש"ב יח ה) ותבא אליו
בלש (שופטים ד כא) ההלכים לאמי (ישעיה ח ו)
בנחת לפי הענין •

לב • מתחלק לב' מחלקות, האחד, לב חכם
לימינו (קהלת י ב) לב בשר (יחזקאל יא יט) לב
חרש (שם יח ל) לבנתני אחתי כלה, לבנתני
באחד מעיניך (שיר ד ט) ואיש נבוב ילבב (איוב
יא יב) לבבות כמשמעו • ויש לב הנדבר בלשון
בני אדם כאלה, בלבב ימים (יונה ב ד) בלב ימים
גבולך (יחז' כו ד) קפאו תהמת בלב ים (שמות
טו ח) עורנו חי בלב האלה (ש"ב יח יד) עד לב
השמים (דברים ד יא) בלבת אש (שמות ג ב) •
השני, ותלבב לעיני שתי לבבות (ש"ב יג ו)
ותלבב לעיניו ותבשל את הלבבות (שם יג ח) ענין

לא • לאמי • לב לבר לבש לביא לבן לבש • לג
לד • לה להב להג להט להם להק • לו לויתן לול •
לו • לח לחך לחם לחץ לחש • לט למש • ליל •
לך לכד • לי • למד • לן • לע לעב לעג לעז לעט
לען • לף לפיד לפת • לץ • לק לקח לקט לקש • לש
לשם לשן • לתח לתך לתע •

לא • מתחלק לב' מחלקות : האחד, לא יש
בינינו מוכיח (איוב ט לג) אשר לא יעדה (שמות
כא ח) אשר לא כרעים (ויקרא יא כא) אשר לא
חמה (שם קה ל) • לשון בל המה •

השני, ונלאו מצרים לשתות (שמות ז יח)
וילאו למצא הפתח (בראש' יט יא) ומה הלאותך
ענה בי (מיכה ו ג) הנסה דבר אליך תלאה (איוב
ד ב) אך עתה הלאני (שם טז ז) את כל התלאה
(שמות יח ח) הנה מתלאה (מלאכי א יג) • ענין
עמל ויגיעה המה •

לאט • מתחלק לב' מחלקות : האחד, והמלך
לאט את פניו (ש"ב יט ה) לוטא בשמלה (ש"א

המבאר

ריב) רש"י מכתם לדוד לשון עטרה כמו כתם וכו' • ולא חוכיר ממחם • ריג) בכל ההעתיקות כתיב עומרים את חחר •

פנים במשפט (דברים א יז) • כמשמעם •

השביעי, שלשים כר סלת, וששים כר קמח
(מ"א ה ב) ועד חנמין כורין מאה (עזרא ז כב)
מיני מדה המה •

השמיני כור הברזל (מ"א ח נא) כהתוך כסף
בתוך כור (יחז' כב כב) ועופרת ובדיל אל תוך כור
(שם כב כ) כלי מכלי צורף הוא, ויתכן להיות
המחלקת הדביעית קרובה לזאת •

התשיעי, מכרתך ומלדתך (שם טז ג) כלי
חמס מכרתיהם (ברא' מש ה) איש מאת מכרו
(מ"ב יב ו) לבד ממכריו על האבות (דברים
יח ח) לשון תולדות המה •
העשירי, ואת הכיור ואת כנו (שמות ל כח)
ויעש הירום את הכירות (מ"א ז מ) מיני כדים
וכלי מים הם •

העשתי עשרה, עם חלב כרים (דברים לב יד)
ואויבי יי' כיקר כרים (תלי' לו כ) בריאי צאן המה •
השתיים עשרה, ותשמם בכר הגמל (בראש'
לא לד) ענין כסתות הוא •

כרוב • את כרוב ממשח הסוכך (יחזקאל
כח יד) והיו הכרובים פרשי כנפים (שמות כה כ)
חבנית צורה המה •

כרבלי • ודוד מכרבלי במעיל בויץ (דה"א טו
כו) וכרבלתהון ולבושיהון (דני' ג כא) ענין כסות
ומלבוש המה •

כרך • וחרכך בויץ וארגמן (אסתר ח טו) •
כרכב • תחת כרכב המזובח (שמות כו ה)
תחת כרכבו מלמשה (שם לח ד) • ענינו תחת
שפת המזובח •

כרכם • נרד וכרכם (שיר ד יר) צמח מצמחי
אדמה הוא, צמרתו אדומה עשויה לצבוע •

כרם • כרמי שלי לא נשרתי (שיר א ה) כרם
היה לשלמה (שם ח יא) כרמי שלי לפני (שם ח
יב) וכרמינו סמדר (שם ב טו) • כמשמעו •

כרמל • מתחלק לג' מחלקות : האחד וכרמל
בצקלנו (מ"ב ד מב) אביב קלוי באש גרש כרמל
(ויקרא ב יד) • מלילות חטה המה •

השני, ובארגון וכרמיל ותכלת (דה"ב ב ו) •

ממיני צבעים המה :

השלישי, וככרמל בים יבוא (ירמיה מו יח) הר
הכרמל (מ"א יח יט) והכרמל ליער יחשב (ישע'
כט יז) הר מהרי גבנונים הם •

כרע • כרע בל (ישע' מו א) בלתי כרע תחת
אסיר (שם י ד) קרבו וכרעיו (שמות כט יז) אשר
לא כרעים (ויקרא יא כא) מכרע על ברכיו (מ"א
ח נד) נשתחווה ונכרעה (תהל' צה ו) ענין אחד
להם •

כרש • מלא כרשו מעדני (ירמיה נא לד) •
ענין כרס ובשן הוא, ויש מהפותרים אשר מחברים
אל מלה זאת יכרסמנה חזיר מיער (תלים פ יד) •
כרת • כרת ברית (שמות לד י) ויכרתו
שניהם ברית (בראשית כא כז) נכרתה ברית אני
ואתה (שם לא ד) ויכרת יהוידע את הנרית
(מ"ב יא יז) • לשון גזרה המה •

כשב • והכשבים הפריד יעקב (בראשית ל מ)
נקבה מן הצאן כשבה (ויקרא ב ו) • קשישי צאן
המה (ד) •

כשל • מתחלק לב' מחלקות : האחד, כשל
בעוני כחי (תלים לא יא) כי כשלה ירושלים (ישע'
ג ח) ולפני כשלון (משלי טז יח) ואין בשבטיו
כושל (תלים קה לו) לשון נגף המה •

השני, בכשיל וכילפות יהלמון (שם עד ו) •
ממיני כלי ברזל מכלי קרב הוא •

כשפה • מכשפה לא תחיה (שמות כב יז)
ברב כשפך (ישעיה מז ט) וכשפיה הרבים (מ"ב
ט כב) • ענין חברים המה (יא) •

כשיר • ויתרון הכשיר חכמה (קהלת י י)
מוציא אסירים בכושירות (תהלים סח ז) ענין יושר
ותבונה הם [נ"ו ונכונה] • ידיה שלחה בכישור
(משלי לא יט) •

כת • וכתתו חרבותם לאתים (ישעיה ב ד)
כתתו אתיכם לחרבות (יואל ד י) וכתתו את הארץ
(זכריה יא ו) מבקר לערב יכתו (איוב ד כ) כתית
למאור (שמות כו כ) • ענין שחק המה •

כתב • ואת פתשגן כתב הרת (אסתר ד ח)
מכתב לחזקיהו מלך יהודה (ישעיה לח ט) ויכתבו

המבאר

(ד) תרגום במאה קשיטה [בראשית לג יט] במאה חורפן •
וכבשות הצאן [בראשית כא כח] תרגם ג"כ חורפן דעאן •
(יא) מן חובר חבר [דברים יח יא] •

(ט) רש"י ביחזקאל [כט יד] • על הכתוב על ארץ מכורתם
אמר : לשון אחר מכורתם כמו תולדותם וכן חברו מנחם ע"כ כל
וכאן נשמט הכתוב הזה ע"י המעתיקים •

הכפירים שאגים לשרף (תלי' קד כא) לבאים המה •
התשיעי, נלינה בכפרים (שיר ז יב) בכפרים
בבקעת אונו (נחמיה ו ב) בערים ובכפרים (דה"א
כו כה) ערי פרזות המה •

העשירי, כפורי זהב שלשים, כפורי כסף
משנים (עזרא א י) ולכפורי הזהב במשקל לכפור
וכפור, ולכפרי הכסף במשקל לכפור וכפור (דה"א
כח יז) כלים מכלי הקדש המה •

כפש • הכפישני באפר (איכה ג טז) • ענין
פלישה המה, וזה פתרונו לפי ענינו •

כפת • כפתו בסרבליהון (דניאל ג כא) הלא
גברין תלתה רמינא לגו נורא מכפתין (שם ג
כד) ענין אסירה המה • וכמהו ויגמל שקדים
(במדבר יז כג) וכפית שיגדין (ת"א שם) •

כר • מתחלק ל"ב מחלקות, האחד, ויכרה
להם כרה גדולה (מ"ב ו כג) יכרו עליו חברים
(איוב מ ל) להכרות את דוד (ש"ב ג לה) לשון
אירוחה המה, כותבים להכרות וקוראים להברות
יה) והענין אחד •

השני, כי יכרה איש בר (שמות כא לג) כרו
לפני שיחה (תלים נו ז) בור כרה ויחפרהו (שם
ז טז) ומכרה מלח ושממה (צפניה ב ט) כרה
שחת בה יפל (משלי כו כז) לשון חפר המה •

השלישי, מפוז ומכרר (ש"ב ו טז) • ענין
מכרר כמו מרקד •

הרביעי, תנור וכירים יחץ (ויקרא יא לה)
ככור אש בעצים וכלפיד אש בעמיר (זכריה יב ו)
ענין תנור הם •

החמישי, ובצנים ובפרדים ובכרורות (ישעיה
סו ד) שלהו כר (שם טז א) לכרים ולרצים (מ"ב
יא ד) ואת הכרי ואת הרצי (שם יא יט) ממיני
בהמות המה •

הששי, הכר נא הכתנת בנך (בראשי' לו לב)
ויכירה ויאמר (שם לו לג) ואין לי מכיר (תהלים
קמב ה) יהי מכירך ברוך (רות ב יט) לא תכירו

כפל • כפלים בכל חמאתיה (ישעיה מ ב)
כי כפלים לתושיה (איוב יא ו) וכפלת את היריעה
הששית (שמות כו ט) ותכפל חרב שלישתה
(יחזקאל כא יט) ענין משנה הם •

כפץ • בחסר ובכפץ גלמוד (איוב ל ג) כפנה
שרשיה עליו (יחזקאל יז ו) לשון רעבון המה,
וכמהו הרבה בלשון ארמית, וכל רעב בלשון
ארמית כפנא •

כפים • וכפים מעץ יעננה (חבקוק ב יא) •
לב אשל וקמר עץ הוא יה) •

כפר • מתחלק ליוד מחלקות: האחד, הדם
הוא בנפש יכפר (ויק' יז יא) נתתי כפרך מצרים
(ישעיה מג ג) כפר נפש איש עשרו (משלי יג ח)
אם כפר יושבת עליו (שמות כא ל) לא יתן לאלהים
כפרו (תלים מט ח) לא ישא פני כל כפר (משלי
ו לה) וכפר אדמתו עמו (דברים לב מג) • ענין
פדיון, קרוב לתמורה הוא •

השני, אך קרובה היא לראשונה, יכפר עון
(תלים עח לה) ולא רץ לא יכפר (במדבר לה לג)
ואת המזבח יכפר (ויקרא טז לג) •

השלישי, וכפר בריתכם את מות (ישע' כח יח)
אכפרה פניו במנחה (בראשית לב כא) ואיש חכם
יכפרנה (משלי טז יד) ענין הפרה היא •
הרביעי, וכפרת אתה מבית ומחוץ בכפר
(ברא' ו יד) אין למלה זו דמיון בתורה ופתרונה
לפי ענינה חיפוי ספינות •

החמישי, כפור כאפר יפור (תהלים קמז טז)
דק ככפר (שמות טז יד) וכפר שמים מי ילדו
(איוב לח כט) • ענין אבקת קרח המה •

הששי, אשכל הכפר (שיר א יד) כפרים עם
נרדים (שם ד יג) כמשמעו •

השביעי, מעל הכפרת (במדבר ז פט) משני
קצות הכפרת (שמות כה יח) ולפני הכפרת יזה
שבע פעמים (ויקרא טז יד) • לשון מכסה הוא •
השמיני, והנה כפיר אריות (שופטים יד ה)

המבאר

להברותי ולבסוף להכרותי. וכתב הר"ק בשם אביו ז"ל
פירוש על מאמר הנ"ל כי לשון כרה היא ארוחה גדולה. וברה
היא ארוחה קטנה: בתחלה הפעירו בו שיאכל מעט וזהו
להברותי, כמו ואברה מידי שהוא אכל מעט כדרך החולח.
ולבסוף להכרותי שיאכילוהו הרבה אחר כן כאשר יחל לאכול
מעט. ע"כ. אולם הר"ק ורבינו יונה כתבי שלא מצאו כתוב
לה כרות בשום ספר מדויק ולא בכסופות וגם לחז"ל היה
לפניהם נוסחת קניקוט ודירוססי חנוכרת.

(רו) זאת נוסחת וז"ל: ויתכן להצדיק הנוסחה הזאת ולומר
כי פירוש מלת כפים לב העץ וקוטרו, אמנם הספק הוא אם
כבר השתמש מנחם במלת קוטר שהיא ערבית השגורה בפי
התוכנים האחרונים להורות על הקו החולך דרך מרכז הכדור
מן הקצה האחד עד הקצה השני. ובנ"ה כתוב לשון אשל קטן
עץ הוא,

(רח) אמר ר' ישבב: מופת שהיה לפני מנחם הנוסחא כבתנ"ך
קניקוט ודרוססי. כי בתנ"ך שלנו לא נמצא קרו וכתוב. רק
להברות. וכן אמר ז"ל כתוב להכרות וקרי להברות. בתחלה

השני, כי יד על כס יה (שמות יז טז), לשון כסא הוא.

השלישי, ויכס הענן את אהל מועד (שם מ לד) וכסה ענן הקשרת (ויקרא טז יג) וכסהו בעפר (שם יז יג) ארץ אל תכסי דמי (איוב טז יח) לכסות עליו עפר (יחזקאל כד יז).

הרביעי, כוס זהב בגל ביד יי' (ירמיה נא ז) כי יתן בכוס עינו (משלי כג לא) ואתן את הכוס על כף פרעה (בראשית מ יא) כי כוס ביד ה' (תלים עה ט) ענין גביעים המה.

החמישי, ואת הכוס ואת השלך (ויקרא יא יז) הייתי ככוס חרבות (תלים קב ז) עוף מהעופות המה.

כסח קוצים כסוחים (ישע' לב יב) שרפה באש כסוחה (תלי' פ יז) ענין הדוש ומרמס הם.

כסל מתחלק לה' מחלקו: האחד, וישימו באלהים כסלים (תלים עח ז) הלא יראתך כסלתך (איוב ד ו) אשר יקוט כסלו (שם ח יד) אם שמתי זהב כסלי (שם לא כד) כי יי' יהיה בכסלך (משלי ג כו) ענין מבטח המה.

השני, וכסילים ישנאו דעת (שם א כב) אשת כסילות הומיה (שם ט יג) זה דרכם כסל למו (תה' משי יד) וקרב לשמע מתת הכסילים זבח (קהלת ד יז) הכסיל חבק את ידיו (שם ד ה).

השלישי, ויעש פימה עלי כסל (איוב טו כו) אשר על הכסלים (ויק' ג ד) כי כסלי מלאו נקלה (תלים לח ח) כסלים כמשמעם.

הרביעי, כסיל וכימה (איוב טז ט) פי כוכבי השמים וכסיליהם (ישעיה יג י) ענין כוכבים המה. החמישי, ואלתולד וכסיל (יהושע טו ל) שם עיר מערי ישראל הוא.

כסם כסום יכסמו את ראשיהם (יחזקאל מד ד) מלה זו אין לה דמיון בתורה, ופתרונה כפי ענינה לא גזירת ראש ולא גדול שער.

כסף מתחלק לב' מחלקות: האחד, כסף או זהב (בראשית מד ח) הושב כספי (שם מב כח) כספו לא נתן בנשך (תלים טו ה) כמשמעם הם.

השני, כי נכסף נכספתה (ברא' לא ל) נכספה וגם כלתה נפשי (תלים פד ג) הגוי לא נכסף (צפ' ב א) כאריה יכסוף לשרף (תהלים יז יב) ענין תאוה הם.

כסת הוי למתפרות כסתות (יחזקאל יג יח) הנני אל כסתותיכנה (שם יג ד) ענין שקים ואמתחות המה.

כען כען שימו טעם (עזרא ד כא) כען כל קבל (שם ד יד) לשון עתה הם וכל עתה בלשון ארמית כען. ופתרון די מלח היכלא מלחנא וערות מלכא לא אריך לנא למחזא (שם) כה הוא לפי מראה הענין, אמנם סתירת ההיכל סתרנו, והזיקו הזקנו [נ"ו וחזקו הזקנו] וערות דבר זה לא יכולנו להכחיד מהמלך.

כעס כעס לאביו בן כסיל (משלי יז כה) עמל וכעס חביש (תלים י יד) טוב כעס משחוק (קהלת ז ג) והסר כעס מלבך (שם יא י) ויש כעס הנכתב בעינין, אשר ענינו דאגה, כמו אלה: לו שקול ישקל כעשי (איוב ו ב) כי מרב שיחי וכעשי דברתי עד הנה (י' ש"א א טז).

כף מתחלק לו' מחלקות: האחד, כף ירך יעקב (ברא' לב כו) אשר על כף הירך (שם לב לג) השני, כף אחת (במדבר ז יד) כפות זהב (שם ז פד) ואת הכפת ואת המנקית (שם ד ז) מיני אגנות, כלי מזבח המה.

השלישי, וימלא כפו ממנה (ויקרא טז יז) שלא מלא כפו קוצר (תלים קכט ז) על לא חמס בכפי (איוב טז יז).

הרביעי, כפף נפשי (תהלים נו ז) יי' זוקף כפופים (שם קמו ח) אכף לאלהי מרום (מיכה ו ו) הלכף כאגמן ראשו (ישעיה נח ה) מתן בסתר יכפה אף (משלי כא יד) ענין שחוח המה.

החמישי, וכפתו לא רעננה (איוב טו לב) כפת תמרים (ויקרא כג מ) כפה ואגמון (ישעיה ט יג) ענין ענף המה:

הששי, ובכפים עלו (ירמיה ד כט) חרי עפר וכפים (איוב לו ו) לשון סלעים המה וסלע בלשון ארמית כיפא.

המבאר

(דו) בנ"זול כתיב וכעשי בשין ונכון לפי הענין. אבל בנ"ה כתב וכעסי בסמך כמו שנמצא בנוסח כ"ק אשר אתנו. ובלתי ספק בנוסחת כ"ק אשר היה בימי מנחם היה כתיב וכעשי בשין.

יונה נחפה בכסף (תהלים סח יד) בעיני כל בעל כסף (משלי א יז) צלצל כנפים (ישע' יח א) מפות כנפיו (שם ח ח) ותחת כנפיו תחסה (תהלים צא ד) סוככים בכנפיהם (שמות כה כ) • ענין אברה המה •

השני, מכנף הארץ (ישעיה כד טז) לאחוז בכנפות הארץ (איוב לח יג) על ציצת הכנף (במ' טו לח) גם בכנפך נמצאו (ירמיה ב לד) לחסות תחת כנפיו (רות ב יב) על ארבע כנפות כסותך (רברים כב יב), הם פאות הבגד וזויות הארץ, ושני העיניים יסוד אחד, וגזרה אחת להם • והקרוב אליהם ולא יכניף עוד מוריד והיו עיניך ראות את מוריד (ישעיה ל כ) • ענין פתרונו לא יסתר עוד אלהיך ולא יעלים פניו [נ"ו עיניו] •

כנש • ומתכנשין אחשדרפניא (דניאל ג כו) לשון אסיפה הוא בלשון ארמית •

כס • מתחלק לה' מחלקות : האחד, והרמת מכס ליי' (נמדבר לא כח) ויהי המכס ליי' מן הצאן (שם לא לו) ענין חשבון הם, שיעור הידוע מנינו, ודבר המורם מן החשבון • וגם אלה המלים נראים כי מגזרתם המה ונוטים לענינם, במכסת נפשת (שמו' יב ד) תכסו על השה (שם) את מכסת הערכך (ויקרא כו כג) • ענין מנין המה • וגם אלה המלים נראים מגזרתם, ליום הכסא יבא ביתו (משלי ז כ) בכסה ליום חגנו (תהלים פא ד), הוא יום המנוי, נכון לחשבון הימים, ליום הכסא, ליום המועד, יום המנוי הידוע בחשבון וכמוהו בענינו, ויש מהפותרים אשר אומרים, כי לשון ארמית הוא • לא תשחש על חמץ (שמות לד כה) לא תכוס על חמיע (ת"א) • ויתכן להיות מגזרתו גם אלה • לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן (רבר' כה יג) כיס אחד יהיה לכלנו (משלי א יד) • חלק כחלק לחלוק, ונכון להיות ענין כיס כענין מנה, המנה יהיה לכלנו • אבני כיס (משלי טז יא). אבני מנין, שקלי חשבון. ויש כס אשר פתרונו חלק, כאלה : יי' מנת חלקי וכוסי יח (תלים טז ה) הצילני מאויבי יי' אליך כסיתי (שם קמט ט) אליך מנת חבלי וגורלי ואתה חלקי •

לאין נכון לו (נחמיה ח י) מי יכין לערב צדו (איוב לח מא) והיו נכנים (שמות יט יא) ומנח מבה והכן (בראשית מג טז) נכנונו ללצים שפטים (משלי יט כט) :

השלישי, ואת הכיר ואת כנו (שמות ל כח) והשיבך על כנך (בראשית מג יג) ולא לה מעזים על כנו יכבד (דניאל יא לח) ענין מכון ומושב המה • הרביעי, אכנך ולא ידעתני (ישע' מה ד) כי לא ידעתי אכנה (איוב לב כב) ענין כנוי שם לנקוב • החמישי, ויהי כן (בראשית א ז) הנה כי כן יבך גבר (תלים קכח ד) על כן אמרתי שעו מני (ישעיה כב ד) ויעשו כן החרשמים (שמות ח ג) לכן חי אני (צפניה ב ט) •

הששי, ותהי הכנס באדם ובבהמה (שמות ח יד) להוציא את הכנים (שם) כמשמעם •

השביעי, וכנה אשר נטעה ימנך (תלי' פ טז) ועמד מבצר שרשיה כנו (דניאל יא ז) אומרים בעלי פתרון כנה, ונצר, ושורק, ואורן, ענין אחד להם, אבל יתכן להיות פתרון, ועמד מבצר שרשיה כנו, מגזרת והשיבך על כנך (בר' מ יג) ופתרון וכנה אשר נטעה ימנך, מגזרת מעשה ידינו כיננה עלינו (תלים צ יז) וכה פתרונו אנה כוננה הגפן אשר נטעה ימינך •

כנס • מתחלק לב' מחלקות : האחד, כנס כנד מי הים (תלי' לג ז) כנוס את כל היהודי' (אס' ד טז) ועת כנוס אבנים (קהלת ג ה) ענין כניסה [נ"ו קבוץ] המה •

השני, ומכנסי בד (ויקרא ו ג) ומכנסי פשטים (יחזקאל מד יח) • כמשמעם •

כנע • מתחלק לב' מחלקות : האחד, ויכנע בעמל לבם (תלים קז יב) ויכנעו תחת ידם (שם קו מב) או אז יכנע לבבם הערל (ויקרא כו מא) הראית כי נכנע אחאב (מ"א כא כט) אספי מארץ כנעתך (ירמיה י ז) ענין שפלות ושחוח המה • השני, כנעניה נכבדי ארץ (יש' כג ח) יחצוהו בין כנענים (איוב מ ל) וחגור נתנה לכנעני (משלי לא כד) כנען בידו מאוני מרמה (הושע יב ח) ענין סוחרים המה :

כנף • מתחלק לב' מחלקות : האחד, כנפי

המבאר

רח) רש"י : לשון אחר וכוסי וחשבוני, כמו תכסו על חשה • וכן חברו מנחם •

לשמאות הקדש ולחלל הפתרון אשר לא כרת ומראה הענין דבר המלאה והתבואה יוכיחו רב).

כלב. מתחלק לג' מחלקות: האחד, והנה כלוב קיץ (עמוס ח א) ככלוב מלא עוף (ירמיה ה כו) ענין סל המה.

השני, לא יחרץ כלב לשנו (שמות יא ז) והכלבים עזי נפש (ישעיה נו יא) לשית עם כלבי צאני (איוב ל א) כמשמעו.

השלישי, והאיש קשה ורע מעללים והוא פלגי (ש"א כה ג) ולכן נפתחה המלה בכ"ף (ג) כי הוא ממשפחת כלב.

כלח. תבוא בכלח אלי קבר (איוב ה כו) עלימו אבד כלח (שם ל ב) ענינו מלא ימים מלא חלד.

כלם. ולא תכלימוה (רות ב טו) הלא תכלם שבעת ימים (במד' יב יד) זה עשר פעמים תכלימוני (איוב יט ג) מכלמות ורק (ישעיה נ ו) לא יסג כלמות (מיכה ב ו) ענין בושת המה:

כלף. בכשיל וכילפות יהלמון (תלים עד ו) ממיני כלי ברזל מכלי קרב הם.

כמה. כמה לך בשרי (תלים סג ב) מלה זו אין לה דמיון בתורה, וכלה יסוד, ופתרונה כפי ענינה תמס (יד) לך בשרי.

כמו. שבעת עגיל וכומו (במדבר לא ג).

כמן. מתחלק לב' מחלקות: האחד, כי במטה יחבש קצח וכמן בשבט (ישעי' כח כו).

המלה כמשמעה.

השני, ומשל במכמני הוהב והכסף (רניאל יא מג) ענין אוצרת כסף, סגולת זהב.

כמס. הלא הוא כמס עמדי (דברים לב לד) כמו חתום אצלי לפי הענין.

כמר. מתחלק לד' מחלקות: האחד, את שם הכמרים (צפניה א יד) וכמרו עליו יגילו (הושע י ה) ענין כהני במות משרתי אשרה הם.

השני, עורנו כתנור נכמרו (איכה ה י) ענין שחרות ומחשך הוא.

השלישי, כתוא מכמר (ישעיה נא ד) ופרשי מכמרת (שם יש ח), ענין רשתות וחרמים המה. הרביעי, יחד נכמרו נחומי (הושע יא ח) כי נכמרו רחמיו אל אחיו (ברא' מג ל) ענין גלגול, נתגלגלו רחמיו.

כן. מתחלק לו' מחלקות: כן משה בני יוסף דברים (במ' לו ה) בן בנות צלפחד דברת (שם כו ז) לא כן (ש"ב יח יד) כנים אנחנו (ברא' מב יא) כי נכון הדבר מעם האלהים (שם מא לב) כי אין בפיהו נכונה (תלים ה י) כשחר נכון מצאו (הושע ו ג) ושבתם אלי אל נכון (ש"א כג כג) וידע כי בא שאול אל נכון (שם כו ד) לא נכון לעשות כן (שמות ח כב) נכון לבי אלהים (תלים נו ח) תכין לבם (שם י יז) ענין קושש ויושר המה.

השני, ויכינו את המנחה (בראשית מג כה) והכינו את אשר יביאו (שמו' טז ה) ושלחו מנות

המבאר

הנה נהג אף בריחוק מקום שהותר לנו זולת זה במיני ירקות רק ברחוק יותר היינו ד' אמית כאשר ביאר זאת החכם מנחם בפירושו באר היטב. כי אפשר שהצא מזה תקלה, לפי שכלאי הכרם אסור בהנאה וכלאי זרעים אעפ"י שהזרע אותם לוקח משום שדך לא תזרע כלאים הרי הן מותרין באכילה. לא כן בכלאי הכרם שהם אסורים בהנאה: הירק או התבואה או הנפנים ושורפין את שחיהם שנאמר פן תקדש המלאה, ואפילו הקש של תבואה והעצים של גפנים אסורין בהנאה ושורפין אותם ולא יבשל בהם בעת שריפתן, וכיון שהן אסורין בארץ אסור לזרען בחוצה הארץ והרואה בעין פקוחה ובאהבת האמת לא במשטמה ימצא תום דעתו ועומק חקירתו פה וגם במלת לטטפות שהעמיד המלה בשרש טף וחיברה עם הטף יטיפו מענין הנדה ומלל, יען שכל הרואה את האות והזכרון יתעורר לרומם לברך ולקלם את השם הגדול והנכבד, האחד בתכלית האחדות, על שהוציאנו מעבדות לחירות והביאנו אל ארץ טובה ורחבה. וכן הבין רש"י ו"ל עיין לעיל בשרש טף בהערה וזולת זה גם לשום נגד עיניכם לבעבור תהיה יראתו על פניכם. (ג) פ' הכף במלת כלבי נקודה בקמץ. והיא הנקראת פתח בפי המודקדים הקדמונים. (ד) זה נוסחת לונדון. ובנ"ה כתוב תמס בסמך. ובנ"ו תאב. ואולי צ"ל חמס.

(רב) כל המאמר בענין זריעת כלאים נמצא בכ"ף המחברת אשר ביד החכם שד"ל בפדובה, ולא נמצא בכל ההעתיקות אשר לפני. אמנם זה המאמר לא נכתב במקומו בכ"ף המחברת הנ"ל רק כעין תוספת בין אות טי"ת ואות יו"ד. וכבר נדפס ע"י החכם הנ"ל בספרו בית האוצר דף י"ט. ויתכן כי ברוב ההעתיקות השמיטוהו המעתיקים בודון לבם או ע"פ פקוד' מצייהם, בחשבם כי לא נכון לבקש טעם לאזהרת כלאים כמו שלא נכון לבקש טעם לאזהרת אכילת חזיר ואזהרת שעטנז וכדומה, ואני הבאתיו במקום הראוי לו. אמר ר' ישבב: הנראה בזה שהחכם מנחם לא רצה בזה הפירוש ליתן טעם על איסור כלאים בכלל, רק דעתו שהתורה אסרה לזרע שארי מיני זרעים בכרם אף בריחוק מקום שהותר לנו חוץ לכרם מטעם פן תקדש המלאה, לפי שיוכל לצמח מזה תקלה. והנה הורשה לנו ליתן טעם על איסור כלאים, כי התורה בעצמה רשמה לנו במלת כלאים רמז לזה, שהוא מענין כלא שפירושו מניעה ועצרה ומאסר. כי המינים השונים כשיוזרעו בסמוך ימנעו אלה את אלה בצמיחתם וגידולם. וזה סבה להשחתת המינים לפי שיינקו זה מזה ונשחת טעמם. וכן הבינו חו"ל, ולפי זה נחנו שיעור עד כמה ירוחק בוריעת המינים השונים, למען לא יהיה האחד יונק מלחלוחית האחר ורק בהיותם מרוחקים כראוי הותר לזרעם בשדה אחד, אמנם בוריעתם בכרם גלתה לנו חטעם פן תקדש המלאה, והאיסור

ז (סד) ענין מדידה המה •

הארבע עשרה, כליות חמה (דברים לב יד) ואת שתי הכלית (שמות כט יג) ותעלונה כליות (משלי כג טז) • ענין אחד להם •

לא תזרע כרמך כלאים וגו' (דבר'

כב ח) • יש במצות אלהינו מצות תלויות ממקרה, ונוהרנו עליהם על אודות דבר, ויש במצות מצות אשר בנינם צדק, ומפעלם יורה על צדקם, ובנינם תקון עולם, ולולי הם נשחתו הדורות. ויש במצות מצות אשר לא יוכל איש שכל לאמור מה ולמה ועל מה ומדוע ואיככה, כי באשר דבר מלך שלטון, ולא יצר השמעות אונים כי אם להקשיב, כאשר אמר משיח אלהי יעקב: זבח ומנחה לא חפצת אונים כרית לי וגו', מה כתוב אחריו: אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי, כל איש שכל ואנשי לבב יודעים כי אלהינו לא שאל זבח ולא מנחה ביום הראותו בחורב, וגם עולה ומנחה לא בקש ביום הגלתו בסיני, כי כה תחלת דבריו: ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם וגו' על כן אמר המשורר הואיל ואונים כרית לי לשמע, עלי לשמוע ולעשות ולקיים מגלת ספר הכתובה עלי. ויש למצות מראות וענינים הרבה, ולולי טוהר עולם ומרבית המלאכה עלי הייתי מרבה פנים להם וגליתי פתרונם והעמדתי להם תוכן בצורת תכנית למען יחזום מבקשיהם בעיני לבבם, ויכירו וידעו צדקת אלקינו, בראותם מצות מוגבלות וחקים גדורים, גם לגבולם גדר ולגדרים משמרות, ולמשמרות חוק, וגם להם תולדות ותולדי תולדות עד תום זוקקי מצרפים, כולם נכוחים, פקודי ד' אמת צדקו יחדיו. אם אמרנו על כלאי הכרם כי גזרת מלך היא, וכל גזרת מלך לא על שומעיה לאמר מה באה ללמד ומה שרשי עיקרה ומה אודותיה, אבל כאשר ראינו כי לא השלים ההוראה עד שכתב בצדה פן תקדש, ידענו כי יש לה אודות ומקרה, כי בכל מקום אשר יאמר פן, רצה להורות ענינה ולבאר סתומה ולגלות חקרי רמזיה, למען תהיה החוקה ברה ואין בה מכשול. ואלה הם עוללי כלאים ומוימי מלאה בהיותה עם תבואה במחברת, כי בכורי שניהם לכהנים ומעשרות שניהם ללויים קדוש לאלהינו, ולא נכון לחלום ולהמירם ולא למהמדם, כי אם בעת הבשלם

ולא תבא תבואתם יחדיו בזמן, כי אם בעת עלות גדיש כתום קמה או תפתח סמדר ותתלחלח הנפץ ונשיו נצניה ויקשרו גרגרי אשכלותיה, ואם בא יבא הקוצר לקצור קמה ולעמר צנתיים בתוך הכרם, נשחתה התבואה ונשחתו בכוריה, כי לא תקום הנפת חרמש ושלוחת מגל מבלי הנעת נצנים ונוער שבלותיו, על כי הנצנים ישתרגו ויסבו קני הקמה ונמצאו העמרים נסבכים ונאחזים בנצנים ונחנקים בזלזלים. ואם בא הקוצר לעזוב הקמה עד געת עת קיץ לבעבור יקומון שניהם, גם זאת לא יהיה, ביבוש קצרה תשברנה ונמצאו שניהם נשחתים, ולא נכון להשחית עץ מאכל ולחבל עץ פרי. ומבלעדי אלה נמצא הכרם בלי בכורים ומבלי מעשר מעשר, ונמצא הקמה בלי מלילות כרמל ובלי חלק לוי וכהן, על כי ראשית התבואה חללה ברוע ענין, כי ישל הכרם אם יקצרו זרעוניה בעת קציר, ובהיות ככה יבוקש בכורה ואיננה וקמה ולא תמצא, כי הבכורה הראויה להיות תחלה כבר נשלח בעלותה נצה, והקמה הראויה להיות כרמל, וכרמל וקלי לכהן, כבר נשברה ונשבתה, ונתערבו אלה עם אלה והיה קדש, הלא אם חלף החליף בעל הכרם תבואה בתבואה והמיר קמה בקמה, הלא הקמה והתבואה קדש לכהן, ואף כי השחית הבכורים והמעשר הלא נקדש הכל, ואלה אל חילופי תמורה המה, כי אלו היו תמורה נמצאו הם ותמורתם קודש. ואם המעשרות מעונות פדיון בתוספת חומש ויוצאים מקודש לחול, בכורי שדה ובכורי כרם אין מעונים פדיון, וכבר נשחתו אלה ואלה ונתערבו כמשפט העליון, נרדפה נא לדעת נכוחה ונראה על עיני לבבנו משפט ארח יושר ונתיב צדק, הלא הנכוחה היא תלמד עליה ואין על האמונה כסות כי הוא נכון ונצב סלה. הלא הין קדש בהתערבו באיפת חול, או מעט מוצר חול בהתערבו בערמת קדש נעשה הכל קודש לזרעונים וליין ולכל דבר, הקודש לקודש, והשמא לשמא, כי אחרי התערבו לא ינזר ולא יבדל, על כן אין נכון לחללו וראוי להיות בחזקת קדש, כאשר בנפול מעט מוצר מדבר שמא בכלי מלא משמא את הכל, והוא בחזקת שמא. ויש מהפותרים שאומרים פן תקדש, פן תשמא ולא יכולתי לדעת מה ראו על ככה ומה המעב

השני, בכר הירדן (מ"א ז' מו) וירא את כל
כר הירדן (בראשית יג י') ואת כל הכר (שם
יט' מה) ענין מישור הם • ויתכן להיות מגורו
כר נרחב (ישעיה ל כג) ולבשו כרים הצאן (תה'
סה יד) וכר נרחב איננו רחוק מן ויכרה להם כרה
גדולה (מ"ב ו' כג) ולבשו כרים הצאן גם הוא
איננו רחוק מכרים ואילים (דברים לב יד) הפתרון
נוסח הנה והנה, אבל הענין הראשון ראוי מהשני •
השלישי, ככר זהב שחור (שמות כה לט) •

והנה ככר עפרת נשאת (זכריה ה ז) ככר הכסף
(שמות לח כו) • ענין אבן משקל המה •
כל • מתחלק לי"ד מחלקות : האחד, וכלכלתי

אתך שם (בראשית מה יא) ולכלכל את שיבתך
(רות ד ט) וכלכלו הנצבים האלה (מ"א ה ז)
ויכלכל יוסף את אחיו (בראש' מז יב) מכלת לביתו
(מ"א ה כה) לשון מזון המה •

השני, ומי מכלכל את יום בואו (מלאכי ג ב)
ונלאתי כלכל ולא אוכל (ירמיה כ ט) מכלתי יכלת
י' (במדבר יד טז) • ענין אחר להם •

השלישי, כליון חרוץ (ישעיה י כב) כלה אתה
עשה (יחזקאל יא יג) ואכל אותם באפי (שם מג
ח) ולא כליתי את בני ישראל (במדבר כה יא) •

הרביעי, ויכל אלהים ביום השביעי (בראשית
ב ב) ואל אמה תכלנה מלמעלה (שם ו טז) ותכל
להשקתו (שם כד יט) ויהי ביום כלות משה (במ'
ז א) כי תכלה לעשר (דברים כו יב) ויבן שלמה
את הבית ויכלהו (מ"א ו יד) לשון תום ומבצע
המה •

החמישי, שא נא כליך (בר' כו ג) אל הנער
נשא כליו (שופטים ט נד) ואם בכלי ברזל הכהו
(במדבר לה טז) או בכלי עץ (שם לה יח) ואיש
כלי מפצו בידו (יחזקאל ט ב) כל כלי יוצר עליך
לא יצלח (ישעיה נר יז) כלי רעה אולי (זכריה יא
טז) ועד כל כלי הנבלים (ישעיה כב כד) כלי גולה
עשי לך (ירמיה מז יט) כלים רקים (מ"ב ד ג)
מים חיים אל כלי (במדבר יט יז) ואל כליך לא
תתן (דברים כה) ונשחת הכלי (ירמיה יח יד) •

הששי, כלתה לתשועתך נפשי (תהלים קיט

פא) נכספה וגם כלתה נפשי (שם פד ג) וחפל
דור המלך לצאת אל אבשלום (ש"ב ג לט) ענין
חמוד המה • ויתכן להיות מגור' המחלקה השלישי •
השביעי, אשר כלתני היום הזה מבוא בדמים
(ש"א כה לג) איש ממנו את קברו לא יכלה ממך
(בראשית כג ו) מכל ארצה רע כלאתי רגלי (תהלים
קיט כא) אתה יי' לא תכלא רחמך ממני (שם מ
יב) ענין מניעה המה •

השמיני, כלא ולא אצא (שם פח ט) אדני
משה פלאם (במד' יא כח) ובבתי כלאים החבאו
(ישעיה מב כב) ואת בניהם כלו בבית (ש"א ו י'
ענין מסגר המה רא) •
התשיעי, כלה קשריה (ירמיה ב לב) מצינן
מכלל יופי (תלים נ ב) אהבת כלולתיך (ירמיה ב ב)
אני כלילת יפי (יחזקאל כו ג) המה רכלך במכללים
(שם כו כד) •
העשירי, וכלתו אשת פנחס (ש"א ד יט) ונחה
חמר כלתך (ברא' לח כד) ועל כלותיכם כי תנאפנה
(הושע ד יד) ערות כלתך לא תגלה (ויקרא יח טו)
כמשמעם •
העשתי עשרה, כל עצמותי תאמרנה (תהלים
לה י') כלה זרע אמת (ירמיה ב כא) כלנו בני איש
אחד נחנו (בראשית מב יא) כליל תקמר (ויקרא ו
טו) וכליל על מזבחך (דברים לג י') או תחפץ ובחי
צדק עולה וכליל (תלים נא כא) ושרפת באש את
העיר ואת כל שללה כליל (דברים יג יז) התפקדו
וכלכלו (מ"א ד כו) ולכל בהן חיי רוחי (ישע' לח
טז) לשון כל המה •
השתיים עשרה, וארור נוכל ויש בעררו זכר
(מלאכי א יד) בנכליהם אשר נכלו להם (במדב' כה
יח) ויתנכלו אתו להמיתו (בראש' לו יח) להתנכל
בעבדיו (תלים כה כה) וכלי כליו רעים (ישעיה לב
ז) ולכלי לא יאמר שוע (שם לב ה) • ענין מזימות
המה •
השלש עשרה, וכל בשלש עפר הארץ (שם מ
יב) אלפים בת יכיל (מ"א ז כו) בתים שלשת אלפים
יכיל (דה"ב ד ה) הנה השמים ושמי השמים לא
יכלכלוך (מ"א ח כו) קטן מהכיל את העלה (שם

המבאר

הרחים וכדומה. ואמר הכתוב מי פלג לשטף תעלה • ואולי
הוראת מלת תעלה הנעשה להעלות המים ממקום נמוך למקום
גבוה [קאמאל].

רא) אמר ר' ישבב: נראה כי מיכל המים [ש"ב יז ד] הוא
ממחלקת הזאת. והוא ענין תעלה או בריכה אשר מימיה כלואים
ועצירים לחייהם למקום הנרצה. כמו תעלה שעושים לפי

לשון כחש וכזב הוא •

כה • והנה כהה הנגע (ויקרא יג ו) ותכה מפעש עינו (איוב יז ו) לא כהתה עיני (דברי' לד ו) אין כהה לשבורך (נחום ג יט) ולא כהה בם (ש"א ג יג) וכהתה כל רוח (יהזק' כא יב) לשון עמימות •

כהל • האיחך כהל להודעתני (דניאל ב נו) ולא כהלין כתבא למקרא (שם ה ח) ולא כהלין פשר מלתא להחוויה (שם ה טו) ענין יכולת חם • **כהן** • והוא כהן לאל עליון (בראשית יד יח) וכחנו לי (שמות כח מא) ויכהן אלעזר ואיתמר (במדבר ג ד) ברית כהנת עולם (שם כה יג) כי חק לכהנים מאת פרעה (בראשית מז כב) ולכהן מדין שבע בנות (שמות ב טז) כי היה לי הלוי לכהן (שופטים יז יג) כהן אן (בראשית מא מה) ענין אחד המה [נ"ה קרובי ענין הם] •

כו • כויה תחת כויה (שמות כא כה) ורגליו לא תכוונה (משלי ו כה) לא תכוה (ישעיה מג ב) מכות אש (ויקרא יג כד) ענין צורב המה • **כזב** • כל האדם כזב (תלים קמו יא) שוא ודבר כזב (משלי לח) אל תכזב בשפחתך (מ"ב ד טז) אשר לא יכזבו מימיו (ישעיה נח יא) • ענין כחש הם •

כח • מתחלק לב' מחלקות : האחד, כח הזרוע (דניאל יא ו) בנחו רגע הים (איוב כו יב) כחי וראשית אוני (בראשית מט ג) אם כח אבנים כחי (איוב ו יב) • ענין מעוז המדה •

השני, והוכח אברהם את אבימלך (ברא' כא כה) הוכח תוכיח את עמיתך (ויקרא יט יז) לכו נא ונוכחה יאמר י"י (ישעיה א יח) •

כחל • כחלת עיניך ועדית עדי (יהזקאל כג מ) ענין פוך הוא, לתקן את העתים • **כחש** • מתחלק לב' ענינים : האחד, כחש לו (מ"א יג יח) ולא תכחשו (ויקרא יט יא) סבבני בכחש אפרים (הושע יב א) • לשון כזב הם •

השני, ויקם בי כחשי בפני יענה (איוב מז ח) ובשרי כחש משמן (תהלים קט כד) ענין רוזן המה •

כי • מתחלק למראות לפי ענינם אשר

ימשכם (ד) • הענין האחר, כי תבאו אל הארץ (שמות יב כה) כי תקרב אל העיר (דברים כ י) • כי תצא מחנה (שם כג י) • הענין השני, כי מרו מריתי (איכה א כ) כי אש היא עד אבדון תאכל (איוב לא יב) כי נשמו כן הוא (ש"א כה כה) •

הענין השלישי, כי הביאתני עד הלום (ש"ב ז יח) מי אנכי כי אלך אל פרעה, וכי אוציא את בני ישראל ממצרים (שמות ג יא) כי נתן לצבאך לחם (שופטים ח ו) • וכל כי אשר הקדימו אף נחשך ענינו, כאלה, אף כי אנכי אעננו (איוב ט יד) אף כי אנוש רמז (שם כה ו) ואף כי נלך קעילה (ש"א כג ג) • ומהם כי אשר הקדימו אין, או אל, או לא, שוים בפתרונם, אך אינם כמו אלה העליונים • ואלה קצותם : אין לי טוב כי המלש אמלט אל ארץ פלשתים (ש"א כו א) • אין שם איש וקול אדם כי אם הסוס אסור (מ"ב ו י) • אין חפץ למלך במהר כי במאה ערלות פלשתים (ש"א יח כה) אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים כי אם צלי אש (שמות יב ט) אל תעצור לי לרכב כי אם אמרתי לך (מ"ב ד כד) ולא יקה ממך בשר מבושל כי אם חי (ש"א ב טו) לא לך עויהו להקטיר ליי' כי לכהנים בני אהרן המקדשים להקטיר (דה"ב כו יח) לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי יי' יחיה האדם (דברים ח ג) כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך (תלים מד ד) •

כ • מתחלק לב' מחלקות : האחד, והכית בצור (שמות יז ו) והך את עפר הארץ (שם ח יב) יך ויחבשני (הושע ו א) ויך בהם מכה גדולה (ש"א יט ח) ולהכות באגרוף רשע (ישע' נח ד) • השני, כה תברכו (במדבר ו כג) כה תעשה להם (שם ח ז) וככה תאכלו אתו (שמות יב יא) וזה בכה וזה אמר בכה (מ"א כב כ) וזה אמר ככה וזה אמר ככה (דה"ב יח יט) אין ההא יסוד במלה •

ככר • מתחלק לב' מחלקות : האחד, וככר לחם אחת (שמות כט כג) ענין פת הוא •

המבאר

ואם הקדימו מלת אף פתרונו בקל חומר • ואם הקדימו מלת אין אל או לא, פתרונו אך ורק •

(ד) פתרון כי בענין הראשון הוא כמו אם • ובענין השני הוא כמו יען • ובענין השלישי אם נמצא לברו פירוש כמו אשר, הוא כמו יען •

אחל מחברת כ"ח

בכבלי ברזל (שם קמט ח) לשון אויבים ורתוקות
המה •

כבס • וכבסתם בגדיכם (במדבר לא כד) חרב
כבסני מעוני (תהלים נא ד) וכבס שנית וסחר
(ויקרא יג נה) אחרי הכבס את הנגע (שם יג נה)
ואם לא יכבס (שם יז טו) ענין רחיצה המה •
כבע • וכובע ישועה בראשו (ישעיה נש יז)
והתיצבו בכובעים (ירמי' מו ד) כמו כובע נחשת
(ש"א יז ה) הוא •

כבר • מתחלק לב' מחלקות : האחד , כבר
נקרא שמו (קהלת ו י) ואשר להיות כבר היה (שם
ג טו) את אשר כבר עשוהו (שם ב יב) •

השני , כאשר ינוע בכברה (עמוס ט ט) ואת
מכבר הנחשת (שמות לה טו) •

השלישי , הן אל כביר (אויב לו ה) ירע בבירים
לא חקר (שם לד כו) יתן אכל למכביר (שם לו לא)
מים בבירים ששפים (ישע' כח ב) ויהי עוד כבדת
הארץ קצט) (בראשית לה טו) ענין רבוי הם •
הרביעי , על נהר כבר (יחזקאל א א) •

כבש • ונכבשה הארץ לפני י' (במדבר לב
כב) הגם לכבוש את המלכה (אסתר ז ח) יכבוש
עונתינו (מיכה ז יט) • ויש כבש ענין מעלה לפי
הענין , וכבש בזהב לכסא מאהוים (דח"ב ט יח) •

כבש • כבשים בני עינה (שמות כט לח)
את הכבש האחד (ויקרא יד יב) ונכבשה אחת
(שם יד י) כבשת הצאן לבדהן (בראשית כא כח)
לשון אחת המה •

כבשן • ויעל עשנו כעשן הכבשן (שמות יט
יח) כקיסר הכבשן (בראשית יט כח) ויקחו את
פיח הכבשן (שמות ט י) •

כד • מתחלק לב' מחלקות : האחד , כד
הקמה (מ"א יז יד) וכדה על שכמה (בראשית כד
טו) ולפדים בתוך הכדים (שופטים ו טו) •
השני , ושמתי כדכר שמשתך (ישעיה נד יב)
מאבני יקרה הוא •

כדב • ומלה כדבה ושחיתה (דניאל ב ט)

המבאר

מנחם סורש לשון כביר רב וכו' ואומר אני שהוא
שם פדח קרקע כמו מחלף פדסח או יתור . כמו שאתה
אומר צמד כרם כך במחלף אדם נותן שם מדה כבדת ארץ •

כאב • כב כבר כבל כגם כנע כבר כבש
כבש כבשן • כד כרב • כח כחל כהן • כו • כוב •
כח כחל כחש • כז • כז • כל כלב כלח כלם
כלף • כמה כמו כמן כמס כמר • כן כנס כנע
כנף כנש • כס כסח כסל כסס כסף כסת • כען
כעס • כף כפל כפן כפס כפר כפש כפרת • כר
כרוב כרביל כרך כרכב כרכס כרם כרמל כרע כרש
כרת • כשב כשל כשף כשר : כרת כתב כהל כתם
כתף כתר כחש •

כאב • מתחלק לב' מחלקות : האחד , כי
הוא יכאיב ויחבש (אויב ה יח) בהיותם כאבים
(בראשית לד כה) ואל מכאב חלליך יספרו (תלים
סג טו) וקוץ מכאב (יחזקאל כח כד) •

השני , וכל החלקה המזונה רתכאיבו באבנים
(מ"ב ג יט) ענין רגימה הוא לפי הענין •

כב • לכבות את האהבה (שיר ח יז) לא יכבה
בלילה נרה (משלי לא יח) כפשתה כבו (ישעיה
מג יז) תוקד על המזבח לא תכבה (ויקרא ו ו)
ענין אחד להם •

כבד • מתחלק לב' מחלקות : האחד , כבר
את אבך (שמות כ יב) כבדני נא (ש"א טו ל)
בן יכבד אב (מלאכי א ו) והעשר והכבוד מלפניך
(דח"א כפ יב) לשון יקר המה •

השני , כבד לב פרעה (שמות ז יד) וינהגהו
בכבודות (שם יד כה) ועיני ישראל כבדו מזקן (בר'
מח י) עם כבד עון (ישעיה א ד) וכבד משאה
(שם ל כו) כמשא כבד יכבדו ממני (תלים לח ה)
ענין יוקר המה קצט) : והכבדתים ולא יצטרו (ירמי'
ל יט) יכבדו בניו ולא ידע , ויצטרנו ולא יבין למו
(אויב יד נא) מחול ימים יכבד (שם ו ג) התכבד
כילק , התכבדי כארבה קצט) (נחום ג טו) בעש
כבד וביד חזקה (במדבר כ כ) •
השלישי , ואת יתרת הכבד (שמות כפ כב)
ער יפלה חץ כבדו (משלי ז לג) ראה בכבד (יחזק'
כא כו) כמשמעם •

כבל • ענו בכבל רגלו (תה' קה יח) ונכבדו יחם

קצט) תרגום כבד לב פרעה : יקר לביה ופרעה •
קצט) רש"י : ויש פותרים התכבדי כילק תהבשי בכבוד
נייסוח כילק והתכבדי לשון עם כבד עכ"ל . קצט) רש"י :

ננע • כאלה : ידי כבדה על אנחתו (איוב כג ב)
 ידי לילה נגדה ולא תפוג (תהלים עז ג) • ויש יד
 כמשמעה וענינו עצה , ה' יואב אתך בכל זאת
 (ש"ב יד יט) •
יִדְהָ • מן המצר קראתי יה (תהלים קיח ה)
 ענני במרחב יה (שם) • כי ביה ה' צור עולמים
 (ישעיה כו ד) הוא השם הנכבד והנורא אשר לא
 יפתר ולא יגזר מגזרה •
יִוֵן • משיט היון (תהלים מ ג) טבעתי ביון
 מצולה (שם סט ג) •
יִחַשׁ • כתבם המתיחסים ולא נמצאו (עזרא
 ב סב) ואלה ראשי אבותיהם והתיחסם (שם ח
 א) ענין מחקרי משפחות המה •
יִיֵן • יין ושכר (ויקרא י ט) •
יִם • מתחלק לשני מחלקות : האחד , ים
 ודרום ירשה (דברים לג כג) ימה וקדמה (בראש'
 כח יד) הבש דרך ים (מ"א יח מג) כי הוא על
 ימים יסדה (תלים כד ב) •
 השני , יום ליום יביע (שם יט ג) ימים על ימי
 מלך חוסיף (שם סא ז) כמשמעם •
יִמִּין • וימיני שפחה שמים (ישעיה מח יג)
 אם השמאל ואימינה (ברא' יג ט) בהן ידו הימנית
 (ויקרא ח כג) •
יַעַל • עת לדת יעלי סלע (איוב לט א) צורי
 היעלים (ש"א כד ג) •
יַעַר • וכבוד יערו וכרמלו (ישעיה י יח) •
 וברר ברדת היער (שם לב יט) •
יַפֵּה • יפה עשיתיו (חזקאל לא ט) ויף בגדלו
 (שם לא ז) מציון מכלל יפי (תלים נ ב) יפה נוף
 (תלים מח ג) יפה ענף (חזקאל לא ג) יפית מבני
 אדם (תה' מה ג) מה יפית ומה נעמת (שיר ז ז) •
 ענין נוי המה •
יַצְהַר • תירושך ויצהודך (דברים יד כג) ועל
 תירוש ועל יצהר (ירמיה לא יב) שמן זית הוא •
יֶרַח • עשה ירח למוערים (תהלים קד יט)
 גרש ירחים (דברים לג יד) ירחי שוא (איוב ז ג)

ותשלם מחברת יו"ד

המבאר

קצו) הכתוב הזה חסר בכל העתקות אשר אחי. והיספתי
 לפי דברי רש"י בתהלים וו"ל : ומנחם סתר יש לשון יש . כמו
 אם ישכם עושים , אשר ישנו סה .

קצה) זאת נוסחת העתקת שד"ל בסדרבה , ובנוסחת לונדון
 כתוב ענינו כענין ירק , ובג"ב ענינו כענין ירק . ונראה כי הצדק
 בראשונה .

נחן ליראיו (תלים קיא ה) ותחן שרף לביתה (משלי לא פו) ענין מוזן המה • השלישי, כל שרפי צמחה תיבש (יחזק' יז יט) לשון עלים הוא, וכל עלה בלשון ארמית שרפא • **טש**. כי לא יטש יי' את עמו (ש"א יב כב) ויטש משכן שלו (תלים עח ס) כי נטשתה עמך בית יעקב (ישע' ב ו) והשביעית תשמטנה ונטשתה (שמות כג יא) מפני חרב נטושה (ישע' כא פו) ויטש על המחנה (במדבר יא לא) • ענין שילוח והנחה המה • ופתרון חרב נטושה, חרב משולחה להרוג ולא מנועה מהרג [נ"ה מהרה] • ופותרים מחליפים נו"ן בלמ"ד ואומרים לטושה, והמלה על יסורתה עומדת • **טש**. כנשר יטוש עלי אכל (איוב ט כו) כמו ידאה ויעוף •

ותשלם מחברת טי"ת

אחל מחברת יו"ד

יד (שמות כא כד) ועל בהן ידו הימנית (ויקרא ח כג) ידיכם רמים מלאו (ישעיה א פו) וישלח תבנית יד (יחזקאל ח ג) וידי ארס (שם א ח) • כמשמעו • השני, ויד תהיה לך (דברים כג יג) יד חזית (ישעיה נז ח) אל יד חמת (יחזקאל מח א) על יד היאר (שמות ב ה) כל יד נחל יבוק (דברים ב לו) והאתנות רעות על ידיהם (איוב א יד) • ענין מקום המה • השלישי, וימצאם עשר ידות (דניאל א ד) וארבע הידות יהיה לכם (בראשית מז כד) • ענין חלקים המה • הרביעי, שתי ידות לקרש האחר (שמות כו יז) לשתי ידתיו (שם כו יט) • ענין צירים הם • ויש יד אשר ענינו ענין נבואה, והיה יד כמשמעו כאלה: היתה עלי יד יי' (יחז' לו א) בחזקת היד (ישע' ח יא) ויד יי' היתה אלי קצר (יחז' לג כב) ויד ה' עלי חזקה (שם ג יד) • ויש יד אשר ענינו

טרה • טרחכם ומשאכם (דברים א יב) היו עלי למרח (ישעיה א יד) אף ברי יטריח עב (איוב לו יא) וכה פתרונו לפי ענינו, בהיות השחק בר וצח יטריח עב ויבהרנו, גם מעביר רוח ויטהרנו אלה מפלאות תמים דעים • **טרם** • טרם תיראון (שמות ט ל) בטרם הרים הטבעו (משלי ח כה) מטרם שום אבן אל אבן (חגי ב פו) הטרם תדע (שמו' י ז) פתרונו העדין לא תדע כי אברה מצרים • **טרף** • מתחלק לג' מחלקות: האחד, שרף שרף (בראשית לו לג) אם שרף שרף יבאהו עד (שמו' כב יב) וימלא שרף חריו (נחז' ב יג) שרפה לא הבאתי אליך (בראשית לא לפ) בנימין זאב שרף (שם מט כו) לשון חתף [נ"ה חטף] המה • השני, הטריפני לחם חקי (משלי ל ח) שרף

יאר • יבל יבם • יד • יה • יון • יחש • יין • ים • ימין • יעל • יער • יף • יצהר • ירה • ירך • ירק • יש • ישיש • ישפה • יתר • יתר • **יאר** • יאר לי (יחזקאל כפ ט) לי יארי (שם כפ ג) על יאריהם (שמו' ז יט) והדגה אשר ביאר (שם ז יח) • **יבל** • מתחלק לב' מחלקות: האחד, יובל הוא (ויקרא כה י) ויובל יוצא (שם כה לא) עד שנת היובל (שם כה כח) שופרות היובלים (יהושע ו ד) לשון חקיעה הם • והעברת שופר תרועה (ויק' כה ט) יוכיח, ולא נקרא שנת החמשים יובל כי אם עקב העברת השופר • השני, יבלי מים (ישע' ל כה) על יובל ישלח שרשיו (ירמיה יז ח) • ענין פלגים המה • **יבם** • בא אל אשת אחיך ויבם אתה (ברא' לח ח) לא אבה יבמי (דברים כה ז) שובי אחרי יבמתך (רות א פו) ענין אחד להם • **יד** • מתחלק לד' מחלקות: האחד, יד תחת

המבאר

קצר) מכאן ואילך עד סוף מחברת יוד חסר בהעתקת האמבורג •

השני, עת למעת (קח' ג ב) ממש י' להתפאר
(ישעיה סא ג) תגרש גוים ותטעה (תלים פ ט)
לשון שחל המה.

טעם • מתחלק לב' מראות : האחד, מטעם
המלך (יונה ג ז) משבעה משיבי טעם (משלי כו
טז) טעמו וראו (תלים לד ט) התיב עמנו ומעם
(דניאל ב יד) ענין עצה המה.

השני, טעם טעמתי בקצה המטה (ש"א יד
מג) ועשה לי מטעמים (בראש' כו ד) אל יטעמו
מאומה (יונה ג ז) לשון לעיטת ומאכל.

טען • מטעני חרב (ישעיה יד יט) טענו את
בעירכם (בראשית מח יז) ענין עמם ומשא הוא.
טף • מתחלק לד' מחלקות : האחד, טף
ונשים (אסתר ג יג) במשמעו :

השני, ישפו ההרים עסים (יואל ד יח) נטפות
מור עבר (שיר ה יג) ועלימו נטף מלתי (איוב
כט כב) הלך ונטף (ישע' ג טז) ענין טיפת מור
[נ"ו מור ונטיפה] המה • ופתרון הלך ונטף
תלכנה כה הוא לפי הענין, הולכות בנות ציון
נטפות בושם רקוחות במרקח, וראוי להיות טפוף
מנורת נטף ושחלת וחלבנה (שמות ל לד) וגמול
המפעל יוכיח קצא, והיה תחת בשם מק יהיה
(ישע' ג כד) • וגם יתכן להיות טפוף מגורת והטף
אל דרום (יחז' בא ב) וכה יהיה פתרונו, הלך
ונטף, ואמור תלכנה, מדברות גדולות ויוצא עתק
מפיהם, המלה נוטה הנה והנה, נכונה לשתי
פנים, ראוייה לשני ענינים • ופתרון ועלימו טף
מלתי, תול כטל אמרתי, ופיהם פצרו למלקוש
(איוב כט כג) יוכיח.

השלישי, והטף אל דרום (יחזקאל בא ב) אל
תשיפו ישיפון לא ישיפו לאלה (מיכה ב ו) ולא
תשיף על בית ישחק (עמוס ג טז) והיו למטפת
בין עיניך קצב (דב' ו ח) לשון מלל וגיב שפתים,
ופתרון והיו למטפות כה הוא וכה ענינו באמור,
שויתי יי' לגדי תמיד (תה' טז ח) וכה הוזהר משח
את ישראל, באמרו והיו למטפת בין עיניך, עמי
שוית אמרי נגה [נ"ול נוכח] פנד, והקורא
מול [נ"ו נגה] עיניך, ואל השכח את הרברים

אשר ראו עיניך, לבעבור תהיה יראתו על סניכם
לבלתי תחטאו • הוא אשר דבר שלמה בספר משלי
(ג ג) קשרם על גרגרתך כתבם על לוח לבך •

הרביעי • חנטיפות והשרות והרעלות (ישעיה
ג יט) מיני עדי חלאים הם •

טפח • מתחלק לב' מחלקות : האחד, טפח
סביב (שמות כה כה) וימיני טפחה שמים (ישע'
מח יג) אשר טפחתי ורבייתי (איכה ב כב) עללי
טפחים (שם ב כ) חנה טפחות (תהלים לט ו)
ועביו טפח (מ"א ז כו) ענין מדת יד קטנת מדות •
השני, הבי המטפחת (רות ג טו) והמטפחות
והחרוטים (ישעיה ג כב) ענין צעיפות [נ"ל
צפיעות] המה •

טפל • טפלו עלי שקר זדים (תלים קיט סט)
והטפל על עוני (איוב יד יז) כמו ותחתם [נ"ו
ותחבר] על עוני •

טפר • וטפרוהי כצפרין (דניאל ד ל) לשון
צפורן • ובלשון ארמית מופרא צפורן •

טפש • טפש כחלב לבם (תלים קיט ע) אין
למלה זאת דמיון בתורה ופתרונה כפי ענינה, שמן
כחלב לבם, טפש כמו שמן •

טר • מתחלק לד' מחלקות, האחד, ומכה
טריה (ישעיה א ו) וימצא לחי חמור טריה (שופ'
טו טו) ופתרון ומכה טריה, לחה ורטיבה,
תמיד נובעת קצא •

השני, לא אטור לעולם (ירמיה ג יב) לא תקם
ולא תטר (ויקרא יט יח) הינשר לעולם (ירמיה ג
ח) כמטרא לחץ (איכה ג יב) ויקימי לו למטרה
(איוב טז יב) בחצר המטרה (ירמיה לב ג) לשון
משמר המה •

השלישי, והמור השני (שמו' בת יח) ארבעה
טורי אבן (שם לט י) ענין סדרים המה •
הרביעי, נבנה עליה טירת כסף (שיר ח ט)
תחי טירתם נשמה (תהלים סט כו) בחצריהם
ובטירתם (בראשית כה טז) •

טרד • דלף טורה ביום סגריה (משלי כו טו)
ומן אנשא לך טרדין (דני' ד כט) ולך טרדין מן
אנשא (שם ד כב) לשון גרש המה •

המבאר

בין העינים זכר הנס וידבר בו.
קצב (רש"י, ומנחם פירש לשון לחות כלומר לחה ורטיבה
חמיר נובעת •

קצא) פי' הנטול של מעשה בנות ציון הכתוב לחלן בפסוק
קצב (רש"י ומנחם חבירו עם הטף אל דרום, אל חטיפור,
לשון דבור, כמו ולזכרון בין עיניך שהרואה אותם קשורים

יח) וכה פתרון מי שח במחנות חכמה, הוא מקום משך [נ"ל מכוון] הרעת, מבוע הנובע קצ) משך החכמה, וכה פתרון כמשחוי קשת, נתרחה הגר מן הילד כמדת משך הקשת כוריקת חץ על כן פתר אנקלוס על פי תחכמונים ארזיקת כמיצר בקשתא וכל משך הנמצא בלשון עברית, בלשון נגד [נ"ו מיגד] הוא מהורגם והוי"ו איננו יסוד במלה, אע"פ שהוא נעוץ בפה, והווי"ו המנענעים את הפה אשר אינם יסוד במלה, הנם כתובים במחברת וא"ו:

טחן • מתחלק לב' מחלקות: האחד, תשחן לאחר אשתי (איוב לא י) • השני, ויטחן עד אשר דק (שמות לב כ) קחי דחים וטחני קמח (ישע' מז ב) ופני עניים תטחנו (שם ג טו) •

טחר • ויד אתם בפתחים (ש"א ה ו) בשחין מצרים ובפתחורים (דברים כח כו) • **טל** • מתחלק לד' מחלקות: האחד, טל ומטר (מ"א יז א) שראשי נמלא טל (שיר ה ב) והשמים יחנו טלם (זכריה ח יב) ענין רעף רסיסים • השני, כי יפל לא יוטל (תלים לו כד) הן איים כרק יטול (ישעיה מ טו) והטלתי אתך (ירמיה כב כו) הטיל רוח גדולה (יונה א ד) בחיק יוטל את הגורל (משלי טו לג) מדוע הוטלו הוא וזרעו (ירמיה כב כח) ונטל החול (משלי כו ג) גרמיו כמטיל ברזל (איוב מ יח) שלש אנכי נוטל עליך (ש"ב כד יב) משלשלך פלטה גבר (ישע' כב יז) השלישי, תטלל חיות ברא (דניאל ד ט) לשון צל הוא, וכמהו בענינו, הוא יבוננו ויטללנו (נחמ' ג טו) •

הרביעי, טלה חלב אחד (ש"א ז ט) זאב וטלה (ישעיה סה כה) • **טלא** • נקוד וטלוא (בראש' ל לב) ונעלות בלות ומטלאות (יהושע ט ה) ותעשי לך במות טלאות (יחזק' טו טו) לשון אחד המה, הבמות חקוקות, והצאן נקודות, והנעלות פצולות • **טמא** • וטהרתם מכל טמאותיכם (יחזקאל לו כה) ואמרתי אוי לי כי נדמתי, כי איש טמא שפתים אנכי (ישעיה ו ה) כה פותרים בו אנשי

פתרון, אוי לי כי שחקתי עת ששמעתי שלש קדושות שרפים ולא עניתי עמהם, ומעמידים [נ"ו והעמידו] פתרון נדמתי מגורת ידמו כאבן (שמו' טו טו) ונראית המלה לפי ענינה, כי איננה כי אם מגורת כי נדמה כל עם כנען (צפניה א יא) ואל תדמו בעונה (ירמיה נא ו) לשון גריסה ושבירה, וכה פתרון הפסוק לפי ענינו, אמנם הנביא ההוא ראה חויון גדול ומראה מופלאה ונוראה, ראה את אלהי ישראל יושב על כסא רם ונשא, והענין כלו, ויהי בראותו את המראה הגדול, אמר אוי לי כי מות אמות, כי את המלך יי' צבאות ראו עיני, מחזה שדי ראיתי פנים אל פנים, לא אחיה עוד כי מות אמות, ובהראנו על הרבר השיבו אחד מן השלפים ויאמר אליו אל תירא כי לא תמות וסר עונך וחטאתך תכופר, וממוצא הרבר יבין המשכיל, הלא כה אמר יעקב בראותו את מלאך ה', כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי (בראש' לב לא) ויי' אמר כי לא יראני האדם וחי (שמות לג ד) וגם פנוח כה אמר בראותו את המלאך, מות נמות כי אלהים ראינו (שופטים יג כב) • וגם הנביא חזה אחרי דבריהם נטה, ואחו נתיבתם, באמרו אוי לי כי נדמתי ונאספתי, כי את המלך יי' צבאות ראו עיני (ישע' ו ה) יוכיח על הפתרון כי כן הוא • וכל הבא אחרי ענין כמו זה נוטה אחורנית לענין הנקדם לפניו, כמו כי אלהים ראינו (שופטים יג כב) כי חטאנו לך (ירמיה יד כ) כי יי' אלהינו הדמנו (שם ח יד) ורובם בענין הזה נסדרים •

טמן • לשמן בחבי עוני (איוב לא לג) וחנם טמונים בארץ (יהו' ז כא) ושמנתם במלש במלבן (ירמיה מג ט) משמן באמתחתכם (בראשית מג כג) וכמטמנים תחפשנה (משלי ב ד) • **טנא** • ברוך טנאך ומשארתך (דב' כח ה) ולקח הכהן הטנא מידך (שם לו ד) ענין טל הוא • **טנף** • איככה אטנפם (שיר ה ג) ענין גיאול הוא •

טע • מתחלק לב' מחלקות: האחד, הטעו את עמי (יחזקאל יג י) כמו התעו והשגו • אין למלה זאת דמיון בתורה כי אם בלשון משנה •

המבאר

קצ) בני"וה כתוב הטבע, וברור כי הסופר טעה מתכונת זו הדומה לצורת ט בכתובה.

חֶרֶר • חֶרֶר בַּחֶשֶׁךְ בָּתִּים (אִיּוֹב כד טו) לֹא בַּמַּחֲתָרִת מִצֵּאתִים (יִרְמְיָה ב לד) וַיַּחֲתֹרֶה אֲנָשִׁים
(יוֹנָה א יג) • עֲנִין קִכְנָה קסו) הַמָּה •

נשלם מחברת חי"ת

אהל מחברת טי"ת

טבע • מַתְחַלֵּק לֵב' מַחְלָקוֹת : הָאֶחָד , שִׁבְעָתִי
בִּיּוֹן מִצּוּלָה (תְּהִלִּים סט ג) שִׁבְעוּ בָּאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ
(אִיכָה ב ט) •

הַשֵּׁנִי , בַּשִּׁבְעָת הָאָרֶץ (שְׁמוֹת כה טו) וַנַּחֲתֵם
בַּשִּׁבְעָת הַמֶּלֶךְ (אֶסְתֵּר ג יב) •

טבור • טָבֹר הָאָרֶץ (שׁוֹפְטִים ט לו) •

טהר • וַאֲסָף אִישׁ טָהוֹר (בְּמִדְבָּר יט ט) כָּל
עוֹף טָהוֹר (דְּבָרִים יד ד) וְכַעֲצֵם הַשָּׁמַיִם לְטָהֹר
(שְׁמוֹת כד י) וְרוּחַ עֲבֹרָה וְתַטְהֵרֶם (אִיּוֹב לו כא)
עֲנִין צָחוֹת הַמָּה :

טו • טוֹו אֶת הָעוֹזִים (שְׁמוֹת לה כז) וַיְבִיאוּ
מִטּוֹה (שֹׁם לה כה) בִּידֵיהֶם טוֹו (שֹׁם) מַעֲשֵׂה
פֶּתִיל חוֹשִׁין הֵם •

טות • אֶרֶץ אוֹל מִלְכָּא לְהִיכְלָה וּבֵת טוֹת (דנ'
ו יט) אֵין לְמִלָּה זֹאת דְּמִיּוֹן בְּתוֹרָה בְּלִשׁוֹן עִבְרִית ,
וּפִתְרוֹנוֹ לְפִי עֲנִינוֹ לֶן בְּצוּם וְתַעֲנִית וּדְמִיּוֹנוֹ בְּלִשׁוֹן
אַרְמִית כִּי אִם צִלִּי אֵשׁ (שְׁמוֹת יב ט) אֱלֹהֵן טוֹי
נוֹר (ת"א) גַּם זֶה נוֹשֶׂה לְעֲנִין הַפִּתְרוֹן כַּמַּעֲשֵׂה קֵשׁ •
טח • מַתְחַלֵּק לֵב' מַחְלָקוֹת : הָאֶחָד , אֲמֹר
אַל טַחֵף תִּפֹּל (יִחְזָקָאֵל יג יא) כִּי טַח מְרָאוֹת עֵינֵיהֶם
(יִשְׁעִיהֶם מִד יח) אִידָּה הַטִּיחַ אֲשֶׁר טַחֲתָם (יִחְזָקָאֵל
יג יב) •

הַשֵּׁנִי , הִרְחֹק כַּמִּטְחָוִי קֶשֶׁת (בְּרָא' כא טו) מִי
שֶׁת בַּטְחוֹת חֲכָמָה (אִיּוֹב לח לו) הֵן אִמַּת חִפְצָת
בַּטְחוֹת קֶפֶט) (תְּלִי' נא ח) עֲנִין אֶחָד לָהֶם • וּפִתְרוֹנוֹ
לְשׁוֹן מִשְׁךְ , כִּי כֹאשֶׁר יֵשׁ מִשְׁךְ לְקֶשֶׁת , כֵּן יֵשׁ
מִשְׁךְ לְדַעַת , וְזֶה הַמִּשְׁךְ הַנִּמְצָא לְקֶשֶׁת , וְאִישׁ
מִשְׁךְ בִּקְשָׁת לְחַמּוֹ (מ"א כב לד) • וְגַם זֶה הַמִּשְׁךְ
הַנִּמְצָא לְדַעַת , וּמִשְׁךְ חֲכָמָה מִפְּנִינִים (אִיּוֹב כח

ט • טָא טָאב • טָב טָבַח טָבֵל טָבַע טָבוֹר •
טָהֵר • טוֹ טוֹת • טַח טַחֵן טָהֹר • טַל טָלָא • טָמָא
טָמֵן • טָנָא טָנַף • טַע טַעַם טַעֵן • טַף טַפַּח טַפֵּל
טַפֵּר טַפַּשׁ • טַר טָרַח טָרַם טָרַף • טַשׁ טַשׁ •

ט • מַתְחַלֵּק לֵב' מַחְלָקוֹת : הָאֶחָד , לְהַטּוֹת
מִשְׁפַּט גִּבֹּר (אִיכָה ג לה) לֹא תַטֵּה מִשְׁפַּט (שְׁמוֹת
כג ו) וַיִּטּוּ מִשְׁפַּט (ש"א ח ג) הַט אֲזַנְךָ לִי (תְּלִים
יג ו) •
הַשֵּׁנִי , נִטָּה שְׁמִים לְבָדוֹ (אִיּוֹב ט ח) נִטָּה אֶת
מִטָּךְ (שְׁמוֹת ח יב) נִטְיוֹ רַגְלִי (תְּלִים עג ב) •

טא • וַטָּאטָאֲתִיה בַּמִּטָּאטָא הַשְּׁמֵר (יִשְׁעִיה
יד כג) כְּטִישׁ חוֹצוֹת אֲדִיקָם (ש"ב כב מג) הַצִּילָנִי
מִטִּישׁ וְאֵל אֲטַבְעָה (תְּהִלִּים סט טו) לְשׁוֹן טִינָא
(דְּנִיָּאל ב מא) •

טאב • שְׁנִיָּא טָאב עֲלוּהִי (דְּנִיָּאל ו כד) לְשׁוֹן
טוֹב הוּא בְּלִשׁוֹן אַרְמִית :

טב • טוֹב יי' לָקוֹ (אִיכָה ג כה) וַיִּיטֵב הַדְּבַר
(בְּרָאשִׁית מא לו) טוֹבֵתִי בֵּל עֲלִיךְ (תְּהִלִּים טו ב)
וְכֵה פִתְרוֹנוֹ לְפִי הָעֲנִין , הַטּוֹבָה אֲשֶׁר אַתָּה גּוֹמֵל
עָלַי , וְהַחֲסֹד אֲשֶׁר אַתָּה עוֹשֶׂה עִמָּדִי אֵינְנוֹ לִי
עֲלִיךְ , וְאֵין אֲנִי רְאוּי לוֹ , אֲבָל עֵקֶב קְרוֹשִׁים אֲשֶׁר
בָּאָרֶץ הַמָּה (שֹׁם טו ג) •

טבח • וַטְבַּח טָבַח וְהִכֵּן (בְּרָאשִׁית מג טו)
טְבַחְהָ טְבַחְהָ מִסְכָּה יִינָה (מִשְׁלִי ט ב) הִכִּינוּ
לְבָנָיו מִטְבַּח (יִשְׁעִיה יד כא) לְשׁוֹן זָבַח וּשְׁחִיטָה •
טבל • וַטְבֵּל בְּשֶׁמֶן רַגְלוֹ (דְּבָרִים לג כד)
וַיִּטְבְּלוּ אֶת הַכְּתָנֹת בָּדָם (בְּרָאשִׁית לו לא) סְרוּחֵי
טְבוּלִים בְּרָאשִׁיהֶם (יחז' כג טו) וּפִתְרוֹנוֹ כְּפִי עֲנִינוֹ ,
סְרוּחַ הָעוֹדֵף מִהַמְּצַנֶּפֶת הַצְּבוּעָה קֶפֶט) •

המבר

בַּצְּבָע עֵכ"ל • וַעֲי"ו תִּתְבָּאֵר כֹּונֶת מִנְחָם •
קֶפֶט) רִש"י : וּמִנְחָם חֲבָרוּ עִם כַּמִּטְחָוִי קֶשֶׁת , וְכֵן מִי שֶׁת
בַּטְחוֹת חֲכָמָה פִּתְרוֹנוֹ לְשׁוֹן מִשְׁךְ • כִּי כֹאשֶׁר יֵשׁ לְקֶשֶׁת מִשְׁךְ
כֵּן יֵשׁ מִשְׁךְ לְדַעַת •

קֶפֶט) מִן הַכְּתוּב וּמִכְרָה מִלַּח וּשְׁמִטָּה [צִפְנִיָּה ב ט] • וּבִל"ו
כְּתוּב עֲנִין חִפְרָה וְחִטְבּוּלָה •
קֶפֶט) וְזֶה לְשׁוֹן הַרְד"ק בְּשֶׁרֶשׁ טָבֵל : סְרוּחֵי טְבוּלִים
בְּרָאשִׁיהֶם , אֲמָר עַל הַמְּצַנְפוֹת שֶׁעַל רִאשֵׁם שֶׁהֵם סְרוּחִים
וַיִּתְּרִים תְּלִים לְאַחֲרֵיהֶם וּטְבוּלִים , ר"ל שֶׁהַמְּצַנְפוֹת טְבוּלִים

השני • החשיתי מעולם (ישעיה מב יד) הלא
אני מחשה ומעולם (שם נו יא) גם אני ידעתי
החשו (מ"ב ב ג) עת לחשות (קהלת ג ז) ענין
שתק הם •

השלישי • תהרו חשש (ישעיה לג יא) וחשש
להבה ירפה (שם ה כד) ענינו יורה עליו, חשש,
וקש, ומוץ, קרובי ענין הם •

חשב • מעשה חשב (שמות כו א) רבות
מחשבות בלב איש ועצת יי' היא תקום (משלי יט
כא) •

חשח • ושאר חשחות בית אלהך (עזרא
ז ד) ומה חשחן (שם ו ט) לא חשחין אנחנו על
דנה פתגם להתבוהך (דניאל ג טז) •

חשך • כחשכה כאורה (תלים קל"ט יב) יגיה
חשכי (שם יח כט) לפני חשכים (משלי כב כט)
חשכת מים (תלים יח יב) אור חשך באהלו (איוב
יח ו) לשון מאפל הוא •

חשך • ואחשך גם אנכי (בראשית כ ו)
גם אני לא אחשך פי (איוב ז יא) מרדף בלי חשך
(ישעיה יד ו) לא חשכו רק (איוב ל י) ולא חשכת
את בנך את יחידך ממני (בראשית כב יב) ענין
מניעה המה •

חשל • ויזנב בך כל הנחשלים אחרך (דבר'
כה יח) מהדק וחשל (דניאל ב מ) •

חשמל • וארא כעין חשמל (יחזקאל א כז)
כעין החשמלה (שם ח ב) •

חשמן • יאתיו חשמנים מני מצרים (תלים
סח לב) וחשמון ובית פלמ (יהושע מו כז) ויסעו
מחשמנה (במדבר לג ל) חשמנים יושביהם קפב
כמשמעו •

חשן • חשן ואפור (שמות כח ד) ועשית
על החשן (שם כח כב) ועשית חשן משפט (שם
כב טו) •

חשף • חשף יי' את זרוע קרשו (ישעיה נב
י) מחשף הלבן (בראשית ל לו) ויחשף יערות
ובהיכלו (תלי' כט ט) חשף חשפה והשליך (יואל

א ז) ולחשף מים מגבא (ישעיה ל יד) כשני
חשישי עזים (מ"א כ כז) וחשופי שת (ישע' כ ד)
חשפי שובל (שם מז ב) ענין גלוי הם •

חשק • מתחלק לב' מחלקות : האחד, ואת
כל חשק שלמה (מ"א ט א) שכם בני חשקה
נפשו בבתכם (בראשית לד ח) ענין רצון הם •
השני, וחשקהם כסף (שמות כו י) מחשקים
כסף (שם כו יז) •

חשר • חשרת מים (ש"ב כב יב) פתורנו
לפי ענינו, חשרת כמו חשכת קפג) •

חת • מתחלק לב' מחלקות : האחד, החתת
כיום מדין (ישעיה ט ג) יחת אפרים מעם (שם
ז ח) חתת אלהים (בראשית לה ה) וחתחתים
ברוך (קהלת יב ה) אל תהיה לי למחתה (ירמיה
יו יז) העשו לבלי חת (איוב מא כה) ושד
בהמות יחיתן (חבקו' ב יז) חתו לא ענו עוד (איוב
לב טו) תראו חתת ותיראו (שם ו כא) •

השני, לחתות אש מיקוד (ישעיה ל יד) ולקח
מלא המחתה (ויק' טז יב) היחתה איש אש בחקו
(משלי כז) ומלקחיה ומחתתיה (שמות כה לח)
כי גחלים אתה חתה על ראשו (משלי כה כב)
לשון שיק קפד) ותבערה המה •

חתך • נחתך על עמך (דניאל ט כד) כמו
נגזר, והענין יורה עליו •

חתל • וערפל חתלתו (איוב לח ט) והחתל
לא חתלתי (יחזקאל טז ד) לשון חתול קפה) •

חתם • שימני כחותם על לבך (שיר ח ו)
פתוחי חותם (שמות כח יא) יומם חתמו למו
(איוב כד טז) ענין אחד לכלם והענינים נפרדים
כמעט •

חתן • מי לך פה חתן (ברא' יט יב) ביום
חתנתו (שיר ג יא) קול חתן (ירמיה ז לד) לשון
אחר הם קפו) •

חתף • הן יחתף מי ישיבנו (איוב ט יב)
אף היא כחתף תארב (משלי כג כח) יחתף לפי
ענינו כמו ישרוף •

המבאר

החשיתם [מ"א ז לג] •
קפד) בנ"ל כתוב סיק בסמך • ובנ"ל נראה כי תקן ר' ישבב
הי ש ק • ובנ"ב אין המלה הזאת כלל •
קפה) כלומר תחבשות כמו לשון חתול לחבשה [יחז' ל כא] •
קפו) בנ"ל כתוב לשון אחזה וקורבה •

קפב) פי' היושבים בחשמונה נקראים חשמנים • ונ"ל רש"י
בתהלים : ומנחם פתר חשמנים שם מדינת יושבי חשמונה •
קפג) בנ"ב כתוב פתורם כפי ענינם וחשורים כסף • ובנ"ל :
פתורנו לפי ענינו וחשוריהם כסף • ובנ"ל פתורנו לפי ענינו •
ואיפשר כי בשרש הזה הוכיר מנחם גם הפסוק וחשקהם

והיא שפחה נחרפת לאיש, והפרדה לא נפרדה או חפשה לא נתן לה בקרת תהיה, לא יומתו כי לא חפשה (ויקרא יט ד) נחרפת מוומנת ומוערת לבעל.

חרץ • מתחלק לששה מחלקות: האחד, בעמק החרוץ (יואל ד יד) כי כלה ונחרצה (ישע' י כג) נחרצת שממות (דניאל ט כו) אם חרוצים ימיו מספר חדשיו אתך חקו עשית ולא יעבר (איוב יד ה) כליון חרוץ (ישעיה י כב) ענין קפדה וקרץ המה, והקרוב לענין, כי לא בחרוץ יורש קצח (שם כח כז) למורג חרוץ חדש בעל פיפיות (שם מא טו) הוא הכלי העשוי לדוש חסי הגרנות השני, חריצי החלב (ש"א יז יח) ענינו יורה עליו, ופתורו כמו גבינת חלב.

השלישי, ויד חרוצים תעשיר (משלי י ד) מחשבות חרוץ (שם כא ה) פתורו כפי ענינו, ענין סוחרים:

הרביעי, לא יחרץ כלב לשנו (שמות יא ז) לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשנו (יהושע י כא) בראשי הבכאים או תחרץ (ש"ב ה כד) פתורו לפי ענינו, לשון הנעה הם, לא ינוע כלב לשונו: ואז תחרץ • אז תתנועע ותעלה •

החמישי, ואברותיה בירקק חרוץ (תלים סח יד) טוב פריי מחרוץ ומפו (משלי ח יט) ומחרוץ תבואתה (שם ג יד) הוא זהב טהור קפ •

הששי, וקשרי חרצה משתרין (דניאל ח ז) לשון מתנים הם •

חרצב • פתח חרצבות רשע (ישעיה נח ו) כי אין חרצבות למותם (תלים עג ד) לשון אסירות הם • וכה פתרון אין חרצבות למותם לפי הענין • הפושעים והמורדים עושי רשעה, הנאספים מהם [נ"ה והנאפים הם] על ערסותם ימותו, לא לקוחים למות, ולא אסורים בוקים, ולא תפושים [נ"ה תפוסים] בכבל, ולא מוגשים לנחושתיים, לא יקרה להם מקרה זה, ולא נלכדים באחד מאלה, כי בשלום ימותו •

חרצן • מחרצנים ועד זג לא יאכל (במ' ו ד) • **חרק** • חרק עליו בשני • (איוב טו ט) שני

יחרק ונמס (תהלים קיב י) שרקו ויחרקו שן (איכה ב טו) •

חרש • מתחלק לה' מחלקו: האחד, והחרש יעקב עד באם (בראשית לד ה) החרשו ממני ואדברה אני (איוב יג יג) אל תחרש ואל תשקט אל (תלים פג ב) • ענין שתיקה המה •

השני, החרשים שמעו (ישעיה מב יח) ואני כחרש לא אשמע, וכאלם לא יפתח פיו (תהלים לח יד) לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשל (ויקרא יט יד) אשומי און •

השלישי, אל תחרש על רעך רעה (משלי ג כט) חורש רע בכל עת (משלי ו יד) וחכם חרשים קפא) (ישעיה ג ג) מרמה בלב חרשי רע (משלי יב ד) והחרש והמסגר מירושלים (ירמיה כט ב) • ענין מחשבות •

הרביעי, חרש חכם יבקש לו (ישעיה מ ד) חרשי צירים (שם מה טו) הפסל נסך חרש (שם מ יט) בחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ (שמות לא ה) • ענין אומנים, חושבי מחשבות הם • החמישי, ויראני יי' ארבעה חרשים (זכריה ב ג) בחריש ובקציר תשבג (שמות לד כא) איש את מחרשתו ואת אתו (ש"א יג ד) חרשו חרשים (תהלים קכט ג) לא תחרש בשור ובחמור יחדו (דברים כב י) חורש שדה • חרושה על לוח לבם ולקרנות מזבחותיכם (ירמיה יז א) כמו חרות כמשמעו •

חרש • ויקח לו חרש להתגדר בו (איוב ב ח) במכתתו חרש (ישעיה ל יד) וכלי חרש אשר תבשל בו ישבר (ויקרא ו כא) •

חרת • והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחת (שמות לב טו) חרות על הלחת כמו חרוש, וכמו חרושה על לוח לבם (ירמ' יז א) • **חש** • מתחלק לג' מחלקות: האחד, אחישה מפלט לי (תהלים נה ט) חושה לעורתי (שם לח דג) חשתי ולא התמהמתי (שם קיט ס) וחש עתדת למו (דברים לב לה) בעתה אחשנה (ישע' ס כב) כי גו חיש ונעפה (תהלים צ י) ותחש על מרמה רגלי (איוב לא ה) ענין מהירות •

המבאר

השם כונתו היתה על מלת ירקק בחייתה סמוכה לחרוץ. ולא על מלת חרוץ נפרדת. והראיה כי לא הקדים מנחם בכאן לאמר שהוא מאבני השם. עיין בדונש והכרעות ר"ת. קפא) בנוסח ווין הפסוק הוה במראה הרביעית בטעות.

קפ) הוא זהב טהור: הפתרון הוה לא נמצא כי אם בהעתקת המבורג לבד. ואם דבר מנחם הוא באמת בלי מעל המעתיקים הן לשוא רדף דונש את מנחם בתשובת חרוץ. כי אם אמר מנחם להלן בשרש יד ק על בירקק חרוץ שהוא אבן מאבני

השני, ולא ידבק בידך מאומה מן החרם (שם)
יג (יח) כל חרם בישראל (במדבר יח יד) כל חרם
קדש קדשים הוא ליי' (ויקרא כו כח) •

השלישי, יגדלו בחרמו (חבק' א טו) משלח
חרמים (יהונקאל כו ה) מצודים וחרמים (קהלת ז
כו) • ענין מכמורת המה •

חרמש • מהחל חרמש בקמה (דברים טו
ט) וחרמש לא תניף על קמת רעך (שם כג כו)
כמו מגל, וענינו יורה עליו •

חרס • מתחלק לב' מחלקות: האחד, בשרם
יבא החרסה (שופטים יד יח) האומר לחרס ולא
יורה, ובעד כוכבים יחתם (איוב טו ז) כמו שמש •

השני, ובגרב ובחרס (דברי' כח כו) כמשמעו •
חרף • מתחלק לג' מחלקות: האחד, וקיץ
וחרף (בראשית ח כב) והכיתי בית החרף (עמוס
ג טו) מחרף עצל לא יחרש (משלי ד ד) וכל
בהמת ארץ עליו תחרף (ישעיה יח ו) ענין סתיו
המה •

השני, חרפוני צוררי (תלים מב יא) אלה לחיי
עולם, ואלה להרפות לדראון עולם (דניאל יב ב)
זבלון עם חרף נפשו למות (שופטים ה יח) כי
לא אויב יחרפני (תלים נה יג) וכה פתרון כי לא
אויב יחרפני, יש עליו מן הענין, מי יתן לי אבר
כיונה אעופה ואשכונה (שם נה ז) אולי יכולתי
להעלות אבר הייתי טס ונודד מפני עקת רשע,
כי בצאתי מקרב מערת פריצים ללון במדבר סלה,
או לא אויב יחרפני, ולא הייתי נושא כלימתי ובשתי
ולא נסתרת מפניו כאשר הייתי נסתר מפניהם
כשהייתי בתוכם (קעט) •

השלישי, כאשר הייתי בימי חרפי (איוב כט
ד) פתרונו כפי ענינו • ימי חרפי כמו ימי עתי
[נ"ה ימים של עתים], וכמו ימי זמני • וכמהו

ט ב) ואת מחריב ארצנו (שופטים' טו כד) הערים
תחרבנה (יחז' ו ו) החרבות והנשכות והנהרסות
(שם לו לה) ענין שממה המה •

חרג • ויחרגו ממסגרותיהם (תלים יח מו)
אין למלה זאת דמיון בתורה, ופתרונה כפי ענינה
כמו רפיון חגורה קעו, כמשמעו •

חרד • עתה יחרדו האין (יהונק' כו יח) ותהי
לחרדת אלהים (ש"א יא טו) ויחרד יצחק חרדה
גדלה (בראשית כו לג) •

חרז • צואך בחרוזים (שיר א י) • פתרונו
כפי ענינו, כמו סדרים כמשמעו •

חרט • מתחלק לג' מחלקות: האחד, קח לך
גליון גדול וכתב עליו בחרט אנוש (ישעיה ח א)
ענינו כמו בעש ברזל (ירמ' יו א) בעש סופר (תה'
מה ב) וזכרון הגליון יוכיח, כי לא יתכן מכתב
גליון כי אם בעש סופר •

השני, ויצר אתו בחרט (שמות לב ד) ענינו
יורה עליו, חרוט, וחרוש, וחרות, קרובי ענין
הם •

השלישי, ויצר כנרים כסף בשני חרטים קעח
(מ"ב ה כג) והמטפחות והחרטים (ישע' ג כב)
מיני בגדים המה •

חרד • מתחלק לב' מחלקות: האחד, מציץ
מן החרכים (שיר ב ט) כמו החלונות •

השני, לא יחרך רמיה צידה (משלי יב כו)
ושער ראשהון לא התחרך (דניאל ג כו) • ופתרון
לא יחרך רמיה צידה, כה הוא, איש רמיה לא
ישלמנו האלהים לצלות ולקלות צידו כי חמס
הוא, והו פירושו כמשמעו •

חרם • מתחלק לג' מחלקות: האחד, זבח
לאלהים יחרם (שמות כב יט) החרם כל עיר מתים
(דברים ג ו) ענין הרג המה •

המבאר

בהגידו לו את כל לבו עכ"ל.
ולדעתי אפשר לקיים פתרון של מנחם. אם החרקתי נדוד
או לא יחרפני אויב. ירצה מחרפת אויב אפשר להסתר. בצאתי
מקרב מערת פריצים ובהרחק מהם נדוד. אבל אתה אנוש
כערכי ואוהבי אשר גליתי לך כל לבי אין לי מנוס ומפלט
מחרפתך וגדופך. ויתורגם.

Du aber ein Mann meines Gleichen, mein
Lehrer mein Busenfreund.

Dem ich meine Geheimnisse anvertraut, zu
Gottes Haus in einhelliger Regung wallend.

Moge der Tod seine Schuld von ihnen fordern,
Mogen sie lebendig in Abgrund sinken;
Denn Boses wahren sie in ihrer Wohnung,
Ja in ihrem Innern.

קעו) רש"י: ויחרגו ממסגרותיהם מנחם פתר אותו לשון
רפיון חגורה ופירושו ויתרפו ממסגרותיהם. ודונש פתר ויחרגו
ממסגרותיהם ויפסחו מכבליהם הנתונים על רגליהם, ופתרון
ויחרגו ויפסחו כדמיתרגמינן חגירה ע"כ. עיין צד 32 סימן מ"ד
וצד 36 סימן נ"ט.

קעח) רש"י: מיני בגדים וסודרין כמו המטפחות והחרטים.
כך חבירו מנחם. ע"כ. מלת וסודרין לא נמצא בכל הכ"י.
קעט) אמר ר' ישבב: רש"י מביא בתלים נ"ה י"ד כל הפתרון
מפסוק זה מלה במלה ואמר ע"ז ופתרון זה לא יתכן מפני
הפסוקים הכתובים אחריהם. ובפסוק שאחריו אמר: לכן
פותר אותו דונש בענין אחר וזה פתרונו. כי לא אויב יחרפני
ואשא חרפתי ולא משנאי עלי הנדיל ואסתר ממנו כי אם אלוסי
ומידעי וכו' והדבר הזה ידוע כי האדם קשה עליו חרפת האוהב
מחרפ' האויב וגם יוכל להסתר מאויבו ולא יוכל להסתר מאוהבו

החמישי, חוץ ממני (קהלת ב כה) עד החצר
החיצונה (יחזקאל י ה) ויוצא אתו החוצה (ברא'
טו ה) • ענין אחד להם • כי היה דבר המלך נחוץ
(ש"א כא ט) פתרו בו אנשי פתרון [נ"ו הפותר']
לשון מהרה: ויתכן להיות מגורת חצצו, ועד
צואר יחצה, וכה יפתר כי היה דבר המלך נוור,
כי באשר דבר מלך שלשון (קהלת ח ד) •

חצב • וברת חצובים אשר לא חצבת (דבר'
ו יא) לחצב להם בארות בארת נשברים אשר לא
יכילו המים (ירמיה ב יג) על כן חצבתי בנביאים
(הושע ו ה) • ענין גור ומפסל המה •

חצן • והביאו בניך בחצן (ישע' מט כב) גם
חצני נעתי (נחמיה ה יג) שלא מלא כסו קוצר
וחצנו מעמר (תה' קכט ז) חצן הוא הזרוע והעליה
[נ"ב והאליה] •

חצף • מן די מלת מלכא מחצפה (רנ' ג כב)
פתרונו כפי ענינו, ענין עוות, גזירה עזה היא •

חצר • מתחלק לד' מחלקות: האחר, חצצרה
ברמה (הושע ה ח) מחצרים בחצצרות לפני ארון
האלהים (דה"א טו כד) ותקעתם בחצצרת (במ'
י י) • כלי תקע המה •

השני, חצר המשכן (שמות כו ט) חצרים
חשב קדר (ישעיה מב א) מן הבתים מן החצרת
ומן השדה (שמות ח ט) •

השלישי, חצר כבקר יאכל (איוב מ טו) כחציר
גגות (תלי' קכט ו) גלה חציר ונראה דשא (משלי
כו כה) יבש חציר (ישע' טו ו) ענין דשאים ועשבים •
הרביעי, ואת החציר ואת הבצלים ואת
השומים (במדבר יא ה) • כמשמעו •

חק • מתחלק לד' מחלקות: האחר, חק
עולם (שמו' ל כא) בשומו לים חקו (משלי ח כט)
בחקו חוג על פני תהום (שם ח כו) ענין גבול •
השני, כי חק למהנים מאת פרעה, ואכלו את
חקם (בראש' מז כב) לחם חקי (משלי ל ח) וחק
לנערתיה (שם לא טו) כי חקך וחק בניך היא
(ויקרא י יג) •

השלישי, ואת חקת התורה (במדבר יט ב)
את חקך אשמר (תלים קיש ח) • ענין אחד להם •

הרביעי, ומחקק מבין רגליו (בראש' מט י)
מן ישתה וישכח מחקק (משלי לא ה) הוי החקקים
חקקי און (ישעיה י א) ועל ספר חקה (שם ל ח)
וחקות עליה עיר (יחזקאל ד א) מחקה על הקיר
(שם ח י) מי יתן בספר ויחקו (איוב יט כג) •

חקר • ויחקרו מוסדי ארץ (ירמיה לא לו)
עד תחקרון מלך (איוב לב יא) ולגדלתו אין חקר
(תה' קמה ג) עשה גדלות עד אין חקר (איז' ט י) •

חר • מתחלק לה' מחלקות: האחר, חריה
ואין שם מלוכה יקראו (ישעיה לד יב) את החרים
ואת הסגנים (נחמיה ה ז) מרבים חרי יהודה
אגרתיהם (שם ו יז) • שופטים המה •

השני, ויקב חר בדלתי (מ"ב יב י) על חר פתן
(ישעיה יא ח) שלח ידו מן החור (שיר ד ד)
חרי עפר וכפים (איוב ל ו) ענין נקב המה •

השלישי, לאכול את חרמיהם (ישעיה לו יב)
וישימה למחראות עולם (מ"ב י כז) • ענין מנף
צואת אדם, ויתכן להיות מגורת זה העליון,
מחראות מחור, כמו צואים מצואת אדם •

הרביעי, וחרה נחשתה (יחזק' כד יא) ועצמי
חרה מני חרב (איוב ל ל) נחר מַסַּח מאש קעו
(ירמ' ו כט) והעצמות יחרו (יחז' כד י) לחרחר
ריב (משלי כו כא) ושכן חררים במדבר (ירמ' יז ו)
ובחרחר ובחרב (דברים כח כב) ועצמותי כמוקד
נחרו (תלים קב ד) וַיִּחַר עלי אפו (איוב יט יא)
חרו ישובי ארץ (ישעיה כד ו) ענין חרבני קר •

החמישי, ולא עתה פניו יחורו (שם כט כב)
חור כרפס (אסתר א ו) ואורגים חֲרִי (ישעיה יט
ט) • ענין לובן הוא • והלבן בלשון ארמית חור,
לבושה כתלג חֲרִי (דניאל ז ט) •

חרב • מתחלק לג' מחלקות: האחר, חרב
ליי' ולגרעון (שופ' ז ד) חרב פתחו רשעים (תה'
לו יד) •

השני, חרב אל מימיה ויבשו (ירמיה נ לח)
אכלני חרב (ברא' לא מ) חרבו המים מעל הארץ
(שם ח יג) לשון יבשה •

השלישי, וחרבות מחים גרים יאכלו (ישעיה
ה יז) למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה (רנ')

המבאר

קעו) וז'ל רש"י על ותיכז נחר [יחזקאל טו ד]: נחר נשחר מן האש • נחר
לשון ועצמי חרה, וכן ויחר עלי אפו חברו מנחם עם ועצמי חרה ע"כ •

חסן • חסן ישועת (ישעיה לג ו) והיה החסן
לגעת (שם א לא) ברתקף חסני (דניאל ד כו)
מלכותא חסנא (שם ב לו) ענין תוקף ומעוז המה •
חסף • מתחלק לב' מחלקות : האחד , רק
מחספס (שמות טו יד) כמו מחשוף הלבן (ברא'
ל לו) • לפי הענין •

השני , חסף די פחר (דניאל ב מא) מנהון
פרזל ומנהון חסף (שם ב מב) לשון חרס בלשון
ארמית [נ"ו תלמוד] •

חסר • כי חסר יבאנו (משלי כב) די
מחסרו אשר יחסר לו (דב' טו ח) רק כל מחסור
עלי (שופ' יט ד) אל יחסר המזג (שיר ז ג) בחסר
ובכפן (איוב ל ג) • ענין מצרע המה כמשמעו •

חף • מתחלק לג' מחלקות : האחד , חף
אנכי (איוב לג ט) פתרונו כפי ענינו , חף כוב •
השני , וחפו ראשם (ירמיה יד ג) כנפי יונה
נחפה בכסף (תה' סח יד) חפה עליו (דב' לג יב)
וראש לו חפוי (ש"ב טו ל) • ענין מכסה הוא •
השלישי , לחוף ימים ישכן , והוא לחוף אניות
(בראשית מט יג) ויחפאו בני ישראל קענ) (מ"ב
יז ט) • חפאו כמו בדאו לפי ענין •

חפז • ואכלתם אתו בחפזון (שמות יב יא)
ויהי בחפזה לנוס (ש"ב ד ד) • ענין בהלה הם •
חפן • מלא חפניכם (שמות ט ח) ומלא
חפניו (ויקרא טו יב) •

חפץ • ועת לכל חפץ (קהל' ג א) את האהבה
ער שתחפץ (שיר ב ז) כי חפץ בבת יעקב (ברא'
לד יט) •

חפר • מתחלק לשלשה מחלקות : האחד ,
משם חפר אכל (איוב לט כט) לחפר את הארץ
(יהושע ב ב) ויחפרהו ממטמונים (איוב ג כא)
ויחפרו לנו (דברים א כב) • ענין חקר המה •

השני , חפר גומץ (קהלת י ח) בור כרה
ויחפרהו (תלים ז טו) באר חפרה שרים (במדב'
כא יח) • כמו כרוה •

השלישי , וחפרה הלבנה ובושה החמה (ישע'
כד כג) יבשו ויחפרו (תלים לה כו) בושה וחפרה
(ירמיה טו ט) ענין בושת וכלימה •

חפש • מתחלק לב' מחלקות : האחד , יצא
לחפשי (שמות כא ב) במתים חפשי (תלים פח ו)
כי לא חפשה (ויק' יט כ) לשון [נ"ו ענין] דרור •
השני , בבגדי חפש (יחזקאל כו כ) וישב בבית
החפשית (מ"ב טו ה) •

חפש • מתחלק לב' מחלקות : האחד , חפש
כל חדרי בטן (משלי כו) אחפש את ירושלים
בנרות (צפניה א יב) ויחפש בגדול החל (בראשי'
מד יב) ענין חקירה •

השני , ויתחפש שאול (ש"א כח ח) ויתחפש
באפר על עיניו (מ"א ד לח) התחפש ובא במלחמ'
(שם כב ל) ויתחפש מלך ישראל ויבא במלחמה
(שם) • אנשי פתרון החליפו בה , והוסיפו ואמרו •
אתחפש ואבא במלחמה : ונראה המלים כי הם
עומדים ונפתרים כמשפטם , וכה פתרון הענין ,
אמר מלך ישראל למלך יהודה התחפש ובא
במלחמה , השיבו מלך יהודה : ואתה לָבֵשׁ בגדיך
(שם) ואם איננו כה איפוא תשובתו או מה ענהו •
וכמהו ברב כח יתחפש לבושי כפי כתנתי יאורני
(איוב ל יח) •

חץ • מתחלק לה' מחלקות : האחד , חצי
גבור שנונים (תהלים קד ד) חציו כגבור משכיל
(ירמיה נ ט) ויצא כברק חצו (זכריה ט יד) כוננו
חצם על יתר (תלים יא ב) • בני קשת המה •

השני , קעד) אף חצצך יתהלכו (שם עז יח)
ויגרם בחצץ שני (איכה ג טו) ואחר ימלא פיהו
חצץ (משלי ד יז) • ענין אבנים המה •
השלישי , מקול מחצצים קעה) (שופטים ה יא)
ויצא חצץ כלו (משלי ל כו) • פתרונם לפי ענינם ,
סדרים ומערכות , וכה פתרון מקול מחצצים ,
מקום מערכת המלחמה ומסדרי קרב מקום הנורא
[נ"ו המורא] שם יתנו צדקות ה' •

הרביעי , חצות לילה (תהלים קיט סב) אשר
חצה משה (במדבר לא מב) חצי היריעה העדפת
(שמות כו יב) יחצוהו בין כנענים (איוב מ ל)
ער צואר יחצה (ישע' ל כח) ומספר חדשיו חצצו
(איוב כא כא) בחצי ימיו יעזבנו (ירמ' יז יא) והוא
בנה חץ (יחזקאל יג י) •

המבאר

קעה) רש"י מחצצים פתר מנחם עירכי מלחמה וסודרי קרב .
יחברו מלך אץ לארבה ויצא חצץ כלו לשון גדורים •

קענ) בנ"ו הכתוב האחרון במחלקה הרביעית • ולא כן
בשלש העתקות האחרות •
קעד) בהעתקת ויין חסר המחלקה השניה •

טו) יהמו יחמרו מימיו (תלים מו ד) •

השני, ותחמרה בחמר (שמות ב ג) והחמר
היה להם לחמר (בר' יא ג) בארת חמר (שם יד י) •
השלישי, כרם חמר (ישעיה כו ב) ויין חמר
(תלים עה ט) חמרא שתה (דניאל ה א) לשון יין •
הרביעי, זרע חמר שערים (ויק' כו טו) מעשר
החמר הבת, ועשירת החמר והאיפה, אל החמר
יהיה מתכנתו (יחזקאל כה יא) ענין מדה המדה •
החמישי, חמרים חמרים (שמות ח י) חמר
מים רבים (חבקוק ג טו) בלחי החמור, חמור
חמרתים (שופטים טו טו) לשון ערימות •

הששי, יששכר חמר גרם (בראשית מט יד)
חמור יתומים ינהגו (איוב כד ג) •

חמישי • מתחלק לב' מחלקות: האחד,
וחמשים-עלו (שמות יג יח) ואם תעברו חמשים
(יהושע א יד) ויתכן להיות מגזרתו ויכהו אל
החמש (ש"ב ד ו) מקום החגורה •

השני, חמש וששים (בראשית ה כה) וחמש
את ארץ מצרים (שם מא לד) ונתתם חמישית
לפרעה (שם מו כד) וחמישתו יוסף עליו (במדב'
ה ו) ענין מנין המה •

חזן • מתחלק לג' מחלקות: האחד, חזן
וכבוד יתן יי' (תלים פד יב) לוית חזן (משלי ד יט)
ויתן חנו (בראשית לט כא) חנינה (ירמ' טו יג) •
השני, והיא קרובה לראשונה חנני אלהים חנני
(תה' נו ב) חנוני (איוב יט פא) חנון ורחום (תה'
קמה ח) ויחננו ויאמר (איוב לג כד) לשון רחמים •
השלישי, והחנים עליו (במדבר ב ה) חנה
מלאך יי' (תלים לד ח) מה נחנת בבא לך חבלים
קע) (ירמיה כב כג) כי אלהים פור עצמות חנך
(תלים נג ו) הבמחנים אם במבצרים (במדבר יג
יש) ענין שכונה המה • ופתרון עצמות חונך •
עצמות האויב החונה עליך: מלה זאת מהמלים
הנהלקים לשנים קעא) •

חנש • מתחלק לב' מחלקות: האחד •
חנשה פגיה (שיר ב יג) לחנש את אביו, ויחנשו
הרפאים (בר' נ ב) ימי החנשים (שם נ ג) •
השני, חנשין מלח חמר ומשח (עזרא ו ט)

כמו חשין •

חנד • חנד לנער (משלי כב ו) וירק את
חניכיו (בראשית יד יד) חנכת המזבח (במדבר ז
י) ולא חנכו, ואיש אחר יחננו (דברים ד ה) •
חנם • כי חנם שמנו לי שחת רשתם (תלים
לה ז) ויצאה חנם אין כסף (שמות כא יא) •
חנמל • ושקמותם בחנמל (תהלים עח מו)
הוא קרח וסער, הקרה החזקה והפליאה לפי הענין
כמשמעו •

חנף • לעשות חנף (ישע' לב ו) ולא תחניפו
את הארץ (במ' לה לג) והארץ חנפה תחת ישיבה
(ישעיה כד ה) אחזה רעה חנפים (שם לג יד) •
חנק • ותבחר מחנק נפשי (איוב ז טו) ומחנק
ללבאותיו (נחום ב יג) חניקה כמשמעה •

חס • מתחלק לשתי מחלקות: האחד, חוסה יי'
על עמך (יואל ב יז) לא חסה עליך עין (יהו' טו ה)
חס על דל (תה' עב יג) ועינכם אל תחס (בר' מה כ)
ותחס עליך (ש"א כד יא) אתה חסחה על הקיקיון
(יונה ד י) אל תחוס עינכם (יהו' ט ה) ענין חמלה •
השני, באו חסו בצלי (שופטים ט טו) מחסה
מזרם (ישע' כה ד) לחסות תחת כנפיו (רות ב יב)
צור חסיו בו (דב' לב לו) אלהי צורי אחסה בו (ש"ב
דב ג) וישמחו כל חוסי בך (תהלי' ה יב) מושיע
חוסי (שם יז ז) • וכה פתרונו הפלה נא חסדיך
אל המושיע חוסי מיד מתקוממים •

חסד • מתחלק לב' מחלקות: האחד, חסדי
יי' (תהלים פט ב) חסדך יי' מלאה הארץ (שם
קיש סד) כי חסיד אני (ירמיה נ יב) •
השני, והיא תראה את ערותו חסד הוא (ויק'
ד יז) פן יחסוך שמע (משלי כה י) חסד אל כל
היום (תלים נב ג) • ענין קלון המה •

חסל • כי יחסלנו הארבע (דברים כח לה)
ויתר הילק אכל החסיל (יואל א ד) ענין ארבה הוא •
חסם • אשמרה לפי מחסום (תה' לט ב) לא
תחסם שור בדישו (דבר' כה ד) וחסמית היא את
העברים (יחזקאל לט יא) • ענין סתימת [נ"ו
סגירת] פה ואף, הפה שלא ישעם, והאף
שלא יריח ריח הפגרים קעב) •

המבאר

פתרו מנחם, ודונש פתר אותו כמו חנד לנער על פי ררכו
וכ"ף של חונך היא יסוד במלה ככ"ף של חנד, קעב) רש"י:
ומנחם פתרו בספרו יחסמו את אפם מלהריח ריח הפגרים.

קע) רש"י: ומנחם פתר נחנת-לשון חניה. אבל דונש פתר
אורו לשון חן. ע"כ. עיין לעיל בשרש אב חת צד 13 •
קעא) רש"י. עצמות חונך החונים עליך ירושלים וגו' וכן

שו) ועצמתך יחליץ (ישעי' נח יא) צדיק מצרה נחליץ (משלי יא ח) ענין הצלה י

חלק . מתחלק לג' מחלקות : האחד , חלקי י' אמרה נפשי (איכה ג כד) כי חלק י' עמו (רב' לב ט) סלע המחלקות (ש"א כג כח) .

השני , חלקו מחמאת פיו (תלים נה כב) ואנכי איש חלק (ברא' כו יא) בחלקי נחל חלקך (ישעיה נז ו) חלקי אבנים מן הנחל (ש"א יז מ) מחליק פטיש (ישעיה מא ז) שפת חלקות (תהלים יב ג) ועל חלקת צואריו (בראשית כו טז) כחלקלקות באפלה (ירמיה כג יב) וחלק משמן חכה (משלי ה ג) כי החליק עליו בעיניו (תלים לו ג) אמריה החליקה (משלי ב טז) ופתרון בחלקי נחל חלקך, כה הוא , מאבני נחל תבחר אבנים חלקות ראויות להקים מהם אבן משיכת , וצלמי תעתועים הם הם חלקך וגורלך , להם שפכת נסך העלית מנחה י השלישי , חלקת השדה (בראש' לג יט) בחלק יורעאל (מ"ב ט י) ואכלה את החלק (עמוס ז ד) עתה יאכלם חרש את חלקיהם (חושע ה ז) , וכה פתרונו , הנה חרש בא ויאכל אותם עם שדותיהם ולחמם וקצירם , וחלק ענין שדה י

חלש . החלש יאמר גבור אני (יואל ד י) ויחלוש יהושע (שמות יז יג) ואין קול ענות חלושה (שם לב יח) חולש על גוים (ישעיה יד יב) ענין שבר המה .

חם . מתחלק לש' מחלקות . האחד , חמת תנינים יינם (דברים לב לג) אשר חמתם שתה רוחי (איוב ו ד) חמת עכשוב (תלים קמ ד) ענין ראש ולענה המה .

השני , חמת מלך מלאכי מות (משלי טז יד) ולא יעיר כל חמתו (תהלים עח לח) חמה אין לי (ישעיה כז ד) לשון קצף .

השלישי , ברחץ הליכי בחמה (איוב כט ו) ויקח חמאה וחלב (בראשית יח ח) חלקו מחמאות פיו (תהל' נה כב) חמאות כמשמעו .

הרביעי . חמותי ראיתי אור (ישעיה מד טו) כחם היום (בראשית יח א) וחם השמש ונמם (שמות טז כא) ומגו כבשי יתחמם (איוב לא ד) בחמו נדעכו ממקומם (שם ו יז) לשון סכן המה . החמישי , ויחמו הצאן (בראשית ל טז) ויחמן בבאן לשתות (שם ל לח) ליחמנה במקלות (שם

ל מא) ובחמא יחמתני אמי (תלים נא ז) הנחמים באלים (ישעי' נו ה) בכל יחם הצאן (ברא' ל מא) . הששי , ברה כחמה (שיר ו י) והיה אור הלבנה כאור החמה (ישעיה ל כו) ענין חרסדה ולשון חמום הוא .

השביעי , חומה היה עלינו (ש"א כה טז) אני חומה (שיר ח י) חומת בת ציון (איכ' ב ח) חומתך נגדי תמיד (ישעיה מט טז) לשון שור המה . השמיני , הנה חמך עלה תמנתה (בראשית לח יג) והיא שלחה אל חמיה (שם לח כה) . התשיעי , וחמת מים (שם כא יד) ויכלו המים מן החמת (שם כא טו) .

חמד . כי חמודות אתה (דניאל ט כג) נתנו מחמדיהם (איכה א יא) .

חמל . ויחמל על עמו (יואל ב יח) בחמלת י' עליו (ברא' יט טז) אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר (ש"א טו טז) ענין רחמים .

חמן . והכרתי את חמניכם (ויקרא כו ל) ואת החמנים (דה"ב יד ד) ענין במות ואשרות המה .

חמס . מתחלק לב' ענינים . האחד , חמס ושד (ירמיה ו ז) חמסו ושארי על בבל (שם נא לה) וחמאי חמס נפשו (משלי ח לו) כולם ענין מעשקות הם .

השני , ויחמום כגן שכו (איכה ב ו) יחמס כגפן בסרו (איוב טו לג) נגלו שולך נחמסו עקביך (ירמיה יג כב) . ענין השחתה המה .

חמץ . מתחלק לד' מחלקות . האחד , חמוץ בגדים מבצרה (ישעיה סג א) כמו אדום ; השני , כי יתחמץ לבבי (תהלים עג כא) אשרו חמוץ (ישעי' א יז) מכף מעול וחומץ (תה' עא ד) . השלישי , חמץ יין וחמץ שכר (במדבר ו ג) כחמץ לשנים (משלי י כו) חמץ על נתר (שם כה ד) כמשמעו .

הרביעי , חמץ תאפינה (ויקרא כג יז) בליל חמץ (ישעיה ל כד) כל מחמצת (שמות יב ד) לשון שאור וחמץ המה .

חמק . ודורי חמק עבר (שיר ה ו) חמקי ירכך (שם ז ב) ער מתי תתחמקין (ירמיה לא כב) ענין עגול וסביב .

חמר . מתחלק לששה מחלקות : האחד , חמרמרו מעי (איכה ב יא) פני חמרמרו (איוב טז

חלם • מתחלק לב' מחלקות : האחד , הנה חלמתי חלום (בר' לו ט) היינו כחלמים (תה' קכ"א). השני , ותחלימני והחייני (ישע' לח טז) יחלמו בניהם ירבו בבר (איוב לט ד) אם יש טעם בריר חלמות (שם ו ו) כולם לשון גודל ורבויה המה . ופתרון אם יש טעם בריר חלמות כה הוא לפי הענין היש טעם ודעת בריר איש משתגע בדברי [נ"ו] ברבוי [הבלי] .

חלמיש • חלמיש למעינו מים (תהלים קיד ח) ושמן מחלמיש צור (דב' לב יג) מצור החלמיש (שם ח טז) ענין צור אמיץ [נ"ו ואומץ] .

חלון • נשקפה בעד החלון (ש"ב ו טז) משגיח מן החלונות (שיר ב ט) לשון כוין (דנ' ו יא).

חלף • מתחלק לב' מחלקי : האחד , או חלף רוח ויעבר (חבק' א יא) חלף הלך לו (שיר ב יא) יציץ וחלף (תלים צ ו) וחלף ולא אבין לו (איוב ט יא) וחלפת משם והלאה (ש"א י ג) כלבוס תחליפם ויחלפו (תלים קב כז) יחלפון עלוהי (דנ' ד יג) ענין מעבר המה .

השני , חלפת בגדים (שופטים יד יב) ותחלף אה משכרתי (ברא' לא מא) לא יחליפנו (ויקרא כז י) עד בוא חליפתי (איוב יד יד) חליפות וצבא עמי (שם יז) ענין תמורה המה .

חלץ • מתחלק לה' מחלקות : האחד , חלוצים תעברו (דברים ג יח) ואנחנו נחלץ חשים (במד' לב יז) ענין שנס המה .

השני , המחלצות והמעשפות (ישעיה ג כב) והלבש אתך מחלצות (זכריה ג ד) וקח לך את חלצתו (ש"ב ב כא) ענין מלבוש המה .

השלישי , מחלצין יצאו (בר' לה יא) והאמונה אזור חלציו (ישעיה יא ה) אזור נא כגבר חלצין (איוב לח ג) ידיו על חלציו כיולדה (ירמיה לו י) הרביעי , וחלצה נעלו (דבר' כה ט) וחלצו את האבנים (ויקרא יד ט) ילכו לבקש את יי' ולא ימצאו חלץ מהם (הושע ו ו) פתרונו סר מעליהם • החמישי , חלצה נפשי (תלים ו ה) חלצני יי' מאדם רע (שם קמ ב) יחלץ עני בעניו (איוב לו

העשתי עשרה , אל מחללך (דב' לב יח) ותחולל ארץ ותבל (תהלים צ ב) ולפני גבעות חוללת (איוב טז ו) באין תהמות חוללתי (משלי ח כד) חללה ידו נחש ברה (איוב כז יג) הרפאים יחללו (שם כז ה) ענין בריאה המה .

השנים עשרה , ויחל עוד שבעת ימים אחרים (בראשית ח י) ותחולל אונים אברה (משלי יא ו) הן תחוללנו נכונה (איוב מא א) הן תחוללתי לדברכם (שם לב יא) מה אוחל ליי' עוד (מ"ב ו לג) ויחלו לקים דבר (יחזקאל יג ו) ויחלו מעט ממשא מלך שרים (הושע ח י) .

השלש עשרה , וכחול ימים (תלי' עח כז) ושמתי את זרעך כחול הים (בראש' לב יג) ויהי כחול זרעך (ישע' מח יט) וכחול ארבה ימים (איוב כט יח) . הארבע עשרה , חלה תרימו תרומה (במד' טז ד) על חלות לחם (ויקרא ז יג) ענין עגות הם . החמש עשרה , סיר אשר חלאתה בה (יחזקאל כד ו) ולא תצא ממנה רבת חלאתה (שם כד יב) ענין זהם .

חלב • מתחלק לג' ענינים • האחד , ודי חלב עזים (משלי כז כז) בחלב אמו (שמות כג יט) יין וחלב (ישעיה נה א) מיץ חלב (משלי ל לג) • השני , כל חלב וכל דם (ויק' ג יז) חלבו האליה (שם ג ט) חלב ודם (יחזקאל מד ז) •

השלישי , כל חלב יצהר (במדבר יח יב) חלב חשים (תלים קמז יד) ואכלו את חלב הארץ (ברא' מה יח) בייך חלבון קסו (יחזקאל כז יח) ענין טוב כמשמעו .

חלד • וחלדי כאין נגוד (תלי' לט ו) ומצהרים יקום חלד (איוב יא יז) זמן האדם וימי חי' הבלי . [נשמט החלד והעכבר (ויק' א כט) מין שרץ הוא] . **חלט** • אין למלה זו דמיון בתורה , ופתרונה כפי ענינה ויחלשו הממנו (מ"א כ לג) כמו חטפה ממנו קסה) .

חלך • ונפל בעצומיו חלכאים (תלים יי י) עיניו לחלכה יצפנו קסט) (שם י ח) עליך יעזב חלכה (שם י ד) ענין נמוכים ומרודים .

המבאר

קסט) רש"י: ומנחם פתראותה לחלכה יצפנו וכן יעזוב חלכה כמו ונפל בעצומיו חלכאים ענין נמוכים ומרודים וכה יסוד המלה .

קסט) רש"י: יין חלבון יין לבן מבושל . ומנחם חברו עם חלב חשים . קסה) נראה מכאן כי בתוך הניסוח אשר לפני מנחם היה כתוב ויחלמה ממנו , כמו בניסוח קניקוט ודירוססי .

כפרים היה, וגזרתו חי מחותיהם (במד' לב מא)
חות יאיר (שם) • והמראה הראשון קרוב ממנו
לענין ולפתרון, נראים המראות האלה כי מגזרת
חיים הנה, אבל הענינים ישו אותם כמעט מני
הדרך :

השני, גער חית קנה (תהלים סח לא) וחית
פלשתים חנה (ש"ב כג יג) ענין מפסר וצבא .

חיל . חיל גדול (מ"ב ו ו) חילי הגדול (יואל ב
כה) על פקודי החיל (במד' לא יד) לשון צבא המה •
ימין יי' רוממה ימין יי' עשה חיל (תלים קיח מז)
וחילים יגבר (קהלת י י) שיתו לבכם לחילה (תהלים
מח יד) לשון כח ואונים [נ"ו ועוצם] המה .

חיק . אל חיק אמתם (איכה ב יב) נתתי שפחתי
בחיקך (בראשית מז ה) ויוציאה מחיקו (שמות ד
ז) ושחר בחק (משלי כא יד) אל חיקו (שמו' ד ז) .

חד . מתחלק לג' מחלקות . האחד, וחכתי
ליי' (ישעיה ח יז) אשרי כל חוכי לו (שם ל יח)
וכחכי איש גדודים (הושע ו ט) אשרי המחכה (דני'
יב יב) ואליהו חכה את איוב בדברים (איוב לב ד)
לשון תודלת המה .

השני, כל משליכי ביאור חכה (ישע' יח ח) כלה
בחכה העלה (חבקוק א מז) הוא כלי הדיג אשר
יצוד בו .

השלישי . חכו ממתקים (שיר ה מז) וחכך
כייך המשוב (שם ז י) כי אמת יהגה חכי (משלי ח ז)
וחלק משמן חכה (שם ה ג) .

חכליל • חכלילי עינים מיין (בראש' מש יב)
למי חכללות עינים (משלי כג כט) ענין אדם המה .

חל . מתחלק לש"ו מחלקות : האחד, ישועה
ישית חומות וחל (ישע' כו א) חל וחומה (איכה
ב ח) ובאו במערות צרים ובמחלות עפר (ישעיה
ב יט) בחל יזרעאל (מ"א כא כג) ענין גאיות ושוחי
עמק העשויות סביבות החומה •
השני, וחלי כתם (משלי כה יב) וחעד נומה
וחליתה (הושע ב מז) כמו חלאים (שיר ז ב) ענין
עגולים המה .

השלישי, תח וחליל (ישע' ה יב) ושרים כחללים
(תלים פז ז) והעם מחללים בחללים (מ"א א מ)

לחול במחולת (שופטים כא כא) על מחלת קסו)
(תלים פח א) כהולך בחליל (ישעיה ל כט) הם כלי
שיר וזמר .

הרביעי, חליתי פניך בכל לב (תלים קיט נח)
חלו נא פני אל (מלאכי א ט) ויחל משה (שמות
לב יא) רבים יחלו פני נדיב (משלי יט ו) חל נא את
פני יי' אלהיך (מ"א יג ו) ופני יי' לא חליתי (ש"א
יג יב) •

החמישי, אכן חלינו הוא נשא (ישעיה נג ד)
גם כל חלי וכל מכה (דברים כח טא) ואני דניאל
נהייתי ונחליתי (דניאל ח כז) נחלו לא יועילו (ירמיה
יב יג) ולא נחלו על שבר יוסף (עמוס ו ו) מחוללת
תנין (ישעיה נא ט) החליתי הכותך (מיכה ו יג)
אשר חלה יי' בה (דברים כט כד) ואין חלה מכם
עלי (ש"א כב ח) לשון מדה .

הששי, חיל כילדה (ירמיה ו כד) כי חלה גם
ילדה (ישעיה סו ח) הרינו חלנו (שם כו יח) לא
חלתי ולא ילדתי (שם כג ד) לשון צורים המה ;
יש חל קרוב לענין מגור ומורא, מפניו יחילו
עמים (יואל ב ו) הכיתה אתם ולא חלו (ירמיה ה
ג) ויחל מאד מהמורים (ש"א לא ג) ותתחלחל
המלכה מאד (אסתר ד ד), אם מפני לא תחילו
(ירמיה ה כב) .

השביעי, חללי חרב (ישעיה כב ב) כמו חללים
(במדבר כג כד) ורבו חללי יי' (ישעיה סו מז) •
השמיני או חללת יצועי עלה (בראש' מש ד)
ויחללו את שם קדשי (יחזקאל לו ד) ואחלל שרי
קדש (ישעיה מג כח) כי איד יחל (שם מח יא)
בין הקדש ובין החל (ויקרא י י) והוא דרך חל
(ש"א כא"ו) חללה לך (ברא' יח כה) חול כמשמעו .

התשיעי, יחלו על ראש יואב (ש"ב ג כט) ,
וסער מתחולל על ראש רשעים יחול (ירמ' כג יט) .
העשירי, תחלת דבר יי' (הושע א ב) אחל תת
פחדך (דברי' ב כה) אתה החלות (שם ג כד) היום
החלתי לשאל לו באלהים (ש"א כב מז) החל וכלה
(שם ג יב) הוא החל (בראשית י ח) ויחל נח (שם
ט ד) ועיניו החלו כהות (ש"א ג ב) . ענין ראשית
המה •

המבאר

קסו) רש"י : מנחם פתר בכלן נחלות . ועלמות . גחית . דיוחן . כלם שמות
כלי זמר . הם . ונעמורת המומר חיתה לפי שיר הראוי לאורו הכלי . ע"כ .

הענין יורה על המלה כמשמעו, למען שמי אאריך
אפי ולמען תהלתי אסלח לך.

חטף • יחטף עני (תהלים י ט) וחטפתם
לכם (שופטים כא כא), יחטף עני ואביון, כמו
ישרוף •

חטר • ויצא חטר מגוע ישי (ישעיה יא א)

חטר גאווה (משלי יד ג) לשון שבש הוא כמשמעו •

חי • מתחלק לב' מחלקות : האחד, חיים

וחסד (איוב י יב) חי חי הוא יודך (ישעיה לח יט)

כי למחיה (בראש' מה ה) ודי הוה צנא הוה

מחא קסה (דניאל ה יט) אלמנות חיות (ש"א ד

ג) לא יחיה דוד (ש"א כו יא) כולם לשון חיים •

וגם אלה מגזרת חיים, וחיתם בקדשים (איוב

לו יד) וחיתו באור תראה (שם לג כח) חית עניך

(תהלים עד יט) וחיתו לממתיים (איוב לג כב)

וזהמתו חיתו לחם (שם לג ד) ענין נפש חיה •

וגם אלה מגזרת חיים בלשון שבועה, וישבע בחי

העולם (דניאל יב ז) חי יי' וחי נפשך (ש"א כה

כו) חי פרעה (בראשית מב טו) חי אלהיך דן,

וחי דרך באר שבע (עמו' ח יד) • ויש חיים בלשון

תרופה, כאלה, וימרחו על השחין וחי (ישעיה

לח כא) האחיה מחלי זה (מ"ב ח ח) במחנה ער

חיותם (יהושע ח ח) אל נחש הנחשת וחי (במ'

כא ט) ונרפא • ויש חי אשר איננו חי, הבשר

החי (ויקרא יג טו) בשר מבשל כי אם חי (ש"א

ב טו) ומחית בשר חי (ויקרא יג י) חיות קטנות

עם גדלות (תהלים קד כה) ואת כל נפש החיה

הרמשת (בראשית א כא) ותבוא חיה כמו ארבע

(איוב לו ח) חיתו שדי (תלים קד יא) וארבע חיון

רברבין (דניאל ז ג) וארו חיוה רביעיא (שם ז ז)

שוב אשוב אליך כעת חיה (בראש' יח י) למועד

הזה כעת חיה (מ"ב ד טז) ענינם שנה האחרת

שנה הבאה, מלה זאת דבורה כלשון בני אדם

ויתכן להיות בענינם ואמרתם כה לחי (ש"א כה

ו) לשון ברכה הוא, כאשר יבקר האדם אוהבו

ביום שמחתו ומברכו ואומר : גם לשנה, ולשנים

רבות, ויש מהפותרים אשר אומרים מיושבי

המבאר

קסה) בנוסחת ווינא לא נמצא הפסוק הזה בכאן. אבל חובר

עם פסוק וחי עוד לנצח [תלים מט י] בשרש ח' בודדי. לאמר

כי שרשם רק אות ח' ללבד. אבל נראה כי טעות המעתיק

הוא

חזוים (זכריה י א) •

הרביעי, ודרך לחזו קולות (איוב כח כו) •

חזק • חזק ונתחזק (ש"ב י יב) חזקים כראי

מוצק (איוב לו יח) •

חח • מתחלק לב' מחלקות : האחד, חח ונום

(שמות לה כב) ושמתי חחי באפך (מ"ב יט כח) •

השני, חוח עלה ביד שכור (משלי כו ט) •

כשושנה בין החוחים (שיר ב ב) לשון קמשונים

הם •

חט • מתחלק לב' מחלקות : האחד, חטה

ושעורה (דברים ח ח) חטין ושעורים (יחזקאל ד

ט) בחטי מניח (שם כו יז) •

השני, כחוש השני שפרותך (שיר ד ג)

והחוש המשולש (קהל' ד יב) חוש השני (יהושע

ב יח) אם מחוש ועד שרוך הנעל (ברא' יד כג)

ואשיא יחימו (עזרא ד יב) ענין פתיל המה קסג) •

חטא • מתחלק לב' מחלקות : האחד, תחטאני

באזוב ואטהר (תלי' נא ט) וחטא את הבית (ויק'

יד נב) ויתחטאו הלויים (במדבר ח כא) ענין פוהר

הם •

השני, כי אין אדם אשר לא יחטא (מ"א ח טו)

וחטאתי נגדי תמיד (תלים נא ה) וכעבות הענלה

חטאה (ישעיה ה יח) לשון שגגה הם, ונראה

כי מגזרתו כל זה קלע באבן אל השערה ולא יחטא

(שופט' ד טו) והייתי אני ובני שלמה חטאים

(מ"א א כא) טועים [נ"ל רועים] ושוגים,

ומגזרתו אנכי אחטנה (בראש' לא לט) השגויה •

אנכי השגיתיה לי והשלמתיה קסד) • והפותרים

אומרים לשון סבל ועמל, ונראים כי מגזרת חטא

אשר פתרונו שגגה המה, אע"פ שקצות המלים

גרועי אלפין אחר ענין אחד נוטים יחדו •

חטב • מתחלק לב' מחלקות : האחד, בנותינו

כוזיות מחטבות (תהלים קיד יב) חטבות אשון

מצרים (משלי ז טז) לשון גובה ומעל המה •

השני, לחטב עצים (דברים יט ה) וחטבי

עצים ושאבי מים (יהושע ט כג) כורתי עצים •

חטם • ותהלתי אחטם לך (ישעיה מח ט)

המבאר

קסג) וכן דעת רש"י שם : יחימו לשון פתיל כמו אם מחוש

[בראשית יד כג] שהם חופרים ומחברים הכתלים זה עם זה.

עכ"ל. ולא הזכיר מנחם.

קסד) פי' אנכי חשבתיה לשגגה שלי ואנכי שלמתי תמורתה.

חדק • מובן כחדק (מיכה ז ד) כמשכת חרק (משלי פו יט) ממיני סירים, וקמשונים וחוחים, וחרולים, ואשדים, וקוצים, ודרדרים, וסלונים ובאושים, וברקנים המה •

חדר • מן החדר חבוא סופה (איוב לו ט) היא חרב חלל הגל החדרת להם (יחזק' כא יט) ויבא החדרה (בראשית מג ל) •

חדש • מתחלק לב' מחלקות: האחד, חדשים לבקרים (איכה ג כג) חדשים גם ישנים (שיר ז יד) ותחדש פני אדמה (תלים קיד ל) מלך חדש (שמות א ח) לב חדש (יחזקאל יח לא) • השני, החדש הזה לכם (שמו' יב ב) חדשים ומועדיכם (ישעיה' א יד) • לשון ירחים הם •

חזן • מתחלק לב' מחלקות: האחד, מחות דעי אתכם (איוב לב ו) יחזה דעת (תלים יט ג) ואחיות אחידן (דניאל ה יב) החוני (שם ב ו) • ענין הגדה המה: •

השני, חות יאיר (במדבר לב מא) וחזותיהם (שם) ענין כפרים הם •

חוח • ובחוחים (ש"א ג ו) מיני שיחים ובורות יתחתים, כמשמעו: •

חור • חור כרפס ותכלת (אסתר א ו) לא עתה פניו יחורו (ישעיה' כט כב) ואורגים חורי (שם יט ט) ענין לובן המה, וכל לבן בלשון ארמית חור • וכבר אמרנו ונקדמה מלה זאת במחברת חר קסא), ולא השניתיה כי אם עקב הוא"ו אע"פ שאין הוא"ו יסור •

חזן • מתחלק לארבע מחלקות: האחד, חזון נראה אלי (דניאל ח א) במחזה (בראשית טו א) חזיונות (יואל ג א) שמאל בעשתו ולא אחו (איוב כג ט) ענין ראייה ומבט המה: •

השני, אל מחזו חפצם (תלים קו ל) [ומחזה אל מחזה קסב] (מ"א ז ד) וחזותכם את שאול (ישע' כח יח) בית אבנים יחזה (איוב ח יז) ועם שאול עשינו חזה (ישע' כח טו) ענין גבול המה • השלישי, חזק התנופה (שמו' כט כו) עושה

הסלעים (ישע' ז מט) וחרי הכפים (איוב לו ו) ולא נודע אם הוא"ו יסוד אם אין, ויש ווי"ן במלים נאחזים ויש אשר יוצאים, הנם כתובים במחברת ו"ו, וחזון היוצאים מהמלי' לולי כי נמצאו נעדרים מהמלים הנגזרים מגזרתם לא נודע יסודתם •

חגר • חגורי אוור (יחזק' כג טו) חגרת שק (יואל א ח) ויחגר אתו באבנט (ויקרא ח ז) לשון אוירה המה •

חד • מתחלק לד' מחלקות: האחד, ודבר חד את אחד (יחז' לג ל) פתרון חד כאחד, ומגזרתו לאתונא חד שבעה (דניאל ג יט) די דניאל חד מנהון (שם ו ג) בשנת חדה (שם ז א) ומלבד אלה יש מלים בלשון עברית, אשר נראים מגזרת חד כמו יחורו, ויענו כל העם יחדו (שמות יט ח) וכמו את בנך את יחידך (בראש' כב ב) • כמספר על היחיד (זכריה יב י) ומיד כלב יחידתי (תלים כב כא) • ונראים המלים האלה כי היודין אינם יסוד, ואל יחד בימי שנה (איוב ג ו) יוכיח •

השני, תחדו בשמחה (תהלים כא ז) ויחד יתרו (שמות יח ט) כי חדות י" הוא מעונם (נחמיה ח י) עז וחרוה במקמו (דה"א טז כו) ענין משוש המה •

השלישי, חוד חידה (יחזקאל יז ב) אפתח בכנור חדתי (תהלים מט ה) החידה חדתה לבני עמי (שופט' יד טו) דברי חכמים וחדתם (משלי א ו) ענין דומיות קרוב ממשל המה • הרביעי, חרב חדה (יחזק' ה א) וחדו מואבי ערב (חבקוק א ח) ברזל בברזל יחד (משלי כו יז) חתיו חרודי חרש (איוב מא כב) • ענין לשישה המה: ויש בלשון ארמית, חרוהי ודרעוהי די כסף (דניאל ב לב) ויחזה בלשון ארמית חר'א •

חדל • חדל בני לשמע מוסר (משלי יט כו) והחדל יחדל (יחזקאל ג כו) כי לא יחדל אביון (דבר' טו יא) לשון מניעה • ויתכן להיות מגזרתו יושבי חדל (ישעיה' לח יא) חדל ממנו (שמות יד יב) •

המבאר

קסב) רש"י: מחזה לשון קצה ומנחם כן פתרו וחברו אצל מחזו חפצם, וכל חזות שבלשון משנה כך היא וכו'. וינתן אף הוא תרגמו ווי לקבל ווי. וכן הביאו רש"י במחזו חפצם. מחזו חפצם. מחזו לשון נביל ומנחם חברו עם וחזותכם את שאול. ע"כ. אמנם דע הקורא כי חפצם ומחזו על מחזו חסר בכל הכ"ו אשר לפני. והוספתי אותו לפי דברי רש"י ו'ל'.

קסא) בכל העתקות מלבד העתקת ויין כתוב ב מ ח ב ר ת ו"ו, ונם בה נראה כי נתקנה בידי ר' ישבב וכן נכון • עיין להלן בשרש חר. מכאן נראה ברור כי מנחם סדר כל השרשים השניים ראשונה במחברתו, והשלישית והרביעית אחריהם. לא כסדר נוסח האמבורג, להיותו אומר כאן בפירוש ו כ ב ר אמרנו ונקדמה וכו' ולא השניתיה וכו' • עיין דברינו בהקדמה.

(דניאל ו כג) כולם לשון השחתה המה, וחבלים יחלק באפו (איוב כא יז) גם הוא קרוב לאלה וראוי להיות מגורתם •

השלישי, חבלתו חוב ישיב (יחזק' יח ז) ועל בגדים חבלים ישו (עמוס ב ה) אם חבל תחבל (שמות כב כה) כי תחבל אחיך חנם (איוב כב ו) ובעד נכריה חבלהו (משלי כו יג) • ענין ערבון • הרביעי, חבלים נפלו לי בנעימים (תהלים טו ו) ויפלו חבלי מנשה (יהושע יז ה) גורל אחד וחבל אחד (שם יז יד) משליך חבל בגורל (מיכה ב ה) יעקב חבל נחלתו (דברים לב ט) • ענין גורל המה •

החמישי, מלחך וחבליך (יחז' כו כז) וכשכב בראש חבל (משלי כג לד) לקול זעקת חבליך (יחז' כו כח) • אלה הם חבלי הספינות אשר בהן תקון מלאכתן, חבלים כמשמעו, כמו חבל הכסף (קה' יב ו) בחבלי אדם אמשכם (הושע יא ד) והשיאו כל ישראל אל העיר דהיא חבלים (ש"ב יז יג), וימשכו את ירמיהו בחבלים (ירמיה לח יג) •

הששי, חבלי רשעים עודני (תלים קיש סא) חבל נבאים ירדים מהבמה (ש"א י ה) • להקת הנביאים לפי הענין •

השביעי, כי בתחבולות רעשה לך מלחמה (משלי כד ו) ונבון תחבולות יקנה (שם א ה) ענין מועצות המה •

חבצלת • חבצלת השרון (שיר ב' א) ותפרח כחבצלת (ישע' לה א) נצה הנותנת ריח כמשמעו • **חבק** • וחבק לו וינשק לו (בראשית כט יג) מעט חבק ידים (משלי ו י) הכסיל חבק את ידיו (קהלת ד ה) ועת לרחק מחבק (שם ג ה) • ענין דבק המה, פתרונו כפי ענינו •

חבר • מתחלק לג' מחלקות: האחד, חבר אני לכל אשר יראוך (תלים קיש סג) וארח לחברה (איוב לד ח) חברה אשה אל אחתה (שמות כו ג) ויחבר (שם לו י) כל אלה חברו (בראשית יד ג) אתחבר יהושפט (דה"ב ד לה) וכל בית ישראל חברו (יחזקאל לו טז) •

השני, חבורה תחת חבורה (שמות כא כה) חבורות פצע (משלי כ ל) נמקו חבורתי (תלי' לה ו) ענין שרש המה, ונראה כי מגורתו ונמר חברברתיו (ירמיה יג כג) •

השלישי, וחבר חבר (דב' יח יא) חובר חברים מחכם (תהלים נח ו) עמדי נא בחברך (ישעיה מז יב) •

חבש • מתחלק לב' מחלקות: האחד, ביום חבש יי' את שבר עמו (ישעיה ל כו) לא אחיה חבש (ישעיה ג ז) כי הוא יכאיב ויחבש (איוב ה יח) ומחבש לעצבותם (תלים קמו ג) האף שונא משפט יחבש (איוב לד יז) וכה פתרונו, הטוב לרפוא מי שהוא שונא משפט עליון; היתרפא? לא חבשה (יחזקאל ל כא) ולא חבשו (ישעיה א ו) כולם לשון תרופה וארוכה ורפואה ותעלה •

השני, וחבשת להם מגבעת (שמות כט ט) מבני נהרות חבש (איוב כח יא) סוף חבש לראשי (יונה ב ו) פניהם חבש בשמון (איוב מ יג) בחבלים חבשים (יחזק' כו כד) • כולם לשון אוניה וחגירה, ופתרון מבני נהרות חבש כה הוא, מימי נבך חוגר נהרות, שם מים עזים חגורי נהרות •

חבת • מחבת ברזל (יחזק' ד ג) על מחבת (ויקרא ו יד) ולמחבת ולמרבכת (דה"א כג כט) לשלם הקרחי באמונה על מעשה החבתים (שם ט לא) ואם מנחה על המחבת קרבנך (ויק' ב ה) • **חג** • מתחלק לג' מחלקות: האחד, וחג האסיף (שמות כג טז) חגי יהודה חגך (נחום ב א) אכלים ושתיים וחגנים (ש"א ל טז) המון חוגג (תלים מב ה) לחג את חג הסוכות (זכריה יד יח) ענין מועד הם •

השני, אסרו חג בעבותים (תהלים קיח כו) חגים ינקפו (ישע' כט א) • המה הזבחים המועדים למועד יי' • ויתכן להיות העליון מגורתו • השלישי, יחגו וינעו כשכור (תלים קו כו) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא (ישעיה יט יז) בחקו חוג על פני תהום (משלי ח כו) חק חג על פני מים (איוב כו י) הישב על חוג הארץ (ישעיה מ כב) • ענין הקפה הם • ובמחוגה יתארהו (שם מד יג) הוא כלי ממלאכ' חרש, ויתכן להיות מגורת זה העליון, ויהיה פתרונו כענין מפעל, הוא הברזל המקיף וסובב וחוגג לתקן בו צורת הפסל •

חגב • ואת החגב למינהו (ויק' יא כב) הוא שרץ עוף ממין ארבה •

חגוי • יונתי בחגוי הסלע (שיר ב יד) שכני בחגוי הסלע (ירמיה מט טז) • פתרונו כמו נקיקי

(דב' יא יד) וכמו כי נתן לכם את המורה לצדקה, ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון (יואל ב כג) וכמו אמת מארץ תצמח, וצדק משמים נשקף (תהלים פה יב) •

זרק • כי מי נדה לא זרק (במדבר יט יג) כמזרקים לפני המזבח (זכריה יד ז) מזרקי כסף (במדבר ז פד) כלי מזבח המה • גם שיבה זרקה בו (הוש' ז ט) מלה זאת אמורה בלשון בני אדם • **זרת** • זרת ארכו וזרת רחבו (שמות כח טז) ושמים בורת תכן (ישעיה מ יב) • מדת יד •

כי מענינו ומגורתו הוא, וכה ענין הפתרון אענה את השמים, והשמים יענו את הארץ, והארץ תענה את הדגן, והדגן תענה את יזרעאל, השמים יתנו רביבים לארץ, והארץ תתן פריה, ותענה זורעיה ועובדיה, ויזרעאל כארבאל קנט) (הושע י יד) • ויש זריעה אשר איננה זריעה כי אם בלשון בני אדם, ואזרעם בעמים (זכר' י ט) וזרעתיה לי בארץ (הושע ב כה) אור זרע לצדיק (תהלים צו יא) • זרעו לכם לצדקה, קצרו לפי חסד, נירו לכם ניר, ועת לדרוש את יי', עד יבוא ויורה צדק לכם (הושע יב) פתרון יורה צדק מגורת יורה ומלקוש

נשלם מחברת זי"ן

אחל מחברת חי"ת

השלישי, אף חבב עמים (דברים לג ג) • נכון חבב להיות מגורת חביון (חבקוק ג ד) החביאני (ישע' מט ב) • וכה יהיה פתרונו, בצל ידו החביא עם קדושו, כדבר הנביא בצל ידי החביאני • • • באשפתו הסתירני (שם) • פרש ענן למסך ויסך עלימו, ונכון לתלות בידך בחובב קנט) • ואנשי פתרון אמרו חובב לשון אהבה •

חבט • יחבט יי' משבלת (ישעיה כו יב) כי תחבט זיתך (דברים כד ז) חבט חטים (שופטים ו יא) •

חבל • מתחלק לו' מחלקות : האחר, במרם יבוא חבל לה (ישעיה סו ז) חבלי יולדה (הושע יג יג) צירים וחבלים יאחזון (ישעיה יג ח) חבלים יחלק באפו (איוב כא יז) הנה יחבל און (תלים ז טז) שמה חבלתך אמך (שיר ח ה) •

השני, כי אל אל האמר נשאתי לא אחבל (איוב לד לא) מחבלי' כרמים (שם ב טו) וחבל את מעשה ידך (קהלת ה ה) וחבל על מפני שמן (ישעיה י כז) בז לדבר יחבל לו (משלי יג יג) ולאחד קראתי חבלים (זכריה יא ז) רוחי חבלה (איוב יא א) לא יחבל רחים ורכב (דברי' כד ו) חבל חבלני לך קס) (נחמיה א ז) ואף קרמיק מלכא חבולה לא עברת

חב • חבט חבל חבצלת חבק חבר חבש חבת • חג חגב חגו חגר • חד חרל חרק חדר חרש • חו חוח חור • חז חזק • חח • חט חשא חטב חטם חטף חטרי • חי חיל חיק • חך חכליל • חל חלב חלר חלט חלך חלם חלמיש חלון חלף חלץ חלק חלש • חם חמר חמל חמן חמס חמץ חמק חמר חמש, חן חנש חנך חנס חנמל חנף חנק • חס חסר חסל חסם חסן חסף חסר, חף חפו חפן חפץ חפר חפש חפש • חץ חצב חצן חצף חצר • חק חקר • חר חרב חרג חרד חרו חרש חרך חרם חרמש חרס חרף חרץ • חרצב חרצן חרק חרש חרש חרת • חש חשב חשה חשך חשך חשל חשמל חשמן חשן חשף חשק חשר • חת חתך חתל חתם חתן חתף חתר •

חב • מתחלק לג' מחלקות : האחר, חבי כמעט רגע (ישעיה כו ז) לשמון בחבי עוני (איוב לא לג) ושם חביון עווז (חבקוק ג ד) ויתחבא האדם ואשתו (בראשית ג ח) • לשון מצפונות [נ"ה משפונות] המה •

השני, וחיתתם את ראשי למלך (דניאל א י) חבלתי חוב ישיב (יחזקאל יח ז) • לשון חובה המה •

המבאר

קנט) פי' מלת בידך בפסוק אף חובב ראוי לתלותה במלת חובב הקודמת לה • קס) רש"י : חבול שם דבר לשון השחתה וכו' וכן חברו מנחם •

וגם מגורתם התוציא מזרות בעתו (שם לח לב) הם הרוחות והמזרים מפרקי הרים ומשברי סלעים, כי הקרת והצנה מתולדת הרוח המה, ובאמרו התוציא מזרות בעתו: הוא אשר דבר ירמ' ויוצא רוח מאצרותיו (ירמיה י ג) לעשות לרוח משקל (איוב כח כה). ובעלי פתרון אמרו ממזרים קרה, כמו מזורמים קרה, העמידוהו מגורת זרם (ישע' לב ב), וכן לא יתכן. ופותרים גם בזה התוציא מזרות בעתו, החליפו רי"ש בלמד ושמדוהו מזלות, והמלים מבלי חליפות עומדים על יסודתם כמשפטי השמיני, לא יבא ממזר (דברים כג ג). יתכן להיות מלה זאת כמלים אשר ענינם יורה על פתרון, ויהיו הממזרים ילדי פשע וזרע שקר, ואם תגור המלה ממראה פתרונה [ראוי] להיות המלה מן מזור הייתי לאחי (תהלים סט ט) והזר הקרב יומת (במדבר א נא) היא הזריעה אשר לא כדת ולא כמשפט, לעשות מעשהו זר מעשהו, ולעבד עברתו נכריה עברתו (ישעיה כח כא).

התשיעי, נור אלהיו על ראשו (במדבר ו ז) גוי נור (ירמיה ז כט) חללת לארץ נורו (תהלים פט מ). ענין כליל וכתר, ויתכן להיות מגורתו זר זהב (שמות כה יא).

זרב. בעת יורבו נצמתו (איוב ו יז) מלה זו אין לה דמיון בתורה, ופתרונה לשון חורב וציון ושרב. **זרזף.** כרביבים זרזף ארץ (תלים פט מ) גם מלה זאת אין לה דמיון בתורה, ופתרונה כמו ריווי ארץ.

זרח. וזרח משעיר למו (דברים לג ב) וזרח השמש (קה' א ה) והצרעת זרחה במצחו (דה"ב כו יט).

זרם. זרם מים (חבקוק ג י) מזרם הרים ירשבו (איוב כד ח) זרמו מים עבות (תהלים עז יח) וזרמת סוסים זרמתם (יחזקאל כג ד) ענין שאון המה.

זרע. זרע וקציר (בראשית ח כב) הזרעים בדמעה (תלים קכו ה) ונותן להם זרעונים (דניאל א טו) והם יענו את יורעאל (הושע ב כד). נראה

המבאר

פתאום על ידי מארב שלא נזכרו בהם לברוח מפניהם ושוודדים את הכל. בית אר בא ל: יונתן חרנמו בית מארב, ואל'ף ולמ"ד יתרים בו כמו יורעאל שאיננו שם עיר, כגון יענו את יורעאל, נקראו בלשון שם. אף כאן קרא אותו כמין שם עיר וכן חברו מנחם. אבל דונש פותרו שם מקום.

כי נמהו וכתותי מפניו צריו (תהלים פט כד) מן כתות לא יחמל (ישע' ל יד) החתת כיום מדין (שם ט ג) הו"ו מפריד בין היסוד ובין התי"ו, כאשר יפעל יו"ד בשתיית, על כן לא נכון להיות זרית מזרת כי אם מזר, וכה פתרונו, ארחי ורבעי זרית הקיפות זר סביבותי וגררת נתיבותי, על כן אמר אנה אלך מרוחק ואנה מפניך אברה (תה' קלט ז). וגם אלה קצות האותיות אשר יקרה להם כמקרה התי"ו, כאשר התי"ו עומד במקום שנים ככה הנון אחד במקום שנים, הם ראויים להכפיל ונאחדים [נ"ול ונאחדים] לברם, כאלה: הליועץ למלך נתנוך (דה"ב כה טו). ונתנו את בנתינו לכם (בראשית לד טו). מצרים נתנו יד (איכה ד ו). כי ממך הכל ומיך נתנו לך (דה"א כט יד). ואת כל הכלים אשר הזניח המלך אחז במלכותו במעלו הכנו והקדשנו (דה"ב כט יט). ולנו בגבעה (שופ' יט ג). כי עליך נשענו (דה"ב יד י) כל הנוגיץ הם ראויים להכפיל: נתנוך, ונתנו, ולנו, ונשענו, והכנו, אבל יש די באחת מהנה עקב דגשנותה המבלעת כפילתה, כמשפט התי"ו אשר הקדמנו: נשוב לענין ראשון, וכמהו והזורה תבקע אפעה (ישעיה נט ה) הביצה הנדשת בהבקעה לא יצא ממנה כי אם אפעה, וככה ויזורר הנער עד שבע פעמים (מ"ב ד לה) ויזר את הגוה (שופטים ו לה) ענין דישה המה, ופתרון ויזורר הנער, דש הנער בעלותו עליו. ושומו פיו על פיו, ועיניו על עיניו וכפיו על כפיו נמצא הענין מורה על פתרון המלה, וככה ויזר את הגוה, שת ידיו עליה, ויעצרנה אחרי כן, מן אותה עד צאת ממנה מלא הספל מים ותרגומו מוכיח ועצר.

השביעי, אשר זרה ברחת ובמורה (ישעיה ל כד) ואזרה במורה (ירמ' טו ז) תורה לרוח (יחז' ה ב) לוא לזרות ולוא להבר (ירמ' ד יא) הנה הוא זרה (רות ג ב) מורה ישראל יקבצנו (ירמ' לא י) ויזר על פני המים (שמות לב ד) לשון אחר וענין אחר להם, ומגורתם וממזרים קרה (איוב לו ט)

קנו כלומר שלא יטעה הקורא לומר כי פרוש המלה כמו שתי אבל פירוש מן שתייה כפשוטו. ואותיות חי בסופה הוא למדבר בעדו כדן כל נחי ל"ה. קנה כלומר מלת יורעאל היא ע"מ מלת אר בא ל שפירושא מארב. וז"ל רש"י בחושע. כבוזים הבאים על עם יושב בשלום

הרביעי, לחמך ישימו מזור תחתך (עובדיה
א ו) ולא יגהה מכם מזור (הושע ה יג) והיה לכם
לזרא (במדבר יא כ) • כלם לשון מחלה, וכן פתר
אונקלוס ויהי לכוך לתקלא (שם) • ופתורנו ראוי
ונכון • וירא אפרים את חליו ויהודה את מזור
(הושע ה יג), חליו יורה על מזור, ולרפא יורה
על מזור :

החמישי, זר זהב סביב (שמות כה יא) מתחת
לזרו (שם ל ד) ותורני חיל (ש"ב כב מ) ארחי
ורבעי זרית (תלים קלש ג) זרזיר מתנים (משלי ל
לא) • כולם לשון הקפדה וסיבוב • ופתרו אנשי
פתרון בארחי ורבעי זרית, דרכי ורבעי מדרת,
והעמידו זרית מגורת זרת ארכו וזרת רחבו (שמות
כה טז) ושמים בזרת חכן (ישעיה מ יב) ואין בזה
חוכן הלשון ומשקולת המבטא, כי כל תיבה מלשון
עברית אשר באחריתה תי"ו יסוד במלה, בהסב
המורבר המלה לאיש אחר לאמר לו הַצְמַתְּ,
פָּרַתְּ קִנְיָ, לא יוכל להכפיל את התיו עקב דגשנותו
כי לא יוכל, כי בדגשנותו עומד במקום שנים,
כה דת משפטים בכל הלשון, והמלים אשר
באחרית אותיותם תיו יסוד אחוז בהם איננו נכפל,
והיה ראוי להכפיל אחד ליסוד ואחד למלאכה, לולי
דגשנותו, אבל [נ"ו אכנ] די באחד : ואלה
התוי"ן אשר יורו על דגשנותו : ושתי את גבולך
(שמות כג לא) שתי באדני אלהים מחסי (תהלים
עג כח) שחה עונתינו לנגדך (שם צ ח) ושחת
דברך הנעימים (משלי כג ח) כי ארצך שחת
(ישע' יד ד) והמתה את העם הזה (במד' יד טו)
כרתי ברית לבחירי (תהלים פט ד) אתו תשחית
וכרת (דברים ד ד) הצמתה כל זונה ממך (תלים
עג כז) והשבתי כל משושה (הושע ב יג) אשר
הסתה אתו (מ"א בא כה) עולת שבת בשבתו
(במדבר כח י) חרשה ושביתה קנז (הושע ב יג)
וכאלה הרבה • והיה מאמתת הלשון להכפיל את
התוי"ן האלה על דבר אשר כולם מיוסדים במלים,
והם מוסבין לשרת היה ראוי ושתי את גבולך לאמר

ושחתי, וכרתי וכרתתי, הצמת הצמתת,
והשבתי והשבתי, ושחת ושחת, אבל חידוד
הלשון מבליע את התיו במלה ואינו נכפל, כי
יש די בתי"ו אחר, והנה לך פתח אשר תהנון
ממנו, ותכיר הברת יתר חתוי"ן אשר באחרית
המלים הנשרשים והבאים לשרת, כי התיו
האחר ממנו יסוד והשני ממנו למלאכה, דע כי
כל תי"ו הנפתב באחרית המלה, ויו"ד יקדמו,
יען לא הובא היו"ד בתוך כי אם להפריד בין המלה
ובין התיו"ן להורות על התיו"ן וללמד עליו קנה),
כי איננו יסוד ואיננו אחוז במלה אחרת עיקר •
ואלה התוי"ן הנכתבים באחרים המלים אשר
בהפריד היו"ד בין התוי"ן ובין המלים ישבתו
התוי"ן מהיותם יסוד • ואלה קצותם : אביתי,
בניתי, גליתי, דמיתי, הייתי, זריתי, חליתי,
טעיתי, יריתי, כליתי, כסיתי, מריתי, נסיתי,
עשיתי • וכאלה הרבה, הן נמצא היו"ד מפריד
בין התיו"ן ובין היסוד, בין האותיות המיוסדים
לאות המועד למלאכה, והוא התיו, ויש ממשפס
האותיות ומקושש המלים להיות זרית כאחד
מהם, ובהיות ככה ישבות זרת מזרית קנז), ולא
יהיה מגורתו ולא מיסודתו, כי היו"ד הבא בתוך
המלה הפריד בין זר ובין התיו"ן, ולא הפריד בין
זרת ובין תי"ו, ואלו נגזר זרית מגורת זרת היה
על המחוקק לחקות נִרְקָה ומוציא היו"ד מתוכו
כגבול המלים העליונים אשר קדמו הנה, אשר
התוי"ן יסוד בהם, כמו כרת, שחת, הצמת •
ואם יאמר כי יש מלים מעט מועד שאחריתם
תי"ו מיוסד במלה ונכפל, ואין חידוד הלשון מעמיד
המלה על התיו, כמו שתיתי מים (מ"ב יט כד)
דע כי טענתו לא תועילנו ולא יוכל להעמיד זרית
מזרת בכל פנים, כי יו"ד של שתיתי לא בא אל
תוך המלה פי אם אחרי היסוד, ויסוד ההוא
שי"ן תי"ו, רק לא נכפלו התוי"ן בשתייתי כי אם
עקב מראות המלה למען לא תצא מחקת שתיה
לחקות שמה שיתה קנז), אבל היו"ד כמפעל הו"ו

המבאר

קנז) כלומר היו"ד בא בין השרש ובין התיו"ן להורות כי אין
התיו"ן שרשית רק היא משרתית כדין כל תי"ו הבא בסוף המלה
להורות על מ"ב ללשון יחיד •
קנז) ובהיות ככה ישבות זרת מזרית • פי אחרי שהוכיח
כי בבוא היו"ד בין היסוד והתיו יורה שהתיו"ן משרתית • ע"כ
ישבות המשפט לומר כי מלת זרת יסוד מלת זרית • כי לולי זה
היה המחוקק אומר וזרת תחת זרית כמו שיאמר הצמת מן צמת •

קנז) פי אם ירצה המדבר לבנות מן איזה שרש אשר למ"ד
הפעל תי"ו את הנוכח יכפיל התיו"ן השרשית ויביא דגש בתי"ו
השימוש למלאות מקומו •
קנז) נראה כי לפי מנהגם תהיה תי"ו של בשבתו ושביתה
מורה על כינוי נסתר ונסתרת ולא ת' שרשית • כי לולא זה לא
הביאן במקום הזה • ויסתעף מזה לדעתו כי בכל שם נקבה אין
תי"ו הכניתי ו תמורת ה"א הנקבה רק משרש הכיניתי עצמו •

משפט המלך על עוברי מצותו, יצוה לסתור בנינו ולכלות את עציו ואת אבניו ויזקיף קורה מקור' ביתו ויתלודו עליה, ויהרג עליה יתמחא עלוהי קמח) *

זר . מתחלק לש' מחלקות : האחד, ושממה כמהפכת זרים (ישעיה א ז) וזרים לא יעברו בזה עוד (יואל ד יז) והזר הקרב (במדבר א נא) לשון נכרים הם *

השני, אין דן דינך למזור (ירמיה ל יג) מים זרים קרים נוזלים (שם יח יד) לא זרו ולא חבשו (ישעיה א ו) זרו וחבשו ענין רפואה המה וזה יורה על זה קמח) * ואמרו אנשי פתרון לא זרו על מכתם אבקת החבשת מעשי הרופאים, ולא יתכן כה למשקולת הלשון, כי אלו אמר לא הזירו עליהם, היינו נוטים אחרי פתרונם, אע"פ שאין זוכר מה הזירו, ועתה הואיל ואמר לא זרו הזירו כי המכות לא חבשו ולא רפאו ולא זרו, ובהרחיק הפותר זרו מחובשו והקריב אותו מזורת [נ"ל לצורת] מזרה, ואזרם במזרה (ירמיה שו ז) ילמד על המכות שהוא יורה אותם מעקרים, ולא יזורה עליהם קו) וכן לא יפתר *

מים זרים קרים נוזלים (ירמיה יח יד) מימי תרופה הם. ויש מהפותרים אשר ידמו וישוו מים זרים לזרם מים (חבקוק ג י) וזרמו מים עבות (תלים עז יח) ולא נכון לפתור כן, כי אותיות זרם שלשתם יסוד, ואלו בקש לדבר בלשון זרם, היה מכפיל את המ"ם, ואומר זרמים, והיה מניח זרם קמח), כי המלה כלה יסוד, והיה מוסיף יו"ד מ"ם לרבות הזרם להיות זרמים קמח), ובעשותך כה למים זרים קרים, נמצא זיין ורי"ש יסוד, והנותר כיתר כל הלשון, אבל זר תשעה פנים לו, ואין בהם קרוב לפתרוננו ממנו, וכזה פתרון הפסוק, היעזב מצור שדי שלג לבנון אם ינתשו מים זרים קרים וגו' (ירמ' יח יד) היעזב אדם מימי שלג לבנון הנגרים מצור שדי, ההולכים לאש על חול הארץ. כל המוצא מימי שלג לבנון, המשוב לעזוב אותם, הישר בעיני המוצא אותם לעזבם והמה לחיי עולם

משיבים את הנפש ומחיים את הרוח ומרווחים את הגוף, אם ינתשו מים זרים קרים נוזלים, אם טוב לנחוש ולאבר מקור מים המועדים לתרופה, מים נאמנים נכונים לחיים והחיים תלויים בהם, השוב להיותם לאבוד ולנתישה * כי שכחני עמי לשוא יקמרו (ירמיה יח שו) * ואך שכחוני עמי, ונתשו מעגלי חיים, והניחו מקור מים חיים, נואלו כי לא ירעו ולא הבינו * ואשר הוספנו מלה בתחלת הפסוק לאמר היעזב אדם מצור שדי שלג לבנון, חידוד הלשון הוא * ויש כמוהו בעניני תורה, כאלה : הירצון בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים (עמוס ו יב) היה על המחוקק לחקות אם יחרוש החורש בבקרים * וכמהו, כאשר יבער הגלל עד תמו (מ"א יד י) * היה לחקות כאשר יבער המבעיר וכמהו, כאשר ירדף הקרא בהרים (ש"א כו ד), היה לחקות כאשר ירדף הציד * וכמהו, ויגרש אתם מאת פני פרעה (שמות י יא) ראו הביא לנו איש עברי (ברא' לש יד) * וכמהו הרבה, ויתכן להיות לאין דן דינך למזור מראה אחר מבלעדי זה, להיות מזור זה מחלה, כמו ולא יגהה מכם מזור (הושע ה יג), וכה יקום פתרונו דע כי תחלואי בני אדם ונגעי מדויהם רבו עליהם, ותרופתם ביד האלהים, אבל נתן שכל בלב כל חכם לב לרפאות חלי ולגהות מזור ברצותו לעזור, ואפס לא יועיל הרופא לחבוש על המזור כי אם לדעתו התחבשות הראויה לו, ובהעלם ממנו יסוד המחלה אין בתרופתו הועילות [נ"ל רנועלת], על כן יאמר אין דן דינך למזור, כל רופאך לא ירפאוך למזור, כי לא ישיגו עיקר המכה, כי אני אפליאנה עד אשר תעלם מלבב כל הרופאים *

השלישי, נזרו אחור (ישע' אד) וינזרו מקדש (ויקרא כב ב) לא זרו מתאותם (תלים עח ל) מיין ושכר יזיר (במדבר ו ג) מנזרך כארבה (נחום ג יז) וינזרו לבשרת (הושע ט י) והזרתם את בני ישראל (ויק' שו לא) כלם לשון סור המה, ובלשון ארמית סורו נא, זורו כען (בראשי' יט ב ת"א) *

המבאר

קמח) אפשר כי מלות יתמחא על הי יתרות, והסבה היתה ע"פ טעות המעתיק. כי כן נמצא משובש בכ"י המבורג שאחרי יתמחא עלהי הראשון החל המעתיק לכתוב : כה היה משפט וכו', ער ויהרג עליה, ואח"כ כתב יתמחא עלהי וכה פתרון ענינו יתגמח וכו'.

קמח) רש"י שם : ומנחם פי' לשון רפואה כמו אין דן דינך למזור.

כי זנה תזנה הארץ (הושע א ב) וכהנה רבות •
החמישי, והוא קרוב לענין זה העליון [נ"ה]
הסמוך, והוא לשון מרחק • כאלה: הצמחה
כל זונה ממך (תלים עג כו) הם הרחוקים מדרך
י': וכמהו, רק רחב הזונה תחיה (הושע י יז)
היתה רחוקה משכונת בני אדם כי ביהה בקיר
החומה, ובחומה היא יושבת, מובדלת מן
החצרות •

הששי, שקר מוזן על לשון הות (משלי יז ד)
לשון שמע וקשב הוא כמלין גרועי אלפין הנקדמים
במחברת אלף • ויש עוד למלה מראה שינית בלשון
ארמית, וכל זני זמרא (דניאל ג ה) פתרונו מיני
זמר, וכל מין למינו למיניהם, לזנוהי לזניהון,
(ת"א בראשית א כא) וכהנה רבות •

זנב • וזנב בך כל הנחשלים (דברים כה
יד) משני זנבות האודים (ישעיה ז ד) ואתה תהיה
לזנב (דברים כה מד) ראש וזנב (ישעיה ט יג)
ואחו בזנבו (שמות ד ד) • ענין אחד להם •

זנח • זנח ישראל טוב (הושע ח ג) זנח
אדני מזבחי (איכה ב ז) והאזניהו נהרות (ישעי'
יש ו) כי לא יזנח (שם ג לא) • לשון עזיבה וגמישה
המה •

זנק • יזנק מן הבשן (דברים לג כב) • אין
למלה זאת דמיון בתורה • ופתרונה כפי ענינה,
יזשן ממרעה בשן השוב, וכמו ואילים בני בשן
(דברים לב יד) •

זע • מתחלק לב' מחלקות: האחד, ולא זע
ממנו (אסתר ה ט) ביום שיזעו ממנו (קהלת יב
ג) והיה רק זועה (ישעיה כה יט) הוו זעין ורחלין
(דניאל ה יט) • ענין פלצות וחרדה המה • ונראה
הוא"ו של זועה שאיננו יסוד במלה, וכבר נקדם
עם יתר הווי"ן במחברת וא"ו • השני, בזעת
אפך (בראשית ג יט) לא יחגרו ביזע (יחזקאל מד
יד) אסרה תורה לכהנים מלבושי צמר, כי הצמר
מוזע את הגוף, ומיגע את הבשר, ולא תכון
בויעה עבודת הקודש [נו"ו ולא תכון העבודה
הקדושה בויעה] •

זעד • ימי נזעכו קברים לי (איוב יז א) גם
מלה זאת אין לה דמיון בתורה, ופתרונה כפי
ענינה, ימי נקצרו קברים לי •

זעם • ומה אזעם לא זעם ה' (במד' כג ח)

ולכה זעמה ישראל (שם כג ז) לשפך עליהם זעמי
(צפניה ג ח) ענין עברה הם •

זעף • זעף ה' אשא (מיכה ז ט) סר וזעף
(מ"א כ מג) ויעמד הים מזעפו (יונה א טו) והנם
זעפים (בראשית מ ו) לשון קצף •

זעק • וזעקה בגוים נשמע (ירמיה נ מו) ולא
זעקו אלי בלבם (הושע ז יד) לי יזעקו (שם ח ב)
מרוב עשוקים יזעקו (איוב לה ט) כולם לשון צווחה
וזעקה • ונראה כי מגזרתם ויזעק סיסרא (שופט'
ד יג) ויזעק ויאמר בנינוה (יונה ג ז) העבירו קול
במחניהם על אנשי מלחמתם •

זער • זער שם זער שם (ישעיה כה י) מעט
מזער (שם י כה) •

זפת • ותחמרה בחמר ובזפת (שמות ב ג)
כמשמעו •

זק • מתחלק לד' מחלקות: האחד, יזקו מטר
לאדו (איוב לו כו) מזקק שבעתים (תלים יב ז)
וזקק אתם כזהב וכנסף (מלאכי ג ג) שמרים
מזקקים (ישעיה כה ו) ענין התוך המה, ופתרון
יזקו מטר לאדו • ירעפו רביבים לפי ענינו, וכמהו
בענינו ומטר לא נתך ארצה (שמות מ לג) •

השני, ואם אסורים בזקים (איוב לו ח) לאסר
מלכיהם בזקים (תלים קמט ח) רתקו בזקים (נחום
ג י) לשון כבלים ורתוקות המה •

השלישי, דין כלכם קדחי אש מאורי זיקות
(ישעיה נ יא) ובזיקות בערתם (שם) ענין ניצוץ
הם • ובערתם יורה עליו, וקדחי אש אף הוא
יורה • וכמהו בלשון המשנה •

הרביעי, ומדהנוקת מלכין (עזרא ד טו) ומלכא
לא להוא נזק (דניאל ו ג) כי אין הצר שוה בנזק
המלך (אסתר ז ד) לשון ארמית, ופתרונו חיבול •
זקן • מתחלק לב' מחלקות: האחד, הנה נא
זקנתי (בראשית כו ב) ועיני ישראל כבדו מזקן
(שם מח י) •

השני, על הזקן זקן אהרן (תהלים קלג ב)
בראש או בזקן (ויקרא יג כט) עד יצמח זקנכם
(ש"ב י דה) •

זקף • וזוקף לכל הכפופים (תהלים קמה יד)
לשון קוממיות • וכמהו בלשון ארמית, וזקף
יתמחא עלהי (עזרא ו יא) וכה פתרון ענינו
יתנסח אע מן ביתה וזקף יתמחא עלהי: כה היה

זר תורענו (ישעיה יז י) הזמורה אשר היה בעצי
היער (יחזקאל טו ב) ויכרתו משם זמורה (במד'
יג כג) לשון שורק ושריג המה •
השני, עת הזמיר הגיע (שיר ב יב) וכרמך לא
תומר (ויקר' כה ד) וחניתותיהם למזמרות (ישע'
ב ד) וכרת הזוללים במזמרות (שם יח ה) כולם
ענין אחד לשון קשף המה •
השלישי, ואת המזמרות ואת המזרקת (ירמי'
ב יח) •

הרביעי, זמירות היו לי חקך (תלים קיש נד)
מזמור לדוד (שם ג א) אומרה לך בכנור (שם עא
כב) זמרו למלכנו זמרו (שם מז ז) זמריא תרעיא
(עזרא ז כד) לשון נגינות המה • והנם שולחים
את הזמורה אל אפס (יחזקאל ח יז) דבר [נו"ל
ענין] דופי וקלון הוא, לפרוש השוה ריח מקמרתם
וכעס קרבנם וניחוחם, למלאכת תופי נקבים •
ואחוריהם אל היכל יי' (שם ח טז) יורה על הענין,
החמישי, קחו מזמרת הארץ בכליכם (ברא'
מג יא) עזי וזמרת יה (שמו' טו ב) זמיר עריצים
יענה (ישעיה כה ה) ענין שבח הם •

זן • מתחלק לשש מחלקות : האחד, מפיקים
מזן אל זן (תלים קמד יג) בר ולחם ומזון (בראש'
מיה כג) לשון כלכלה הם •

השני, וזנים מרקחים (דה"ב טו יד) ממיני
מרקחת הם •

השלישי, והזנות רחצו (מ"א כב לח) על אונן
(יחזקאל טו יב) לפי ענינם נראים כי כלי מלחמה
וכלי מרכבה המה, ונמצא כמהו בלשון ארמית
תקון זין דגבר (דברים כב ה) כען זינך (בראשית
כו ב) וכהנה רבות :

הרביעי, זנות וזין ותירוש (הוש' ד יא) קח לך
אשת זנונים וילדי זנונים (שם א ב) כי זנתה אמם
(שם ב ז) זנתה תמר כלתך (ברא' לח כד) הזנו
ולא יפרצו (הושע ד י) וזנתה את כל ממלכות
הארץ (ישע' כג יז) עתה יזנה תזנותיה (יהו' כג
מג) • לשון נאפופים המה • וישנו לשון שעות
כאלה : וזנה אחרי אלהי נכר הארץ (דברים לא
טז) אשר אתם זונים אחריהם (במדב' טו לט)

הן נמצא באר וביר ובור ענין אחד להם • וכמהו
עיש על בניה תנחם (איוב לח לב) עשה עשו
כסיל וכימה (שם ט ט) • וכמהו, ואבני שיש
לרב (דה"א כט ב) רצפת בהט ושש (אסתר א ו)
ורוב שמות אשר בדברי הימים סדורים
כמשפט הזה, אבל מקצתם יורה על רובם •

השלישי, כי הייתי זוללה (איכה א יא) כל
מכבדיה הזוללה (שם א ח) לשון קלון המה •
הרביעי, הזלים זהב מכים (ישעיה מו ו) מים
מצור הזיל למו (שם מח כא) יזל מים מדליו (במד'
כד ז) אשר יזלו שחקים (איוב לו כח) נוזלים (שמות
טו ח) מה תזלי מאד (ירמיה ב לו) ועפעפינו יזלו
מים (שם מ יז) ענין ירידה, קרובה מיציאה [נ"ו
ליציקה] •

החמישי, זולתי כלב בן יפנה (דברים א לו)
זולתי שתים אנחנו (מ"א ג יח) זולתי קול (דבר'
ד יב) אין זולתי (ישע' מה כא) ואלהים זולתי לא
תדע (הושע יג ד) ומי צור זולתי אלהינו (תהלים
יח לב) כמו מבלעדי, מלבד •

זלג • והמזלג שלש השנים בידו (ש"א ב
יג) ומזלגתיו (שמות כז ג) ענין אגמונים הם •

זלעפה • זלעפה אחותני מרשעים (תלים קיש
נג) מפני זלעפות רעב (איכ' ה י) ורוח זלעפות קמו
(תלים יא ו) דבר הלמוד מענינו פתרונו כמו שער
קטב (ישע' כח ב) שערו שער (יחזקאל כג לה) •

זם • מתחלק לב' מחלקות : האחד, מזמיה
תשמר עליך (משלי ב יא) לשמור מזמורת (שם
ה ב) בעל מזמורת (שם כד ח) כל אשר יזמו
לעשות (בראשית יא ו) זמתי בל יעבר פי (תלים יז
ג) כאשר זמם (דברי' יט יט) עשה יי' אשר זמם
(איכה ב יז) זמומים (דבר' ב ד) • השני, זמה
היא (ויקרא יח יז) כי זמה עשו (הושע ו ט)
ומלאה הארץ זמה (ויק' יט כט) לשון נאופים הם •
זמן • מראה אחד ופתרון אחד לו : ואתנה
לו זמן (נחמיה ב ו) בזמניהם (אסתר ט לא)
לעתים מזמנים (עזרא י יד) עד זמן ועידן (דניאל
ז יב) קרוב מעת הם •

זמר • מתחלק לה' מחלקות : האחד, וזמרת

המבאר

קמו) רש"י, ולעפות לשון שרפה. ומנחם פתר אותו לשון שער
קטב. וכן מפני ולעפות רעב. ולעפה אחותני. כלומר שעריו שער •

ישתנון עלי (שם ו כה) פתרונו תואר פניו עין הורו •
זין • וזיו שדי ירענה (תלים פ יד) והתענגתם
מוזו כבודה (ישעיה סו יא) כמשמעו •

זך • מתחלק לב' מחלקות • האחד, זך לקחי
(איוב יא ד) שמן זית זך (שמות כו כ) ושמים
לא זכו בעיניו (איוב סו סו) במה זכה (תהלים
קיטט) זכיתי לבבי (שם עג יג) לשון שוהר וצחצחו •
המה •

השני, לא יערכנה זהב וזכוכית (איוב כח יו)
מאבני שהם הוא •

זכר • מתחלק לב' מחלקות : האחד, כל
זכר בכהנים (ויקרא ו כב) אם זכר אם נקבה (שם
ג א) וכל מקנך תזכר (שמות לד יט) • השני,
אבני זכרן לבני ישראל (שם כח יב) זכר חסדו
(תלים צח ג) זכרו נפלאותיו (שם קה ה) ענין אחד
להם •

זל • מתחלק לה' מחלקות, האחד, וזכרת
הזוללים במזמורות (ישע' יח ה) כמו שריגים המה •
השני, בזללי בשר למו (משלי כג כ) • זולל
וסבא (דברים כא ד) • ואם תוציא יקר מזולל
(ירמיה סו יט) • כי סבא זולל יורש (משלי כג
כא) כרם זלות לבני אדם (תהלים יב ט) כלם
בעלי נפש המה בלענים וגרגרים • וכה פתרון
סביב רשעים יתהלכון כרם זלות לבני אדם, זלות
הוא מזורת זולל (דברים כא ד) ורום מגזרת ראם
(שם לג יז) ורים (איוב לש ט) • וכה תוכן פתרון
הפסוק, סביבות העני יסובו רשעים לבלעו חנם,
ויהיו בליעה לבני אדם, ויהי הדל למו למאכל •
אכלו שארו ויפשיטו את עורו מעליו ועצמותיו
פצחו קפי ודע כי רוב השמות יש להם מגרעות
ותוספות ותהפוכות, כמו, כתועפת ראם לו
(במדבר כג כב) ומקרני רמים עניתני (תהלים כב
כב) התקשר רים (איוב לש י) כרום זלות (תלים
יב ט) הן נמצא ראם ורים ורום ענין אחד להם •
וכמהו כתוא מכמר (ישעיה נא ד) ותאו וזמר
(דבר' יד ה) הן נמצא תוא ותאו ענין אחד להם •
וכמהו, באר הפרוה שרים (במד' כא יח) פהקיר
ביר מימיה (ירמיה ו ז) בור כרה (תלים ז טו)

המלים, ולא תסוב לרבות ולא למעט, זה וזאת •
זהב • מתחלק לב' מחלקות : האחד, וזהב
הארץ ההיא טוב (בראש' ב יב) זהב וכסף (שמות
כה ג) כמשמעו : השני, מצפון זהב יאתה על
אלוה נורא הוד (איוב לו כב) כה פתרונו, מפאת
צפון יאתה שוהר הרקיע, וצחצוח זהרו ועוצם
הודו, ויודו לשמו כל יצוריו, וכמהו בפתרונו
המריקים מעליהם הזהב (זכריה ד יב) גם זה כה
פתרונו, אותם הצנחרות לעומת הזתים אשר אל
מול שפת הגולה, הם המריקים שמן זית זך,
כאשר יריקו המוצקות כמשפש תבנית המנורה,
ואין פה זכר לזהב, כי הזהב הנזכר הנה [נ"ו
פה] איננו זהב הנחך, כי אם לשון שוהר וצחצחות
וכמהו כוס זהב בבל ביד י"י (ירמיה נא ז) •

זהם • וזהמתו חיתו לחם (איוב לג ד) אין
למלה זאת דמיון בתורה ופתרונה כפי ענינה, ענין
באש הוא תתעב נפשו לחם • כמשמעו •

זהר • מתחלק לב' מחלקות : האחד,
והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע (דני' יב ג) פתרונו
כשהר הוד הרקיע, כמשמעו • השני, והזהרתה
אתהם (שמות יח ד) והעם לא נוהר (יחזקאל לג
ו) כמשמעם •

זן • כוויית מובח (זכריה ט טו) מזוינו מלאים
(תהלים קמד יג) כוויית מחשבות (שם קמד יב)
ענינו כמו ירכתי בית ירכתי זויות קמה •

ז • ואשר יזה מדמה (ויקרא ו ד) וזו ממנו
(שם ח יא) והזית על אהרן (שמות כט כא) כן
יזה גוים (ישעיה נב טו) מוזי רעב (דברים לב כד)
ומזה מי הנדה (במ' יט כא) הזים שכבים (ישע'
נו י) ענין זריקה המה •

זח • ולא יזח החשן (שמות כח כח) ולמוח
חמיד יחגרה (תלים קט יט) •

זחל • מתחלק לב' ענינים • האחד, זחלתי
ואירא (איוב לב ו) ענינו כמו יגורתי ונבהלתי •
השני, עם חמת זחלי עפר (דברים לב כד) כוחלי
ארץ (מיכה ז יז) •

זין • זיוהי שנוהי (דניאל ה ו) זיוהי שנין
עלוהי (שם ה ט) זיוהי יתיר (שם ב לא) זיווי

המבאר

הזולל לאכול בני אדם ויהיה כרם כמו רים וראם, זולות כמו
זולל וסבא, וכן פתרונו סביב רשעים יתהלכון סביבות העני
הזוללים רשעים לבלעו חנם כרם זלות לבני אדם •

קמה) שתי מלות האחרונות ירכתי זויות נמצאות בנ"ה
לבד, ויתכן לפרש כי באור ירכתי כמו זויות. או הפכו •
קמו) רש"י שם : ומנחם פתר כרם זלות לבני אדם כראם

אחל מחברת זיין

לא צוה אלהינו את ישראל בצאתם ממצרים על דברי עולה וזבח, כי כה אמר אליהם אם שמוע תשמעו בקולי ושמרת את בריתי (שמות י"ה) כי אם את הדבר הזה צויתי אתכם [נ"ו צוה אותם] לאמר שמעו בקולי ואל תחטאו לי, כי בכל עת אשר לא יחטא האדם אין לו על מה יקריב קרבן, הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אלים (ש"א פ"ו כב) על כן יאמר המשורר אזנים כרית לי לשמוע דברי חקים ולעשותם, ומה כתב אחריו [נ"ו] ואחרי פסוק זה] או אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי (תלים מ ח) כה פתרונו, הואיל ואין לך הפץ בעולה וזבח, וכרית לי אזנים לשמע הנני לשמוע ולעשות, באתי לקיים חקי הספר הכתוב עלי אשר צוית לעשותם, לעשות רצונך אלהי חפצתי ותורתך בתוך מעי (שם מ ט).

זבל . בנה בניתי בית זבול לך (מ"א ח"ג) מזבול לו (תלים מט פ"ו) הפעם יזבולני אישי (ברא' ל כ) מזבול קדשך ותפארתך (ישעיה סג פ"ו) וזבל פקידו (שופטים ט כח) לשון מעון משכן ומדור הם .

זג . מחרצנים ועד זג (במדבר ו ד) אל יחסר המזג (שיר ז ג) אלה המלים לא נפתרים כי אם כפי הענין, שררך דימה המשורר לסהר בהיותו שלם . ולא נחסר מעגולתו מאומה, ויהיה ענין מזג עגול, ויתכן להיות ענין זג כמו גרגיר ענב התיכוני לפי הענין .

זך . מתחלק לב' מחלקות . האחד ויזר יעקב נזיר (בראשית כה כט) אל הלחם ואל הנזיר (חגי ב יב) ובשל נזיר לבני הנביאים (מ"ב ד לח) ויפלו אל סיר הנזיר (שם ד לט) לשון תבשיל המה . השני, זר יהיר לץ שמו (משלי כא כד) אשר זרו עליהם (שמות יח יא) וכי יזיר איש על רעהו (שם כא יד) המים הזירונים (תהלים קכד ה) בזרון דברו הנביא (דברים יח כב) גם מזירים חשך עבדך (תלים יט יד) .

זה . זה ינחמנו (בראשית ה כט) וזה לך האות (שמות ג יב) מלה זו איננה מצטרפת כיתר

זאב . זאת . זב זבד זבח זבל . זג . זד . זה . זהב זהם זהר . זו . ז . זה זחל . זיו זין . זך זכר . זל זלעף , זם זמן זמר , זן זנב זנח זנק , זע זעך זעם זעף זעק זער , זפת , זק זקן זקף , זר זרב זרוף זרח זרם זרע זרק זרת :

זאב . זאב ושלח ירעו כאחד (ישעיה סה כה) וגר זאב עם כבש (שם יא ו) הוא פריץ חיות . **זאת** . וזאת הברכה (דברים לג א) המלה הזאת לא תסור מבנינה , ולא ישתנה ענינה , ולא יתכן לבעלי הלשון לרבות בה ולהטותה ולהסב אותה כיתר המלין . ויש מלים אשר יקרה להם כה כמו אלה , לא יוסב ללשון יחיד לא אנחנו ולא נחנו , ולא זה ללשון רבים ולא אנכי (קמ) וכאלה ביתר המלים לא יסבו הנה והנה .

זב . מתחלק לשתי מחלקות, האחד, הן הכה צור ויוזבו מים (תהלים עח כ) ארץ זבת חלב ודבש (שמות ג ח) זב עמק (ירמיה מט ד) אמרו בו אנשי פתרון בו עמקך, השכו את המלה וכן העמידו פתרונה, והמלה מבלי הפך עומדת כמשפטה, וכה פתרונה, מה תתהללי בעמקים עקב רשיבתם ולחותם וריווים, לא תדאג לבצורת יען וביען נשענת בזאת, תדעי שאני אויב את עמקך למען לא יעלה בו כל עשב מפני זוב מימיו, כי בכל עת אשר יזובו העמקים וישפו מים תמיד לא יצמח העמק צמח, ואם יצמח צמח, לא יעשה קמח, כי אם אויב עמקם [נ"ו] כי זב יזובו עמקם] ויבשו משברים ויחפרו מאוצרותם (קמ) .

השני, זובי מות יבאיש (קהלת י א) ישרוק ה' לזבוב (ישעיה ז יח) מין שרץ העוף הוא .

זבד . זבדני אלהים אותי זבד טוב (בראשית ל כ) אין למלה זאת דמיון בתורה ופתרונה כפי ענינה, זבד כמו חלק .

זבח . זבחים ועלת (שמות י כה) ויזבח שור ומריא (ש"ב ו יג) ויזבחו זבחים שלמים (שמות כד ה) על דברי עולה וזבח (ירמ' ז כב) זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית לי עולה וחטאה לא שאלת (תלים מ ז) כה פתרון הפסוק יען [נ"ה יש אשר]

המבאר

קמ) כלומר מלת אנחנו או נחנו לא יתכן להורות על לשון יחיד . וכן לא יתכן מלת זה או זאת או אנכי על לשון רבים .

קמ) כלומר מלת אנחנו או נחנו לא יתכן להורות על לשון יחיד . וכן לא יתכן מלת זה או זאת או אנכי על לשון רבים .

א כד) • וכמהו, כי הוזהרתו צדיק (יחזק' ג כא) •
וכמהו וישתחו אפים (ברא' יא א) וכמהו הרבה
בתורה • וזה משפט הו"ו :

מים (תלים קיד ח) היה ראוי להכתב למעין מים •
וכמהו, ואם יתקפו האחר (קהלת ד יב) היה ראוי
להכתב ואם יתקוף • וכמהו, לאכל כל חיתו ביער
(ישע' נו ט) כל חיתו שדי (שם) וחיתו ארץ (בר'

העתק מספר מעשה אפוד פי"ג •

בדרך שמוש האותיות להחכם ר' פריפוט דוראן הנקרא אפודי •

סרוק השיב אליו ואמר שהם כלם לענין וזה לשונו •
ויכול הפועל [לתת] למו תוצאות ולא יצטרך לשים
אותם נופלים והאריך בדבריו, אבל אני אכתוב
העולה בקצור: ויקברוהו ברמה ובעירו, אמר כי
הרמה היה מחוץ בו עיירות מתחלפות, היה יושב
שמואל באחת מהם ושם קברוהו, ולזה ובעירו, כי
אין הרמה עירו אבל ברמה עירו, אמנם שהרמה שם
כולל שם מבורר • כי שם נזכר ניות שלשם ברח דוד
ממקום שמואל • ותשב תמר ושוממה הם שני
משפטים, שישנה בבית אבשלום, והיתה שם
שוממה • ואיה וענה, אמר כי הו"ו הוא מעקר
השם בו (צ"ל כמו) ויזתא ושתי ופסי, עם שבר"ה
כתוב איה, הם שני שמות לנקרא אחד ושם
דומים לו, עד מתי ומכביד עליו עליו עבשים,
נרדם ורכב וסוס, ירצה נרדם הצבא וגם נן הרכב
והסוס, כמו כאשר יפרש השוהה לשחות פירושו
ידיו, ויפתח יוסף את כל אשר בהם פירושו שבר
ותחם עליו פירושו נפשי • ואנחנו ד' אלהינו וכו'
פירושו נעבוד ד' אלהינו ולא עובדוהו, והנה וא"ו
תת וקודש ווא"ו ובצוק העתים, אמר לקושי
השגת הנרצה בכתובים ההם אין ראוי לשפוט
בתוספית הווי"ן בם • והנך רואה איך לא
רצה זה החכם להסכים שיהיו ווי"ן בכתוב ללא
ענין, ועליך לפקוח עין במקום מקום שבאו הווי"ן
ושלא תשפוט בתחלת הדעת בואם ללא ענין ע"כ •

(* עיין בתשובות דונש על בנס

אמר [ר' יונה אבן גנאה] ותהיה הוא"ו רחוקה
בתחלת המלה לבלתי עטוף, והביא מזה המין:
עבר אביך ואני מאז, תת וקדש וצבא, ואיה וענה,
ואחרים מלבד אלה • והא"ע במקומות רבים
בפירושו מסכים עמו בזה והרבה מהחכמי' שכתבו
על המקרא, וימי' רבי' הייתי מהרעת הזאת עד היות
קשה עלי מאוד לאמר שזה ללא ענין, ושהנביאים
והמדברי' ברוח הקודש יתנו מקום השעאה בהנחת
ווי"ן כאלה, כי בהיות השמוש המיוחד לוא"ו
העטופה וזה בכתוב לאלפים, הנה בכיוצא באלה
הווי"ן המעדת רגל, ולכן הפלגתי על זה החקירה
ואחפש בנרות החריצות בספרי החכמים שכתבו
במקרא, ומצאתי מנחם בן סרוק שהיה אדם גדול
בספרד ומן הקודמים, כתב בתשובותיו על
דונש בן לברט במקום הזה, כי הווי"ן כלם חשב
נוספות בתחלת המלים ללא ענין על דרך האמת,
ועם העיון הישב אינן נוספות אבל לכלם טעם בענין
והנה דונש הביא כל אלה שאזכור: ויקברוהו ברמה
ובעירו (ש"א כח ג), ותשב תמר ושוממה (ש"ב
יג כ), ואיה וענה (ברא' לו כד), תת וקדש וצבא
(דניאל ח יג) רחוב וחרוץ ובצוק העתים (שם ט
כה), עד מתי ומכביד עליו עבשים (חבקוק ב ו)
נרדם ורכב וסוס (תהלים עו ז) ואנחנו ד' אלהינו
ולא עובדוהו (דהי"ב יג י) מלכא בנס וקצף שגיא
ואמר להובדה (דניאל ב יב) כל אלה הווי"ן שם
דונש בן לברט ללא ענין *) • והחכם מנחם בן

נשלם מחברת ו"ו •

וזה לך האות להיות לך לסימן, ראה ושית
לך לכל מלה אשר פתונה דבר העשוי, דבר
שעבר ונגמר, בספורתך [נ"ו ביהוסיף] על
אותיות אותה המלה וא"ו, חלפה המלה ההיא
מענינה לענין אחר, כמו, אמרו אחיכם שנאיכם
מנדיכם (ישעיה סו ה) כבר אמרו, ובאמרך,
ואמרו על אשר עזבו (דברים כט כד) פתונו עוד
יאמרו, וכמהו, הנה נתתי לכם (בראשית א כט)
כבר נתתי, ובאמרך, ונתתי את נקמתי (יהווקאל
כה יד) עוד אתן, כה ענינו לכל המליץ.

מוסיף • וכה מוסיף על ענין ראשון, ואהבך
וברך והרבך וברך פרי בשנך ופרי אדמתך (דב'
ו יג) אך את הוזהב ואת הכסף את הנחשת ואת
הברזל את הבדיל ואת העפרת (במדבר לא כב)
כה ענינו בכל התורה • המראה השני הקרוב אליו
כה הוא, פעל ועשה (ישע' מא ד) והיה מאמתת
הלשון להיות פתרון ועשה כפתרון מלי' העליונים,
לולי פעל הנקדם לפניו • וכמהו, וקרא זה אל זה
ואמר (שם ו ג) יכסה ויעופף (שם ו ב) נקדם
לפניו [נ"ו קדמו לפניהם] • וכמהו, ועשה לו כתנת
פסים (בראשית לו ג) אהב את יוסף (שם) נקדם
לפניו • וכמהו, אשר טפחתי ורביחי (איכה ב כב)
גדלתי ורוממתי (ישעיה א ב) אני קרתי ושתייתי
מים (שם לו כה) אם לא שוייתי ורוממתי (תלים
קלא ב) כה ענין וא"ו הבא להוסיף:

מסיב • וכה הוא משפט מסיב • אמרתו,
ביתו, דברו, גדרו, הדרו, זכרו, חצרו, כה
משפטו:

מרבבה • אמרו, בחנו, דרשו, המו, זכרו,
חגרו, טענו, ירו, כרתו, למדו, משכו, מהרו,
כה משפט הלשון •

מוצב • והוא"ו המוצב אשר לא מפעלו מפעל
ואם נעדר מן המכתב לא נחסר הענין • ואלה
קצותם: ויכו האחד את האחד (ש"ב יד ו) ואם
נכתב ויך האחד את אחד לא נגרע הענין • וכמהו
וישנו את שעמו בעיניהם (ש"א כא יד) ואם נכתב
וישנה נתקן הענין הישב • וכמהו חלמיש למצינו

המבאר

שם העצם. ומראה השני אסירי המלך אסורים שהוא שם התאר
בהעתקת ויין ולונון המתאימים לרוב בניסוחן גם בהעתקת
אוקספורד כתוב כזה: פתרון קבורה שם הקבר והמראה השנית
אשה קבורה, לבה אסירים ידית שם הסהר. והמראה השלישית
מקום אשר אסירי המלך אסירים שרי מראות להם.

ו ג) אחוזת עולם (בראשית מה ד) כערוגת הבשם
(שיר ה יג) כח וגבורה (דה"א כט יב) את כל
הגדולה הזאת (שם יז יט) אסורים ידית (קהלת
ז כו) וכאלה הרבה • ורובם כה מתחלקים לשתי
מראות • פתרון קבורה שם הקבר • והמראה השני,
אשה קבורה (קמב) [המראה הא'] לבה אסורים ידית
והמראה השני, בית הסהר מקום אשר אסורי
המלך אסורים (בראש' לפ ד) שתי מראות להם,
והיה משפט הוא"ו המובא במלה להיות פעול ולא
מפעל, אבל כן ענין הלשון, והוא"ו המובא במלה
הנכון לפעול כאלה • ערוכה בכל ושמרה (ש"ב כג
ה) אשה עצרה לנו (ש"א כא ו) פי כאשה עוובה
ועצובת רוח (ישעיה נד ו) יקרא דרושה (שם סב
יב) אילה שלחה (בראשית מט כא) עשויה לברק
מעטה למבנה (יהווקאל כא כ) שרפה באש כסודה
(תלים פ יז) וכהנה רבות • הן נמצא מבוא הוא"ו
בפעלים כמבואו במפעלים • מלל הפעול יסוב
להיות מפעל וגם המפעל יסוב להיות פעול • כי
שתי מראות למלה •

כבר ואשר להיות • אלה מראות כבר
ואשר להיות: כבר הוא הדבר אשר נעשה, ואשר
להיות הוא הדבר הבא אשר יעשה עוד, וכה
מחלקותיו למראה המלה: וא"ו אשר משפטו
להיות פתונו דבר אשר נעשה כבר כאלה: ויאמר
ויברא, ויגרש, וידם, ויהם, ויזכר, ויהמם,
ויטרף, [בג"ו וירם, ויהם, ויזכר, ויחמוס,
ויטרף] • כה חקת הלשון בכל המלים: והוא"ו
אשר משפטו להיות פתונו דבר אשר יהיה עוד,
כאלה: ואמר יושב האי הזה (ישעיה ד ו) וברא
י' על כל מכון הר ציון (שם ד ה) וגער בו, ונס
ממרחק (שם יז יג) וירד הדרה והמונה (ישע' ה
יד) ודרך על במותי ארץ (מיכה א ג) והפכתי
מרכבה ורכביה (חגי ב כב) וזכרתי את בריתי (ברא'
ט טו) וחלף ביהודה (ישעיה ח ח) ועשיתי את
אשר בחקי תלכו (יהווקאל לו כו) ויצאו וראו
(ישעיה סו כד) וניעדת לך שם (שמות כה כא)
וענו ואמרו (דברים כא ז). כה חקת הלשון,

קמב) אשה קבורה: כן נמצא בכל הכ"ו. ונראה כי לא
כיון בזה לפסוק מכתבי קדש. רק כונתו חיתה שמלת קבורה
פעם תהיה שם העצם כמו קבורה לא חיתה לו [קהלת ו ג]
ופעם שם התואר כמו איש האלהים קבור [מ"א יג לא]. וכן
כיון בפסוק לבה אסורים ידית שלדעתו מלת אסורים הוא

דְּהוּ הַנְּעֻנֵּה . מתחלק לג' מחלקות . ישנו נענוע וחנוי . ונענוע ישנו יסוד וישנו מלאכה , ואם אמר יאמרו אנשי הלשון על הווי'ן המנענעים את הפה כי הם מיוסדים במלים ונאחזים בהם על דבר הנעתם , הנה רוב הווי'ן יש להם נענוע בפס , ואינם יסוד [נ"ו עיקר] , ובצרפך המלה אשר בתוכה ו' ישבות נענוע , כאלה : ויבחר אותם בתוך (בראשית טו י) ובאמרך בתוך בני ישראל (שמות כט מה) נשבת נענוע . וכמו ובגאותו שחקים (דברים לג כו) . ובאמרך גאה וגאון (משלי ח יג) שבתה הנעתו . וכמהו כי אויל עמי (ירמיה ד כב) וגורתו קם אשר נואלנו (במדבר יב יא) . ערוה (שמות כח מב) וגורתו את מקורה הערה (ויקרא ד יח) . בדודים ובצלחת (דה"ב לה יג) וגורתו בכיור או בדוד (ש"א ב יד) . לראוה בך (יחזקאל כח יז) וגורתו עיני תראינה (מיכה ז י) . תלמיה רוה (תלים סה יא) וגורתו יורה ומלקוש (דברים יא יד) . מה נאו (ישעיה נב ז) וגורתו בנאות דשא (תלים כג ב) . חבלי רשעים עודני (שם קיש סא) וגורתו אז חלק עד שלל (ישעיה לג כג) . וענוה צדק (תלים מה ה) וענותך (שם יח לו) . מסוה (שמות לד לג) וגורתו ודם ענבים סתה (בראשית מט יא) . שלו הייתי (איוב טז יב) שלו כל בוגדי בגד (ירמיה יב א) . מות (דברים יט ו) וגורתו ממית ומחיה (ש"א ב ו) . והיה רק וועה (ישעיה כח יט) וגורתו ולא זע ממנו (אסתר ח ט) . עז וחדוה (דה"א טז כו) וגורתו תחדוה בשמחה (תלים כא ז) . קצוי ארץ (ישעיה כו טו) קצות הארץ (שם מ כח) . ושקוי בבכי מסכתי (תלים קב י) וגורתו שמני ושקוי (הושע ב ז) . וכל משקה (ויקרא יא לד) . מקוה ישראל (ירמיה יר ח) וקויי ה' (ישע' מל) . לא תעשו עול (ויקרא יט טו) . ועלתה קפצה פיה (איוב טז טו) הלא איד לעול (שם לא ג) אף בלב עולת הפעלון (תלים נח ג) . את מדויהם (ש"ב י ד) וגורתו על פי מדותיו (תלים קלג ב) מדו בד (ויקרא ו ג) . כלה מקללוני (ירמיה טו י) יקללו המה (תלים קט כח) . ישלחו

כצאן עויליהם (איוב כא יא) עול ימים וזקן (ישע' סה כ) עוללים וינקים (תלים ח ג) . וגם ברוב המלים אשר תחלחם יו"ד יבא הוא"ו בהם , כאלה : ישע ויושע . יצאת לישע עמך (חבקוק ג יג) הושיעני ואושע (ירמיה יז ד) פנו אלי והושעו (ישעיה מה כב) . יסוד המזבח (שמות כט יב) והיכל חוסד (ישעיה מד כח) . יסר יסרני יה (תלים קיח יח) לא יוסר עבד (משלי כט יט) ונוסרו כל הנשים (יהו' כג מח) . כי יעץ עליך (ישעיה ז ה) ויועץ המלך (מ"א יב ו) . אשר יעדו (ש"ב כ ה) אשר אועד (שמות כט מב) . יראה ורעד (תלים נה ו) למען תורא (שם קל ד) . ידע לכתך (דברים ב ז) במראה אליו אתודע (במדבר יב ו) . יקשתי לך (ירמיה נ כד) פן תוקש בו (דבר' ז כה) . יתר הגום (יואל א ד) ואם יותר (שמות כט לד) כי ילדתי לו (ברא' כט לד) ועיר פרא אדם יולד (איוב יא יב) . וכאלה הרבה . ויש מעט מיתר המלים אשר יבא הו"ו בתוכם , והו"ו הנענוע במלה נראה יסוד , כאלה . מצוה אתכם (דב' ד ב) . ואצו אתכם (שם ג יח) . אם שוה פניה (ישעיה כח כה) שויהי עד בקר (שם לח יג) . עד צואר יחצה (שם ל כח) מצורוניך (שיר ד ט) . כי גוע (במד' כ כט) ולו גוענו (שם כ ג) האם תמנו לגוע (שם יז כח) . עיני צדקיהו עור (ירמיה לט ז) גוי נתתי למכים (ישעיה נ ו) את גויתיהנה (יחזקאל א יא) ועל גויתנו מושלים (נחמיה ט לו) . אוה למושב (תלים קלב יג) נפשי אויתך (ישעיה כו ט) מאויי רשע (תלים קמ ט) ויביאו מסוה (שמות לה כה) טו את העוים (שם לה כו) . וכאלה מעט מועד בלשון .

מַפְעֵל וּפְעִיל . הווי'ן אשר הוא נכון למפעל ופעול כה מחלקותם , דע כי המפעל מרתחלק לב' מחלקות המפעל ופעול , יקומון שניהם במלה אחת להיות שתי מראות במלה , ולא יקרה כה ליתר האותיות , ואלה קצות המלים ; הנני מעלה לה ארכה קמא (ירמיה לג ו) . אמונה אמן (ישעיה כה א) אל אמונה (דברים לב ד) וגם קבורה לא היתה לו (קהלת

המבאר

למעני מים ועוד . קם מלת וגורתו השנויה ומשולשת פה בכל ארך הענין אינה נמצאת בנ"ה . אבל ישנה בשאר הכ"י . קמא מכאן ראייה כי נקודת השור"ק היא לדעת מנחם כמו מלאפוס . וכן להלן מלת אחות עולם הבאה נ"כ בשורק בכ"ק .

על ענין . כמו ואהבך וברכך והרבך . והו"ו מסיב הוא וי"ו הכינוי הבא בסוף התיבה להורות על קנין הנסתר . והו"ו מרבה הוא הבא בסוף הפעל להורות על לשון רבים נסתרים בעבר . כמו אמרו . ברכו . או על לשון רבים נוכחים בצווי והו"ו מוצב הוא הנוסף לפעמים במלה מבלי הוראה כלל , כמו וחיתו ארץ .

(ג) ויאמר הם כי לא להזכיר בשם יי' (שם ו י) לשון שתק [נ"ו ענין שתיקה] המה .

הפך . הפך לבן (ויקרא יג ג) אפרים היה עגה בלי הפוכה (הושע ז ח) נהפך לנחש (שמות ז טו) ותחתיה נהפך כמו אש (איוב כח ה) ואת להט החרב המתהפכת (בראשית ג כד) ויהי בך הפך מן הנשים (יחזקאל טז לד) ההפוכה כמו רגע (איכה ד ו) ענין אחד להם . אבל יש הפך ענין אחר , ויהפך יהורם ידיו וינס (מ"ב ט כג) ויהפכו נערי דוד (ש"א כה יב) ותהפך ותלך לארצה (דה"ב ט יב) הפכה רסן מרכבותיה להלוד .

הר . מתחלק לג' מחלקות . האחד , על הר סיני (שמות יט יא) . הר גבננים (תלים סח טז) על בקעם הרות הגלעד (עמוס א יג) והנשארים הרה נסו (בראש' יד י) הררי קדם (רברים לג טו) הררי עד (חבקוק ג ו) הררי בשדה (ירמיה יז ג) ופתרונו כן הוא , הר קדשי שדה יחוש לעיר יחשב , והררי והרי ענין אחד להם , כמו לא כרת שרך (משלי ג ח) ושררך אנן הסהר (שיר ד ג) צרי וצוררי , וכנהנה רבות .

השני , וזהר ותלד בן (בראשית ל כג) ותהרין שתי בנות לוש מאביהן (שם יט לו) הרינו חלנו (ישעיה כו יח) הרה עמל וילד און (איוב טו לה) תהרו חשש (ישעיה לג יא) והרתיהם תבקע (מ"ב ח יב) עצבונך והרנד (בראשית ג טז) ענין אחד להם .

השלישי , הרו והגו מלב (ישעיה נט יג) זר יהיר לץ שמו (משלי כא כד) גבר יהיר ולא ינוה (חבקוק ב ה) והרהרין על משכבי (דניאל ד ב) .

הרג . הרג רב (ישעיה ל כה) אל תהרגם (תלים נט יב) כי לאויל יהרג כעס (איוב ה ב) ויהרג יי' כל בכור בארץ מצרים (שמות יג טו) .

הרס . הרס בעברתו (איכה ב ב) הן יהרוס ולא יבנה (איוב יב יד) אלהים הרס שנימו בפימו (תלים נח ז) ענין נתיצה המה .

התל . ואביכן התל בי (בראשית לא ז) אל יסח פרעה התל (שמות ח כה) ויהתל בהם אליהו (מ"א יח כו) חזו מהתלות (ישעיה ל י) אם כהתל באנוש תהתלו בי (איוב יג ט) אם לא התלים עמדי (שם יז ב) ענין כחש הם , כמשמעו וכפי ענינו .

נשלם מחברת ה"א

אחל מחברת ואו .

ווי . ווי העמודים (שמות כו י) . וא"ו נעדר מתחלת המלים , ונפקד מיסודתם , וכפי חסרון ותוספת מלאכותיו , ועל כן רבו תוצאותיו למיני עניניו מכל אותיות הקודש . אפס כי לא נמצא וא"ו בתחלת כל מלה מלשון עברית יסוד זולתי ווי העמודים לבד , ומעט מועד בשמות בני אדם , ואלה הם . ושתי (אסתר א ט) ופשי (במדבר יג יד) וניה (עזרא י לו) ויזתא (אסתר ט ט) אבל ישנו מיוסד בקרב המלים כי לא ימוש מתוכם לכל דבר , ויתר הווי"ן הנכתבין בקרב המלים אשר יש להם נענוע בפה , רובם במלים אשר תחלתם יו"ד , על כי אשר לא יתכנו המלים בהצטרפם מבלעדי הווי"ן , אך לא בכל המלים כי אם במלים

אשר תחלתם יו"ד אשר איננו יסוד בהם . כה פשר דבר וא"ו , ופתרון תוצאותיו , ומחקרי ענינו , ומחלקי מחלקותיו לכל מראה פניו , את וו"י המלה ואת וו"י קצותיה עד כלות דקדוקיה בחפש מחופש . הווי"ן כה מחלקותם על החלקים האלה . מראה הו"ו ומלאכת מפעליו נוגעת עד שתיים עשרה מראות [נ"ו מלאכות] מבלעדי תוצאותם ודקדוקי נקודתם . ואלה מראיהם למחלקותיהם .

הו"ו נענוע וחנוי . מפעל ופעול .
כבר . ואשר להיות . מוסיף ומסיב
מרבה ומוצב קלט .

המבאר

הפעול הוא הבא להורות על הביטוי כמו ברוך . הו"ו כבר הוא וו"ו המהפך את העתיד לעבר כמו במלת ויאמר . ואשר להיות הוא הו"ו המהפך את העבר לעתיד , כמו ואמר יושב האי הזה . והו"ו מוסיף הוא וו"ו החבור המוסיף ענין

קלט) הו"ו נענוע הוא הווי המורגש במבטא . כמו במלת ויבחר אותם בתוך . והו"ו החנוי הוא הבלתי נשמע במבטא כמו בתוך בני ישראל . הו"ו מפעל הוא הו"ו הבא בתוך המלת להורות על השם , כמו במלת נבירה . תקומה . והו"ו

מי הביאך פה .

הם . מתחלק לב' מחלקות : האחד , המו
גוים משו ממלכות (תהלים מו ז) המית גבליך
(ישעיה יד יא) כהמות ימים יהמיון (שם יז יב)
ותהם כל העיר (רות א יט) עיר הומיה (ישעיה כב
ב) נהם ככפיר (משלי יט יב) בראש המיות (שם
א כא) מהומת קלו (עמוס ג ט) ויתכן להיות
מגזרת תהמת (שמות טו ה) המון גוים (בראשית
יז ד) וקול המון (ישעיה יג ד) המנים המנים
בעמק ההרוץ (יואל ד יד) ישחק להמון קריה (איוב
לש ז) וירד הדרה והמונה (ישע' ה יד) יען המנכם
מן הגוים (יחזקאל ה ז) וכה פתרון יען המנכם
מן הגוים , יען הרבתם לפשוט יתר מן הגוים
יתרה עשיתם קלו) .

השני , אנהנא דמו עבדוהי די אלה שמיא
וארעא (עזרא ה יא) קטל המון שביבא די נורא
(דניאל ג כב) ונשא המון רוחא (שם ב לה)
לשון הם קלה) המה .

המל . לקול המולה גדלה (ירמיה יא טו)
אין למלה זאת דמיון בתורה אבל ענינה יורה
עליה , המולה כמו שאון .

הן . מתחלק לב' מחלקות : האחד , והנה
נצב על עלתו (במדבר כג ו) הנם כתובים (מ"א
יד יט) הנה הנם (ישעיה מא כז) הנני בני (בר'
כב ז) הנכם היום (דברים א י) ויתכן להיות מגזרתו
ותהינו לעלת ההרה (דברי' א מא) פתרונו אמרתם
הננו ועלינו . וקרוב מגזרתו ויאמר לבן הן לו יהי
כדברך (בראש' ל לד) אבל הענין יפרידם כמעט .
ויש הן בלשון ארמית אשר הוא כמו אם בלשון
עברית . והן לא ידיע להוא לך מלכא (דניאל ג יח)
די הן חלמא לא תהודענני (שם ב ט) .

השני , הון עשיר קרית עזו (משלי יח יא) הון
מהבל ימעט (שם יג יא) ואש לא אמרה הון (שם
ל טז) כל הון יקר נמצא (שם א יג) ענין די המה .
הם . הם כל בשר (זכריה ב יז) ויהם כלב
(במדבר יג ל) והלויים מחשים כל העם לאמר הסו
(נחמיה ח יא) בכל מקום השליך הם (עמוס ח

(נחמיה ט כח) ענינו ויוצקו אליך . וכמהו ובכלי
הבקר בשלם הבשר (מ"א יט כא) ענינו בשל להם
הבשר . וכאלה הרבה בתורה : נשוב לענין ראשון .
היך . והיך יוכל עבד אדני זה (דניאל י יז)
אין למלה זאת דמיון בתורה , ופתרונו כפי ענינו
היך כמו איך . שתי לשונות המה כמשמעו .

היכל . היכל יי' (ירמיה ז ד) ויבן היכלות
(הושע ח יד) ופתאם יבא אל היכלו (מלאכי ג א) .
היין . והיין צדק (ויקרא יט לו) רביעת ההיין
(שמות כט מ) מיני מדות המה כמשמעו .

הל . מתחלק לג' מחלקות : האחד , בהלו
נרו עלי ראשי (איוב כט ג) לא יהלו אורם (ישע'
יג י) הילל בן שחר (שם יד יב) . עשיתיו תהל
אור (איוב מא י) ענין נהגות הם .

השני , [נ"וול ויש למלה מראה שני] מהלל
אקרא יי' (תה' יח ד) אהללה שם אלהים בשיר (שם
ס ט לא) מעטה תהלה (ישעיה סא ג) תהלת ה'
ידבר פי (תלים קמה כא) איש לפי מהללו (משלי
כו כא) ענין [נ"וול לשון] שבח .

השלישי , [נ"וול ועוד מראה אחר] . הללות
ושכלות (קהלת א יז) לשחוק אמרתי מהולל (שם
ב ב) אמרתי להוללים אל תהלו (תהלים עה ה)
ויתהלל בידם (ש"א כא יד) . לשון שגעון המה .
הלא . ומיום השמיני והלאה (ויקרא כב כז)
ויאמרו גש הלאה (בראשית יט ט) מן היום ההוא
והלאה (יחזק' לש כג) והנהלאה לגוי עצום (מיכה
ד ז) מן הוא והלאה (ישעיה יח ב) .

הלם . מתחלק לב' מחלקות ; האחד , את
הולם פעם (ישעיה מא ז) יהלמני צדיק חסד (תלי'
קמא ה) והלמה סיסרא (שופטים ה כז) אז הלמו
עקבי סוס (שם ה כב) ומהלמות לגו כסילים (משלי
יט כט) וימינה להלמות עמלים (שופטים ה כז)
הלמוני בל ידעתי (משלי כג לה) בכשיל וכילפות
יהלמון (תלים עד ו) ענין כתישה המה , ויתכן
להיות מגזרתו לכן ישב עמו הלום קלה) (שם עג ג)
ישוב רשע עריץ להלום עם ה' אל תקרב הלום
(שמות ג ה) ומי הביאך הלם (שופ' יח ג) פתרונו

המבאר

קלו) רש"י ומנחם פתרו לשון הומא כמו המו גוים . ורש"י
פירש לשון וימן להם המלך יען הומינכם לחפוק מן הגוים .
אמנם פה פתח מנחם לשון רבוי ויתר .
קלה) כן כתוב בכל החזקתות . ואולי צריך להיות חם .

קלה) רש"י הביאו שם בפסוק י"ג שלא במקומו ואמר
ומנחם פירש ישוב עמו הלום . ישוב הרשע לחלום את עמו
של הקב"ה .
קלו) הכתוב הזה חסר בחזקתת ויין ,

(נחמ' ט ח) • השנה המחוקק לתת פעמים והיה די באחר מהם כענין זה העליון • וכמהו אשר אנכי נתן להם לבני ישראל (יהושע א ב) והיה די בלהם או בלבני ישראל, וכמהו והיה הגוי והממלכה אשר לא יעברו אתו את נבוכדנצר מלך בבל (ירמיה כו ח) והיה די באותו או את נבוכדנצר • וכמהו כי אביא אליה אל מואב שנת פקדתם (שם מח מד) והיה די באליה או אל מואב • וכמהו כי בא עליה על בבל שודד (שם נא נו) והיה די בעליה או על בבל • וכמהו כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבא אל הארץ (דברים לב נו) והיה די בכי מנגד תראה את הארץ (*), וכמהו ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה יי' את משה כן עשו (שמות לפ לב) • תחל' הפסוק וסופו ענין אחד והיה די באחד מהם • וכמהו ויעשו כן בני ישראל וישלחו אותם אל מחוץ למחנה כאשר דבר ה' אל משה כן עשו בני ישראל (במדבר ה ד) גם פה השנה הענין פעמים • וכמו ויעש משה ואהרן וכל עדת בני ישראל ללויים ככל אשר צוה ה' את משה ללויים כן עשו להם בני ישראל (שם ד ח) גם פה הכפיל הענין פעמים • וכמו קחו מאתכם תרומה לה' כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה' (שמות לה ה) וכמו אך היריעה האחת שמונה ועשרים באמה ורוחב ארבע באמה היריעה האחת (שם כו ב) גם פה הזכיר היריעה פעמים • ויתן אותי במשמר בית שר הטבחים אותי ואת שר האופים (בראשית מא י) הכפיל אותי פעמים • וכמהו כה תאמר לעם הזה אשר דברו אליך לאמר אביך הכביר את עלנו ואתה הקל מעלנו כה תאמר להם קלד) (מ"א יב י) השנה כה תאמר וכבר הקרימו בתחלתו • וישלח המלך יהויקים אנשים מצרים את נתן בן עכבור ואנשים אתו אל מצרים (ירמיה כו כא) נמצא אל מצרים תוספת בפסוק, על כי כבר נקדם זכרו • לבלתי עבר בס ביהודי אחיהו איש (שם לד ט) ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות וגו' ויאמר בילדכן • השנה ויאמר • זבדני אלהים אתי זבד טוב • והיה די בזבדני [בלי מלת אתי] • וכמהו ולקח הכהן מלוג השמן ויצק על כף הכהן השמאלית (ויק' יד טו) היה על

המחוקק לחקות ויצק על כפו אבל רבה הענין והשנה במלת הכהן, וכמהו וילכו שלשת בני ישי הנרולים הלכו אחרי שאול (ש"א יז יג) היה די בוילכו או בהלכו • וכמהו ויחמל המלך על מפיבשת בן יהונתן בן שאול על שבועת יי' אשר בינתם בין דוד ובין יהונתן בן שאול (ש"ב כא ז) גם פה נכפל הענין • אבל יש מעם לכפילתו על דבר אשר נשבע לשניהם • וכמהו ותפתח ותראהו את הילד (שמות ב ו) והיה די בותראהו • או בותראה את הילד • וכמהו אין כסף לא נחשב (מ"א י כא) כאשר כתוב (בדה"ב ט ד) ועתה הואיל ושב המחוקק והעמיד פסוק זה על מתכונתו בלי כפל הורה חרוד שפת יתר ודברי מבטא שפתים • וזה שכל חרוד הלשון •

נשוב לענין ראשון לא רבים יחכמו וזקנים יבינו משפט (איוב לב ט) הן לא הראשון עומד במקום שנים • וכמהו ולא למדתי חכמה ודעת קדשים אדע (משלי ל ג) וכמהו כי לא שאול תודך מות יהלך (ישעיה לח יח) וכמו יי' אל בקצפך תוכיחני ובחמתך תיסרני (תהלים לח ב) וכמהו ולא אמר איה אלוה עושי נותן זמירות בלילה (איוב לה י) אל רתן ה' מאויי רשע זממו על תפק ירומו סלה (תלים קמ ט) כי לא סגר דלתי בשני ויסתר עמל מעוני (איוב ג י) • וכאלה הרבה בתורה • וחלופם באותיות כאלה • מספר צעדי אגידנו (שם לא לו) היה ראוי להכתב אגידה לו • וכמהו בני יצאני ואינם (ירמיה י כ) וכמהו כי ארץ הנגב נתתני (יהושע טו יט) • וכמהו כי נשני אלהים (בראשית מא נא) וכמהו תשאני אל רוח תרכיבני ותמגנני תשיה (איוב ל כב) וכמהו ויבאני חסדיך ה' (תלים קיט מא) וכמהו כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגדך רע (שם ה ה) ענינו לא יגור באהלך רע • וכמהו פור עצמות חנך (שם נג ו) ענינו חונה עליך • וכמהו אחוך שמע לי (איוב טו יז) ענינו אחזה לך • וכמהו השלך על יי' יהבך (תלים נה כג) ענינו יהב לך • וכמהו ולא יכלו דברו לשלום (בר' לו ד) וכמהו הצום צמתני אני (זכרי' ז ה) ענינו צמתם לי אני [נ"ו למעני] • וכמהו ותעזובם ביד איביהם וירדו בהם וישבו ויזעקוך

המבאר

כתוב כה תאמר כניסחת קניקוט ודי רוספי • כי בנוסחא שלנו כתוב כה תדבר •

(*) ולא היה צריך לשנות מלת הארץ פעמים • קלד) נראה מכאן כי בנוסחא כ"ק אשר לפני מנחם היה

הוא ארץ (איוב לו ו) ואתה הוזה להם למלך
(נחמיה ו ו) ורי הוזה צבי הוזה מחא (דניאל ה יט)
הוזה בעין עלה (שם ו ה) יסור אחד לכלם והוויין
והיודין ברוב המלים מתחלפין אלה באלה, בהעלות
היודין יבאו וויין תחתם, וגם ככה משפס הוויין.
השני, הוזה על הוזה (יחזקאל ז כו) והוהתי
במאזנים ישאו יחד (איוב ו כ) ער יעבר הוורת
(תלים נו ב) הוורת תחשב לשונך (שם נב ד).
יתכן להיות לשון שבירה, וינשה עמהם נהייתי
ונחליתי (דניאל ח כו) ושנתו נהיתה עליו (שם ב
א) ואם בא הפותר המדקדק לחקוק [נ"ו לדקדק]
בהיו בן שאול להוציאו מענין [נ"ו מכלל] הוזה
להחבירו [נו"ל ולהביאו] עם אלה על דבר הלמד
הנגרע מהמלה כי יאמר היה ראוי להכתב היו לבן
שאול, ועתה הואיל ואיננו כן כי אם בן שאול
יתכן להיות מגזרת נהייתי ונחליתי, ושנתי נהיתה
עליו, ויהי פתרונו השמו [נ"ו המיתו] בן שאול
ויש עליו עור מעט באיכות [נ"ה בהורות, ונו"ל
באורות] הענין, ונמצא הפותר לא גורע ולא מוסיף
אבל יש להשיב, יש בתורה מלים נדברים בלשון
ערומים שלומי ענין מעושי מלים גרועי אותיות
אבל גריעה אשר איננו גרעון, ויש ענינים אשר
אמורים בלשון ערומים אשר במזער מלים תשלם
מחותם כי מפני חרוד המסדר רומז ודולג,
ומאודות הענין יודע מגרע המלה: **גם אלה**
לחכמים *) יש בתורה ענינים אמורים בלשון רבוי,
ומלים נשנים ונכפלים, והיה די בקצות המלים
קכח, כה יקרה לענינים ולמלים ולפסוקים ולאיותיות
אלה המלים הנדברים בלשון ערומים שלומי ענין
מעושי אותיות, ושני אנשים שרי גדודים היו בן
שאול, היה ראוי להכתב לבן שאול, אבל יוצא בלשון
ואין גריעתו גרעון. וכמהו ותקח האשה בית פרעה
(בר' יב טו) היה ראוי להכתב לבית פרעה, וכמהו
למועד אשר שמואל (ש"א יג ח) היה ראוי להכתב

לשמואל. וכמהו השלום אביכם הזקן (בר' מג כו)
היה ראוי להכתב לאביכם, וכמהו בענין אחר והקל
נשמע בית פרעה (שם מה טז) היה ראוי להכתב
בבית פרעה, וכמהו הנה הוא בית מכיר (ש"ב ט
ד) וכמהו אשר עשה המלך שלמה בית יי' (מ"א
ז נא) וכמהו ובית זונה יתגדרו (ירמ' ה ז) וכמהו
והמלך יושב בית החרף (שם לו כב) וכמהו למה
אשכל גם שניכם יום אחד. (בראשית כו מה) היה
ראוי להכתב ביום אחד.

גם אלה לחכמים במראה אחד, להסיר אותה
מעל ראש אפרים על ראש מנשה (שם מח יז)
היה על המחוקק לחקור לשום אותה על ראש
מנשה, וכמהו אולי יי' אותי קכט) (יהושע יד יב)
וכמהו אולי יעשה יי' לנו (ש"א יד ו) וכמהו
חלקיהו ואשר המלך (דה"ב לד כב) וכמהו ותקח
תמר אפר על ראשה (ש"ב יג יט) וכמהו ויקחה
על החמור (שופטים יט כח) וכמהו ויקח איש
נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים על ידיה
(בראשית כד כב).

גם אלה לחכמים, ויקרא ברוך בספר את דברי
ירמיה בית יי' בלשכת גמריהו בן שפן הסופר
בחצר העליון פתח שער בית יי' החדש קל) באוני
כל העם (ירמיה לו י) הנה אחרי רבוי קלא) המלים
נשה הענין לענינו, וכמהו בעצם היום הזה בא
נח ושם וחס ויפת קלב) בני נח ואשת נח ושלשת
נשי בניו אתם אל התבה (בראשית ז יג) וכמהו
ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו אה רבקה בת
בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי לו
לאשה קלב) (שם כה כ) וכאלה הרבה בתורה.

ואלה הענינים הנדברים בלשון רבוי הנשנים
במליהם. ונכפלים במחותם אשר לא יקרה להם
כמקרה העליונים, ואלה הם ומצאת את לבבו נאמן
לפניך וחרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני
החתי האמרי והפריזי והיבוסי והגרזשי לתת לזרעו

המבאר

החמור תחת ויקחה וישימה על החמור. ושני צמידים על
ידיה, תחת ושני צמידים שם על ידיה.
קל) לפי דעת מנחם היה ראוי להכתב קרא באוני כל העם.
אבל לא ידעתי מדוע לא יתכן להמשיך מלת ויקרא הבאה בראש
הכתוב אל סופו.
קלא) בשלשת כ"ל כתיב בזה"ל אחרי רבוי דברי המלים וכו'.
קלב) היה ראוי להכתב בא נח ושלשת בניו ונשיהם.
קלג) היה יכול הכותב להשמיט מלת לו, או מלת יצחק
המזכר לפניו:

*) מכאן נראה השערתו בס"ל כ"ה צד 24 אינה אמתית. כי
כן היה שגור בפי מנחם לומר גם אלה לחכמים אכן גם זה
ברור כי יש למחוק שם בדברי מנחם מלות כמו אלה. ע"ש.
קכח) פי' יש כתובים אשר נמצאים בהם מלים יתרים והיה
די בקצת המלים.
קכט) אולי ה' אותי. היה ראוי להכתב אולי ה' יצליח
אותי. אולי יעשה ה' לנו. תחת אולי יעשה ה' לנו אותי.
חלקיהו ואשר המלך, תחת חלקיהו ואשר עם המלך. ותקח
תמר אפר על ראשה. תחת ותשם על ראשה. ויקחה על

(דברים ו י) יהדפו מאור אל חשך (איוב יח יח) ובאמך עלה נדף (ויקרא כו לו) כהנודף עשן תנודף (תהלים סח ג) • יצא הה"א והובא הנו"ן תחתיו לחלף ענינם קנר) ובאמך בנן אמך תתן דופי (שם נ כ) יצאו שניהם ונשארה המלה על עקרה, וכמהו תהותתו על איש (תלי' סב ד) נראתה המלה הזאת כי יסודתה ה"א ותי"ו, ואיננו כן, על כי ברוב המלי' אשר נכוננו האי"ן לשרת עשויה למלאכה לפנים הרבה, כמו תהדפו (יחז' לד כא) תהכרו (איוב יט ג) הווים (ישעיה נו י) הולכים (בראשית לו כה) הן יצאו האותיות ונותר התי"ו לבדו, אבל יש על המדקדק עוד לדרוש ולחקור עד כלות חקר המלה ולעמוד על יסודתה • נמצאת בלשון הקודש העירותי מצפון ויאת (ישע' מא כה) אתיו אקחה יין (שם נו יב) כפרץ רחב יאתיו (איוב ל יד) קרבו ויאתיו (ישע' מא ה) ויתא ראשי עם (דברים לג כא) הן עמדה המלה על שתי אותיות אל"ף ותי"ו, ובאמך אתא בקר (ישעיה כא יב) נתאלפה קכה) המלה משתי קצותיה, אפס באמך התיו לאכלה (ירמיה יב ט) נגרעו ונפלו שניהם מן המלה וישאר התי"ו לבדו, הן נמצא תהותתו מגורת התיו, ונתקנו המלים שניהם בה"א ואיננו יסוד • ופתרון תהותתו על איש, תבואו ותגורו על נפש עני, וכענינו כפרץ רחב יאתיו (איוב ל יד) • ובעלי פתרון החליפו ה"א בחי"ת קכו), והעמידו המלה מגורת קחקה, והמלה סדורה כמשפט מאין חליפות, ולא נכפלו התיו"ן במלה כי עם עקב קצרה •

גינת הביתן, אמרו אנשי פתרון הביתן אין לו פתרון כי הוא שם מקום [נו"ל מקום שם] הגינה כמו שושן הבירה (אסתר א ב) ויתכן להיות גורתו [נו"ל פתרונו] מגורת בית, כמו והנה השק על בשרו מבית (מ"ב ו ל) מבית ומחוץ (בראשית ו יד) ופתרון בית כמו פנימה, ענין אחר להם, ופתרון גנת הביתן כמו גנה הפנימית • כי כן מצאנו [נ"ו מצאנוהו] בהיכלי מלכים, ויש בו כח לדבר ועור לפתרון, ויקבר בגן ביתו (מ"ב כא יח) ובזאת נראה כי כל גנה הסמוכה לבנין ולהיכל פנימה

נקראת גנת הביתן ותהי שקלת הביתן כשלמן קכו) אבל **רב סעדיה** אשר החביר המלים האלה במחברת ה"א לא יכלתי לדעת מה ראה על ככה, ומה היתה סברתו, ודקדוקי פתרוניו ומרחבי מליצתו יורו על תבונתו, על כן יש מאמתת מוסר ומדרך אמונה, לבלתי שום משגה בסדרי עניניו • **הד** • מתחלק לב' מחלקות: האחד, ולא הד הרים (יחזקאל ז ז) הוד מלכות (דה"א כט כה) ונתת מהודך עליו (במד' כו ד) כסה שמים הודו (חבקוק ג ג) ענין זוהר הם •

השני, כסוס הודו במלחמה (זכריה י ג) הוד נחרו אימה (איוב לט כ) הירד כורכים יענה (ירמ' כה ל) לא ידרך הירד לא הירד (שם מח לג) וענו עליך הירד (שם נא יד) הירד השבתי (ישע' טז י), ענין קול המה, אפס לא קול ענות מלה ולא קול ענות [נ"וול פצות] שיחה, כי אם קול שאון המולת גרון בלי הנעת לשון המה • וענינם יורה עליהם •

הדם • והארץ הדום רגלי (ישעיה סו א) והשתחוו להדם רגליו (תהלים צט ה) הדום כמו ארץ •

הדם • ועלי הדם (נחמיה ח ט) בין ההדסים (זכר' אח) ותחת הספרד יעלה הדם (ישע' נה יג) • **הדר** • בהדרת קרש (תלים כט ב) זה הדר בלבשו (ישע' סג א) אל תתהדר לפני מלך (משלי כה ו) לא תהדר בריבו (שמו' כג ג) ענין נועם המה • **ה** • הוי אשור שבש אפי (ישעיה י ה) בכל חוצות יאמרו הו הו (עמוס ה טז) הה ליום (יחז' ל ב) אהה ארני יי' (ירמיה א ו) נהה על המון מצרים (יחזקאל לב יח) ונהה נהי נהיה (מיכה ב ד) אל יורע נהי (עמו' ה טז) וינהו כל בית ישראל (ש"א ז ב) ולא נה בהם (יחז' ז יא) ענין יללה הם • **הי** • מתחלק לב' מחלקות: האחד, יהי שם יי' מברך (תהלים קיג ב) כי אהיה עמך (שמות ג יב) והיה ברכה (בראשית יב ב) ויהי כן (שם א ז) אהי דברך מות, אהי קטבך שאול (הושע יג יד) ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול (ש"ב ד ב) הוה גביר לאחך (בראשית כו כט) כי לשלג יאמר

המבאר

קכד) פי' לחורות על בנין נפעל • קכה) פי' המלה באה בשני אלפין • קכו) ר"ל החליפון מלת תהותתו כאלו חיתח כתרובת תהותתו • קכז) פי' כמשקל מלת שלמנים [ישעיה א כג] •

(תלים כה י) וחית השדה תדושה (איוב לו טו)
 כעגלה דשא (ירמיה נ יא) וישמם כאפר לדש
 (מ"ב יג ז) • ענין כתישה המה •
דשא • תדשא הארץ דשא (ברא' א יא) כי
 דשאו נאות מדבר (יואל ב כב) ענין עשבים המה •
דשן • מתחלק לב' מחלקות : האחד , ונחת
 שלחנך מלא דשן (איוב לו טו) דשנים ורעננים
 יהיו (תלים צב טו) והיה דשן ושמן (ישעי' ל כג)
 כל דשני ארץ (תלים כב ל) ועולתך ידשנה סלה
 (שם כ ד) ענין שומן המה •
 השני • והוציא את הדשן (ויקרא ו ד) ודשנו
 את המזבח (במד' ד יג) ונשפך הדשן אשר עליו
 (מ"א יג ג) •
דת • כל ידעי דת ודין (אסתר א יג) אש
 דת למו (דברים לג ב) ורתיהם שנות מכל עם
 (אסתר ג ח) אשר לא כרת (שם ד טו) והדרת
 נתנה בשושן הבירה (שם ג טו) והשתיה כרת
 אין אנס (שם א ח) כסדר וכתור •

לבדי (ישעיה סג ג) דרכים גתות בשבת (נחמיה
 ג טו) על במותימו תדורך (דברים לג כט) והדורך
 בנעלים (ישעי' יא טו) ער מדורך כף רגל (רב' ב ה)
 דרכת בים סוסך (חב' ג טו) ענין הדוש המה •
 השלישי , דרך כוכב מיעקב (במדבר כד יז)
 ידרכון קשת (תהלים יא ב) קשת דרוכה (ישעיה
 כא טו) ידרך חציו (תלים נח ח) כי דרכתי לי
 יהודה (זכריה ט יג) וידרכו את לשונם (ירמיה ט
 ב) אל ידרך הדרך קשתו (שם נא ג) • כמו אל
 יישר קשתו •

דרכמן • דרכמונים שש רבאות ואלף
 (עזרא ב סט) •

דרש • ועת לדרוש את יי' (הושעי' יב)
 כתובים במדרש הנביא ערו (דה"ב יג כב) דרש
 דרש משה (ויקרא י טו) • כמשמעו •

דש • וארנן דש חפיים (דה"א כא ד) ונדוש
 מואב תחתיו (ישעיה כה י) דיש את בציר (ויקר'
 כו ה) אדוש ידושנו (ישעי' כח כח) כהדוש מתבן

ותשלם מחברת דל"ת

אחל מחברת ה"א

(ב) גם זה הבל (שם ב יט) •
הג • בינה הגיגי (תלים ה ב) עלי הגיון בכנור
 (שם צב ד) ולאומים יהגו ריק (שם ב א) כלינו
 שנינו כמו הגה (שם צ ט) קינים והגה והי
 (יחזקאל ב י) כאשר יהגה הארצה (ישעיה לא ד)
 והגה מפיו יצא (איוב לו ב) • ענין מלל הם •
 מצאתי ראיתי בספר **פתרוני רב סעדי**
 במחברת ה"א , להדוף את כל איבך (דברים
 ו יט) נמול ידו הדד (ישעיה יא ח) והדך רשעים
 תחתם (איוב מ יב) שלח העז את מקנך (שמות
 ט יט) אשר הצו על משה (במדבר כו ט) כהתם
 הפשעים (דניאל ח כג) הווים שוכבים (ישעיה נו
 י) חברי שמים (שם מז יג) גנת הביתן (אסתר ז
 ז) תהותתו על איש (תלים סב ד) וכאלה הרבה
 באותיות אשר אינם יסוד במלים • וכה יצאו מהם
 ומקצתם יורה על רובם , להדוף את כל איבך

הא • הב הבל , הג , הד הדם הדם הדור ,
 ה , הי היך היכל הין , הל הלא הלם , הם המל ,
 הן , הם , הפך , הר הרג הרס התל •
הא • הא לכם זרע (בראשית מז כג) הא
 דרכך בראש נתתי (יחזקאל טו כג) הא כרי פרזלא
 (דניאל ב מג) ענינו קרוב מהנה , הנה לכם זרע
 פתרונו לפי ענינו •

הב • הבו ליי' בני אלים קנג) הבו לד' כבוד
 ועזו (תלים כט א) הכי אמרתי הבו לי (איוב ו כב)
 אהבו הבו (הושעי' ד יח) זבחי הבהבי (שם ח יג)
 לעלוקה שתי בנות הב הב (משלי ל טו) דהבי
 המשפחת (רות ג טו) השלך על יי' יהבך (תה' נח
 כג) ויהבו גשמיהון (דניאל ג כח) ויתיהבון בידה
 (שם ז כה) לשון מתנה [נוו"ל ענין נתינה] המה •
הבל • אך הבל בני אדם (תלים סב י) אדם
 להבל דמה (שם קמד ד) הבל הבלים (קהלת א

המבאר

קבנ) רש"י : ומנחם חברו לשון נתינה •

ושלמו ליי' אלהיכם (שם עו יב) ויזבחו זבח לה' וידרו נדרים (יונה א טו) כי תר נדר (דברי' כג כב) טוב אשר לא תדר (קהלת ה ד) •

הרביעי, גם אני אגדיל המדורה (יחזק' כד ט) וגם דור העצמים תחתיה קבא (שם כד ה) מדרתה אש ועצים (ישע' ל לג) ענין כיור [נ"ו לפיד] המהי החמישי, וזה זכרי לדר דר (שמורת ג טו) ושלשנה עם דר ודר (דניאל ג לג) ברור דורים שנותך (תלים קב כה) •

דראון • והיו דראון לכל בשר (ישעיה סו כד) לדראון עולם (דניאל יב ב) • ענין לעג וקלם המה לפי הענין קב •

דרג • ונפלו המדרגות (יחזקאל לח ד) בסתר המדרגה (שיר ב יד) • ענין מעלות המה •

דרדר • וקוץ ודרדר (בראשית ג יח) ממיני קמשונים הוא •

דרור • מתחלק לשלש מחלקות : האחד • וקראתם דרור (ויקרא כה י) הנני קורא לכם דרור (ירמיה לד יז) ענין חופש המה •

השני, מר דרור (שמות ל כג) בשם מבשמי הקמרת הוא •

השלישי, ודרור קן לה (תלים פד ד) כצפור לנוד כדרור לעוף (משלי כו ב) ענין עופות המה • **דרום** • ים ודרום ירשה (דברים לג כג) והטף אל דרום (יחזקאל כא ב) • כמשמעו •

דרך • מתחלק לג' מחלקות : האחד, דרך הנשר בשמים דרך נחש עלי צור (משלי ל יט) מדריכך בדרך תלך (ישע' מח יז) הרריכני באמתך (תלים כה ה) זה הדרך לנו בו (ישעיה לא כא) • דרך כמשמעו כמו ארץ, ונתיב, ושביל, ומעגל, ומסלול, ומשעול, כינוי דרך המה • ויש לדרך תוצאות ענינים מלבד אלה • דרך אשר איננה דרך כי אם בלשון עם ושפת בני אדם, כאלה : ואיש אין בארץ לבא עלינו כדרך כל הארץ (בר' יט לא) כי דרך נשים לי (שם לא לה) אנכי ה' בדרך כל הארץ (מ"א ב ב) כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו (שם יח כו) •

השני, ובגידך כדרך בגת (ישע' סג ב) ורכתי

ענינו קרוב מן כבוי, ופתרון דעכו כאש קוצים כה הוא • אשי קוצים ואשי פשתים ולהבותם מהרה תכבינה באין גחלת [נ"ו] אין גחלת להם] ומגורתו בחמו נדעכו ממקומם (איוב ו יז) •

דף, קול עלה נדף (ויקרא כו לו) אל ידפנו לא איש (איוב לב יג) להדף את כל איביך (דברי' ו יט) כי יי' הדפו (ירמיה' מו טו) תתן דפי (תלים נ ד) יהדפו מאור אל חשך (איוב יח יח) כהנדף עשן תנדף (תלים סח ג), וכה פתרון פן תאמרו מצאנו חכמה אל ידפנו לא איש, אמר אליהוא התחכמוני אם אחרש ולא אענה תחשבו בלבבכם ותעלה במחשבותיכם כי לכם לברכם נתנה החכמה ולא יוכל איש להדוף את איוב ולחסום [נ"ה ולחתום] את פיהו וזולתי אל •

דפק • קול דודי דופק (שיר ה ב) ודפקום יום אחד (בראשית לג יג) מתדפקים על הדלת (שופטים יט כב) • ענין דחיה המה •

דץ • ולפניו תדוץ דאבה (איוב מא יד) • ענין משוש [נ"ו שמחה] הוא, דץ לפניו דאבה •

דק • דק ככפר (שמות טז יד) כשיט חוצות אדיקם (ש"ב כב מג) כדק ישול (ישעיה מ טו) והדקות עמים רבים (מיכה ד יג) באדין דקו כחרה (דניאל ב לה) ותדושנה ותדקנה (שם ז כג) ענין שחק המה, ומיסודת גורתו גבן או דק (ויקרא כא ד) צנמות דקות (בר' מא כג) דקי צורה דקיקי תבנית המה •

דקר • וידקר את שניהם (במדבר כה ח) כל הנמצא ידקר (ישעיה יג טו) ומדקרים בחוצותיה (ירמיה נא ד) שהם יזבו מדקרים (איכה ד ט) •

דר • מתחלק לה' מחלקות : האחד, ודר וסחרת (אסתר א ו) אין למלה זאת דמיון בתורה ופתרונה לפי ענינה, מאבני שהם ואבני יקרה הוא • השני, מרור באהלי רשע (תהלים פד יא) די מדרהון עם בשרא (דניאל ב יא) ידרון צפרי שמיא (שם ד ט) כל דיירי ארעא כלא חשיבין (שם ד לב) ואם ערדיא מדורה (שם ה כא) • ענין משכן [נ"ו מעון] המה •

השלישי, נדר לאביר יעקב (תלים קלב ב) נדרו

המבאר

לשון עריכה • וכן יצנפך צנפה כדור • שורות היקף גי'סות, וכן שורה תרגם דרא : קב • עין לעיל צד 33 בענין דראון •

קבא רש"י • ומנחם פירש כמו אני אגדיל המדורה • אבל רש"י פירש לדעתו סדר וערך העצמים תחת שאר האברים כלומר ילחמו הנבירים בשביל החלשים ויסמכו אלו אליה • דור

כי נז"י נדידה אינם יסוד במלים באמוך ידוד
ממך (נחום ג ו) ותדר שנתי מעיני (בר' לא מ)
על כן ראוי להיות הנז"ן הראשון עשוי למלאכה,
והאחרון יסוד לא ימוש מהמלה, וכזה תכונת
המלה ותוצאות נזניה, כבר נודע כי ברוב תחלת
המלים נזני"ן וממי"ן ותוי"ן ויודי"ן אינם יסוד
ומחלקותיהם כפי המלים, על כן יש מאמתת
הלשון ומשפט המבטא, וממשקלת למודים להיות
פתרון נדון מגזרת מדנים (משלי יח יח) וזה מראה
הפשר, ומוצא הדבר: יש מכון (שמות פו פז)
ונכון (ברא' מא לב) כמהו נדון ומדון וכמהם
בענינם תבונה, ונכון, נחלקים לשתי מחלקות,
המ"ם נופל על המעשה, והנז"ן על העשוי, ויבין
כל חכם לב כי אין פתרון מדון כמו נדון ולא מכון
נכון ומכונות נכונות [נ"ה נכונים] כי
המכונות מפעלים והנכונות פעולים קיט) כמו
והיו נכנים (שמות יט יא) נכון לבי אליהם (תלים
נז ח) כי נכון בידו יום חשך (איוב פו כג) כשחר
נכון מצאו (הושע ו ג) אשר הבית נכון עליהם
(שופטים פז כו) כסאך יהיה נכון עד עולם (ש"ב
ז פז) ככה נכון מגזרת תבונה: והוא המשפט
למדון ונדון: אבל מדון מתחלק לשתי מחלקות
בהיות המ"ם עשוי למלאכה, תהיה גזרתו ממדנים
(משלי יח יח), ובהיות המ"ם יסוד במלה פתרונו
ממדה: אנשי מדות (במדבר יג לב) איש מדון
(ש"ב כא ד) ובהיות הנז"ן תמורתו יהיה נדון:
ופתרונו מחרחר ריב: הן נמצא הנז"ן האחרון
יסוד במלה: ונדון וידון יוכיחו ויורו כי הנזני"ן
האחרונים נאחזים במלים ומיוסדים בהם, ואלה
המלים הנשויים למדון הנגזר מגזרת מדנים: אשר
הממי"ן עשויין למלאכה והנזני"ן יסוד: מלון,
מכון, מעון, מזון: מכולם ישבתו ממיה"ן,
ונאחזים הנזני"ן במלים אחיות עיקר, ופתרון ויהי
כל העם נדון קד) (ש"ב יט) מחרחר ריב ומתווכח
ויאמר המלך הצילנו מכף אויבנו, והוא מלשנו
מכף פלשתים ועתה ברח מן הארץ (שם) ועתה
למה אתם מחרשים להשיב את המלך (שם יט יא)
על זאת היו מתוכחים:

אתכרית רוחי אנה דניאל בגו נרנה (דניאל ז

פז) פתרונו כפי ענינו, כמו נפעמה רוחי אני
דניאל בתוך זה, ונרנה קרוב מן דנה, אך לא
במשקולת לשון עברית ולא בדקדוקיה, ויתכן להיות
פתרון בגו נרנה, בתוך נדידת שנתי, כמו ושנתה
נדת עלוהי (שם ו יט) ויש מהפותרים אשר
אומרים נפעמה רוחי בתוך נרנתי, שמו הגוף
נרנה לרוח ותערה לנפש:

דנג כדונג מפני האש (מיכה א ד) הרים
כדונג נמסו (תלים צו ה) היה לבי כדונג (שם כב
פז) כמשמעו:

דע מתחלק לג' מחלקות: האחד, ודע כי על
כל אלה (קהל' יא פ) כן דעה חכמה לנפשך (משלי
כד יד) בכל דרכך דעהו (שם ג ו) לא נודעתי להם
(שמות ו ג) ענין אחד להם: ואנשי פתרון אמרו
ושמי יי' לא נודעתי להם לא גליתי להם: ומהם
אשר מתמידים את המלה, ואלו היה פתרון הענין
כה, היה על המהוקק מיושר המשפט לחקות [נו"ל
לחקוק] כה: ושמי יי' לא הודעתי להם, אבל הנז"ן
מונע את המלה מהיות ככה: כי מראה הפתרון
לפי שקלת המלה ואותיותיה, נודעתי, כמו נותרתי,
נוצרת, נושעתי: וזה פתרון המלה ופשר הענין:
וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי
ושמי יי', נראיתי להם באל שדי ובשם יי', אבל לא
נודעתי להם פנים אל פנים ולא נראיתי להם עין
בעין כאשר נודעתי ונראיתי לך בלבתי אש:

השני, והאדם ידע את הוה (בראשית ד א)
וידע אדם עור את אשתו (שם ד כה) ואיש לא
ידעה (שם כד פז) והמלך לא ידעה (מ"א א ד)
ונדעה אתם (בראשית יט ה): ענין ידיעת משכב
המה:

השלישי, וגבוה ממרחק יידע (תהלים קלח ו)
וידע בהם את אנשי סכות (שופטים ח פז) יודע
כמביא למעלה (תלים עד ה) פתרונו כפי ענינו:
ענין גדע ושפל ושבר המה: ויתכן להיות מגזרתו
למנות ימינו כן הודע (שם צ יב) כפי מעט מוער
שנותינו וקוצר מנין ימינו כן תיסר אותנו, כפי
השנים יהיה המוסר:

דעך דעכו כאש קוצים (תלים קיה יב) דעכו
כפשתה כבו (ישעיה מג יז) ידעך נרו (משלי כ כ)

המבאר

קיט) פי' מכונות הוא שם, ונכונות הוא תאר הפעל או תאר השם. קך) רש"י: נדון מתוכחים זה עם זה. ע"כ ולא בשם מנהם.

י (ב) כאשר יש עמידה [נו"ל מעמד] שאיננה עמידה ממש, כאלה, שם עמדו לא תשיגם בגבעה (הושע י ט) כי עמדו לא ענו עוד (איוב לב טז) עמדו מדבר קטו) כי עמדה מלדת (ברא' ל ט) השלישי, דמיתי לקאת מדבר (תלים קב ו) מה אעידך מה אדמה לך (איכה ב יג) אל מי דמית בגדלך (יחזק' לא ב) אם לא שויתי ודוממתי נפשי (תהלים קלא ב) ותמשלני ונדמה (ישעיה מו ה) נדמה שמרון מלכה (הושע י ו) וביד הנביאים אדמה (שם יב יא) סב דמה לך דודי לצבי (שיר ב יז) דמתה לתמר (שם ז ח) לא דמה אליו ביפיו (יחזקאל לא ח) בצלמנו כדמותנו (בראשית א כו) ידמה ליי' בבני אלים (תהלים פט ו) *

הרביעי, כי נדמה כל עם כנען (צפניה א יא) אל [נו"ל פן] תדמה בעונה (ירמיה נא ו) ואמר אוי לי כי נדמתי (ישעיה ו ה) בדמי ימי אלכה (שם לח י) ואשר דמה לנו (ש"ב כא ה) גם מדמן תדמי (ירמיה מח ב) נדמתה אשקלון (שם מז ה) אך נדמית (עובדיה א ה) וכל אנשי מלחמתה ידמו (ירמיה ג ל) וכל אנשי המלחמה ידמו (שם מט כו) ונדמו נאות השלום (שם כה לו) כי יי' אלהינו הדמנו (ירמיה ח יד) ודמיתי אמך (הושע ד ה) *

החמישי, כאשר דמיתי לעשות להם (במדבר לג נו) אל תדמי בנפשך (אסת' ד יג) דמינו אלהים חסדך קטו) (תלים מח י) והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשב (ישעיה יז) : ענין מחשבות המה * **דמן** * כהדוש מתבן במו מדמנה (ישעיה כה י) לדמן על פני האדמה (ירמ' ח ב) ענין אשפתות המה * ובספר יוסיפון שעורים הנמצאים בגללי הסוסים והבהמות המה נקראין דומן קיז) *

דמע * ודמע תדמע ותרר עיני דמע (ירמ' יג יז) ורמעתה על להיה (איכה א ב) שימה דמעתי בנאדך (תלים נו ט) ויש מראה שני למלה, אך קרוב הוא לזה העליון * מלאכתך ודמעך (שמות כב כה) * הוא התירוש הצח והמוזקק אשר אין בו שמרים *

דן * מתחלק לב' מחלקות : האחד, דן אנכי

(בראש' טו יד) אין דן דינך למזור (ירמיה ל יג) דנני אלהים (בראשית ל ו) * ענין משפט המה * השני, לא ידון רוחי באדם לעלם (שם ו ג) בעלי פתרון אומרים מגורת נדנה הוא, ופתרון נדנה ותערה ענין אחד הם, וישלפה מתערה (ש"א יז נא) וישב חרבו אל נדנה (דה"א כא כז) אבל הפותר פשר דבר איננו יכול [נו"ל לא יוכל] להשיג אם הנו"ץ הראשון אשר לנדנה יסוד בו אם אין, כאשר איננו יכול להשיג תי"ו של תערה, אע"פ שיש למלים תוצאות ענינים לא יתבונן חקר עקר יסודתם * אע"פ שתערה קרוב בענינו לותער כדה (בראשית כד ד) על דבר אריק חרבי (שמות טו ט) והריקו חרבותם (יהו' כח ז), אבל יש מלה בלשון עברית קרובה ללא ידון רוחי באדם (בראשית ו ג) וזה מראה המלה וענינה קיח) * איש ריב ואיש מדון (ירמיה טו י) איש חמה יגרה מדון (משלי טו יח) * וכה פתרון לא ידון רוחי באדם, לא יריב חרוני באדם * ולא יוכיח איש כי השחת ישתיתם אפי' לעת מלא להם מאה ועשרים שנה, כאחד יתמו ויכלו ויספו, ובמי המבול יגוע כל בשר, ויהי כן, ויכלו באפס תקוה * והמריבה והמדון ענין אחד להם * ויש בלשון עברית מדון אשר איננו מגורתו, ויהי איש מדון ואצבעות ידיו ואצבעות רגליו שש ושש (ש"ב כא ד) * ואין כמהו איש ריב ומדון, כי המ"ם הנשרש בזה נשבת בזה [נו"ו מזה], והנו"ץ הנשרש בזה נשבת בזה [נ"ו מזה] כיתר המלים, ואלה המלים אשר יוכיחו, והוא הכה את האיש המצרי איש מדה (דה"א יא כג) וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות (במדבר יג לב) אבנה לי בית מדות (ירמ' כב יד) וסבאים אנשי מדה (ישעיה מה יד) ויתמדר על הילד (מ"א יז כא) *

ויהי כל העם נדון (ש"ב יט י) אומרים בעלי הפתרון כי הוא מגורת נודר (ישעיה יד) נודים (הושע ט יז) נודה (ישע' י לא) נע ונד (בר' ד יב) ונראתה המלה כי איננה שקולה כדת, ולא סדורה כמשפט, כי לא יתכן להיות במלה אחת שני נונין משתי קצותיה מוכנים למלאכה, הן נורע

המבאר

קיז) החוספה הזאת מספר יוסיפון נמצא רק בחעתקת לונדון. קיח) בנ"ל כתוב כזה : וזה מלה דומה לח בענינה.

קטו) סי' עמדו לא ענו עוד. כמו עמדו מלדבר. קטו) רש"י : ימנחם פתר אותו לשון כחשבה כמו אל תדמי בנפשך.

המה, אך קרוב הוא לענין זה הראשון [ג'ה העליון] • אבל הענין יפסיק ביניהם כמעט •

דלג • או ידלג כאל פסח (ישעיה לה ו) מדלג על ההרים (שיר ב ח) ופקדתי על כל הדולג (צפנ' א ט) ענין קפיצה ומפסע [נו"ל ומפסע] המזה כמשמעו לפי ענינו •

דלח • ולא תדלחם רגל אדם עוד (יחזקאל לב יג) ותדלח מים ברגלך (שם לב ב) פתחנו כפי ענינו, ענין מרפש (כ"ה מרפש) המה •

דלף • דלפה נפשי מתוגה (תלים קיש כח) דלף טורד ביום סגריר (משלי כו טו) ידלף הבית (קהלת י יח) ענין רעף ונשח זהם • ודליפת הנפש בכיתה (נו"ל מתוגה) כמו במסתרים תבכה נפשי (ירמיה יג יז) •

דלק • מתחלק לב' מחלקות : האחד, 'הולק האש (יחזקאל כד י) ודלקו בהם ואכלום (עובדיה א יח) ובקדחת ובדלקת (דברים כח כב) ענין תצורה המה •

השני, כי דלקת אחרי (בראשית לא לו) על ההרים דלקנו (איכה ד יט) מדלק אחרי פלשתים (ש"א יז ג) ענין רדיפה המה •

דלת • לפתח לפניו דלתים (ישעיה מה א) הדלת תסוב על צירה (משלי כו יד) דלתות נחושה אשבר (ישעיה מה יב) דלתות נדושת (תלים קו טז) ודלתי שמים (שם עח כג) כמשמעו •

דס • מתחלק לה' מחלקות : האחד : ארץ אל חכסי דמי (איוב טו יח) שפך דם האדם (בראשית ט ו) דמך על ראשך (ש"ב א טז) דמים לו (שמות כב ב) חתן דמים למולת (שם ד כו) • השני, דמו עד הגיענו אליכם (ש"א יד ט) וידם אהרן (ויקרא י ג) וידמו למו עצתי (איוב כט כא) עורי לאבן דומם (חבקוק ב יט) דום לה' והתחולל לו קיג (תלים לו ז) כמעט שכנה דומה נפשי (שם צד יז) טוב ויחיל ודומם (איכה ג כו) ענין דממה ושתק המה ויש דומה אשר היא שתיקה בענינה ולא ביסודתה קיד) כאלה • וידום השמש וירח עמד (יהושע י יג) שמש בגבעון דום (שם

הרבה למרבית פנים • וייגעו עמים בדי' אש, ולאמים בדי' ריק יעפו (חבקוק ב יג) כמו אש כמו ריק לפי ענינו •

השני • מדי עברו יקח אתכם (ישעיה כח יט) ויהיה מדי צאתם (ש"א יח ל) מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו (ישעיה סו כג) כי מדי דברי בו (ירמיה לא ד) כי מדי דבריך בו תתנודד (שם מה כז) פתרונם לפי ענינם •

השלישי, די חזית (דניאל ב מג) די התגורת אבן די לא בידין (שם ב לד) ודי הוה צבא הוה מחא, ודי הוה צבא הוה מרים (שם ה יט) ורוב אשר בלשון ארמית די •

הרביעי והדיה למינה (דברים יד יג) נקבצו דיות (ישעיה לד טו) ממני עופות הם •

החמישי, ואני כותב על הספר בדיו (ירמ' לו יח) • **דיק** • ויבנה עליה דיק סביב (מ"ג כה א) מלי קרב הוא •

דך • ידכה ישח (תלים י י) מדכא מעונותינו (ישעיה נג ה) פצוע דכה (דברים כג ב) לא דכאו (ירמיה מד י) וי' חפץ דכאו החלי (ישעיה נג י) אל ישוב דך נכלם (תלים עד כא) לב נשבר וגדכה (שם נא יט) והוך רשעים תחתם (איוב מ יב) או דכו במדוכה (נמדבר יא ה) ישאו נהרות דכים (תלים צג ג) ענין הלמות ושבר המה •

דכר • ודכרין ואמרין (עזרא ו ט) וכל זכר בלשון ארמית דכר •

דל • מתחלק לג' מחלקות • האחד, דלותי ולי יהושע (תלים קטז ו) דלות ורעות תאר מאד (בראשית מא יט) ואם דל הוא (ויקרא יד כא) ומדלות הארץ (ירמ' נב טז) דללו וחרבו קיב (ישע' יט ו) דלו מאנוש נעו (איוב כה ד) •

השני • ודלת ראשך כארגמן (שיר ז ו) דלו עיני למרום (ישעיה לה יד) כי דליתני (תלים ל ב) מדלח יבצעני (ישעיה לח יב) ענין מועל המה • השלישי, וגם דלה דלה לנו (שמות ב יט) ותבאנה ותדלנה (שם ב טז) ואיש תבונה ידלנה (משלי כ ה) כמר מדלי (ישע' מ טו) ענין משאב

המבאר

משאל הוא ואינו שתיקה ממש ובאורו כמו עמד או פסק • על כן אמר ולא ביסודתה • כי אינו כיסוד דום אשר הונח על השתיקה בתחלה •

קיב) רש"י, דללו במחברת ואם דל הוא ע"כ • ולא נזכר מנחם, קיג) רש"י : ומנחם חברו לשון דממה כמו וידם אהרן • ונס כן פתר טוב ויחיל ודומם • ודונש מודה לו, ע"כ, קיד) פי' יש שרש דום אשר יתבאר ג"כ שתיקה • אבל רק

(שם מו לג) תזרם כמו דמו דוה (ישעיה ל כב) ענין שומאה המה בענינם ומחלה במקריהם, כי לא תשמא האשה כי אם לעת תחלואיה, כבא עת נדתה, בוזב ומה תחלה ותשמא, ומגזרתם וכל מדוי מצרים הרעים (דברים ז מו) ולבי דוי (איכה א כב) עלי לבי דוי (ירמיה ח יח) דוה לבנו (שם ה יז) המה כדוי לחמי (איוב ו ז) כלם ענין תחלואים המה. ודע כי רוב הווי"ץ התיכונים אינם יסוד במלים. אבל לא תקום המלה מבלעדי וויה, ובהסב את המלים יסובו את וויהם. ואם אמרנו על הווים הנשמעים בפה אשר יש להם נענוע בלשון כי המה מיוסדים ונשרשים במלים גם המה יחדו יעלו מן המלים, והוא המשפט ליודי"ץ. ועתה אחבירם אלה לעומת אלה במחברת ו"ו קח).

דוב • דב ארב הוא לי (איכה ג י) כדוב שכול (ש"ב יז ח) ופרה ודב תרעינה יחדיו (ישע' יא ז) • **דוד** • מתחלק לד' מחלקות • האחד דוד אהרן (ויקרא י ד) דד מרדכי (אסתר ב מו) או דדו או בן דדו (ויק' כה מט) את יוכבד דדתו (שמות ו ד) • השני, כפיו מדוד תעברנה (תהלים פא ז) כידודי אש יתמלשו (איוב מא יא) כדוד נפוח ואגמון (שם מא יב) והכה בכיור או בדוד (ש"א ב יד) בסירות ובדודים ובצלחות (דה"ב לה יג) ענין קדרות המה •

השלישי, הדוד אחד תאנים טבות מאד (ירמ' כד ב) יתכן להיות פתרון דוד כמו כלוב • ויתכן לנשות אליו ולהיות מגזרתו כפיו מדוד תעברנה, כי אמנם חזיון המזמור על אודות ישראל הוא, בהיותם במצרים בעבודה קשה, על כן אמר הסירתי מסבל שכמו כפיו מדוד תעבורנה הסירותי מטורח לבנים, ומסבל עבדות מצרים שכס ישראל, וגם הסירתי כפיו מעבדות חומר ומשום שיט בקופות •

הרביעי • הדודאים נתנו ריח (שיר ז יד) וימצא דודאים בשדה (בראשית ל יד) ענין אחד להם •

המבאר

דח • מתחלק לב' מחלקות • האחד, דחה דחיתני לנפל (תלים קיח יג) גדר הדחוייה (שם סב ד) והנדרחים בארץ מצרים (ישעיה כז יג) יגורו בד נדחי (שם מז ד) לבלתי ידח ממנו נדח (ש"ב יד יד) לבלתי השיב המלך את נדחו (שם יד יג) ענין מדרחה המה • ומגזרתם, את דמי ירושלים ידח מקרבה (ישעיה ד ד) שם ידחו את העולה (יחזקאל מ לח) ענין רחיצה המה, להעביר ולהדיח טנף דם •

השני, ודחון לא הנעל קדמוהי (דניאל ו יט) פתרונו לפי ענינו, מיני זמר הוא קט) • **דחל** • דחילה ואמתני ותקיפא (דניאל ז ז) ענין מורא הוא וכמוהו הרבה בלשון ארמית • **דחן** • ודחן וכסמים (יחזקאל ד ט) זרע מזרעני קטניות הוא כמשמעו •

דחף • מבהלים ורחופים (אסתר ח יד) נדחף אל ביתו (שם ו יב) ענין בהלה המה • **דחק** • ואיש אחיו לא ידחקו (יואל ב ח) מפני לחציהם ודחקיהם (שופטים ב יח) ענין עוצר ולחץ המה •

די • מתחלק לה' מחלקות • האחד די מחסרו (דברים מו ח) ולבנון אין די בער ודחיתו אין די עולה (ישעיה מ מו) ודי חלב עוים (משלי כז כו) הלוא יגנבו דים (עובדיה א ה) והמלאכה היתה דים (שמות לו ז) אכל דין (משלי כה מו) מדי העבדה (שמות לו ה) כולם ענין מציאה המה • אך בהיותו מגזרת ימצאהו קי) בארץ מדבר מדבר (דברים לב י) ישחש להם ומצא להם (במד' יא כב) • ויתכן להיות קרוב לענינו, אריה שורף בדי גרותיו (נחום ב יג) בעבור די מחסורם להכין מאכלם ישחרו לשרף • ויתכן להיות מגזרתם [נ"ה מגזרת] בדי שפר יאמר האח (איוב לש כה) בתת קול השופר, בהיות קול השופר בדי כה אלי תקע יאמר האח • ובהיות כה פתרון די, נוטה פתרונו עם כלם ונמצאו הביתים [נו"ל הבית"ץ קיא] משרתים ולא מיוסדים • אבל יש לבי"ת תוצאות

וכן נמצא להם • כמו יספיק להם • קיא) אף כי אין בין הביתים והבתין מאומה כי שניהם מוסבים על אות ב"ת, עם כל זה הודעתני את השינוי כדי שישכיל הקורא מזה על נוסח הלשון בימי קדם, כי נראה לי להיות אות הב' נקרא על שם בית, קרא מנחם הרבים ממנו בשם ב תים ולא ביתים •

קח) המאמר האחרון המתחיל ודע כי רוב הווין עד תומכו לא נמצא פי אם בהעתקת לונדון • קט) בנוסח אוקספורד נמצא פה הגהה והיא: נ"ל לשון הגדה כתרנים ויגד, ופירושו לא היה שום אדם רשאי להגיד אליו דבר. יענצ"י • קי) לפי מנחם פירוש ימצאהו, יהיה לו די, או יספיק לו •

דגן כיתר שמות העצבים כמו פסל, ואליל, וסמל, ועצב, וכמוש.

דגל • אימה כנדגלות (שיר ו ד) ובשם אלהינו נדגל (תלים כ ו) דגול מרבבה (שיר ה י) ואיש על דגלו (במדבר א נב).

דגן • תכין דגנם (תלים סה י) ולקחתי דגני (הושע ב יא) מעת דגנם (תלים ד ח).

דגר • קרא דגר (ירמיה יז יא) ובקעה ודגרה בצלה (ישעיה לד טו) ענין גרול אפרוחים הם, ואמנם הקפוז בחרבות בצדה תקנן ושמה תמלש ותבקיע ביציה, ובצללי טירותיה [נ"ו קירותיה] הנשמות תגדיל אפרוחיה.

דד • דדיה ירוך (משלי ה יט) ושם עשו דדי בתוליהן (הו' כג) הדדים והשדים ענין אחד להם.

ד • מתחלק לו' מחלקות: האחד, כל ראך ידוד שומך (נחום ג ו) אדרה כל שנותי (ישעיה לח טו) מתי אקום ומדר ערב (איוב ז ד) ותדר שנתי מעיני (בראשית לא מ) ירדון ירדון (תלים סח יג) וירד כחזיון לילה (איוב כ ח) מלכי צבאות ירדון ירדון (תה' סח יג) נדרו הלכו (ירמ' ט ט) נע ונד (בראשית ד יב) נודי הרכם צפור (תהלים יא א) והמלה אין יסודתה כי אם מלה אחת.

השני, דודי לי ואני לו (שיר ב טו) דודי צח ואדום (שם ה י) מה ידידות משכנותיך (תלים פד ב) נתתי את ידידות נפשי (ירמיה יב ז) אדם עד בית אלהים (תלים מב ה) לשון אהבה וידידות המה קד).

השלישי, ומודה ועוב ירחם (משלי כח יג) זבח לאלהי' תודה (תה' נ ד) אשלם תודות לך (שם נויג) כיחמת אדם תודך (תה' עז יא) והתודו את'חשאת' (במד' ה ז) והתודה אשר חשא עליה (ויקרא ה ה) וגם אני אודך (איוב מ יד) ענין אחד לכלם. ופתרון כי חמת אדם תודך כה הוא יען כה האדם ועזו ואפו יכנע וישוה לפניך. ויודה כי אין כחו כה, ולא עזו מעזו [נ"ה עז] ולא חמתו חמה כי שארית חמת תחגר.

הרביעי, אודך בכלי נבל (תלים צא כב) אודה יי' בכל לבי (שם ט ב) ומשירי אהודנו (שם כח

ז) שוב להודות ליי' (שם צב ב) ויודו שמים פלאך (שם פט ו) ענין שבח ותהלה המה.

החמישי, לידות את קרנות הגוים הנושאים קרן (זכריה ב ד) וידו אבן בי (איכה ג נג) ידו גורל (יואל ד ג) גמול ידו הדה (ישעיה יא ח) כולם ענין [נ"ה לשון] נפילה. ופתרון לידות את קרנות הגוים, להפיל את קרנות הגוים. והנושאים קרן יורה עליהם כי נפילה הוא, ופתרון וידו אבן בי ככה קה, ויפילו אבן בי, וככה נפילה יוצאה בגורלותי' כאלה, ויפלו גורלת ויפל הגורל (יונה א ז) ובהפילכם את הארץ (יחזקאל מה א) חבלים נפלו לי (תלים טז ו) וכאלה הרבה. וגם יתכן להיות גמול ידו הדה, ויודו אבן בי מגורת יד, כמו מראשתי (בראש' כח יא) מראש, האזינה (במד' כג יח) מאון, מרגלותיו (רות ג ד) מרגל, נברכה (תלים צה י) מברך. ועיין (ש"א יח ט) מעין.

הששי, ואעמידה שתי תודת גדולת (נחמיה יב לא) והתודה השנית ההולכת למואל (שם יב לח). ענין כניסות וצבורים המה. ויתכן להיות מגורתם נצבו כמו נד נוזלים קו) (שמו' טו יח) קמו נד אחד (יהושע ג טז) ויסודת המלה אות אחת, אבל [נ"ו אלן] התוי"ץ והנוני"ץ והממי"ץ והיודי"ץ הבאים בתחלת המלה אשר אינם יסוד כולם [נ"ה רובם] מתחלפים אלה תמורת אלה כאלה. תודה, נד, ישועה תשועה, משואות תשאות, מרבית הרבית. יקום תקומה, יציאות קו) תוצאות.

דהב • שבתה מדהבה (ישעיה יד ד) פתרונו לפי ענינו. ענין נוגש המה. וענינו שבת הנוגש ושבתה מגישתו.

דהם • כאיש נדהם (ירמיה יד ט) גם זה פתרונו לפי ענינו. ואין לו דמיון בתורה, ופתרון דנהם כמו חלש, כגבור לא יוכל להושיע יורה עליו.

דהר • מדהרות דהרות. אביריו (שופטים ה כב) סוס דהר (נחום ג ב) ענינו יורה עליו. ענין רעש הוא.

דו • את אשה דוה (ויקרא כ יח) והדוה בנדתה

המבאר

קו) בל"ה נוסף כאן מלת יודו, אבל אין לה שחר, להיותה פעל ולא שם.
קו) המשקל הזה לא נמצא במקרא כי אם במשנה.

קד) רש"י: ומנחם חברו לשון ידידות כמו נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה.
קה) לפ"ז תתפרש מלת נד כניסה וקבוץ.

אחל מחברת דל"ת

דבק • אמר לדבק טוב הוא (ישעיה מאו)
דבק לשון יונק (איכה דו) דבקה נפשי אחרק
(תלים סג ט) דבקה לעפר נפשי (שם קיט כה)
בין הדבקים ובין השרון (מ"א כב לד) •

דבר • מתחלק לו' מחלקות: האחר דבר נא
באוני העם (שמות יא ב) ומדברך נאודה (שיר
דג) נכבדות מדובר בך (תהלים פו ג) את הקול
מדבר אליו (במדבר ז פט) ענין מלל הם: השני,
[וידבר עמים תחתיו קנ] (תהלים יח מח),
ידבר עמים תחתיו (תלים מז ד) אשימם דברות
בם (מ"א הכג) ורעו כבשים כדברים (ישע' היז)
כער בתוך הדברו (מיכה ג יב) כולם לשון מנהג
הם, וינהג בלשון ארמית ודבר: השלישי, או דבר
אשלח (יהו' יד יט) דבר כבוד מאד (שמות טו ג)
לפניו ילך דבר (חבקוק ג ה): ענין נגף דהם:
הרביעי, דבר יום ביומו (שמות ה ג) על דבר
הכסף (בראשית מג יח) ועל דברת שבעת אלהים
(קהלת ח ב) עד דברת ד' ינדעון חייא (דניאל ו
יד) כמו על אדות • החמישי: עדת דברים (שופ'
יד ח) ולדבורה אשר בארץ אשור (ישעיה ז יח)
כאשר תעשינה הדברים (דברים א מד): הששי,
ולפני הדביר (מ"א ו ד) נוח היכל הוא •

דבש • דבשת גמלים (ישעיה לו) דבש וחלב
(שיר ד יא) •

דג • וירדו בדגת הים (ברא' א כו) הדגני שלח
לדיגים רבים נאם י"י ודיגום (ירמיה פז טז)
ואחריתכן בסירות דוגה (עמוס ו ב) כלם לשון
דגים • ופתרון ונשא אתכ' בצנות ואחריתכן בסירות
דוגה כה הוא: יען כה ינהג האויב את ראשית
השביה, ראשי החללים נשואים בצנות וברמזים,
ואחריתכן * בסירות דוגה • והנותר מפגריכ' ימולח
בקדרי דוגה, למען לא יתלעו, ולמען יעמדו ימים
רבים, כאשר יעשה לדגת הים אשר לא תבשל
ולא תצלה, ולא יאכל כי אפס ח', ופתרון דג בפנים
אחרים ענין פריה ורביה • וידגו לרב בקרב הארץ
(בראשית מח טז) ענינו יורה עליו, ויש דגון שם
אליל, בית דגון (ש"א ה ב) על מפתן דגון (שם ה
ה) ולא נודע אם הסמל צורת דג היה, ואם שמו

דא • דאב דאג • דב דבא רבל רבק דבר דבש •
דג דגל דגן דגרי • דה • דהב דהם דהר • דו
דוב דור • דח דחל דחן דחף דחק • די דיק • דך
דכר • דל דלג דלח • דלף • דלק • דלת • דם דמן
דמע • דן דנג • דע דעך • דף דפף • דץ • דק דקרי
דר דראון דרג דרור דור • דרום דרך דרכמן
דרשי • דש דשא דשן • דת •

דא • וידא על כנפי רוח (תלים יח יא) כאשר
ידאה הנשר (דברים כח מט) הנה כנשר יעלה
וידאה (ירמ' מט כב) ענין טיסה המה כמשמעו •

דאב • ודאבון נפש (דברים כח סה) עיני
דאבה מני עני (תלים פח י) ולפני תדוץ דאבה
(איוב מא יד) לשון עגם ועצב המה •

דאג • ודאג לכם לאמר (ש"א י ב) דאגה
בלב איש ישחנה (משלי יב כה) ובשנת בצורת
לא ידאג (ירמ' יז ה) ואם לא מדאגה מדבר (יהוש'
כב כד) ענין אחר להם •

דב • מתחלק לשלש מחלקות: האחר • ידבנו
לבו (שמות כה ב) כל נדיב לב (שם לה כב) נדיבי
עמים נאספו (תלים מז י) • השני, ומדיבת נפש
(ויקרא כו טז) ולאריב את נפשך (ש"א ב לג) •
השלישי דבת הארץ (במדבר יג לב) ומוציא דבה
הוא כסיל (משלי י יח) ותעלו על שפת לשון ודבת
עם (יהזקאל לו ג) את דבתם רעה (ברא' לו ה)
ענין אחר להם, ופתרון דבה כמו מלה, ומבטא,
אך לזות שפתים ורוע לשון [נו"ל לשון הרע]
ומגורתם דובב שפתי ישנים (שיר ז י) וכה פתרון
וחכך כ"ן המוב • טוב ריחו ישיב נפש [נ"או
גרועים] לשום להם פה •

דבא • וכימך דבאך (דברים לג כה) אין
למלה זאת דמיון בתורה, ונראה בענינה וסברתה
כי מדיבת נפש (ויקרא כו טז) ראוי להחביר אליה
כי הוא קרוב למראהו, וקרוב לפתרונו, ופתרון
מדיבת נפש כמו חלישת נפש, וכה פתרון וכימך
דבאך • כימי כח הנערות יהיו ימי השיבה, נפעת
עת כלות כה, יחליף כה,

דבל • דבלת תאנים (מ"ב ד יז) פלח רבלה
(ש"א ל יב) ענינו יורה עליו כמו פלח תאנים •

המבאר

ודבר, וכן חבר ידבר עמים תחתיו.
(*) נוסח לונדון ואחריתו •

קנ) הפסוק הזה לא נמצא בכ"א אבל הוספתיו לפי רש"י כי
כן אמר בפרשו על [תלים יח מח]: ל"א וינהג דמתרגמינן

כח לסבל •

גרן • כמץ יסער מגרן (הושע יג ג) וגרנד
יאסף (איוב לט יב) מרשתי ובן גרני (ישעיה כא
(י) ופתרון בן גרני כה הוא, התבן והמוץ הם בני
הגורן • כאשר החצים בני האשפה ובני הקשרת
כמו לא יבריחנו בן קשרת (איוב מא ד) והביא
בכליות בני אשפתו (איכה ג יג) •

גרע • כי יגרע נשפי מים (איוב לו כו) למה
יגרע שם אבינו (במד' כו ד) כי מגרעות נתן לבית
(מ"א ו ו) לא יגרע מצדיק עיניו (איוב לו ז) •

גרף • נחל קישון גרפם (שופטים ה כא) תחת
מגרפתיהם (יואל א יז) פתרונו כפי ענינו, כמו
כסותיהם •

גרש • מתחלק לב' מחלקות: האחד, גרש
האמה הזאת (ברא' כא י) מן גו יגרשו (איוב ל
ה) הרימו גרשתיכם (יחזקאל מה ט) וממגר גרש
ירחים (דב' לג יד) תבואת שמש (שם) וורה על גרש
ירחים, מבוא השמש ומוצאי ירחים מוצאי ערב
ובקר המה • השני, ואת מגרשה (הושע כא יא)
ושדה מגרש עריהם (ויק' כה לד) ירעשו מגרשות
(יחזקאל כו כח) ומגרש לערים (במדבר לה ב) •
גרש • גרש כרמל (ויקרא ב יד) מגרשה
ומשמנה (שם ב טז) ויגרס בחצץ שניו (איכה
ג טז) גרסה נפשי לתאבה (תלים קיט ד) ענין
כתישה המה כמשמעו •

גש • מתחלק לב' מחלקות: האחד, גש הלאה
(בראשית יט ט) ויראו מגשת אליו (שמות לד ל)
גשה נא ואמשך בני (בראשית כו כא) וגוש עפר

(איוב ז ה) וכה פתרון לבש בשרי רמה וגוש עפר
עד גשתו עד עפר והו"ו המובא בתוך עקב דבק
המלים • אבל הפותרים והמחריזים קא) אומרים כי
הגוש והעפר והאבק ענין אחד להם ופתרונם אחד
ולא נראין דבריהם • השני, נגששה כעורים קיר
(ישעיה נט י) וכאין עינים נגששה (שם) ענינו
יורה עליו, נגשש כמו נמשש •

גש • לא יגש את רעהו (דברים טו ב) שבת
נגש (ישעיה יד ד) והנגשים אצים לאמר (שמות
ה יג) כמו דוחקים •

גשם • מתחלק לב' מחלקות: האחד, גשם
נדבות (תלים סח י) נטע ארז וגשם יגדל (ישע'
מד יד) הגשם והשלג (שם נה י) לא גשמה ביום
זעם (יחזקאל כב כד) היש בהבלי הגוים מגשמים
(ירמי' יד כב) • השני, ויהבו גשמהוון (דניאל ג כח)
גשמה יצטבע (שם ד ל) ענין גוף הם •

גת • גת דרך אדני (איכה א טו) ובגדיך
כרך בגת (ישעיה סג ב) דרכים גתות (נחמיה יג
טו) ענין יקבים הם • ויש גת ראוי להיות פתרונו
כלי מכלי זמר • למנצח על הנחית קב) (תלי' ח א) •
כמו על עלמות שיר (שם מז א) ועל מחלת (שם
נג א) ועל שמינית (שם ו א) ועל הנבלים ועל
הכנורים (שם נו ט) ועל הנגינות (שם ד א) ועל
שגינות (חבקוק ג א) ועל עשור (תהלים צב ד)
כולם כלי זמר, וכפי המשא שמותם ורבו העלמות •
ויתכן להיות כלי הלול העשוי על חרשי גת • כמוהו
חרשי צירים (ישע' מה טז) הבאים מצור לעבודת
בית אלהינו, ונקרא הכלי גתית על שם המקום גת •

המבאר

קב) בנ"ה תחת ויש גת ר א וי וכו'. נמצא כזה • ויחכן
להיות מנורת נחית, למנצח על הנחית, פתרונו מכלי זמר •

קא) אולי כוון מנחם על בעלי השירים והרוזים היודעים בטיב
הלשון, ובנ"ה כתוב המחדידים תחת המחריזים •

ותשלם מחברת גימ"ל

אשר יפרצו ממנו מימיו ויגרו נווליו ויפוצו מעינותיו ופתרון גר כמו גיר • כי מוצא המים יגיר מי הנחל • וכה אמר איוב בתמהו כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב, ומקום לברזל, ומחצב לנהשת, ויש מקום אשר ספיר אבנים ועפריו זהב • ומוצא למי הנחלים ובקיעת צורים למוצאי יאורים ולשרשי הים יש חקר ולבני יש מוצא, אשר מימיו אור נהרות ממציא, וישם זרם חגורתם לחבוש, וגם התעלומה לאור יורה עליה לכל אלה יש מוצא, ולמכון הדעת אין מוצא, והחכמה מאין תבוא ואיזה מקום בינה (איוב כח) • נשוב לענין ראשון, השלישי, גורו לכם מפני חרב (איוב יט כט) • ומגורתם אביא להם (ישעיה סו ד) לא תגורו מפני איש (דברים א יז) מגור מסביב (ירמיה ו כה) מגורת רשע (משלי כד) כי יגרת (דברים ט יט) שד רשעים יגרם (משלי כא ז) ויגר מואב (במד' כב ג) מתגרת ידך (תלים לט יא) יגרת כל עצבתי (איוב ט כח) משתו יגורו אלים (שם יא יז) לשון מורא המה • הרביעי, נהרסו ממגרות (יואל א יז) העור הזרע במגורה (חגי ב יט) יגורו בחרמו (חבקוק א טו), לשון קביצה הוא • החמישי, עשרים גרה (שמות ל יג) שנים שלשה גרגרים (ישעיה יז ו) זרועי [נ"ו גרעיני] אשל הם • הששי, גרה לא יגור (ויקרא יא ז) ממעלה הגרה (שם יא ד), ויתכן להיות מלה זאת מגורת הנגרים ארצה (ש"ב יד יד) • השביעי, קרא בגרון (ישע' נח א) וגרוןך מצמאה (ירמיה ב כה) נחר נרוני (תלים סט ד) ותלכנה נשיות גרון (ישעיה ג טו) וענקים לגרגרתך (משלי א ט) ענין אחד להם, קרובות לגרה לא יגר (ויקרא יא ז) ולהנגרים ארצה (ש"ב יד יד) • השמיני, גור אריה (בראשית מט ט) בדי גרותיו (נחום ב יג) הניקו גוריהן (איכה ד ג) אחד מגריה כפיר היה (יחזקאל יט ג) בני לביא הם • התשיעי, כאבני גיר מנפצות (ישע' כו ט) על גירא די כתל (דניאל ה ה) • לשון שיד הם, ושדת אותם בשיד (רב' כו ב) • העשירי, מגורות במגרה (מ"א ז ט) • וישר במגרה (דה"א ד ג) אנשי הפתרון החליפו רי"ש במ"ם, וכן פתרו המלה ואמרו כי ישר במגרה • וישם במגרה, ומבלי תמורה המל' דרושה כדת, שקולה כמשפט, כי לא נכתב בשין כי אם להיות גורתו מגורת

משור, אם יתגדל המשור על מניפו (ישע' י טו) • העשתי עשרה, אל תתגרו בם (דברים ב ה) ואל תתגר בם מלחמה (שם ב ט) איש חמה יגרה מדון (משלי טו יח) כי ביי' התגרי (ירמיה נ כד) כל היום יגורו מלחמות (תהלים קמ ג) יתגדה למלחמה (דניאל יא כה) יתגוררו יסורו בי (הושע ז יד) לשון מריבה ומצה ומדון המה • אבל יתגוררו נושה למריבה ונושה לאסיפה, מגורת יגורו בחרמו (חבקוק א טו) וכל מלה אשר היא רבת פנים, לא יכול [נ"ו רשאי] הפותר לפתור כי אם במראה הקרוב אליה והראוי לה •

גרב • או גרב או ילפת (ויקרא כא ד) ובגרב ובחרס (רב' כח כז) ממני שחין המה, כמשמעו • **גרד** • ויקח לו חרש להתגרד בו (איוב ב ה) אין למלה זו דמיון בתורה ופתרונה כפי ענינה, היה מעביר איוב חרש על עור בשרו וגורד ומפצל גלד לחומו, אבל בלשון משנה יש לה דמיון גרדו והעמידו על גלדו (ראש השנה דף כז ע"ב) •

גרז • נגרותי מנגד עיניך (תלים לא כג) אין למלה זו דמיון בתורה, ופתרונה כפי ענינה כמו נגרשתי •

גרזן • ונדהה ידו בגרזן (רב' יט ה) ומקבות והגרזן (מ"א ו ז) ממני קרדומות הם •

גרל • מדנים ישבית הגורל (משלי יח יח) גורל אחד ליי' וגורל אחד לעזאזל (ויקרא' טז ח) •

גרם • מחלק לב' מחלקות • האחד, שפטיה זאבי עדב לא גרמו לבקר (צפניה ג ג) ועצמתיהם יגרם (במדבר כד ח) ואת חרשיה תגרמי (יחזקאל כג לד) ענין שבר הם • ופתרון לא גרמו לבקר כה הוא שריה בקרבה אריות שואגים, שופטיה זאבי ערב לא גרמו לבקר, נדמו שפטי ישראל וכהניה לזאבים, שורפי שרף ישרפוהו לנתחיו וגרום יגרמוהו לעצמיו בעודנו בכפם יבלעוהו ולא יניחו שרפם עד הבקר, כי בהשיגם השרף מיד יבלעוהו, לא סרו שופטי ישראל מני דרך זאבים משחרי לשרף • השני, גרמיו כמטיל ברזל (איו' מ יח) וכל גרמיהון הדקו (דניאל ו כה) כל עצם בלשון ארמית גרמא, יששכר חמר גרם (בראש' מט יד) פתרו בו אנשי פתרון חמור גבה קומה, וישוו וידמו המלה לגרם המעלות (מ"ב ט יג) ויתכן להיות פתרונו מגורת גרמיו כמטיל ברזל (איוב מ יח) בעל עצם אשר בו

אבני הארץ המה : אבל המה האבנים אשר תאחזו בהן האש : השני , עצי גפר (בראשית ו יד) עץ קל כמשמעו .

גר . מתחלק לי"א מחלקות , האחד , גר אנכי בארץ (תהלים קיט יט) גרים ותושבים (ויקרא כה כג) כי גרתי משך (תלים קד ה) עם לבן גרתי (בראש' לב ה) מרחוק לגור (ישעיה כג ז) אשר אני מתגורר עמה (מ"א יז ד) וגורי באשר תגורי (מ"ב ח א) אגורה באהלך עולמים (תה' סא ה) מי יגור באהלך (שם שו א) לא יגרך רע (שם ה) וחרבות מחים גרים יאכלו (ישעיה ה יז) לא יוסיפו לגור (איכה ד שו) יגורו בך נדחי (ישעיה שו ד) הן גור יגור . . . מי גר אהך (שם נד שו) לשון דירה הם . והן גור יגור כה הוא פתרונו , הן שכון ישכון הנחדל ממני ואשר גר אתך וגלה עמך , ונלוה עליך יפול , וזה וזה יחדו ישובון לשכן בירושלם . ואין נפילה זאת כיתר הנפילות , כי יש בלשון עברית נפילה בלשון ליווי ושכן , כאלה : וממנשה נפלו על דוד . בבואו עם פלשתים (דה"א יב יט) נפלו עליה ממנשה עדנח ויוזבר וידיעאל (שם יב ד) מיום נפלו עד היום הוזה (ש"א כט ג) חבלים נפלו לי בנעימים (תלים שו ו) ויפלו חבלי מנשה עשרה (יהושע יז ה) וכאלה הרבה . השני . כמים מגרים במורד (מיכה א ד) והגרתי לגי אבניה (שם שם ו) נגרות ביום אפו (איוב ד כח) עיני נגרה ולא תרמה (איכה ג מט) והגרם על ידי חרב (ירמיה יח כא) נגרה ולא תשוג (תלי' עז ג) וכמים הנגרים (ש"ב יד יד) , פתרון מלא מסך ויגר מזה (תה' עה ט) כה הוא , הנדה כוס יי' מלא מסך ומרוב מלאות הכוס יגור יינו על שפתיו מזה ומזה . מפה ומפה על עברי פיהו . פתרון פרץ נחל מעם גר (איוב כח ד) יען אשר תמה איוב מנפלאות תמים דעים ונפלאותה בעיניו פליאת נתיבתו . ונלאה עמוד על חקר תכונתו , על כן אמר כי יש לכסף מוצא ומקום לוהב . כי אמנם לכל בנין יש יסוד , ולכל סעיפה שרשים . ולכל תכלית יש קץ : ולכל דבר יש מוצא מבלעדי הדעת אשר לא נמצא לה מוצא על כן אמר כי יש לכסף מוצא (שם שם א) ברזל מעפר יקה , ואבן יצוק נחושה (שם שם ב) . פרץ נחל מעם גר . למימי הנחלים יש מקום .

(קהלת א ח) הוגעתם יי' בדבריכם (מלאכי ב יז) הרביעי , הזמיר הגיע (שיר ב יב) ולא יסיף עוד לגעת בך (ש"ב יד י) ואם לא תגיע ידו (ויקרא ה ז) לנגע אליה (בראשית כ ו) .

געל . ולא תגעל נפשי אתכם (ויקרא כו יא) שורו עבר ולא יגעל (איוב כא י) אם בציון געלה נפשך (ירמיה יד יט) כי שם נגעל מגן גבורים (ש"ב א כא) לשון מאס המה , כי שם נגעל מגן גבורים . שם נמאס מגינו , ויאבדו כלי מלחמתו . נמאס המגן כי לא נושע ונשגב כי סר מעליו עזר אלהיו ונשנא ויסוג אחור . ואנשי פתרון הפכו את המלה , וכה העמידו פתרונה , כי שם נגעל מגן גבורים , העמידוה מגורת עגול עגלות (מ"א ז לא) והמלה מבלי הפך עומדת כמשפטה .

גער . גוער בים ויבשהו (נחום א ד) גער חית קנה (תלים סח לא) וגער בו ונס ממרחק (ישעיה יז יג) .

געש . ויתגעש ותרעש הארץ (ש"ב כב ח) יגעשו עם ויעברו (איוב לד ד) כמו רעש .

גף . מתחלק לד' מחלקות . האחד , אם בגפו יבא בגפו יצא (שמות כא ג) יתכן מלה זאת מגורת גוף . גופת שאול (דה"א י יב) אם בגופו יבא בגופו יצא : השני , גיפו הדלתות (נחמיה ז ג) פתרונו לפי ענינו , ידיקו ויצמידו הדלתות . ואין למלה זאת דמיון בתורה . אבל בלשון ארמית יש צמיד פתיל (במד' יט שו) מגופת שייע (בת"א שם) ובלשון משנה הגפת דלתות (יומא דף ח"י ע"א : סוכה דף נו ע"ב) . השלישי , על גפי מרומי קרת (משלי ט ג) גפין די נשר (דניאל ז ד) ענין גפי כמו כנפות הארץ , לאחוז בכנפות הארץ (איוב לח יג) מכנף הארץ (ישעיה כד שו) צלצל כנפים (שם יח א) כאשר נכון לאמר כנף הארץ ככה יתכן לאמר גפי מרמי קרת : הרביעי , ויגף יי' את העם (שמות לב לה) נגפים לפניך (דברי' כח ז) וכי יגף שור (שמו' כא לה) ובטרים יתנגפו רגליכם (ירמיה יג שו) .

גפן . גפן בוקק ישראל (הושע י יא) אין ענבים בגפן (ירמיה ח יג) שם גפני לשמה (יואל א ז) . כמשמעו .

גפר . מתחלק לב' מחלקות : האחד , גפרית ומלח (דברים כט כב) גפרית ואש (בראש' יט כד)

כִּי רָעָה גַמְלוֹךְ (בראש' נ יז) גַּמַּל עַל עֲבוֹדָךְ (תהל' קט יז) לַשּׁוֹן [נ"ה ענין] שִׁלּוּמִים הֵמָּה יִשְׁלִישִׁי, וְחֲשָׁא לְכָל גַּמְלִיו (בראשית כד ד) גַּמְלִים מִיַּנְיָקוֹת (שם לב טו) •

גַּמִּץ • חֶסֶד גּוֹמֵץ בּוֹ יִפֹּל (קהלת י ח) • כִּמְשֻׁמֵּו •

גַּמֵּר • גַּמֵּר אָמַר (תלים עז ט) כִּי גַמֵּר חֲסִיד (שם יב ב) יִגְמֹר נָא רַע רְשָׁעִים (שם ז י) יִגְמֹר בְּעָדִי (שם קלח ח) עֲנִין [נ"ה לשון] כְּלִיּוֹן וְתַבְלִית הֵמָּה, נוֹטָה הֵנָּה וְהֵנָּה לְפִי עֲנִינִים •

גָּן • מִתְחַלֵּק לֵב • מִחֲלָקוֹת : הָאֶחָד , גָּן נַעֲוֹל אַחֲוִיתִי כֹלָה (שיר ד יב) וְכִגְנָה זִרְעִיהָ רִתְצִמִּיהָ (ישעי' סא יא) גָּן בַּעֲדָן (בראשית ב ח) וְעַל גִּנְתִּי יִזְנַקְתוּ חֲצָא (איוב ח טו) • הַשְּׁנִי , גִּנּוֹן וְהֲצִיל (ישעיה לא ה) וְגִנּוּתִי עַל הָעִיר (מ"ב ד ו) אֲנִכִּי מִגֵּן לֶךְ (ברא' טו א) יִי' צַבָּאוֹת יִגֵּן עֲלֵיהֶם (זכר' ט טו) •

גִּנְבִּי • נִגְנַבְתִּי יוֹם וּגְנַבְתִּי לַיְלָה (ברא' לא לט) כִּי כָל הַגִּנְבִּי מוֹדֵה כְּמוֹהָ נִקָּה (זכר' י ה ג) וְגִנְבִּי אִישׁ וּמִכְרוּ (שְׁמוֹת כא טז) אֵין לְמִלָּה הוֹאֵת צַד כִּי אִם מִרְאָה אֶחָד וְעֵנִין אֶחָד , אֲבָל הַפּוֹתְרִים הַקְדָּמוֹנִים חֲלָקוֹהָ לְשִׁתִּי מִחֲלָקוֹת : הָאֶחָד : מִן לֹא תִגְנַב (שְׁמוֹת כ יג) וְגִנְבִּי אִישׁ וּמִכְרוּ (שם כא טז) אִם גִּנְבִּים בָּאוּ לֶךְ (עובדיה א ה) : וְהַשְּׁנִי , פִּתְרוּ בּוֹ לַשּׁוֹן שְׁמִירָה וְכֹה אָמְרוּ [נ"ה פתרו] גִּנְבַתִּי יוֹם וּגְנַבְתִּי לַיְלָה , שְׁמִרְתִּי יוֹם וּשְׁמִרְתִּי לַיְלָה , וְהַחֲבִירוּ דְמִיּוֹן לְמִלָּה וְהִשְׁווּ עֶרֶךְ לָהּ • וְזֶה דְמִיּוֹנָהּ אֲשֶׁר הִשְׁווּ אֵלֶיהָ [נ"ה לה] כִּי כָל הַגִּנְבִּי מוֹדֵה כְּמוֹהָ נִקָּה • כִּי כָל הַשּׁוֹמֵר מוֹדֵה כְּמוֹהָ נִקָּה יִנְקָה מִן הָאֱלֹהִים אֲבָל הַמְלִים אֵינֶם יוֹצְאִים מִגּוֹרֵת גִּנְיָבָה כִּמְשֻׁמֵּעָה , וְכֹה הוּא פִּתְרוֹן הַפֶּסֶק [נ"ב המקרא] וְתוֹכֵן עֲנִינוֹ גִּנְבַתִּי יוֹם וּגְנַבְתִּי לַיְלָה מִיָּדִי תִבְקֶשֶׁן וְאֲנִכִּי שְׁלֵמִתִּיהָ [נ"ה אשלמנה] הֵייתִי נַעֲוֹר כָּל הַלַּיְלָה כִּגְנַב לְשִׁמּוֹר צַח , וְאֵלּוֹ הֵייתָה גִּנְבַתִּי יוֹם כְּמוֹ שְׁמִרְתִּי הִיָּה עַל הַמַּחְזָק לַחֲקוֹת גִּנְבָּתִּי וְלֹא גִנְבַתִּי וְלֹא הִיָּה עָלַי •

לְהִבְיָא רִי"ו בַּחוּךְ [נ"ה וְהִיָּה מוֹצִיא הוּא"ו מַחוּךְ] הַמְלָה צַח כִּי בַחְקוֹתָיו גִּנְבַתִּי הוֹרֵנוּ עַל הַגִּנְוָבָה וְעַל הָאֲבוּדָה צַח , וְאוֹרֵת הִי"ו דְ הַנִּכְתָּב בְּאַחֲרִית הַמְלָה הִיא לְנוֹעַם הַמִּבְשָׁא צַח בְּדִבְרֵי הַיְדוּעַ הַנִּקְדָּם • כֹּאֵלָה , הָעִיר רַבְתִּי עִם (איכה א א) עֲנִינוֹ כְּמוֹ רַבַּת עִם , וְכִמְהוֹ שְׁרִתִּי בְּמִדִּינוֹת (שם) • וְכִמְהוֹ לְסִסְתִּי בְּרַכְבִּי פִּרְעָה (שיר א ט) וְכִמְהוֹ עֲנָלָה מְלִמְדָה אֲהַבְתִּי לְדוֹשׁ (הושע י יא) וְכִמְהוֹ מְלֹאֲתִי מִשְׁפָּט (ישעיה א כא) וְכִמְהוֹ גִּנְבַתִּי יוֹם וּגְנַבְתִּי לַיְלָה : וְזֶה פִּתְרוֹן כִּי כָל הַגִּנְבִּי מוֹדֵה כְּמוֹהָ נִקָּה , אֲמִנֵּם הַמְּגַלָּה הוֹאֵת הִיא כְּתוּבָה פָּנִים וְאַחֲוֹר מִשְׁנֵי עֲבָרֶיהָ , כְּתוּבָה מִהָעֶבֶר הָאֶחָד וְכְמוֹהָ כְּתוּבָה מִהָעֶבֶר הַשְּׁנִי , מוֹדֵה כְּמוֹהָ וְכְמוֹהָ כְּמוֹהָ , כֹּה אָמַר יִי' הַמְּגַלָּה הוֹאֵת עֶרֶן לֹא הוֹצֵאתִיהָ לְכָלוֹת בְּדֵה הַנִּשְׁבַּע וְהַגִּנְבִּי , כִּי נִקִּים הֵם מֵאֲלָתָהּ , הַגִּנְבִּי וְהַנִּשְׁבַּע נִקָּה מֵאֲלָתָהּ הַמְּגַלָּה אֲשֶׁר הִיא שְׁוִוִּית פָּנִים הָרוּאָה אוֹתָהּ אִם הוֹפְכָה מִפָּה מוֹצֵא כְּמוֹהָ בְּעֶבֶר הַשְּׁנִי , פָּנִים כְּמוֹ אַחֲוֹר וְאַחֲוֹר כְּמוֹ פָּנִים , הַגִּנְבִּי נִקָּה מֵאֲלָתָהּ וְהַנִּשְׁבַּע גַּם הוּא נִקָּה , עֵתָהּ הוֹצֵאתִי [נ"ה וְלֹא אוֹצִיאָנָה] נָאִם יִי' וּבֵאֵה אֶל בֵּית הַגִּנְבִּי וְאֶל בֵּית הַנִּשְׁבַּע בְּשִׁמִּי לְשִׁקֵּר צַח •

גִּנְזִי • אֶל גִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ (אסתר ג ט) : **גִּנְזִיד** • גִּנְזִיּוֹ (ד"ה א כח יא) אֲסִמְיוֹ גִּנְזִיּוֹ וְאוֹצְרוֹתָיו • לַשּׁוֹן אַחַת הֵם •

גַּע • מִתְחַלֵּק לֵד' מִחֲלָקוֹת • הָאֶחָד , וַעַץ אֶל עֲצָמוֹ וְאֶל בִּשְׁרוֹ (איוב ב ה) מֵאִנָּה לְנִגְוֵעַ נִפְשִׁי (שם ו ז) עֲנִין נִגְעִים הֵם , הַשְּׁנִי , אִם יִגְעָה שׁוֹר עַל בִּלְיָו (שם ו ה) הִלֵּךְ וַנְּעוֹ (ש"א ו יב) עֲנִין צוּחָה הֵם • וְצוּחָה אֵינָנָה לְכָל , עַל כִּי יֵשׁ לְכָל חַי הַגָּה ק' הָרָאוּי לוֹ , כְּמוֹ נִחַק לְפָרָא , וְגַעָה לְשׁוֹר , וְשֹׁאֵג לְלִבִּיא , וְנָהֵם לְכַפִּיר , וְנִבְחָ לְכֶלֶב , וְצַפְצוּף לְסוֹס , וְהַגִּיּוֹן לְיוֹנָה • הַשְּׁלִישִׁי , יִגְעִי כֹחַ (איוב ג יז) אֶל תִּיגַע שִׁמְהָ (יהושע ז ג) אֶל תִּיגַע לְהַעֲשִׂיר (משלי כג ד) יִגְעֵ מִצְרִים וְסַחֵר כּוֹשׁ (ישעיה מה יד) וְהוּא יִגַּע וְרַפָּה יָדַיִם (ש"ב יז ב) כָּל הַדְּבָרִים יִגְעִים

הַמְּבָאֵר

אֵיזָה הִישְׁרָה • וְהַבּוֹחֵר יִבְחֹר • צַח לְדַעַת מִנְחָם מֵלֶת הַגִּנְבִּי בְּכֹאֵן אֵינָנָה פִּעַל כִּי אִם שֵׁם הַתֹּאֵר • וְלִפְ"ו יִצְדָּק פִּירוּשׁוֹ כִּי גַם הַגִּנְבִּי גַם הַנִּשְׁבַּע לְשִׁקֵּר עַד הַיּוֹם עוֹד שְׁנֵיהֶם נִקִּים מִשְׁנֵי עֲבָרֵי הַמְּנִילָה מוֹדֵה וְכְמוֹהָ • לַחֲוִית מִכְתָּבָה שׁוֹהָ מִשְׁנֵי עֲבָרֶיהָ • וְיִהְיֶה פִירוּשׁ מוֹדֵה מִצַּד זֶה אוֹ מִצַּד זֶה • ק' פִּירוּשׁ הֵנָּה קוֹל • ר"ל כִּי יֵשׁ לְכָל מִן הַחַי כְּנִי מִיּוֹחַד לְקוֹלוֹ •

H

צַח הַמֵּאֵמֶר הֵייתִי נִוְעֵר וְכ"ו נִמְצָא רַק בְּהַעֲתֵקֶת הַמְּבוֹרֵג • צַח בְּנוֹסַחַת כ"ק אֲשֶׁר אֲתָנוּ מֵלֶת גִּנְבַתִּי חֶסֶד וִי"ו • וְאוֹלִי כוֹן אֶל נִקְוֹדַת הַשּׁוֹרֵק , אוֹ בְּנוֹסַחַת שְׁלֹפְנֵי מִנְחָם אוֹלִי הִיָּה מִלֹּא וִי"ו • צַח לַחֲוִית הַמְּלָה מְנוֹקְדָת בְּשׁו"רֵק יִתְחַיֵּב שֶׁהוּא שֵׁם הַנְּגוֹר מִן הַפִּעַל אוֹ תֹאֵר הַשֵּׁם , כְּמוֹ בְּעוֹלָת בַּעַל , נֹאֵלֶת עוֹלָם , צַח נו"ל לְמַעַם מִבְּטָא • וְנ"ב לְמַעַם הַמְּלָה • וְבוֹרֹר הוּא כִּי הַטְעִית בֹּא מִתְּמוֹנַת הַטְעִית הַדּוּמָה לְאוֹתִיּוֹת נו" • וְלֹא נוֹדַע

השנים עשר, גלילות פלשת (יואל ד ד) את
קדש בגליל (יהושע כא לב) אל גלילות הירדן (שם
כב י) גליל הגוים (ישעיה ח כג) • ענין מחווי
גבולים המה •

השלש עשרה, בגלל הדבר הזה (דברים טו י)
בגלל, למען, בעבור, ענין אחד להם •
הארבע עשרה, צהלי קולך בת גלים (ישעיה
י ל) פלמי בן ליש אשר מגלים (ש"א כה מד)
שם מקום הוא •

גלב • תער הגלבים (יהזקאל ה א) אין למלה
זו דמיון בתורה, אבל ענינה יורה עליה הוא [נ"ה
כמו] תער הגלחים, ויש בתורה מלין אשר אין
להם דמיון אבל ענינם יורה עליהם, ולולא אחיזתם
במחזה ותליית מענין לא נודע פתרונם • כאלה פה,
אבחת, אטון, אפריון, ארגו, אשפר, אתנן,
ג, בחל, בחקך, גבח [נ"ו גביש], גלש,
[בנ"ו נוסף גלם], גמד, גומץ, [בנ"ו נוסף
גפר], גנוך, גרד, גרז, דהב, דהם, זבד,
זהם, זנק, זרב, זרם, זרחיף, זוזיר, חלש,
חלמות, חלמיש, חרג, חרצן, חרת, התך,
שנף, שרפי צמחה, ששפט, כמה, כמוס,
כסם, כרש, תכרך, להג, להק, לועז, מהול,
מלק, מרח, מתח, סחיש, סלד, סמדר, סס,
[נה"ז סס], אסק שמים, סרב, סרעף, סרפד,
סתיו, ענם, עוק, עועים, עטיניו, עטישותיו,
עלש, יעלעז דם, עוצה עיניו, ערוד, עשקצ,
פגיה, פור, פדע, פענח, פצל, פצמחה, פרשו,
צבט, צהב, צבת, צחן, צנח, צנס, צנק,
צקלון, צוך, קנצי, קסם צא, יקוסם, קרם,
רבך, רגש, תרהו, רשפש, רפסד, רפק, רפש,
רצד, רצע, שדים, שחט צב, שחיס, שלאנן,
שנס, שעמט, שעמנו, שצף, משקרות, משרכת,
וששאתך, שפי, שתי, שתם, התו, נתסו •

גלד • עלי גלדי (איוב טז טו) כמו עלי עורי •

גלח • ויגלח ויחלף שמלתיו (בראשית מא יד)
והתגלח ואת הנתק לא יגלח (ויקרא יג לג) וגלח

את כל שעריו (שם יד ח) •

גלם • גלמי ראו עיניך (תלי' קלש טו) בגלומי
תכלת ורקמה (יהזקאל כו כד) ויקח אליהו את
אדרתו ויגלם (מ"ב ב ח) •

גלמוד • הנה הלילה ההוא יהי גלמוד (איוב
נ ו) כמו בדר [נ"ה נדוד] •

גלע • לפני התגלע הריב נמוש (משלי יו יד)
בכל תושיה יתגלע (שם יט א) ענינו יורה עליו
ופתורנו לפני הלבט צנ) והתחייב הריב נמוש •

גלש • שגלשו מן הגלעד (שיר ו ה) אין למלה
זאת דמיון בתורה, ופתורנו לפי ענינו שגלשו
כמו שנראו שעלו מן הגלעד •

גם • גם י"י יתן השוב (תהלים פה יג) גם
כל קוץ (שם כה ג) •

גמא • מתחלק לב' מחלקות; האחד, תבת
גמא (שמות ב ג) ובכלי גמא (ישע' יח ב) היגאה
גמא בלי בצה (איוב ח יא) ענין אחד הם • השני,
הגמאיני נא (בראשית כד יו) יגמא ארץ (איוב
לט כד) מגמת פניהם (חבק' א ט) שניהם צד בדבר
הסוס ובשבח גבורתו נאמרו, כי הסוס לעת
מרוצתו ישתה ארץ בלשון בני אדם, וכמהו
בענין מגמת פניהם קדימה, הסוסים בהפנותם
פניהם אל שאת קדים יגמאו הדרך כנשר חש
לאכול •

גמד • גמד ארכה (שופ' ג טו) ענין המלה
יורה עליו תבנית החרב ושיעוריה, קצורת ארך
באמה ארכה •

גמל מתחלק לג' מחלקות • האחד, גמולי
מחלב (ישעיה כח ט) כגמל עלי אמו (תלים קלא
ב) ויגדל הילד ויגמל (בראשית כא ח) כאשר גמלתו
(ש"א א כד) ויגמל שקדים (במדבר יו כג) ובסר
גמל יהיה נצה (ישעיה יח ה) כולם לשון רבוי
וגדול • השני, גמלתהו שוב ולא רע (משלי לא
יב) ולמה יגמלני המלך הגמולה הזאת (ש"ב יט
לו) יגמלני י"י כצדקתי (שם כב כא) הגמול אתם
משלמים עלי ואם גמלים אתם עלי (יואל ד ד)

המבאר

צ) בפסוק התעשקו עמו [בראשית כו כ]. ואולי עשקה לי
ערבני [ישע' לח יד]. כי בכ"י כתוב עשק ערב •
צא) איפשר כי ט"ס הוא ממלת יקוסם שאחריה •
צב) ואשחט אותם [בראשית מ יא] •
צנ) מלת הלבט לדעת מנחם הוא פעל נרדף עם מלת התחייב
עיין בשרש לבט • צד) פי' שני הכתובים הנוכחים אחרונה •

פח) נראה כי מנחם לא כוון לקבץ פה כל השרשים הנפתרים
רק לפי הענין ואשר אין להם דמיון בתורה • כי שרשים רבים
נפקדו מקומם בכאן • כמו אברך, אנל, אט, אטר, אלה,
גלע, טפש, ועוד רבים כאלה •
פט) אולי כונתו אל חרב נמושה [ישעיה כא טו] להיות
המלה הזאת קשה באור •

ברוחי אמר י"י צבאות (זכריה ד ו) ומה ענין
המנורה לבנין המקדש [נ"ו הבית], ואיך צורתה
תלמד על מקדש המעון כי לא בחיל יקום ולא
בכח יבנה? דע כי המנורה המופלאה הזאת [נ"ה
הזאת היא מופלאה] שבעה נרותיה עליה, ועל
שבעת הנרות שבעה מוצקות, אשר על פיהם
ירד השמן לנרות, ועל גביהם גולה, ועל שפת
הגולה שנים זתים מימינה ומשמאלה, הן ממוצא
דבר יתבונן המשכיל כי ענין המנורה יורה על בנין
בית המקדש, כי לא בכח יבנה ויקום כי אם בכח
ענין המנורה פה, דע כי גרגרי הזיתים נחבטים
מאליהם לעת הבשלם, ונופלים בגולה עד זוב
מהם שמן זית זך, ויגר על פי הצנורות ואל הגולה
ומהגולה אל המוצקות, ומהמוצקות אל הנרות,
אך המוצקות עשויים שעורים כדי מדת שמן די
דליקת נרות, הנה קמה מלאכת הנרות מבלי מעלה
ומבלי מטיב, ומלאכת הזית מבלי כותש, והשמן
מבלי מפנה, ויתר כל מלאכותיה מבלי משרתים
זה מעשה המנורה וצורתה ונרותיה ומצוקותיה
צנורותיה פה וגולותיה וזיתיה, וממתכונתה ישכיל
איש שכל כי המקדש יקום ויבנה ויכונן בלא חיל
ובלא כח כי אם ברוח י"י כדבר המלאך, עד הנה
משפש המראה [נ"ה המנורה] וענין החזיון, אבל
זכריה הגריע מהמראה שתי הצנורות ולא
הזכרים תחילה, אבל השלימים באחרונה, אפס
כי לא יתכן משמר לזיתים מבלעדי הצנורות אשר
לעמדת הזיתים מאחוריהם המריקים זית אל הגולה,
והזהב הנזכר פה (שם ד י) פתרונו זך וצח
ושהור ואיננו זהב כמשמעו, וכמהו מצפון זהב
יאתה (איוב לו כב) וכמהו כוס זהב בבל ביד י"י
(ירמיה נא ז) הן פרשנו מעשה המנורה.

המחלקות השני, כל משברך וגליך (תלים מב
ח) רגע הים ויהמו גליו (ישע' נא פו) ויתכן להיות
מנורתם אגלי של (איוב לח כה).

השלישי, גל אבנים גדול (יהושע ז כו) כי שמח
מעיר לגל (ישעיה כה ב) והיתה בבל לגלים (ירמ'
נא לו) על גל שרשיו (איוב ח יז) גל כמו תל.

הרביעי, וגלתי ברושלים (ישעיה סה יט)
השמחים אלי גיל (איוב ג כב) גיל יגיל (משלי כג
כד) ענין משוש הם.

החמישי, גלילי כסף (אסתר א ו) גלילי זהב
(שיר ה יד) גלת הכתרת (מ"א ז מא) ענין אופן
ומגורתם גלגליו כסופה (ישעיה ה כח) לאופנים
להם קורא הגלגל (יהוקאל י יג) אלהי שיתמו כגלגל
כקש (תהלים פג יד) וכגלגל לפני סופה (ישעיה יז
יג) ומגורתם ויגל את האבן (ברא' כט י) וגלל
אבן (משלי כו כז) גלו אבנים גדולות (יהושע י יט)
די אבן גלל (עזרא ו ד) ומגורתם ושמלה מגוללה
בדמים (ישעיה פ ד) גליון גדול (שם ח א) ונגלו
כספר השמים (שם ל ד) במגלת ספר כתוב עלי
(תלים מ ח) אין פתרונו כי אם כפי ענינם,
נפתחים ונגללים.

הששי, בגללי צאת האדם (יהוקאל ד יב)
ולחמם כגללים (צפניה א יז) כאשר יבער הגלל
(מ"א יד י) ענין טנוף הם.

השביעי, איש גלוליו (יהוקאל כ לט) אל גלולי
בית ישראל (שם יח ו) ענין אלילים [נבו"ל פסילים]
הם ויתכן להיות מגורתם בגללי צאת האדם (שם
ד יב).

השמיני, ונגלה יסודו (שם יג יד) אגלה את
נבלתה (הושע ב יב) יגלו שמים עונו (איוב כו)
והנגלת לנו ולבנינו (רברים כט כח) וצדקתי להגלות
(ישעיה נו א) גל עני ואביטה (תלים קיט יח).

התשיעי דורי נסע ונגלה (ישעיה לח יב) עתה
יגלו בראש גולים (עמוס ו ז) כי גלו ממך (מיכה
א פז) מן הילדים אשר כגילכם (דניאל א י) כולם
לשון שביה ופתרון כגילכם, מן הילדים אשר נשבו
בשביכם, אין במראות קרוב לנו ממנו פו).

העשירי, עמר לגלגלת (שמות פז פז) בקע
לגלגלת (שם לח כו) ותרץ את גלגלתו (שופטים ט
נג) כי אם הגלגלת והרגלים (מ"ב ט לה).

העשתי עשרה, שלחו מגל כי בשל קציר (יואל
ד יג) ויתכן להיות מגל כמו מזמרות, ומחרשות,
ומקבות, אשר אין המ"ם יסוד בהם.

המבאר

פו) בנ"ה תחת וצנורותיה כתוב וצנורותיה וכן להלן;
במאמר הזה נמצא החלוקה הזאת.
פו) פל מכל ההשערות אשר שיער מנחם בכאן נראה לדעתו
פירוש מלת כגילכם היותר קרובה לאמת מכל השאר ובל"ב
כתוב אין במקראות קרוב לנו ממנו.

פה) תחת מאמר כי לא בכח וכי כתוב בנ"ה כי על כנה
יקום. ובנ"וול תחת ויקום כתוב מקום, בלתי ספק הנדרסא
ויקום נכונה והטעות בא להמעיטיקים ע"פ תמונות אותיות
הוי"ו והוי"ד אם ספרנים זה לזה יתראו כתמונות המ"ם בכתב
האשורית.

גזם • יתר הגזם אכל הארבה (יואל א ד) •
גזע • ויצא חמר מגזע ישי (ישעיה יא א)
 אף בל שרש בארץ גזעם (שם מ כד) •

גזר • מתחלק לב' מחלקות • האחד, לגזר
 ים סוף לגזרים (תלים קלו יג) ותגזר אמר ויקם
 לך (איוב כב כח) גזר ממכלה צאן (חבקוק ג יז)
 נגזרנו לנו (יחזקאל לו יא) והמה מידך נגזרו (תלי'
 פח ו) גזרו את הילד החי (מ'א ג כה) ויגזרו
 העצים (מ"ב ו ד) חרשמן גזרין (דניאל ב כו)
 הם גוזרים גזרה ואין מניא [נ"ו מוחה] • השני, אל
 פני הגזרה (יחזק' מא יב) • הוא כמו עזרה ולשכה
 ובנין פה*) [נאו"ל ובמה] •

גח • מתחלק לג' מחלקות • האחד, גחי מבשן
 (תלים כב י) יגח ירדן (איוב מ כג) וארב ישראל
 מגיח ממקומו (שופט' כ לג) ענין יציאה המה •
 השני, על גחנך תלך (בראשית ג יד) ויתכן להיות
 מגזרתו ותגה בנהרתיך (יחזקאל לב ב) חולי וגחי
 בת ציון (מיכה ד י) דבקי גחון לארץ • השלישי •

וכי יגח שור (שמות כא כח) מננח ימה וצפונה
 ונגבה (דניאל ח ד) בהם עמים יננח (דב' לג יז) •
גחל • אין גחלת לחמם (ישעיה מז יד) גחלי
 אש (ויקרא מז יב) •

גי • גיא המון גוג (יחזקאל לט יא) והגי בינו
 ובין העי (יהושע ח יא) כל גיא ינשא (ישעיה מ
 ד) מקום שפל הוא •

גל • מתחלק לי"ד מחלקות • האחד, גלת
 מים • • • גלת עליות (יהושע טו יט) גל נעול (שיר
 ד יב) וגלה על ראשה (זכריה ד ב) ומהפותרים
 אשר אמרו גל נעול (שיר ד יב) כמו גן נעול,
 החליפו למ"ד בנו"ן ואיננו כן, כי מעין חתום
 (שם) יורה על גל נעול, וכח פתרון גלות המנורה •
 יש על אנשי לבב לתמוה [נ"ה להשתומם] מדבר
 המנורה איך מענינה יתבונן המשכיל כי בנין בית
 אלהינו יקום ויכון בלא כח ובלא חיל כי אם ברוחו?
 הלא אחרי ראותו המנורה הודיעו המלאך משפט
 ענינה, ועל אודותיה אמר זו הנבואה • והמשיל
 בנין המקדש למעשה המנורה שנאמר זה דבר
 י"י אל זרובבל לאמר • לא בחיל ולא בכח כי אם

(ז) ראוי להיות מגזרת גויה וראוי להיות מגזרת
 אוה וגאות, אם אעמידנו מגזר' גויה יכול הפותר
 גאמר דברה תורה כלשון בני אדם • ואנשי לבב
 ישכילו, כי לא נכון לשום לאלהינו תבנית וצורה
 וגויה, אבל התורה הרחיבה הענינים והפתרונות
 והרבתה המליצות כפי דעת בני אדם ולפי כח
 שכלם, למען יבינו • ואלו דברה תורה כפי עוז
 [אולי ענין] גיאות, פליאתו לא יוכלו הבין כי הוא
 ממעל למדעם • השני, מן גו יגרשו (איוב ל ה)
 שלח ויצא מגוה (שם כ כה) בגו נדנה (דניאל ז
 טו) לגוא אתון נורא יקדתא (שם ג ו) פתרון גו
 כמו תוך, וכל תוך בלשון ארמית גו • השלישי,
 ותאמר גוה (איוב כב כט) תבכה נפשי מפני
 גוה (ירמיה יג יז) וגוה מגבר יכסה (איוב לג יז)
 ודי מהלכין בגוה (דניאל ד לד) ענין גאות הם •
גוי • וגוי קדוש (שמות יט ו) גוים ואלהיו
 (ש"ב ז כג) כל גוי הארץ (בראשית יח יח) לגויהם
 (שם י לא) •

גוע • וגוע מנער (תהלים פח טז) יגוע כל
 בשר (איוב לד טו) ויגוע אדם ואיו (שם יד י)
 ענין אסיפה הם •

גז • מתחלק לב' מחלקות • האחד, גז צאנך
 (דברים יח ד) ויגז את ראשו (איוב א כ) גזי נזרך
 (ירמיה ז כט) כמשר על גז (תלים עב ו) והנה
 לקש אחר גזי המלך (עמוס ז א) • ופתרון ירד
 כמשר על גז כה הוא, יען עובדי אדמה בעלות
 צמחי שדותיהם יגזו הצמחים פן יכבדו וירקבו
 וברדת רביבים על הגז יוסיפו הצמחים כח, ויעלו
 עלה מננה וממשר • ויתכן להיות מגזרתם גזית
 (שמות כ כה) • השני, כי גז חיש ונעפה (תהלי'
 צ י) נגוזו ועבר (נחום א יב) אתה גוזי (תהלים
 עא ו) ויגז שליים (במדבר יא לא) ענין מעבר הם •
גזל • מתחלק לב' מחלקות, האחד, והשיב
 את הגזלה אשר גזל (ויקרא ה כג) גזל גזל אח
 (יחזקאל יח יח) גזול אביו ואמו (משלי כח כד)
 ענין עשק הם • השני, ותר וגזל (בראשית טו ט)
 על גזוליו ירחף (דברים לב יא) • ענין אפרוחים
 ויונים הם • כמשמעו •

המבאר

כינני הנסתר אשר במלת אמו • (פד) וכן נזכר שם ברש"י •
 פד*) רש"י: ומנחם פתר גזרה לשון לשכה •

אם על בשר הגדי ולא על בשר מין אחר, חשב מנחם לפתור
 מלת גדי בכלל על כל מיני מנדים הנעשים בבשר, אך יקשה על

ענין גדולה הם : השלישי , בנים גדלתי (ישעיה א
ב) ויגדל הילד ויגמל (ברא' כא ח) ויגדלו הנערים
(שם כה כו) . הרביעי , מגדל עו (תהלים סא ד)
ומגדל וראשו בשמים (ברא' יא ד) ומגדלתך יתץ
(יחזקאל כו ט) .

גדע . גדע בחרי אף (איכה ב ג) שקמים
גדעו (ישעיה ט ט) וברחי ברזל אנדע (שם מה
ב) ורמי הקומים גדעים (שם י לג) .

גדף . את מי חרפת וגדפת (מ"ב יט כב)
את ה' הוא מגדף (במדבר טו ל) .

גדר . גדר מזה וגדר מזה (במדבר כב כד)
איש גודר גדר ועמד בפרץ (יחזקאל כב ל) פרץ
גדרו והיה למרמס (ישעיה ח ה) גדרת צאן (במד'
לב טז) וגדרת לצאנכם (שם לב כד) .

גדיש . מגדיש ועד קמה (שופטים טו ה)
ונאכל גדיש (שמות כב ה) . אסיפת עומר .

גה . מתחלק לב' מחלקות : האחד , ולא יגה
שביב אשו (איוב יח ה) ונגה כאור תהיה (חבקוק
ג ד) לנגהות באפלות (ישעיה נט ט) מנגה נגדו
(ש"ב כב יג) לב שמח ייטיב גהה (משלי יז כב)
ענין מאור המה : השני , ולא יגהה מכם מזור
(הושע ה יג) . פתרון המלה כפי ענינה , יגהה
כמו יסיר .

גהר . ויגהר פד' עליו ויחם (מ"ב ד לד) .
פתרון המלה כפי ענינה , נשתמח עליו .

גו . מתחלק לג' מחלקות : האחד , גוי נתתי
למכים (ישעיה נ ו) מגוית האריה (שופ' יד ט)
וגויתו כתרשיש (דניאל יו) את גויתיהנה (יחזקאל
א יא) ותשימי כארץ גוך (ישעיה נא כג) . ענין
גוף הם : כי השלכת אחרי גוך כל חמאי (שם לח

מנה פ) ומניתי אתכם לחרב (שם סה יב) יורה על
גורת מנין , כמו למנות ולספור ולחלק להם : השני ,
כורע גר הוא (במ' יא ז) פותרים בו אנשי פתרון
כוסברת : השלישי , ויתגדרו כמשפסם (מ"א יח
כח) על כל ידים גדרת (ירמ' מח לו) לא תתגדרו
(דברים יד א) וקרעי בגדים ומתגדרים (ירמיה מא
ה) גדרו אילנא (דניאל ד יא) ויתכן להיות מגזרתם
הגידו ונגדרנו פא' (ירמ' כ י) גם יתכן להיות מגזרתם
לחלק יגיד רעים (איוב יז ה) . ענין השחתה הם :
הרביעי , גדי עזים (בראשית לח יז) גדי העזים
(שם כו טז) : החמישי , וממגד תבואת שמש
(דבר' לג יד) עם פרי מגדים (שיר ד ג) ומגזרות
נתן לאחיה (ברא' כד נג) : הששי , ומגיד לקראת
מגיד (ירמ' נא לא) הגידה לי (שיר א ז) , השביעי ,
את גיד הנשה (בראש' לב לג) גדי פחדיו (איוב
מ יז) והנה עליהם גידים (יחזקאל לו ח) וגיד ברזל
ערפך (ישעיה מח ד) . השמיני , מלא על כל
גדותיו (הושע ג טו) והלך על כל גדותיו (ישע' ח
ז) תלמיה רוח נחת גדודה (תהלים סה יא) ענין
אחד להם , הם גפי הנהרות מרומי הירדן אפיקיו
וגאיותיו : התשיעי , לא תבשל גדי (שמו' כג יט)
פתרונו לפי ענינו גרגרי פירות פב' , ויתכן להיות
מגזרת פג' מגדים (שיר ד יג) .

גדבריא . גרבריא דתבריא תפתיא (דניאל
ג ב) לשון סגנים .

גדל . מתחלק לד' מחלקות אבל קרובי ענין
הם : האחד , גדלים תעשה לך (דברים כב יב)
גדלים מעשה שרשרות (מ"א ז יז) . ענין חושין
הם : השני , אלהי גדלת מאד (תהלים קד א) מה
גדלו מעשיך (שם צב ו) את גולך (דברים ג כד)

המבאר

כי פירוש גדי הוא גרגיר אשר לפירות . ורצינו כי משה ע"ה
אסר לקחת פירות אשר עדיין לא התבשלו כל צרכן לראשית
בכורים . ופירוש בחלב אמו רמיבת נצחו שהיא אם הפרי . עיין
קובץ על יד דף ט"ט .

פנ' יש להעיר את הקורא כי הרבה פעמים נמצא שינוי בין
ההעתקות אשר לפני בכל מקום אשר יאמר מנחם ויתכן להיות
מגזרתם . כי באיזה מההעתקות נמצאה מלת מגזרת תחת
מגזרתם , והדעת נותנת כי בכל מקום צריך להיות מגזרתם
מפני כי מנחם אחרי תתו כל הבאורים הברורים לדעתו יבקש
לקרב אליהם עוד פסוק קשה ונעלם . לאמר כי גם הוא יכול
להיות בתוכם . וזה מובן מאליו אם נקיים מלת מגזרת פירוש
בחיפוך . כלומר כי פסוק הקדים יתכן לחתפרש מגזרת הפסוק
הבא אחרי לראיה . והנה בכאן נמצא בארבע העתקות מגזרת
ואך בנ"ב נמצא מגזרתם (ואין ספק כי גם בה ט"ס . ולכל
הפחות צריך להיות מגזרתו או מגזרתה) ואם נקיים מגזרת
הלא יבצר לדעת מנחם ממספר הלארץ לאו דבשר וחלב : ואם
נקיים נרסח מגזרתו היתכן שנאמר כי מנחם חשב לפרש
פרי מגדים כמו פרי גדיים : אבל לענין דעתו כן יתכן כוננו .
למען לא ימצאו המבחישים פתח לומר כי הלאו אינו מוסב כי

פנ' בנ"ה כתוב ולמני מגזרת מנה ומניתי אתכם לחרב יורה
עליו . אמנם ביתר ההעתקות כתיב כוח : ולמני מגזרת מנין
דרהב ומניתי אתכם לחרב יורה על גורת מנין כמו למנות ולספור
ולחלק להם . הנה ע"פ מלות מנין דרהב יוכל הקורא לטעות
ולומר כי מנחם רצה לפרש למני כמו כליים מן מאני די בית
אלהא די דהבא . כאשר טעה ר' ישב"ב ונקד מנין בקמץ אבל
האמת הוא כי באיזה העתקות היה כתוב מגזרתם נין סתם
והמעתיק חשב כי הוא מנין שפירושו כלים . והוסיף מלת דרהב
אשר שער בנפשו כי כן נמצא בכ"ק .

פא' רש"י . ומנחם פי' כמו לא תתגדרו , וכן חבר לחלק
יגיד רעים לשון השחתה כמו גדרו אילנא . ודונש פתר אותו
לשון הגדה ממש . ע"ש .

פב' בנ"ה המבורג וברלין ואיקספורד כתיב גרגרי פירות .
וקשה לפרש זה . יש אשר יאמרו כי כוון אל שדי הפירות להיות
מתוקים כמגדים אבל רחוק מאד להצדיק השערה הזאת . ואף
כי נוסחת גרגרי פירות גם היא קשה לבאר . בכל זאת נראית
יותר צודקת . מפני כי כן מצאנו גם בשרש בשל ובשרש גר
בס' אבן בורין לר' מנחם בן שלמה אשר חברו בשנת דתתק"ג
ומביא בס' קובץ על יד להחכם יהודה ליב דוקעס בשנת החר"ו

ומבלעדי אלה לא תקום כל מלה עו' • הן נמצא
דה"א יסוד עו' • ובהיותו יסוד הוא מגורת
מתלהלה, ומתלהלה הוא מהמלים הנכפלים,
והלמ"ד והה"א הם מיסדות המלה כמלים
הנחברים בספר הזה • ופתרון ותלה ארץ מצרים
כה הוא, נבערה ארץ מצרים, נכסלו שוכניה
מכובד רעבון • כי לא יכלו למצוא מחיה, וגם כה
פתרון כמתלהלה הירה זקים, כאדם [נאו"ל כערום]
המשתגע היורה זקים חצים ומות ואמר הלא
משחק אני, נשוב לענין ראשון •

גבח • גבח הוא מהור הוא (ויק' יג מא) בקרחת
או בגבחת • • בקרחתו או בגבחתו (שם יג מב) •
גבל • גבול שמח (תהלים קד ט) והגבלת
את העם (שמות יט יב) הגבל את ההר וקדשתו
(שם יט כג) אשר גבלו ראשנים (דברים יט יד)
ויצא הגבול (יהושע טו יא) בחשאת בכל גבולך
(ירמיה יז ג) לא תסיג עת' גבול רעך (דב' יט יד) •
גבן • מתחלק לב' מחלקות • האחד, או גבן
או דק (ויקרא כא ד) פתורנו לפי ענינו, מענין
דק נלמד פתרון גבן יתכן להיות עבה, איש עב
וארוך וכבד וכבודו ימנענו לעבור עבורת הקודש,
ויתכן להיות מגורתם הרים גבננים (תלי' סח יז) •
השני, וכגבנה תקפיאני (איוב י י) • קפאון יורה
על גבינה, גביני חלב כחריצי חלב •

גבע • מתחלק לג' מחלקות, האחד, גבעת
עולם (בראשית מט כו) גבעת שאול נסה (ישעיה
י כט) מימי הגבעה (הושע י ט) גבע מלון לנו
(ישע' י כט) השני, ומגבעות תעשה להם (שמו'
כח מ) מגבעות הראש: השלישי, ואת גביעי
גביע הכסף (ברא' מד ב) שלשה גבעים משקדים
(שמות כה לג) • מיני כלים [נוו"ל כוסות] הם •
גבעל • והפשתה גבעל (שמות ט לא) מלה
זו אין לה דמיון בתורה אבל בלשון משנה יש, זרע
פשתן בגבעולין • (הוא הפשתן)
הנראה בראשי זרעונים •

גבר • מתחלק לד' מחלקות: האחד, מי
גבר יחידה (תהלים פט מט) וגבר ימות ויהלש

(איוב יד י) נאם הגבר שתם העין (במדבר כד ג)
הגברים לבר משף (שמות יב לו) גברים ואנשים
ואישים קרובי ענין הם • השני, הוה גביר לאחך
(ברא' כו כט) הן גביר (שם כו לו) אל יד גברתה
(תהלים קכג ב) לעולם אהיה גברת (ישעיה מז ז)
גברת ממלכות (שם מז ה) לשון אדוניות הם •
השלישי, כי יהודה גבר באחיו (דהי"א ה ב)
והגביר ברית לרבים (דניאל ט כו) כי גברו מני
(תהלים סה ד) והמים גברו (בראשית ז יט) ענין
אחד להם • הרביעי, לך זרוע עם גבורה (תלי' פט
יט) מי יעשה כמעשך וכגבורתך (דברים ג כד)
ואם בגבורת שמונים שנה (תלים צ י) המראות
האלה ארבעתם יסוד אחד להם, ונפרדים כמעט
לפי ענינם •

גביש • ראמות וגביש (איוב כה יח) אבן
מאבני השם הוא •

גג • את גגו ואת קירתי (שמות ל ג) העלתם
הגגה (יהושע ב ו) •

ואלה הגימלי"ן המחברים לאותיותם ונשאר
גימ"ל לבדו אשר איננו מחובר ליתר האותיות,
ויקום ממנו מלה באותיות המשרתים ואין יסודתה
כי אם גימ"ל לברו: כאלה, עד אנה תוגיון נפשי
(איוב יט ב) כי י"י הוגה (איכה א ה) כאשר הגה
מן המסילה (ש"ב כ יג) בתולתיה נוגות (איכה
א ד) ונסו יגון ואנחה (ישעיה לה י) נוגי ממועד
(צפניה ג יח) הגו סיגים מכסף (משלי כה ד)
ויגה בני איש (איכה ג לג) הגה ברוחו (ישעיה
כו ח): מתחלק לב' מחלקות לשון נפץ ולשון
ראגה, והנו"ן אשר ביגון איננו יסוד כי הוא כמו
שברון ועצבון וחשבון עט) •

גד • מתחלק לש' מחלקות: האחד, גד גדוד
יגורנו (בראשית מט יט) תחגודי בת גדוד (מיכה
ד יד) יגודו על נפש צדיק (תלים צד כא) לעלות
לעם יגורנו (חבקוק ג טז) הערכים לגד שלהן
והממלאים למני ממסך (ישע' סה יא) וכה פתורנו •
העורכים ללהקת הכמרים שלהן וממלאים גביעי יין
לחלק להם, ויהיה גד מגורת גדוד, ולמני מגורת

המבאר

יסוד והת"ו בה משרתות ומגורת ממלת מ ח ל ה ל ה •
עח) בכל הנוסחאות נמצא חשיג וכן הגרסא בכ"ק ישנים כ"י •
עט) כל המאמר הזה מן ואלה ה ג י מ ל י"ן עד סופו נמצא
רק בכ"ה לבד • וכבר בא המאמר הזה לעיל צד 40 אות ג •

עו) כלומר מבלעדי אות הת"ו או אות הה"א להורות על
לשון נקבה לא תקום כל מלה • כי בהכרח תצטרך אל אחת
מהן •
עו) הן נמצא וכו': כלומר לרעת הכחבר הה"א ממלת ותלה

(עמוס ז א) במשק גבים שקק בו (ישעיה לג ד) לשון ארבה וחסיל המה י הרביעי, ואת גבת עיניו (ויקרא יד ט) וגבתם מלאת עינים (יחזק' א יח) י **גבה** י מלה זאת כלה יסוד והוא מסיק ה"א וכל מסיק ה"א הוא עשוי ללשון נקבה, אך בהעלות לשון נקבה מהמלה ונותרה במסיק ה"א אתו [נ"ה אות] ה"א מיוסד במלה, ואלה הם מראות המל' וענינה, המראה האחר, העשוי ללשון נקבה, כאלה, או ראה ויספרה הכינה וגם חקרה (איוב כח כו) והשבתי כל משושה חנה חרשה ושבתי וכל מועדה (הושע ב ג), וכל מסיק ה"א אשר איננו עשוי ללשון נקבה, אותו ה"א יסוד במלה ואינו יוצא ממנה י כאלה, אלוה מתימן יבוא (חבקוק ג ג) ונגה כאור תהיה (שם ג ד) ותכה מכעש עיני (איוב יז ז) ולא נה בהם (יחז' ז יא) אל תתמה על החפץ (קהלת ה ז) ולא יגה שביב אשו (איוב יח ה) כי ביה י"י צור עולמים (ישעי' כו ד) ויתמהמה (בראשית יט מז) ירום ונשא וגבה מאד (ישעי' נב ג) חוה וקם בחתנהלה (דני' ג כד) כמה לך בשרי (תהלים סג ב) ולא יגהה מכם (הושע ה ג) ואל רתהו (ישעיה מד ח) כמתלהלה הירה זקים (משלי כו יח) ותלה ארץ מצרים (ברא' מז ג) אנשי פתרון פתרו ותלה ארץ מצרים יגיעה ועיפה ונלאה ארץ מצרים מפני כובד רעבון, והעמידו המלה מגורת תלאה (שמו' יח ח) ומהם אשר אמרו ותרעב הארץ ותהי תלניה עד) י ואפס כי לא יתכנו הפותרים האלה מפני דקדוקי המלה כי כה יכול לטעון השוען: אם מגורת תליה נעשה התי"ו יסוד, ובהיותו יסוד צריכה המלה תי"ו שני, האחד ליסוד והאחד לשרת, כאלה: ותלך ותתע במדבר (ברא' כא יד) ותתש בחמה (יחזקאל יט יב) ותתם השנה ההיא (בראשית מז יח) ואם כה יאמר ע"ה ותלה איננו מסיק ה"א כי אם ללשון נקבה, אמנם לא יתכן להיות לשון נקבה משני צדיה, כי אמרנו אם התי"ו עשוי ללשון נקבה נעשה ה"א יסוד, ואם ה"א עשוי ללשון נקבה נעשה התי"ו יסוד י

המבאר

עד) ר"ל מהם אשר פרשו מלת ותלה כמו ותהי תלניה אחרי רעבון הארץ י
ע"ה) ואם כה יאמר, פי' אם יאמר כנוצר שהתי"ו במלת ותלה יסוד, א"כ ה"א שבסופה איננו מסיק ה"א וזלה ללשון נקבה כמו במלת תלניה.

על דגן ותירוש יתגוררו יסורו בי (הושע ז יד) חקנו הפותרים יסורו ממני לא החליפו האותיות כי אם הסירו המלה מעקרה, ומלה אחרת הביאו תחתיה, ולא נכון לעשות כן י כי המלים נכונים הם וסדורים במשפט, וכה מראה פתרון על דגן ותירוש יתגוררו יסורו בי י על רוב טובי ישעיו וימדרו בי, ויהיה מגורת סורר ומורה (רברים כא יח) ודבר סרה (דבר' ג ו) לשון מרי ומרדות הם י וגם כה פתרו שתה גם אתה והערל (חבקוק ב מז) תשתה ותשתכר וְהִרְעַל, הפכו את המלה והעמידו פתרונה מכוס התרעלה (ישעיה נא יז) וכה פתרונו ופשר ענינו שתה אתה וגם הערל וְתִרְעַל ותגלה ערותך, ויהי הערל מגורת אשר לו ערלה (בראש' לד יד) לעת שכרותו יגלה קלונו וערות ערלתו י

שן רעה ורגל מועדת (משלי כה יט) השוו הפותרים מועדת ללא מעדו קרסולי (תה' יח לו) ולא תמעד אשריו (שם לו לא) ומתניהם תמיד המעד (שם סט כד) י סברו כי המלים האלה מגורה אחת הם ואפס כי המלים לא נראים כן י כי המ"ם אשר במעדו והמעד הוא אחוז במלה אחיות עיקר י והמ"ם אשר במועדת איננו יסוד כי אלו היה מגורת מעדו קרסלי י היה על המחוקק להכפיל המ"ם ולחקות רגל ממועדת כיתר המלי' ע"ה ועתה הואיל ואין המ"ם יסוד במלה ראוי להיות גזרתה ממועדה בגד ביום קרה (משלי כה כ) וכמהו וכבגד עדים כל צדקתינו (ישעי' סד ה) פתרונו כבגד המוסר ע"ה אשר איננו ראוי לגעת בו י

גל נעול מעין חתום (שיר ד יב) גם פה החליפו למ"ד בנו"ן, וכה העמידו פתרונו: הרתיקוה מגולה ע"ה אשר הוא ענינו וקרבוה לגנה אשר איננו ענינו, מעין חתום יורה על גל נעול שהוא גולה י נשוב לענין ראשון, המחלקת השני, עשה הנחל הזה גבים (מ"ב ג מז) ולחשוף מים מגבא (ישעיה ל יד) בצאתיו וגבאיו (יחזקאל מז יא) באו על גבים (ירמיה יד ג) לגבא די אריותא (דניאל ו יז), לשון בורות המה: השלישי, הגה יוצר גובי

ע"ה) ר"ל על משקל מפורק, כמו סמלח שהור [שמו' ל לה].
ע"ה) כבגד אשר הוסר מעל נפש לובשו ומשלך הלאה ואינו ראוי לכל אדם,
ע"ה) הרתיקוה מענין גולה כמו גלת מים . . . גלת עליות [יהושע טו יט] וקרבוה לענין גן אשר לא יתכן.

בעת אשר הנחיל את ארץ כנען מורשדה ליצחק היוצא מחלציו, אמר במה אדע כי אירשנה (ברא' טו ח) • אז צוהו לקחת עגלים, והזהירו לבתר אותם, וישים חצים מפה וחצים מפה וריוח שם ביניהם ויעבר אלהים אשו הגדולה בין הגורים הוא לפיד אש וענן ועשן אשר עבר בין הגורים, ביום ההוא כרת יי' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת (בראש' טו יח) • ובברית

הזאת הקימו ישראל בימי ירמיה הענתותי לשלח איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חפשים, או כרתו ישראל עגל עגל לשנים, ויעברו בין בתריו, כאשר עבר הלפיד בין הגורים • וזה פרושו מן העגל כרתו לשנים ויעברו בין בתריו, ומן ויבחר אותם בתוך • כי זה הברית חוק כנגד כל בריתות שבתורה (ע) •

(ע) מן מלות וזה פירושו עד סוף המאמר נמצא רק בל"ה.

ותשלם מחברת ב"ית.

אחל מחברת גי'מל.

גא גאל • גב גבה גבל גבן גבע גבעל גבר גבש • גג • גד גדבריא גדל גדע גדף גדר גדש • גה גהר • גו גוי • גז גזל גזם גזע גזר • גח גחל • גי • גל • גלב גלד גלח גלם גלמר גלע גלש • גם גמא גמד גמל גמץ גמר • גן גנב גנו גנוך • גע געל גער געש • גף גפן גפר • גר גרב גרד גרו גרון גרל גרם גרן גרע גרף גרש גרש • גש גש גשם • גת • **גא** • כי נאה נאה (שמורת טו א) ובגאותו שחקים (דברים לג כו) מגאון הירדן (ירמיה מט יט) כמשמעו •

גאל • מתחלק לד' מחלקות: האחד, גאלנו יי' צבאות (ישע' מז ד) גאל יי' עבדו יעקב (שם מחך) והלכו גאולים (שם לה ט) קרבה אל נפשי גאלה (תהלים סט יט) גאלת בזרוע עמך (שם עז טז) לשון פדיון הם: השני, אנשי גאלתך (יהו' יא טו) גאל הדם (במדבר לה יט) ובא גאלו (ויק' כה כה) הם בעלי המשפט, אך המחלקת הזאת קרובה אל הראשונה אבל הענין ירחיקם כמעט, ויתכן להיות מגורתו יגאלהו חשך וצלמות (איוב ג ה) • השלישי, אשר לא יתגאל (דניאל א ה) לחם מגאל ואמרתם במה גאלנוך (מלאכי א ז) הוי מוראה ונגאלה (צפ' ג א) וכל מלבושי אגאלתי (ישעיה סג ג) כלם לשון טנוף • הרביעי, ויגאלו מן הכהנה (עזרא ב סב) ענין ברול הוא, כמו ויברלו מן הכהנה •

גב • מתחלק לד' מחלקות • האחד, גב המזנבה (יחזקאל מג יג) ותבני לב גב (שם טו כד) על

גבי חרשו חורשים (תלים קכט ג) בעבי גבי מגניו (איוב טו כו) לגבי חמר גביכם (שם יג יב), ואנשי פתרון אמרו על גוי חרשו חרשים • החליפו בי"ת בוא"ו, והעמידו פשר המלה גו, ונראת המלה כי מבלי תמורה ומאין חליפות עומדת כמשפט מכתבה, ופתרון על גבי כמו על במתי, וגב המזנבה קומת המזנבה •

וכמהו ותבני לך גב, גב כבמה • וגם כה החליפו אותיות הקודש אשר לא כדת, ואפס לא היו ראויות להחליף, וישימו לאותיות חמורות ולא כן עשו •

וסר אל משמעתך ונכבד בביתך (ש"א כב יד) החליפו סמ"ך בשי"ן, והעמידו הפתרון וכה אמרו שר אל קהילתך, הרחיקו המלה מהיותה מגזרת סורה אדני סורה (שופטים ד יח) וקרובה לשר שרים (דניאל ח כה) ובי שרים ישרו (משלי ח טז) ונראה שזה הפתרון קרוב ממנו, והוא הראוי להיות מבלי תמורת אותיות, וכה פתרונו סר אל משמעתך, נוטה אחרי דברך להקשיב קשב •

אכן סר מר המות (ש"א טו לב) גם פה החליפו הפותרים סמ"ך בשי"ן • וכה אמרו אכן שר מר המות, בי אדני שר מר המות, בעל המות, ויען כי אין המלים שקולים על הפשר ולא נוטים אחרי הענין • כי כה פתרון אכן סר מר המות עתה ידעתי כי קרוב מר המות • סר אלי ויגש •

(בראשית מ י) שלחו מגל כי בשל קציר (יואל ד יג) לא תבשל גדי (שמות כג יט) •

בשם • בשמים ראש (שמות ל כג) יולו בשמיו (שיר ד טז) כערוגת הבשם (שם ה יג) על הרי בשמים (שם ח יד) כמשמעו •

בשן • מתחלק לב' מחלקות • האחד, פרות הבשן (עמוס ד א) מריאי בשן (יהוקאל לט יח) אבירי בשן (תה' כב יג) מרעה שמן הוא • השני, בשנה אפרים יקה (הושע י ו) ענין בשת • ויתכן להיות הנו"ן תוספת במלה כיתר הנוני"ן •

בשם • יען בושסכם על דל (עמוס ה יא) • יתכן להיות מגזרת משסה לפי ענינו •

בשר • מתחלק לב' מחלקות : האחד, אשר בשר את אבי (ירמיה כ טו) ושוב תבשרי (מ"א א מב) מבשרת ציון (ישעיה מ ט) בשרתי צדק (תלי' מ י) • כמשמעו : השני, בשר גבורים תאכלו (יחזק' לט יח) אם בשרי נחוש (איוב ו יב) תזבח ואכלה בשר (דברים יב טו) ואכלתם בשר בניכם (ויקרא כו כט) ואכלתם בשר ושתיתם דם (יחזק' לט יז) אף כי לעבד משול בשרים (משלי יט י) •

בת • מתחלק ליו"ד מחלקות : האחד, בן או בת (שופטים יא לד) ובת איש כהן (ויקרא כא ט) וכל בת ירשת נחלה (במדבר לו ח) ולבנו ולבתו (ויקרא כא ב) כמשמעו : השני, בת עמי חגרי שק (ירמ' ו כו) קרשך עשו שן בת אשרים (יהוקאל כו ו) בת בגל השרודה (תהלים קלו ח) בת ציון (שם ט טו) ובת הנשים (דניאל יא יז) ואת בנותיה (במדבר לב מב) בית שאון ובנותיה (יהושע יז יא) • המה בנות עיר בלשון בני אדם, והמה כפרים ללשוננו, כמו אם הדרך ובנותיה • השלישי, אלפים בת יכיל (מ"א ז כו) האיפה והבת (יהוקאל מה יא) יעשו בת אחת (ישעיה ה י) • ענין מדה המה : הרביעי • ובתי הנפש והלחשים (שם ג ד) אשר האנשים ארגת שם בתים לאשרה (מ"ב כג ז) ענין ענקי גרון הם : החמישי, בתים מלאים כל טוב (נחמ' ט כה) בתיהם שלום מפחד (איוב כא ט) • כמשמעו : הששי, בתים לבריהם (שמות כו כט) כמו מקומות לבריהם : השביעי, כקראה אש בית לה (יהוקאל א כו) מבית ומחוץ

תצפנו (שמות כה יא) והנה השק על בשרו מבית (מ"ב ו ל) וכל אחריהם ביתה (שם ז כה) • השמיני, בית יעקב (ישעיה ב ה) בית דוד (ש"ב ג א) ויעש להם בתים (שמות א כא) כה תאמר לבית יעקב (שם יט ג) • ענין להק ומשפחות המה • החשיעי ובת טות (דניאל ו יט) וכל מליך בלשון ארמית מִבְּתָא ובת, לן : העשירי, ואשיתהו בתה (ישעיה ה ו) בנחלי הבתות (שם ז יט) • ענין שממה המה •

בתל • תתעלפנה הבתולות (עמוס ה יג) ותירוש ינובב בתלות (זכריה ט יז) : כמשמעו •

בתק • ובתקך בחרבותם (יהוקאל טז א) • פתרונו לפי ענינו •

בתר • ויבתר אותם בתוך ויתן איש בתרו (בראשית טו י) העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו (ירמיה לד יח) העוברים בין בתרי העגל (שם לד יט) • ענין גורי גורים המה : אמרו אנשי פתרון העגל אשר כרתו לשנים • איננו עגל כמשמעו עגל בן בקר, העמידו עגל מגזרת עגל סביב (מ"א ז כג) עגולת (שם ז לא) ונראה פתרון פעות בדיהם, אפס כה הוא פתרון הענין, וסוד מליצתו ודבר אותותיו, ומחקרי יסודתו, אבאר רזי מצפוניו במתק מלים • ואודיע עוד תעצומותיו על ספר, למען ישכילו נבוני צדק סוד אלהים לידעי שמו • דע כי זאת הברית עצומה מכל ברית, ופליאה מכל שבועה, כי יתר כל שבועות וחק כל ברית (טז) אשר בין איש ובין רעהו לא ישיגו לכח הברית הזאת, כי עלתה על כלם לגבהה למעלה • זאת אשר תקנו ראשוני דורות וקדמוני עתים במה יעמדו, כמו תשומת יד תחת ירך (ברא' כו ב), והקמת גל (שם לא מו) ושליפת נעל (רות ד ז) ונדר ואיסר (במד' לג) וזכרון השם [נו"לוב השבועה] (ש"א כה כו) וכה יעשה אלהים וכה יוסיף : לא כאלה אות הברית הזאת, כי זאת הברית אין כמוה ואין כתוקף מעוזה • כי היא ברית אלהינו אשר כרת [נאו"ל הגיד] מימי קדם ומשנים קדמוניות לאברהם אבינו [נו"ל אוהבו] במהוזה במראות הלילה • בנפול תרדמה על אנשים, וכה הוא ענין הברית הנאמנה אשר כרת אתו אלהים

המבאר

(טז) כלומר כל שבועה או ברית אשר יהיה מבלעדי הברית בין הבתרים אינם עולים למדרגת הברית הזאת •

מבדך (שם כב ו) • ודברה תורה בלשון כבוד •
 בדך אלהים ומת (איוב ב ט) בדך נבות אלהים
 ומלך (מ"א כא יג) והקרוב אליהם קח נא את
 ברכתי (בראשית לג יא) קח נא ברכה (מ"ב ה טו)
 הבה (סו) לי ברכה (שופט' א טו) • השלישי ברכות
 מים (קהלת ב ו) תעלת הברכה העליונה (ישעיה
 ז ג) •

ברם • ברם איתי אלה בשמיא (דניאל ב כח)
 ברם עיקר שרשוהי (שם ד יב) • וכל אך שבתורה
 כה הוא ברם בלשון ארמית •

ברק • מתחלק לב' מחלקות : האחד • ברק
 ברק ותפיצים (תלים קמד ו) ברק חניתך (חבקוק
 ג יא) האירו ברקיו תבל (תלי' צד ד) השני, את
 קוצי המדבר ואת הברקנים (שופטים ח ז) •

ברש • ברוש תדהר (ישעיה מא ט) ברושים
 משניר (יחזקאל כו ה) מיני ארזים הם •

ברת • רהיטנו ברותים (שיר א ז) ממיני
 ברושים הוא לפי ענינו (סו) •

בש • מתחלק לג' מחלקות • האחד, ובשו
 החזים (מיכה ג ז) ולא יתבששו (ברא' ב כה)
 והבשת אכלה את יגיע אבותינו (ירמ' ג כד) בשנה
 אפרים יקח (סח) • ויבש ישראל מעצתו (הושע
 י ו) והחזיקה במבשיו (דברים כה יא), השני,
 כי בשש משה (שמות לב א) ויחילו עד בוש
 (שופטים ג כה) מדוע בשש רכבו (שם ה כה)
 ענין איחור [נ"ה כמו אחר] • השלישי יבשו אפיקי
 מים (יואל א כ) הובשתי עץ לח (יהו' יז כד) ואת
 היבשה (יונה א ט) עד יבשת המים (בראשית ח
 ז) ענין חורב הם :

בשל • מתחלק לג' ענינים • האחד, ובשל
 מבשל במים (שמו' יב ט) אשר תבשלו בשלו (שם
 טז כג) ובשלו בהם (זכריה יד כא) • השני ובשלו
 הפסח באש (דה"ב לה יג) ובשלת ואכלת (דבר'
 טז ז) בשלם הבשר (מ"א יט כא) בשלו את הבשר
 הם צלי על גבי גחלים : השלישי, הבשילו אשכלתיה

כבר סגיד (ישע' א כה) וכברית מכנסים (מלא' ג
 ב) ודעת שפתי ברור מללו (אי' לג ג) אף ברי ישריה
 עב (שם לו יא) הברי שמים (סג) (ישעיה מז יג)
 הברו החצים (ירמיה נא יא) לחץ ברור (ישעיה
 מט ב) • הרביעי, ועם דות ברא מורדך (דניאל
 ד כט) יחלמו בניהם ירבו בבר (איוב לט ד) •
 ענין חוץ הם • החמישי, כהקיר בור מימיה (ירמ'
 ו ז) שתה מים מבוך (משלי ה טו), כמשמעו :
 הששי, ויתנו בברותי ראש (תה' סב כב) ואברה
 מידה (ש"ב יג ו) להברות את דוד (שם ג לה) ולא
 ברה אתם לחם (שם יב יז) ענין טעם ומאכל הם •
 והקרובים אליהם, צאן שש ברורות (נחמיה ה
 יח) בין שה בריה ובין שה רזה (יחזק' לד ד) איש
 בריא מאד (שופטים ג יז) ובריא אולם (תהל' עג
 ד) ענין שומן הם • השביעי, ברו לכם איש (ש"א יז
 ח) ובראת לך שם (יהושע יז טו) ויד ברא בראש
 דרך עיר ברא (סד) (יחזקאל כא כד) כלם הברורים
 (דה"א ט כב) וברוחי מכם (יחזקאל כ לה) ויתכן
 להיות מגזרתם כי לא לאדם הבירה (דה"א כט א)
 השמיני, בירניות (דה"ב יז יב) שר הבירה (נחמ'
 ז ב) ענין מגדלות המה •

ברא • ברא אלהים את השמים (בראשית א
 א) ואם בריאה יברא ה' (במדבר טז ל) •

ברד • בתוך הגרד (שמות ט כד) באבני
 הגרד (יהושע י יא) נפץ וזרם ואבן ברד (ישעיה ל
 ל) ברד כבד מאד (שמות ט יח) כמשמעם •
ברח • ברח דורי (שיר ח יד) ויברח יעקב
 (הושע יב יג) ואת כל מברחיו (סח) (יחזק' יז כא),
 ויברח הוא וכל אשר לו (בראשית לא כא) •

ברך • מתחלק לג' מחלקות • האחד, נברכה
 לפני ה' עושנו (תהלים צה ו) כי לי תכרע כל בוך
 (ישעיה מה כג) ויברך הגמלים (בראשית כד יא)
 מכרע על ברכיו (מ"א ח נד) ברכי כשלו מצום
 (תלים קט כד) : השני, אברכה את ה' (שם לר
 ב) הנה בוך לקחתי (במד' כג ד) את אשר תברך

המבאר

(סו) נפלא מאד כי בכל ההעתיקות כתוב תנ"ה תחת הבה •
 (סו) מלות לפי ענינו לא נמצאו בחר ההעתיקות והעירוני
 על זה כי תמיד כשיאמר המחבר לפי ענינו כונתו על מלה בודדת
 אשר לא תחפרש כי אם לפי הענין ואין לה דמיון בתורה • עיין
 בהקדמתנו מלת ענין •
 (סח) הפסוק הזה לא נמצא כי אם בנ"ה • ואיפשר שכאן
 מקומה, כי להלן בשרש ב שן אמר המחבר על מלת בשנה כי
 יתכן להיותה נ"ץ תוספת ע"ש •

(סג) ח"ל רש"י : יונתן תרגם כמו צופי שמיא דמיהו לברת
 כחמה ולברור מללו, וכן חברו מנחם עמחם מבררי הליכות
 המולות וכה פתרונו : יען אשר לא יוכלון הקוסמים לעמוד על
 דעת רנעי חיום ולילה עד ברור להם השמים לטהר, ונס מיכה
 אמר בנבואה חשכה להם מקסום, לימד כי ביום מחשך יחתמו
 הכוכבים ולא יוכלו לקסום עיין לעיל בשרש אבחת צד 13 •
 (סד) רש"י : ומנחם חברים כלם לשון ברירה כמו ברו לכם איש •
 (סח) רש"י : ומנחם חברים עם ברח דודי וכה פתרונו ואת כל
 הבורחים •

(י'רמיה י' ד) ובאחת יבערו ויכסלו (שם י' ד ח)
כי בער אנכי מאיש (משלי ל' ב) כי נבערו הרעים
(י'רמיה י' כא) •

בעת • בעותי אלוה יערכוני (איוב ו' ד) והמן
נבעת (אסתר ז' ו) לעת מרפא והנה בעתה (י'רמ'
ח טו) פלצות בעתתני (ישעיה כא ד) נחלי בליעל
יבעתני (ש"א כב ה) •

בץ • מתחלק לג' מחלקות : האחד מו • בוצ
וארגמן (אסתר א' ו) ותכריך בוצ וארגמן (שם ח
טו) : השני, בצאתיו וגבאיו (יחזק' מז יא) בלא
בצה (איוב ח יא) המבעו בבץ (י'רמיה לח כב)
השלישי, ביצי צפעוני (ישעיה נט ה) אפרחים
או ביצים (דב' כב ו) כמשמעו •

בצל • ואת הבצלים ואת השומים (במדבר
יא ה) כמשמעו •

בצע • מתחלק לב' מחלקות : האחד, בצע
אמרתו (איכה ב' יז) וידיו תבצענה (זכריה ד ט)
והיה כי יבצע אדני נט) (ישע' י' יב) בא קצץ אמת
בצעך (י'רמיה נא יג) תקות חנף כי יבצע (איוב
כו ה) מדלה יבצעני (ישע' לח יב) יתר ידו ויבצעני
(איוב ו ט) ובצעם בראש כלם (עמוס ט א) ובעד
השלח יפלו לא יבצעו (יואל ב ח) • השני בצע כסף
לא לקחו (שופטים ה יט) ומה בצע כי שמרנו
משמרתו (מלאכי ג יד) מה בצע בדמי (תהלים ל'
י) בעון בצעו (ישעיה נז יז) ובצע בך נאץ י"י
(תהלים י' ג) •

בצק • בצקת עפר למוצק (איוב לח לח)
ויאפו את הבצק (שמות יב לט) וישאו העם את
בצקו (שם יב לד) ורגלך לא בצקה וזה ארבעים
שנה (דברי' ח ד) ובצוק העתים ס) (דניאל ט כה) •
בצר • מתחלק לשלש סא) מחלקות • האחד
ולא יבצר ממך מזמרה (איוב מב ב) יבצר רוח
נגידים (תה' עו יג) ועתה לא יבצר מהם (ברא' יא
ו), השני ותחצו הבתים לבצר החומה (ישע' כב י'
ומבצר משגב המתך (שם כה יב) על דברי הבצרו'
(י'רמיה יד א) ובשנת בצרת (שם יז ח) ושית על

עפר בצר (איוב כב כד) והנמחנים אם במבצרים
(במד' יג יט) • השלישי והשיג לכם דיש את בציר
ובציר ישיג את זרע (ויקרא כו ה) כבוצר על
סלסלות (י'רמיה ו ט) אם בצרים באו לך (שם מט
ט) ענבי נזירך לא תבצר (ויקרא כה ה) •

בק • הבוק תבוק (ישע' כד ג) בוקה ומבוקה
ומבלקה (נחום ב יא) ונבקה רוח מצרים (ישעיה
יש ג) גפן בוקק ישראל (הושע י א) ויבקקו את
ארצה (י'רמ' נא ב) ובקתי את עצת יהודה וירושלם
(שם יש ו) ענין ריק המה •

בקע • בקע לגלגלת (שמות לח כו) ויבקע עצי
עולה (בראשית כב ג) ולא נבקע ענן תחתם (איוב
כו ח) ביצי צפעוני בקעו (ישעיה נט ה) ונבקיענה
אלינו (שם ז ו) או יבקע כשחר אורך (שם נח ח)
ויבקעו שלשת הגבורים (ש"ב כג טו) וימצאו בקעה
בארץ שנער (בראש' יא ב) בבקעה ובהר (דברים
ח ז) כנהמה בבקעה תרד (ישעיה סג יד)

בקר • מתחלק לג' מחלקות : האחד חדשים
לבקרים (איכה ג כג) לבקרים אצמית כל רשעי
ארץ (תלים כא ח) וירדו בם ישרים לבקר (שם
מט טו) : השני, בקר וצאן (ויקרא כו לב) גם
בקרכם קחו (שמות יב לב) בקר זבח השלמים
(במד' ז פח) כי בוקר אנכי ובולם שקמים (עמוס
ז יד) אם יחרוש בבקרים (שם ו יב) : השלישי
כבקרת רעה עדרו (יחז' לד יב) לא יבקר בין טוב
לרע (ויק' כו לג) ולבקר סב) בהיכלו (תלי' כו ד) די
יבקר בספר דכרניא (עזרא ד טו) בקרת תהיה (ויקר'
יש ד) •

בקש • בקשו את ה' (צפניה ב ג) בקשו
פניו (תה' קה ד) את פניך ה' אבקש (שם כו ח) •
בר • מתחלק לשמנה מחלקות : האחד, בר
ולחם ומזון (בראש' מה כג) לשבר בר (שם מב
ג) מנע בר (משלי יא כו) ונפתחה בר (עמוס ח
ה) • השני, מה ברי ומה בר בשני (משלי לא ב)
אנת ברה בלשאצר (דניאל ה כב) • השלישי, בר
לבב (תה' כד ד) ברה כחמה (שיר ו י) ואצרף

המבאר

כי ב"ת של ובצוק היא משרתית, ומה ענין בצק אל העתים.
סא) בכל ההעתיקות אין כאן רק שתי מחלקות • א' וב' אך
אחד הם, ותחת השלישי כתוב בם השני, רק בנ"ו לברה
נמצאו שלש מחלקות ונראים נכונים •
סב) רש"י : מנחם חבור עם לא יבקר אבל דונש פתרו לשון
בוקר •

נח) בנו"ל בא המחלקה הראשונה בסוף והיא בהם המחלקה
השלישית •
נט) בכל הנוסחאות נמצא י"י ואולי כן השתמשו הסופרים
העתיקים לכתוב י"י תחת אדני •
ס) הפסוק האחרון הנה נמצא בכל ההעתיקות אשר לפני
מלבד העתיקה המבורג, ובצדק חמה על זה ר' ישבב בהעתיקתו

יהיה נצה (ישעיה יח ה) יחמס כגפן בסרו (איוב
טו לג) האכל הבסר תקהינה שניו (ירמיה לא ל) •
ענין חומץ המה •

בע • מתחלק לג' מחלקות : האחד , יביע
אמר (תלים יט ג) תבענה שפתי (שם קיש קצא)
זכר רב מובך יביעו (שם קמה ז) הנה יביעון בפיהם
(שם נט ח) ותשבר כר על המבוע (קהלת יב ו)
מעין נבעי : השני , אם תבעיון בעיו (ישע' כא יב)
הו בעין עלה (דניאל ו ה) ויציבא אבעה מנה
(שם ז טז) נבעו מצפניו (עובדיה א ו) ענין בקשה
הם : השלישי , נבעה בחומה נשגבה (ישע' ל יג)
מים תבעה אש (שם סד א) יבאיש יביע שמן רוקה
(קהלת י א) • ענין יבאיש ויזהים ויפסיד •

בעד • וכפר בעדו ובעד ביתו (ויקרא טז ו)
ויסגר יי' בעדו (בראש' ז טז) ואחה יי' מגן בעדי
(תלים ג ד) •

בעט • וישמן ישרן ויבעט (דברים לב טו)
למה תבעטו בובחי (ש"א ב כט) •

בעל • מתחלק לענינים , בעלת בעל (ברא'
ד ג) כי יבעל בחור (ישעיה סב ה) כי יקח איש
אשה ובעלה (דברים כד א) ומגורתם בעלונו אדנים
זולתך (ישעיה כו יג) לא ישמא בעל בעמיו (ויקרא'
כא ד) בעל הבור (שמות כא לד) בעליו אין עמו
(שם כב יג) והם בעלי ברית אברם (בראש' יד יג)
ומגורת הבעל ענין אחרי בעל פעור (דברים ד ג)
לבעלים יזבחו (הושע יא ב) את הבעלים ואת
העשתרת (ש"א ז ד) •

בער • מתחלק לד' מחלקות : האחד , ובערת
הרע מקרבך (דברי' יז ז) ואתה תבער (שם מא ט)
ובערת אחרי בית ירבעם כאשר יבער הגלל (מ"א יד
י) בערתי הקדש (דברי' כו יג) ושבה והיתה לבער
(ישעיה ו יג) : השני • כי יבער איש ושלח את
בעירו ובער (שמות כב ד) המבער את הבערה
(שם כב ה) ויבער מגדיש ועד קמה (שופטים טו
ה) לא תבערו אש (שמות לה ג) : ענין דליקה
המה • השלישי , טענו את בעירכם (ברא' מה יז)
ותשת הערה ובערם (במד' ד יא) • הרביעי נז ,
בינו בערים בעם (תלים צד ח) נבער כל אדם

ממה אהרן (שמות ז יב) בלעני כתנין (ירמיה נא
לר) בעודה בכפו יבלענה (ישעיה כח ד) לבלע את
יונה (יונה ב א) • בליעה כמשמעה : השני , לא
השיב ידו מבלע (איכה ב ח) בלע אדני ולא חמל
(שם ב ב) ואם יבלענו ממקומו (איוב ח יח)
למה תבלע נחלת יי' (ש"ב ד יט) בלע ה' פלג
לשונם נה (תה' נה י) : השלישי , פן יבלע למלך
(ש"ב יז טז) אם אמר איש כי יבלע (איוב לו ד)
כבלע את הקדש (במדבר ד ד) • ענין כסות [נו"ל
כחד וכסות] המה •

בלק • הנה יי' בוקק הארץ ובולקה (ישעיה
כד א) בוקה ומבוקה ומבלקה (נחום ב יא) •
בם • אעלה על במתי עב (ישעיה יד יד) על
במותימו תדרוך (דב' לג כט) רק הבמות לא סרו
(מ"ב יב ד) • ענין גב וגובה הם •

בן • מתחלק לחמש מחלקות : האחד , בן
או בוז (שופטים יא לד) בנים ובנות (בר' ה ד)
לבני לאשה (מ"ב יד ט) אשר בנינו כנשיעים (תה'
קמד יב) • השני , בן בליעל (ש"א כה יז) כי בן
מות הוא (שם כ לא) היה לי לבן חיל (שם יח יז)
והיה אם בן הכות הרשע (דבר' כה ב) • השלישי
מדשתי ובן גרני (ישע' כא י) לא יבריחנו בן קשת
(איוב מא ד) בני אשפתו (איכה ג יג) • הרביעי , עת
לבנות (קה' ג ג) הבונה בשמים מעלותו (עמו' טו ו)
הוא יבננו ויטללנו (נחמ' ג טו) אבן מאסו הבונים
(תלי' קיח כב) החמישי , רוח חכמה ובינה (ישע'
יא ב) וירא און ולא יתבונן (איוב יא יא) בינה הגיגי
(תלים ה ב) להבין אמרי בינה (משלי א ב) •

בנס • מלכא בנס וקצף (דניאל ב יב) •
פתרונו לפי ענינו עצב וקצף •

בס • בוססו מקדשך (ישעיה סג יח) בוסים
בשיט חוצות במלחמה (זכ' י ה) מתבוססת בדמך
(יחזקאל טז ו) כפגד מובס (ישעיה יד יט) על הרי
אבוסנו (שם יד כה) נבוס קמינו (תה' מד ו) והוא
יבוס צרינו (שם ס יד) כי יום מהומה ומבוסה
ומבוכה (ישעיה כב ה) נפש שבעה תבוס נפת
(משלי כז ז) •

בסר • אכלו בסר (ירמיה לא כט) ובסר גמל

המבאר

נז) בנלו"א אין לשרש בער מחלקה רביעית ונכללה במחלקה
השלישית , וגם בראש הסימן לא נזכרו כי אם שלשה מחלקות •

נה) רש"י : בלע כמו השיב ידו מבלע כן פתר מנחם •
טז) רש"י : ומנחם פתר יביע לשון מעין טבע •

בטח • מבטח כל קצוי ארץ (תהלים סה ו)
בטחו בד' עדי עד (ישע' כו ד) יבטח כי יגיד ירדן
(איוב מ כג) •

בטל • ובטלו חטאות (קהלת יב ג) ובטלו
המו באדרע וחיל (עזרא ד כג) והות בטלא (שם
ד כד) •

בטן • מתחלק לב' מחלקות : האחד, מבטן
מי יצא הקרח (איוב לח כט) מלעמת הבטן (מ"א
ז כ) בבטן המלאה (קהלת יא ה) בשנך ערמת
חמים (שיר ז ג) • השני, בטנים ושקדים (ברא'
מג יא) •

בין • ביני ובין בני ישראל (שמות לא יז) בין
בית אל ובין העי (בראש' יג ג) איש הבנים (ש"א
יז כג) • בין שתי המערכות היה עומד •

בך • מתחלק לב' מחלקות : האחד, מבכי
נהרות (איוב כח יא) עד נבכי ים (שם לח טז)
בעמק הבכא (תהלים פד ז) נבכי עררי בקר (יואל
א יח) עתה תהיה מבוכתם (מיכה ז ד) והעיר שושן
נבוכה (אסתר ג טז) ויתאבכו גאות עשן (ישעיה
ט ז) : ענין הנעה המה • השני, בכי תמרורים
(ירמיה לא טז) בכה רבבכה בלילה (איכה א ב)
ויבך אתו אביו (בראשית לו לה) בכה לא תבכה
חנון יחנך (ישעיה ל יט) כמשמעם •

בכר • מתחלק לב' מחלקות : האחד, בכרה
קלה משרכת דרכיה (ירמיה ב כג) בכרי מדין ועיפה
(ישע' ס ו) : השני, בכור שורו (דברי' לג יז) לא
יוכל לבכר (שם כא טז) צרה כמבכירה (ירמיה ד
לא) לחדשיו יבכר (יחזקאל מז יב) יאכל בדיו בכור
מות (איוב יח ג) מנחת בכורים לי"י (ויק' ב יד) •
בל • מתחלק לי"א מחלקות : האחד, ובל
יאמר שכן חליתי (ישעיה לג כד) בל תלך בו אני
שיש (שם לג כא) טובתי בל עליך (תהלים טז ב)
בל יחזקו כן תרנבם (ישעיה לג כג) ואתה חשקת
נפשי משחת בלי (שם לח יז) בלי משיח בשמן
(ש"ב א כא) לשון לא המה : השני, ועל דניאל
שם בל לשיובותה (רנ"ו ו טז) נראית תיבה הפוכה
נחן לב להצילו (ג) • השלישי, כרע בל (ישע' מו
א) ופקדתי על בל בבבל (ירמיה נא מד) שם סמל

הם : הרביעי, בלולה בשמן (ויקרא ב ה) בלול
בשמן (שמות כט מ) בלתי בשמן רענן (תל' צב
יא) ענין רטיבה הוא, ויתכן להיות מגורתם תבלל
בעינו (ויקרא כא ד) הוא רטיבת הראש היורדת
לעינים : החמישי, כי בול הרים ישאו לו (איוב
מ ד) וארצנו תתן יבולה (תהלים פה יג) לבול עץ
אסגוד (ישעיה מד יט) בירח בול (מ"א ו לח) •
ויתכן להיות מגורת בלולה בשמן (ויקרא ז י) •
הששי, תבל עשו (שם כ יב) ואפי על תבליתם
(ישעיה י כה) ואמר לבלה נאפים (יחזקאל כג מג)
אפרים בעמים הוא יתבולל (ישעיה ז ח) ענין קדש
הם • וענין לבלה נאפים לקדש נאופים • וענין אפרים
בעמי' הוא יתבולל, יתערב בגוים ויתקדש בשומאמתם
וישמא בערות נאופים : השביעי, ויבל לחמורים
(שופ' יט כא) יגעה שור על בלילו (איוב ו ה) בשדה
בלילו יקצרו (שם כד ו) בליל חמיץ יאכלו (ישעיה
ל כד) ענין מספוא הם • השמיני, אחרי בלתי (ברא'
יח יב) וצורם לבלות שאול (תהלים מט טז) כבגד
תבלה (ישעיה נא ו) ומעשה ידיהם יבלו בחירי
(שם סה כב) ועלהו לא יבול (תהלים א ד) נבל
תבל (שמות יח יח) בלויי הסחבורת (ירמיה לח
יא) • התשיעי, ונבלה שם שפתם (בראש' יא ז)
בלל ה' שפת כל הארץ (שם יא ט) • העשירי,
יובל שי (ישעיה יח ז) יובלון מנחתי (צפניה ג י)
תובלנה בשמחות וגיל (תה' מה טז) והוא לקברות
יובל (איוב כא לב) מי יובילני עיר מצור (תלים ס
יא) • העשתי עשרה, מנדה בלו והלך (עזרא ד
יג) ענין עונש ומם הם •

בלג • מבליגיתי עלי יגון (ירמ' ח יח) המבליג
שר על עו (עמוס ה ט) השע ממני ואבליגה (תה'
למ' יד) • ענין מאמץ [נו"ל תוקף] המה כמשמעו •
בלם • במתג ורסן עדיו לבלום (תהלים
לב ט) תלה ארץ על בלימה (איוב כו ז), ענין
תוכן הם •

בלס • כי בוקר אנכי ובולם שקמים (עמוס ז
יד) • פתרונו כפי ענינו, נוער עצי יער ועלי
שיחים •

בלע • מתחלק לג' ענינים : האחד, ויבלע

המבאר

פתרון תולה ארץ על בלימה תולה ארץ על מישור ונגזר לדעתו
מן במתג ורסן עדיו לבלום • כי המתג והרסן והחזק יישירו הפרד
הסוס כמלמד הבקר ודרך לצמרים

נגזר הפירוש הזה לא נמצא כי אם בהעתיקת לונדון •
נד' רש"י : ומנחם חבר לבלום וכן על בלימה לשון
תוכן ע"כ • אמנם מנחם עצמו לעיל בפירוש אראל אמר כי

בת עין (תהלים יז ה) יתכן להיות מגזרת מבית ומחוץ (ברא' ו יד) • הוא האישון שבתוך העין • ויתכן להיות אישון שחרות עין התיכונית ויהיה מגזרת באישון חשך (משלי ד ד) •

בג • מפת בג המלך (דניאל א ה) ואכלו פת בגו (שם יא כו) •

בגד • מתחלק לב' מחלקות : האחד, ובגד בוגדים בגדו (ישעיה כד טז) לא ימשל למכרה בבגדו בזה (שמורת כא ח) וסלף בוגדים ישדם (משלי יא ג) ויאמר בגדתם (ש"א יד לג) כן בגדתם בי (ירמ' ג ד) ידעתי בגוד תבגוד (ישעי' מח ח) : השני, בבגד צמר או בבגד פשתים (ויק' יג טז) קציעות כל בגדותיך (תלים מה ט) בגדים כמשמעו •

בד • מתחלק לששדה ענינים : האחד, בד בבר יהיה (שמו' ל לר) ענינו מדה במדה, בשוה : השני, בדר ינחנו (דברי' לב יב) בדר ישב (ויקרא יג טז) יחידיו ישובה בדר (איכה א א) : השלישי, פרא בודד לו (הושע ח ט) כצפור בודד על גג (תלים קב ח) ואין בודד במועדיו (ישעיה יד לא) ענין רץ ונס : הרביעי, ועשית בדים למונח (שמו' כו ו) ועשית בדי עצי שמים (שם כה יג) והובא את בדיו (שם כו ז) ותעש בדים ותשלח פארות (יחזקאל יז ו) : החמישי, בדיך מתים יחרישו (איוב יא ג) לא אחריש בדיו (שם מא ד) אשר בדא מלבו (מ"א יב לג) כי מלבך אתה בודאם (נחמיה ו ח) מפר אתות בדים (ישעיה מד כה) חרב אל הבדים (ירמיה נ לו) : הששי, כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד (ויקרא טז ד) מדו בד (שם ו ג) בגדי פשתים המה •

בדל • מתחלק לב' מחלקות : האחד, או בדל און (עמוס ג יב) להבדיל בין הקדש (יחזק' מב ד) הבודל יבדילני ה' מעל עמו (ישע' נו ג) : השני האבן הבדיל (זכריה ד י) את הבדיל ואת העפרת (במדבר לא כב) ואסירה כל בדיליך (ישע' א כה) וברזל ועפרת וברזל (יחזקאל כב ד) •

בדולח • ועינו כעין הבדולח (במדבר יא ז) פתרונו כפי ענינו מאבני השדה :

בדק • לחזק את בדי הבית (מ"ב כב ה) • פתרונו לפי ענינו, תיקון צרכי הבית •

בדר • אתרו עפיה וברו אנבה (דניאל ד יא)

ענין נפץ הוא •

בהט • בהט ושב (אסתר א ו) מרצפת אבני יקרה היא •

בהל • נבהלה מאד (תהלים ו ד) וידי עם הארץ תבהלנה (יחזקאל ז כג) כי כלה אך נבהלה (צפניה א יח) •

בהן • על בהן ידו הימנית (ויקרא ח כג), בהנות ידיהם ורגליהם (שופטים א ז) ויקצצו את בהנות (שם א ו) אצבעות היד והרגל הם •

בהק • בהק הוא פורח בעור (ויקרא יג לט) כמשמעו •

בהר • בהרת בהרת לבנת (ויקרא יג לח) • בהיר הוא בשחקים (איוב לו כא) •

בז • מתחלק לב' מחלקות : האחד, בז לדבר יחבל לו (משלי יג יג) כי דבר ה' בזה (במ' טו לא) בזה לך לעגה לך (מ"ב יט כא) נבזה בעיניו (תה' טו ד) ובזי יקלו (ש"א ב ל) • השני, בזו איש לו (במדבר לא נג) בזו בו (ישעיה לג כג) חש בו (שם ח א) ובבזה לא שלחו את ידם (אסתר ט י) ענין שלל המה •

בזר • בזר עמים קרבות יחפצו (תה' סח לא) ורכוש לכם יבזור (דניאל יא כד) כמו יפור •

בחל • וגם נפשי בחלה בי (זכרי' יא ח) • פתרונו כפי ענינו כמו חלטה בי •

בחן • מתחלק לב' מחלקות : האחד, בחון נתתיך בעמי (ירמיה ו כו) בחנני ה' ונסני (תהלים כו ב) ה' צדיק יבחן (שם יא ה) ובחנתך כבחן את הזהב (זכריה יג ט) • השני, עפל ובחן (ישע' לב יד) הקימו בחוניו עוררו ארמונותיה (שם כג יג) •

בחר • מתחלק לב' ענינים : האחד, בחירי רצתה נפשי (ישעיה מב א) בגבעת שאול בחיר ה' (ש"ב כא ו) כי יעקב בחר לו יח (תהלים קלה ד) • השני, בחוריו אכלה אש (תהלים עח סג) בחורים טחון נשאו (איכה ה יג) זקן בחור ובתולה (יחזקאל ט ו) •

בט • מתחלק לב' מחלקות : האחד, לא הביש און (במדב' כג כא) הנה כה מבשנו (ישע' ד ו) מכוש מבטם (שם ד ה) ונבט לארץ (שם ה ל) ענין ראייה המה : השני, יש בוטה כמדקרות חרב (משלי יב יח) לבטא בשפתים (ויקרא ה ד) מבטא שפתים (במדבר ל ז) ענין מלל המה •

ופתרון ואנכי תרגלתי לאפרי' קחם על זרועתיו (הוש' יג ג) כה הוא, אמר אלהים מרוב ידידתו לישראל שפחתי ורבייתי אותם כאשר יגדל האומן את היונק בהשתעשעו עמו בלמדו אותו לפסוע מצעד בקחתו אותו על זרעותיו משתעשעו ומיישבו עד אשר תחזקנה רגליו, והם לא השכילו ולא ידעו כי רפאתים:

בא . מתחלק לב' ענינים: האחד בא גר (בראשית ל יא) וגדעון בא (שופטים ו יט) לא בא בן ישי (ש"א ד כו) "על כן לא בא (שם ד כט): השני, והבאתי השמש בצהרים (עמוס ה ט) ארץ מבוא השמש (דברים יא ל) בא שמשדה (ירמ' לו ט) ולא אץ לבוא (יהושע י יג) השלישי והבאת את הבדים (שמות כה יד) הבא נא ידך בחיקך (שם ד ו) והובא את בדיו (שם כו ז) כי הובאו בית יוסף (בראשית מג יח) הרביעי בא אל אשת אחיך ויבם אותה (שם לח ה) בוא אל פלגשי אביך (ש"ב טו כא) ויבא אליה ותהר לו (בראשית לח יח) בא נא אל שפחתי (שם טו ב) יסוד אחד לכולם.

באר . מתחלק לב' מחלקות: האחד, עלי באר ענו לה (במדבר כא יז) באר חפרוה שרים (שם כא יח) באר מים חיים (בראשית כו יט) כמשמעו: השני הואיל משה באר (דברים א ה) באר היטב (שם כו ח) ענין פירוש הם.

באש . מתחלק לב' מחלקות: האחד באש מחניכם (עמוס ד י) זבובי מות יבאיש יביע (קהלת י א) הבאישו נמקו (תלים לח ו) אשר הבאשתם את ריחננו (שמות ה כא) ותבאש הארץ (שמות ח י) השני תחת שערה באשה (איוב לא מ) ויעש באשים (ישעיה ה ב) ענין קוצים הם.

בב . שמרני כאישון בת עין (תהלים יז ח) אל תדם בת עינך (איכה ב יח) בבת עינו (זכריה ב יב) נשקפה ותיבב (שופטים ה כח) נראים שלשתם ענין אחד . ויתכן להיות ותיבב מגורת ניב שפתים (ישע' נו יט) ויכל מהתנבות (ש"א י יג) והתנבית (שם שם ו) פתרון ותיבב נוטה הנה והנה.

בבת . נוגע בבבת עינו (זכריה ב יב) כאישון

מן כרת שרך (יחזקאל טו ד), הררי עד (חבקוק ג ו) מן הרי בגלבע (ש"א א כא), עממך (שופ' ה יד) מן עמך . לבב מן חכם לב . וכהנה רבות ומעוטים יורה על רובם . וכה מקרה קשני המלים גם המה יכפלו על [נו"ל לפי] מיעוש אותיותיהם . כאלה: ציץ מנצנים וציץ מנצה . הה מנהי . תת ממתן . והמלים אשר הם עדופי אות משתי קצותיהם יש מלה סרוחת אות בתחלתה ויש באחריתה . ואלה מקצת המלים הנחתמים (ב) בעודף: גם משלשם (בראשית לא ה) על ששם יעטה (ויקרא יג מה), ריקם שלחתי (בראש' לא מב), רוח עושים (ישעיה יט יד), דק מחספס (שמות טו יד), ושתי שרשרת (שם כה יד): שְׁלֹשׁ משלש . שפם משפה . ריקם מִרְקָה . עושים מעוה . מחספס מחשף . שרשרת משרש . וכמקרה הוה יקרה לנו"ן, ישנו [נו"ל יש נו"ן] משרת המלים בתחלתה וישנו [נו"ל ויש נון] סרוח באחריתה ולא יקרה כן ליתר האותיות . ואלה מקצתם: כי כל סאון סאן ברעש (ישעיה ט ד) נודע כי סאון מגורת סאן הוא ויסודת שניהם מגורת סאה, סאתים, סאים, אך יתכן להיות שקלת סאון, כשאון משאה . כגאון מגאה . וכעשרון ממעשר, וכעצבון מעצב, וזכרון מזכר, ושברון משבר, וחשבון מחשב, והגיון מהגה, וחביון מחביי . ופדיון מפרות, וחזיון ממחזה, וכהנה רבות בתורה, הנה כן תוכן סאון וכזה משפטו, אבל סֵאֵן נראה הנון אחוז במלה כיתר האותיות הנכתבים בה . וכמהו אהל בל יצען (ישע' לג ד) אין לנון מפעל כל דבר הלא הוא מגורת צועה מהר צעה להפתח (שם נא יד), ושלחתי לו צעים וצעהו (ירמיה מח יב) . וכמהו ישורן (דברים לג ה), מעוניה (ישעיה כג יא) . ונצנים (שיר ב יב) וכנעניה (ישעיה כג ח) . וצקון לחש (שם כו טו) וכאלה הרבה .

ואלה מקצת המלים עדופי אות למבראשונה, את אזכרתה (ויקרא ב ב) מזכר, שלהבת (יחזק' כא ג) מלהבה, ואנכי תרגלתי (הושע יא ג) מרגל, ואפרחיו יעלעו דם (איוב לט ל) מילע קרש (משלי ד כה) . הנה לקחתי (ישעיה נא כב) ממקח .

המבאר

(ב) נ"ה הנחת מ"ם, ויתכן לקיים גם גרסא הזאת . כי מיד אחר זה יאמר המחבר וכמקרה הוה יקרה לנון .

המלה ולא יותר מהאותיות עד אחד * וכמקרה
הזה יקרה ליתר המלים העליונים האלה * ונמצאו
בלי יסוד ובלי עקר אחוז אשר לא ימוש * עד הנה
משפט יסודות המלים ומדת מחברתם וקצב
אותיותם *

אלה המלים הנכפלים לששת מראותם למיני
מהלקותם אך המלים הנכפלים בד בבד אשר יחצו
לשנים אלה הם: גלגליו כסופה (ישעיה ה כח) ויגל
את האבן (בראשית כש י) * והרהרין על משכבי
(דני' ד ב) הרו והגו מלב (ישע' נט יג) ותתחלחל
המלכה (אסתר ד ד) מפניו יחילו עמים (יואל ב
ו) * הנה ה' משלשלך (ישע' כב יז) והטלתי אותך
(ירמיה כב כו) * וחתחתים בדרך (קהלת יב ה)
החתת כיום מדין (ישעיה ט ג) * בחרחר ובחרב
(דברים כח כב) ועצמי חרדה (איוב ל ל) נלאתי
כלכל (ירמיה ד ט) מבילתי יכלת (במדבר יד טז)
ויתמרמר אליו (דניאל ח ז) שמי לך תמרורים
(ירמיה לא כא) * ביום נסעך תשגשגי (ישעיה יז
יא) ישגה אחו בלי מים (איוב ח יא) * כבוצר על
סלסלות (ירמיה ו ט) סל המצות (ויקרא ח ב)
סלי חרי (בראש' מ טז) * סלסלה ותרוממך (משלי
ד ח) סלו לרכב (תלים סח ה) * לא פנים קלקל
(קהלת י י) נחשת קלל (יחזקאל א ז) * וכתבת
קעקע (ויקרא יט כח) והוקע אותם (במד' כה ד) *
ישתקשקון ברחבות (נחום ב ה) בעיר ישקו (יואל
ב ט) * ואשתעשע במצותיך (תחלים קיש מז)
ואשעה בחקך (שם קיש קיז) * זבחי הבהבי (הושע
ח יג) הבה לי בנים (בראשית ל א) * קוצותיו
תלתלים (שיר ה יא) גבה ותלול (יחזקאל יז כב) *
מעשה תעתעים (ירמיה י טו) לדבר אל ה' תועה
(ישעיה לב ו) * גרגרים בראש אמיר (שם יז ו)
עשרים גרה (שמות ל יג) * כמתלהלה הירה זקים
(משלי כו יח) ותלה ארץ מצרים (בראש' מז יג) *
שלו הייתי ויפרפרני (איוב טז יב) אתה פוררת
(תלים עד יג) * ואחוז בערפי ויפצפצני (איוב טז יב)
ונפץ את עולליך (תלים קלו ט) * והשביע בצחצחות
(ישעיה נח יא) והמונו צחה צמא (שם ה יג) *
מעשה צעצעים (דה"ב ג י) היציע התחתנה

(מ"א ו ו) * בסאסאה (ישעיה כו ח) כי כל סאון
(שם ט ד) * ערער תתערער (ירמיה נא נח) ערו
ערו עד היסוד בה (תלים קלו ז) * לעפעפי תנומה
(שם קלב ד) התעיף עיניך בו ואיננו (משלי כג ה)
צלצל כנפים (ישעיה יח א) תצלנה שתי אוניו
(מ"ב כא יב) * ובכרכרות (ישעיה סו ד) שלחו
כר מושל ארץ (שם טז א) *

וגם אלה המלים הנכפלים כמוהם מבלעדי
מראשותי המלים הנותרים על החלקים אשר יחצו
לשנים: והאספסף (במדבר יא יד) * חברברתיו
(ירמיה יג כג) * שחרחרת (שיר א ו) * התמהמהו
(ישע' כש ט) * בחלקלקות (דני' יא כא) * בשפרפרא
(שם ו ד) * הפכפך (משלי כא ח) * סחרחר
(תלים לח יא) * אבעבעת (שמות ט ט) * ירקרקת
או אדמדמת (ויקרא יד לו) * לחפרפרות (ישעיה
ב ד) * פתלתל (דברים ל"ב ה) * עקלקלותם
(תלים קכה ה) * שעשנו (ויקרא יט יט) * ויתכן
להיות מגזרתם נא פקח קוח (ישעיה סא א) נמצאת
זאת המלה מחולקת לשני מלין, אבל לפי ענין קו
הלשון ומראה הפתרון ופשר משפט ענינה נראה
מלה אחת כיתר המלים החמישיים האלה * מדה
אחת וקצב אחד להם *

ואלה המלי' אשר יכפלו מראשותיהם לאותיותיה'
כאשר יכפלו באחרית המלים, ואלה אינם נאחזים
ביסודות המלים כי אם על ידי כפל כאלה; למשפת
(דברים ו ח) מן והטף אל דרום (יחזקאל כא ב) *
פיפיות (ישעיה מא טו) מגזרת פה אל פה (במד'
יב ה) * ושאשאתיך (יחזק' לש ב) מגזרת השיאני
(בראשית ג יג) * קיקלון (חבקוק ב טז) מגזרת
קלון (שם) * יעערו (ישעיה טו ה) מגזרת יערו
(ירמיה ג מא) * ששור (שם כב יד) מגזרת ותשרי
(שם נו ט) לשון משיחה ומרקחה * בנת (זכריה
ב יב) מן בת עין (תלים יז ח) * ככה (שמות יב יא)
מן כה אמר * וכה יקרה לרוב האלפין בתחלת המלים
והנם כתובים במחברת אל"ף *

וגם אלה מקצת המלים אשר יכפלו אחרוני
אותיותיהם; סובב, חוגג, נודד, צרר, שרר,
בזז, גזז, סורר: חוגג מן חג * גזז מן גז * שררך

המבאר

עשר יתכן כמזכר כן לסבת מלת פקח קוח שאיננה ודאית מענינם
אצל המחבר ובנ"א נמצא בתוכם גם מלת חמר מר ו' *

נא כלומר ממשקלם, ומכאן נראה כי מספר מלים החמישיים
אשר הוזכר המחבר לעיל צד 59 הוא ששה עשר, ונ"ה חמשה

ממזרח (ישעיה מא ב) מים קרים (ירמיה יח יד)
מימינו בכסף שתינו (איכה ה ד) מי הים (תלים
לג ז) • וכמו השחר (בראשית יט טו) כמוני כמוך
(מ"א כב ד) • כמוהם יהיו (תלים קטו ח) • מה
נאמר לו (איוב לו יט) מה תתן לי (ברא' לח טו)
במה אדע (שם טו ח) למה תעשה כה לעבדך
(שמות ה טו) למה הרעת (במדבר יא יא) כמה
ימי עבדך (תהלים קיט פד) כמה ימי שני חייך
(בראשית מז ח) •

נ • ולא תונו איש את עמיתו (ויקרא כה יז)
ואיש לא הונה (יחזקאל יח טו) להונתם (שם טו
יח) ואחריתו יהיה מנון (משלי כט כא) •
ס • מסה ומריבה (שמות יז ז) כיום מסה
במדבר (תלים צה ח) המסת הנדלת (במדבר ז
יט) והאלהים נסה את אברהם (בראשית כב א) •
ע • לעי השדה (מיכה א ו) מעי מפלה (ישע'
יז א) אך לא בעי ישלח יד (איוב ל כד) ויעה
ברד (ישעיה כח יז) •

פ • פה אל פה (במדבר יב ח) כי פי המדבר
אליכם (בראשית מה יב) ולה שני פיות (שופט'
ג טו) לפי חרב (בראשית לד כו) לפי רב השנים
(ויקרא כה טו) כפי עבדתם (במדבר ז ז) הן
אני כפיך לאל (איוב לג ו) לפיהן ישיב גאלתו (ויקרא'
כה נא) ולפי העלות הענן (במדבר ט יז) •

צ • אנשי מצותך (ישעיה מא יב) אוהב מצה
(משלי יז יט) אשר הצו (במדבר כו ט) בהצתם
על ה' (במדבר כו ט) עברים נצים (שמות ב יג)
ויצץ ציץ (במד' יז כג) הנצנים נראו בארץ (שיר
ב יב) עלתה נצה (בראשית מ י) כציץ יצא וימל
(איוב יד ב) תנו ציץ למואב (ירמיה מח ט) כי
נצא חצא (שם) מראתו בנצתה (ויקרא א טו)
מלא הנוצה (יחזקאל יז ג) כי נצו גם נעו (איכה
ד טו) •

ק • שתו ושכרו וקיו (ירמיה כה כו) כאשר קאה
(ויקרא יח כח) •

ר • הורני לחומר (איוב ל יט) או ירה יירה
(שמות יט יג) ויורו המורים (ש"ב יא כד) צדה
אורה (ש"א ד ד) ולא יורה שם חץ (מ"ב יט

לב) לירות במו אופל (תלים יא ב) כמתלהלה הירה
זקים (משלי כו יח) הורני ואני אחריש (איוב ו
כד) ולהורת נתן בלבו (שמות לה לד) ונביא מורה
שקר (ישעיה ט יד) הורני ה' דרכך (תהלים כו
יא) לא יכנף עוד מוריד (ישעיה ל ד) יורה ומלקוש
(דברים יא יד) את המורה לצדקה (יואל ב כג)
עד יבא ויורה צדק (הושע יב) כוסי ריזה (תלים
כג ה) •

ש • כי השה אלוה חכמה (איוב לט יז) כי ישה
לך אלוה מעונך (שם יא ו) • נשיתי טובה (איכה
ג יז) ישראל לא תנשני (ישעיה מד כא) צור ילדך
תשי (דברים לב יח) • לא ישיא אויב בו (תלים פט
כג) כי תשה ברעך משאת מאומה (דברים כד י)
לא נשיתי ולא נשו בו (ירמיה טו י) •

ת • תהותהו על איש (תהלים סב ד) התיו
לאכלה (ירמיה יב ט) • לתת להם (שמות ו ד) תן
להם (תלים כח ד) ויתן להם (בראשית מה כא)
מתת אלהים היא (קהלת ג יג) •

ואלה המלים אשר יקומון בלי יסוד באסוף
האותיו' לפי ניב המדבר והיו למבטא אשר בהתקבצ'
נעשו מלה ובהתפורם * יצאו במלאכת מחשבת, כי
המלה תקבצם והמלאכה תפורם • כי אמנם בעוד
האותיות מלה יש למו מראה • ובעת נהפך [נוו"ה
צרפך] מעבריהם איש לעברו יפנו ולא נותר גם
אות, ואלה הם; הם, המה, לי, לכם, לנו,
למו, להם, בי, בהם, בכם, במו, בהם, בהן •
בהנה, בהמה, כהם, כהנה, כה תעשה להם
לצרפם • באמריך להם, לכם, נמצא מפעל הלמד
מוסב לדבר י, אך מחולק לענינים ומוכן [נ"ב
זמובן] לפתרונות; המראה האחד כאלה • לצדיק
ולרשע לשוב ולטהור ולשמא (קהל' ט ב) • המראה
השני, האתם תריבון לבעל (שופטים ו לא) אם
לאל תריבון (איוב יג ח) • המראה השלישי, וימת
לבו בקרבו והוא היה לאבן (ש"א כה לו) יחשב
לתנן ברזל (איוב מא יט) • ויש ללמ"ד פנים אחרים
מלבד אלה • הן נמצא מפעל הלמד הנכתב בלהם
מוסב לדבר ושארית האותיות עשוין ללשון רבוי
כיתר המלים • ע"כ נשבתו האותיות ונסתר בנין

המבאר

המחברת צד ה' במעלות הלמ"ד, ועוד בשרש אבל צד 13 •
(* בכל הניסוחאות מלבד דהמבורג כתוב ובה בקרס •

נ) פי' הלמ"ד בא כאחד שאר אותיות השמוש של בכל"ם
לחורות על מצב הדבר, והוא על אופנים שונים, עיין בהקדמת

מלכי צבאות ידון ידון (תלים סח יג) אדדה כל שנותי (ישע' לח טו) נעונד (ברא' ד יב) וידד כחזיון לילה (איוב ד ח) דודי לי ואני לו (שיר ב טו) מה ידירות משכנותיך (תלים פד ב) אדדה עד בית אלהים (שם מב ה) נצבו כמו נד נוזלים (שמות טו ח) קמו נד אחד (יהושע ג טו) ויעמדו נד אחד (שם ג יג) ואעמידה שתי תודות גדולת (נחמיה יב לא) והתודה השנית ההולכת למואל (שם יב לח) לירות את קרנות הגוים (זכריה ב ד) וידו אבן בי (איכה ג נג) גמול ידו הדה (ישעיה יא ח) •

ה • ונהה נהי נהיה (מיכה ב ד) אל יודעי נהי (עמוס ה טו) ונשאו עליך בניהם קינה (יחזקאל כו לב) הוי אשור שבש אפי (ישעיה י ה) ובכל חוצות יאמרו הו הו (עמוס ה טו) הה ליום (יחזקאל ל ב) אהה אדני אלהים (יהושע ז ז) וינהו כל בית ישראל (ש"א ז ב) לא נה בהם (יחזקאל ז יא) קינים והגה והי (שם ב י) •

ז • והוה הכהן באצבעו (ויקרא יד כו) ומודה מי הנדה (במדבר יט כא) והוית על אהרן (שמות כט בא) כן יזה גוים (ישעיה נב טו) ויו ממנו (ויקרא ח יא) •

ח • די הוה צבא הוה מחא (דניאל ה יט) ויחי עוד לנצח (תלים מט י) •

ט • להטות מששט גבר (איכה ג לה) נשיתי לבי לעשות חקך (תלים קיש קיב) הש אונך (שם יז ו) לא תטה משפט (שמות כג ו) והמטים עקלקלותם (תלים קכה ה) כנחלים נשיו (במדבר כד ו) נטה את משך (שמות ח יב) נטה שמים לבדו (איוב ט ח) •

כ • והכית בצור (שמות יז ו) והך את עפר הארץ (שם ח יב) להכות בחנית • • • ויך בהם מכה גדולה (ש"א יט ח) ולהכות באגרוף רשע (ישעיה נח ד) יך ויחבשנו (הושע ו א) •

ל • הליל ברוש (זכריה יא ב) קול יללת הרעים (שם יא ג) הרה ללת סט (ש"א ד יט) והלילו (ירמיה ד ח) •

מ • מי ומי ההלכים (שמות י ח) מי העיר

מכל קנין סו) , כי אם מלים במנין ? אבל פני אלהינו לחלות להטות לבב המבקש לנתיב יושר להשיג נכונה •

ואלה קצות המלים הרביעיים •

רשפ בשרי מנוער (איוב לג כה) זרזף ארץ (תלים עב ו) פתגם (קהלת ח יא) רפסדות על ים יפו (דה"ב ב טו) שלהבת יה (שיר ח ו) שלאנן (איוב כא כג) פתאום (במדבר ו ט) פתגם (קהלת ח יא) זלעפה (תלים קיש נג) הפרתמים (אסתר א ג) חרצובות (תלים עג ד) סמדר (שיר ב יג) חלמיש (תלים קיד ח) כרכב (שמות כו ה) עשתרות צאנך (דברים כח ד) • וכאלה יש בלשון עברית מעט מזער מלים רביעיים •

ואלה מקצת המלים השלישיים •

אזר , בחן , גדע , דרש , הרס , זרע , חשף , שרף • שלשתם עקר המה •

ואלה מקצת המלים השניים •

אץ , בר , גש , דש , הס , זח , חל , טע , יף , כל , לא יסורו שניהם מהמלים כי יסוד המה •

ואלה מקצת המלים האחרים •

ב • שמרני כאישון בת עין (תהלים יז ח) אל תרום בת עינך (איכה ב יח) בעד החלון נשקפה וחיבב סו) (שופ' ה כח) נוגע בבבת עינו (זכריה ב יב) •

ג • בתוליה נוגות סט) (איכה א ד) • כי ה' הונה (שם א ה) עד אנה תוגיון נפשי (איוב יט ב) ונסו יגון ואנחה (ישעיה לה י) תוגת אמו (משלי י א) הגו סיגים מכסף (שם כה ד) נוגי ממועד (צפני' ג יח) כאשר הגה מן המסלה (ש"ב כ יג) הגה ברוחו הקשה (ישעיה כו ח) ויגה בני איש (איכה ג לב) •

ד • תודת שלמיו (ויקרא ז יג) גם אני אודך (איוב מ יד) מודה ועוב ירחם (משלי כח יג) והתודו את עונם (ויקרא כו מ) כי חמת אדם תודך (תלים עז יא) טוב להודות לה' (שם צב ב) הודו לה' כי טוב (דה"א טז לד) כל ואיך ידוד ממך (נחום ג ז) מתי אקום ומדד ערב (איוב ז ד)

המבאר

יגון ואין שרש בתיבה אלא הנ"ל לבדה ע"כ , ולא נזכר מנחם . סט) רש"י : על כרחו ללדת פירושו ואין לו דמיון ומנחם חברו בחלק יללה לפי שתבלי לידתה ביללה באו לה' ויסוד יללה אין אות ביסודת אלא למ"ד לבדה .

סו) פי' אחרי לא נותר מכל קנין . סו) רש"י וחיבב לשון דבור כמו נ"ב שפתים ורבותני פרשוהו לשון גנוחה . כתרועה דמתרגמינן יבבא . ואני אומר לשון ראייה כמו בבת עינו וכן חברו מנחם . עיין לחלן שרש בב . סח) רש"י : נוגות לשון

אחל מחברת בית .

על כן יקלו על המלה ויכבדו עליה . אך יש מהמלים
מלים אשר אין להם יסוד כי האותיות נקבצים והיו
למלה יחדו מועדים למלאכה נכונים לשרת לפי
ענין המדבר .

ועתה אבאר מפתח עניני מחלקותם עד כלות
מיניהם . וגם יש מהמלים שעוני כפל אשר נכפלים
לחמש אותיות , מחלקות חמשה פנים להם כפי
מחלקות המלים . כי כאשר יחלקו מחלקות המלים
לחמש מחלקות ככה יחלקו מיני כפילתם לחמש
מראות , ועליהם ינהג לשון עברית והוא גבול
עמידתו הידוע לו . וכה משפט כפילתם . יש מלים
אשר יחצו לשנים כי יחצו בד בבר , ויש די בחצים
אבל נכפלים לנחת השפה וצחצוח הלשון ויש
מלים כפולהם אשר נכפלים , אך מבלעדי ראשוני
המלים אשר יותרו על מחצת החלקים להורות
כי עקר המלה ולא ימוש מהמלים על כן נשארו
להכפל , ויש מלים אשר יכפלו ראשוני אותיותם
בתחלת המלה כאשר יקרה לרוב האותיות באחרית
המלה . ואלה יכפלו מיסודת המלים ההמה ולא
יאחזו בהם . ויש מלים מעושי אותיות אשר
נכפלים לפי קצרתם , מלה בת אות נכפלת לפי
קטנותה ומוער נענועתה , ויש מלים סרוחי אות
עדופי נענוע ראשונה , וככה יעדפו לאחרונה ואינם
נאחזים ביסודתם כי נותרו על עיקר המבטא : עד
הנה משפט מחלקות המלים וכפל אותיותם .

אלה הם מקצת המלים החמשיים .

בשפרפרא (דניאל ו' ד) . אבעבעת (שמו')

ש (ט) שחרחרת (שיר א' ו) התמהמהו (ישע' כט)
ש (ט) חמשתם יסוד אחת מהנה לא נעדרה כי כלם
עיקר . והם ששה [נ"ה חמשה] עשר מלים אשר
נמצאו בלשון עברית אך בפלשת ספרי הקדש
וכתבי אמנה סה , ואלו קפאו ניני [נו"ל מני]
ישורון על שמריהם ולא גלו מגבולם ולא מעמו
שעם גולה נמצא בשפתם כהנה וכהנה . ומה כח
המלקט אשר סר מעליו צל הממלכה ושכל מליצת
מחוקקיה , להשיג ענין, ולבנות בנין, ולא נותר

בא באר באש . בב בבת . בג בגד . בד בדל
בדלח בדק בדר . בהם בהל בהן בהק בהר . בו
בור . בחל בחן בחר . בש בטה בטח בטל בשן .
בין . בך בכר . בל בלג בלם בלם בלע בלק . במ
בן בנס . בס בסר . בע בעד בעט בעל בער בעת .
בץ בצל בצע בצק בצר . בק בקע בקר בקש . בר
ברא ברד ברח ברך ברם ברק ברש ברת . בש בשל
בשם בשן בשם בשר . בת בתל בתק בחר .

את נועם יתר לשון הקדש נעלה על כל הלשונות
ותרבינה מליצותיו ותעצמנה תוצאותיו לבלתי
מצוא האדם חקר ותכלית . אפס לא יודע יתרון
[נ"ה פתרון] כי אם בחפש סודי מעמקיו ומרחבי
דקדוקיו ועניני חקיו להעמיד למלים משקולת וקו .
וכה יכון פתרון לאנשי שכל למצוא פשר לכל ענין
ופתח לכל סתום [נ"ה החתום] לישר כל עקוב
להורות על האותיות למיני יסודותם ועניני
מלאכותיהם , וללמד על חנותם ונענועם לשנוי
מראיהם , ולהאליף על כפילתם לפלגותיהם לכונן
מחלקות המלים ודמיוניהם בשום כמו לב לתור
כמשפט או ישיגו מבקשם את חק גבולתו בעזרת
המלמד לאדם דעת .

בי"ת הוא אות מאותיות המשרתים וכבר
קדמו במחברת אל"ף מקצת מעלותיו ומיני
מפעלותיו . אמנם הוא מחולק לשני פנים . ישנו
משרת וישנו יסוד . אך המלים מחולקים לחמש
מחלקות , לפי כח די [נ"ו נח או] נענוע הלשון
להסיב המלה למרבית פניה . יש מלה אשר יסודה
חמש אותיות , ויש מלה אשר עקרה ארבע אותיות
ויש מלה אשר עקרה שלש אותיות , ויש אשר
שרשו שתיים אותיות . ויש אחת . עד כה גבול
המלים ותוכן הלשון . והנוסף על המדה הזאת
שמות המה . והנגרע ממנה סד) הם מלים אשר
אין להם יסוד . אבל במיעוט אותיות המלה תקל
מסבתה על הלשון וברבות אותיותיה תכבד על
הלשון . כי בהיות המלה קטנת יסוד ירביון
משרתיה ובהיותה רבת שרשים ימעטון משרתיה

המבאר

במציאות כלל .
סה) פי' ביתר הפלטה אשר נשארה אצלנו מספרי הקדש
לא נמצאו רק ששה עשר מלים חמישיים .

סד) פי' המלים אשר מספר אותיותיהם רב ממדת החמשה
הם שמות העצם פרטיים ואין שרש פחות מאות אחד , ועל
האחרון הוה אמר שהם מלים אשר אין להם יסוד ר"ל אינם

את השמים ואת הארץ (בראשית א א) את הים
 ואת היבשה (יונה א ט) • יש מלים אשר לא
 נפתרים לשון בלשון היטב • אבל הדמיונות יורו
 עליהם • אלו האתים וכל אתים אשר כמוהם מגזרת
 אתו ואת בנו (ויקרא כא כה) ואתכם לקח ה' (דב'
 ד ד) ואתכם אורה בגוים (שם כו לג) אתי שלח
 ה' (ש"א טו א) • ויש אשר פתורנו עם • אם יש
 את נפשכם (בראשית כג ח) אתה תבוא את העם
 הזה (דברים לא ז) אשר הִפֵּה את המדינית (במד'
 כה יד) אל תבא במשפט את עבדך (תלי' קמג ב)
 ומשפט הכהנים את העם (ש"א ב יג) ויהי ה' את
 יוסף (בראשית לש כא) ואת אבשלום הלכו (ש"ב
 טו יא) וישלמו את ישראל (שם י יט) זה הסוד
 את רעך (שם טו יז) הישבים את נבית (מ"א כא
 ח) הוואל נא ולך את עבדך (מ"ב ו ג) את מנשה
 ואת אפרים (בראשית טו ד) את מי נועץ ויבינהו
 (ישעיה מ יד) • לא את אבותנו כרת ה' (דברים
 ה ג) הנני משהיתם את הארץ (בראשית ו יג) •
 ויבכו איש את רעהו (ש"א ד מא) וכאלה הרבה •
 וכלם מגזרת וְאֵתוֹ אֶהְיָאב (שמות לח כג) ואתכם
 יהיו איש איש (במד' א ד) ומאת עדת בני ישראל
 (ויקרא טו ה) מאתך תהלתי (תלים כב כו) בריתי
 היתה אתו (מלאכי ב ה) • הן נמצא את מֵאֵתוֹ ואת
 מֵאֵתוֹ • ויש את אשר פתורנו מן, כאלה: הם
 יצאו את העיר (בראשית מד ד) כצאתי את העיר
 (שמות ט כט) ויצא משה מעם פרעה את העיר
 (שם ט לג) חלה את רגליו (מ"א טו כג) אני דואג
 את היהודים (ירמיה לח יט) •
 השני איש את מחרשתו ואת אֵתוֹ (ש"א יג ד)
 וכתתו חרבותם לְאֵתִים (ישעיה ב ד) כתו אֵתִיכֶם
 לחרבות (יואל ד י) •
 השלישי יֵאָתוֹ לָנוּ האנשים (בראשית לד כב)
 אך בואת נְאוֹת לָכֶם (שם לד טו) ויאתו הכהנים
 (מ"ב יב ט) מלך הגוים כי לך יאתה (ירמיה יז)
 הרביעי אתו אקחה יין (ישע' נו יג) שבו אתו
 (שם כא יב) עדיך תנאתה (מיכה ד ח) יאתו
 חשמנים (תלים סח לב) כי פחד פחדתי ויאתני
 (איוב ג כה) אֵתָא בקר (ישעיה כא יב) כמופה

יאתה (משלי א כז) קרבו ויאתיון (ישע' מא ה)
 כפרץ רחב יאתיו (איוב ל יד) ענין ביאה המה •
 החמישי אֵתָ כרוב ממשח הסוכך (יחזקאל כח
 יד) וְאֵתָ תדבר אלינו (דברים ה כד) ואם ככה אֵתָ
 עשה לי (במד' יד טו) את ורברבך: אתה בקעת
 מעין ונחל (תלי' עד טו) אתה הובשת (שם) אתה
 הכינות (שם עד טו) ענין אחד להם • ואם ככה
 את אשר עשה לי נראית המלה דבורה בלשון
 ארמית ואנת ורברבך (דניאל ה כג) •
 הששי אותת ומפתים (דברים ו כב) וישם ה'
 לקין אות (בראשית ד טו) אתותינו לא ראינו
 (תהלים עד ט) •
אתון • מתחלק לשלשה מחלקות: האחד
 אתון נורא יקידתא (דניאל ג ו) ענין כבשן הוא •
 השני והאתנת רעות על ידיהם (איוב א יד) ותרמי
 האתון (במדבר כב לג) • השלישי השער האיתון
 (יחזקאל מ טו) •
אתיק • אל פני אתיק (יחזקאל מב ג) אשר
 על אחריה מאתיקהא (שם מא טו) •
אתמל • ואתמל עמי לאויב יקומם (מיכה
 ב ח) • ערוך מאתמול תפתה (ישעיה ל לג) כיום
 אתמול כי יעבר (תלים צ ד) פתרון ערוך מאתמול
 תפתה, ערוך מקדם, נכון מאז תפתה • ופתרון
 ואתמול עמי לאויב יקומם • עמי היתה לאויב
 מתנקם • ועשקו את דליהם וגולו את ענייהם
 וחמסו את יתומיהם ואת אלמנותיהם •
אתנן • לא תביא אתנן זונה (דברים כג יט)
 והיה סחרה ואתננה (ישעיה כג יח) אתנה המה
 לי (הושע ב יד) ענין מחיר המה •
אתר • מתחלק לשלש מהלקות: האחד אתר
 די דבחין דבחין (עזרא ו ג) יתבנא על אתרה (שם
 ה טו) ענין מקום הוא • השני דרך האתרים (במ'
 כא א) יתכן להיות מגזרת ויתורו את הארץ
 (שם יג כא) מתור הארץ (שם יג כה) • השלישי
 אתרו עפיה (דניאל ד יא) פתורנו כפי ענינו כרתו
 ענפיו ועקרו סנסניו, ויתכן להיות מגזרתם אף
 לזאת יחד לבני ויתר ממקומו (איוב לו א) •

ותשלם מחברת אלף.

במלה זאת וכענין זה : על כן יוכל השוען לשוען שאין רי"ו נא אחרי שי"ן ואחרי סמ"ך כי אם במלים אשר שיניהם תחלתם ואין זה מהם ולא מגזרתם על דבר האלף הנקדם ס) במלה ולא נודע אם יוצא [נו"ו ימצא] בלשון עברית אם אין ידע כי כל התוין המובאין במלין אשר אינם יסוד בהם בנינים וענינים על שתי פנים וכה ענין תוצאותיו : כל מלה אשר תחלתה שין או סמך מיוסדים במלה יהיה התיו שני לאותיותיה, וכל מלה אשר אין תחלתה שי"ן או סמ"ך כי אם אות מיתר האותיות יהיה התי"ו ראשון לאותיותיה או לאותיות היסוד ואלה הם התוין השניים לאותיותיה הנכתבים במלים : שעשועים, אשתעשע (תלים קיש טו) : שמורים, אשתמרה (ש"ב כב כד) : שר, תשתר (במדבר טו יג) : שבח, השתבח (תלים קו מז) : שחוח, תשתוחח (תהלים מב ז) : שפך, תשתפך (איוב ל טו) : שמם, אשתומם (ישעיה סג ה) : שכר, משתכר (חגי א ו) : שולל, משתולל (ישעיה נט טו) : שער, ישתער (דניאל יא מ) : ספחני נא (ש"א ב לו) מהסתפח (שם כו יט) : סף, הסתופף (תלים פד יא) : סלה, מסתולל (שמות ט יז) : סבל, יסתבל (קהלת יב ה) : שכל, משתכל (דניאל ז ח) : שריגים, ישתרגו (איכ' א יד) : שרוע, מהשתרע (ישעיה כח ד) וכאלה הרבה בתורה ואלה המלין אשר תוין ראשונים לאותיותיהם נסדרים במלים כמו אלה : נפל, ואתנפל (דברים ט יח) : הלך, ואתהלכה (תהלים קיש מה) : מלש, ואתמלשה (איוב יט ד) : משל, ואתמשל (שם ל יט) : נהל, אתנהלה (בראשית לג יד) : וכאלה הרבה בתורה ואת חקת לשון עברית השניים שניים ליסוד והראשונים ראשונים ליסוד סא, אבל יש מלה אחת אשר איננו נחברת ולא נאחזת במחברת המלים האלה ויצאה ממשפחם, ולא יצאה כי אם להדרת המלה וזאת היא חגרנה שקים ספרנה והתשושטנה (ירמ' מט ג) והענין הנכון מענינים והקרוב לפתרונות והראוי למראות ירחיק מספיקות להיות אשתוללו מגזרת כי ישל אלוד נפשו (איוב כו

ח) ונשל הברזל (דברים יט ה) כי ישל זיתך (שם כח מ) וגם ראוי להיות שלל, ויהיה ענין האל"ף כיתר אלפי המלים, ואם ישוען השוען באודות האל"ף אשר בתחלת המלה אשר איננה אחוזה ביסודתה היתה המלה הזאת ראוייה להכתב ישתוללו או נשתוללו כמו אשתוללו סב) ומבלעדי המראות האלה לא תקום המלה כי יש להשיב אמנם אלף מכל האותיות אין לו כח במלים כי אחרי ישנו יסוד במלה נופל ממנה וקמה המלה מבלעדי אלף כיתר המלים הנקראים לאותיות בתחלת הספר וכאשר האלף הנראה עיקר במלה ואיננו יסוד ימוש וידור ממנה כך יאחו ועולה במלה ואיננו יסוד בה י אך בעלותו במלה איננו עולה כי אם במקום יו"ד או ה"א או נו"ן : הם הם האותיות הראויות לאשתוללו כאלה המלים : ואחרי כן אתחבר יהושפט מלך יהודה עם אחזיה מלך ישראל (דה"ב ד לה) והמלה מגזרת מחברת (שמות כו ד) ואין לאל"ף דרך במלה אבל עמד במקום ה"א קרוב ללשון ארמית, ואין זה כי אם לחלש כח האלפין וכמהו כי לא לנצח אדוש ידשנו (ישעיה כח כח) היתה ראוייה להכתב הרוש ירושנו, וכמהו כל מלבושי אגאלתי (שם סג ג) היה ראוייה להכתב הגאלתי וכמהו הרעב והחרב מי אנחמך (שם נא יט) היה ראוייה להכתב מי ינחמך וכאלה הרבה בתורה ומיעוטם יורה על רובם וענין אשתוללו ראוי להיות כמו אלה : לא יקרה כה ליתר האותיות כי אם לאל"ף לבדה כמו אשתוללו ודמיונו

אשתונן . גם פתרו הפותרים כי יתחמץ לבבי וכליותי אשתונן (תהלים עג כא) העמידו אשתונן מגזרת שנונים חצי גבור שנונים (שם קב ד) וכן לא יתכן כי לא ישל התיו כי אם על המדבר כמו אשתמר, אשתפך, אשתעשע : וראוי להיות אשתונן מגזרת משנה פניו ותשלחהו (איוב יד ד) וכה יפתר כי יתחמץ לבבי וכליותי, אשתונן אני, ישתנו יצורי, לבבי וכליותי לבד ואשתונן לבד ובעשותך ככה תעמר המלה על אמתה ולא האל"ף במלה יסוד

את . מתחלק לשבעה סג) מחלקות : האחד

המבאר

סג) בכל ההעתיקות אשר לפני נמצא לשב עה מחלקות, והקורא יראה כי אין יותר מששה פנים לשרש את לפי המחבר אולם גם זה להעיר כי בשלשה העתיקות רושמי המחלקות עד שבעה אך נחסר בהם סימן השני,

ס) נו"ל הנקודה : ונ"ה יתקיים
סא) פי' אלה אשר שין אי סמך בראשם ;
סב) בכל ההעתיקות לא נמצאו שתי המלים האחרונות האלה רק בנ"ה כתוב או אשתוללו ואני שניתי אל כמו אשתוללו

ולמנשפים (דניאל ב ב) •

אשפר • אשפר אחד ואשישה אחת (ש"ב ו יט) פתרונו כפי ענינו נתח שוב יך וכתף •

אשר • מתחלק לארבעה מחלקות : האחד אשר הכמים יגידו (איוב טו יח) אשר יצא לפניהם • • • • ואשר יוציאם ואשר יביאם (במדבר כו יז) כמשמעם • ויש אשר מתחלק לשלשה מראות האחד אשר ישאלון בניכם מחר (יהושע ד כא) אשר נשיא יחשא (ויקרא ד כב) ענינו כמו לי ישאלון בניכם, כי נשיא יחשא • השני אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה אהיה עמך (יהושע ג ז) ענינו למען ידעון : השלישי אשר שמעתי בקול ה' ואלך בדרך אשר שלחני ה' (ש"א טו ד) ענינו כי שמעתי (זו) •

השני אשרי אדם עוז לו בך (תהלים פד ו) באשרי כי אשרוני בנות (בראש' ל יג) ראוה בנות יאשרוה (שיר ו ט) אשרי האיש (תלים א) כמו שוב האיש (ח) •

השלישי באשרו אחזה רגלי (איוב כג יא) עמי מאשריך מתעים (ישעי' ג יב) אשרו חמוץ (שם א טז) ואשר בדרך לבך (משלי כג יט) אם תטה אשרי מני הדרך (איוב לא ז) ישנו פעם ישנו נתיב לפי ענין המחודה • ואין מגזרתם כנמר על דרך אשור (יהושע ג ז) על דבר האל"ף אשר איננו יסוד במלה, ופתרונו כאשר נמר על דרך שוקד ומביט ושרד לשרוף ככה אשקוד אני לשרוף ולחתוף אני אשרוף ואלך ואשא ואין מציל • גם אשרנו עתה סבבנו (תלי' יז יא) איננו מגזרתם • ופתרון אשרנו כמו שוררנו כמו אלהים יראני בשוררי (תלים נט יא) למען שוררי הישר לפני דרכך (שם ה ט) אשרנו ושוררנו ענין אחד להם, נמצא שוררנו מהמלים גרועי אל"ף, ושוררנו כצוררנו • הרביעי אשרה כל עץ (דברי' טז כא) ואשריהם תשרפון באש (שם יב ג) ענין אשל ותרזה ואלון עץ אשר לא ירקב הראוי לאלהי נכר ופסילי זרה •

אשרנא • אשרנא דנה לשכללה (עזרא ה

ג) בנין חומה לבנות בלשון ארמית •

אשתדור • ומרד ואשתדור (עזרא ד יט)

ואשתדור עברין בגיה (שם ד טו) לשון מרי [נ"ה מרד] ומרדות המה •

אשתוללו • אשתוללו אבירי לב נמו שנתם

(תלי' עו ו) פתרונו נתעקרו אבירי לב, יתכן להיות

מגזרת אשל ושני פתרונים למלה : הפתרון האחד

נטיעה והשני עקירה • ומראה אחד לשניהם •

ומבלי הפך המלה מתהפך ענינה כי המלה כפולת

ענין • ישנו בנין וישנו סתירה • ויש כמוהו בלשון

עברית מלין מחולקים לשני פנים אחוזים [נו"ל

אחדים] במראם ונפרדים בענינם וכה מחלקות

אשתוללו • יתכן להיות פתרונו נטיעה ועקירה על

כי יסודת המלה אשל כאלה : מסעף פארה במערצה

(ישעיה י לג) יתכן להיות מסעף מפריא פארוח,

מסנסן סנסנים, ומפריח סעיפות, גם יתכן להיות

מסעף מפשיח סעיפות ומשחית פארות [נו"ל

מפשיח פארות ומשחית סעיפות], על כי יסודת

המלה סעף, וכמהו ותשרש שרשיה ותמלא ארץ

(תהלים פ י) פתרונו לפי ענינו נטיעה : וחלופו,

אזרעה ואחר יאכל וצאצאי ישרשו (איוב לא ח)

כי אש היא עד אבדון תאכל ובכל תבואתו תשרש

(שם לא יב) ושרשך מארץ החיים סלה (תהלים

נב ז) הן למות הן לשרשי הן לענש (עזרא ז כו)

כלם עקירת שרשים המה, וכמהו לבנתני אחתי

כלה (שיר ד ט) ופתרונו הסרת לבבי, והוא הדין

לשום לב • וכמהו ויחרגו ממסגרותיהם (נח' תה'

יח מו) פתרונו תרפה חגורתם ותסור ממתניהם

והוא הדין לחגור • ויעזקו ויסקלו (ישעי' ה ב)

סלו סלו המסילה סקלו מאבן (שם סב י) ענינו

לפנות דרך מאבנים • הוא הדין [נו"ל המשפט]

לסקלנו באבנים • ותפע כמו אופל (איוב י כב)

ופתרונו ותחשך, והוא הדין לזריחת נוגה • וכמהו

הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו (ירמ'

נ יז) פתרונו ויגרור עצמותיו וינתחם לנתחים

וינקר עצמיו מעליו, הן נמצא עצמו להסיר עצם

ולשום עצם • וכאלה הרבה בתורה • אבל לא יכלנו

להשיג מלה אשר תחלתה אל"ף ושי"ן אם יקרה

להם כמקרה המלים האלה אשר תחלתם שי"ן

ויבא תי"ו אחריו • לפי שלא מצאנו בלשון עברית

המבאר

(נט) בכל חכ"י נמצא ויחנרו ממסגרותיהם ואיפשר שהיה כונתו על ויחנרו ממסגרותם [ש"ב כב מו], וז'ל רש"י על ויחנרו בתלים : מנחם פתר אותו לשון רפיון חגורה ופירושו ויתרפו ממסגרותיהם • עיין צד 32 הערה מ"י •

(נו) פירוש כי הוזה הוא כמו יען • (נח) בנו"ל נפקדה מקום המחלקה השנית לשרש אשר שפירושו טיב • ובא בהם למחלקה הרביעית מלה הארמית אשרנא •

ב ה) ענין גביעי יין המה :

השלישי ונואש ממני שאול (ש"א כו א) ותאמרי
נואש (ירמיה ב כה) :

הרביעי אשת חיל מי ימצא (משלי לא י) ומח' אשה משכלת (שם יט יד) אשה רעותה (ישעיה לר טו) שבעה שבעה איש ואשתו (בראש' ז ב) חוברות אשה אל אחותה (שמו' כו ג) נפל אשת (תל' נח ט) ויתכן להיות מגורתם איש אישים :
החמישי ליאש את לבי (קהלת ב ד) ולרוח אמרי נואש (איוב ו כו) ענין עגם ואנינה ודאגה המה :

הששי לאשישי קיר חרשת (ישע' טו ז) נפלו אשיותיה (ירמיה נ טו) ואשוהי מסובלין (עזרא ו ג) ואשיא יחישו (שם ד יב) ענין יסודות המה :
ויתכן להיות מגורתם זכרו זאת והתאששו (ישע' מו ח) :

אשד : ואשד הנחלים (במד' כא טו) אשדת הפסגה (דברים ג יז) פתרונו כפי ענינו : אשד הנחלים כמו נובע הנחלים : ויש בלשון ארמית כמוהם שופך דם האדם (בראשית ט ו) דישוד דממא דאנשא דמיא יתשד נב) :

אשד : מרוח אשד (ויקרא כא ד) פתרונו כפי ענינו נפוח פחד :

אשכל : אשכלתיה ענבים (בראשית מה י) אשכלת מררת (דב' לב לב) אשכל הכפר (שיר א יד) :
אשכר : אשכר יקריבו (תלים עב י) השיבו אשכר (יחזקאל כו טו) פתרונו כפי ענינו : אשכר כמו שי, וכמו מנחה, וכמו תשורה :

אשל : וישע אשל (בראשית כא לג) :
אשם : אשם הוא אשם אשם לה' (ויקרא ה יט) אבל אשמים אנחנו (בראש' מב כא) ואשמה הנפש ההוא (במדבר ה ו) כעת תאשמו (שופט' כא כב) ענין חטא הוא : אבל תאשם שמרון (הושע יד א) מגורת שממה הוא :

אשמן : באשמנים כמתים (ישעיה נט י) פתרונו כפי ענינו במחשכים כמתים :

אשמר : ויהי באשמרת הבקר (שמות יד

כד) ואשמורה בלילה (תהלים צ ד) באשמרות אהגה בך (שם סג ז) ענין נשף וליל המה : וזה יוכיח קדמתי בנשף (תלים קיט קמו) קדמו עיני אשמרות (שם קיט קמח) :

אישון : כאישון בת עין (תלים יז ח) ענינו כבבת עין (זכרי' ב יב), ויתכן להיות המלה נגורת ולקרבה אותה לאישון לילה ואפלה (משלי ז ט) ידעך נרו באישון חשך (שם ד ד) נכון להיות השחרות אשר בלובן העין נב) :

אשנב : בעד האשנב (שופט' ה כה) בעד אשנבי (משלי ז ו) שנבי עליות המה :

אשף : מתחלק לשלש מחלקות : האחד מאשפת ירים אביון (תלים קיג ז) חבקו אשפתות (איכה ד ה) ענינו כמו מדמנות (ישעיה כה י) השני אשפתו כקבר פתוח (ירמיה ה טו) עליו חרנה אשפה (איוב למ כג) : ועילם נשא אשפה (ישעיה כב ו) פתר יהודה בן קריש וקדמוני עתים יהודו לו הפותרים קיר החומה נחשף מִמֶּנּוּ מִן, ואין המלה נוטה אחרי פתרון ואין כמה משקלת מתכונותם : ואלו היה סוד החזיון כאשר הם פותרים כה היה משיף : וקיר הוער ממנו : הנה נמצאו המלים סדורים לא כמשפטים והענין שלא כתקונו אבל כה הוא פתרון [נ"ה ענין] החזיון : ועילם כבר נשא אשפה וגם קיר העיר כלי מלחמתו וערך מגיניו, יחדו המה על ישראל ארם מקדם ופלשתים מאחור [נ"ה ארם מקיר ופלשתים מקדם] וקיר הוא מדינת ארם, ושם המדינה קיר כאשר נמצא כתוב בספר ופלשתיים מכפתור וארם מקיר (עמו' ט ז) וכמהו מִן וַיִּגְלֶה קִירָה (מ"ב טו ט) וגלו עם ארם קירָה (עמוס א ה) : ואפס כי הפותרים ההם נחלף להם קיר בקיר נב) : ואלו חלק יהודה מחלקו קיר למיני רוצאותיו ומראה פניו לא טעה ולא הוציא המלים מאמתתם, ולא שת מקיר המדינה כותל, ומן ערה הוער, ומן מגן מִמֶּנּוּ : ונמצא הפתרון בלי ענין והמלה בלי משקלת ולא נכון לעשות כן :

השלישי ואשף וכשדי (דניאל ב י) ולאשפים

המבאר

האחרון של הפסוק וקיר ערה מן כי קיר החומה נחשף ממנו. נב) כן נוסחת ויין. ואולם בנוסחת המבירג תחת וכפון הוא כתוב ובמרת הקרייה, ובנוסחת לונדון כתוב וכמות הקיר. נב) פי' הפותרים החליפו מלת קיר שפירושה מדינת במלת קיר שפירושה כותל.

נב) בכתבי יד נמצא : דיאשוד דמא דאנשא. כמא יתאשד. נב) השרש אישון הוה כבר בא אחרי שרש איש, וכאן שני הוא ביתר באור ונראה כי כאן מקימו, רק שמאיה סופר קדמון בא המעות בפעם הראשון. נב) כלומר ר' יהודה בן קריש ואיהו קדמונים עמו פתרו חצי

וארץ הנגב נתתני, אשר נחלקים לשנים, גם זה לא היה כי המלים האלה והמלים אשר כמוהם אין חלוקם חלוקה • ולא מחציתם חצוי • ולא יחצו ולא יחלקו • כי אם תום אחרית המלה ותכלית יסודתה ישארו אותיות המלאכה והיו למלה, וכן תוכן הענין ומוצא פשר דבר בכלי הבקר בשלם הבשר: פתרונו הראוי לו בשל להם הבשר • בשל לבד, והמ"ם הוקם לבד במקום להם • כן הוא ענין יתר המלים וכה משפטים • אך המלים הראוים לחלק כאלה המלים העליונים (מט), ע"כ לא יתכן להיות אראלם מהם ולא יעלה בחשבונם ולא ישתוה בפתרונם, על כי אשר חקת המשפט להיות אראל לבד והמ"ם לבד כמלים האלה, ואך לא תחלק המלה הזאת כה כי לא תקום מן המ"ם מלה, והפותרים לא חלקוה כי אם ארא לבד ולם לבד וכן לא יתכן • ועל כן אלה לדבריהם ומחלקותם ורפואתם לא יקום פתרון ולא ענין המחזה הישב ופתרון והיתה לי כאריאל כה הוא: אציק על ציון קרית חנה דוד עד היות שוכניה ונבחים ושחושים והעיר משבת אשיתנה מונח •

ארב • מתחלק לב' מחלקות • האחד וארב לו וקם עליו (דברים יא) יארב במסחר (תלים יט) בית ארבאל (הושע יד) עם ארבות ידיו (ישע' כה יא) ענין מכמנים הם • השני הנה עשה ארבות בשמים (מ"ב ז יט) וארבת השמים נפתחו (ברא' ז יא) וכעשן מארבה (הושע יג ג) וכיונים אל ארבתיהם (ישעיה ס ח) ענין חלונות המה •

ארבע • וארבע הידור (בראשית מז כד) ארבעה הם קטני ארץ (משלי ל כד) ארבעים שנה (בראשית ה יג) כמשמעו •

ארג • מעשה ארג (שמו' כח לב) קלו מני ארג (איוב ז ו) וארגים חורי (ישע' יט ט) ענין המלה יורה עליה •

ארגז • ענינו כמו ארון • תשימו בארגז מצד (ש"א ו ח) כמשמעו •

ארז • כארזים עלי מים (במדבר כד ו) עץ ארז (שם יט ו) כמשמעו •

ארה • מתחלק לב' מחלקות: האחד ארף

ארה משפטיד (ישעיה כו ח) וארה לחברה (איוב לד ח) וכארה איש ימצאנו (שם לד יא) ארהי ורבעי זרית (תלי' קלט ג) והנה ארהת ישמעאלים (בראשית לו כה) הביטו ארהות תמא (איוב ו יט) לעשות לארה (ש"ב יב ד) מלון ארהים (ירמ' טא) כלם מגזרת דרך ואורח • השני וארהתו ארהת תמיד (מ"ב כה ל) טוב ארהת ירק (משלי טו יז) ענין סעודה וכרה המה •

ארך • מתחלק לב' מחלקות: האחד ארך אפים (שמות לד ו) ארך החצר (שמות כו יח) יארכון ימך (שם ד יב) ארך היריעה (שם כו ב) • השני וארכתך מהרה תצמיח (ישעיה נח ח) הנני מעלה לב ארוכה (ירמ' לג ו) ענין חובש ותירופה הם •

ארמון • כי ארמון נמש (ישעיה לב יד) פסגו ארמנותיה (תלים מח יד) פתרונו כפי ענינו אלמון וארמון וקריה ומדינה ועיר קרובים זה מזה • **ארן** • מתחלק לשני מחלקות • האחד נשע ארן וגשם יגדל (ישעיה מד יד) פתרונו כפי ענינו • השני ויישם בארון במצרים (בראשית ז כו) ועשית לך ארון עץ (דברים יא) ענינו כמו ארגז •

ארע • לארעית גבא (דניאל ו כה) • ארץ בלשון ארמית ארעא כמשמעו •

ארץ • ארץ מצרים לפניך הוא (ברא' מז ו) ארצה כנען (שם יא לא) וכי תבאו אל הארץ (ויקרא יט כג) •

ארש • וארשתך לי באמונה (הושע ב כב) אשה תארש (דבר' כח ל) בתולה אשר לא ארשה (שמות כב טו) •

ארשת • ארשת שפתיו (תלי' כא ג) כרשיון כורש מלך פרס (עזרא ג ז) ענינו יורה עליו כמו מבשא שפתים •

אש • מתחלק לששה מחלקות: האחד אש אוכלה הוא (דברים ד כד) ואש יצאה (במדב' טו לה) ואשם לא תכבה (ישע' סו כד) אשי החלבים (ויקרא י טו) אשה ריח ניחוח (שם א ט) אשו הגדולה (דברים ד לו) כמשמעם •

השני ואשישה אחת (ש"ב ו יט) ואהבי אשישי ענבים נא (הושע ג א) סמכוני באשישות (שיר

המבאר

(נ) בנו"ו השרש הזה מתחלק לב' מחלקות: אמנם בגלוי"ה ארן וארון שני שרשים הם •
(נא) רש"י: אשישי ענבים פירש מנחם גביעי יין •

(מט) פ' אין אופן אחר במעשה חלוק המלים כי אם במלים העליונים וזה לפי דעתו אינו חלוק כלל כאשר באר בדבריו שהוא כי אם כינוי לבד •

(איוב טו יז) ראוי לומר אחודה לך • וכמוהו ויזעקוך (נחמי' ט כח) ראוי לומר ויזעקו אליך • ולא יכלו דברו לשלום (בראשי' לו ד) ראוי לומר דבר לו • בשלם הבשר (מ"א יח כא) בשל להם הבשר • מספר צערי אגידנו (איוב לא לו) אגיד לו • פור עצמות חנך (תלי' נג ז) חנה לך • יבאני רחמך ואחיה (שם קיט עז) יבואון אלי • וכחנה הרבה בתורה • ועוד יש להשיב אלו היה פתרון אראלם וענינו להגלות ולהקאות להם על דעת שתתחלק המלה לשנים כאשר הם אומרים היה על המחוקק המשכיל השם שכל מדרך נכוחה לחקות אֶרֶא-לָם היה מתוקן המלה בפתיחת ריש אע"פ שלא ימצא לָם בלשון עברית, והיה תולה הפתרון להבדיל בין וַיֵּרָא יעקב כי יש שבר במצרים (בראשי' מב א) ובין וַיֵּרָא אליו (שם יח א) וַיֵּרָא מלאך ה' אליו (שמו' ג ב) • ולא נכון לפתור כה כי לא דברה תורה בלשון הוה • והן [נ"א ואם] לדבריהם נחלק המלה לשנים ונשה אחרי הפותרים ההם כדבריהם היתכן לומר הן אראה להם כמו אֶתְּוָה להם, וַיֵּשֶׁב לדבר כה, היש טעם לפתרון או פשר לענין, או משקלת למלין? הלא כה ארח חקת התורה בכל מקום אשר יפליא אלהינו לעשות, ובעשותו נוראות יראה כבודו ותגלה גבורתו כאלה: וירא כבוד ה' (ויק' ט כג) וירא מלאך ה' (שמו' ג ב) עת נגלה [נ"א נראה] בחורב ברדת אשו הגדולה תחלה ממרום, וביום הראותו בפארן וזרחו משעיר ובתבערה ובמסה, ומי העמד בהראותו (מלאכי ג ב) [נ"ה ומי הבישו לראותו] הלא אלה יוכיחו • ועוד אם אמר יאמר הטוען על אריאל כי שם מוזכר אריאל ולא אראל, וההראל ארבע אמות (יחזק' מג טו) יוכיח • ואם אמר יאמרו הפותרים כי יש מלים אשר יחלקו לשנים כמו תלה ארץ על בלי-מה (איוב כו ז) וכמו בנו לתל-פיות (שיר ד ד) וכמו והיו דר-און (ישע' סו כד) ואראל כמוהם, חלילה לאנשי לבב להצדיק אותם להיות מלה בלשון עברית נחלקת לשנים, והמלין האלה אשר ישימון מוחלקין כה יקומו לאחת ולא יחלקו לשנים • ופתרון תלה ארץ על בלי-מה תולה ארץ על מישור

ומגזרת המלה במתג ורסן עדיו לבלום (תלים לב ט) המתג והרסן והחח יישירו הפרד והסוס כמלמד הבקר ודרבן לצמדים • ואת אשר יאמרו בנוי לתל-פיות חלקו המלה לשנים וכן העמידו פתרונה שמו תל לבד ופיות לבד, ובהיות ככה אין למלה טעם ולא ענין ולא פתרון. הן נמצאת המלה מחולק' מבלי הועילות [נו"ו תועלת] ונחצה לשנים מבלי יתרון • ולא יכלתי להשיג איך ירעו הפותרים כי המלה טעונה מחלקות • ומה טעם השה לבם לעשות כן אפס כי המלה סדורה כמשפט ודרושה כרת להיות תלפיות מגזרת מלפנו מבהמות ארץ (אי' לה יא) הוא המגדל הנכון לצדק ומשפט הנכבד, הבנוי לתלפיות בשבת כל המושכילים כי היא תפארת תהלתם, ויהי משפט תלפיות ככל המלים אשר תחלתם תיו אשר איננו יסוד • ויתכן להיות גם כה ענינו • כמגדל רוד צואר בנוי לתלפיות: רצה לשבח גובה הענק ומועל [נ"ל מעל] הצואר, כי גבהו ורוממותו תאר היופי ונאות המראה, והמגדל הזה היה בנוי [נ"ו בנוי לתל] למשמרת הצופים הרואים את ארץ מרחקים, וגם יושבי תבל ושכני ארץ יתוודו מרחוק כי הוא נשקף על כל פני ארץ • הן נמצא המגדל נכון גם לצופים גם לשכני ארץ גם ליושבי כפרים גם לעובדי דרכים על כן נשא המגדל לגבהה כתרן בראש ההר וכנס על הגבעה • כי גם ארחות הסוחרים והולכי נתיבות וגוי מסלות הולכים למבטו, ועובדי דרך ואולים (*) לא יתעו כי המגדל תלפיות ולמורים המורים • גם נאה לדרוש וראוי לפרש כי גובה הענק הוא תפארת הראש • וכאשר חלקו הפותרים תל-פיות לשנים, ככה חלקו ד-ראון לשנים והעמידוהו מן די ומן ראיה: ואלו היה כה לא מש נוע המלה ולא נהפך תוכן נקירתה בעבור מקרה דבק המלה, ואלה לחרפות ולדראון יוכיח, בנפל יוד מהמלה או נקודה העומדת תחתיה אבל המלה אחת היא ופתרונה לפי ענינה • לדראון עולם למשוואות נצח וכאלה הרבה בתורה מלים מחולקים ואינם נחלקים (כח) • ואם אמר יאמרו כי מחלקות המלים האלה כמו בשלם הבשר, וכמו ויזעקוך, ויצאוני,

המבאר

פתר בו לשון נקב וחורי עפר וכו'. עיין מחלק' חרביעי בשרש אר. (כח) כלומר נראים כמחולקים ובאמת אינם מחולקים • ורק נרכבו מהפעל והכינוי: (*) אולי ועולים או ואולם •

השמיטה) רש"י על אור כשדים [נחמיה ט ז]: ומנחם פירש אור בקעה, וכן באורים כבדו ה'. כל חור ובקע עמוק קרוי אור • וכן על מאורת צפעוני [ישעיה יא ח] פירש"י • ומנחם

אצבע • והזה באצבעו (ויקרא טז יד)

כמשמעו •

אצל • מתחלק לשני מחלקות : האחד אצל האיל (דניאל ח ו) אצל המזבח (ויקרא י ג) ויסב מאצלו (ש"א יז ל) • השני ואל אצילי בני ישראל (שמות כד יא) ויאצל מן הרוח (במדבר יא כה) הלא אצלת לי ברכה (בראשית כו לו) ומאציליה קראחך (ישע' מא ט) ענין נשיאות המה • ונראה שאין מגורתם על כל אצילי ידי (יחזקאל יח יג) אצילות ירך (ירמיה לח יב) הם שרשי אורוע מלמסה לפי הענין • כי יגיע גי הרים אל אצל (זכריה יד ה) יתכן להיות מגורת אציליה (ישעיה מא ט) יגיע מקום נמוך למקום גבוה •

אצודה • אצודה וצמיד (במדבר לא ג) •

אצר • ואצרתיהם אמלא (משלי ח כא) ואשר

אצרו אבתך (מ"ב כ יז) יפתח ה' לך את אוצרו (דברים כח יב) ענין אחד להם •

אר • מתחלק לשבע מחלקות : האחד יהי

אור ויהי אור (בראשית א ג) פתח דברך יאיר (תלים קיט קל) להאיר על הארץ (בראשית א טו)

כל מאורי אור (יחזקאל לב ח) ענין נגה המה • השני, אריתי מורי עם בשמי (שיר ה א) ארוה

כל עברי דרך (תהלים פ יג) נשים באות מאירות אותה (ישעיה כו יא) ענין לקיטה המה •

השלישי • אורו מרוז (שופטים ה כג) במארה אתם נארים (מלאכי ג ט) ארה לי יעקב (במדבר כג ז) ענין קללה המה •

הרביעי • אור כשדים (נחמיה ט ז) על כן בארים כבודו (ה' ישעיה כד טו) על מאורת

צפעוני (שם יא ח) מני בקעים וחגנים וצורים • וחר פתן (שם) יורה על מאורת צפעוני • ואור

כשדים כה ענינו ויצאו אתם מאור כשדים מבקעת כשדים • וזה אשר יורה על הענין כי כה הוא •

ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם (בראשית יא ב) •

החמישי • ויאר את הלילה (שמות יד כ) ולילה

אור בעדני (תלים קלש יא) יפיץ ענן אורו (איוב לו יא) ויתכן להיות יחרגו (תלי' יח מז) ועצמו (ירמיה ג יז) •

הששי • ללקט ארת (מ"ב ד לט) כחם צח עלי אור (ישעיה יח ד) ענין עשבים המה •

השביעי • את האורים ואת התמים (שמות כח ל) • ויש מחלקת שמיני בלשון ארמית • ואור חיוה אחרי (דניאל ז ה) ואור עם ענני שמיא (שם ז יג) ואור חיוה רביעאה (שם ז ז) פתרונו ל"פי ענינו • לשון הנה המה •

אראל • הן אראלם צעקו חוצה (ישעיה לג

ז) הוי אריאל אריאל (שם כט א) וההראל (יחזק' מג טו) ומהאריאל (שם) והיתה לי כאריאל

(ישעיה כט ב) • נראים המלים האלה כי לשון אחד וענין אחד להם • שם המזבח אריאל • ופתרון הן

אראלם צעקו חוצה עת אשר נהרס המזבח הנקרא אראל צעקו ובכו אותו קוננו מקדשם ובכו אראלם

וספרו מזבחם • ואם אמר יאמר השוען לא יתכן בלשון עברית צעקו אראלם ובכו אראלם, כי אם

צעקו על אראלם ובכו על אראלם, יש להשיב ולומר יתכן כה וכה • אלה ענינים הנושאים אל הפתרון:

ויבך אתו אביו (בראשית לו לה) ויבכו בני ישראל את משה (דברים לד ח) ויבכו את אהרן (במדב' כ

ד כט) • ואם ישוען השוען כי האתים יתקנו [נ"ה יתכנו] את הענין ואינו באראלם (זו), לספד

לשרה ולבכחה (ברא' כג ב) יוכיח, וגם ויזעקך (נחמיה ט כח) יורה, וכמהו הרבה בלשון עברי

[נ"א לרוב] •

אנשי פתרון אמרו כי מלה זאת נחלקת לשנים אראלם לם, אמנם ידעתי כי יש מלים בלשון עברית

אשר יחצו לשנים אך לא אראלם • כי אראלם אינו ממנינם [נ"א ממנים] כי בחזקתו עומד וענינו

נכון • ואלה קצות המלים הנחלקים לשנים • כי ארץ הנגב נתחני (יהושע טו יט) ראוי להיות נתח לי • וכמהו בני יצאוני ואינם (ירמיה י ד)

ראוי לאמר יצאו ממני • וכמהו אחוך שמע לי

המבאר

(מ) כונת מנחם היא כי כמו ששרש אור וורה על דבר והפוכו ר"ל על אור היום ועל החשך • יתכן להיות כמו כן כי שרש חרג ושרש עצם יורו על דבר והפוכו עיין רש"י על יחרגו מפסגותיה' ורד"ק על וזה האחרון עצמו • (ז) בכל הכ"י כתוב כאראלם בכ"ף ולי נראה לחקן באראלם ר"ל כי מלת את לא הקדימה את מלת אראלם •

(מ) ח"ל רש"י שם: מאירות כמו ולא תאירו מובחי חנם • וכן פתר דונש מהמת שהעצים יהיו יבשים יהיו נחלים להדליק אבל מנחם פתר מלקטות כמו אריתי מורי וארוה כל עברי דרך השיב לו דונש והלא כתוב ביבוש קצירה ובענפים יבשים אין מלקטין מרי עכ"ל • (ז) בכל הכ"י אשר לפני נמצא כבדו את ה' •

(שמו' כו יח) היו עלי לטרח (ישע' א יד) ושכחת
עמר בשדה (דברים כד יט) וכאלה הרבה בלשון
עברית • דע כי המלים האלה נמסרם מהמלים
המשולשים אשר משפמם כמשפט המלים האלה
כל הווין הנכתבים במלים או הנקודה העומדת
תחתם יחדו ישובותו • ובהעלות ווי המלה יפתחו
(מא) כאלה : כגדל חסדך • את גדלך (דב' ג כד) •
אף ארח משפטך , ארחי ורבעי זרית (תלי' קלט
ג) קדש ישראל לה' , את שם קדשי (ויקרא כ ג) •
בשת הפנים , חרפתי ובשתי (תלים סט ד) • חשך
אפלה , וד' יגיה חשכי (ש"ב כב כט) : שרש ישי ,
שרשי פתוח אלי מים (איוב כט יט) • חדש ימים ,
מדי חדש בחדשו (ישעיה סו כו) • און המטהר ,
ותקח אוני שמץ מנהו (איוב ד יב) • והביאו בניך
בחצן , גם חצני נעיתי (נחמיה ה יג) • ערף ולא
פנים • ואחו בערפי (איוב טז יב) • את כל תקף ,
וכל מעשה תקפו (שם יב) • גרן ויקב , מגרנד
ומיקנד (דברים טז יג) • אכל בכסף תשבירני ,
ובמרבית לא תתן אכלך (ויקרא כה לו) • עשר
וכבוד , את כבוד עשרו (אסת' ה יא) מזרעי למלך ,
וקלל במלכו ובאלהיו (ישע' ח כא) • אין אמר ואין
דברים , אם אמרי אשכחה שיחי (איוב ט כז) ,
אך היריעה , אמה ארכו (שם ל ב) • ורחב חמש
אמות , אמה וחצי רחבו (שמות כח י) • ושכחת
עמר בשדה • גם בין העמרים (רות ב טו) • היו
עלי לטרח , טרחכם ומשאכם (דברי א יב) וכאלה
הרבה • וגרלו וקמצו וקמצו לא במשקלתם • הן
למדנו שאין אפניו מאופן •

אפס • מתחלק לשלש מחלקות : האחד כי
אפס כסף (ברא' מז טו) יהיו כאין וכאפס (ישע'
מא יב) כי אפס עריץ (שם כט ד) האפס לנצה
חסדו (תלים עז ט) באפס עצים תכבה אש (משלי
כו ד) כי אפס המץ כלה שד (ישעיה טז ד) כל
שריה יהיו אפס (שם לג יב) כלם לשון אין המה •
ויתכן להיות מגזרתם מאפסי ארץ (ירמיה טז יט)
אפסי ארץ (דברים לג יז) תכלית ארץ •

השני , אפס כי עז העם (במדבר יג כח) אפס
כי נאץ נאצת (ש"ב יב יד) ואפס את הדבר (במ'

כב לה) ענינו כמו אך ורק • [נ"א אכין ורקין] •
השלישי , מי אפסים (יחזק' מז ג) נראית מלה
זו שהיא מהמלים גרועי אלף , כמו רבע מארבע ,
וסוך מאסוך , ופס ידא מאפסים (מב) • וכה ענינו
לא היו מגיעים כי אם עדי כף רגל •

אפע • אפעדה ושרף מעופף (ישעיה לו ו)
תהרגהו לשון אפעה (איוב ד טז) והזורה תבקע
אפעה (ישע' נט ה) ופעלכם מאפע (שם מא כד)
חיה רעה מפריצי חיות הנה , והפותרים יחלקו
המלה לשנים כי אמרו אפע איננו מאפעדה • כי
פתרון אפע כמו אפס ואין , ולפי הענין נראה כי
כלם שוים על כן נמשלה פעולת זרים ופעלי און
וחמס לפעולת אפע , עכשוי , וכפירים , וצפעונים •

אפק • מתחלק לשני מחלקות : האחד אפיקי
מים (תלים יח טו) לאפיקים ולגאיות (יחזקאל ו
ג) כאפיקים בנגב (תלים קכו ד) פתרונו כפי ענינו
הם כנחל מוצאיו ומובאיו ומבועיו • השני ולא
יכל יוסף להתאפק (בראשית מה א) ויתאפק המן
(אסתר ה י) ומוזיא אפיקים רפה (איוב יב כא)
חגורת אבירים ירפה • מה יתרון לתופש נס אשר
מתניו משנס בהיות אילותו מרפה ומוזיא חגורתו •
המוזיא והחגורה והאזור והזר קרובי ענין הם •

אפר • מתחלק לב' מחלקות : האחד כי אפר
כלחם אכלתי (תלים קב י) עפר ואפר (בראש' יח
כו) ותקח תמר אפר (ש"ב יג יט) האפר והדשן
קרובי ענין הם • השני ויתחפש באפר (מ"א ד
לח) ויסר את האפר מעל עיניו (שם כ מא) מיני
מסוות וכסות המה • המכסים את הראש ואת
הפנים זולת העינים לבדהן • ובלשון ערבי אל (מג) •

אפריון • אפריון עשה לו (שיר ג ט) פתרונו
לפי ענינו : ערש ומטה ואפריון נראין ענין אחד •
ופותרים אומרים נור הוא לחתן •

אפרח • ואפרחיו יעלעו דם (איוב לט לו)
אפרחים או בצים (דברים כב ו) ענינו כמו גוזלים •

אץ • אץ לבא כיום תמים (יהושע י ג)
והנגשים אצים לאמר (שמות ה יג) כי אץ לך
הר אפרים (יהושע יז טו) ענינו כמו רחק •

המבאר

(מג) בכ"י המבורג לבדו נמצאו המלים האלה : ובלשון עברי
[צ"ל ערבי] אל • ולא נאמר השם הערבי מה הוא ואולי הוא
אלברקע או כדומה לזה •

(מא) נראה מכאן באר היטב כי נקודת הקמץ נקרא בפי מנחם
נח בשם פתח • ובאמת הוא רק קמץ קטן •
(מב) עיין צד 4 ע"ב •

תיכון הוא •

אפוא • אם כן איפוא (בראש' מג יא) אם לא אפו (איוב ט כד) מלה זו איננה נגזרת מיתר המלים והיא מיוחדת במתכונת כמשפטה, ולולי הענין לא נודע לה בנין, ופתרון איפא כמו כה •

אפל • וישם מאפל (יהושע כד ז) ארץ מאפליה (ירמיה ב לא) חשך ואפלה (יואל ב ב) ענין מחשך הוא • ונראה אפילות שהוא מגזרתם על דבר הענין ומקרהו והחטה והכסמת לא נכו כי אפילת הנח (שמות ט לב) יען כי לא שלטה האש המתלקחת על הזרעים אשר לא נצמחו ועל הדשאים אשר לא דשאו כי שמונים היו בתלמי אדמה עוד באופל היו ולא יצאו לאור על כן נקראו אפילות ואם ישעון השוען לאמר כי פתרון אפילות כמו מלקושורת והן זריעות מיוחדות ואין למלה דמיון בתורה יתכנו דבריו על כי יש מלים הרבה אע"פ שיש להם דמיונות למראה אינם מגזרתם ומצאנו לו דמיון בענין ובמראה בלשון משנה •

הא בחרפי הא באפלי (תענית ג"ב • חגיגה כה"א) •

אפן • ואופן עגלה (ישעיה כח כז) אופן אחד בארץ (יחזק' א טו) אפן מרכבותיו (שמו' יד כה) האופנים ומעשיהם (יחזקאל א טז) לארבעתם אופניהם (שם י יב) ענין אחד להם • ואין מגזרתם דבר דבור על אפניו (משלי כה יא) • כי פתרונו מתוקן על פי הדבר • ופתרון אופן אחד כמו גלגל אחד, ואלו נגזר אפניו מאופן לא יצאה הו מתוך המלה כי אם היה נאחו בתוכו כענין האחו באופן • כאשר יהיה האופן בתוך האופן (יחזקאל א טז) ובאופנים (שם א ד) ולאופנים (שם י ג) והאופנים (שם א יט) כלם נכתבים ב"ו או בנקודה הראויה להנקד העומדת תחתיה לח • וזה אשר יורה כי אין אפניו מאופן • והמדה הזאת יורה עליה וזאת חקת המבדיל אשר בין שניהם • יש מלים בלשון עברית אשר יש להם מדה אחת וקצב אחד ועקב נקודתם יבדלו ויחצו לשתי מחלקות, המלה אשר ממחלקה האחת המיוסדת כמשקלת רעותה לכל עברי פניה המלה ההיא לא תשתנה ולא תטה מני קו והוי"ו

הנעלה מן המלה ההיא לעת מקרה ככה יעלה מרעותיה ענין אחד ומשפט אחד לכלם • לכל המלה אשר יהיה שמה האות ללכת ילכו האותיות ובהפרדם יפרדו לא יסבו בלכתן • דע כי כל מלה מהמלים המשולשים משלש אותיות אשר תחלתם אל"ף או בי"ת או גימ"ל או אות מיתר האותיות מיוסד במלה יקדמנו וו והוא שני לו הם הם המלי' הבנוים על שני פנים לא יוכל המוסיף להוסיף עליהם ולא הגורע לגרוע מהם כי משפט הלשון כן הוקם • המראה האחד : ואופן עגלה (ישע' כח כז) אוצר נחמד ושמן (משלי כא ד) גורל אחד לה' (ויק' טז ח) שופר תרועה (שם כה ט) עולל ויונק (ירמיה מד ז) עולם חסד יבנה (תה' פט ג) מורג חרוץ חדש (ישע' מא טו) ותור וגוזל (ברא' טו ט) כי מוקש הוא לך (דברים ז טז) מופת נתתיך לגוים (יחזקאל יב ו) וכאלה הרבה כלם נגינתם [נ"א נגדין] (שם) מלרע וכה יתכנו המלים והם מאזני המלה משיכתם סמוכה לאחריתם [נ"א לחתימתם] • ע"כ לעת מקרה המלה לא יסורו וויהם • אבל לא בכל מקריהם הנעשים לכל עברי פני המלה כי אם בפנים אחרים כמו אוצרותיהם מאוצר, וגורלי מגורל, ועולמי מעולם, ושופרות משופר, ועולליהם מעולל, ומורגים ממורג, וגוזליו מגוזל, ומוקשים ממוקש, ומופת' ממופת, וכאלה הרבה : אפס לא כמקרה מלרע מלעיל כי המלים המשוכים מלעיל משיכתם סמוכה לתחלתם על כן יעלו הווין לעת מקרה כאלה פ • אף ארץ משפטיך (ישעיה כו ח) קדש קדשים (שמות ל לו) בשת הפנים (דני' טז ז) שרש ישי (ישע' יא י) חדש ימים (בראשית כט יד) וחשך על פני תהום (שם א ב) און המטהר (ויק' יד יד) והביאו בניך בחצן (ישעיה מט כב) יוסף אמיץ (איוב יז ט) ערף ולא פנים (ירמ' ב כז) את כל תקף (אס' ט כט) גרן ויקב (הושע ט ב) אכל בכסף תשבירני (דבר' ב כה) עשר וכבוד (משלי ג טז) אשר מזרעו יתן למלך (ויקרא ד ב) אין אמר ואין דברים (תלים יט ד) ורחב חמש אמות (יחזקאל מ ל) אך החצר

המבאר

הכ"י דשם • אבל זה נראה כי מלת נגדין היה מורגלת בפני מנחם כי כן מצאנוה גם בדף 4 ע"א ע"ש •

(מ) פ' כל מלה שהיא ע"מ פ'על ומלרע תבוא בוי"ו, ואם היא מלעיל תבוא בלא וי"ו.

לח) פ' כי פעם יבאו בוי"ו ופעם בלא וי"ו ואז תבא נקודת החולם תמורתו כמו ואת אפן מרכבותיו [שמות יד כח] ששם הוא חסר בלי וי"ו •

לט) בשני כ"י לונדון והמבורג נמצא נגדין • ואך בכ"י ווין מצאתי נגינתם ולא ידעתי אם השערת רש"ב היא או נוסח

עלי רעות (שם מ יג) כמו סבנוני גם סבנוני (שם קיח יא) .

השביעי ואף ד' חרה בעם (במדבר יא לג) אפו שרף וישטמני (איוב טו ט) ישוב אפך ותנחמני (ישעיה יב א) אך שב אפו ממני (ירמיה ב לה) ענין קצף המה . והשוו הפותרים אף לאפאיהם (דב' לב כו) והעמידו אפאיהם מגורת אף ונראית המלה כי אינה פתורה כדת ולא דרושה כמשפט האותיות, כי סברו הפותרים כי האלף יסוד במלה ואין כה דת המלים . כי אלו היה האלף יסוד במלה וגורתה מאף היה על המחוקק מחקת משפט להוסיף אל"ף שני במדה יסוד המלה אליו כאשר יקרה ליתר המלים אשר תחלתם אל"ף ליסוד המלה אשר לא יתכן למדבר להסב המלה אליו עד יספו אל"ף שני ויכפלו האלפין ובהשנות האלף תכון המלה הישב, אלף אחת ליסוד והשנית להסב המלה אליו, כאלה : אאוך (ישע' מה ה) אאלפך (איוב לג לג) אאריך אפי (ישע' מח ט) אאמיצכם (איוב טו ה) וכאלה רבות . והפותר אפאיהם אם מגורת אף ידינו שתי פעיות נקבצו בפתורנו : השעות הראשון על כי אין המלה מסובה באל"ף שני, והשעות השני על עובו האל"ף התיכונה המיוסד' במלה . אבל יש באמתת נכוחה וממשפט הלשון להיות מוסב למדבר, והוא והמם אשר באחרית המלה מועדים לרבות, ובהיות ככה ישאר מן המלה פ"א אל"ף . ובהותר פא אלף נכון להיות אפאיהם מן פאה (ירמיה ט כה) ומפאת פני (ויק' יג מא) פאת קדמה (במד' לה ה) ותחלקם לפאה (נחמיה ט כב) וכה יהיה פתורנו אפאיהם אורה אותם בגוים ואפאה אותם לכל רוח ופאה לו) וגם יתכן להיות אפאיהם אשימם פאת פני ויכלו ויתמו ומפתח האלפין יורה על ככה ולולא פתיחתם לא נכוננו פתורניהם . הפתורנים שניהם ינצאים ונראים עניניהם וגורת המלה אחת היא אבל הראשון קרוב מן האחרון .

אפד . ויאסד לו (ויק' ח ו) וחשב אפורתו (שמות כח ח) ענין תוכן ותיכון . ויתכן להיות מנורתם וישע אהלו אפרנו (דניאל יב מה) ענין

קשר אך לענין אחר . די כל אסיר וקים (דניאל ו טו) לאסר אסר על נפשו (במדבר ל ג) או אסרה אסר על נפשה (שם ל יא) .

אף . מתחלק לשבע מחלקות : האחד ואף גם זאת (ויקרא כו מד) אף לזאת יחרד לבי (איוב לו א) אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש (במ' טו יד) השני אף בהקבצו עם כי נהפך לענין אחר כאלה אף כי אנכי אעננו (איוב ט יד) אף כי אנוש רמה (שם כה ו) הנה אנחנו פה ביהודה יראים ואף כי נלך קעילה (ש"א כג ג) אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלא תעשה, ואף כי אמר אליך רחץ וטהר (מ"ב ה יג) הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי (מ"א ח כג) הן צדיק בארץ ישולם אף כי רשע וחושא (משלי יא לא) אף כי נתעב ונאלח (איוב טו טו) אף כי היין בוגד (חבקוק ב ה) אף כי לא אכל אכל היום העם הזה (ש"א יד ל) הן בעודני חי עמכם היום ממרים הייתם עם ה' ואף כי אחרי מותי (דברים לא כו) כלם בלשון הזה מדוברים וולתי מעט מועד אשר איננו נוטה אליהם : אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן (בראשית ג א) .

השלישי אפיתי על גחליו לחם (ישע' מד יט) מאפה תנור (ויקרא ב יב) את אשר תאפו אפו (שמות טו כג) ומצות אפה (בראש' יט ג) חמץ תאפינה (ויקרא כג יז) .

הרביעי וישתחוו לאפיו (בראש' מח יב) אפים ארץ ישתחוו לך (ישע' מט כג) לאפי דור (ש"א כה כג) ענינו על פני דור . מנה אחת אפים (ש"א א ה) נראה כי מגורתם הוא ולענינם נוטה, מנה ראויה ונכבדה למראה ונחמדה לפנים ויקרה לעינים ויש בלשון ארמית מלה אשר יערבנה נפל על אנפיהי (דניאל ב טו) וכל אפיו [נ"א פניו] אינו מתורגם כי אם באפיהי .

החמישי אף להם ולא יריחון (תהלים קטו ו) ויפח באפיו נשמת חיים (בראשית ב ו) ומיץ אף יוציא דם (משלי ל לג) והנם שלחים את הזמורה לאפם (יחזקאל ח יז) כמו נחירים .

הששי אפפוני הבלי מות (תלים קיו ג) אפפו

המבאר

יש לפרש אפאיהם אשימם' פאה לחשליכם מעלי הפקר ודוגמתו מצוינו בעזרא ונתן לחם ארץ שבעה גנים ותחלקם לפאה להפקר וכו' חברי מנחם עכ"ל .

באדם הרי הוא כנקשר בקשורי עבותות . אסורים שם דבר של קשורים כמו וימסו אסוריו [שופ' טו יד] קשוריו כן פירשו מנחם. לו) וז"ל רש"י שם . אפאיהם אמרתי בלבי אפאה איתם

ספינה הם • השביעי אנא שא נא (בראשית ג יז)
אנה ה' מלטה נפשי (תהלים קסז ד) אנה ה' כי
אני עבדך (שם קסז מז) אנא ה' הושיעה נא (שם
קיה כה) • נא אנא ואנה ענין אחד להם והמלה
כלה יסוד ואיננה מהמראות עקב האל"ף •

אנה • יגון ואנחה (ישע' לה י) ויאנחו בני
ישראל (שמות ב כג) אנחתה השבתי (שם כא ב)
ענין דאגה המה •

אנך • מתחלק לשני מחלקות : האחד אנכי
ה' אלהיך (שמות ד ב) אנכי עשיתי ארץ (ישעיה
מה יב) אנכי תכנתי עמוריה סלה (תהלים עה ג)
ענינו כמו אני, והמלה הזאת איננה נגזרת כיתר
המלים ולא תמה הנה והנה ואינה מעונה רבוי
ומיעוט ולא יוכל המדבר לרבות באנכי ולא למעט
באנחנו • השני הנה ה' נצב על חומת אנך ובירו
אנך (עמוס ז ז) הנני שם אנך בקרב עמי ישראל
(שם ז ח) מלה זו אין לה דמיון בתורה אבל
ראויה היא להיות גרועת אל"ף כיתר המלי' הנקדמי'
במחברת אל"ף כמו תמול מאתמול נחנו מאנחנו •
או יקום פתרונו כפי ענינו הראוי להיות אנך מנכים,
נאספו עלי נכים (תלי' לה מז) לאשישי קיר חרשת
תהגו אך נכאים (ישעיה מז ז) ענין נפץ והרס
הם • על חומת אנך על חומת נפץ והרס ופרץ
ובירו מפץ לשחת את העיר •

אנס • והשתיה כדת אין אנס (אסתר א ה)
וכל די לא אנס לך (דניאל ד ו) •

אנף • אורך ה' כי אנפת בי (ישעיה יב א)
ונשקו בר פן יאנף (תלים ב יב) תאנף לנצח (שם
עש ה) ובאהרן התאנף (רב' ט ד) הלעולם תאנף
בנו (תהלים פה ו) אנפת תשובב לנו (שם ס ג)
ענין קצף הם •

אנק • הנאנחים והנאנקים (יחזקאל ט ד)
האנק דום (שם כד יז) לשמע אנקת אסיר (תלים
קב כא) מאנקת אביונים (שם יב ו) ענין זעקה המה •
אנש • מתחלק לשני מחלקות : האחד אנוש
כחציר ימיו (תלים קג מז) אשרי אנוש יעשה זאת
(ישעיה נו ב) כמשמעו • השני אנוש חצי בלי
פשע (איוב לד ו) כי אנושה מכותיה (איכה א ט)
עקוב הלב מכל ואנש הוא (ירמ' יז ט) כאבי נצח

ומכתי אנושה (שם מז יח) •

אסוך • כי אם אסוך שמן (מ"ב ד ב) ענינו
מסוך לא סכתי (דניאל י ג) ורחצת וסכת ושמית
(רות ג ג) והכן הסכך (נחום ב ו) ושמן לא תסוך
(דברים כח מ) ענין משחת מרקחת המה •

אסון • ואם אסון יהיה (שמו' כא כג) וקרהו
אסון (בראשית מד כט) •

אסם • וימלאו אסמך שבע (משלי ג י) יצו
ה' אתך את הברכה באסמך (דברים כח ח) ענין
אוצרות וגנוזים הם •

אסף • מי אסף רוח בחפניו (משלי ל ד)
ואספו אספה אסיר על בור (ישעיה כד כב) אסף
בלי יבוא (שם לב י) חג האסף (שמות לד כב)
והאספסוף (במדבר יא ד) הם הנקבצים הנסחפים
והנלוים [נ"א והגלויים] על ישראל בצאתם ממצרי'
ויחכן להיות מגורתם אספי מארץ כנענתך (ירמ'
יז) סחורתך • וידמה המלה לכנען בידו מאוני
מרמה (הושע יב ח) ויחצוהו בין כנענים (איוב
מ ל) כנעניה נכבדי ארץ (ישעיה כג ח) נראים
דבריהם לולי הנון האחרונה שהיא אחרית עיקר,
אבל בפנים אחרים כה הוא פתרונו שחי ואספי
יותר מארץ שפלתך, ויהיה כנענתך מגורת כי
נכנע (מ"א כא כט) או או יכנע (ויקרא כו מא) •
אספות • וכמסמרות נשועים בעלי אספות
(קהלת יב יא) אומרים בעלי פתרון כי מלה זאת
מגורת סף השער (יחזקאל מ ז) ואמורת הספים
(ישעיה ו ד) נראין דבריהם לפי הענין ולפי דקרוקי
המלה אינו כן • כי אמנם יתכן להיות פשר כמשפט
מכתבה • אספות מגורת אסופה הם המסמרות
המאספים את הלוחות ומחוקים את הדבק הישב
למען לא ימוט, להם נרמו רועי ישראל ושטריו
ולהם נמשלו דבריהם, ודגשנות הפה יורה על
ענינה • כמו אַפְּסָה • אַנְפָּה • עַבְפָּה • והדלתי"ן
האלה ובלעדיהן אם ירפיון במלים נעשו פעולים
ואם ידגשון נעשו מפעלים לד) •

אסר • אסרו הסוסים (ירמיה מז ד) ויאסר
אזור במתניהם (איוב יב יח) לאסרך ירדנו (שופ'
מז יב) אסיריו לא פתח ביתה (ישע' יד יז) אסורים
ידיה לה (קה' ז כו) ענין קשר המה • ויש איסר לשון

המבאר

לד) ר"ל אם לא יבא דגש בתוך הדל"ת הוא פעל ואם דגש בתוכו הוא שם הנעשה מן הפעל • לה) ח"ל דש"י שם : ומשהחזיקה

אמן • מתחלק לד' מחלקות האחד אמונה
אומן (ישעיה כה א) בנים לא אמן נם (דברים
לב ד) ויהי ידיו אמונה (שמו' יז יב) האל הנאמן
(דברים ז ט) וגם אמונה אחותי בת אבי (בראשית
ד יב) כי האמנם ישב אלהים (מ"א ח כז) ענין
אחד להם • ופתרון ויהי ידיו אמונה כמו נכונה •
כלם שוים בענינם וביסודם מבלעדי אמנם אשר
הוא נוטה עמהם בענינם ויבדל מהם ביסודם על
דבר המ"ם, וכמהו בלשון עברית רק וריקם • תם
תמים ותמימים, שוים בענינם ושנוים ביסודם •
השני מעשה ידי אמן (שיר ז ב) כל איש מלאכה
נקרא אמן • השלישי כאשר ישא האמן את היונק
(במדבר יא יב) והיו מלכים אמניך (ישע' מט כג)
ויהי אומן את הדסה (אסתר ב ז) האמונים עלי
תולע (איכה ד ה) ותשארו אומנתו (ש"ב ד ד)
כאשר היתה באמונה אתו (אסתר ב ד) ואהיה
אצלו אמן (משלי ח ל) ותהי לי לאמנת (רות ד
טז) כלם לשון גדול יונקים, [נ"א ענין גדול בנים
המה] • על כן לא יתכן להיות מהם ויהי ידיו אמונה
כאשר יאמרו הפותרים • הרביעי ואת האמנות
(מ"ב יח טז) •

אמץ • מתחלק לב' מחלקות : האחד אמצה
לי יושבי ירושלים (זכריה יב ה) ושהר ידים יוסיף
אמץ (איוב יז ט) וברכים כשלות אמצו (ישעיה
לה ג) וברכים כרעות תאמץ (איוב ד ד) ותרא כי
מתאמצת (רות א יח) ויהי הקשר אמץ (ש"ב טז
יב) ענין חזק המה • השני סוסים ברדים אמצים
(זכריה ו ג) •

אמר • מתחלק לג' מחלקות : האחד אומר
אני מעשי למלך (תה' מה ב) אין אמר ואין דברים
(שם יש ד) אמר לרשע צדיק אתה (משלי כד כד)
האמור בית יעקב (מיכה ב ז) • כה פתרונו הקרוא
בית יעקב המכונה בית ישראל לג) הגידה לי הקצר
רוח ה' • השני את ה' האמרת היום (דבר' כו יז)
וה' האמירך היום (שם כו יח) יתאמרו כל פעלי
און (תלים צד ד) • השלישי שנים שלשה גרגרים
בראש אמיר (ישעיה יז ו) כעזובת החרש והאמיר
(שם יז ט) אמיר כאשל •

אמש • אמש אמר אלי לאמר (בראשית לא

כט) הן שכנתי אמש (שם יש לד) ויוכח אמש
(שם לא מב) ענין ליל אתמול המה •

אמת • אמת מארץ תצמח (תלים פה יב)
כי אמת יהגה הכי (משלי ח ז) וה' אלהים אמת
(ירמיה י י) הן אמת חפצת בשוהות (תה' נא ח)
תתן אמת ליעקב (מיכה ז ד) על חסודך ואל אמתך
(תלי' קלח ב) קטנתי מכל החסודים ומכל האמת
(בראשית לב י) • ענין קושט המה • וגם מלה זו
חלקה לשתיים והיא ראויה לאחת •

אמתחת • אמתחת הקטן (נרא' מד ב)
כסף איש בפי אמתחתו (שם מד א) באמתחתיכם
(שם מג כג) וימצא הגביע באמתחת בנימין (שם
מד יב) •

אן • מתחלק לשבע מחלקות : האחד אן
הלכתם (ש"א י יד) עד אן תמלל אלה (איוב ח
ב) עד אנה ינאצוני (במדבר יד יא) עד אנה אשית
עצות בנפשי • • • עד אנה ירום איבי עלי (תלים
יג יג) עד אנה ה' שועתי (חבקוק א ב) עד אנה
ה' תשכחני נצח (תהלים יג ב) ענין אחד להם •
אנה נפל (מ"ב ו ו) אנה אנחנו עולים (דברים א
כח) אנה המה מולכות את הארץ (זכריה ח י)
הענין ירחיקם כמעט והלשון אחת • השני ואנו
ואבלו פתחיה (ישע' ג כו) ואנו הדיגים (שם יש ט)
תאניה ואניה (שם כט ב) לא אכלתי באני ממנו
(דבר' כו יד) • ענין עצבות ואבלות המה : השלישי
אני יוסף (בראשית מה ג) אף אני בחלומי (שם
מ טז) הן אני כפך לאל מחומר קרצתי גם אני
(איוב לג ו) • הרביעי אנה לידו (שמות כא יג) כי
תאנה הוא מבקש (שופטים יד ד) ויהי העם
כמתאננים (במדבר יא א) מה יתאונן אדם חי
(איכה ג לט) כי מתאנה הוא לי (מ"ב ח ז) ענין
עלילה המה • ההמישי מרוב אונים ואמץ כח
(ישעיה מ כו) ולאין אונים עצמה ירבה (שם מ
כט) מצאתי און לי (הושע יב ט) ואונו בשרירי
בטנו (איוב מ טז) ידיו תשבנה אונו (שם ד י)
ענין כח ועצמה המה • הששי אני תרשיש (מ"א
י כב) אני שיש (ישעיה לג כא) ואני עשה המלך
שלמה (מ"א ט כו) וישלח חירם באני (שם ט
כו) וימצא אניה באה תרשיש (יונה א ג) ענין

המבאר

לג) בנ"ל כחוב י"א קרואי בית יעקב וי"א משנה בית יעקב הגידה וכו' •

מבלעדי הוויין עומדת על עמדה ועל אמתה להיות פתרונה ככבש אלוף ככבש גדול לב. והשנה מגרעת הו"ו פה כמגרעת ווי המלים האלה : אדם פטדה וברקת (שמות כח יז) לשם שבו ואחלמה (שם כח יט) תרשיש שהם וישפה (שם לט יג) ראובן שמעון לוי ויהודה (שם א ב) משפט גר יתום ואלמנה (דברים כו יט) לא השנים כדת ואין כה משפט הלשון הלא זה ארח הסדר וכה משפטו באמרו לשם שבו ואחלמה לולי הווי של ואחלמה לא נגרעה וו משבו, וכמהו אדם פטדה וברקת לולי הווי של וברקת לא נחסר וו מפטדה, וכמהו ראובן שמעון לוי ויהודה לולי וו של ויהודה לא נחסר וו משמעון ולוי, וכמהו משפט גר יתום ואלמנה לולי וו של ואלמנה לא נחסר וו מיחוס, ורוב הדברים והשמות הסמוכים כה זה אחר זה כה משפטם אבל לא יקרה מקרה זה לשני דברים כי אם לשלשה ומעלה. ולולי הוויין אשר יחתמו המלים האחרונים לא נחסרו התיכונים, על כן ככבש אלוף לא יבא עמהם ולא יעלה במספרם. ולא יתכן להיות פתרונם כי אם כמכתבן ואני ככבש אלוף וגם יובל לטבוח יוכיח.

השלישי. החרש ואאלף בינה (איוב לג לג) פן תאלף ארחותיו (משלי כב כה) כי יאלף עונך פך (איוב טו ה) ענין לימוד הם. ויש מגורתם מלין גרועי אלפין ואלה הם. מלפנו מבהמות הארץ (שם לה יא) וכמהו בנוי לתלפיות (שיר ד ד). הרביעי. שגר אלפך (דברים ז יג) האלפים והעירים (ישע' ל כד) באין אלפים אבוס בר (משלי יד ד) אלופינו מסובלים (תהלים קמד יד) לשון שוורים הם.

אלץ. ותאלצוהו (שופטים טז טז) אין למלה זו דמיון בתורה אבל ענינה יורה עליה. ותאלצוהו כמו ותדחקהו ותציקהו.

אם. מתחלק לחמש מחלקות : האחד, אם הבנים שמחה (תהלים קיג ט) לאמתם יאמרו (איכה ב יב) לא תקח האם על הבנים (דברים כב ו) כמשמעו.

השני. אמה ארכו ואמה רחבו (שמות ל ב) אמת בצעך (ירמ' נא יג) באמת איש (דב' ג יא). השלישי. אמתי בלהה (בראשית לג) את בתו לאמה (שמות כא ז) ותשלח את אמתה (שם ב ה) שתי האמהות (בראש' לא לג) לעיני אמהות עבדיו (ש"ב ו כ) ואמהתיה מנהגות כקול יונים (נחום ב ח), פתרון אמה כמו שפחה אבל נראין שתי לשונות אמתי ואמהותי.

הרביעי. שבחוהו כל האמים (תהלים קיז א) ראש אמות בית אב (במדבר כה טו) די כל עם אמה ולשן (דניאל ג כט). לאומים ואמים וגוים קרובי ענין המה.

החמישי. אם בחקותי תלכו (ויקרא כו ג) אם ישמעו ויעבדו (איוב לו יא) ואם לא ישמעו (שם לו יב) הענין יורה עליהם, אבל יש לאם מחלקות ותוצאות : אם תאבו ושמעתם (ישעיה א יט) ואם תמאנו ומריתם (שם א ד), מלת אם ענין אחד ומראה אחד לה. אבל בנשות אליה מיתר המלים יוציאוה ממשפטה וימשכנה אחרי ענינם ובסור מושכיה תשוב לענינה הראשון וכאלה הם המלים אשר ימשכנה : כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי (בראשית כח טו) לא אוכל עד אם דברתי דברי (שם כד לג) עד אם כלו לשתות (שם כד יט). וכאלה הרבה. וחלופם, אם ארץ מאפליה (ירמ' ב לא) אם יכין שאר לעמו (תהלים עח ד) אם בשרי נחוש (איוב י יב). וחלופם, אם ישמעו ואם יחדלו (יחזקאל ב ה). וחלופם, אם רחץ אדני את צאת בנות ציון (ישעיה ד ד) אם תקטל אלוה רשע (תלים קלש יט) וכאלה הרבה. וחלופם האם אין עזרתי בי (איוב ו יג) האם תמנו לגוע (במדבר יז כח) כי אם יש אחרית (משלי כג יח). נשוב לענין ראשון.

אמל. מה אמלה לבתך (יחזקאל טז ל) מה היהודים האמללים (נחמיה ג לד) אמללה יולדת השבעה (ירמ' טו ט) כי אמלל אני (תהל' ו ג) ענין חלש ורשיי; המה, והפותרים חלקה לשני מחלקות ראויה למיאר אחד הואיל והענין תלוי מן המלה.

המבאר

עכ"ל. ועל נפל אשת [תהלים נח ט] אמר רש"י. ופירש מנחם ככבש ואלוף הוא שור אף כאן נפל ואשת עכ"ל. ונראה כי ט"ס נפל בדפוס וצ"ל שם ופירש מנחם בשם ר' יהודה בן קריש ככבש ואלוף כמו ככבש ושור וכו'.

לב) וצ"ל רש"י שם : דונש ויהודה בן קריש פתרוהו ככבש ופר כ' אלוף כמו שגר אלפך. ואע"פ שלא נאמר ואלוף יש לנו כיוצא בו שמש ירח עמד ובולח. כסוס עגור כן אצפצף. ומנחם פתר ככבש אלוף כבש גדול ויונתן מסייעו כאימר בחור.

השביעי • אלי כבתולה חגורת שק (יואל א ח)
אללי לי (מיכה ז א) ענינו כמו הוי ונהי •

השמיני כז • כאלה וכאלון (ישעיה ו יג) כאלה
נובלות עליה (שם א ל) כי תבשו כח) מאלים אשר
חמדתם (שם א כט) וקרא להם אילי צדק (שם
סא ג) רבה אילנא ותקיף (דניאל ד ח) אילנא די
חיות (שם ד יז) •

התשיעי • נואלו שרי צען (ישעיה יש יג) אשר
נואלנו (במדב' יב יא) נואלו כי לא ידעו דרך ה'
(ירמ' ה ד) כי אויל עמי (שם ד כב) אולת קשורה
בלב נער (מש' כב טו) ענין פתרונם הוללות וסכלות.
העשירי • אלילי כספו ואלילי זהבו (ישע' לא ז)
קסם ואליל ותרמית לבם (ירמ' יד יד) רופאי אלל
כלכם (איוב יג ד) ענין עצבים הם •

העשתי עשרה • אלו חיה אלף שנים (קהלת
ו ו) אלו לעבדים ולשפחות (אסתר ז ד) פתרונו
קרוב מן אם • אם חיה •

השתיים עשרה • ואלו עיר וקדיש (דניאל ד י)
[כמו] וארו כט) חיוה אחרי תנינה (שם ז ה)
פתרונו כמו הנה •

אלגביש • אבני אלגביש (יחזקאל יג יא)
אבני ברד הוא כמשמעו •

אלוה • אלוה מתימן יבא (חבקוק ג ג) אלוה
לא ישיב אפו (איוב ט יג) הוא השם הנכבד והנורא •
ויש אלוה דיין ושופט כמו אלהים לא תקלל (שמי'
כב כז) אשר ירשיעון אלהים (שם כב ח) ואתה
תהיה לו לאלהים (שם ד טז) ויש אשר ענינו
מלאכים, אני אמרתי אלהים אתם (תהלים פב ו)
כי ראיתי אלהים פנים אל פנים (בראשית לב לא)
להן אלהין די מדרהין עם בשרא לא איתוהי (דני'
ב יא) •

אלח • אף כי נתעב ונאלח (איוב טו טז)
יחדו נאלחו (תלים יד ג) פתרונו כפי ענינו נאלחו
כמו נבאשו •

אלם • מתחלק לד' מחלקות: האחד או מי
ישים אלם (שמות ד יא) תאלמנה שפתי שקר

(תהלים לא יט) ולשונוך אדביק אל חכך ונאלמרת
(יחזקאל ג כו) נאלמתי דומיה (תלים לש ג) כרחל
לפני גוזיה נאלמה (ישעיה נג ז) אלילים אלמים
(חבקוק ב יח) כלם כבדי פה וכבדי לשון המה •

השני • והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך
השדרה והנה קמה אלמתי (בראשית לו ז) נשא
אלמתי (תה' קכו ו) פתרונו כפי ענינו כמו איסר
ואגר המה • וראוי להיות מגזרתם אלם צדק תדברון
(תלים נח ב) •

השלישי • אלם הבית (יחזקאל מ מח) ואולם
הכסא (מ"א ז ז) בין האולם ולמזבח (יואל ב יז)
והאולם על פני היכל הבית (מ"א י ג) • והווי
המזבח במלה איננה יסוד, ואילו ואלימיו (יחזק'
מ כא) יוכיח •

הרביעי • אולם חי יי' (ש"א כ ג) אולם אני
אדרוש אל אל (איוב ה ח) ואלם כלם תשובו (שם
יז י) ואולם לזו שם העיר לראשונה (בראשית כח
יט) ואולם שלח נא ידך (איוב א יא) מלה זו
קרובה אל אמנם •

אלמג • אלמגים ואלגמים (דה"ב ט י)
מין אחד הם, הם עצים אדומים הגדלים בים
כמשמעו •

אלף • מתחלק לד' מחלקות: האחד הכה
שואל באלפיו (ש"א יח ז) צאנינו מאלפיות (תה'
קמד יג) שובה יי' רבבות אלפי ישראל (במד' י לו)
כך פתרונו הרגיעה והניחה עמך ישראל • וכמוהו
בשובה ונחת תושעון (ישע' ל טו) • ולא יוכל הפותר
להעמידה מגזרת שובה ל) על דבר חנותם במחנה •
השני • אלוף נעורי (ירמיה ג ד) ואת למדתי
אותם אליך אלפים לראש (שם יג כא) אלפי הדל
במנשה (שופ' ו טו) ואני כבש אלף יובל לשבות
(ירמ' יא יט) פתרונו כפי ענינו כלם גדולים וראשים
המה • ופתר יהודה בן קריש כבש אלף כבש
ואלף העמיד אלף מגזרת שגר אלפך (דברים ז
יג) יסף ויו בתחלת המלה וגם ויו שני בתוך
המלה לא) ואין לשניהם דרך לנשות על כי המלה

המבאר

הכתוב כלל • ואני חוספתי מלת כמו •
(ל) פ' לא יתכן לפרשח מן שוב חזרה ממעם חנותם במקום
אחד אבל הוא מן שב כמו בשובה ונחת עיין שרש שב •
(לא) כלומר במלת אלפך שמשפטה בלי ויו חוסף ויו כאלו
היתה אלופך •

D

כז) לעיל בשרש איל נראה כי מנחם הניח כי אלה ואלון ואילי
ואלים הם במראה החמישי בשרש איל •
(כח) כן כתוב בנ"ה תבשו בת"י וקריב מאוד כי כן היתה
נוסחת כ"ק אשר לפני מנחם • וכן מצאנו הנוסח' הזאת מקוימת
בשרשי הפרהון ע"ש דף נ' ע"ד •
כט) בנ"ה כתוב ואלו תחת וארו • ובשאר כתבי יד אין זה

על הנביאים המתעים את עמי הנשכים בשניהם
אין שלום (שם ח יא) • וכמוהו בענינו כה אמר ה'
וקראו שלום (מיכה ג ה) •

אכף • ואכפי עליך לא יכבד (איוב לג ז) כי
אכף עליו פיהו (משלי טז כו) הוא מגזרת כפופים
(תלים קמו ח) ואכף לאלהי מרום (מיכה ו ו) •
וכבר קדמו קצות המלים הגרועים אל"ף במחברת
הזאת בתחלת הספר [עיי' צד ד] •

אכר • אכר וצמדו (ירמיה נא כג) • בשו
אכרים (שם יד ד) וקראו אכר אל אבל (עמוס ה
טז) • כלם חורשי שדות ומשדדי תלמים ופתחי
אדמה המה •

אל • לא נודע פתרונו בלתי ענין מחוותו
למרבית פניו ורבי תוצאותיו • כי כל מלה אשר
היא רבת פנים בעודנה לבדה ולא יסבדה מלים
לא נודע פתרינה עד בא המספר ויחלקנה כפי
ענינה • ואל יפרד והיה לשתיים עשר פנים • האחד
אל אלהים ה' • השני ואל משה אמר • השלישי
ואלה נולדו להרפא • הרביעי אל תבוא במשפט
את עבדך • החמישי ויואל משה לשבת • הששי
ויואל שאול את העם • השביעי אלי כבתולה חגורת
שק • השמיני כאלה נובלת עליה • התשיעי נואלו
שרי צען • העשירי אלילי כספו • האחד עשרה ואלו
חיה אלף שנים • השנים עשרה ואלו עיר וקדיש •
אבל יש בנקידתם דקדוק ואין בו עזר על מחלקותם
לתוצאות פתרונם • אבל פתרונם על מחלקותם על
פי ענין המורה עליהם •

אל הראשון • אל אלהים (יהושע כב כב) אל
שדי (ברא' יז א) אלי אתה אשחך (תהל' סג ב)
מי כמכה באלם (שמות טו יא) הבו לה' בני אלים
(תלים כט א) יש לאל ידי (בראש' לא כט) בהיות
לאל ירך לעשות (משלי ג כז) כלם ענין כה ואונים
המה •

השני • ואל משה אמר עלה אל ה' (שמות כד
א) אלי לאמר (בראש' לא כט) אליכם אישים אקרא

(משלי ח ד) אז ידבר אלימו באפו (תהלים ב ה)
שרשי פתוח אלי מים (איוב כט יט) השמחים
אלי גיל (שם ג כב) תבא בכלח אלי קבר (שם ה כו),
ויתכן להיות מגזרתם אל פשטתם היום (ש"א כו י)
אל איזה מקום פשטתם היום, ויאמר דוד על נגב
יהודה •

השלישי • אל נלדו להרפא כד (דה"א ד ח) :
אלה הדברים (דברים א א) לאנשים האל (ברא'
יט ח) כי את כל התועבת האל (ויקרא יח כז) ואמר
לה אל מאניא (עזרא ה טו) •

הרביעי • אל תביא במשפט (תהל' קמג ב) אל
תאמר לרעך (משלי ג כח) אל תלשן עבד (שם ל
י) אל אדות הרעה הגדולה הזאת מאחרת אשר
עשה לי (ש"ב יג יו) כה פתרונו : אל תעשה אדות
הרעה הגדולה הזאת מאחרת אשר עשה לי,
וכמוהו בענינו אל כי קרא יי' לשלשת המלכים לתת
ביד מואב (מ"ב ג יג) : וכמוהו קרוב מענינו אל
אדני איש האלהים אל תכזב בשפחתך (שם ד טז)
ענינו יורה עליו • ויש בתורה לשון רבוי ולשון
מיעוט והענינים יורו עליהם והם כתובים במחברת
על ספר •

החמישי • ויואל משה לשבת (שמות ב כא) :
הואילו פני בי (איוב ו כח) הואל קח ככרים (מ"ב
ה כג) הנה נא הואלתי (בראשית יח כז) כי הואיל
הלך אחרי צו (הושע ה יא) : ויש בחורה סדרי
מחוות דרכי קוצר • גם אלה לחכמים כה) כמו
אלה : קראן לו ויאכל לחם (שמות ב ד) וכתוב
אחריו ויואל משה לשבת • וכמו ואמר לה השלום
לך השלום לאישך השלום לילד ותאמר שלום (מ"ב
ד כו) , וכמו כזאת וכזאת דברה הנערה אשר
מארץ ישראל (שם ה ד) ויאמר מלך ארם לך בא
(שם ה ה) כי וכאלה רבות •

הששי : ויואל שאול את העם (ש"א יד כד)
אלה וכחש (הושע ד ב) ושמעה קול אלה (ויקרא
א) את האלות האלה (במד' ה כג) ענין אחד להם •

המבאר

לא נאמר שם אם קראו אותו, אך מתשובתו ויואל משה מובן
כי קראוהו. וכן במשל השני אשר לא נאמר בכתוב שהנער
ניחיו שאל את השונמית כאשר צוהו אלישע על שלומה ושלום
אישה ושלום הילד. אבל מתשובתה ותאמר שלום יש להוציא
כי הנער שאל את פיה ואמרה הן. אמנם לא ידעתי מה כוון
המחבר במשל השלישי. הלא נמצא בכתוב מפורש ויבא ויגד
לאדניו לאמר כזאת וכזאת, ומהר אחרי שמע מלך ארם את
דברי חמניד כתיב כי אמר לך בא. וא"כ מה נשמט בכתוב הזה
עד שנצטרך לחבינהו מסדר הכתיב.

כד) מלת להרפא בכתבי קדש שלנו כתובה באל"ף ובכל כ"י
המחברת נמצאה בה"א. וכן לעיל דף 9 ע"ב •
כה) מאמר גם אלה לחכמים לא יתבאר היטב בכאן. ואיפשר
לומר כי כונתו היתה לפרש מלת אלה בפסוק גם אלה לחכמים
[משלי כד כג] ג"כ לשון רצון וחפץ וא"כ היה לו לכתוב אותו
קודם ויש בתורה •
כו) הן כונת המחבר בכאן לאמר כי לפעמים נמצאו מאמרים
בתורה אשר בעבור הקיצור נשמטו בהם איזה ענין אבל מובן
הוא מתוך הסדר. כמו במשל הראשון. קראן לו ויאכל לחם

גדרו ולא הניא פתרונו ולא השיג גבולו אשר לא
כדת • אקצר מבטא לשון ואשוב לענין ראשון •

אך • אך אשר יאכל (שמות יב טז) ואך את
דמכם (בראש' ט ה) • אך ורק קרובים הם זה
מזה אבל לשון בלשון לא יפתר הישב •

אכזב • בחי אכזיב לאכזב (מיכה א יד) חיו
תהיה לי כמו אכזב (ירמיה טו יח) ענינו יורה
עליו • גזרתו מן כזב מלה גרועת אל"ף •

אכזר • לא אכזר כי יעורנו (איוב מא ב) •
אכזרי המה ולא ירחמו (ירמיה נ מב) • אכזריות
חמה (משלי כו ד) ועכר שארו אכזרי (שם יא יז)
פתרונו לפי ענינו •

אכל • מתחלק לב' מחלקות: האחד די אכלו
קרצוהי (דניאל ו כה) ואכלו קרציהון (שם ג ה)
לשון רכילות בלשון ארמית • לא תלך רכיל (ויקרא
יט טז) מתרגמין לא תיכול קורצין • השני, אוכל
בכסף תשברני (דברים ב כח) כל אכל תתעב נפשם
(תלים קו יח) וגערתני לכם באכל (מלאכי ג יא) •
כאשר יחלם הרעב והנה אוכל (ישעיה כט ח) •

אכן • אכן נודע הדבר (שמות ב יד) אכן
חלינו הוא נשא (ישעיה נג ד) אכן רוח הוא באנוש
(איוב לב ח) • אכן לשקר מגבעות (ירמיה נ כג)
אכן יש ה' במקום הזה (ברא' כח טז) • פתרונו
כפי ענינם • כי המלים האלה לא יצטרפו ולא יגורו
ולא פתרונו כי אם לפי ענינם •

ופתרון אכן לשקר מגבעות כה הוא: בשוב
ישראל לאלהים כה יתודו, אמנם אותה העבודה
אשר עבדנו לאלהי נכר ופסילי זרה נסכי הרים
וקטרי גבעות שקר ותעתועים והבל הבלים היו בירינו
וכמוהו בענינו אליך גוים יבאו מאפסי ארץ ויאמרו
אך שקר נחלו אבותנו הבל ואין בם מועיל (ירמיה
טז יט) אכן הנה לשקר עשה עמי שקר ספרים (שם
ח ח) לשוא הנחיל אלהינו תורת אמת לעם מרי
ולריק למדם חקיו אכן השא השאת לעם הזה
ולירושלים לאמר שלום היה לכם ונגעה חרב עד
הנפש (שם ד י) • ריב לירמיה עם ה' וכה היה
מתוכח ואומר: יען השימות עמך בנביאי שקר
אשר אמרו להם שלום יהיה לכם ולא כליתם
והארכת להם עד אשר נגעה חרב עד הנפש
והנביאים הנבלים כה אומרים לתועי לבב וירפו
את שבר ברת עמי על נקלה לאמר שלום שלום

ח יז) • ואם אין מחני נא (שם לב לב) • איננו
גדול (בראשית לט ט) • לשון לא המה • השני,
מאין יבוא עזרי (תלים קנא א) מאין לי בשר (במד'
יא יג) מאין אבקש מנחמים לך (נחום ג ז) מאין
גחוי (מ"ב ה כה) מאין אושיעך (שם ו כז) •
[כלם לשון איה המה • עין לעיל שרש אי] •

איש • אליכם אישים אקרא (משלי ח ד) מי
האיש הירא (דברים כ ח) • נבזה וחדל אישים
(ישעיה נג ג) איש כי ידר נדר (במדבר ל ג) אישה
יקימו ואשה יפרנו (שם ל יד) • ואם בית אשה
נדרה (שם ל יא) וילך אתה אישה (ש"ב ג טז)
איש האשה (שופט' ד ד) ענין בעל • לאיש שתים
הזכורות איש (יחזקאל א יא) איש אל עבר פניו
(שם א ט) • איש לא נעדר (ישעיה מכו) • [ענינם
כל אחד או אין אחד • (יעמאכד לו יעמאכד) •

אישון • שמדני כאישון בת עין (תה' יז ח)
יצרנהו כאישון עינו (דברים לב י) •

אית • איתי גברין יהודאין (דניאל ג יב) האיתך
כהל (שם ב כז) לא איתי אנש על יבשתא (שם
ב י) איתי גבר (שם ה יא) • לשון יש המה •

איתן • איתן מושבך (במדבר כד כא) אל
נחל איתן (דברים כא ד) • לפנות בקר לאיתנו (שמו'
יד כז) והאתנים מוסדי ארץ (מיכה ו ב) באיתן
קשתו (בראש' מט כד) • פתרון אחד להם • והם
ענין אומץ ותוקף •

פתר אנקלוס בותשב באיתן קשתו: "ושוי
בתוקפא רוחצניה" • ויהי כראות יהודה בן קריש
מפתח פתרון אנקלוס באמרו [בראש' תרגומו בפסוק
הזה] "ותבת בהון נביאותיה" האשימו חנם
ויחשב בלבו כי הוא פתרון ותשב באיתן קשתו •
ואמנם הסודו וישיאוהו קרבת המלים, ותשב קרוב
לוחבת, באיתן קרוב לבהון, קשתו קרוב לנביאותיה,
ואפס כי לא הענין כאשר דמה ולא הפתרון כאשר
זמם • אבל אנקלוס בפתחו דברי פתרוניו הרחיב
את הפתרון לבאר ענינו • רבה פני מליצתו ויוסף
על מדת דברי הנבואה להקריב פתרונו ללב למען
ישמעו קוראיו וממוצא הדבר ישכילו • "ותבת
בהון" אין לו מקום בפסוק וגם "על דקיים אורייתא
בסתרא" אין לו מקום בפסוק • וזה יורה כי לא
בא כי אם להרחיב הפתרון עד אשר יתישב הישב •
ואלו דקדק יהודה חקר שכלו וענין סברתו לא פרץ

שקופים אטומים (מ"א ו ד) ענין סתימה המה •

אטון • חטבות אטון מצרים (משלי ו טו) •

אין למלה זו דמיון בתורה ופירונו לפי ענינו אטון כלילת כא) מצרים. אבל בלשון ארמית כמורה ואת מיתריהם (שמות לה יח) וית אטונידיין •

אטר • איש אשר יד ימינו (שופטים ג טו)

ענינו יורה עליו: איש שמאלי איש כבד ימין, לא היתה ידו הימנית מושלת ולא היה לוחם בי אם בשמאלית • והענין יורה כי שמאלי היה בחגורו החרב מצד הימין על ירך ימינו נמצאת ידו הימנית כבדה וסגורה • וכמורה ואל תאמר עלי באר פיה (תלים סט טז) • אל חסגר ואל תכבד •

אי • מתחלק לחמש מראות: המראה האחד

אי הבל אחיך (בראשית ד ט) אי זה ספר כריתות (ישעיה נ א) אי אלהימו (דברים לב לו) אי חנית המלך (ש"א כו טו) אי זה הדרך יחלק אור (איוב לח כד) כלם פתרון אחד להם אי כמו איה • ואיכה, ואיו, ואים, ויש כמלה הזאת בלשון עברית איך ואיכה ואיככה • אן ואנה • הלז הלז והלזה • אל ואלה, אי ואיה, אין ההאי"ן עשויין לפתרון כי אם לצחצח הלשון • המראה השני, ואמר יושב האי הזה (ישעיה ד ו) בארים כבדו ה' באיי הים (שם כד טו) הלילו ישבי אי (שם כג ו) אי כפתור (ירמ' טו ד) עתה יחרדו האין (יחזקאל כו יח) • האיים הרחקים (ישעיה סו יט) • איים רבים סחרת ירך (יחזקאל כו טו) הם יושבי כפרים סביבות הים • המראה השלישי • אי לך ארץ (קהלת י טז) ואי לו האחד שיפל (שם ד י) • אי להם (הושע ז יג) אויה לי (תה' קך ה) • המראה הרביעי, אי כבוד אמר (ש"א ד כא) • ימלט אי נקי (איוב כב ל) • ולרוזנים אי שכר (משלי לא ד) • לשון אין המה •

ופתרון ולרוזנים אי שכר לא נאזה לרוזנים שתה שכר פן ישכח חקי אלהים וישנה משפטיו ויסלף דברי אמת ויתכן להיות מגזרתם אי לזאת אסלה לך (ירמ' ה ז) • ופירונו לא לזאת אסלה לך כב) • המראה החמישי, וענה איים באלמנותיו (ישעיה י כב) ופגשו ציים את איים (שם לד יד) ענינו

יורה על פירונו הם מיני חיות •

איב • ואיבה אשית (ברא' ג טו) • ואינתי

את אינך (שמות כג כב) • איבת עולם (יחזק' כה טו) • מגזרת אויב המה •

איך • איך אלך (ש"א יו ב) • איכה אשא

לבדי (דברים א יב) • איככה אוכל וראיתי (אסתר ח ו) • ענין אחר וגזרה אחת להם •

איל • מתחלק לחמש מחלקות: האחד איל

תמים מן הצאן (ויקרא ה טו) • והנה איל אחר נאחז (בראשית כב יג) • ואילי צאנך (שם לא לח) • איל המלואים (שמות כש לא) • השני, אילותי לעזרתי הושה (תלים כב ד) • כגבר אין איל (שם פח ה) אילי מואב (שמות טו טו) • אילי נביות (ישעיה ס ז) • ענין כח ומעוז המה • ויתכן להיות מגזרתם על אילת השחר (תהלים כב א) כג) • השלישי, האיל מזוזות חמשית (מ"א ו לא) • ואילו ואילמיו (יחזקאל מ כא) ואל איל החצר (שם מ יד) ואל איל תמרים (שם מ טז) • אחד מפר ואחד מפר אל איליו (שם מ כו) • עד איל פארן (ברא' יד ו) • ענין אחד להם מפתח עגול בבנין • הרביעי, איל וצבי (דברים יד ה) • לעפר האילים (שיר ב ט) כי גם אילת בשדה (ירמיה יד ה) אילת אהבים (משלי ה ט) אילה שלוחה (ברא' מט כא) כאיל תערג (תלים מב ב) כמשמעם • החמישי, וקורא להם אילי הצדק (ישעיה סא ג) מאילים אשר חמדתם (שם א כט) הנחמים באלים (שם נו ה) • ענין שיחים ואלנות הם • ומגזרתם כאלה נובלת עליה (שם א ל) תחת האלה (ברא' לה ד) כאלה וכאלון (ישעיה ו יג) •

אים • הוד נחרו אימה (איוב לט ד) • את

אימתי אשלח לפנך (שמות כג כו) • עליו אמים (איוב ד כה) אים ונורא (חבקוק א ז) • כל פחד ואימה ענין מורא המה •

אין • מתחלק לשני מחלקות: האחד אין

קדוש כי"י כי אין בלחך (ש"א ב ב) • מאין עוד פנות אל המנחה (מלאכי ב יג) • כי אינם יודעים לעשות רע (קהלת ד יז) כי אם אינך משלח (שמות

המבאר

ומנחם פירש אי כמו אין ע"כ •
(כג) ו"ל רש"י שם: ומנחם פתר אילת לשון כעוז כמו אילותי לעזרתי חושה, השחר לשון שחרית. ומנחם פתר לשון בקור כמו שוחר טוב יבקש רצון וכמו לשחר פניך • ע"כ •

כא) מלת כלילת כתובה בכל חכ"י אשר לפני •
(כב) ו"ל רש"י שם: ימלט אינני אין נקי כמו אי כבוד אין כבוד וכן ולרוזנים אי שכר אין שכר אין באה להם שכרות שלשתן חברן מנחם במחלקה אחת • בנ"ח נוספו כאן המלים האלה: הוא קרוב לפתרון מכלם • וזה לשון רש"י שם: שמא לזאת אסלה לך •

לב (תה' קיש נח) לחלות את פני ה' (זכריה ז ב)
כלם נמצאו כמשפט הזה •

אחמתא : והשתכח באחמתא (עזרא ו ב)
פתרו בו אנשי פתרון הכלי העשוי לספרים ולאגרות
וגליונים והעמידוהו מגורת חמת מים (ברא' כא
יד) • ואל"ף אשר במלה איננה עקר כיתר האלפין
אשר בלשון ארמית ד) •

אחר : מתחלק לשלש מחלקות : האחד ולא
אחר הנער (בראשית לד יט) • אל האחרו אתי
(שם כד נו) מדוע אחרו פעמי מרכבותיו (שופט'
ה כח) הקשיבה ועשה אל תאחר (דניאל ט יט)
ואחר עד עתה (בראשית לב ה) • כלם לשון בוש
המה • השני אחר וקדם צרתני (תלים קל"ט ה)
והסג אחר משפט (ישעיה נט יד) • השיב אחר
ימינו (איכה ב ג) • ופניהם אחורנית (בראשית ט
כג) : ויפל רכבו אחר (שם מט יז) : נראים שני
המראות האלה כי מגורה אחת הם • אבל ענינם
ירחיקם במעט ואין הרחקתם מרחק, השלישי אחר
מהרו (תהל' טו ד) לא תשתחוה לאל אחר (שמות
לד יד) : לא יהיה לך אלהים אחרים (שם כ ג) •
ושם אלהים אחרים לא תזכירו (שם כג יג) •

אחשדרפנים : ואל האחשדרפני' והפחות
(אסתר ח ט) • הם מגרולי רואי פניו •

אחשתרן : אחשתרנים (אסתר ח י) • הם
סוסים הרצים •

אש : מתחלק לב' מחלקות : האחד ואני
אתנהלה לאשי (בראש' לג יד) כמו נחת, ויהלך
אש (מ"א כא כז) • פתרונו כפי ענינו כמו יחף •
השני ואל האשים ואל האבות (ישעיה יט ג) מיני
כשפים הם •

אשד : בשרם יבינו סירתכם אשד (תלים נח
י) : ויאמרו כל העצים אל האשד (שופ' ט יד) :
ויבאו עד גרן האשד (בראשית נ י) • מיני חוחים
[נ"א קוצים] המה :

אשם : אשם אונו (ישעיה לג טו) כמו פתן
חרש יאשם אונו (תהל' נח ה) אשם אונו משמוע
(ישע' לג טו) אשם אונו מזעקת דל (משלי כא יג) •

ועומדים בצורתם לנגוד מראה כל צורה ותבנית
כל רקמה וגולם כל תמונה העתידים להעשות
בתבנית הברואים ובתמונת העשויים גלויים לפניך •
על כן אמר ימים יצרו ימי האדם עוד יוצרו וחיו
עוד יבראון ואין לו יום אחד בהם מכל ימי חייו
והוא ראה את האדם בצורתו ובדמותו בשרם בא
עתו לעולם ומשפט ענין זה כמשפט ירמיה
הענתותי אשר אמר לו : בשרם אצרך בבטן ידעתך
ובשרם תצא מרחם הקדשתך נביא לגוים נתתיך
(ירמיה א ה) : הנה נמצא ידוע האדם בשרם
הבראו ומקודש בשרם יצירתו : וככה משפט
הגבורה ודרך הפליאה לראות הבא כמו בא והיציר
כמו יוצר •

אחו : ואחותי באוניכם (איוב יג יז) ואחותי
אחידן (דניאל ה יב) לשון אגדה המה : ומהם
אחוך שומע לי (איוב טו יז) כתר לי זעיר ואחוך
(שם לו ב) לילה ללילה יחזה רעת (תהל' יט ג)
כלם גרועי אלפין המה •

אחידן : לשון ארמית מפשר חלמין ואחותי
אחידן (דנ' ה יב) : חידות ואחידן ענין אחר להם •
אחו : אחו בערפי (איוב טו יב) חיל אחו
(שמות טו יד) : אחווי חרב (שיר ג ח) : אשורי
שיאחו (תלים קלו ט) : תקח אחר אחו (במד' לא
ל) : ואחו בונבו (שמות ד ד) : כלם ענין אחר
להם קרובים לתפישה •

אחלי : אחלי אדני לפני הנביא אשר בשמרון
(מ"ב ה ג) • אחלי יכנו דרכי (תהלים קיש ה) •
שניהם שוים בפתרונם ואין להם דמיונות ולא
נודעה יסורתם ופתרונם לפי ענינם : אחלי אדני
חפצי אדני ורצוני לפני הנביא : ופתרון אחלי יכנו
דרכי מאווי ורצוני וחשקי שיכנונו דרכי • ופותרים
אומרים מלה זו גזורה מן ויחל משה (שמות לב
יא) • ומן שני צדי המלה לא יתכן כה, הצד האחד
על הבאת האלף במלה, והצד השני על כי לא יתכן
בלשון עברית להיות מלה זאת לבדה כי אם עם פני
כאלה : ויחל משה את פני ה' אלהיו (דה"ב לג
יב) חלו נא פני אל (מלאכי א ט) הליתי פניך בכל

המבאר

מחברת משובשת או מצד המדפיסים. ובמקום פתרו ק צ"ל
פתרו בו. ובמקום המלים צ"ל האלפין. עיין לעיל שרש אוא.
גם זה לדעת כי רק בהעתקה האמבורג נמצא האלפין כנפתן,
וביתר ההעתיקות נמצא המלים.

ד) וז"ל רש"י שם : אחמתא. פתרו כן אנשי הפתרון שהוא
כלי העשוי לאגרות ולגליונים ולספרים והעמידוהו מגורת חמת
המים האלף אשר בתיבה אינה עיקר כיתר המלים אשר בשאר
לשון ארמית עכ"ל. ולא נזכר בשם ממש. והקורא יראה כי
שתי שגיאות נכנסו בלשון רש"י אם מצד שהיה לפניו נוסחת

אזר • אזורך ולא ידעתי (ישעיה מה ה) •
 אזורי חיל (ש"א ב ד) • אזור נא כגבר חלצוך (איוב
 לח ג) : כאשר ידבק האזור (ירמיה יג יא) : ותאזורני
 חיל (תהלים יח מ) מצאו הפותרים ותורני חיל
 וסברו שהמלה גרועת אלף והמלה סדורה כמשפטי
 אך בהיות ותאזורני מגזרת אזור • ותורני מגזרת
 זר והב (שמות כה יא) : ונמצאו המלים שלמות
 והענין אחר • וגם כה עשו לוירפו את שבר בת
 עמי (ירמיה ח יא) : סברו שהמלה גרועת אל"ף
 ונראת המלה שהיא עומדת על משפטה אך בהיות
 וירפו מן תרופה : וירפאו מן רפאות : וגם כה
 אמרו בני נצו וגם נעו (איכה ד טו) : סברו
 שהמלה גרועת אל"ף הרחיקו המלה מן תנו ציץ
 למואב כי נצא תצא (ירמיה מח ט) : והקריבוה
 אל נאצות (נחמיה ט יח) : וכי נאצו (במד' טז
 ל) : ולא נכון לפתר כה • על כי נצו יורה על נעו ,
 ונעו יורה על נצו : ופתרונם כי עשו וגם נדדו •
 ופתרון תנו ציץ למואב תנו כנף למואב כי עוף
 תעוף : וגם כה תקנו בפן יפקד עליה (ישע' כו ג) :
 סברו שהמלה חלופת אותיות , והחליפו יוד באלף
 וכן פתרו המלה : ואין המלה כאשר יזמו ולא
 פתרונה כאשר דמו : ואם בא יבא הפותר בכל
 המלים אשר איננו משיג ובהעלם ממנו שכל המלה
 למצוא פתרונה ולעמוד על ענינה עד הגריעו אותה
 והחליפו אותיותיה או ספות על יסודה נמצאו
 מעמקיו מישור ונקלו התחתיו וממציא פתח
 לכל בודה אבל המלה סדורה כדת כתובה כמשפט
 וכה פתרון ענינה : וזה תחלת הענין , ביום ההוא
 יפקד ה' בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן
 וגו' (ישעיה כו א) : ויהי בכרות אלהינו האויבים
 האלה ויתמו מן הארץ , ביום ההוא כרם חמד
 ענו לה (שם כו ב) אז בהיות הכרם גדורה באין
 פרץ יאשרוה איים ולאמים ויקראוה כרם חמד :
 ואני נצרה לרגעים אשקנה פן יפקד עליה (שם כו
 ג) : אני י"י אצרנה תמיד פן יפקד עליה האויב
 על כן פקדתי על לויתן שלא ישחית הכרם : פרשה

המבאר

(ח) וז"ל רש"י בתהלים : וכן פי' מנחם כאזרח רענן מתלחלח
 ומתצמח כאשר הנשרש ואזרח מאורחי בני אדם אנשי שרשים
 המה .
 (ט) וז"ל רש"י : גלמי ראו עיניך מאז בראת את העולם ראו
 עיניך את כל גולמי הדורות הבאים גולמי זרתי ותבנית צורתי
 בשרם הולדתי ובשרם בואי לעולם ראו עיניך ועל ספרך כלם
 יכתבו וכל יצורי עולם כמוני כמוהם גם כלם בשרם הבראם יחזרו

זו סמוכה לענין ראשון אפס כי לא תהיה הכרם
 נצורה גדורה ועזוקה כי אם עד תם כח לויתן
 ועזו התנין • אבל מצאנו בכל קריות ספרד בספרים
 המוגהים מהם אשר הבדיקו [נ"א הבקיהו] אנשי
 לבב מביני מדע פן יפקד עליה ובקריות טבריא פן
 אפקד עליה ואין מי יתבונן הנכוחה וזולתי אלהים •
אזרח • כאזרח מכם יהיה לכם (ויקרא יח
 לד) : כגר כאזרח (שם כד טז) • ומתערה כאזרח
 רענן (תלים לו לה) : פתרונו כאזרח רענן מתלחלח
 ומצמיח כאשר הנשרש ואזרח מאורחי בני אדם
 אנשי שרשים המה (ח) •

אח • מתחלק לר' פנים : האחד היש לכם
 אב או אח (ברא' מד יט) : הלא אח עשו ליעקב
 (מלאכי א ב) : השני ואת האח לפניו מבערת
 (ירמיה לו כב) : אל האש אשר אל האח (שם
 לו כג) : ענינו יורה עליו כלי גחלים העשוי לאש :
 השלישי האח האח ראתה עינינו (תלים לה כא) :
 יען אשר אמרה צר על ירושלים האח (יחזקאל כו
 ב) : אח עשויה לברק (שם כא ד) : המלה הזאת
 איננה גזורה כיתר המלים והיא כמשמעה תאמר
 לעת רבות משוש • הרביעי ישגא אחו בלי מים
 (איוב ח יא) : ותרעינה באחו (ברא' מא ב) : בין
 אחים יפריא (הושע יג טו) : הם מקומות הנעשבים
 והנדשאים מזיבי מים על ידי יאורים ואגמים •

אחד • אחד היה אברהם (יחזקאל לג כד) •
 כימים אחדים (ברא' כש ד) : התאחרי הימיני (יחז'
 כא כא) : ולא אחד בהם (תהלים קלש טז)
 כמשמעם (ש"י) • ופתרון ולא אחד בהם כה הוא :
 גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו ימים יצרו
 ולא אחד בהם : בקש המשורר להודיע עזו אלהינו
 ופלאי מפעליו ואין גלויים לו העתידות שרם
 תצמחנה והבאות שרם תבאנה באמרו גלמי ראו
 עיניך גלמי ורקמתי תבנית וצורתי בשרם הולדי
 ובשרם עליתי במחשבה ושרם בואי לעולם ראו
 עיניך ועל ספרך כלם יכתבו וכל יצורי עפר כמוני
 כמוהם גם כלם בשרם הבראם יחזרו גלויים לפניך

גלויים לפניך ימים יצרו ולא אחד בהם כל מעשה האדם ותכלית
 הימים גלויים לפניך כאלו יוצרו כבר אע"פ שלא היה אחד מכלם
 ולא היה עדיין כאחד בעולם ואלו הם פלאים מפעילות אלהים
 ומשפט נבחרתו שעתידות גלויים לפניו שרם תבאנה וכן הוא
 בשרם אצרך בבטן עכ"ל . ולא הזכיר את מנחם . ומכאן נראה כי
 פעות נפל בלשון רש"י וזאת זרתי צ"ל ורקמתי .

המראה השני : לו חפץ ה' להמיתנו (שופ' יג כג)
 לו הקשבת למצותי (ישעיה מח יח) לו עמי שומע
 לי (תלים פא יד) לו שקל ישקל כעסי (איוב ו ב) :
 לו אנכי שקל על כפי (ש"ב יח יב) : לו היה רעה
 (יחזקאל יד טו) : לו טר קרעת שמים (ישעיה סג
 יט) , לו חכמו ישכילו זאת (דברים לב כט) : אף
 כי לו טו) אכל אכל היום (ש"א יד ל) : לו יש הרב
 בידי (במד' כב כט) : לו החייתם אותם (שופטים
 ח יט) : ענין פתרון כמו ואלו היה אלף שנים
 פעמים (קהלת ו ו) : המראה השלישי : לו ישמנו
 יוסף (ברא' נ טו) : המלה הזאת פת' כפי ענינה
 פן ישמנו יוסף : אין שני בענינו ושלתם מגורה
 אחת המה : אבל לעת מקריהם יפרדו והיו חלופי
 ענין וכאלה הרבה .

און : און יחשב על משכבו (תהלים לו ה) :
 כלם און אפס (ישעיה מא כט) : עד מתי תלין
 בקרבך מחשבות אונך (ירמיה ד יד) : לשון עול
 חמיה : נראה הו"ו שאינו יסור : ולא הובא במלה
 כי אם לתוכן ענינה : אורות הו"ו הנם במחברת
 הו"ו כתובים .

אז : אז אמרה חתן דמים למולות (שמו' ד
 כו) : אז ישיר משה (שם טו א) : ומאז באתי אל
 פרעה (שם ה כג) : אזי חיים בלעונו (תהלי' קכד
 ג) : אזי המים ששפנו (שם שם ד) אזי עבר על
 נפשנו (שם שם ה) כמשמעם : ופתרון אז אמרה
 חתן דמים למולת כה הוא : בראשונה אמרה כי
 חתן דמים אתה לי ובאחרונה אמרה חתן דמים
 למולת : יען בשרם הביאה את בנה לחוקת דם
 ברית פגש בו אלהים ויבקש המיתו וצפורה לא
 ידעה על מה נפגש כי אמרה בלבנה קראהו אסון
 על כן אמרה חתן דמים אתה לי חתן מומת [נ"א
 דמים ומות] אתה לי : ואחרי כלותה למול [נ"א
 לברות] את ערלת בנה ראתה כי האסון סר ממנו :
 כראותה כה תמהה והבינה כי לא נפגש בו כי אם
 עקב ערלת בנה על כן אמרה ברפות המלאך ממנו
 חתן דמים למולת בזאת ירעתי כי לא נפגש משה
 כי אם עקב מולות : ומשפט למ"ד זה כיתר

הלמרי' הנקדמים במחברתם בתחלת הספר : כמו
 ואמר פרעה לבני ישראל (שמות יד ג) : וכמו כן
 חתן דמים למולת וזה פירושו : [עין לעיל צד ו] .

אזא : אזא יו) יתירה (דניאל ג כב) : פתרונו
 כפי ענינו : אזא כמו יקר (ישעיה' טז) : ורוב
 האלפין הנכתבים בלשון ארמית אינם עיקר , לפי
 אשר אזא יתירה מן די חזי למזיה (דניאל ג יט)
 ואתגורת אבן (שם ב מה) מן גזרין (שם שם כו) :
 ואשתומם (שם ד טו) מן שממה (שמו' כו כט) :
 אקימה בבקעת-דורא (דניאל ג א) מן ולצלם דהבא
 די הקמת (שם שם יד) : ואשתני (שם שם יט)
 מן די עדנא ישתנא (שם ב ט) : וכנהנה רבות :
אזדא : מלתה מני אזדא (דניאל ב ה) :
 פתרונו כפי ענינו כמו נעלמה יו) .

אזוב : אגודת אזוב (שמו' יב כב) : תחטאני
 באזוב ואטהר (תהלים נא ט) : ועד האזוב אשר
 יוצא בקיר (מ"א ה יג) : צמח מצמחי אדמה :
 לא עמדו אנשי סברא על פתרונו .

אזל : אזלו מים מני ים (איוב יד יא) : ואזל
 לו אז יתהלל (משלי ד יד) : אזלת יד (דברים לב
 לו) : אזל מלכא (דניאל ו יט) : אזל מכלינו (ש"א
 טז) : כלם לשון הלוך , וכל הולך בלשון ארמית
 אזל , וכן תרגומו של וילך איש מבית לוי (שמות
 ב א) : ואזל גברא : אזלו בבדילו לירושלם (עזרא
 ד כג) אזל וכן אמר לה (דניאל ב כד) .

אזן : מתחלק לג' מחלקות : האחד און וחקר
 (קהלת יב ט) : יאזין זאת (ישעיה מב כג) האונה
 אמרתי (שם לב ט) : האזינה עדי (במד' כג יח) :
 האזינו השמים (דבר' לב א) אזנים כרית לי (תה'
 מ ו) : כלם השמעת אזנים : השני מאזנים (ישע'
 מ טו) מאזני צדק : (ויקרא יט לו) : תקלתא
 במאזניא (דניאל ה כו) לשון משקל : השלישי ,
 ויתר תהיה לך על אונך (דבר' כג יד) : ענינו יורה
 עליו כי כלים מכלי מלחמה הם .

אזקים : מן האזקים אשר על ירך (ירמיה
 נ ד) : כמו רתיקות .

המבאר

יו) לפי פירושו נעלמה תהיה מני אזדא כמו אולה ממני או
 נאברה ממני לא כאשר פרשחו אחרים לאמר דבר צווי יצא
 מלפני . והאחרון נראה עיקר . גם זה ראוי להזכיר כי מלות כסוד
 נעלמה נמצאות רק בהערכת המבורג בלבד .

טו) בכל ארבע הנסחאות אשר לפני כתוב לו בלא אל"ף אחר
 חו"ו , ובכתבי קדש נמצא לרא .
 יו) אזא בשני אלפין נמצא בכל הכ"י אשר לפני , ובכתבי קדש
 נמצא אוה ב"א .

היתה לקוחה מגורה י) וקרובה לענין ויהי יסודה
ה"א כמו הה ליום (יחזקאל ל ב) ינהה נהי נהיה
(מיכה ב ד) נהה על חמון מצרים (יחז' לב יח).
וינהו כל בית ישראל (ש"א ז ב) ולא נה בהם
(יחזקאל ז יא) ובהעמיד המלה על פתרון זה יקום
פתרונו מגורת הה ליום והמדבר בלשון הה
בסבותו המלה אליו יאמר אהה ובצוותו ממנה יד
יאמר נהה ובהיות המלה על עמדה ולא תסוב
הנה והנה יאמר הה כמו הה ליום, ועל ענין זה
נמצא האל"ף משרת המל' כיתר האלפין המשרת'.
אהי מלכך איפוא (הושע יג י) פתרונו איה מלכך
אבל אהי דברך מות אהי קטבך שאול (שם יג יד)
אינם מגורתה כי אם מגורת הויה והיו להיות ואין
יסוד המלה כי אם ה"י יו"ד והאל"ף אשר בתחלת
המלה הוא למדבר במה יסוב המלה וכה פתרון
אהי דברך מות אשים דברך מות אהי קטבך
שאול אשים קטבך שאול נחם יסתר מעיני לא
אנחם

אהיה אהיה אשר אהיה אהיה שלחני
אליכם (שמות ג יד) הוא השם הקדוש הנכבד
והנורא, ולא תגזור מלה זאת מיתר המלים
ופותר' אומרים הוא מגורת הויה והיו להיות,
ונראים דבריהם באמור ויאמר אלהים אל משה
אהיה אשר אהיה כמו שאמר אני הייתי מני עד
ואני עתה ואהיה עדי עד: אבל בהשנותו המלה
שנית ואמר אהיה שלחני אליכם נפסקו פתרוני
המלה ונעשית כמלים אשר אין להם פתרון וכשמו'
אשר לא יגזרו ממלים כי האל"ף אשר בתחלת
המלה ימנענה מהיות לזה גזרה, באמרו אהיה
שלחני אליכם על כן לא יתכן להיות כמו אהיה
כטל לישראל (הושע יד ו) אהיה לו לאב (ש"ב
ז יד) כי אהיה עמך (שמות ג יב) ולולי זאת לא
החברתי המלה במחברת האל"ף

אהל מתחלק לב' מחלקות האחד יושב
אהלים (ברא' כה כז) ויאהל עד סדום (שם יג
יב) אהל מועד (שמות כס י) הן עד ירח ולא
יאהיל (איוב כה ה) לשמש שם אהל בהם (תלים
יט ה) השני אהלים וקנמון (משלי ז יז) מור
ואהלות קציעות (תלים מה ט) כאהלים נטע ה'

(במדבר כד ו) מר ואהלות עם כל ראשי בשמים
(שה"ש ד יד) עצי קטורת המה
או מתחלק לשתי מחלקות האחד או דודו
או בן דודו (ויקרא כה מט) או כי יגע (שם ה ג)
מלה כמשמעה, השני אודה למושב לו (תה' קלב
יג) התאוות תאוה (במדבר יא ד) אל תתן י'
מאויי רשע (תהלים קמ ט) נפשי אויתך בלילה
(ישעיה כו ט) חוי המתאנים (עמוס ה יח)
[ענין חשק ורצון הם]

אובל אובל אולי (דניאל ח ב) פתרונו
אנשי פתרון ואמרו אובל מגורת יבלי מים, ההליפו
אל"ף ביוד וכן העמידו המלה ופתרו באולי ואמרו
מגורת אילות (תלים כב ד) כגבר אין איל (שם
פח ה) ודקדוקי המלים לא יעזרו פתרונם ולא
יתכן לקום מאילות ואיל לתהפוכי האותיות ומוטות
המלה: אבל אובל אולי קרוב להיות שם מקום
מהיותו מיתר המלים הנהפכים והנחלפים

אולי אולי יש חמשים צדיקים (בראש' יח
כד): אולי יראה ה' בעניי (ש"ב מז יב): אולי
ישמע ה' אליהך (ישעיה לו ד): יש מלים בלשון
הקדש קצובים [נ"א קבוצים] בגזרתם ואין שוים
בפתרונם אולי יראה ה' בעניי (שם): אולי ימשני
אבי (בראשית כז יב): ואולי נשתה מפני (במדב'
כב לג): שלשתם אינם שוים בענינם לפי שהמלה
הזאת מהמלים אשר הענינים ימשכום [פ' יחזקאל]
מהיות להם ענין אחד ופתרון אולי יראה י'
בעניי לשון בקשה: ואולי ימשני איננו כן: כי
ענינו פן ימושני: וכמוהו אולי לא תאבה האשה:
וענין השלישי אולי נשתה, כה פשר ענינו לולי
אשר נשתה מפני: וכמלה הזאת יש מלים הרבה
שוים במראיהם ושנוים בענינם אבל הענינים
ימשכום ואחריהם ישו כאלה: לו ישמעאל יהיה
לפניך (בראשית יז יח): אך אם אתה לו שמעני
(שם כג יג): לו יהי כדברך (שם ל לד): לו מתנו
בארץ מצרים (במדבר יד ב) לו גוענו (שם ד ג)
לו הואלנו ונשב (יהושע ז ז): לו אבשלום חי
(ש"ב יט יז): לו איש הולך רוח ושקר כזב (מיכה
ב יא): לו יש נפשכם תחת נפשי (איוב מז ד):
פתרונם כמו מי יתן לי שומע לי (שם לא לה):

המבאר

(ד) כלומר בבנות המדבר הלשון צווי פאותה המלה.

(י) פ' נבנתה משרש אחר הקרוב לה בכוננה.

זהיתה זאת בימיכם ואם בימי אבותיכם (יואל א ב) •
החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא
(איוב יא ז) • השוב כי יחקור אתכם אם כהתל
באנוש (שם יג ט) • הינהק פרא עלי דשא אם
יגעה שור על בלילו (שם ו ה) • הכימי אניש
ימך אם שנותך כימי גבר (שם י ה) • הלמתים
תעשה פלא אם רפאים יקומו (תהלים פח יא) •
המאוס מאסת את יהודה אם בציון נעלה נפשך
(ירמיה יד יט) • הנוטע און הלא ישמע אם יוצר
עין הלא יביט (תלים צד ט) • העיני בשר לך אם
כראות אנוש תראה (איוב י ד) • הפניו תשאון
אם לאל תריבון (שם יג ח) • הצאן ובקר ישחט
ומצא להם אם את כל דגי הים (במ' יא כב) הקצור
קצרה ידי מפרות אם אין בי כח להציל (ישעיה נ
ב) הרוב רוב עם ישראל אם נלחום נלחם בם
(שופטים יא כה) • השכח חנות אל אם קשץ באף
רחמיו (תלים עז י) • התקשור רים בתלם עבותו
אם ישדר עמקים (איוב לט י) • וכאלה הרבה
בתורה • ויש תמיהא בלא ה"א כאלה • מי האומר
שאול ימלך עלינו (ש"א יא יב) • הן נזבח את
תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו (שמו' ח כו) •
לעות אדם בריבו ה' לא ראה (איכה ג לה) • מי
זה אמר ותהי ה' לא צוה (שם ג לו) • מפני עליון
לא תצא הרעות והשוב (שם ג לו) • וכאלה הרבה •
נשוב לענין הראשון • אדם ביקר בל ילין • אותו דנו
אנשי פתרון מגורת בקר וערב • וכה אמרו אדם
יקום בקר ולא יאמין לערב לו ערב והיה הפתרון
ראוי בענינו כפי הפותרים לולי היוד אשר בקרב
המלה אשר ימנענה מהיותה מגורת בוקר, אבל
איננה כי אם מגורת יקר וכה פתרונו • אדם בהיותו
בימי יקר תפארתו עשרו ישיאנו ולא יבין לחשוב
אחריתו • ופתרון אדם ביקר בל ילין • אדם ביקר
עשרו בל ילין בקנו כי פתע יגוע ואיו • וכמוהו
בנות מלכים ביקרותך (תלים מה י) • יקרה היא
מפנינים (משלי ג טו) • תיקר נא נפשי (מ"ב א יג) •
השני • אדומים כדם (מ"ב ג כב) • מדוע אדום
ללבושך (ישעיה סג ב) • אדמו עצם (איכה ד ז) •
ירקק או אדמדם (ויקרא יג מט) • אל תרא יין
כי יתאדם (משלי כג לא) • מגן גבוריהו מאדם
(נחום ג ד) • ענין חכלילות ושנים המה •
השלישי • אדמת אפר (דניאל יב ב) • עובד

אדמתו (משלי יב יא) • עלי אדמות (תה' מט יב) •
ויתכן להיות מגורת אדמה •
הרביעי • אודם פטדה וברקת (שמות כח יז) •
אדן • מתחלק לב' מחלקות • האחד אדוני
שאל את עבדיו (ברא' מד יט) • ביד אדנים קשה
(ישעיה יט ד) • ויקח אדני יוסף (בראש' לט ד) •
שמו אדון לביתו (תה' קה כא) • האדון ה' (שמו'
כג יז) • ענין גביר המה • השני על מה אדניה
הטבעו (איוב לח ו) וארבעים אדניהם כסף (שמו'
כו כא) • בכר לאדן (שם לח כו) •
אדר • מתחלק לב' מחלקות • האחד נאור
אתה אדיר (תה' עו ה) • ואדיריהם שלחו צעיריהם
(ירמיה יד ג) • וצי אדיר לא יעברנו (ישע' לג כא) •
להיות לגפן אדרת (יהזקאל יז ח) • כלם לשון גודל
המה • ואדיריהם שלחו צעיריהם יורה על המלה •
ופתרון נאור אתה אדיר מהררי טרף כה הוא •
אכן אתה גדול מטרם יסדת הררי טרף עד שלא
נבראו הררי טרף אתה אדיר • וכמוהו בענין גם
מיום אני הוא (ישעיה מג יג) • מטרם שום חוק
יום אני הוא • לפני יום שגבה גבורתי וקדמה
גדולתי • השני • אדרת שנער (יהושע ז כא) אדר
היקר (זכריה יא יג) • אדרת שער (שם יג ד) •
וילט פניו באדרתו (מ"א יט יג) • יריעות צמר
המה •
אדרגוריא • אדרגוריא גבריא דתבריא
תפתיא (דניאל ג ב) פתרונו לפי ענינו •
אדרודא • יתעבד אדרודא (עזרא ז כג) •
חותם ערבי הוא ופתרונו לפי ענינו כמשמעו •
אדרכנים • (שם ח כו) • פתרונו לפי ענינו
כמשמעו כן הוא •
אדרע וחיל (שם ד כג) • הוא בלשון ארמית
כמו אורוע (ירמיה לב כא) דמתרגמין אדרע •
אהב • אני אהבי אהב (משלי ח יז) • אהבו
את ה' (תלים לא כד) • ויאהב יעקב את רחל (בר'
כש יח) • לשון ידידות המה •
אהה • אהה ארני אלהים (יהושע ז ז) פתרו
בו אנשי פתרון ואמרו המלה כמשמעה האח האח
ואיננה מגורת יתר המלים • אבל המלה ראויה
להראות לה פנים הראוים לפרש • כפי שאת המלה

ומאצלו הביאה בקרבו כדבר הדת ויפה באפיו נשמת רוח חיים (בראשית ב ז) ורוח הבהמה מתחתיות הארץ כאשר נמצא כתוב בספר יצירות ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ (שם א כד) ע"כ בצאת רוח האדם מקרבו תעלה לרום גבוה ותשוב אל מקומה ואל מכונתה (א) עוד יש עזר בנקידת המלה ויורה עליה וירחיקנה מתמיהא כי אמנם אלו היתה תמיהא היתה ההא פתוחה שקולה בשקלת רמיונה אשר כמוה כאלה : האלהים אני (מ"ב ה ז) י"י הוא האלהים (מ"א יח לט) הראשון פתח עקב תמיהתו והשני קמץ עקב דבר לו לענינו (ב), וכמוהו העבד ישראל (ירמיה ב יד) העבד העברי (ברא' לט יז) וכמוהו האיש כמוני יברח (נחמיה ו יא) מי האיש הירא (דברים כ ח) האמת אתכם (ברא' מב מז) קטנתי מכל החסדים ומכל האמת (שם לב יא) חקה אחת ומשפט אחד להם ועתה הואיל וקמצו הסופרים העלה ולא פתחוה, כמו העולה על רוחכם (יהוהאל כ לב), והיא העולה (ויקרא ו ב) הורונו ולמדונו כי רוח האדם עולה ורוח הבהמה יורדת וזה לנו האות הראוי להשען עליו ולאחוז בו כל מלה התמוהא בהא תמיד היא פתוחה ולא יתכן להיות קמיצה כי כן גבלו אנשי הלשון על ספרי החקה לבעבור שום שכל בין פתח לקמץ למען לא ישעו קוראי ספר ורוח הבהמה היורדת גם פה יש די לאנשי שכל בנקודה היורדת כי אלו היתה המלה הזאת תמוהה היה מחויקק להתמיה בנקוד' שבה כי ההא טעונה שבה ופתוחה ויכולת הלשון משגת שניהם בהיורדת ועתה פתחוה סופרים הודיעונו על הרחקתה מתמיהא הן אלה עניני הדבר וסוד המעשה אבל נשאר עוד להעמיד פתרון הפסוק היטב ולהקריב ענינו ודקדוקי מליו ונקידותיו ללב, מי יודע רוח האדם ורוח הבהמה, מה פתרונו מי יוכל להבין דעת רוחותם ומי יוכל להשקיף בסרעפי לבותם? לא יבין את זאת כי אם

היוצר יחד לכם ומבין אל כל מעשיהם ואך יאמרו הפותרים כי שלמה המשכיל לא ידע אם רוח האדם עולה ואם רוח הבהמה יורדת אלו לא הבין מה היה מתקן הפסוק בפנים המחולקי בעניני התמיהות היה מתמיה העלה בהא כמשפט המלים התמוהים וגם היה מתמיה במלה הראויה לה כיתר רוב התמיהות (כי) בהתמיה המדבר רבו אחד מתמיהו בהא, ובהתמיהו שני דברים בפסוק מתמיה בהא את הראשון ובאם את השני כה משפט התמיהות ברוב המלים התמיהא העשויה לדבר אחד כאלה : האלהי מקרוב אני (ירמיה כג כג) הברכה אחת היא לך (בראש' כו לח) הגוי גם צדיק תהרג (שם כ ד) הדרכי לא יתכנו (יהוה' יח כט) וכאלה הרבה וכולם שוים בענינם שניים בנקידתם כפי [נ"א כי] נחת המלה בפה ומושבה [נ"א ומושבה] בלשון כי אמנם יש מלה רחבת מבטא וקצרת מבטא רבת אותיות ומעומת אותיות ואין נקידתם כי אם כפי נענועם וכפי מכונתם בפה וחנייתם בלשון דע כי נקידת התמיהא מחולקת לשלש פנים במלים אשר תחלתם ה"א כאלה, המראה האחד העבד ישראל (ירמיה ב יד) המראה השני האנכי הריתי את כל העם הזה (במדבר יא יב) האנכי לאדם שיחי (איוב כא ד) והמראה השלישי הכימי אנוש ימך (שם י ה) ענין אחד לשלשתן והן בנקידתם שונים והם ראויים להשתוות לולי שנויי נענועם כפי המלים ועתה הואיל ולא התמיהו הסופרים העלה והיורדת הורונו ולמדונו כי רוח האדם עולה ורוח הבהמה יורדת ושניהם פתוחי האין המה בלי נקידת תמיהא כמו והעולה על רוחכם והיא העולה ואת שתי התמיהות הבאות בפסוק אחד על שני דברים מתמיה בהא ושונה באם ברוב התמיהות כאלה האנוש מאלוה יצדק אם מעשהו יטהר גבר (איוב ד יז) הבנהרים חרה יי' אם בנהרים אפך (חבק' ג ז) הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו (תה' עח ד)

המבאר

והנה כן היה מקרה המעתיקים. מעתיקי הכ"י לונדון וברלין היה לפנייהם נוסחא חסורת המאמר הנזכר. ומעתיקי אחר אשר היה לו נ"כ העתקה חסרה מצא העתקה אחרת והשלים את החסרון. אולם תחת אשר היה להכניס המאמר החסר אחרי מלות "ע"כ בצאת" הכניסו לפנייהן, ולפ"ז נמסר הטעות מיד אל יד עד כי בנוסחת וויק נשנו פעמים איזה מלות המאמר ע"כ בצאת בשתי קצות המאמר החסר. (יב) כונתו על הא הידיעה.

(א) ראוי להעיר בכאן את הקורא על ענין נפלא אשר ממנו יראה ישכיל על המעשים אשר נעשו מלפנים במלאכת העתקות כתבי יד ישנים. הנה בכ"י לונדון וברלין נפקד מקום כל המאמר המתחיל בדברי "עוד יש עוד" עד מלים "על הרחקתה מתמיהא ובשניהם נמצא המאמר ע"כ בצאת רוח האדם וכו' ובכ"י וינא נשלם כל המאמר כזה : על הרחקתה מתמיהא העולה לרום ולגבוה ותשוב אל מקומה ואל מכונתו". וגם לפני המאמר "עוד יש עוד" נמצאו הדברים ע"כ בצאת רוח האדם וכו'.

אגמון • הלכף כאגמון ראשו (ישעיה נח ה) •
 כדוד נפוח ואגמון (איוב מא יב) • כפה ואגמון
 (ישעיה ט יג) • התשים אגמון באפו (איוב מ כו) •
 כלם כפופי קצה הם [וזה פתרונו לפי ענינו] •

אגן • אגן הסהר (שיר ז ג) • וישם באגנות
 (שמות כד ו) • מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים
 (ישעיה כב כד) • מיני קערות המה עגולות שפה •
 ואגן הסהר יורה על עגולתם בהשוות המדמה
 הסהר לאגן ללמד שויון י' עגולתו •

אגף • ואת אגפיו אורה לכל רוח (יהזקאל יב
 יד) • פתרונו גפין כמו וגפין די נשר ליה (דניאל ז ד)
 ולה גפין ארבע (שם שם ו) • פתרונו כמו כנפים
 בלשון ארמית •

אגר • מתחלק לב' מחלקות: האחד לאגרות
 כסף (ש"א ב לו) • אוגר בקיץ בן משכיל (משלי י ה)
 אגרה בקציר מאכלה (שם ו ח) • ויין לא תשתה
 ולא תאגר (דברים כח לט) • כלם לשון קביצה
 המה • ויתכן להיות אגור בן יקה (משלי ל א)
 מענינם • וראוי לעלות האלף מראשית המלה כאשר
 כתוב במחברת האלפין כאלה: יגרהו בחרמו (חבקוק
 א טו) • העוד הורע במגורה (חגי ב יט) • נהרסו
 ממגרות (יואל א יז) • כלם לשון אגירה המה • השני
 ואגרת אל אסף (נחמיה ב ח) • ואגרת פתוחה בידו
 (שם ו ה) • אגרות יחנו לי (שם ב ז) • אגרת הפרים
 (אסתר ט כט) • ענין גליון המה •

אגרטל • אגרטלי זהב שלשים אגרטלי כסף
 (עזרא א ט) מיני כלים הם •

אגרוף • באבן או באגרוף (שמות כא יח) •
 מכת יד הוא לפי הענין • ונחל קישון גרשם (שופטים
 ה כא) הוא קרוב לענינו • ויהיה גרוץ אל"ף כיתר
 המלים הגרועים אל"ף בראשיתם •

אד • מתחלק לג' מחלקות: האחד ואד יעלה
 מן הארץ (בראשית ב ו) • יזקו מטר לאדו (איוב
 לו כז) • פתרונו לפי ענינו • ענין ערפל וחשך [נ"א
 אופל ומחשך] • ויתכן להיות מגורתם אל תבא
 בשער עמי ביום אידם (עובד' א יג) • הלא איד לעול
 (איוב לא ג) • שמח לאיד לא ינקד (משלי יז
 ה) • ואל תשלחנה בחילו ביום אידו (עובדיה א

יג) • כמו יום ענן וערפל • השני הלא זה אוד
 מוצל מאש (זכריה ג ב) • עץ הנפחם מאש • משני
 זנבות האודים (ישעיה ז ד) • כאוד מוצל משרפה
 (עמוס ד יא) • עץ הנפחם משרפה • השלישי על
 אדות האשה הכשית (במדבר יב א) • אל אודת הרעה
 הגדולה הזאת (ש"ב יג טז) • על אדתי ועל אדותיך
 (יהושע יד ו) • על אודת ישראל (שמות יח ח) •
 כמו על דבר ישראל •

אדב • לאדיב את נפשך (ש"א ב לג) • מדיבת
 נפש (ויקרא כו טז) • ענין כליון הם •
אדין • דניאל (דניאל ב יז) • אדין מלכא (שם שם
 מח) • אדין נבכרנצר מלכא (שם ג כד) • פתרונו כפי
 ענינו כמו אז •

אדם • מתחלק לד' פנים • האחד אדם כי יקריב
 מכם קרבן (ויקרא א ב) • אדם ילוד אשה (איוב יד
 א) • אדם ביקר בל ילין (תהלים מט יג) • מי יודע
 רוח בני האדם (קהלת ג כא) • אך הבל בני אדם
 כזב בני איש במאונים לעלות המה מהבל יחד (תה'
 סב י) • ואיך משפט בני אדם לעלות במאונים • אבל
 כה פתרונו אדם להבל דמה אלו היה ההבל ראוי
 להשקל במאונים להיות ההבל בכף מאונים והאדם
 בכף שניה נמצא שקלת ההבל ושקלת האדם שוה •
 מי יודע רוח בני אדם העלה היא למעלה ורוח
 הבהמה היורדת היא למטה לארץ (קהלת ג כא) •
 יש על אנשי לבב להשתומם על אמרת שלמה המשכיל
 ולתמוה ממליצתו כי אמנם יש פליאה בפתרוני
 מליו • הלא הוא אמר והרוח תשוב אל האלהים
 אשר נתנה (שם יב יז) • ועתה אומר מי יודע אם
 עולה אם יורדת אך ממוצא דבר הבין כי הרוח
 תשוב אל מכוונה והאדם ישוב אל יסודו • ומה
 יוכל המשכיל להשיג בשכלו דבר רוח האדם ורוח
 הבהמה אם עולה אם יורדת • יש על אנשי לבב
 לאחו באורח השכל וישימו לבותם לנתיבות העולם
 להתבונן מוסדות הארץ לדעת איך נכוננו [נ"א
 נבנו] הרוחות בעלותם במחשבה על פי הדת • כי
 אמנם בעשותו ככה ירע וישכיל שרש דבר ויכיר
 עוז אלהינו ומשפט הרוחות איך הרכיבם ומאין
 הביאם • דע והתבונן כי רוח האדם מאתו נפוחה

המבאר

דמה וכליתו מן כלה כן נוכל לאמר שויון מן שוה •

(י) בשלשת כ"י כתוב שריון עגולתו רק בנוסחת המבורג כתוב
 דמיון עגולתו • וזה לראיה כי צ"ל שויון • וכמו שנאמר דמיון מן

אבר • מתחלק לב' ענינים • האחד יעלו אבר כנשרים (ישעיה מ לא) • באברתו יסך לך (תהלים צאד) • מי יתן לי אבר כיונה (שם נה ז) • המבינתד יאבר נץ (איוב לט כו) ענין כנף הם • על כנפי נשרים (שמות יט ד) בעיני כל בעל כנף (משלי א יז) • כנפי יונה נחפה בכסף (תהלים סח יד) • השני אביר הרועים (ש"א כא ח) אבירי לב (תה' עו ו) • אביר ישראל (ישעיה א כד) • אבירי בשן כתרונני (תהלים כב יג) • לחם אבירים (שם עח כה) • גורה אחת ופתרון אחד להם • וכלם לשון אומץ הם •

אברך • ויקראו לפניו אברך (בר' מא מג) אין למלה זו דמיון בתורה אבל הפותר יכול להעמידה מגורת ברך : כי לי תכרע כל ברך (ישעי' מה כג) נברכה לפני ה' עושנו (תה' צה ו) ויברך הגמלים (בר' כד יא) • ברכוב יוסף במרכבת המשנה הכריז לפניו המכריז וכן היה אומר זה השליש הראוי לברוך לפניו ולהשתחוות לו • וראוי להיותו כענין אסוך שמן (מ"ב ד ב) אשר עקרו סך מסוך לא סכתי (דניאל י ג) • ואצעדה מצעד (משלי ל כט) •

אגד • אגודת אוזב (שמות יב כב) • אגודות מושה (ישעיה נח ו) • ויהיו לאגודה אחת (ש"ב ב כה) • ענינו יורה עליו • והוא כמו קבוצה הנאספת ביד וכאלומה הנאסרת בכף • ונאמר התר אגדות מושה הבינו כי לא הזהיר להתיר כי אם דבר הקשור •

אגל • אגלי של (איוב לח כה) • אין למלה זאת דמיון בתורה אבל ענינה יורה על פתרונה אגלי של כמו נשפי של ורעיפת רביבים •

אגם • והיה השרב לאגם (ישעיה לה ז) • על יאריהם ועל אגמיהם (שמות ז יט) • ואגמים אוביש (ישעיה מב טו) • כל עושי שכר אגמי נפש (שם יט י) • כלם מקום מקוה מים • וכה פתרון והיו שתותיה מדוכאים כל עשי שכר אגמי נפש • חרוב יחרבו מימי האגם ואלו הדייגים העושים מסגרות במימי האגמים במה תסכר דגת היאור ונפש שרציו •

וענין השלישי ואבן ברד (ישעיה ל ל) אבן הבדיל (זכריה ד י) אבן העופרת (שם ה ח) •

אבוי • פתרו אנשי פתרון חלפו עם אניות אבה (איוב ט כו) ברחו הימים בריחת אניות הנושאות תבואה ואלו רצה איוב בשאתו משלו להשוות בריחת הימים לבריחת אניות כה היה מתקנו ברחו כמו אניות אבה וכנשר ימוש עלי אוכל אע"פ שהמשל מעוקל והחדה איננה ישרה ולא דבורה על אפניה כי המשל איננו וגם המלים לא יעזרוה אבל כה יתכן להיות מראה הפתרון כמדת מאוני המלים חלפו עם אניות אבה עברו שנותי וחלפו ימי אוי ואבוי כאשר ידאה הנשר ברחו בספר מר ותאניה ואניה בהבל בא ובחשך הלך נמצא אבוי אבה ואביון גורה אחת להם •

אבנט • ועשית להם אבנטים (שמות כח מ) • וחגרת אתם אבנט (שם כט ט) ובאבנט בד יחגר (ויקרא טז ד) מיני חגורות המה • ופתרונו כפי [ענינו] •

אבס • אבוס בר (משלי יד ד) • פתחו מאבוסיה (ירמיה נ כו) אם ילין על אבוסך (איוב לט ט) אין לו כי אם מראה אחד • ופתרונו הוא מקום הבהמה העשוי לבלילה ד) •

אבק • מתחלק לג' ענינים שוים בגורתם קרובים בענינם וראוים בפתרונם • הראשון אבק ועפר (דברים כח כד) • השני אבקת רוכל (שיר ג ו) • השלישי ויאבק איש עמו (בראשית לב כה) • אבק ועפר ענין אחד הם • וענינו ילמד עליו, כאלה : משפעת סוסיו יכסך אבקם (יהזקאל כו י) • בכל מקום אשר יש שם מרוצת סוסים יעלה עפר מן הארץ מפני מרוצתם • וכמוהו וענן אבק רגלם (נחום א ג) • ופרחם כאבק יעלה (ישעיה ה כד) • אבקת רוכל פתרוני דקי ה) סמים ושחקי מרקחת כי לא יותן על גחלי מדחזה כי אם הדק דק (כעפר ע"כ כינהו אבקת רוכל • ויאבק איש עמו פתרונו ויתעפר איש עמו • נשתקשקו שניהם עד עלות אבק ועפר לשמים מרוב חוקפם חגם ונענועם ו) •

המבאר

(ו) נ"ח, מראה הבהמה למקום העשויה לבלילה •

(ז) דקי סמים בנו"ל : נמצא דקת ושחקי •

(ח) הדק דק : בנ"ח, ידוקדק •

(ט) בחולין דף צא, ר' יהושע בן לוי אמר כתיב בהאבקי עמו [בראשית לב כו] כאדם שחובק עם חבירו וידיו מגעת כף ימינו

של חבירו וכן פיר' שי על התורה • ואידך דר' יהושע בן לוי מלמד שהעלו אבק ברגליהם עד כסא הכבוד כתיב הכא בהאבקי עמו וכתיב התם וענן אבק רגליו [נחום א ג] • וז"ל רש"י על התורה ומנחם פירש ויתעפר מלשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליהם ע"י נענועם •

מחכם (תהלים נח ו), החליף ה"א בחי"ת וכן העמיד פתרון המלה, והמלה עומדת על עמדה מבלי חליפות, ופתרון הוברי שמים כמו בוררי שמים, יען כי לא יוכלו הקוסמים לעמוד על דעת רגעי היום והלילה עד ברור להם השמים לשוהר. ולעת הברותם יחזו מחזה הכוכבים ומודיעים לחדשים. על כן אמרה תורה החזים בכוכבים מבלי מחזה הכוכבים לא יחזו ולא יקסמו; וגם כה אמר מיכה בדברי חזיוניו: לכן לילה לכם מחזון וחשכה לכם מקסום ובאה השמש על הנביאים וקדר עליהם היום [מיכה ג ו] זה הפסוק יורה כי ביום חשכה כהבהר שחקים ויחתמו כוכביהם אין הקוסמין יכולין לדקדק ולקסום. על כן לא יתכן להיות חוברי שמים כי אם הוברי שמים. הנה קמה המלה כמשפט ענינה מבלי המיר אותיותיה. ויש מלים לשוען לשוען: אם אמר יאמר כל ההאי"ן הסדורים [נ"א הקדומים] בתחלת המלין המדוברים כמו הוברי שמים כלם מייסדים במלים כדבריו כן הוא. אבל יש מלים מעט מוער בלשון עברית אשר משפט' כהוברי שמים, כאלה: הולכי נתיבות (שופ' ה ו) הולכי רכיל (ירמיה ו כח) הזים שוכבים (ישעיה נ ו) ההותהו על איש (תהלים סב ד) רתהכרו לי (איוב יט ג). ועתה אבאר המלים האלה במקום מחברתם.

ועוד מחלופי אותיות: מה נחנת בבא לך חבלים (ירמיה כב כג). פתר בו מה נחנת מלשון הנאה החליף חית בה"א ויוציא המלה מיסודתה מהעמידה על שרשה. אפס כי המלה עומדת על עמדה ויסודתה מאין תמורות ומבלי חליפות. וכה מראה פתרונה: יושבת בלבנון מקוננת בארזים מה נחנת בבוא לך חבלים חיל כילודה. ירמיה נבא את הנבואה הזאת על מלך יהודה הבושח בנוה בנינו ורום עליותיו וגובה קנו. כאשר כתוב אומר: אבנה לי בית מדות ועליות מרווחים וקרע לו חלוני וספן בארז ומשוח בשיש (שם יד) יען וביען נשען בבנינו ובית ארזיו, וישת שברו בקנו. כה השיבו: יושבת בלבנון מקוננת בארזים מה נחנת בבא לך חבלים, בהרסי קנת ארויך איפה תהיה

חבוי. וכן רבו המלים אשר החליפו והחסירו אנשי פתרון, וימירו סדרם אשר לא כדת. אבל הגיע תור המלה אשר היא חלופת אותיות יחבירנה במחברת הראוי לה, לפרש ולהעמיד המלים על יסודתם, ועתה נשוב לענין הראשון. **אבל**. מתחלק לג' פנים: האחד. אבלה יהודה (ירמיה יד ב) ואנו ואבלו פתחיה (ישעיה ג כו) כי אבל עליו עמו וכמרו עליו יגילו על כבודו כי גלה ממנו (הושע י ה). איך יתכן להתאבל העם על שבות הפסילים והכמרים יגילו. אין זה כי אם כה פתרונו לפי הענין. העם יתאבלו על אליליהם. וגם הכמרים שהיו ששים עליהם כלם יתאבלו יחדו. ופתרון לעגלות בית און עקב עגלות בית און. יש בלשון עברית למדי"ן בתחלת המלים מחולקים למרבית פנים. וכבר קדמו בתחלת הספר הזה במעלות למ"ד. וזה מראה אחד מהמראות אשר נמצא למ"ד במקום למען. כאלה: ואמר פרעה לבני ישראל (שמות יד ג) לך אמר לבי בקשו פני (תהלים כו ח) חתן דמים למולת (שמות ד כו) אם לאל תריבון (איוב יג ח) אמרי לי אחי הוא (ברא' כ יג) פן יאמרו לי אשה הרגתהו (שופ' ט נד) המנדים ליום רע (עמוס ו ג) לעגלות בית און (הושע י ה) וכאלה הרבה. השני, אבל אשמים אנחנו (ברא' מב כא), אבל כמו אמנם ענינו יורה עליו. השלישי, אבל הששים (במדבר לג מט) אבל מחולה (שופטים ז כב) שם מקום הוא.

אבן. מתחלק לג' פנים מבלעדי תוצאותיו. האחד וראיתן על האבנים (שמות א טז) ענינו יורה עליו ומענינו יקום פתרונו הוא הפחת העשוי ליולדת בעת לדתה. וכמוהו והנהו עושה מלאכה על האבנים (ירמיה יח ג) גם זה הפחת אשר גלגל היוצר יסוב בעוברי פיהו. השני באבן או באגרוף (שמות כא יח) כי אבן מקיר תועק (חבקוק ב יא) אבן מאבני הארץ. ויש אבן אשר ישתוה עמו במראה ולא בענין כאלה: אבני צדק (ויקרא יט לו) באבן המלך (ש"ב יד כו). וענין שני (ה) אבני שוהם (שמות כה ז) שורי אבן (שם לט י)

המבאר

ולפ"ז היה לתקן אבן מתחלק לד' פנים מה שאין כן בכל הנוסחאות אשר לפנינו.

ה) ר"ל הענין השני נחלק שוב לשני ענינים אשר השני ממנו הוא אבני שוהם ושורי אבן ופירושה אבנים יקרים. אולם בכ"ז המבורג תחת וענין שני נמצא השלישי. ובמקום השלישי הרביעי

החמישי • אב וידעוני (דברים יח יא) והיה כאוב מארץ קולך (ישעיה כט ד) אשת בעלת אוב (ש"א כח ז) דרשו אל האובות (ישעיה ח יט) כלם מעשה כשפים העשויים לשכני קברים •

הששי • למי אוי למי אבוי (משלי כג כט) ענין עגם ואנינה הוא לפי ענינו ויתכן להיות מגזרת אביון •

אבד • או מצא אבדה (ויקרא ה כב) שאל ואבדון (משלי טו יא) אין לו כי אם מראה אחד • והוא הדבר האבוד והנעל • על כן אמר המשכיל שאל ואבדון נגד יי • פתרונו שאל אשר מתחת לארץ ואבדון הנעלם מכל עין חשופים וגללים מבלי כסות נגד יי אף כי לבות בני האדם ואבד מנוס מנהם ג •

אבה • פתרונו כפי ענינו • כי אין לו ערך בתורה אבל ענין הנבואה יורה עליו • אבחת הרב (יחז' כא ד) כמו אימת חרב • ויש בתורה מלין אשר אין להם דמיון לעמוד על גזרתם ודעת בנינם • אבל עניני המחזה וסדרי הדת יורו עליהם וימשכום • ויהי כאשר ראו אנשי סברא ונלאו מצוא יסודות הלשון ולא מצאו כח להשיג שרש המבטא ולעמד על עיקרם שינו המלים והחליפו האותיות והפכו הלשון אשר לא כדת •

תקן יהודה בן קריש בספר פתרוניו ובאר אבחת חרב כמו אבעת חרב החליף חי"ת בעי"ן • וגם יסף אל"ף על יסוד המלה • הנה נשאר מכל המלה בית לבדו, ונמצאת המלה מבלי תחלה וסוף • ואין כח משפט הלשון להיות מלה מלשון הקדש פרוצה מפה ומפה קלושה משתי קצותיה כמו אבחת חרב • וגם לדברי השוטר שהוא לא יקום פתרונו להיות אבעת חרב • אם מגזרת בעתה (ירמיה ה טו) ידיננה אל"ף אשר בתחלת המלה מדוע [נ"א למה] נטה אליה ומה בא ללמד • ועוד יש להשיב התי"ו אשר באבחת איננו יסוד והתי"ו אשר בבעתה הוא אחוז במלה אחיזת עיקר • הן נמצא הפותר משריש אל"ף באבחת אשר אין לו, ומשבית מבעתה תי"ו אשר לו באמרו כי אבחת כמו אבעת • ולא ד) כאשר החליף את התי"ת והשריש את התי"ו יחליף את האל"ף אשר לאבחת • ולא ידמנו למלה אשר אין בה אל"ף • כי איכנה יוכל לשום אל"ף בבעתה; הלמען העלמת

פתרון אבחת ישחית מלה אחרת להוסיף עליה ולגרוע ממנה; כי מה יתרון בפתרון בהיות לו תוספת ומגרעת חמורות ותהפוכו והפותר, ההמה יודעים כי אין קבוצת הלשון מצואה בספר תעודתנו • ואלו היתה הלשון שלמה אצלנו כל אלה המלים אשר ירפאו היינו מוצאים אותם והשגנום במרחבו • ועתה לא נמצאו כי נעתקו, העל כן בודאים על לשון הקדש • מרחיבים את הקוצר ומרבים את המזער; וכן לא יתכן עד יערה עלינו רוח ממרום • תאבתי לישועתך יי' [תהלים קיט קעד] פתרו הפותר בו כמו תאותי מן תאוה • החליף בי"ת בוי"ו • וגם יסף תי"ו על יסודות המלה • וכן הקים פתרונה • והיה עליו מאמתת המוסר מפרס שומו פתרון לחקור איך יבנה בנין הלשון • אפס כל המלים האמורים בסדרי הנבואות אשר תחלתם תי"ו אשר איננה משורש המלה ולא אחוז בה אחיזת עיקר לא יוכלון אנשי הלשון לספר בו מאומה ולא יסבו המלה כי אם במראה אחד כאלה המלין • באמרך • תשורה • תנומה • תאנה • תבונה • תעורה • תרומה • תחנה • תקוה • תנופה • תשובה • תשומה • תאוה • וכאלה רבות • היכול יוכלון אנשי הלשון להסב מן תרומה תרמתי • ומן תחנה תחנתי • ומן תקוה תקותי • ומן תנופה תנפתי • ומן תאוה תאותי • הלא כה יאמר מן תרומה הרימותי • ומן תחנה חנותי • ומן תקוה קייתי • ומן תשובה שבתי • ומן תקומה קמתי • ומן תנופה הניפותי • ומן תאוה אויתי • וכן בכל אלו המלין אשר משפסם להכתב בתיו בתחלתם אשר איננו אחוז בהם אחיזת יסוד בצרפך המלין לעת מקריהם יעלו התי"ן • אבל התי"ו אשר לתאבתי הוא אחוז במלה אחיזת עיקר על כן יעלה עמהם • ופתרונו כמו כלתה לישועתך נפשי • וכמוהו מתאב אנכי את גאון יעקב (עמוס ו ח) פתרונו מכלה אנכי את גאון יעקב • וכמוהו גרסה נפשי לתאבה (תה' קיט ד) ויש כמוהו בלשון ארמית • ועתה נפשנו יבשה אין כל (במ"א ו) • נפשנא תאיבה • וגם זה מהמלים החלופי אותיות, הוברי שמים (ישעיה מז יג) פתר בו חוברי שמים, מן חובר חבר (דברים יח יא) וחובר חברים

המבאר

ד) כן כתוב בהעתקת ווינא וברלין אבל בהעתקת לונדון והמבורג כתוב ולו בריו והיה פירושו כמו ואלו והראשון עיקר •

ג) מלות ואבד מנוס מנהם לא נמצאו כי אם בכ"י המבורג, דנראין יגרות •

תופשי כנור . אביב הוא ראשון לכל בכורים תחלת כל כרמל על כן קראו אביב . וגם יתכן להיות מגורת אבי הנחל (שיר ו יא) . בעבור רשיבתו ולחותו וקלייתו באש וזה האחרון קרוב מן הראשון לתוכן ענינו . השני . ולא אבה יי' (דברים כג ו) ולא אביהם לעלות (שם א כו) אבי יבחן איוב עד נצח ב (איוב לד לו) ותפר האביונה (קהלת יב ה) כלם גזרה אחת הם . וכלם לשון רצון . ופתרון אבי יבחן איוב רצוני ומאויי שיבחן איוב עד נצח . ופתרון ותפר האביונה י תשבית תאות האדם ככלות כחו .

השלישי . אבי הנחל (שיר ו יא) עודנו באבולא יקמץ (איוב ח יב) ופתרוננו לשון לחות פרי . ובעלי ארמית בלשון זה ספרו עפיה שפיר ואנביה שגיא (דנ ד ט) לא יתן פרי (ויקרא כו ד) לא יתן אביה .

הרביעי . כאבות חדשים יבקע (איוב לב יט) אין למלה זאת דמיון בתורה אבל הענין יורה עליה , וחצי הפסוק יורה על חציו . והיה די בחציו והשנה ענינו שנית . ונמצא ענין אחד דבור פעמים בפסוק אחד וכהנה רבות . ואלה קצות הפסוקים שחצים יורה על חצים והיה די בחצים האוינו ושמעו קולי הקשיבו ושמעו אמרתי (ישעי' כח כג) . יערך כמשר לקחי , תול כשל אמרתי (דברים לב ג) ותשכח כי רגל תזורה , וחית השדה תרושה (איוב לט טו) . גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום (שיר דיב) . גנון והציל , פתוח והמליש (ישעיה לא ה) . רגלי עני , פעמי דלים (שם כו ו) . יגורו בחרמו , ויאספיהו במכמרתו (חבקוק א טו) . בל תלך בו אני שיש , וצי אדיר בל יעברנהו (ישעיה לג כא) . הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה (שם מג טז) . וירא אפרים את חליו , ויהודה את מזורו (הושע ה יג) . מהר שלל , חש בז (ישעיה ח יג) וכאלה רבות בדברי הנביאים . ועתה אכתכם בענין הראויליהם . נשוב לענין אובותי הנה במני כיין לא יפתח כאבות חדשים יבקע הם נבלי יין הנבקעים מפני [נ"א מרוב] מליאתם ונפחתם .

אור תורה

13 ירמיה לד א	23 תהלים מב ה	33 ישעיה יח
14 יהושע יג יב	24 משלי כו ח	34 משלי יח כג
15 תהלי' קכב ד	25 צפניה ג יא	35 ישעיה י לב
16 שיר א ו	26 ברא' לא יט	36 שמות לט ג
17 ש"ב כב מא	27 תהלי' קמנ ה	37 בראש' מט ו
18 איוב יד ד	28 יהושע כג יג	38 במדבר טו יג
19 שמות לח י	29 נחום ב ו	39 שמות לב א
20 קהלת א ו	30 משלי כו י	40 ש"א יד יג
21 שיר ו ו	31 ישעיה לג י	
22 זכריה ט ז	32 תהלים לו כא	

ובאחריתם משתי קצותיהם י זולתי אל"ף לבד אשר לא ינפל בסוף המלה וכה כפילתם אאורך 1 אאלפך 2 בבא אליו 3 גברית אשלחך 4 ההיתה זאת 5 העיר ההללה 6 בנסף ובוהב יפהו 7 לא ייחל 8 ככלוב מלא 9 ככלותו לדבר 10 עת ללדת 11 גם מקום ללון 12 ממשלת 13 ממלכות 14 ששם עלו 15 ששזפתני 16 תתה לי ערף 17 , תתקפהו 18 , כלם נכפלים זולתי וו לא ינפל כי אם בווי העמודים 19 :

וגם כה ינפלו באחרית המלים : סובב 20 דובב 21 ינובב 22 חוגג 23 נודד 24 לנבהה 25 לגזז 26 אשוחח 27 לשוטט 28 הסכך 29 מחולל 30 ארומם 31 חונן 32 נסם 33 להתרועע 34 ינופף 35 קצץ 36 מחקק 37 תשתרר 38 בשש 39 ממותת 40 ורוב המלים ינפלו כמו אלה . נמצאו האותיות המשרתים נכפלים מפה ומפה ויתר האותיות נשתוו עמהם באחרית ולא בתחלה זולתי יוד לבדו אשר לא נכפל באחרית :

תמה הפתיחה .

אחל לבאר לשון יהודית . להעמיד כל מלה כפי שאת . יש מלה רבת פנים ולא יתבונן המשכיל יסודותיה כי אם במהות ענינה אשר סביבותיה למרבית פניה . כי המלה מושכת והולכת עד אשר מתחלקת ממראה אחד עד חמשה עשר פנים א , על כן יש מלה אשר הענין ימשכנה ויורה עליה וילמד על גזרתה . ויש מלה אשר היא מושכת הענין ומבארת הפתרון ושכל סודו , וכה הוא פתרון הלשון ופשר המלים לפי מחלקותיהם ותוצאותיהם . **אב** . מתחלק לששה פנים . המראה הראשון אב ואם (אסתר ב ז) אבי כל תופש כנור (ברא' ד כא) אביב קלוי באש (ויקרא ב יד) . והם אחודי דמיון שינויי פתרון ויסודתם אחת . אב ואם הוא אב לבנים , אבי כל תופש כנור הוא ראשון לכל

המבאר

א) לפי שיטת מנחם הוא שרש חל לבדו אשר יש לו ט"ו הוראות .
ב) וז"ל רש"י שם ד"א אבי כמו ותפר האביונה לשון רצון כך חברו מנחם וכן פתרון אבי יבחן איוב עד נצח רצוני ומאויי שיבחן איוב עד נצח .

1 ישעיה מה ה	5 יואל א ב	9 ירמיה ה כו
2 איוב לג לג	6 יחזקאל כו יז	10 שמות לא יח
3 תהלים נא ב	7 ירמיה י ד	11 קהלת ג ב
4 מ"א ד לד	8 מיכה ה ו	12 בראש' כד כה

אלה הם יסודות המלים אשר ללשון הקדש.

אב אבד אבהת אבל אבן אבנט אבס אבעבעות אבק
אבר אברך. אגד אגל אגם אגמון אגן אגף אגר
אגרסל אגרופ. אד אדב אדם אדן אדן אדר
אדרגוריא אדרודא אדרכון אדרע. אה אהב אהי
אהיה אהל. או און אובל אולי.

אז אוא אזור אול און אורא אוקים אור אורח.
אח אחד אחו אחו אחידן אחלי אחמתא אחר
אחדרפנים אחדתרנים.

אט אמד אמס אמין אמר.
אי איבה איך איל אימה אין איש אישון איחי איחן.
אך אכוב אכור אכל אכן אכף אכר.

אל אלוה אלה אלם אלמג אלף אלץ אלגביש.
אם אמל אמן אמץ אמר אמש אמת אמתחת.
אן אנח אנך אנס אנף אנק אנש אסוך אסס
אסון אסף אסופות אסר. אע.

אף אפר אפן אפס אפוא אפע אפק אפר אפרח
אפריון. אץ אצבע אצל אצעדה אצר. אקדח
אקו. אר אראל ארב ארבע ארג ארו ארה ארך
ארמן ארן ארק ארש ארשת. אש אשד אשך
אשכר אשתוללו אשתונן אשם אשמן אשמר אישון
אשנב אשף אשפר אשר אשתדור.

את אתון אתיק אתמל אתנן אתר. ותשלם מחברת
אל"ף היסודות מבלעדי תוצאותם ומיני תולדותם.
דע כי כל האותיות מלי' יקבצון ונקבצין יחד ונחברין
בהם לכל עובדי פני האותיות נסדרין ונהפכין
ונחלפין והיו למלה עד כלות לשון יהודית ומפתח
כל מבשא זולתי אלה אשר לא יאספון ולא יקבצון
בלשון עברית ואם נדבקין ונחברין לא תקום מהם
מלה. ויש מהם אשר נקבצין בשמות ולא בלשון.
במשרתים ולא ביסודות בלשון משנה ולא בלשון
עברית. ויש מספרם שמונה ותשעים מהם ארבעים

אור תורה

1 עורא ח 3 דניאל ג' 4 שם ג' ח
2 שם ו' טו

כג. בכ"י לונדון וברלין ואוקספורד כתוב שמונה ותשעים.
וקשה לברר האמת כי בכל כ"י אשר לפני מעורבים סדרי אותיות
הנפרדות ואין בהם סתום, ומעות המספר מבואר הוא כי נתחלק
צ"ח לצ"ח הדומים במראיהם ותמיה גדולה על המחבר כי
לדעתו גם אותיות זף תמיד נפרדות והנה הן נמצאות במלות
ששופתני ופת' ואין לומר כי טעות המעתיקים היה זה להיות
המחבר עצמו בוכרו להלן כי מהנפרדות ימצאו לפעמים בשמות
ובלשון ארמית מפרש את דבריו ואומר כי אותיות ו"ף נמצאו
בשם זפרונה וכן נמצא בכל כ"י מלבד כ"י המבורג. אם לא
שנאמר שכונתו היתה על שתי אותיות אחרות ותחת זפרונה היה

אשר לא נחברים ולא נקבצים ולא נאספים
ולא יקומו למלה. ושמונה וחמשים הנשארים
נקבצים ע"י מקרה ולא על היסוד. וגם מהם
מעט מועד אשר נדבקין בלשון ארמית אשר בספר
דניאל ועורא. ומהן אשר נקבצין בקרב המלה
עם יתר האותיות. ומהם אשר נכפלים בתחלתה
וגם באחריתה ומהם אשר נכפלים באחריתה
ולא בתחלתה, אלה הן האותיות אשר לא נקבצים
ולא נחברים יחד ולא יתקבצון במלה.

גט גך גס גץ גק. דז דט דס. זט
זס זץ זש זת. חא חה חע. טג טד
טז טך טץ טק טת. לר. סז סט
סץ סש. עא עה עח. פב. צז צט
צך צס צש. קג קז קך. תס.

ואלה הם הנשארים אשר אינם נאחדים ולא
נחברים במלה כי אם במקרה, ובסור המקרה
ישתוו יחדו, אלה המה.

אע אקי בפי הא הז הש הך הע הפ הצ הק
הש התי. וא וב וג וד וז וח וט וי וכ ומ ונ וס
וע ופ וצ וק ור ושי זפ זתי. חא. טסי. יג יז ימ יכ
יס יע יק. כג כט כץ כק. לר. מב מז מפ. סי.
צת. קת. שצ. תג תד תט תי.

אלה הנחברים מהם בלשון ארמית: אע. ואע
מתשם בכתליא 1. ש. צ. ושיציא ביתה 2. מז.
למזא לאחונא 3. קת. קחרום סבנא 4. והנרבקין
מהם בשמות כאלה: סי. בסיני. יס. ביסכה
תד בתדהר. יע ביעיר. זפ בזפרונה. אק באקדח
ובאקו. וף בופסי. וש בושרתי. וי בויתא.
יו ביזניה. זי בזיזא. והרבה מהם מצטרפין לשמות
ואין ללמד מהן, על כי הם שמות ולא מבשא.
וכה יכפלו האותיות במלים בתחלתם ובאחריתם.
דע כי האותיות העשתי עשרה המוכנים לשרת
ומועדים למלאכה כלם נכפלים בתחלת המלים

המבאר

כתוב בו שם אחר.
כד. כי אם במקרה, פי' פעם בלשון ארמית ופעם בשמות
פרטיים או כלליים. ובסור המקרה ישתוו יחדיו: פי' וזלת המקרה
אשר הזכרנו ישתוו החמשים ושמונה וזנות אותיות האלה אל
הארבעים וזנות אשר הזכיר למעלה.
כה. ושיציא ביתה: בכ"ק שלנו נמצא ושיציא בתרין יודין
וקשה מאוד להצריך דבריו כי שץ הלא נמצאו במלת שצף.
וכן להלן תחת זי בזיזא שבנוסחתנו. כתוב בכל כ"י וז בוזא
ואולי כן היתה הנוסחה שלפניו, אבל נראה ברור כי נוסחתנו
ישרה כי אלו היתה כונתו לומר שאותיות זז תמיד נפרדות מלבד
בשם וזא היה מוכירם בין כל הזונות הנפרדות אשר הקדים
בראש. וזה לא נמצא בכל כ"י.

שור מלכים חניקי 1 שד ושבר 2
שנת גאולי באה 3 מתוקה שנת העובר 4
חקצו עליה אהלים 5 חקצו בחקצו 6
מנה אחת אפים 7 מי מנה עפר יעקב 8
נבל עשור 9 כל נבל ימלא יין 10
לעגי מעוג 11 אם יש לי מעוג 12
חלקת השדה 13 חלקת צואריו 14
ואלה המלים שוים במראיהם ושנוים בנקודתם
ופתרונם :

חמץ יין וחמץ שכר 15 מכף מעול וחמץ 16
זרע זרע 17 והיה אם זרע ישראל 18
כל יוצאי שער 19 שער בנפשו 20
שתי לבך למסלה 21 למען שתי אתתי 22
אשר לא מותחני מרחם 23 מרחם בן בשנה 24
בקר אעך לך ואצפה 25 כי בוקר אנכי 26
רחב לא מוצק תחתיה 27 רחב פי על אויבי 28
צרה החזיקתהו 29 והמסכה צרה 30
רוחי זרה לאשתי 31 בהקריבם אש זרה 32
קורץ עין יתן עצבת 33 קורץ בעיניו 34
תחת גערה במבין 35 אל תירא ואל תחת 36
הללוהו בצלצלי שמע 37 ויעקב שמע 38
חיל אחו יושבי פלש' 39 שמאול בעשתו ולא אחו 40
מקום הצרק שמה הרשע 41 והרשיעו את הרשע 42
אף ערשנו רעננה 43 וכפתו לא רעננה 44
דלותי ולי יהושיע 45 כי דלותי מאד 46
ובך ולא אשיבנה 47 ובוצע בך נאץ ה' 48
כי זעם מלאחני 49 לא זעם ה' 50
פחד קראני ורעה 51 פחד ורחב לבבך 52

המבאר

(כב) ואלה המלים שוים במראיהם : מכל הפסוקים הבאים ראינו
כי בזמן ומקום המבאר לא הבדילו בין הברת הפתח והמקץ, או
בין הפסול והצירה :

1	ישעיה ס טו	17	בראש' א כט	33	משלי י י
2	שם נט ו	18	שופטים ו ג	34	שם ו יג
3	שם סג ד	19	ברא' לד כד	35	שם יז י
4	קהלת ה יא	20	משלי כג ו	36	דברים א כא
5	ירמיה ו ג	21	ירמיה לא כא	37	תהלים קן ה
6	יחזקאל ו יד	22	שמות יא	38	בראש' לד ה
7	ש' א א ה	23	ירמיה ק יז	39	שמות טו יד
8	במדבר כג י	24	ישעיה מט טו	40	איוב כג ט
9	תהלים לג ב	25	תהלים ה ד	41	קהלת ג טו
10	ירמיה יג יב	26	עמוס ו יד	42	דברים כה א
11	תהלים לה טו	27	איוב לו טו	43	שיר א טו
12	מ' א יז יב	28	ש' א ב א	44	איוב טו לב
13	ברא' לג יט	29	ירמיה ו כד	45	תהלים קטו ו
14	שם כו טו	30	ישעיה כח כ	46	שם קמב ו
15	במדבר ו ג	31	איוב יט י	47	במדבר כג ד
16	תהלים עא א	32	במדבר ג ד	48	תהלים יג
				49	ירמיה טו יז

בינה הגיגי 58 רוח חכמה ובינה 54
האסף את אפר 55 אסף החסיל 56
תבל עשו דמיהם בם 57 מכין תבל בחכמתו 58
חרש לאמר 59 לא תקלל חרש 60
גלה סורה 61 סורה אדני 62
אומר אני מעשי למלך 63 אין אמר 64
בא אלי העבד 65 ואני אנה אני בא 66
מבני נהרות חבש 67 מבני יעזר 68
חבר אני לכל אשר יראוך 69 חובר חבר 70
וגם אלה המלים השוים במראיהם ושנויים
בפתרונם ובנקודתם יש עזר על הפתרון :
אל אלהים ה' 71 ואל משה אמר 72 אל נולדו
להרפא בגת 73
בר ולחם ומוזון 74 בר לבב 75 בר בשני 76
מוסר ה' 77 מוסר מלכים 78 מוסר מעיר 79
נחש שרף 80 נחש העמוני 81 כי לא נחש ביעקב 82
וגם ערב רב 83 ערב ובקר 84 או בשתי או בערב 85
וקראתם דרור 86 מר דרור 87 ודרור קן לה 88
וכאלה הרבה בתורה
אח הייתי לתנים 89 ואת האה לפניו מבערת 90
אח עשויה לברק 91 ובין אחים יפריא 92
אי לזאת 93 אי לך ארץ 94 יושבי אי 95 אי כבוד 96
ובת טות 97 בת כהן 98 האיפה והבת 99 בת
בבל 100 בת עינך 101
גל נעול 102 גל אבנים 103 גל עיני ואבישה 104
גל מעלי חרפה ובז 105
אשר אנכי מורה 106 מורה מאד 107 ונביא מורה
שקר 108 את המורה לצדקה 109 :

אור תורה

50	במדבר כג ח	70	דברים יח יא	90	ירמיה לו כב
51	איוב ד יד	71	יהושע כב כב	91	יחזקאל כא ד
52	ישעיה ס ה	72	שמות ג יד	92	יהושע יג טו
53	תהלים ה ב	73	ד' א כ ח	93	ירמיה ה ו
54	ישעיה יא ב	74	ברא' מה כג	94	קהלת י טו
55	במדבר יט י	75	תהלים כד ד	95	ישעיה כג ב
56	ישעיה לג ד	76	משלי לא ב	96	ש' א ד כא
57	ויקרא ק יב	77	שם ג יא	97	דניאל ו יט
58	ירמיה י יב	78	איוב יב יח	98	ויקרא כב יב
59	יהושע ב א	79	ישעיה יז א	99	יחזקאל מה יא
60	ויקרא יט יד	80	דברים ח טו	100	תהל' קלו ח
61	ישעיה מט כא	81	במדבר כג כג	101	איכה ב יח
62	שופטים ד יח	82	ש' א יא א	102	שיר ד יב
63	תהלים מד ב	83	שמות יב לה	103	ש' ב יח יז
64	שם יט ד	84	תהלים נה יח	104	תה' קיט יח
65	בראש' לט יז	85	ויקרא יג מח	105	שם שם כב
66	שם לו ל	86	שם כה י	106	ש' א ד לו
67	איוב כה יא	87	שמות ל כג	107	מ' ב יד כו
68	ירמיה מח לב	88	תהלים פד ד	108	ישעיה ט יד
69	תה' קיט סג	89	איוב ל כט	109	יואל ב כג

ובכן אשר הכרתה בנקידתה • תורה על גורתה •
אצלתי מהן מעט מוער במה ידעו מבקשי לשון
עברית שיש במלין מלים שווים במראה ושנויים
בפתרון • אחצירם זה לעמת זה להורות פשר המלה
למרבית פניה • אבל יש במלים האלה וביתר המלים
מלין אשר יש בנקודתם עזר ויובדלו ממשוליהם
הנחברין אליהם • כמו אלה:

אני אהבי אהב 47 אני שיש 48 אני חירם 49
ברא אלהים 50 לא ברא • אתם לחם 51
גור בארץ הזאת 52 גור אריה יהודה 53
דברות בים 54 בנות צלפחד דברות 55
הנה אדני יורשנה 56 וזרעו יורישנה 57
ויגז את ראשו 58 ויגז שלום 59
ורעו דליותיו 60 ורעו אתכם דעה 61
זרו רשעים מרחם 62 לא זרו ולא חבשו 63
זכר חסרו ואמונתו 64 כל זכר בכהנים 65
חלה את פני ה' 66 אשר חלה ה' בה 67
חול גבול לים 68 והוא דרך חול 69
כסיל וכימה 70 בן כסיל חוגת אמו 71
להיות להם משחתם 72 כי משחתם גהם 73
מגורי אל חרב 74 מגורי אביו 75
מעדנות כימה 76 אגג מעדנות 77
נחנו נעבור חלוצים 78 ונחנו עליו כאשר יפל 79
שער הרגלים 80 וקדמנים אחזו שער 81
כנגד אכלו עש 82 עושה עש כסיל וכימה 83
עצבי עשם 84 לבלתי עצבי 85
פחים שמינו לרגלי 86 רקועי פחים 87
צור יצוק עמדי 88 צור ילדך חשי 89
קרב אתה ושימע 90 כיום הלחמו ביום קרב 91
רש ואיש תככים 92 החל רש והתגר בו 93

המבאר

55 במדבר כו ו 68 ירמיה ה כב 81 איוב יח ד
56 זכריה ט ד 69 ש"א כא ו 82 שם יג כח
57 במדבר יד כד 70 איוב ט ט 83 איוב ט ט
58 איוב א כ 71 משלי י א 84 ישעיה מח ח
59 במדבר יא לא 72 שמות מ טו 85 דה"א ד י
60 ירמיה יא טו 73 ויקרא כב כה 86 ירמיה יח כב
61 שם ג כז 74 יחזקאל כא יז 87 שם יז ג
62 תהלים נח ד 75 בראשית לו א 88 איוב כט ו
63 ישעיה א ו 76 איוב לח לא 89 דברים לב יח
64 תהלים צח ג 77 ש"א טו לב 90 שם כה כד
65 ויקרא ו כב 78 במדב' לב לב 91 זכריה יד ג
66 דה"ב לג יב 79 ש"ב יז יב 92 משלי כט יג
67 דברי כט כא 80 ישעיה ז ד 93 דברים ב כד

(ד) ויש להא תוצאות הרבה וכו' • פי' מלבד אשר ישמש ההא
בשתי קצות המלה בראש וסוף התיבה עוד ישמש באופני' אחרים •
(כא) ויש במלים מלים שווים במראה ושנויים בפתרון • כונתי
על שמות המשוהמים •

השלום לו 1 היש לדבר לך אל המלך 2 הקוץ
זה בני דוד 3 האתה זה בני עשו 4 היש את לבבך
ישר 5 וכאלה הרבה • וחלופם • היא העולה 6
והאש על המזבח תוקד בו 7 ובער עליה הכהן 7
הבנות בנותי והבנים בני והצאן צאני 8 • וחלופם •
בהשמים חסוך 9 להנחתם בהרוך 10 ויבדילם
אמציה להגדוד אשר בא אליו 11 להעלות העולה
למזבח 12 וכל ההקדיש שמואל הראה 13 על
ההכין אלהים לעם 14 וכאלה הרבה • וחלופם • העל
את העם הוה 15 הבא נא ידך בחיקך 16 השלך
על ה' יהבך 17 הקהל לי את העם 18 • וחלופם •
כי הפליא חסדו לי 19 השירו ולא ידעתי 20 הקימו
בחוניו 21 אשר לא הסיר תפלתו וחסדו מאתי 22 •
וחלופם • הביא מנחת שוא 23 הסר חטאתו 24
לא ידעו הבין 25 הסר משוכתו 26 הרחק חכמיו
קשת 27 וכאלה הרבה •

ויש להא הקיצונה האחרונה במלים ענינים •
ואלה קצותם: אנה לידו 28 בנה כעש ביתו 29 גלה
עמי 30 • וחלופם • אמצה לי יושבי ירושלים 31
ה' עשקה לי ערבני 32 ולאין אונים עצמה ירבה 33
עצלה תפיל תרדמה 34 • וחלופם • זכרה לי אלהים
למזונה 35 שמרה זאת לעולם 36 שפטה משפטי 37
וחלופם שמרה נפשי עדותיך 38 זכרה ירושלים 39
עגמה נפשי לאביון 40 • וחלופם • אז ראה ויספרה
הכינה וגם הקרה 41 • וחלופם • ויבא יוסף הביתה 42
ביתה פרעה 43 ארצה מצרים 44 • וחלופם • אברכה
את ה' 45 אהללה שם אלהים 46 וכאלה הרבה •
ויש לה"א תוצאות הרבה מלבד אלה משתי
קצותיו • ואת אשר דברנו על מלה שהיא רבת
פנים ולא יודע פתרונה כי אם בערך מחוזה

אור תורה

1 בראש' כט ו 19 תהלים לא כב 37 איכה ג נט
2 מ"ב ד יג 20 הושע ח ד 38 תה' קיט קמו
3 ש"א כד יז 21 ישעיה כג יג 39 איכה א ו
4 בראש' כז כא 22 תהלים סו ד 40 איוב ל כה
5 מ"ב יט ו 23 ישעיה איג 41 שם כח כז
6 ויקרא ב 24 שם כז ט 42 בראש' מג כז
7 שם שם ה 25 שם נו יא 43 שם מז יד
8 בראש' לא כג 26 שם ה ה 44 שמות ד כ
9 תהלים לו ו 27 ברא' כא טו 45 תהלים לד ב
10 נחמיה ט יט 28 שמות כא יג 46 שם כט לא
11 דה"ב כה י 29 איוב כז יח 47 משלי ח יז
12 שם כט כז 30 ישעיה ח יג 48 ישעיה לג כא
13 דה"א כז כח 31 זכריה יב ה 49 מ"א י כב
14 דה"ב כט לו 32 ישעיה לח יד 50 בראשית א א
15 שמות לג יב 33 שם מה כז 51 ש"ב יב יז
16 שם ד ו 34 משלי יט טו 52 בראשית כז ג
17 תהלים נח כג 35 נחמיה ה יט 53 שם מט ט
18 דברים ד י 36 דה"א כט יח 54 מ"א ה כג

היה לי לבן חיל 41 • סימן: לאדם • לאחוז • לשום • לקרא • למים • לי • לבני :

אלה האותיות המשרתים את רעיהם יש שופרים עליהם ומושלים אותם ונעזרים להוכן אמהן ומאזני שקלתן כפי מקרה האותיות זה לעומת זה • ואלה משליהם • נקודה • ופתיחה • קבוצה • פשוטה ושבא • על פיהם יהיה כל קושט וכל ננוחה • אבל על המשכיל לדעת איכנה תקרינה האותיות במחברתם • במה יתישבו על הלשון היטב וינוחו בפה אשר בסור אות מהמלה ושום אות אחרת תחתיה אשר לא רעותה ימוש המושל מעל כנו ויעמד אחר תחתיו כפי המלה והמלאכה והאותיות וכפי קצרה ורחבה: והאותיות הראויות עמיחות חבורות מקבילות ומשיקות אלה לקראת אלה: והמלין העליונים האלה יורו על קצות הדרך וילמדו הנתיב ויאחו המשכיל אורחותם ויתבונן מסלולם •

הא מתחלק לענינים •

האף שונא טשפט יחבוש 42 חבנהרים חרה ה' 43 הגם לחם יוכל תת 44 הדרכי לא יתכנו 45 ההיטב חרה לך 46 האתה זה ארני 47 הוה האיש 48 : החפץ לשדי 49 המרים הדע 50 הירוע ברזל בברזל 51 הכימי אנוש ימך 52 וחלופם לראות הקלו המים 53 לראות היעמדו דברי מרדכי 54 לראות היש משכיל 55 לראות הפרחה הגפן 56 התעיף עינך בו ואיננו 57 החזק הוא הרפה 58 השמרים הם את דרך ה' 59 הילך בתורתי 60 החכם יהיה או סכל 61 וכאלה הרבה • וחלופם, הידעתם את לבן בן נחור 62

אור תורה

1 ישעיה מד כח	22 ברא' לח כה	43 חבוק גח
2 ש"א ב ו	23 איוב כח כח	44 תהלים עח כ
3 איוב יב כד	24 במדבר ה ח	45 יחזקאל ח כה
4 שם יח נא	25 איוב לח יג	46 יונה ד ד
5 שם קד יד	26 ישעיה סט ט	47 מ"א יח ו
6 ישעיה מו י	27 איוב ה יא	48 ישעיה יד יו
7 תהלים יח לד	28 ישעיה נ ד	49 איוב כב ג
8 איוב יב כב	29 שם סא א	50 שמות יו ג
9 ויקרא כד טו	30 תהלי קב בא	51 ירמיה טו יב
10 ישעיה כד ב	31 שם שם כב	52 איוב י ה
11 בראשית יג י	32 שם צב טו	53 בראשית ח ח
12 מ"א א כא	33 קהלת ב כו	54 אסתר ג ד
13 בראש' כו לד	34 בראשית גכב	55 תהלים יד ב
14 הושע יג א	35 שם שם כד	56 שיר ו יא
15 מ"א ה נד	36 יהושע ו ה	57 משלי כג ח
16 ישעיה סד ה	37 איוב מא יט	58 במדבר יג יח
17 תהלים לו ב	38 שופטים ט נד	59 שופטים ב כב
18 ישעיה מד כב	39 בראשית ד יג	60 שמות טו ד
19 ש"א יז ו	40 שמות יד ג	61 קהלת ב יט
20 משלי כו ח	41 ש"א יח יו	62 ברא' כט ה
21 שם גז א	42 איוב לד יו	

וחלופם, מפר אותות בדים 1 ממית ומחיה 2 מסיר לב ראשי עם הארץ 3 • וחלופם, מגדיל ישועות מלכו 4 מצמיח חציר 5 מגיד מראשית 6 וחלופם, משודה רגלי כאילות 7 מגלה עמוקות 8 • סימן: ממלוד • מאבני • מגפן • מולך • מפר • מגדיל • משוה •

כף מתחלק לכמה ענינים •

כגר כאורח 9 כעבד כאדוניו 10 • וחלופם, כגן יי' כארץ מצרים 11 • וחלופם, כשכב אדני המלך 12 כשמע עשו 13 • וחלופם, כדבר אפרים רתת 14 ככלו' שלמה 15 • וחלופם, ונבל כעלה כלנו 16 כי כחציר מהרה ימלו 17 וכענן השאתך 18 • וחלופם, כמנור אורגים 19 כצורר אבן במרגמה 20 • סימן: כגר • כגן • כשכב • כדבר • כעלה • כמנור •

למד מתחלק לכמה ענינים •

לאדם מערכי לב 21 לאיש אשר אלה לו 22 • וחלופם ויאמר לאדם 23 ואם אין לאיש 24 • וחלופם, לאחוז בכנפות הארץ 25 לאמר לאסורים צאו 26 • וחלופם, לשום שפלים למרום 27 לעות את יעף 28 • וחלופם, לקרא לשבויים דרור 29 לשמע אנקת אסיר 30 • וחלופם, לספר בציון 31 להגיד כי ישר ה' 32 לאסוף ולכנוס 33 לדעת מוב 34 לשמר את דרך עץ החיים 35 • וחלופם, וימס לבב העם ויהי למים 36 יחשוב לתבן ברזל לעץ רקבון נחושה 37 • וחלופם, פן יאמרו לי אשה הרגתהו 38 אמרי לי אחי הוא 39 • וחלופ', ואמר פרעה לבני ישראל 40

המבאר

ג' בראש חביניני בבנין הפעיל, ובבנין פעל הכבד, וינקד בחילום ובצירי יבפחה ובשוא •
(יח) כף מתחלק וכו': יש שלשה מיני כפי' המשמשין בראש החיבה, ראשון הוא כף הערך והשיאה כמו כגר כאורח, פירושו הגר כאורח והאורח כגר, כגן ה' כארץ מצרים, פירושו לפי המחבר כי ארץ מצרים נמשלה לגן ה'. ויבא לפעמים בפתח הידיעה, ולפעמים בשוא. והכף השני יורה על זמן השלמה הפעולה, פעם בחירק ופעם בשוא, והשלישי הוא כף הדכיון, פעם בסגול ופעם בחירק •
(יט) הא מתחלק לענינים: ענין הראשון הוא ה"א החמיה על דבר הנמנע ולא יתכן להאמין. כמו הגם לחם יוכל תת. החפץ לשדי, וכל השאר, ענין השני הוא ה"א השאלה על דבר הכרחי שעודנו עומד בספק וסופי שיהיה כן כמו הקלו המים, כי בסוף קלו המים. וכן היעמדו דברי מרדכי, כי אחרי זמן התקיימו דבריו. הפרחה הגפן, וכאלה. ולפי זה יהיה פרוש התעיף עינך בו ואיננו. השמת עינך בענין העושר הלא כאן הוא. כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף השמים. ענין הא השלישי הוא ג"כ ה"א השאלה אולם על דבר האפשרי, כמו הידעתם את לבן בן נחור, השלום לו, היש את לבבך ישר, וכדומה. ה' א הרביעי הוא הא הידיעה כפשיטא, החמישי הוא בתוספת אות מאותיות ה' ל' לפני ה"א. הששי ה"א הפעיל כשיחבר אל הצוי, השביעי כשיחבר אל העבר, והשמיני אל המקור,

הגרון מלוא הלוע קרובים למוצא המלין לבלתי
רווח הלוע. לא ידגשון ולא ירפיון היטב כי לא
יסבו בצאתם. כי נכחם יצאו ושתייהן האותיות
אותיות הגרון המה. אבל האחת עזה מרעוזה
כי היא פנימה ממנה והוא עי"ן. על כן פעולתה
חזקה מפעולת ה"ת אע"פ שמוצא אחת לשניהם.
וכל המלה הראויה להדגש או לרפות ויש בתוכה
עי"ן או ה"ת אם פתרון המלה תלוי באחת מהנה
ובדגשות וברפיותה יכון פתרונה וענינה לא תדגש
ולא תרפה אור המלה ההיא. והקורא אור
מהאותיות האלה בכל מלה אין לו טעם בפה
להשמיע החזק או הרפה. על כי בצאתה ממלואת
לוע הגרון. ואם בוא יבוא הקורא להדגישה או
לרפותה אין לו במה, כי טבעם טבעת בינונית
כי אלו יצאה רווחה היה מדגישה. ואלו יצאה
דגושה היה מרפה. אבל בכח מלאותה יצאת.
לא טעונה רפיון ולא טעונה דגשות. אך אחרי
דגשות נוטה רובה אע"פ שיכולת הגרון משגת
כמעט חזקתם ורפיונם. פתרוני המלין אשר
המה בתוכם יורו וילמדו על הדגשות לברה. ורחום
וחנון יוכיח. וגם ה"א נלוותה עמם לענינם, וגם
אל"ף נוטה עמהם אך לא כמשפט רעותיה על
כי אשר לא ישתוה מוצא ארבעתה.

מם מתחלק לכמה ענינים.

ממלוד אדם חנף¹⁸ מחות רעי¹⁹ מענות אר
איוב²⁰ מדבר עם יעקב²¹: וחלופם, מאבני
המקום²² מאפסי ארץ²³ מעפר שרפת החטאת²⁴
וחלופם בנקודה מגפן היין²⁵ ומדלת הארץ²⁶
מזרע הארץ²⁷ מפרי העץ²⁷. וחלופם, מוליך
לימין משה²⁸ מוריש ומעשיר²⁹ מוציא אסירים³⁰.

המבאר

(ד) והיה מאמתת משקלת הלשון להיות כמשפט רחום ושחוט
פי' לפי משקל חנון ושכול אשר חנון והכף בהם נדגש. היה
כן הראוי להיות החי"ת במלות רחום ושחוט ג"כ דגושה.
וכן היה ראוי להדגיש אות העי"ן במלת מעשות זאת לסבת מ"ם
מן, כאשר ישנו בין משלוח ידו שהשין בה דגושה לסבת מ"ם
מן. ובין משלוח מנות שהשין בה רפיוה להיות המ"ם בה
להורות על השם כמו כומיר, מקדש, רק מטעם אשר אמר
שאותיות ח"ע לא ידגשון, נשאר רפויים תמיד.
(טו) אם פתרון המלה תלוי באחת מהנה. פי' אע"פ שפתרון
המלה תלוי בדגש או ברפיון העי"ן והחי"ת, בכל זאת לא
ידגשון, מטעם שאין בכח המדבר להשמיע הבדל מה.
(טז) וגם ה"א נלוותה עמהם וכו': פי' גם אות ה"א והאל"ף
אע"פ שהמדבר יוכל להפריש בון דגש ורפה לא יקבלו דגש
כמוהם.
(יז) מ"ם מתחלק גבי. יש שלשה מיני מ"ם: המשמשים בראש
התיבה, א'. בראש הפעל מקור, ב'. בראש השם ובשניהם יבוא
בחירק אם האות שאחריו איננו מאותו אה"ע שאז ינקד בצירי.

ובווי יקלו¹ על כן יקלו רודפיהם²
בשלחי אתם³ בשלחי את חצי הרעב⁴
ימים על ימי מלך תוסיף⁵ על ימים יסרה⁶
רחום וחנון יי' ⁷ חנון בן נחש⁸
כל האותיות טעונות דגש ורפה לצחצח הלשון
כפי הנעתם בפה ומושכן בלשון וכפי תוכן המלה
וקרבת המלים הקרובים אליהם. וכפי האותיות
הסמוכות [נ"א הרבוקות] לה. וגם ככה הם
נכונים לדגש ורפה לא לצחצח כי אם לעניני
פתרונות וטעמי פירושם. כלם ידגשון וירפיון
בראש וסוף ותוך כפי שאת המלה וכפי הפתרון.
אבל חי"ת ועי"ן לא יקרה להם כה. כי לא עליהם
ממשלת דגש ורפה. וזו חזקת משפטם וסדר
ענינם המורה עליהם. כתוב בתורה: חנון ורחום
ה' ⁹. משפט חנון כמו שכול. דגשונם ורפיונם
יבדילו ענינם. והיה מאמתת משקלת הלשון להיות
כמשפטם רחום ושהוש. וגם היה מורך נכוחה
להיות מובדל בין מעשורת זאת¹⁰ ובין מעשדה
הצולה¹¹, כאשר ישנו בין משלוח ידו¹²
ובין משלוח מנות¹³, והוא הדין למחורת¹⁴
ומחדול¹⁵ ומענות¹⁶ ומעוזב¹⁷, ויש בתור' כהנה
וכהנה רבות. אבל אותיות לשון הקדש הן מחולקי'
למחלוקות. מהן אותיות הלשון, ומהן אותיות
החך. ומהן אותיות השפה. כלם במרחבי
הפה ינועון איש איש כפי הנעתו וחנייתו כלם
הנעתם בפה. והמה רוחים במכון מקראם המגיע
להם. על כן ידגשון וירפיון יהזקו ויקלו כרצון
הלשון וכצביון החך ומאויי השפה וחשק הפה.
כי האותיות תחת ממשלתם והשמעורתם
כרצונם. אבל חי"ת ועי"ן אותיות הגרון המה
ולא יקרה להם כה על כי תוצאותם מפנימיות

אור תורה

1 ש"א ב ל	11 דה"ב ד ו	21 ברא' לא כט
2 ישעיה ל טו	12 ש"א כו יא	22 שם כח יא
3 במדבר לב ח	13 אסתר ט כב	23 ירמיה טז יט
4 יחזקאל ה טו	14 איוב לב ו	24 במדב' יט טו
5 תהלים סא ו	15 ש"א יב כג	25 שופטים יג יד
6 שם כד ב	16 איוב לב א	26 מ"ב כה יב
7 שם קג ח	17 יהושע כד יו	27 ויקרא כו ל
8 ש"ב יב	18 איוב לד ל	28 ישעיה סג יב
9 תהלים קיא ד	19 שם לב ו	29 ש"א ב לו
10 בראשי' מד ז	20 שם שם א	30 תהלים סה ו

(יג) כלם ידגשון וירפיון עקב עניני פתרניהם: כלומר אותיות
בג"ד כפ"ת ידגשון וירפיון לפעמים רק לצחצח הלשון והברת
המבטא, אולם שאר האותיות אם ידגשון וירפיון ישנו את כוונת
הענין, כמו חזקו עלי דבריכם בוי"ן רפה, הוא פעל עומד,
וחזקו ידים רפית שהיון בו נדגש פירושו לחזק אחרים והוא
פעל יוצא, וכן חשאר, עיין ביאורו סימן ז'.

המסללים 49 • מן לא תסלה 50 • וכהנה רבות :
ד , וגם יש לאלף מעלה רביעית מבלעדי אלה •
דע כי הוא תחלת כל מבטא • אך בהסבך המלה
אליך נעשה למלאכה כאשר נקדם במעלה הראשונה
כאלה : אדברה • אבכה • אגאל • אהמה • אדרש •
כה יקרה ליתר המלים • עד הנה מעלות האל"ף
מלבד פתיחתו וקפיצתו וקמיצתו ויתר דקדוקי
נקודתו :

ואלה מעלות ב"ת.

דע כי יש לבי"ת מעלות הרבה מבלעדי המעלה
הראשונה • באמרך בודת משה 51 בקום למשפט
אלהים 52 בעשותו למסר חק 53 • וכהנה רבות •
וגם בי"ת נושרה לענין אחר • באמרך : בנגד או
בשתי או בערב 54 • ויושם בארון 55 • וחלופם ,
ובמלאכיו ישים תהלה 56 • ויתן אתי במשמר 57 •
וחלופם , באברתו יסך לך 58 • בכחו רגע ים 59 •
בחרבי ובקשתי 60 • וחלופם , והנשאר בדם 61 •
והנותר בבשר ובלחם 62 , וחלופם , והביאו • • •
מכל הגוים מנחה לה' בסוסים ברכב בצבים
ובפרדים ובכרכרות 63 • הבהמה אשר אני רוכב
בה 64 • וחלופם הרבה בתורה • אבל תקנו אנשי
הלשון בגד כשת האותיות האלה בהיותם סמוכים
כדת ליהוא כלם רפים • אך לא תקנו בה עקב
פתרון כי אם לצחצח הלשון ולתוכן המבטא
וחכמי הסוד הוסיפו עליהם רי"ש ושימו אותם
שבע • ונכפלים לארבע עשר • ואין זה כי אם
עקב דגשונם ורפיונם , ואשם לא לאלה לבדם יקרה
מקרה זה כי אם לכל האותיות כלם ידגשון וירפיון
עקב עניני פתרוניהם • ואלה קצותם :
חוקו ידים רפות 65 חוקו עלי דבריכם 66
למדו לשונם 67 למדו היטב 68

אור תורה

19 חבוק ג ד	36 יחוקאל מו יא	53 איוב כח כו
20 דברים לג כג	37 ירמיה יד ג	54 ויקרא יג כא
21 איוב לב יח	38 יחוקאל מ יא	55 בראשית נ כו
22 בראשית ו ח	39 ירמיה לח כב	56 איוב ד יח
23 במדבר יא יא	40 בראשית ד ו	57 בראשית מא י
24 שמות יז ג	41 ש"א י יג	58 תהלים צא ד
25 שופטים ד לט	42 ישעיה נו יט	59 איוב מו יב
26 ויקרא יח כח	43 איוב לט ח	60 ברא' מח כב
27 ירמיה כח כו	44 ירמיה ב כד	61 ויקרא ח ט
28 איוב לט יח	45 משלי א ד	62 שם ח לב
29 ירמיה לא כא	46 שם שם כב	63 ישעיה סו כ
30 ישעיה יח ב	47 שיר ו ב	64 נחמיה ב יב
31 דברים נו ו	48 הושע ב טו	65 שם לה ג
32 תהלים פג ג	49 איכה ד ב	66 מלאכי יג
33 יחוקאל לט כו	50 איוב כח טו	67 ירמיה ט ד
34 ש"א ב ח	51 שמות לר כט	68 ישעיה א יז
35 שמות טו יז	52 תהלים עז י	

ואתמול 1 מן תמול 2 • וכאלה הרבה בתורה •
ומעוטם יורה על רובם :
ב , וגם אלה האלפין אשר משפטים להכתב בקרב
המלים המה התיכונים • ומבלעדי מקרה יעלו מן
המלים לבלתי אחוז בתוכם • כאלה :
שיש 3 מן במטאשא השמד 4
וצנה 5 מן צאן 6
כי שאל נא לדור רישון 7 מן ראשון 8
ושלתך 9 מן השאלתיהו 10
ואם לא שריתך 11 מן שארית ישראל 12
וגם כל שרית ישראל 13 מן שארית 14
וכאלה הרבה בתורה :

ג , וגם אלה האלפין הנחברים באחרית המלים
אשר בהם יחתמו גם הם יחדו יסורו מהם • כאלה :
עשה פלא 15 מן ונפלינו אני ועמך 16
ויתחבא האדם ואשתו 17 מן חבי כמעט רגע 18
ומן ושם חביון עזה 19
מלא ברכת יי' 20 מן כי מלתי 21
מצא חן 22 מן לא מצתי חן 23
צמא 24 מן כי צמתי 25
וחקיא הארץ 26 מן שתו ושכרו וקיו 27
נעת במרום תמריא 28 מן שימי לך תמרורים 29
בואו נהרים 30 מן בוונו לנו 31
נשאו ראש 32 מן ונשו את כלמתם 33
כסא כבוד 34 מן על כס יה 35
וגבאיו 36 מן גבים 37
בצאתיו 38 מן השבעו בבועץ 39
נביא 40 מן ויכל מהתנבות 41 ומן ניב ששחים 42
פרא חשוי 43 מן פרה למוד מדבר 44
פתאם 45 מן פתי 46
חללים 47 מן וחליתה 48

המבאר

(י) ומבלעדי מקרה ונ' • כלומר לפעמים יעלו האלפין מן
המלים בלתי סבה כלל ,
(יא) פתיחתו אם האל"ף ינקד בפתח , וקפיצתו אם ינקד
בחיריק • וקמיצתו בקמץ •
(יב) מבלעדי המעלה הראשונה : פי' מלבד מעלת הבי"ת
שהוא מאותיות בגד כפת , עוד לו מעלות אחרות כאשר
יבאר • ובי"ת הראשון מירשו כמו בוסן • השני כמו בחוך •
השלישי כמו בעבור , הרביעי כמו עם ונקוד בשוא , החמישי
כמו מן , ובי"ת הששי הוא כמו הרביעי דק • שהוא נקוד בפתח
(או בקמץ אם לפני אותיות הגרון כמו מלת ברכב • בה) •
להורות על היסוד •

1 תהלים צ ד	7 איוב יח	13 דה"א יב לח
2 שמות ה יד	8 שמות יב ב	14 ירמיה ו ט
3 ישעיה מא כח	9 ש"א א יו	15 שמות טו יא
4 שם יד כג	10 שם שם כח	16 שם לג טו
5 תהלים ח ח	11 ירמיה טו יא	17 בראשית ג ח
6 בראשית ד ב	12 שם ו ט	18 ישעיה כו כ

מושכו מחוקק כדת או יקרא עש סופר מהיר —
ודמות הלשון הנלעג כדמות כנור אשר רצו
יתריו שוב לו לאלם מנגן שיריו אשוב לענין הראשון
לחקור סוד האותיות ושכל המלים להעמיד כל
אות ואות על חקת אמתה וצדק מתכונתה.

דע כי לעשתי עשרה האותיות המשרתים את
רעיהם המחולקים לעשתי עשרה מעלות גם יש
להם מעלו מבלעדי המעלו העליונו ואלה קצות.
אלף, תחלת אותיות המשרתים: דע כי רוב
האלפי ראשוני המלה ותיכונה ואחרונה אין
להם כח ברוב המלים כי לעת מקרה יסוו
מהמלים ונותרו מבלעדיהם ולא הובאו לא לעיקר
ולא לשרת כיתר האותיות ולא סרו מהמלים כי
אם לחלש כחם: ואלה קצותם: דע כי

- ויתאבנו 1 מן נבוכים 2
לאגורת כסף 3 מן עשרים גרה 4
ולאדיב את נפשך 5. מן ומדינת נפש 6
ואהל בל יצען 7 מן לא יהל שם ערבי 8
ומן האזיקים 9 מן אסור באזקים 10
והאזינו 11 מן שקר מזין 12
ואזרוע 13 מן זרוע קדשו 14
ואחר 15 מן ודבר חר 16
ואחותי 17 מן יהיה דעת 18
אכזב 19 מן כזב 20
ואכזי 21 מן כסף נפשי 22
ותאלף 23 מן מלפנו מבהמות ארץ 24
ואנחנו 25 מן נחנו 25
ואנך 26 מן נכים 27
ואסוך 28 מן וסוך לא סכתי 29
ואפיתי 30 מן ותפשו 31
ומי אשמים 32 מן פס ירא 33
וארבע 34 מן רבע ההין 35
וארשרת 36 מן כרשיון כורש 37
ואתא מרבבות קרש 38 מן התיו לאכלה 39

המבאר

- 34 בראשי כנור 36 תהלים כא ג 38 דברים לג ב
35 שמות כט מ 37 עזרא ג ו 39 ירמיה יב ט
(ח) אבל יספה אומץ ונו: כלומר מלבד הנקודות יש עוד
מושלים אחרים להורות על פתרוני המלה על פי כללי הדקדוק
והמה מושכיה ר"ל במלים שהמדרש מאריך בהברה בלשונו
כמו באתנח וסוף פסוק ובמפיק. מחציה במלי שהמדרש מקצר
ההברה ומחצה אותן כמו במלים הדבוקות: מניעה, נענועי
איתיות אהח"ע. פותחיה וקומציה חזיטפיה כפשוטם: מנהגיה
בכ"י אחרים כתוב נגדיה, ושני הניסוחאות צריכין ביאור ואולי
צ"ל מנהגיה: (ט) ונותרו מבלעדיהם. פי' לשעמים נותרין
המלים מבלעדי האלפין.

דגש ורפה על שלש מחלוקות הם בנויים:
א, בג"ד כפ"ת בהיותם סמוכים ליהו"א ירפיון.
ב, בהעלותם ידגשון, ואך בהיותם תחלת המלים
כמו שאפרש: המחלוקת הג', כל האותיות ידגשון
וירפיון בראשית המלה ובתוכה ואחריתה לפי
פתרונה, לבד חי"ת ועי"ן אשר לא ידגשון ולא
ירפיון הישב כי אותיות הגרון המה: אך דגש
ורפה ישנו לצחצוח לשון אשר בהם תכון המלה
בפה ותתישב הישב: וישנו לפתרון אשר בו יקום
פשר דבר ותוכן ענין. אפס המלה היא רבת פנים
מעונה מחלקות למיני מראות ותוצאות מסבות
ועניני דקדוקיה ולמען דעת הכרת פניה הוקם לה
נקודות למורים להורות על קצות טעם מדעם
ושכלסודם, אבל יספה אומץ ותכון במנעמי
נכוחה ותשלם באופני תבונה בתת עליהם מושלים
המורים עליה ומלמדים על פתרונה מבלעדי נקודות
למורים. ותכון המלה תחת ממשלתם והמה
מושליה ואוחזיה: מושכיה, מחציה, מניעיה,
פותחיה וקומציה, חזיטפיה נוגהיה וטעמיה,
המה תומכיה ומדריכיה לכלעוברי פניה, הם מאוני
המלה ופלסי משפטה. ומלמד מליצתה ומבלעדיה
לא יקום פתרון. ויולתם לא תכון נכוחה. ובלתם
לא תעמד נכונה. כלם נכונים למלה במה ירמוזן
להודיע פשר ולבאר פתרון. ועתה אבאר מיני
ינינם. ומשפט אודותם. ומלאכת עבודתם.
איש כפי עבודתו וחק משאו.

פעולת קמץ גדול. ומעשה קמץ קטן. ומפעל
קמץ חטף. ומלאכת פתח גדול חטף ופתח קטן
חטף. באלה ישיג המשכיל לדעת ששת יתר. ובהם
יתבונן אמרי שפר לדבר צהות. ויאחזו פלס מישרים
ומשקל אמונה ובצעותו ככה ירוץ ולא יכשל.
יצחצח מליו ולא יתלעג במו כי אמנם הנלעג לשון
לא יפול עליו שם לשון צהות כי אם לשון בשר.
כאשר העש באפס מכתב לא יקרא עש סופר עד

אור תורה

1 ישעיה טז	12 משלי יז ד	23 משלי כב ח
2 שמות יד ג	13 ירמיה לב כא	24 איוב לה יא
3 ש"א ב לו	14 ישעיה נג י	25 בראשי כב יא
4 שמות ל יג	15 בראשי א ה	26 עמוס ו ו
5 ש"א ב לג	16 יחזקאל לג לא	27 תהלי לה טו
6 יקרא כז יז	17 איוב יג יז	28 מ"ב ד ב
7 ישעיה לג ד	18 תהלים יט ג	29 דניאל י ג
8 שם יג ד	19 ירמיה טו יח	30 ישעיה כד יט
9 ירמיה ט ד	20 תהלים ד ג	31 ש"א כה כד
10 שם שם א	21 איוב לג ו	32 יחזקאל מז ג
11 דברים לב א	22 תהלים מז ו	33 דניאל ה ה

נצו גם נעו 49 תנו ציץ למואב 50 כי נצא תצא 51
נצר חסר 51 תצר חיי 52
נקבה שכרך 53 אשר פי ה' יקבנו 54
נקם אקה 55 יקם קין 56 לא יקם 57
נשבע ה' לדוד 58 וישביעני אדוני 59
נשך כסף נשך אכל 60 ישך הנחש 61 כשך יקשי' 62
נשל הברזל 63 כי ישל ויתך 64 ובשליחה 65
בנשף בערב יום 66 אך חשך ישופני 67
נתתי כסף השדה 68 תתה לי ערף 69 בתת יי 70
וכהנה רבנת בתורה :

המעלה החמישית אשר תחלת המלה הא
כאלה :

הנה ברוחו 71 ויגה בני איש 72
הכה בים גלים 73 יך ויחבשנו 74
הלך לו 75 ויבא הלך 76 ללכת ארצה 77
הנים את עבדיו 78 לנוס שמה 79
הנצו הרימונים 80 ויצץ ציץ 81 עלתה נצה 82
השמו 83 השימות כל ערתי 84 שמה ושממה 85
וכהנה רבית בתורה אבל מיעוץ יורה על רובם ,
גם אלה האותיות אשר לחמש המעלות האלה
המועדים לשרת שבים יחדו בפנים אחרים ונעשו
יסודות כענין המלים החצוים לשתי מחלוקות .
תמו שמונה מעלות וקצות תוצאותיו מבלעדי
תולדותיו ודקדוקי ענינם . ובמעלות דגש ורפה
יתמו המעלות :

דע כי לכל האותיות יקרה דגש ורפה מבלעדי בגד
כ פ ת למראה פתיונם ושנויי ענינם אשר תקנו
סופרים לצחצוח לשון ולא לפשר דבר . אך בהיות'
בראש המלים . ובהגיע תר משפס' אבאר פתיונם :

אור תורה

34 ויקרא יט	52 תהלים סד ב	70 שמות טו ח
35 איכה ג	53 בראשי' ל כח	71 ישעיה כו ח
36 ישעיה ב ו	54 ישעיה כב ב	72 איכה ג לב
37 ש"א יב כב	55 שם מו ג	73 זכריה יא
38 ישעיה נו יט	56 בראשי' ד כד	74 הושע ו א
39 שופט' ח כח	57 שמות כא ד	75 שה"ש ב יא
40 בראשי' כב א	58 תהל' קלב יא	76 ש"ב יב ד
41 שמות יז ו	59 בראשי' כד לו	77 בראשי' יא לא
42 במדבר כח ו	60 דברים כג ד	78 שמות ט ב
43 תהלים ב ו	61 קהלת יוד יא	79 דברים ד כב
44 דניאל יג	62 ירמיה כו	80 שה"ש ו יא
45 במדב' יא לא	63 דברים יט ח	81 במדבר יז כג
46 תהלים נה ט	64 שם כח מ	82 בראשית מי
47 שם יז ו	65 שם שם נו	83 תהלים עט ו
48 יהושע יז ח	66 משלי ז ט	84 איוב מז ו
49 איכה ד טו	67 תהל' קלמ יא	85 יחזקאל כג לב
50 ירמיה מח ט	68 בראשי' כג יג	
51 שמות לד	69 תהלים יח מא	

בכחם . אכל המלים אשר בתחלתם נון יוד הא
הנראים כנשרשים לא יעמדו על השתלשם בהם
ואשר ישתלשו יבדלו לעת מקריהם .

המעלה השלישית . אשר תחלת המלה מם :
אלה הם קצות מליהם :

מגורתם אביא להם 1 גורו לכם מפני חרב 2
מויח אפיקים רפה 3 ולא יוח החשן 4
מחסה מורם 5 חסיו בו 6 לחסות תחת כנפיו 7
מלוח עלי שיה 8 לחים ויבשים 9 ולא נס לחה 10
מנוס אבר מנהם 11 שאלו נס ונמלטה 12
משרת ענבים 13 ושרת את אחיו 14
משרה על שכמו 15 וישר אל מלאך 16
המעלה הרביעית : אשר תחלת המלה נון
כאלה :

נגע זה על ששתך 17 ויגע על פי 17
נריבי עמים נאסעו 18 ירבנו לבו 19
נדרו הלכו 20 ותרד שנתי 21 ירורון 22
נדר לאביר יעקב 23 וידר יעקב 24
נהם ככפיר 25 המו גוים 26 יהמיון 27
נזיר ערשים 28 ויזר יעקב 28
נשה ללכת 29 הש אונך 30
נשע שעשועים 31 מטע יי להתפאר 32
נשרה את הכרמים 33 לא תשר 34 כמשרא לחץ 35
נששת עמך 36 כי לא ישש ה' את עמו 37
ניב ששתיים 38 נשקפה ותיבב 39
נסה את אברהם 40 משה ומרינה 41
נסכו רביעית ההין 42 הסך נסך שכר 42
נסכתי מלכי 43 וסוך לא סכתי 44
נסע מאת ה' 45 מרוח סועה מסער 46
נשלו עלי בנעימים 47 וישלו חבלי מנשה 48

המבאר

(ו) תמו שמונה מעלות : פי' נ' מעלות אשר הזכיר לעיל בצירוף
החמש מעלות של תימנ'ה אשר אמרנו בסימן הקודם לה.
(ז) יש לצחצוח לשון וכו' : פי' שיש שני מיני דגש . האחד
הוא דגש קל ליפית הברת הלשון . והשני הוא דגש חזק
לשנות את כונת המלה ותיכן הענין .

1 ישעיה סו יד	12 ירמיה מח יט	23 שם קלב ב
2 איוב יט כט	13 במדבר ו ג	24 בראשי' כח ד
3 שם יב כא	14 שם ח כו	25 משלי יט יב
4 שמות כח כח	15 ישעיה ט ח	26 תהלים מז ו
5 ישעיה כח ד	16 הושע יב ה	27 שם לט ו
6 דברים לב לו	17 ישעיה ו ו	28 ברא' כה כט
7 רות ב יב	18 תהלים מז יד	29 ש"ב ביט
8 איוב לד	19 שמות כה ב	30 משלי ד ד
9 במדבר ו ג	20 ירמיה ט ט	31 ישעיה ח ו
10 דברים לד ו	21 בראש' לא מ	32 שם סא ג
11 איוב יד ד	22 תהלים סח יג	33 שה"ש א ו

תשורה אין להביא 32 אשורנו ולא קרוב 33 ;
תשומת יד 34 שום תשים עליך מלך 35 ;
וכאלה הרבה בתורה ומעומם יורה על רובם ;
המעלה השנית , אשר תחלת המלה יו"ד
ונראה כמיוסד :

ידע שור קונהו 36 לדעת חכמה 37
יומו לעשות 38 זמתי בל יעבר פי 39
יחלנו לך 40 תוחלת ממושכה 41
יכול תוכל 42 ונלאתי כלכל ולא אוכל 43
ילדתי בנים 44 אם אני המוליד 45
יסדה ארץ 46 מוסדות תבל 47
יספת לגוי 48 ספות חמאת על חמאת 49
יסרתני ואוסר 50 מוסר ה' בני אל חמאם 51
יעץ עליך ארם 52 עצת ה' לעולם תעמר 53
יצאת לישע עמך 54 צאת הככבים 55
יצר אל ופסל נסך 56 וצורם לבלות שאול 57
יקשתי לך 58 מוקש הוא לך 59
יראו אלהים 60 ומוראכם וחתכם 61
ירשה 62 ונתתי אתה לכם מורשה 63
ירד ירדנו 64 רדה אלי 65
ישבתי בסוד משחקים 66 שבתי וקומי 67
ישנתי או ינוח לי 68 מתוקה שנת העובר 69
ישר על אנשים 70 בשירות לבם 71 וכהנה
רבו בתורה , והיוץ האלה הסדורי' בראשי גזרתם
ומראיהם כמראה נשרשים , אבל לעת מקרה
יעלו . ובזאת יודע נח המלים המשלשים העומדים
כמשלש אותיות באמך : אמר ברא גמר דרש
הרם זעק חמד טמן כרת לחץ מנך נאק כמר
עמד פקד צרף קרא רהש שפט תמה : יש די

המבאר

55 נחמיה ד טו	61 בראשית ט ב	67 תלים קלט ב
56 ישעיה מד י	62 במדב' כד יח	68 אייב ג יג
57 תהלים כט טו	63 שמות ו ח	69 קהלת ה יא
58 ירמיה נ כד	64 בראש' כג ד	70 אייב לג כו
59 דברים ו מז	65 שם מה ט	71 תהלים פא יג
60 תהלים נה ד	66 ירמיה טו יז	

(ד) הן שלש מעלות מהעשתי עשרה . עיין לעיל סי' א בפירושנו
(ה) המעלה הראשונה : היא להורות שעל פי אות תי"ו הבאה
בראש התיבה תהיינה המלות לשמות . במעלה השנית יחשוב
המחבר כי היו"ד מפעלי נפ"י אינה יסודית כאשר יחשבון כדקדקי'
האחרונים , רק נראה כיסודית . במעלה השלישית ילמדני על
המם הבאה בראש התיבה להורות על השם . במעלה הרביעית
ירבוזעל פעלי חפ"נ . כי לדעתו אין הנץ בהם יסודית כאשר
יאמרו האחרונים רק היא משרתית בכלם . ולשיטתי אין נחים
וחסרים כלל . ובמעלה החמשית יכיון על ה"א הפעיל ועל חסרי
פ"ה . לאמר כי שניהם משרתים הם ולא יסוד .

נמצאו העשתי עשרה האותיות האלה כלם משרתי
ירידה המה : ואחרי מלאכתם ישובון ונהפכו ליסוד
ונשרשים . אך בהעלות מקריהם הם נשרשים
בפנים אחרים , באמך : אמר י"י 1 ברא אלהים 2
היה גביר 3 ווי העמודים 4 יפה נוף 5 כרת ברית 6
למדו היטב 7 משח ה' אתי 8 נאק נאקות חלל 9
שמע בני 10 תמו נכרתו 11 . הן הם האותיות
המוכנים לשרת נעשו יסוד : וכאלה הרבה בלשון
הקדש . אבל האותיות הראשונות לא יקרה להם
כן . כי הם מיוסדות ונאחזות ועומדות בכחם .
ולא תהצינה לשני מחלקות , ולא ישתנו מטבעם
כי אם בניד שפה ובנענוע לשון כפי נקודת המלה
הראויה לה , לבעבור סבב את פני הפתרון ופשר
כל ענין . הן שלש מעלות מהעשתי עשרה .

ואלה הם האותיות החמשה הנראים כנשרשים
ועומדים עמידת מיוסדים , ויעלו לעת מקרה :
אלה הם מבלעדי תוצאותם ומיני תולדותם
תימנ"ה .

המעלה הראשונה אשר תחלת המלה תי"ו .
אלה קצות מליהם :

האנה הוא מבקש 12 אנה לידו 13 מה יתאונן 14
הבונה 15 בינה הגיגי 16 בינו נא 17
תגרת ידך 18 גורו לכם 19
תהפוכות בלבו 20 הפך לבם 21
הודת שלמיו 22 והתודו את חמאתם 23
תכלית אור 24 ויכל אלהים 25
תלפיות 26 מלפנו מבהמות ארץ 27
תמור תה כלי פו 28 אם המר ימירנו 29
תרמית לבם 30 ורמיה תהיה למם 31

אור תורה

1 יהושע ו יג	19 איוב יט כט	37 שמות לא יג
2 בראשית א א	20 בשלי יד	38 בראשית יא ו
3 שם כו ט	21 תהלים קה כה	39 תהלים יזג
4 שמות כו י	22 ויקרא ו יג	40 שם לג כב
5 תהלים כה ג	23 במדבר ה ו	41 משלי יג כב
6 שמות לד י	24 איוב כו י	42 ש"א כו כה
8 ישעיה א ז	25 בראשית ב ב	43 ירמיה כ ט
7 שם סא א	26 שיר ד ד	44 רות א יב
9 יחזקאל ל כד	27 אייב לה יא	45 ישעיה סו ט
10 משלי א ח	28 שם כה יז	46 שם כה יג
11 יהושע ג יז	29 ויקרא כו י	47 ש"ב טו כב
12 שופטים יד ד	30 ירמיה כג כו	48 ישעיה כו טו
13 שמות כה יג	31 משלי יב כד	49 שם ל א
14 איכה ג לט	32 ש"א ט ו	50 ירמיה לא יח
15 דברים לב כה	33 במדבר כה יז	51 משלי ג א
16 תהלים ה ב	34 ויקרא ה כא	52 ישעיה ז ה
17 שם ג כב	35 דברים יז טו	53 תהלים לג יא
18 תהלים לט יא	36 ישעיה א ג	55 חבקוק ג יג

פתיחת המחבר.

בעזרת בורא ניב שפתיים אחל לחקור לשון למודים ולהורות שפת יתר מבחר כל מבטא וראש כל אמרי שפר לשון המזוקק במצרף הנעלה מכל הלשונו אשר נחלו בני האדם אשר על פני האדמה מעת נפרדו איי הגוים איש ללשונו.

תחלת מפתח שפה וראשית הגיון תת כבוד ותהלה לאל הנכבד והנורא אשר הפאיר את האדם על כל יצוריו, והנעים צורתו והפליאו ברוח חיים באפיו להקל את לשונו במבטא שפתיים לדעת נכונה לדבר צחות וכאשר השליא בין כל אשר נשמת רוח חיים באפיו ובין האדם ביתרון שפת יתר ככה השליא בין עם סגלתו לגויי הארץ: וכאשר השליא האדם בניב שפתיים ככה השליא את לשון הקדש על לשון כל עם ואומה. רתן את האדם במו מבטא לבעבור ספר כה מעשיו ותעצומות גדלו ורובי פלאיו ואמנם בו יכוננו מחשבות האדם ובו יביעו אמרי שפר לחוד חרה ולמשול משל להליץ סודות ולקנות תחבולות לחוות רעות ולדלות מועצות לכל מראה מערכי לב ומביני דעת.

או בשרם שום שכל ליושבי תבל בלשון הזה בחר אלהינו ואותו חקק במכתב חרות ובו דבר ביום הראותו בחורב תרתי בלבי כפי מועד השגת סרעף לצחצח לשון יהודית על תוכן יסודות ועיקר שרשיו להעמיד משקלת שכל וקו למודים לבאר פתרוני פויניהם כחקת משפט לפרש תוצאות ענינם למחלקותיהם ולהראות פני המלה כפי מליצתה להורות האותיות הנשרשים והבאים לשרת תוך המלה ושתי קצותיה עד כלות לשון יהודית ומרחבי תבונתו אבל יש על אנשי לב לקחת מוסר לאחוז בנתיב השכל ולנשות אחרי מכון הדעת לדעת עניני האותיות ודקדוקי תולדותם להתבונן מה מהם ליסוד ומה מהם

המבאר

(א) בני ים על עשתי עשר מעלות: חמש מעלות הן לאותיות הימניות כאשר יבאר המחבר להלן, ושלוש מעלות הן שלשת מיני האותיות, א' יסודיות, ב' משרתיות, ג' שהמשרתיות יתחפכו גם ליסודיות, ושלוש מעלות האחרונות הן בדיני דגש ורפה. א' אם אותיות בנ"ד כפ"ת סבוכות ליהו"א ירפיק, ב' בהעלותם מיהו"א ידגשן, ג' כל האותיות ידגשן לפתרון אשר על פי דגשונם יקום פשר דבר.
(ב) ויש חמש מעלות לאותיות מהאותיות האלה: כלומר מכל האותיות א"ב, וכוונתו על אותיות תימנה המשמשות:
(ג) דע כי כל המלה וכו': כלומר הפעלים השלמים אינם

למלאכה. אך אותיות לשון הקדש שנים ועשרים במספר: עשתי עשרה מהם ליסוד ועשתי עשרה מהם לשרת. בנויים על עשתי עשר מעלות מבלעדי תולדותם, ויש פשר וענין לכל מעלה ומעלה עד עמוד איש שכל על עמדם ותוכן אמתם:

הנה כה משפט האותיות למחלקות תוצאותם עשתי עשר מהם מיוסדים ונשרשים ועומדים ואין להם מלאכה זולתי יסוד. ואלה הם: מח ספר גזע צדק. ויש חמש מעלות לאותיות מהאותיות האלה המיוסדים ונשרשים במלים גם המה יחדו ישרתו המלים בפנים אחרים ונראים בתחלת המלה כנשרשים ועומדים בחזקתם, ולעת מקרה יעלו מן המלים. ודע כי כל המלה המשלשת משלש אותיות הנשרשים היא עימדת בכחה ולא ישרתנה אות מכל האותיות, כי יש די בכחה ובמלאותה. אבל המלה השנויה משתי אותיות והנאחדת מאות אחת היא ראויה לשרת עקב קוצר גזרתה על כי אשר לא תעמד המלה הקצורה כי אם במשרתים אשר במראשותיה או באחריתה אבל יש בלשון הזה מעט מועד מלים קצורי גזרה אשר לא יעמדו במשרתים. כי יש די בכחם לפי קצרתם. גם עשתי עשר הנשארים המועדי לשרת כה הם מחולקים לשתי מחלקות: משרתים רעיהם, ואחר היעדים לשרת שנים בפנים אחרים ונאחזים אחיות עיקר: ובעמוד הציס לשרת הציס יכון הלשון הישב. ואלה הם: שמלאכתו בינה. זאת פליאת הלשון וכח המבטא. בינו נא ואת אנשי לב, ראו גם ראו איך ישרתו עשתי עשר אותיות מלה אחת באמך: ארדה נא. בדרת היצר. הורד עדיך. והורד המשכן. ירד ירדנו. כרדת משה. לרדת מן ההר. מרדת שחת. נרדה ונשברד. שיוור על הררי ציון. תרד מאד. וכה יקרה ליתר המלים, הנה

אור תורה

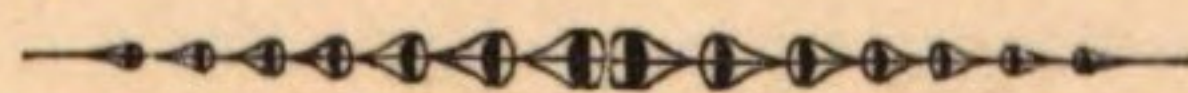
צריכים לאות נוסף כלל בפעל עבר ליחיד. אבל החסרים בני שתי אותיות או א"ת אחת צריכים לאות נוספת. כמו מן דע נאמר ידע: מן רד ירד. אמנם יש מעט מועד מלים אשר לא יקבלו כשרתים אף כי קצרה נזרתם, כמו מלת שב נר ועיד כאלה.

1	בראשי יח כא	5	בראשית מן ד	9	בראשית כג ד
2	ישעיה לב יט	6	שמות לד כט	10	תהלים קלג ג
3	שמות לג ח	7	שם לב א	11	ש"א ד יט
4	במדבר יז	8	איוב לג ד		

באור איזה מלים אשר השתמש בהם מנחם בספרו.

קריב לענין עת .	אין למלה דמיון בתורה •
מעלה • כלל מכללי הדקדוק , או שבע .	כונתו על מלה בודדת או זרה .
מקרה • לעת מקרה , פי' לפעמים .	גזרה • שרש או מקור .
מראה • באור או אופן .	דת • תורת משה .
משנה • כונתו במלה הזאת על כל המשנה והגמר' .	ועתה • לפעמים השתמש בה להורות על ועוד .
משפט • הוא משקל , משפט חנון כמו שכול , פירושו משקל חנון כמו משקל שכול .	ענין סוף שרש דו .
עלה • אם בא בבנין נפעל כונתו על הסרה , מן ובהעלות הענין , ועם בקל הוא על יד כפשוטו •	חלופ • אופן אחר .
ולפי זה יש לקרוא בצד י"ב ע"ב בצרפך המלין לעת מקריהם יעלו התוין , אבל התוין אשר לתאבתי הוא אחוז במלה אחיות עיקר ע"כ יעלה עמהם .	להסב • הוא מה שיאמרו המדקדקים האחרונים לבנות , או לאמר , או לשנות .
קרובי ענין • שמות נידפים .	לספר • להשתמש כמו בפעל , (קאניונירען) .
תורה • כל כ"ד ספרי קדש .	מחזה • מאמר או המשך . מחלקה , הוראה פרטית לשרש .
	מלאכה • שמוש , שעל פיה תשתנה כונת המלה .
	מ"ם מן • תמיד השתמש בה אחרי מלת קרוב , כמו בשרש זמן קרוב מעת , פי' ענין זמן

יתר המלים הבאים בספר יתבארו על מקומם בתוך המבאר.

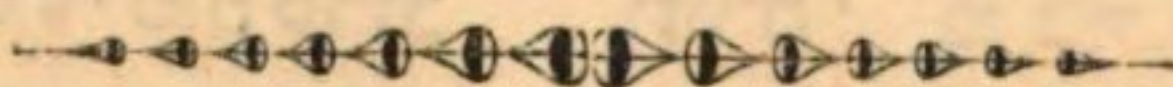
בדף עמוד שורה	תחת	קרא
א א 15	הוציאי	הוציאי
ב ב 14	ואחרי	ואחרי
ה בהערה 1	מלמד	מלבד
י א 17	בנתי	בנתי
ב 34	מכל צר	מכל צד
י' ד א 11	מעקן	מענין
ב 30	ממקורו	ממקורו

והמליץ אמיץ וחזק, אחד מאבות חכמת הדקדוק, הראשון אשר אסף מלות כל המקרא וסדר ובאר אותן בליקסיקון, ואולי הראשון בקהל עדת התלמודיים אשר התאמץ לפרש המקראות על פי פשוטם, בלא משוא פנים לדברי הקדמונים, תהי נפשו צרורה בצרור החיים בלהקת המשכילים מצדיקי הרבים, וישכח שם אח כל עמלו ואת כל אשר הרעו לו משנאיו ומקנאיו, ושמו הטוב יבורך וישתבח לעד בפי כל דורשי לשון הקדש וכל אוהבי הבנת פשוטן של כתובים וכל מכבדי רש"י ורשב"ם, כבוד וגדולה יתנו למנחם שהיה רבם, כי מספרו למדו רוב חכמתם בדקדוק ומספרו קנו אהבת חקירת פשט המקראות (*).

סופה וסער, ולא בוששו צערי חגורי שלח ולא אחוזי חרב". ואם היה שבא מאפריקא, היתכן שלא יאמר שעבר בים הגדול, וסכנת ההליכה בים לא מנעתו מלכת אליו? אבל אם היה מנחם ספרדי ממש, או דבריו נכונים ומדויקים, כי ידוע הוא בספרי תכונת הארצות כי בקצת גלילות מארץ ספרד החום כנר מאד, וגם בקצתם נושב לפעמים רוח ז'ם ומזיק מאד, ובקצתם נושבות בקיץ רוחות אחרות גדולות וחזקות, המונעות הצלחת קצת מיני פירות, הרי כי מה שהזכיר חרבוני קיץ וכיפה וסער, הוא מרויך מאד. **ועתה** יבא שלום ינוח על משכבו מנחם בן יעקב ממשפחת סרוק הספרדי, המשורר

(*) עד כאן דברי החכם שד"ל. ואחרי התיימי כל דברי ההקדמה בא לידי ספר קטן בשם נחל קדומים אשר לוקט וחובר מאת החכם רי"ל דוקעס דפוס הניבר שנת תרי"ג, בספר הזה אסף המחבר הרבה מחכמי ישראל הקדמונים אשר החקיקו בטיב לשון הקדש. ובתוכם הזכיר את מנחם ודונש ותלמידיהם, ואחרי ראיתי כי נמצאו בו דברים ערבים לאון שומע, אמרתי אעתיק מעט ממנו הנוגע לחכמים האלה: וכה דברו בעמוד 5: מנחם בן סרוק, לפי עדות ר' משה בן עזרא בספרו הערבי נילד החכם בעיר טורטווא במדינת ספרד והלך אח"כ לעיר קורדובה. הנשיא חסדאי בן יצחק הביאו לשם והיה לו לאוהב בראשונה ואח"כ נחפץ לו לשונא. והנה אם גם לא נודע חבת שנאתו ואם צדקה או אין, נכמרו רחמי הקורא אנרות מנחם אל הנשיא ריש כל ה על מנחם, ויתעצב אל לבו כי הנשיא שפך בנאווה חמתו עליו. ודברי המשורר ר' משולם בן שלמה דפירו יעמדו לפנינו. **לא יסבלו מן הגדולה גאווה, הסובלים מן הכסיל אולת.**

ואת אשר דבר החכם דוקעס בספרו חנ"ל על דונש בן לברט, ותלמידי מנחם ודונש אוביר בעו"ה בפתיחתי לספרי דונש ור"ל.

בלתי סתומה וחתומה כמוה והיא חקירת ארץ מולדתו וארץ מגוריו.

והנה ראב"ע בתחלת ס' מאזנים קורא את מנחם בשם ספרדי. ואחר מגדולי חכמי הדור כתב כי כאן אין כוונת ראב"ע על ספרד ממש אלא על אפריקא הצפונית, והביא ראיות כי כל בני ישראל השוכנים תחת ממשלת השמעאלים היו נכללים לפעמים בשם ספרדים, ואמר כי אולי היה הכנוי הזה רק להבדיל ביניהם ובין השוכנים בארצות אדום (אשכנז צרפת ואיטליה ממשלת הנוצרים), וזה אמת, גם כי צריך להוסיף ולפרש כי כנוי ספרדי היה כולל כל יושבי ארץ ספרד, יהיו תחת איזה ממשלה שיהיו (כיר' יהודה הלוי שהיה בקשטיליאה אשר תחת הנוצרים נכלל תמיד בין הספרדים, וכמהו רבים), ומלבד זה היה כולל ג"כ אנשי שאר ארצות אשר ביד השמעאלים, כי אלו ואלו היו בקיאים בלשון ישמעאל והיתה להם קולטור מיוחדת, נבדלת הרבה מאותה של היהודים אשר בארצות אדום, אבל ראב"ע בהזכירו (בתחלת מאזנים) שמות המדקדקים אשר קדמוהו, איננו נושא על שפתיו שם ספרדי להוראה זאת, שהרי דונש בן לברש ור' יהודה חיוג לא קראו ספרדים, אלא קרא לכל אחד מהם בשם "מערבי ממדינת פאט" ואח"כ הזכיר חמשה מדקדקים בשם ספרדי, והם מארץ ספרד ממש, אחד מעיר קרדובא, אחד מעיר גראנדה, שנים מטוליטולא ואחד מסרקסמא. ונדהק החכם הנ"ל לומר כי מנחם היה מערבי ולא ספרדי. כדי שיהיו דברי ראב"ע אמורים על סדר הגון ולא כאשר יעלה המולג. כי הנה חשב החכם הנכבד הי"ו כי ראב"ע שמר סדר הזמנים וגם סדר המקומות, ולפיכך הזכיר תחלה המזרחיים (רבנו סעדיה, חכם אחד ירושלמי, ור' אדונים הבבלי), ואחריהם המערביים יושבי אפריקא (קוריש, סרוק, לברש, חיוג), ואחריהם הספרדים (גאנח, גבירול וכו'). אך אהבתו את הראב"ע הביאתו ליחס לו סדר יפה אשר לא עלה על לבו, כי הנה הוא הביא את רבנו האי לא בין המזרחיים (כמו שהיה מן הראוי), אלא אחרי המערביים וקודם הספרדים, ודבר זה הורס כל הסדר אשר בקש החכם ליחס לראב"ע.

ונשוב אל מנחם ונאמר כי האפרת הכתובה למעלה מוכיחה בבירור שהיה יושב בעיר קרדובא אצל חסדאי, ולא זו בלבד אלא (כאשר העירני בני בכורי אוהב גר הי"ו) מתוך האגרת הזאת יש ראיה ברורה שגם תחלת ישיבתו של מנחם (קודם בואו אל קרדובא) היתה בספרד ולא באפריקא, כי הנה מנחם בהזכירו לפני חסדאי איך עזב את ארצו ומהר לבוא אליו לעשות רצונו אמר "לא אחרו חרבוני קיץ, ולא מהמהו פעמי

מרדוף אחר פשוטן של מקראות אפילו במקומות שיש בהן נפקותא לענין דינא, כגון בענין מצות תפילין שכתב (בשרש טף) וז"ל: ופתרון והיו לשוטפות בין עיניך כה הוא וכה ענינו, שויתי ה' לנגדי תמיד, וכה הזהיר משה את ישראל באמרו והיו לשוטפות בין עיניך, עמי שיית אמרי נכח פניך וחקותי מול עיניך. ואל תשכח את הדברים אשר ראו עיניך, לבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו, הוא אשר דבר שלמה בספר משליו קשרם על גרגרותך כתבם על לוח לבך. ואחריו החזיק רשב"ם וכתב (שמות יג ט) לפי עומק פשוטו, יהיה לך לזכרון תמיד. כאלו כתוב על ירך. כעין שימני כחותם על לבך. ואע"פ שזה ודאי איננו אמתת כוונת התורה כי אין מדרך התורה לדבר במשל, ובפרט בדבר זה שבמקומות אחרים כתוב אצלו וכתבתם על מזוזות ביהך ובשעריך, שכל מי שיש לו חך יבין שאיננו דרך משל, אלא כמשמעו, א"כ גם השוטפות אינן משל: מלבד כי בוולת זה כבר יש לנו מצות הציצית שהאריכה התורה בפרטיה באופן שאי אפשר לחשוב שהמאמר דרך משל, ובא זה ולמד על זה שכוונת התורה היא ממש שנעשה לנו סימנים שיהיו עמנו ברוב עתותינו, יזכירנו תורת ה': ומלבד כי הפרש גדול יש בין המליצות שבאו בתורה בענין התפילין, ובין המליצות השיריות הנמצאות במשלי ושיר השירים, כי באמרו שימני כחותם על לבך, אמר כחותם בכ"ף. והכוונה מנוארת שהוא דרך משל, וכן כתבם על לוח לבך הכל רואים שהוא משל, כי מה הוא זה לוח הלב, ואיך יכתוב איש על לוח לבו? אבל מצות תפילין נכפלה בתורה כמה פעמים, ובשום מקום אין בה כ"ף אלא למ"ד (לאות לשוטפות), לא כאות כשוטפות), ובשום מקום אין בה דבר שירטוט היות המאמר דרך משל, כי לא אמר וכתבתם לאות על לבך, או על ירך. או בין עיניך. רק אמר וקשרתם. וכשהזכיר מזוזות הבית, שם הזכיר לשון כתיבה, להורות כי כאן וכאן דברים כהווייתן. מכל מקום כשנדמה בעיני מנחם שהמקרא הוא דרך משל, לא נמנע מלפרשו כפי מה שחשב שהוא פשוטו ואמתת המכוון בו, ומעולם לא עלה על דעתו להיות בזה מקהל הקראים המורדים בדברי רז"ל, או להיות בזה מחזיק יריהם, כמו שלא עלה זה על דעתם של רש"י ורשב"ם בכל מקום שנטו מפירושי חכמי המשנה והתלמוד.

ודי בזה על חקירת האשמה אשר האשימו את מנחם, אשר אין תוחלת לבררה מכל ספק עד אשר יקרה ה' לפנינו מכתבים אחרים ממנו, מאוהביו או משונאיו, ונבאה לחקירה אחרת

יום הוא ראוי לחלל" אע"פ שהוא מאמר קטוע, הנה אם היתה הרבה ענין כפירה באמונה, יפה יובן שיאמר שראוי לחלל יום השבת משום עת לעשות לה', לבלתי יזידון עור אחרים לפרוק מעליהם עול תורה שבע"פ, אבל על גנוב רצוח ונאוף וכיוצא באלה, לא יובן איך יאמר שראוי לחלל יום קדש לתת ענשו בראשו ולא יוכלו להמתין יום אחד.

וזאת רביעית, מנחם אומר: כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה', וזה יצדק אם חשבוהו כמין וכופר, ולא יצדק אם חשבוהו לאיש שעבר עבירה אחת.

והחמישית וגדולה היא אלי, היא אחרי שהיה מנחם חכם גדול ויצא שמו עד למרחוק, איך יתכן שמפני שכעס עליו חסדאי יפול בעניות ודלות ולא ימצא מקום להתפרנס בעמלו? אבל אם הוציאו עליו שם רע שהוא כופר מין ואפיקורוס, אז הדבר מובן מרוע לא היתה חכמתו עומדת לו למצוא לו די מחיתו, כי מי (בדורו) ילמד תורה מפי אפיקורוס, או יקרבוהו אליו להחיותו בשום ענין? ואמנם מלאכת המסחר כבר עזב אותה מאז יצא מארץ מולדתו.

ואם אמת היה הרבר הזה וההשערה הזאת שאני מרמה מאמדי דעתי, על אודות האשמה שהאשימו את מנחם, אז תצא לנו תשובה גם לשאלה האחרת והיא: מה נעשה בדינו, ואיך נפל הדבר? כי הנה הדבר קרוב לודאי שנתפיים לו חסדאי, והדבה אשר הוציאו עליו נתבטלה והקול אשר יצא עליו פסק, ונשאר מנחם בחוקת כשרות שאם אין אתה אומר כן, לא יובן איך נתפשט ספרו כל כך, בלי שימצא אחד בין הקדמונים שיאמר עליו: לא לנו הוא כי אם לצרינו.

ונבא עתה אל גוף השאלה, אם היה מנחם קראי אם לא, ונאמר כי היותו מכת הקראים הוא שקר שאין לו רגלים, שהרי חסדאי עצמו אין ספק שלא היה קראי, שאם היה קראי לא היה הראב"ד מזכירו לשבח, ועוד הנה שם (בקבלת הראב"ד) ראינו שהיה אוהב את ר' חנוך וכל ימי חסדאי לא היה אדם בעולם יכול לחלוק על ר' חנוך. ואם היה חסדאי אחד מקהל התלמודיים, לא היה מקרב אליו אחר מן הקראים כי תועבה היתה זאת בימים ההם, ועוד ראינו ברורה שלא היה מנחם מכת הקראים, כי הנה ידוע כי רבינו סעדיה התקומם הרבה בספריו נגד הקראים, והם ג"כ שונאים אותו ומתקוממים נגדו בספריהם הרבה, ובהפך ראינו למעלה כי מנחם הזכיר בספרו את ר' סעדיה בכבוד גדול, ועוד הנה דונש בתחלת השגותיו, תופש אותו על שהביא אשר לא יעדה, אשר לא כרעים, אשר לא חומה, עם כל שאר לא, ולא חש אל

הקרי שהוא לו בוי"ו, והוא אומר לו: ובפתרון הוזה התרת את האסור ואסרת המותר, ואם היה מנחם קראי מה מקום לתפישו זה? ויותר מזה הדבר ברור מהשגת דונש על שרש מ"ל ק, וזה לשונו: ופחתת ומלק את ראשו ענין שחיתוהו הוא אך שחיתו העוף, והענין הרע הזה הוא ענין ראש המינין ענין המחליק על תלמידי רבנן ועל החכמים הראשונים, והפותרים הקדמונים אשר ראו עבירת המקדש בעולות וזבחים, ואמרו כי המליקה היא מלאכה זולתי השחיתוהו וכו', ומסיים: והתבונן ואל תשגה בתורת אל וברתו, וכל זה לא יצדק לאמרו לאיש מקהל עדת הקראים, לולא יאמר אדם כי דונש לא היה יודע שהיה מנחם קראי, וזה רחוק, ואם תהיה השאלה אם היה מנחם נוטה לרעת הקראים אם לא, אף לזאת אשיב שלא היה, אם לא שנאמר כי רש"י ורשב"ם היו גם הם נוטים לדעת הקראים, כי אמנם ראוי לידע ולהודיע ולהיורע כי הענין המבריל בין הקראים והרבנים איננו פירוש המקראות, ולא כל הרוף אחר הפשט הוא קראי או נוטה לדעת הקראים, ומי לנו נאמנים עם התלמוד כרש"י ורשב"ם? והם פירשו כמה מקראות שלא על דרך התלמוד. גם בעניני חק ומשפט, כגון רש"י בפסוק אחרי רבים להטות (שמות כ"ג ב') יש במקרא זה מדרשי חכמי ישראל, אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אפניו, ואני אומר לישובו על אפניו כפשוטו כך פתרונו. ורשב"ם בפסוק המקריב אותו לא יחשב לו (ויקרא ז') י"ח חכמים עקרוהו מפשוטו): אבל הענין המבריל בין התלמודיים והקראים הוא המעשה, כי אנחנו התלמודיים שומרים המצות על הדרך ששמרו אותן אבותינו ואבות אבותינו, על פי התקנות שנתקבלו באומה בכל דור ודור בהסכמת דור דור ומנהיגיו, על פי הכללים המקובלים ממש: והקראים היו מתחלתם אנשים שמרנו במנהיגיהם ובאבותיהם, ובקשו לקיים המצות על פי לשון הכתוב בלבד, כלומר לפי מה שחשבו כל אחד מהם שהיתה כונת הכתוב, ומי לנו רבני כשר ונאמן מבעל הכוזרי? והוא (מאמר ג' ס' מ"א) כתב שיתכן להודות לקראים כי ממחרת השבת הכונה על שבת בראשית, ושאמנם קצת מן השופטים והסנהדרין חשבו שלא הזכירה התורה השבת אלא דרך משל, ואמנם הרשות ביד האומה להחל חרמש ביום שתרצה, והם (השופטים והסנהדרין) קבעו שיהיה הקציר ביום שני של פסח, הרי לך מפורש כי לא המדרש הוא העקר אלא המעשה.

והנה מנחם בן סרוק אולי היה הראשון בדורו שהרגיש בחלוק הזה שראוי לחלק בין המדרש והמעשה, ועם היותו תלמודי נאמן, לא נמנע

והוא לא דרש וחקר להוציא הדין לאמתו ולחקן את אשר עות, אבל כתב למנחם תשובה קצרה וזה לשונה:

אם העוית, כבר הביאותיך למוסר, ואם לא העוית, כבר הביאותיך לחיי העולם הבא. כלומר אם על לא חמס נענשת הלא האל ישלם לך שכר טוב בעה"ב, תחת מה שסבלת בעה"ז. ומי הוא הגנב והליסטים אשר לא יוכל לצרק את נפשו בתשובה כזאת.

מנחם בראותו את עצמו בחוסר כל כי נשבר ממנו משה לחם, כתב לחסדאי אגרת תחנונים מעורבת עם דברי תוכחה, בה יעיד כי הק' הוא מפשע, וכי משפט מעוקל נעשה בו ושהאל עתיד לריב ריבו ולעשות משפטו, ובה יתוכח עם חסדאי אשר כמה שנים שעבדו באמונה, ואחרי מה שהבטיחו שלא ישכח לעולם זריותו לעשות רצונו, עתה המה אזנו לקול שונאיו מוציאי דבה, וחרץ משפטו בלי חקירה ודרישה, ושלחו מעל פניו והפילו במצולות העניות והדלות, וזאת היא האגרת אשר אני מוציא היום ממחשכים והעתקתיה משני ספרים כ"י אחד נמצא בפארמא (De Rossi 1393) ואחד בפאדובה ביד ידידי ושאי מוהר"ר רמ"ג נ"י המורה לצדקה בקהל הקדוש הזה, והנה האגרת הזאת בכ"י פארמא כך כתוב בראשה: אגרת כתב אותה מנחם בן סרוק מן הסהר אל הסגן חסדאי בן אסחק מראה לו מה שקרהו, ומבקש ממנו שיראה בעינו ויתיר מאסרו, ובכ"י פאדובה כתוב כך: כתב מנחם בן סרוק מן הסהר אל הסגן (וכו' כמו למעלה). וכל זה לרעתי אינו אלא טעות. כי בכל האגרת לא נזכר כלל שהיה מנחם בבית הסהר, אבל שהיה עני ורש, ובלתי יודע איך יתפרנס, גם מראה לו מה שקרהו לא יצדק, כי מנחם מוכיח על פניו העול והחמס שעשה לו חסדאי, ואין דבריו כאדם המגיד לחברו ענינים שאירעו לו: ובראש האגרת כתב: אשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ ובעצמות כל נביא וחווה, אשר תקרא כל הגליון הזה עד תמו, כלומר שהיה דואג שישליך חסדאי את האגרת מעל פניו, בלי שיגמור קריאתה.

[אמר המעריך, האגרת הנפלאה הנזכרת כבר נדפסה בס' בית האוצר במקום הזה, ואני ברעתי אם יחייני ה' בחמלתו להוציאה שנית בס' תשובות רונש והכרעות ר"ת.]

והשבח והתהלה לאל אשר זכני להוציא מאפלה לאורה, האגרת הזאת המפוארה, ולהעשיר הליטורטור היהודית במרגלית יקרה. אשר אנדה מקרבנו ונסתרה, והיא לא נדפסה אחרי תשע

מאות שנה שחברה, וצר לי כי לא יכלתי לברר מה היא האשמה אשר האשימו את מנחם, כי לא לנו הדור האחרון נכתבה האגרת, אך לאיש, אשר כבר ידע הענין, מלבד כי האגרת הזאת איננה הראשונה שכתב לחסדאי, כי כבר כתב לו מכתב אחר ובאתהו התשובה אם העוית וכו'. ויותר צר לי כי לא נודע מה נעשה בדינו, ואיך נפל הדבר אם נתפיים עמו חסדאי אם לא, ודרך השערה ואמון הדעת יתכן לומר כי מה שהאשימוהו בני דורו הוא עצמו הדבר אשר האשימוהו קצת אנשים גם בדורנו והוא שהיה מנחם קראי או נוטה לדעת הקראים ובלתי מאמין בתורה שבע"פ.

והנה ראשונה יש באגרת הזאת קצת מליצות שנראה מהם שהאשמה לא היתה דבר שיש בו מעשה. אלא דבר המסור ללבו של אדם. כי שם נאמר: האף בסוד ה' עמדת, אם תחת אלהים אתה, הבאתה עד תעלומות האדם וסתר מצפוניו תראה. הנגלו לך סודי לבבות וחקרי כליות תחפש. התדרוש את קרב איש ויצר מחשבות תראה? ולמטה הוא אומר. "ואלו הסכנת תעלומי" כל זה מביא לחשוב שהאשמה שהאשימוהו היתה מן הדברים השמונים בלבו של אדם. ולא שחמא בשום מעשה מגונה. ומה שהשיבו חסדאי אם העוית ואם לא העוית. אינו ראיה שהיה חמא במעשה, כי סוף סוף מחשבות אדם כל זמן שהן שמונות בלבו של אדם לא תודענה לאדם אחר, ובהכרח מי שמאשים את חברו על מחשבותיו צריך שייחס לו מעשה הדבור או מעשה הכתיבה או מעשה אחר מאיזה מין שיהיה כי בלא זה מנין ידע מה בלב רעהו? א"כ יפה כתב לו חסדאי אם העוית ואם לא העוית, והכונה אם העוית בדבורך או במכתבך.

וזאת שנית. חרי האף הגדול הזה עד להחריב ביתו לא יובן אם היה החמא אחת מכל חטאות האדם אשר יעשה לחטוא בהנה. ובפרט בישראל אחר הגלות. אכזריות כזאת הוא דבר זר עד מאד. אבל אם היתה האשמה בעיני האמונה איננו רחוק שדבר זה יעיר קנאה וחמה גדולה עד להשחית. ובפרט בדורות ההם, הלא תראה בקבלת הראב"ד כי נשיא אחד שהיה בספרד בדורות ההם, שמו ר' יוסף. השפיל הקראים וגרשם מכל מבצרי קשטיליה חוץ ממבצר אחד קטן שנתן להם, מפני שלא רצה להרגם שאין דנים דיני נפשות בזמן הזה. ור' יהודה הנשיא בן ר' יוסף הנשיא בקש מן המלך לבלתי תת לצדוקים (הם הקראים) פתחון פה בכל ארץ קשטיליה ויאמר המלך להעשות כן. ויכניעום ולא יספו לשאת ראשם.

וזאת שלישית, מאמר: ואם אמור האמ

והצליח דרכו שלחו פר מלכו (ח)
נתן את חנו בעין מלך מנו (ט)
ואין דבר דבר בכל מקום עבר
ופתח בניבות ונעם מחשבות
גרש מחבו (י) לאם האל קבו (יא)
אשר הוזים שכבים ודומים לכלבים
וצר מכל פנה בחכמותיו ענה
והלכים ברמחים לפניו הם שחים
ורכבי הסוסים הלא גם הם נסים
וכלם נחבאים מפחדים ויראים
אשר עולה עלה למעלה מהללו
למלקוש פה פערו ובדברו נחרו
וכחדו את שכלם וגם פיהם [נאלם]
וגם נהרו אליו ואל טוב מפעליו
והוא במליצותיו כקל במרוצותיו
ומחיה לנשמות שפתיו בנעימות
לנכחו ולמולו למשכנם אצלו
וידעתי כי לא יהי עול באהלו
וחן שקר פצה לפניו לא ימצא
לבי יתעורר להשיב ולברר
וזהו הוא בן לבראט אשר לשוא ירט
לשון קדש הכרית אשר היא לשארית
אשר במ נתצים פתוחים וקמוצים
ובתשובות עזות השיבתי על זאת
ואל תבוז מלי וגם לפנות אלי
[האזינה] עדי אדני רב חסדאי
ויריב את ריבך ישמח אהוביך
וימך ארוכים שמורים וערוכים

וערב חין ערכו כמנחת כפורים
לקצין גם קרנו עלי שריו הרים
בעזרת אל גבר בכל הגבורים
בלא חץ וחרבות מדינות גם ערים
ושלף את חרבו וכלה הצרים
וגזע נתעבים ואכלי החזירים
ותפשי הצנה לפניו נבערים
ומחזיקי שלחים כלי קרב נחגרים
נמוגים ונמסים נפוצים נפזרים
ומפניו באים בנקרות הצורים
נדיבים יחלו לו כמו טל ומטרים
ומפניו עצרו במלים כל שרים
ומשכלו כלם ימשישו כעורים
ותחת כף רגליו ילחכו העפרים
וגם כל מועצותיו כשואל באורים
מרפא העצמות גם חיי בשרים
למען רב שכלו עלי כל המורים
והאמת גורלו ולא שוא ושקרים
והצדק רצה ואוהב מישרים
דבר המשתרר עלי כל הפותרים
וחשב כי פרט וכלל באמרים
בשקלו העברית במשקלים זרים
ויהיו נפרצים גדרות נגדרים
והואל נא לחזות חכם כל היצורים
והט חסד עלי והוכח בדברים
יאזין אל שדי דברך במצרים
וגם כל איביך יהו כיקר כרים
מברכיך ברוכים וארריך [ארורים]

בשליחות מלך קרסובה. (ט) אשר מנה אותו לקצין. (י) שם ח ב הנמצא באיוב ל"א ל"ג ענינו חיק, כמו בתרגום ירושלמי (שמות ד ו), אבל מנחם ורש"י וראב"ע פירשוהו לשון מחבוא, (יא) גם זה על דרך משוררי ישמעאל, וחלילה לאיש יהודי לקלל שום אומה בעולם.

השבת (כי ביום ההוא נראה שהיה מופנה מעבודת המלך, כי בימים ההם לא היתה עבודת בשר ודם פושרת מעבודת האל), ומיד בצאת דבר חמה מפיו, ויחלטהו ממנו, ולא הניחו לו זמן לדרוש ולחקור וילכו ויבאו ביתה מנחם, ויכו את מנחם ויקרעו את בגדיו וימרשו את שערו ובכשיל וכלפות את נוהו השמו. מנחם אחרי התלאה הזאת כתב אגרת לחסדאי

אז משנאיו ומקנאיו נשאו ראש, ושמו לו עלילות דברים והלשינוהו לחסדאי, ואנחנו לא נדע מה האשמה אשר האשימוהו, וחסדאי מיד עלתה חמתו באפו, ובלי שישמע תחלה טענות מנחם והתנצלותו, ובלי שידרוש ויחקור היש לו עדים שיכזיבו את מלשיניו, שלח בו חרון אפו עברה וועם וצרה משלחת מלאכי רעים. ונראה כי המלשינים דברו אל חסדאי ביום

מסבא קצת מן התיבות החסרות ושמתי אותן בין שני חצאי לבנה, ומקצתן הנחתי המקום חלק. אמר המעריך, בסוף ס' בית האוצר הוסיף החכם שד"ל תקונים והוספות, ובתוכם הזכיר כי שנה וחצי אחרי יגע ועמל לבאר תעלומות השירה הכתובה נגד דונש, להשלים כה וכה האותיות והתיבות שאכלו בה העש והסס, בא אליו ידידו המשכיל הר"ר זלמן שטערן (מעריך מחברת הפרחון) והגיד לו כי הוא והר"ר מרדכי ביסליחם מצאו בליוורנו כמה ספרים כ"י הפסונים ביד יורשו של המפורסם ר' משה בנימין פואה. איש ריגיו. וקנו אותם מידו, ומכרו אותם לביבליאטעק הגדולה שבעיר פארמא, ובתוכם כ"י הכולל מחברת מנחם והשגות דונש ותשובות תלמידי מנחם ותלמידי דונש, והוא הגיד לו כי השירה אשר בידו אינה אלא פתיחת תשובותם של תלמידי מנחם, והראהו ההעתקה אשר העתיק מן הכ"י ההוא, והנה שד"ל נותן שם לפני הקורא חלופי נוסחאות אשר מצא בין שתי ההעתקות, ואני, להיות השירה שם נקודה ושלואה, אוציאה שנית במלואה.

ואלה דברי השירה

לאלוף ביהודה שאו שלום הרים	לגבור בתעודה ותורה החמודה
ופנו הארחות ועברו בשערים	מהרו בשמחות בכל ארבע רוחות
בימיו לא אלמן ישרון לדורים	ויבא שר נאמן ונטע הנעמן
תרננה ציות ומדבר ויערים	תמהרנה להיות משחקות כל פיות
לראש כלה כי בא בשמחה ובשירים (א)	ותגל הערבה ותפרח בתנובה
מארות נחשכים והיו נקדרים	אשר מדי הלכים פעמיו בדרכים
לאחריו משפלה וישביה עכורים (ב)	ועיר ההללה ביפי נגבלה
ולא ראו פניו מאירות כמאורים	ושממו אביוניו בהעלם עיניו
והיו כעבדים קנוים ומכורים (ג)	ומשלו הודים בלכתו בשרידים
וגברו היועצים ורבו הקושרים	ושמנו עריצים והנגשים אצים
והאריכו לשונם ונהמו ככפירים	לבלוע הונם (ד) וחילם והמונם
ומקל את עלם גדלים וצעירים	והשתוממו כלם למען סר צלם
וכפלג כציה וגם מים קרים	אשר נפשם חיה וגם היה היה
ונפשו עגמה לו ורחמיו נכמרים	והסיר את סבלו לעמו גם חבלו
וגם מנע מבוא עליהם אכזרים	ושבט נגש בו שברו מקרבו
שלחו לשרידיו למחיה ומזורים (ה)	אשר אין בלעדיו ברחמיו וחסדיו
ודליו וענייו בימיו נעזרים	והוא השם חיו ישועה לפדויו (ו)
וגם נשאו אותם על כנפי נשרים (ז)	הזכירם צאתם דרור מעבדותם
והסיר מעליהם עבודת המצרים	בעת פנה אליהם בארץ לא להם
ועלימו נקרא אלהי העברים	וממרום הערה ישועה גם עזרה
ובימינו גזר ים סוף לגזרים	העמים בזר ועצמותם פזר
להודיע מוסר להבין נמהרים	אלוה כל בשר הקימו להם שר

(א) ראש כלה הוא כנוי לגאוני בבל ראשי הישבות, ודונש בשירתו קרא כן לחסדאי, ואחריו החזיק גם מנחם, לבלתי התראות כממעט תהלתו. (ב) עיר קרשובה אכלה ושוממה בצאתי מתוכה בשליחות המלך. (ג) במשך הזמן שהיה חסדאי רחוק מקרשובה, הישמעאלים היו מצירים לישראל בדבור ובמעשה. (ד) גם זו Licentia Poetica להשמיט היתר הנסועה בראש השור. וכן למטה ים סוף לגזרים, האוינה עדי. (ה) האל אשר אין זולתו. שלח ברחמיו את חסדאי להיות למחיה לישראל. (ו) והאל הוא אשר שם חיו של חסדאי לישועה לישראל. (ז) הגאולה שנגאלו ישראל ע"י חסדאי היא כעין גאולת מצרים, וכל הרואה אותה יזכר יציאת ישראל מעבדות לחרות, ויזכור הזמן שהאל נשא את עמו על כנפי נשרים, ופנה אליהם בארץ לא להם וכו' וגזר ים סוף לגזרים, כל זה הזכיר האל לעמו במה שהושיעם על ידי חסדאי. (ח) ה' הצליח דרכו של חסדאי שהלך

והפקידו על כל הכנסותיו, וזה לשון חסדאי במכתבו למלך כוזר: ומדי שנה בשנה הגיע קנינו (של עבד אלר'ה מן) אל . . . מאת אלף זהובים, זה חק קנינו בכל שנה ושנה, ואין זה כי אם מרוב הסוחרים הנאים מכל הארצות ומאיהם, וכל דבר סחורתם וכל אודותם לא יתכן כי אם על ידי ולפי דברי, שבח והודאה לאל הגומל עלי ברוב חסדיו, ומלכי הארץ כשמעם את גדולתו ואת תקפו יובילו שי לו ויחלו פניו במנחות ובחמדות . . . ועל ידי תבאנה מנחותם ועל ידי תצאנה גמולותם.

ולפי הנראה משירות מנחם ודונש היה חסדאי גם כן לעזר למלכו בעת קרב ומלחמה, גם אומרים שהיה גדול בחכמת הרפואה ואולי היא היתה תחלת גדולתו, ובני בכורי אהב גר ה"ו אומר כי הוא עצמו Chasdai ben Baschrut Israjili הנזכר בספר Wenrich (ע' 217) ראשון לאותם החכמים שעסקו לתרגם מלשון יוני ללשון ערבי שמות הרפואות אשר בספר Dioscorides כאשר בשנת תשי"א (951) שלח מלך יון את הספר הזה במתנה לעבד אלרחמן.

הנשיא הזה קרא למנחם והביאו לעזוב ארץ מולדתו ולבוא אליו לשכון אצלו להגדיל ולהאדיר ידיעת חכמת לשון הקדש. והיה שם מנחם יושב בצלם. ואוכל לחמם של חסדאי ואביו יצחק בן חסדאי המפואר בספר תחכמוני (שער י"ח) וזה לשונו. בימים ההם זרח בספרד שמש התהלה. ברקיע הגדולה, הוא הנשיא הגדול ר' יצחק הספרדי בן חסדאי. ינוח בצל שדי. כי הריק לכל שואליו ברכה עד בלי די וכו'. כי הנשיא ההוא החיה בשללי חסדיו מתי הסכלות (כן בדברי שר"ל ואולי צ"ל השכלות). ומשך בעבותות נדבותיו לבובני הגלות, והעביר קול מי לה' אלי, וכל מחסורו עלי, ויאספו אליו כל גאון וכל רב, מארצות אדום וערב, ממזרח וממערב. וערך שלחן חסדיו לפניו, וענן הודו עומד עליהם וכו'. **והנה** דונש בשלחו השגותיו לחסדאי היה כמלשין עבד אל אדניו, והיה אפשר שזה יביא את חסדאי לבנות את מנחם ולמאוס בו ולכרות חקו ולהניחו ערום ועריה, על כן מנחם לא אחר להשיב על תפישותיו של דונש ותשובותיו נמצאות בעיר פירינצי (פלארינץ). ובראש תשובותיו כתב ידיקאציון לחסדאי בן יצחק, והיא כתובה בסוף ס' מנחם ודונש אשר בידי. והדף האחרון נקרע ברוב הימים ואבד קצת ממנו, ואחרי אשר הביא אלוה לירי השירה הזאת, אשר אין העתקה אחרת ממנה ידוע בעולם זולתי בעיר פירינצי לבדה, ישר בעיני להוציאה לאור, והוספתי

אמר המעריך. על כל אלה הווי"ן אשר חשנם דונש לטפלים כבר השיב מנחם והראה כי כולם עיקריים. עיין את אשר הביא האפודי בשם מנחם בסוף מחברת ויו. ומשם ראינו כי מנחם השיב בעצמו על כל השגות דונש ומי יודע אם עידם במציאות בעולם. וראוי להביא כאן דברי ר' אליהו בחור בספרו המתורגמן בשרש נסס וו"ל: בנס וקצף סגי. נתעצמו בזו המלה מנחם בן סרוק ודונש בן לברש. כי על דעת מנחם הבי"ת היא שרשית של מלת בנס. ועל דעת דונש היא שמושית, ורש"י מודה לדברי דונש וכן רוב כל המפרשים שראיתי ואומרים שהוא והנס זועפים תרגום ואיננו נסיסין. ורואה אני את דברי מנחם מדבר כלם, כי מצאתי בתרגום של אסתר קצף בנתן ותרש, בנסו וקצפו בנתן ותרש. הרי שם הבית שרשית. ועוד בקהלת תרגום של וכעס הרבה. ובנסים סגי חזי, ועוד אם היתה הבית של בנס שמושית היה ראוי להיות בנסם בשני סמכין. כי לא נמצא לישנא נסיסה בסמך אחת לבד כאשר תראה בכל אלה אשר הבאתי עכ"ל. הקורא יראה מהדוגמאות האלה אשר הבאתי עד כמה פלס מנחם כל דבריו במאזני משפט וצדק, עד כמעט אין להרהר אחריו. ומי הוא האיש אשר יערב לבו לגזור אומר כי מנחם עשה ספרו שלא בשלימות? — (מכאן ואילך המשך דברי שר"ל).

ולא הספיק לדונש לשפוך בוז על מנחם. אבל שלח ספר השגותיו אל הנשיא חסדאי בן יצחק, עם שירה בת מ"א בתים, היא כמו ידיקאציון לכבוד הנשיא ההוא, כבר הבאתי בכרם חמד שביעי (עמוד ע"ש ופ') תחלת דבריה וזאת אשר דבר בסופה על מנחם.

השבתי ספר. עלי פותר מפר. לכל אמרי שפר. במלים נחברים.

קרא למנחם מפר כל אמרי שפר, כאלו הוא הורס כל הלשון ומעות כל הכתובים. וזה באמת עול וחמם אשר לא יכפר, אף אם הוא לא אמרו אלא דרך הפלגת השיר. ועל זה אני קורא כמתהלהל הורה זקים חצים ומות כן איש רמה (ובענינו חרף) את רעהו ואמר הלא מצחק אני. ואמנם מה שהוא עון גדול מנשוא הוא כי שלח הדברים האלה לחסדאי בן יצחק, כי זה היה אפשר שיגרום למנחם צרות רבות ורעות. ואולי היה באמת סבה רחוקה לכל התלאה אשר מצאתהו. **הנה** זה חסדאי בן יצחק, בן שפרוש מצא חן בעיני מלך קרשונה, **עבד אלרחמן** המכונה **אמיר אלמומנין**, אשר מלך כחמשים שנה משנת תרע"ב (912) עד שנת תשכ"א (961),

משרת, ויש מהם שנים משרתים טי"ת ודל"ת. וכה ישרתון בפעלים, ויצטיירו (יהושע ט ד) מן ציר, הצטידנו (שם ט יב) מן צדה נצטדק (בראשית מד מז) מן צדק. יצטבע (דניאל ד יב) מן העיט צבוע (ירמיה יב ט) וכה ישרת דל"ת הודמנתון לאמרי קדמי (דניאל ב ט) מן זמן. ואם תאמר מה לנו אל לשון ארמית אומר כאשר לנו ועלינו מדין החכמה לדעת יסוד כל מלה ומשרתיה, כל דקדוק במקרא

יאמר מן צדק נצטדק, מן זמן הודמנתון אף לואת יודה מנחם כי במתפעלים תבאנה. אך זה שירות ולא מלאכה, אחרי כי לא יסבו פני המלה אשר הן בתוכה אנה ואנה, כי כן פתרון בלא הן כבהן, כאשר תראה מִשְׁתָּהוּר מִדְּבַר מִתְּפִלָּה - כמו מִתְּפִלָּה מִתְּדַבֵּר מִתְּפִלָּה: ולכן בממשלת המלכים תמנינה כי באמרו נצטדק הודמנתון איננו מסב את המלה, ולא יקרא משרת בלא סבת פני המלה. ואתה ה' ידעת כלה.

בפתח וקמץ וחוק ורפה וחסר ומלא, כן עלינו לדעת יסוד כל מלה ומשרתיה לכל עוברי פניה. ואף כי זמן בערבית הוא זמן בעברית, ככתוב ואתנה לו זמן (נחמיה ב ו) ויש לנו אות שלישית שישרת הפועלים כמין טי"ת ודל"ת, והוא תי"ו. וכה ישרת יתבך מן בך, יסתבל מן סבל, וישתמר מן שמר, והשתוטטנה מן שוטטו, והאותיות אלו השלשה דל"ת טי"ת ותי"ו לא ישרת אחד מהם במקום אחד לקרבת מוצאיהם ממוצאי האותיות, לכבוד מבטאם על הלשון. ונביא לכל אחד ואחד במקום חבירו לבחון ולהעמיד כל איש שכל כי בחכמה ועל צדק הדבר ואמתי. כדאמרין הוזמניתון. התבונן איך נהפך הווי"ן לסמ"ך במבטא לקרבת מוצאיהם, ולכן לא תתפעל כל מלה אשר בראשיתה וי"ן בתי"ו אחרי לעולם. לא בלשון עברית ולא בלשון ארמית, וכן אם נביא הטי"ת במקום הדל"ת יהפך הווי"ן לצד"י במבטא, כדאמרין הוזמניתון מבטאו הצטמנתון, ואף אם נביא הטי"ת במקום תי"ו על הסמ"ך יהפך לצד"י, באמרנו ויסתבל החגב, מבטאו ויצטבל לקרבת מוצאותם. והתבונן והשב טי"ת ודל"ת על עבודתם.

דונש

רבינו תם

בנס וקצף חרש בבית כי לא דרש.
פני חכם פרש נכוחים בשערים.
ונס מלך זעפו ורגזו גם קצפו.
בעת חרה אפו בגזרין ונדברים.
וזועף הוא נסים כנותן כוס עסים.
אשר יוסף השיש והוא עם האסורים.

בנס. והברת בנס וקצף שגיא (דניאל ב יב) במחברת בי"ת והוא במחברת נו"ן. ופתרון בנס בעברה ובוץ, כי כן מתורגם והנס זועפים (בראשית מ ו) והא אינון נסיסין, ואם תאמר איך יתכן לומר כי אין הבי"ת מן השרש והכתוב אומר באדין מלכא בנס וקצף שגיא ואמר להובדה לכל חכימי בבל, אני אומר לך וי"ו ואמר שפל בפתרון נופל, אכתוב מקצתם, מן הדומין לו לגלות לך נתיבתם, ואלה הם. ושמואל מת ויספדו אותו כל בני ישראל ויקברוהו ברמה ובעירו (ש"א כח ג) וי"ו ובעירו שפל, וכמוהו וחשב תמר ושוממה (ש"ב יג כ) וי"ו של ושוממה שפל, ואלה בני צבעון ואיה וענה (בראשית לו כד), ויו ואיה שפל. תת וקדש וצבא (דניאל ח יג) וי"ו וקדש שפל, רחוב וחרוץ ובצוק העתים (שם ט כח) וי"ו ובצוק שפל, עד מתי ומכביד עליו עבשים (חבקוק ב ו) וי"ו ומכביד שפל. נרדם ורכב וסוס (תלים עו ז) וי"ו ורכב שפל. בצאתיו וגבאיו ולא ירפאו (יחזקאל מז יא) וי"ו ולא ירפאו שפל. ואנחנו ה' אלהינו ולא עובדנוהו (דח"ב יג י) שפל ויו ולא, וכעין האלה השפלים אדין מלכא בנס וקצף שגיא ואמר להובדה, וי"ו ואמר שפל בפתרון הנופל, התבונן וצא למאור ממאפל.

אמר יעקב. על בנס כל זה לא אנס למנחם, כי תחלת המקרא מוכיח כדבריו לפרש בנס כעס והבי"ת עיקר, באמרו כל קבל דנא מלכא בנס וקצף שגיא ואמר להובדא לכל חכימי בבל כאשר כתוב לפניו באדין נבוכדנצר ברגז וחמא אמר להיתיה לשדוך, ופתרון כל עמית זה המלך כעס ורגז הרבה ויאמר לאבד לכל חכימי בבל, ואלו נכתב מלכא בנס וקצף שגיא אמר להובדא לכל חכימי בבל כאשר כתוב לפניו באדין נבוכדנצר ברגז וחמא אמר להיתיה לשדוך היה כדברי דונש, אך כל קבל דנא, והווי הנוספת בואמר להובדה יוכיחו על עיקר בי"ת בנס. ועוד מי יאמר לנו דנס לשון נסיסים ובלשון ארמית תפול הסמ"ך השניה מן נסיסין, ולדחוק פתרון המקרא, ולעשות הבי"ת שמוש, ולהביא דומה ללא דומה, ולפרש כי הווי"ו של ואמר מן הוויין היתרים, ולהיות כל עמית זה בעת המלך בועף וקצף גדול? הלא שוב לנו פתרונו כפשוטו, ויסור מעלינו שבטו.

יג כ) וי"ו של ושוממה שפל, ואלה בני צבעון ואיה וענה (בראשית לו כד), ויו ואיה שפל. תת וקדש וצבא (דניאל ח יג) וי"ו וקדש שפל, רחוב וחרוץ ובצוק העתים (שם ט כח) וי"ו ובצוק שפל, עד מתי ומכביד עליו עבשים (חבקוק ב ו) וי"ו ומכביד שפל. נרדם ורכב וסוס (תלים עו ז) וי"ו ורכב שפל. בצאתיו וגבאיו ולא ירפאו (יחזקאל מז יא) וי"ו ולא ירפאו שפל. ואנחנו ה' אלהינו ולא עובדנוהו (דח"ב יג י) שפל ויו ולא, וכעין האלה השפלים אדין מלכא בנס וקצף שגיא ואמר להובדה, וי"ו ואמר שפל בפתרון הנופל, התבונן וצא למאור ממאפל.

הישמעאלים) לדבר בגאווה ובגורל לבב ובמהתלות, ולהפליג בשבח ולהפליג בגנות. ע"כ דברי שד"ל. אמר המעריך. על תשובת דונש כבר באו תשובות מאת תלמידי מנחם י ועליהם התעוררו כמו כן וכתבו שטנה תלמידי דונש, ושני מיני התשובות האלה עודם בכתובים בין ספרי פארמא. והעתקה מהם נמצאת ביד החכם שטערן מעריך הפרדון. ואני אך צורתם ראיתי ולא הויתם, אמנם רבינו יעקב תם בעל התוספות קנא קנאת החכמים והשיב נכוחות על כל תשובות דונש י והכריע בין שני החכמים הנוכחים. התשובות של דונש עם הכרעות של ר"ת יצאו לאור ע"פ החברה בשנה הבאה אי"הש. ועתה אשים לפני הקורא מעט מהם לדוגמא.

דונש

ולא בויו יקרא. בפתרונו מרה. ואסר מותרה. והתיר נאסרים. עלי זה הפרץ. לכלה ולחרץ. כשכור נע ארץ. ורגזו ההרים. והמליך חט ספר. וחטא ניב שפר וטית דלת הפר. מלאכתם בדברי.

אשר לא חומה [בשרש לא במחברת]

והבאת בחלק אחד לא יש בינינו מוכיח (איוב ט לג) עם אשר לא יעדה והפדה (שמות כא ח). אשר לא כרעים (ויקרא יא כא) אשר לא חומה (שם כה ל) ובפתרון הזה אסרתה את המותר, והתרת את האסור, ושחתה המקנה והממכר, כי אין מאלו הלאוין הארבעה אשר פתרונם לשון בל כי אם לא יש בינינו מוכיח. והשלשה נכתבין באלף ונקראין בויו, והם כתובים במסורת עם אלה: בכל צרתם לא צר (ישעיה סג ט) ימים יוצרו ולא אחד בהם (תלים קלז טז) ולא אנחנו זובחים (עזרא ד ב) ולא נתכנו עלילות (ש"א ב ג) הרבית הגוי לא הגדלת השמחה (ישעיה ט ב) הוא עשאנו ולא אנחנו עמו וצאן מרעיתו (תלים ק ג) הן יקטלני לא איחל (איוב יג טז) קללת חנם לא תבא (משלי כו ב). כל אלה עם אשר לא יעדה, אשר לא כרעים, אשר לא חומה, נכתבין באל"ף ונקראים בוי"ו. והפסוק אשר הבאת עמם לא יש בינינו מוכיח כאשר יכתב בלמד אלף, כן יקרא באלף, והתבונן באלף, וכן [אולי ובין] תאלף.

רבינו תם

אמר יעקב י נשגבה פליאה עד כמה

על מלא חכמה כדונש אשר חשב כזאת על עם אלהים לשגות בפתרון וקם הבית אשר לא חומה. כי גם קל שבקלים לא היה שוגה לפרש וקם הבית אשר בעיר אשר לא חומה לצמיתת, כי בלא חומה לא תוחלט ולא תוצמת, ומי ישגה בזה? הלא בסמוך לו למעלה כתוב כי ימכר בית מושב עיר חומה, ועליו מוסב וקם הבית אשר בעיר. ובסמוך לו למטה כתוב ובתי החצרים אשר אין להם חומה לא תוחלט כי ביוכל יוצא יען איננו בעיר אשר לה חומה. ואשר לו סודות גלויות וחדות חוויות שכח הפסוקים הידועים ליונקים, ועוד הניח מנחם לא תרצח, לא תנאף, לא תגנב, לא תענה, אשר פתרונם בל, ועוד כמה לאוין באותה פרשה והניחם ולקח שלשה אלה, אשר המה הפלא ופלא, לפתורם בלשון בל י אך ידע כל איש שכל כי מחכמה שלמה, ודעת נעימה, כתב אשר לא חומה, יען כי סבת החומה אל החומה ולא אל העיר ולא אל הבית, ועיר קטנה או גדולה בכל מקום ישנה, אך כה אמר מנחם בפתרון אשר לא חומה, גם כי אין לה חומה עתה, אחרי שהיתה לה כבר חומה, וגם דרשוהו רבותינו. ומנחם בעל הלכות וסברה, מתוך דוחק המסורות והמקרא, תפש דרך הישרה, וכן אשר לא כרעים כי דרשוהו רבותינו מתוך דוחק, שידעו וראו שהרגל וחגב ארבה וסלעם שהתיר הכתוב יש להם כרעים שהן קרצולים דרשו לא כרעים ואין לו עכשיו ועתיד לגדל לאחר זמן. ואשר לא יעדה תרגמו אנקלוס לשני פנים די לא יקיימינה ליה לאנתו ויפרקינה י וראיתי אני ספר חבור אשר חבר

אחד מן הגדולים אשר היו לפנינו אשר נותן כח ופתרון בכל מקרא ומסורת להיותם אחד י ופתר בכל צרתם לא צר, לא היה צרה כי אם למצירים להם. פרעה לקה ואבד, נבוכדנצר לקה ואבד, ולו בוי"ו נקרא כמו אנכי בצרה (תלים צא טז) ותקצר נפשי בעמל ישראל (שופטים י טז) וכן עשה מנחם באלה והלך לו אחר המקרא לפרש לא באלף, ואחר המסורת לפרש לו בויו י כי שלשתם בשתי הלשונות משמעתם י ועיקר פתרונם בלשון בל י ולשויותיה למנחם שמתי בל.

דונש

חט ספר גזע צדק [פתיחה ע"א]

וכחבת בספרך ח"ט ספ"ר גז"ע צד"ק ואין מהם

רבינו תם

אמר יעקב י אשר אמר דונש כי טי"ת

ודלי"ת במשרתים יען כי שתיהם במתפעלים, כי

כי צורת השי"ץ האשורית כצורת עו או ער, ותמונתו כחמונת ז' ותהי מלת לשון אל לערוז. וכן בסוף שרש אין כתוב מאין איש יער, תחת מאין אושיעד. והטעות בא לשתי סבות. א' נחלקה המלה לשנים אוש יעד. ב' נשתנה הוי"ו לוי"ד והיה איש, והד' לרי"ש והיה יער. כהנה וכהנה. לאו על כל שער ופנה, עצמו מספר, כי אין להם מספר. הן בכל אשר אמרתי עד כה ממעשה החכמים העתיקים והחדשים לבקרים, אין רצוני להוציא את עצמי מן הכלל לאמר כי אך עיניהם שחו מראות, וכי אני הגבר הוקם על לראות אמתות הדבר, וכי יש בכחי לשער השערות אמת. הלילה לי להתגאה בזאת, כי כמוהם כמוני בן אדם אנכי, וכמוהם כמוני אראה לפעמים משאות שוא ומדוהים. ואין כסף בקרב לבי, אם החכמים אשר הזכרתי היה גם לפנייהם ארבע וחמש העתקות שונות מן המחברת כי גם המה היו בוררים את האמת מן השקר. ולא היו מניחים את הטעות בלתי מתוקנים. ועתה הנני להודיע את דרכי אשר נהרתי בהדפסת הספר הזה, ואם ישר דרכי ואם איננו ישר אתחנן לפניך קורא נבון לבלי שית חטאת עלי. כי אך להשיב היתה כוונתי. ראשית מלאכתי היתה לקרוא כל מאמר ומאמר מלה במלה בכל ארבע הנוסחאות אשר היו לפני, וכל הטעות אשר מצאתי בנוסח האחד תקנתי לפי נוסחות האחרות, ואם היו שתי נוסחאות שונות ואינן מתנגדות זל"ז הבאתי היותר נכון ראשונה, ונוסח האחר הסגרתי בשני חצאי לבנה. ואף מלים קלים אשר אין ביניהם מאומה הבאתי בתוכם. כמו מלת ענין, ולשון. אפיו, פניו. מפסע, מפשע. איננו יכול, לא יוכל, וכהנה רבות. ועשיתי זאת להראות אל הקורא את מלאכת הסופרים הקדמונים.

בכל מקום הקשה התאמצתי לבאר כפי מעוש הבנתי בשולי הגליון בתוך המבאר, ובתוכו אספתי כל המקומות מדברי רשי ז"ל אשר הביא את דברי מנחם.

מקומות הכתובים חופשו על ידי המעתיק דנוסח המבורג הבחור המשכיל יוחנן וויטקאווסקי תלמיד הרב הגאון מוהר"ר יעקב עסלינגער נ"י היושב על כסא הרבנות באלטווא יע"א. והוא עשה מלאכתו באמונה, גם מצאתי רשימת מקומות הכתובים בהעתקת נוסח ווי"ץ ע"י החוקר המהולל מוהר"ר ישכר בער בלומענפילד, ובכל מקום השויתי שתי ההעתקות אשה עם אחותה, ואם מצאתי לפעמים שאינן עולות בקנה אחד בקרתי אחריהם בכתבי קדש, וברוב המקומות מצאתי את המעתיק הראשון צודק.

הנוסחא הראשית אשר היתה לי לעינים היא נוסחת המבורג, ואת שינויי יתר הנוסחאות הזכרתי בר"ת. נ"ב היא נוסחת ברלין. נ"ו נוסח ווי"ץ. נ"ל נוסח לונדון. נ"א נוסח אוקספורד. והנוסחא אשר לא הזכרתי מקורה היא נוסח המבורג ואם לפעמים נהרתי בנוסח זולתה, והזכרתי כי נ"ה כך וכך, רצוני על נוסח המבורג. ובכל מקום אשר שניתי מכל הנוסחאות העירותי עליו לאמר כי בכ"י כתוב כך וכך ובעיני נראה לתקן כך וכך. הקורא נבון יבין כי עמלי היתה רבה וגדולה מנשוא. לבער את כל הקוצים והברקנים ולסקל המסילה מכל אבני מכשול.

ועתה דעו אחי המשכילים כי כל היום אני עסוק וטרוד במלאכת המאטמאטיקא באחד בתי המסחר המפורסמים משעה עשירית בבקר עד הרביעית בערב, ואך הלילות קדשתי להגות בספרי ישראל ולא במחזיר עברתי את העבודה הגדולה הזאת, אך מאהבת התורה ולומדיה, ואם באמת אהבתי מעודי לחקור ולדרוש בכל חכמות הלימודיות וההגיון אשר לבני אדם בכללי הכתובים בלשון המובן לי (כמו בלשון אנגלית, צרפתית, ואשכנזית), הנה ספרי חכמי עמנו הכתובים בלשון אבותינו עולים על כלם, גם השקה ודבקה נפשי מאד, ובם אשתעשע ואתהלל כל היום, ואל יחשבני הקורא חלילה כי רדפתי אחרי בצע כסף, ונהפוך הוא כי מאת אשר חנני ה' אפור יותר מעשירייתו לטובת ספרי ישראל כ"י השמונים באוצרות ספרים למלכי ארץ. ואתחנן לפני כל קורא לבלי האשימיני אם שגיתי במלאכתי, זה יכפר על עוני. ועתה אשובה לדבר מעט על קורות המחבר וכן אמר שד"ל בספרו בית האוצר דף כ"א ע"ב.

ספרו של מנחם להיותו בימים ההם יחיד במינו נתפשט מהרה בארצות ועשה לו שם גדול עד שהתעורר דונש בן לברש ממדינת פיס (Fes) לכתוב עליו השגות, כי ראה (לפי דבריו) כי ספרו הביא רע והוללות בלבנות הפתיים מן התלמידים ורבים מהנקראים מבינים.

האיש הזה דונש ערך השגותיו בשירה ארוכה בת מאה ושמנה בתים, כתובה למנחם עצמו, ואחר השירה אגרת במליצה באר בה תפישותיו (האמורות בשירה בלשון קצרה) אחת לאחת בביאור רחב. ואע"פ שתחלת דבריו אשר הבאתי למעלה מלאים תהלה וכבוד למנחם, הנה שאר דבריו כוללים מרורות ולעג וקלס, וכל דבריו הם ברוח גבוהה כמדבר עם תלמיד קטן. וכל זה אולי לא בכוונה להזיק, אלא שכן הוא דרך משוררי הערביים (אשר מהם למדו משורר ישראל שהיו תחת ממשלת

דעים, ומוות מן מותי ומותי ערלים תמות, ורוב ריבים, ככתוב אכתוב לך רובי תורתי כמו זר נחשבו ורון רוניו ככתוב רני פלש תסובבני סלה.

קיץ, והדומה לחרבוני וסוכה תהיה לצל יומם מחורב, ואומר [בכ"י ואו] לח בא במשקל רע מן הכתיב ולא נס לחה וקבוצת לח לחים כאשר קונץ אשא דעי למרחוק דעים ככתוב מפלאות תמים דעים, ומוות מותים מותי ערלים תמות ורוב ריבים ככתוב אכתוב לו רובי תורתי ורון רנים ככתוב רני פלש הסככנו סלה [והביא בכאן דקדוק לח בעבור שאמר לשד הוא לח, ולדברי דונש טעם וריח].

משתי אלה הנוסחאות שתיהן מעשה ידי החכם ר"ד גאלדבערג יראה הקורא עד כמה יתאמצו בני אדם לחשוב מחשבות שוא ויהבלו. הן בהעתקתן השנית כבר שכח מה שעשה בראשונה ומלבד כי לא עשה מלאכתו בפעם הראשון באמונה, עוד השתדל להצדיק את כל השגיאות המצואות באחרונה. בתשובת כידודי נוסח ב' הלא תראה כי חסר בתהלתה מאמר שלם מן יתמלשו הראשון עד יתמלשו השני, אשר בלתי המאמר הזה לא יתכן להבין את הענין, ועם כל זה לא חדל הח' ג"כ מהצדיקהו, ובנוסח הראשון היה נכון בעיניו לומר כי אם לדמות הפסוקים כסירות וכדורים אף כי בנוסח השני כתוב כנכון "כי אין לדמות הפסוקים בקדמות ובדורים" וידוע כי "כי אין" הוא הפך משפט "כי אם". ובתשובת לשדי צדק בעיניו אל ליד שמן "תחת" אליו שמן" הכתובה כנכון בהעתקה האחרת. וגם הוסיף בחריצותו לבאר מלות ובלשון יהודית ובמשפחה לומר כמנהג לשון עברית ואין זר בלשון, אחרי שכח כי כבר באצבעותיו תקן בהעתקת לונדון כי מלת ו משפחה הכתובה בנו"א הוא ט"ס. ועל אלה שתי הנוסחאות הרהיב בנפשו עוז לאמר בהקדמת אגרתו "שח"ל לא יצא מידי מכשול". ומי יתן ויהיה כל ספר דונש כאלו שני השרשים לשדי וכידודי [ר"ל כמו שהם בנוסח אוקספורד] כי אז לא תצטרך אל שום העתקה שניה. ע"כ. ועתה שפטו נא שפוט אחי המשכילים על מעשה אנוש ותחבולותיו. ואם באמת היתה תפלתו מתקיימת, ולא היו בידי כי אם נוסח אוקספורד לבד כדברו הגידו מה היה מראהו בדפוס? השערות הבל כאלה לחכמים בעיניהם יש עמדי למאות ואיפשר לאלפים, והנזכרים אך למשל הם. ועתה אעיר על מעש מן השגיאות אשר עשו סופרים אחרים מעתיקי כ"י ישנים. כמו המעתיק דנוסח האמבורג בפגשו בהקדמת מנחם [דף ב ע"ב] במעלה השנית ירשה מורשה אחרי לא ידע איה מקום פסוק כזה, רשם תחתיו בהעתקתו הכתוב וירשו בית יעקב את מורשיהם [עובדיה א יז] והוא

לא הבין כי מנחם כוון לומר שם שמלת ירשה נגזרת ממלת מורשה. ועוד הוסיף המעתיק להגיה במקום הזה על הגליון וז"ל: ירשה מורשה. דיוע צווייא ווארשע קאממען אין תנ"ך אויף דיוע ווייזע ניכט פאר, איך גלויבע אבער עס ריכטיג בעצייכנעט צו האבען וויא עס דא אין עובדיה הייסט. איך פראגשע פילע אין דיועס פאך קונריגע מאַנגער אום איהרע מיינונג, אונד זיא שטייממען מיט מיר איין עכ"ל. וכזה אנה לידי המעתיק במקומות אחרים כמו [דף 4 ע"ב] במצאו ואדרוע מן זרוע קדשו, לא יכול למצוא פסוק זרוע קדשו, וע"כ גרס זרע קדש [ישעיה ו יג]. ולא שם עין על הענין לראות כי מנחם שם מדבר ממעלת האל"ף. וכי מלת אדרוע [לא אדרוע] גזורה ממלת זרוע. וכן טעה במקום הזה להלן. ולא הבין איה מקום פסוק ואפית מן יתופהו הכתוב בנ"ה. ועל זה העיר על הגליון הדברים האלה. חפשתי ולא מצאתי איה מקום שרשו ויסודתו במקראי קדש. ושאלתי גם את פי נבוני לב ויודעי טיב לשונינו הקדושה, ודרשו וחקרו עדי גלאו ולא יכלו מצאם בתנ"ך. וכלם פה אחד יאמרו כי טעות המעתיק הוא. ומפי איש אחד מהם שמעתי לאמר. אולי לשון ארמית היא עכ"ל. וכל אלה נבוני לב ויודעי טיב הלשון לא ראו כי מנחם בכל רשימת הכתובים אשר הביא יוכיח כי אות האלף באה לשמוש לפעמים בשמות ובפעלים. וכן לדעתו מלת אפיתי נגזרת מן ותופהו ע"ש במקומו. ובשרש כתר תחת וכנור שלשתם לשון היקף. כתוב וכבוד שלשתם לשון חקה. והוא ג"כ לסבת דמיון אותיות האשוריות זו לזו. ואתה קורא נחמד התחכם בכל אשר תראה בספרים ישנים. וכן בשרש עג תחת ענין חלה הם כתוב ענין חלק הם. לדמיון צורת הה"א לצורת הקו"ף. טעות כאלה נמצאים בכל אחת מההעתקות אשר בידי חמרים חמרים, כמו בהעתקת לונדון בשרש גרע כתוב לא יגרע מצרי' עיש, תחת מצדיק עיניו. לסבת דמיון הרי"ש אל הדל"ת. ודמיון הסי' לנ"י. בהעתקת ברלין כתוב במקום אחד לערוז שנא תחת לשון שנא. ומבואר

אשר הוסיף ר"ד גאלדבערג, והשנית אשר שלח אלי בתשובתו לאנרתי. המלים והמאמרים המגורים המה השניים או באורים ממנו.

נוסח לונדון.

יום ב' כ"ב נאוועמבער תר"ב. פה אוקספורד.
להחכם המשכיל כמוהר"צ פליפאוסקי.

אני רואה גם ממכתבך האחרון שאי אפשר להעלות על לבך שאני נקי מכל אשמה ע"כ אראך גם בפעם הזאת שת"ל לא יצא מידי מכשול אף כי השויתי שני העתקות במהירות גדולה, ומי יתן ויהיה כל כפר דונש כאלו שני השרשים לשדי וכידודי, כי אז לא תצטרך אל שום העתקה שניה.

נוסח אוקספורד.

כידודי. והבאת בחלק אחד כידודי אשר יתמלטו קדרות וכן לא יאות להורות, כי אין לדמות הלפידים בקדירות ובדודים, אמנם כי העשן הוא אשר דמה לדוד נפוח ככתוב ומנחיריו יצא עשן כדוד נפוח ואגמון, ולא יתכן לדמות הלפידים לדבר אשר דמה אליו העשן כאשר לא ידמה העשן לפידים. ועקרת כ"ף ויו"ד מן שרש כידודי [למען קראת אותו כידודי אש] והכ"ף והיו"ד לא יסורו מן יסוד כידוד. ואומר כי פתרון כידודי אש להב, ויתכן להיות הכ"ף משרת [אבל לא הכ"ף והיו"ד כמנחם] ויהיה הלהבים יודים לא דודים [כדברי מנחם, בכ"י דודים לאדודים והיא שגיאת סופר] והתבונן ואל תהי מן הבודים.

נוסח אוקספורד.

לשדי. והבאת נהפך לשדי בחלק אחד עם ואת שדוד מה תעשי והוא ממחברת למ"ד. והדומה לו והיה טעמו כטעם לשד השמן כטעם לח השמן הלמ"ד בהם שניהם מן השורש, וכפתורנו לשד לח. ובאמרנו כי הלמ"ד בו מן היסוד נסמך אל ליה שמן [בכ"י אלי השמן] כרת [ובכ"י כרת] ובלשון יהודית ובמשפחה [ר"ל כמנהג לשון עברית ואין זר בלשון] והאומר כי הלמ"ד מוסיף הוא עלי שד לא יתכן פתורנו מפני אשר ידמה לשד אלי על שדים סופדים, וידמה שמן אלי כי בהמה שמן חלקו [ר"ל פעטש בלשון אשכנז] ובין שמן ושמן מובדל גדול בנקידה, לשד השמן המם בו פתוח [מלשון פתוחי חותם] בשלש נקודות תחתיו וטעם לשד השמן ממעל [ור"ל כי באורו בל' אשכנז אייל ונקודתו על משקל פעל והוא תמיד מלעיל ככל שם דבר שהוא מלעיל] וטעם שמן חלקו מתחת [ר"ל מלרע שהוא שם תאר פעטש] ומשקל שמן ושמן [ר"ל שלא נטעה לומר שגם לשד השמן פירושו פעטשע ברוסט כי גם השין שלה בקמץ ע"כ אמר דונש שהקמץ

כידודי. והבאת בחלק כידודי אשר יתמלטו עם והכה בכיור או בדוד, ופתרת כידודי אשר יתמלטו קדירות, וכן לא יאות להורות, כי אם לדמות הלפידים כסירות [כו"א כקדרות] וכדודים. אמנם כי העשן דומה [לדוד] נפוח ככתוב מנחיריו יצא עשן כדוד נפוח ואגמון. ולא יתכן לומר לדמות הלפידים לדבר אשר דמה אליו העשן כאשר לא ידמה העשן לפידים. ועקרת כ"ף ויו"ד מן שרש כידודי [למען קראת אותו כידודי אש] והכ"ף והיו"ד לא יסורו מן יסוד כידוד. ואומר כי פתרון כידודי אש להבי אש. ויתכן להיות הכ"ף משרת. ויהיו הלהבים כידודים ולא דודים, והתבונן ואל תהי מן הבודים.

נוסח לונדון.

לשדי. והבאת בחלק אחד נהפך לשדי עם ואת שדוד מה תעשי, והוא במחבר' למ"ד. והדומה לו והיה טעמו כטעם לשד השמן כטעם לח השמן והלמ"ד בשניהם מן השורש, ופתרון לשד השמן לח, ובאמרנו כי הלמ"ד בו יסוד נסמך אליו שמן כדת הלשון יהודית ומשפחה [ומשפחה והוא ט"ס] והאומר כי הלמ"ד מוסיף הוא על השד לא יתכן פתורנה מפני אשר ידמה לשד על שדים סופדים וידמה שמן אלי כי בהמה שמן חלקו, ובין שמן ושמן מובדל גדול בנקידה לשד השמן ממעל וטעם השמן המם בו פתח [פתוח] בשלש נקודות תחתיו וטעם לשד השמן ממעל, וטעם שמן חלקו מתחת, ומשקל שמן ושמן אבן ואבן גפן וגפן פתן ופתן, ורבים כמו אלה בטעם אתנחתא וסוף פסוק [הפסוקים], ופת' נהפך לשדי נהפך לחי בחרבוני קיץ, והדומה לחרבוני, וסוכה תהיה לצל יומם מחורב, ואמרת לח בא במשקל דע כי מן הכתוב ולא נס לחה. וקבצתי לח מן לחים כאשר קובץ אשא דעי למרחוק מן דעים ככתוב נפלאות תמים

ביתר הנוסחאות], הגיה ענין פלג ובתר לבתרים. וצ"ל כמו שהוא, פלג לבותם לדברים או בדברים. כל אלה הטעות והשינויים העירני ר' ישבב לדוגמא להראות את ידו החזקה. ועל יתר השנויים [לעשרות ולמאות] לא העיר במחברתו כלום, וע"כ בכל מקום אשר העירותי לאמר נוסח ווין כך לא ידעתי באמת אם כן הוא, איפשר כי רונס להחכם הנז' המה. אך די בזה לרמוז כי לא קלע אל השערה בהתקונים.

ופעמים רבות מצאתי כי הניח הדברים המצואים בנו"ו, ויגע לפרשם כטוב לבו. ולא ידע כי שגיאות הם. ד"מ: בשרש אפן כתוב שם: ואלו נגזר אפניו מאופן לא יצאה הוי"ו מתוך המלה כי אם היה נאחו בתיכו כע"נ האחו באופן [וכן בנוסח אוקספורד]. ויען מלת כע"נ לא ישרה בעיניו בהשקפה ראשונה, פירשה על הגליון בזה"ל: אולי כונה על החשורים הנאחזים ועומדים בתוך האופן להחזיקו (שפייכען) עכ"ל. ובאמת צ"ל כע"נ האחו באופן, ע"ש. **בכל** זאת במקומות רבות שכל ר' ישבב את ידו ותקן כראוי, גם ברך אברכהו על הטוב והחסד אשר עשה בלקשו את כל דברי מנחם המובאים בפי' רש"י ז"ל. והמקומות אשר מצאתי בלעדיו אך מספר הם: וכולם אספתי הביתה, ונדפסים על כל עמוד ועמוד מן הספר. גם בחרתי איזה מהערותיו היקרות אשר מצאו חן בעיני ושמתים על מקומם בשמו. ואף אם לפעמים שגה בהשערתי, לסבת גרעון הכ"י היתה זאת, כי כמעט כולה משגה היא. כי מי הוא חכם ימלא חסרון מאמרים שלמים. ומאמרים הפוכים, ותיבות מחולפות, אם לא יהיה נביא. ולא אפונה כי אם היו לפני העתקות אחרות בלעדי העתקת ווין. כי מלאכתו היתה סלת נקיה.

החכם השלישי הוא ר' דוב גאלרבערג מארץ פולין, אשר הוציא לאור מהדורא השנית לס' יסוד עולם, וחופש משמונים וכו'. והוא יושב כעת בעיר אוקספורד להעתיק ספרים ישנים כתובי יד. הנה החכם הזה נשכר מאתנו להשוות נוסחת ספר דונש כ"י הנמצא באוקספורד עם העתקה אחרת אשר אתנו מכ"י לונדון, ואחרי כלותו מלאכתו שלחה אלי, ובכל זאת בקראי אחרי כן את הספר בעיון נתקשיתי בהרבה מקומות ובתוכם היו תשובות כידודי ותשובות לשדי. ואכתוב אגרת אל החכם הנז' לאמר כי לבי תפוג מאד על ישרת מלאכתו. וחשבתי אז למשפש כי החסיד איזה דברים: והוא לא אחר מהעתיק הדברים עוד פעם מכ"י אוקספורד עם איזה באורים ממנו. ולמען יבין הקורא עד כמה ייגע האדם לריק ויוליד לבהלה, אתן לפני הקורא שתי הנוסחאות לפי תומם, האחת היא נוסחת לונדון עם השנויים

כי חסד שם דבר מה. מבלי הגיד כי בהכ"י היה כתוב יחרגו ועצמו. אולם הדברים נכונים ואין לגמגם עליהם וכן כתוב ביתר הנוסחאות: כי מנחם כיון לומר ששרש אר יורה על דבר והפוכו, פעם יורה על אור השמש ופעם על חשך וערפל, וכל אלה הכתובים אשר הביא שם הם לפי דעתו חשך, ואמר כי כן יתכן מלת יחרגו (תלים יח) ועצמו (ירמיה ג) להורות על פעולות מתהפכות, עיין רש"י בשני המקומות, וסי' מ"ו בהמבאר.

אבח כתוב בנו"ו איפה תהיה חנוי, והגיה ר' ישבב חנייתך. וצ"ל חנוי, כי לפי דעת מנחם הפסוק מה נחנת פירושן איפה תהיה חנוי. אף כי בשתי העתקות שעו הסופרים לכתוב חנוי.

אגד כתוב בנו"ו היבנו לא הזהיר להתיר. גרס ר' ישבב הנביא לא הזהיר להתיר, ובוה מצא רוחה, וצ"ל הבינו כי לא הזהיר להתיר עיין במקומו.

אזר כתוב בנו"ו: ואם ברא יברא הפוהר בכל המלים וכו'. גרס ר' ישבב ואם ברא יבדא, וצ"ל ואם בוא יבוא והסופרים החליפו ו' בר' כמנהגם.

אטון כתוב בנו"ו [וכן ביתר הנוסחאות] כלילת מצרים, והגיה ר' ישבב קליעות מצרים וצ"ל כמו שהיא.

בראש מחברת **בית** אות ב' כתוב בנו"ו אשר נכפלים לפי היכרתם, גרס ר' ישבב לפי הברתם, וצ"ל לפי קצרתם. ואחרי שהסופר הפריד בכתב האשורית י' הימני מראש אות צ' נדמה לסופר אחר לאותיות יב והקו"ף נחלף בה"א כידוע לבקאים בכתבים ישנים.

שם אות **ת**. כתוב בנו"ו: בהקבצם נעשו מלים ובהנקרם יצאו וכו' כי אמנם בשד האותיות מלה וכו' ולעת צרפך מעבדיהם. תקן ר' ישבב כזה: בהקבצם נעשו מלה ובהפדרם יצאו וכו' כי אמנם בקבוץ האותיות למלה וכו' ולעת עובם מעבדיהם. וצ"ל בהתקבצם נעשו מלה ובהתפזרם יצאו וכו' כי אמנם בעוד האותיות מלה וכו' ובעת נהפך מעבדיהם. ע"כ. והשין במלת בשד נשחנה מן עו. עיין הענין במקומו.

שם בסוף המאמר לפני התחלת שרש בא כתוב בנו"ו בלמדי אותו לפסוע מצער. ותקן לפסוע ולצעוד: ואם היה ממיר הרי"ש בדל"ת היה מצעד כנכון.

בשרש גל. כתוב אמר זר הנבואה. ותקן אמר זכריה הנביא, וצ"ל אמר זו הנבואה. הוי"ו נחלף ברי"ש כמנהג.

גמד. כתוב שם קצוות אורך. וגרס קצבת אורך. וצ"ל קצורת ארך. והתמורה היה כנ"ל. **שסע**. כתוב ענין פלג לבותם לדברים [וכן

בתי"ו להיות כל המאמר מוסב על מלות שראשיתם תי"ו, שנה אותה לפסוק הבונה בשמים וכן בדף ג' שורה ט', כתוב בכ"י: מלוח עלי שיח, לחים ויבשים, ולא נסלחה ויען התקשה הח"ד על מלת נסלחה כי מה ענין שרש סלח לענין מלוח, או לחים, אמר בלבו כי בלתי ספק היה כתוב סתחת מ, ולהיות בקונקורדאנץ לא נמצא פסוק ולא נמלחה, שער בנפשו כי הוא לא המלחת (יחזקאל טו ד), ובאמת הוא הפסוק ולא נסלחה (דברים לד ז) וכל הפעו"ת בכ"י הוא כי שתי המלות מחוברות במלה אחת ולא ידעתי איך חשד את החכם הגדול מנחם שיחבר המלחת שהמ"ם בה שרשית עם לחים ויבשים ואף כי ראה בעיניו שכל המאמר שם מוסב על מלות שראשיתן מ השמוש, כמו מחסה, מנוס, משרה, וכן מלוח עלי שיח — בדף ה' שורה ח' כתוב בכ"י, אהבי אהב אני שיש, אני חירם, ברא אלקים לא ברא אתם לחם וכו', והח"ד הדפיס כל אלה באמונה אולם אם היה שם עינו כראוי על כל המאמר הלא בקל היה יכול לגלות כי כונת מנחם לא היתה על אהבי אהב זולת על מלת אני הקודמת להם להיותה משותפת עם אני שיש, אני חירם כי כל מאמרו ומספר הכתובים הרבים שם הוא להורות על שמות המשותפים ע"ש ואלו רציתי לחת פה רשימה מכל השמות אשר נפלו בהמעט אשר הדפיס הח"ד יעלה לשני דפים שלמים, והקורא יוכל לברר בעצמו אמנם אחפלא מאד על הח' הנז' אחרי ראה בעיניו ולבבו יבין כי כל ההקדמה בכ"י ברלין מוטעת כלה, למה עמל בה להוציאה לאור עם כל החסרונות, היוכל הקורא לראות מזה כח מנחם מה גדלה הלא הפרוץ מרובה על העומד ותחת חשבו להיטיב למנחם הרע לו מאד, יען ישתומם כל קורא אל המהוה לאמר הכן דוברות שפתי מנחם? כאשר הוא הח"ד העיר בעצמו בשולי הגליון איזה פעמים על העלמת הענינים, ובפתיחתו על תולדות מנחם בלשון אשכנז דף קי"ט ערב לבו לאמר: "זיינע גראממאטישע קענטיניסס וואר נאך זעהר שוואך" אונד מאנכע פערזוירונגען דערשען דעס האל אין דער אורדנונג דער וואורצעלן אין זיינעס ווארטערבוך, נאך אונזערן הייטיגען בעגריפען ווארע דאסעלבע נור זעהר מיטשעל מאססיג וכו', ובדף שאחריו יוסיף ידו שנית לאמר: "אפט ווערדען דיא בעדייטונגען נאך דער צאהלענארדנונג אנגעגעבען, דיעזע מעטהאדע יעדאך ניכט קאנסעקווענט באיינע-האלטען אין דיעזער רייהען פאלגע מאכט זיך עבען דער מאנגעל צו גראממאטישער ערקענט-ניסס אויף איינע עמפפינדליכע ווייזע בעמערקליך,

אין דעם אפט ווערטער צוזאממען געשטעלט ווערדען, דיא דורך אויס ניכט אין איינע פאמילע געהארען . . . זיינע שפראכע איזט הארט אונד טראטץ איהרער ווייטשווייפיגקייט אפט דונקעל . עכ"ל . והקורא הדברים האלה יראה כי מנחם יצא חייב מלפני החכם דוקעס, אחרי יצא זכאי מלפני רבינו חם וחכמים וולתו, אמנם יש להקורא להתבונן הישב בכל אשר הקדמנו עד עתה ואשר עוד לפנינו, וישפוט את מי הצדק .

החכם השני הוא ר' יששכר בער בלומענפעלד מעיר בראדי אשר הבאנו דבריו למעלה, הוא החכם כאשר ראינו מתוך הקדמתו יגע ושרח בהכנת מחברת מנחם לדפוס ימים רבים והמקרה אשר קרה את החכם דוקעס קרה גם את ר' ישבב, כי גם זה האחרון העתיק המחברת מהעתקה גרועה, ויהי לו לבקר בין טוב ורע על כל מום ומום, וכאשר ראה את הנגע והנה מראהו עמוק טמא אתו, ואם מראהו איננו עמוק וטהר אותו ר' ישבב הוא החכם בראותו מתוך המודעה אשר שלחנו על פני חוץ מאת **חברת מעוררי ישנים** אל חכמי עמנו ואוהבי ספריה כי יש את נפשנו להוציא את ספר המחברת לאור עולם, מחר להודיענו כי הוא כבר חקרה גם הכינה למזבח הדפוס ובקש מאתנו לקבל ממנו את העתקתו להיות לנו לעזר וסעד בהוצאת הספר הזה ואחרי התרצנו לקחתה שלחה אלינו יברכהו ה' בגלל זה: כי צורקה ומשפט עשה את מנחם אמנם כבר גליתי מראש כי לא למען החכבר בקלון חבירי יצאתי להראות את טעותם, אך למען הראות החבולות בני אדם בכלל, ולמען נתחכם במלאכת כל הספרים אשר נדפסו מכתבי יד ישנים מבלי התבונן בהעתקות אחרות בלעדיהן ע"כ אביא לדוגמא קצת מן השגיאות אשר יצאו מתחת ידו לכו הוו **באחד** ממכתביו אלינו יאמר ר' ישבב בזה"ל: האנכי האיש אשר יעשה בלי דעת ובלא משפט השכל כאלה הכותבים אשר קדמוני (ר"ל מעייקים הישנים): ואתם תחזו בעיניכם לשפט במישרים על חפוש הכתובים כי ת"ל בחנתי וצרפתי אותם כצרוף את הכסף, ובמלחמות תנופה נלחמתי עם כל דבר הקשה ראו נא והתפלאו כי לא היה בידי להשוות העתקות שונות כמוכם . . . מהמקומות הנשחתות רשמתי למעלתכם לדוגמא מעט מועד מכל השבושים והשחתות הנמצאים בכל המחברת עכ"ל ואלה הם: בשרש אר מחלקה הה"א נתקשה על מלות יחרגו ועצמו, הנמצאות בהעתקת ווין ולא ידע מה ענינם שם, וגזר אומר כי פעו"ת הם, וימחקם. והניח המקום חלק לימר

רק אצל השרשים בודדים, ואם לא מצא שם נרדף לבאר איזה שרש עברי השתמש נמלה ארמית מדניאל ועזרא. כמו בשרש חלון אמר כי הוא לשון כוין. ובשרש אשך ענינו נפוח פחדין, וכנהנה.

עד כה דברתי ממקרי ההעתקת הישנות אשר נכתבו בידי סופרים קדמונים, ועזה אפנה להראות מעשה מעתיקים החדשים, ובתוכם הם אשר הוציאו לאור מעט מספר המחבר ומספרים כ"י זולתו. ואין לבי בזה חלילה להוריד כבוד אלה החכמים, אך להראות מעשה האדם ותחבולותיו, למען יתחכמו בדור אחרון על כל המעשים אשר נעשו חזרת השמש, ויתאמצו להסיר המכשלה מקרב הארץ.

הנה החכם המפורסם ר' יהודה ליב דוקסס היה הראשון אשר הוציא לאור בספרו היקר (לייטנר פור היסטוריה של עמיסילונגנען סטויטצארט 1844) מעט מספר המחבר, והמעט ההוא כולל כל הקדמת מנחם מהעתקת ברלין, ושרש אדם מהעתקת ווין, ושרש אור מהעתקת לידען. ושרש גרם, גש, גח, מהעתקת ברלין. על דבר ההקדמה יאמר בשולי היריעה, כי צר לו שלא היה לאל ידו להשוותה עם העתקת המבורג. וע"כ נתן אותה כאשר מצאה. והאומנם כי יקל עתה לכל קורא לראות בעיניו החסרונות אין מספר אשר מלאו שם על כל שני ההקדמה מראשיתה ועד אחריתה, אחרי ימים לבו אל ההקדמה הנרפסת פה לפניו בספר הזה, לא יכולתי התאפק הפעם מהעיר את הקורא על מקצת המצעות כדי לאמת את דברי אשר הזכרתי לעיל. אם היה החכם הנז' מדפיס את ההקדמה כמו שהיא באמת מצוואה בנוסח ברלין בלי שנוי ותיקון החרשתי ואמרתי כי אך להראות פעות הסופרים היתה כונתו, אמנם אחרי רואי כי בכמה מקומות התאמץ לתקן את המצעות כפי השערתי, ולפעמים הניח סימן התמהון (?) להורות כי נתקשרה בהבנת המלה, והקורא היה יכול לשפש מזה כי כל הדברים ישרו בעיני הח' דוקסס, ואך במעט מקומות אשר נתקשרה בפירושים הציר בסימן התמהון לאמר כי איננו נכון, לא אוכל להרול מהודיע סבת קצת שגיאות אשר הוסיף מדיליה. בדף א' ע"ב שורה י"ח מלמשה כתוב בנו"ב: ואחרי הו ע ד ס לשרת וכו', הנה מלת הועדס לא הוכשרה בעיני החכם הנז' וישנה למלת הועדס, והראשונה עקרית וצודקת. בדף ב' ע"א סימן המתחיל: המעלה הראשונה אשר תחלת המלה תי"ו. כתוב בנו"ב תואנה הוא מבקש. אנה לידו, מה יתאונן. ה ב ו נ ה, בינה הגיגי וכו'. ותחת אשר היה לו להבין כי תחת הבונה צ"ל תבונה

(שם כג ז) וברור הוא כי בכ"י מנחם היה כתוב אשר עגבה או אשור עגבה מבלי מלות הקורמות להם, חשב המעתיק האחד על פסוק הראשון והאחר על פסוק השני. ואני לא חדלתי מהביא את כלם כאשר מצאתי בו ובזו. ועוד נראה לי כי המעתיקים מעלו מעל גדולה מזו, כי לפעמים השמימו הפסוקים אשר חלקו עליהם מדקדקים אחרים כמו דונש ותלמידיו, וראיה עצומה לי על זה. כי כמה כתיבים נזכרו בפי רש"י ודונש ור"ת, אשר לא באו זכרונם במחברת מנחם, כמו הכתוב ודברתם אל הסלע (במדב' כ ח) חסר בכל ההעתקות מלבד דהמבורג, ועל הכתוב הזה השיב דונש והכריע ר"ת בתשובת סלעי. וכן בשרש חז חסר בכלם ומחזה אל מחזה (מ"א ד) המובא בפירש"י. וכן נסתם את ה' (שמות יז ז) בשרש ס. וגם זה בין תשובות דונש. וכן חסר בנוסח המבורג הפסוק לעבר משול בשרים (משלי יט) בשרש בשר. ועליו השגה ארוכה כאמת איש מהחכם דונש, והכרעה ארכה אמתים מהחכם רבינו תם. וכן נוסף על ידי המעתיק נ"ה בשרש פר הכתוב כל פנים קבצו פארו. כרעת דונש ולא כרעת מנחם. עיין בין ההשמשות שרש פר. וכנהנה רבות, עיין המבאר סי' קסב, וסימן יט ובמקומות אחרים. ואנכי אספתים כלם לתוך הספר.

ונוסף לזה הרשו את עצמם המעתיקים לשנות פעמים אין מספר את נוסח הלשון, אף אם אין הברל בפירושים. כמו תחת מלת ענין לרוב בחר לו המעתיק דנ"ה מלת לשון. האחר יאמר מניא והשני מוחה [לשון משנה] אלילים תחת פסילים. מראה תחת ענין, או מחלקה או פנים. ענין אחר הם, תחת קרובי ענין הם. להשתומם, לתמוה. וכנהנה תמצא הרבה מאד. וזאת לדעת כי כל מלות לשון המשנה לשון המעתיקים הם כמו בנ"ה בשרש אגד תחת כי אם דבר הקשור. כתוב אלא דבר הקשור. ובשרש מאד תחת וכל מאד בתורה כמוהו כתוב כותיה ובשרש צפר כתוב נהורא תחת נהרה. וכן לא יעשה מנחם בכל ספרו ושאר מכתביו. וכן החליפו פעמים רבות מלת מגזרת במלת סגזרת. עיין המבאר סי' פ"ג. כי המחבר בחר תמיד בשפה ברורה ולשון למורים מזוקק שבעתים, ותמיד התאמץ לכתוב לשון המקרא, ולפעמים יצר סלים חדשים מדעתו, כמו ענין תכל הוא, תחת ענין הכלית. מלל תחת דבור. תמס תחת המסה וצור כאלה, ויהי זה להרול ממלים של חול, להיותו אחד המליצים והמשוררים המפוארים בימים ההם. ואת אשר הביא מעט מלשון המשנה או הגמרא לראיה על איזה מלה עברית, היה זה

גדולה מזאת, ואיה ימצא כזה בכל כפרי המדקדקים ובעלי השרשים מני אז ועד היום? יזכר נא כל מחבר ספר עד כמה היתה יגיעה של מנחם מגעת. לדוגמא אחרת ישים הקורא לפניו את השרש נל ב שבו סדר המחבר לפי א"ב כמעט כל השרשים בודדים אשר אין דמיונם בתורה, ויגד משפשו. לא בין לילה היה ולא בין לילה עבר — נתנה ראש ונשובה לעניננו. אמנם בכל הכתובים הבאים בתוך המחברת בכל שרש ושרש ובכל מחלקה ומחלקה, לא ידעתי טעם סדרם, מאיזה שרשים יראה כי הפסוקים הראשונים הביא לראיה על שמות הפעולה, ושאחריהם על הפעולה עצמה. ובמקומות אחרים יראה הפכו, ועוד במקומות אחרים אין מוקדם ומאוחר כלל, כמו בשרש **אבר** יקרא השמות תחלה: אבר כנשרים. באברתו יסך. אבר כיונה, ואחריהם הפעל יאבר נץ, וכן בשרש פר, ובשרש פרד ורבים כמוהם. לא כן בשדש פש הפעל תחלה ופשו פרשיו, תפשו כעגלה. ואחריהם השם ולא ידע ב פ ש מאר. ובשרש אהל השם תחלה ישב אהלים, והפעל אחרי ויאהל עד סדום, ואחרי שם אהל מועד. ואחרי פעל ולא יאהל. ואחרי שם לשמש שם אהל, אהלים ואהלות וכו'. גם לא שמר סדר הכתובים על סדר התנ"ך ואין מוקדם ומאוחר במספר הכתובים, ועוד תערובות גדולה מזו נמצא הרבה פעמים. ד"מ בשרש שך הביא לא תשיך, ישכנו נחש. נשך כסף. אף כי לא השיך נשך כסף פסוק אחד הוא. ולפעמים נמצא חצי האחרון של איזה פסוק. ואחרי תתו פסוקים אחרים, ישוב אל חצי הראשון של הפסוק שלפניהם. ומכל אלה אל ימהר לב הקורא לשפוט בהשקפה ראשונה לאמר כי לא רדף מנחם אחר תכלית השלמות, והעתיק כתובי התורה כמו שבאו בזכרוננו. כי אחרי ראי בכל אשר נעשה בכ"י ישנים בכלל ובפרט בספר המחברת לא יפלא ממני לבאר את הסבה אשר הביאה את התערובות האלה. הנה הארבע העתקות אשר היו לפני לרוב אינם מתאימים בסדר הכתובים זה עם זה, ואת אשר יקדים האחד יאחר השני, לא ראי זה כראי זה. ופעמים רבות העדיף האחד כתובים על השני, כמו שיתבאר לך בסוף הספר אחרי תשים לבך אל מספר ההשמטות אשר נשמטו ברפוס רק במשך י"ז עמודים, לסבת אחור בוא העתקת האמבורג לידי לעת הדפסתם. אף כי השוית שלשת ההעתקות אחרות שנשארו עמדי אשה עם רעותה, ואפשר כי במעל המעתיקים היתה זה אם מזדון או משגגה. אולי החסיר האחד איזה פסוק מבלי דעת, ובא השני והעדיפו על הגליון, ויבא השלישי ויכניסוהו שלא במקומו. וכן קרה לסדר

המחלקות בשרשים רבים, בהעתקה האחת תהיה המחלקה הראשונה, ובהעתקה אחרת היא המחלקה כתובה אחרונה, ובהעתקה אחרת היא מחלקה האמצעית, כאשר תמצא מבואר כה וכה **בהמבאר**. וא"כ הנוכל לומר כי כל השינויים והתערובות האלה ממקור אחד יצאו, הנשפוט כי יד מנחם היתה בזה. אין זה כי כאשר גזרתי אומר כן הוא, כי מעשים תעתועים האלה בידי זרים נעשו, וכידוע כי סופרים הקדמונים אשר מלאכת הכתיבה היתה להם כגרזן ביד החוצב בו, לא ראנו באמונה ליושר מלאכתם, לא הבדילו בין צורות ד' ו' ד' ר', בין ש' ובין ע' ו', בין ז' ובין ט', בין ט' ובין מ'. בין ת' ובין ה' ובין ק', ועוד כאלה, ומכ"ש לא חקרו ולא דאנו לענין המאמר, ופעמים אין מספר דלגו משורה אחת אל הברתה, אם מצאו מלה דומה בה, ואם לפעמים השגיח הסופר כי השמיט איזה פסוק או מאמר. הכניסו במקום אחר כאשר תמצא זה בהמבאר סי' י"א דף ט"ז. ובשרש עצל בין ההשמטות בסוף הספר. ואם קרה לפעמים כי הסופר היה חכם בעיניו לא חרל מלשנות איזה מלים אשר לא הבין או אשר לא מצאו חן בעיניו, כאשר תראה כל זה לפנינו. והסבה הראשית היתה זאת, להיות מנחם כתב ספרו בקצור מופלג. ולא האריך כל פסוק ופסוק, אך הביא מלה אחת או שתיים לראיה, מבלי קרוא שם הספר מהכ"ד ספרים אשר הוציאו ממנו חשב הסופר האחד כי הוא פסוק ידוע, והסופר השני חשבו לפסוק אחר, ושניהם הוסיפו מלים מתוך הפסוקים להאריך מאמנם, וזה תמצא הרבה מאד. ועתה איך נוכל להחליט כי מנחם לא סדר ספרו בשלמות. בלתי ספק היתה לו שטה חרוצה וישרה בכל סדרו, כאשר עשה בתוך הקדמתו. אך נשחתה ע"י אחרים. האומנם גם בסדר הכתובים בההקדמה מצאתי הסדר מעורב מאד בכל ההעתקות. אמנם להיות רובו מוכיח על כלו, התאמצתי לשנות ולתקן לפי שכלי, ועי"ז החזרתי העשרה על יושנה. אפס בכל המחברת לא רציתי לשנות הרבה, הא' מטעם כי לא ידעתי עצם הסדר אשר נתן המחבר, והב' כי יראתי פן אחשב כמתעתע בעיני החכמים האוהבים לצעוק מרה על מחברים זולתם. ותחת רדפי טוב ישטמוני. והנחתי כלו כמות שהוא. ולצא ידי חובתי קיימתי ואספתי כל הכתובים אשר מצאתי בכל ההעתקות. ד"מ בשרש עד מחלקה הא' כתוב בהעתקה אחת עדת דבורים (שופטים יד ח), ובהעתקה השנית עדת אבירים (תהלים סח לא). או בשרש עגב מחלקה ב' בהעתקה אחת כתוב אל בני אשור עגבה (יחזק' כג יב), ובהעתקה השנית ובכל אשר עגבה

על יבלתו, או שרצו לנסותו לרעת עד היכן כחו מגיע. תתאו לכם, שיגבילו את המרחק מגבולם. ומוזה מלת אית סימן ורושם. לאותות ולמועדים, רשמי העתים ויעוד הזמנים. ומלת תא, החדר הקיצון שהוא התחלת הגבול אשר משם מתחיל והולך. ומסתעף מזה מלת אתא, על היוצא מגבול מקומו ובא לגבולינו. ומוזה מלת נתון תת, להוראת הנתינה. כי הדבר הניתן יוצא מרשות הנותן ונעתק לרשות המקבל. ובקשור עם המ"ם מלת מת, ע"ש שיצא מגדר החיים ונפרד מגבול דורו לעולם, וזה מהוראת המ"ם מן או מ"ם השלילה. ובקשור עם הה"א מלת תהו, על העדר רשמי הדברים וערבוב הסדר מסבת הסרת גבולי הענינים, ומלת תהותו, על המחשבים מחשבות רעות ומזומות, יוצאת מגדר המוסר וחוק המגביל, ורתי"ו ההחפעל, על הפועל שהוא בעצמו מקבל הפעולה, לפי שיוצא מגדר הפועל ונכנס בגבול מקבלי הפעולה ומלת את, שנספח לגבול אחר, או שהפעולה חלה על אותו דבר. אותי, אותך, אותם, וכו'. ע"כ דברי ר' ישנב.

אחרי אספי עד כה כל הדברים הנוגעים לכלל שפת מנחם, אציע לפניך מעט מהענינים הנוגעים בפרטי סדרו בספרו המחברת. אמנם לפני עשותי זאת תדע כי פרס הוציא את הספר הזה לאור היו לפני ארבעה נוסחאות שונות, האחת מכ"י לונדון הגנוזה בבריטיש מוזיאום, והשנית מכ"י המבורג השמונה באוצרות העם. השלישית היא מכ"י ווין באוצרות הקיסר, והרביעית מכ"י ברלין באוצרות המלך. ובלעדי אלה הארבעה בכל מקום קשה דרשתי מכ"י אוקספורד. והיא אשר היתה קנין כסף המנוח הרב אופנהיים ז"ל. רתהי נפשו צריכה בצרור החיים. ראשית מלאכת מנחם היתה לחלק קבוצת כל שרשי לה"ק לשתי מערכות, ושיימם סדר סדר לבדו. האחת כוללת כל שרשים השניים ובתוכם גם האחדים. והשנית כוללת כל שרשים השלישיים ובתוכם הרביעיים והחמישיים. לכל השרשים הבאים תחת גדר אות מא"ב יקרא בשם מחברת, כמו מחברת אל"ף מחברת ב"ת וכו'. ובכל מחברת אות ואת קבץ השניים והאחדים ראשונה, והשלישיים והרביעיים והחמישיים אחרונה. ע"כ אם היה לבקש בספרו שרש בני שלש אותיות ויותר, בהכרח היה לקורא לבקשו מתוך קבוצה האחרונה, וכן הפך המשפט. הסדר הזה נמצא בנוסח המבורג כל ברלין, ווין, ולונדון. אמנם בנוסח המבורג כל השרשים מסודרים ע"פ א"ב והיו לקבוצה אחת, כאשר יעשו כל מסדרי ליקס'קון זולתו. ואין ספק כלל כי הסדר הזה נעשה ע"פ המעתיק הקדמון

אשר העתיקו יהי זה מלבד או לרצון בעליו. וראיה להשערתו זאת היא כי גם בנוסח האמבורג מחברת חי"ת ומחברת טי"ת נשארו על מקומם הראשון, פי שנים שנים לבד ופי שלשה שלשה לבד. ועוד כי בשרש חור יאמר המחבר בפירוש "וכבר אמרנו ונקדמה מלה זאת במחברת חר, ולא השניתיה כי אם עקב הוי"ו אע"פ שאין הוי"ו יסוד, ע"כ, וא"כ אלו היה מסדר שרשיו בקבוצה אחת היה מקום שרש חר מאוחר בסדר אחרי חור ולא היה אומר ונקדמה, ולא השניתיה בכאן, רק היה מאחר רברו עד בואו אל שרש חר. גם יתכן לומר כי המעתיק דנוסח המבורג היה כ"י אחר לפניו אשר כבר היה משונה הסדר גם בו, ואפשר ששתי המחברות חי"ת וטי"ת היו הסורות באותו הכ"י והעתיקם מכ"י אחר אשר סדרו לא היה משונה. ומקרה כזאת קרה גם להכ"י הנמצא בלונדון. כל הספר מסודר שנים שנים ושלושה שלשה, מלבד מחברת צד"י ומחברת קו"ף סדורים בסדר נוסח האמבורג בקבוצה אחת. ואני בספר אשר לפניך אחזתי בסדר נוסח האמבורג, להיותו מוכשר יותר לכל מבקש שרש. ולא הייתי משנה את הסדר בו אלו לא מצאתי כי כבר השתנה זה יותר משש מאות שנה. כי כ"י האמבורג כבר נכתב באלף החמישי, גם זה ברור בעיני וראיה עצומה לי כי כ"י ווין ולונדון ממקור אחד באו, ר"ל שהמעתיקים היו לפנייהם העתקה משותפת, להיותם מצומצמות לרוב בלשונם גם במעוטיהם, כמו שרש אלגביש מסודר בשניהם בין שרש אלץ ובין שרש אמל שלא במקומו. וכן נמצא השרש ארבע בין ארשת ובין אשד שלא במקומו. גם נמצא שרש ב"ט א נשנה שנית בין שרש ב"ח וב"ט. עיין ג"כ רשימת החסרונות בסוף הספר.

בכל הכתובים אשר הביא מנחם בהקדמתו למחברת שמר סדר הא"ב כמו בדברו על איתיות המשמשו **שמלאכתו בינה** הביא "א פסוקי' כמספר י"א אותיות המשמשות, וכלם סדר ע"פ א"ב. ארדה נא. ברת היער, הורד עריך. והורד המשכן וכו'. ובשובו לדבר אך המה האותיות יתהפכו ליסודיות הביא ג"כ י"א פסוקים אחרים בסדר א"ב. ברא אלהים. הוה גביר. ווי העמודים. יפה נוף וכו'. וכאשר ידבר ממעלת התי"ו בהיותה משרתית בתחלת המלה, הביא: תואנה הוא מבקש, רבונה, תגרת ירך. תהפוכות בלבו. תודת שלמיו וכו'. וסדר הא"ב נמצא אחרי אות התי"ו שהיא תחלת המלה. וכן שמר הסדר הזה בלמודיו בכל ההקדמה. וראוי להעיר כאן אנב אורחא כי משפט רש"ד לוצאטו לאמר כי מלאכת מנחם רחוקה מן השלמות, אינו משפט אמת, יגד נא כל קורא היש שלמות

האש הפנימי לצאת לחוץ. ומוזה נצים, כי ינצו אשר הצו, התעוררות הכעס והמריבה. מצא, התגלות דבר הנעלם, כמציאת אבידה, ומוזה ונמצה דמו. הדחיקה להוציא הדם. ומוזה כי אץ לך הר אפרים, ירצה המקום הצר יאלצך לפרוץ הגבול. אץ בדבריו, נבהל לדבר מבלי התבוננות ונמהר לדבר בחפזי כל העולה על רוחו. אץ להעשיר, נמהר בעסקיו מבלי לחשב פרים עשותו אם לעשות ואם לחדול, ודוחק את השעה מגורל תאותו להעשיר. ומוזה מצה, הן לריב ומצה, יציאת הריב והתחלתו. מצה, חלת לחם אשר לא חמץ ונאפה פרים יחמץ. ובתלמוד הנץ החמה, יציאת השמש ממחבואו בעלות השחר.

הוראת אות ק

הפלטת דבר הבלוע והסרתו מתוך דבר אחר.

כאשר קאה, כהתעות שכור בקיאו. ומוזה מלת נקי, הסרת דבר המאוס והלכלוך. ומלת ינק מסתעף מזה: יונק שדי אמי, וינקת חלב גוים, פליטת והרקת החלב המיץ והעסים. ומוזה נאק ואנק, געיית אנחה הנפלט מקוצר רוח וכובד הלב, (ונאק נאקת חלל, האנק דום) (עכצען שלוכצען). ושם העוף קאת וקפד ע"ש קולם שדומה לקול אנקה ואנחה, רמיית לקאת מדבר. ובחבור עם הה"א, אם קהה הברזל, ושני בנים תקהינה, נתקלקל חירודם מסבת החלודה והחימוץ שנפלט מחונם ומלכלכים בהם. נקיקי הסלעים, הבקעים שבין הסלעים ומקומות הרקים שבין סלע לסלע הפולטים מימי הגשם והשלג. ומוזה מלת נמק, ענין המסה וגיעול. ושם קיקיון, אולי הוא הצמח שיש לו כח לעורר ההקאה.

הוראת אות ר

דבר המורם והנורק מדבר אחר או נמשך ונוול סמנו.

רר בשרו את זובו, ויורד רירו על זקנו, ירה בים, מורה חצים, תרומה. ומלת אור, על שם שקרני האור יוצאים כמו חצים מקשת. נר, העצם אשר בו דבוק האור, או בשביל שדומה בתבניתו לחץ. ומוזה נירו לכם ניר, תלם המחרישה, הנמשך לארכו כיריית החץ, וכן ניר הנאמר על הממשלה הנמשכת והולכת בקו ישר כמו התלם, מאב לבן ומבן לבן בנו עד למרחוק. וע"ז נוסד שרש ראה, הבטת העין, בעבור שקרני האור הולכים ביושר, וכשהם פוגעים בדבר הסך בעדם ומעכב תהלוכותם להלאה, חוזר' לאחוריהם אל תוך העין, כמו החץ אם פוגע בדבר קשה

המונע הליכתו יסוב לאחור. ולכן מורה שרש ראה גם על המחזה בעתיד, יהיה בכח הנבואה או בעין השכל המאיר את העתידות השמונים בחביון העתים, ונאמר ג"כ על הבחינה והביקור. ומסתעף מזה מלת יראה, שהוא פחד מרבר הנראה לאדם שיזיקהו, ומורתת ונזור לאחור. ומוזה מלת רזה, ענין שביעה מדבר הנוול ונמשך אל נפש העורג והצמא לדבר. וכן נאמר על הידידות, נרוה דודים, ע"ש שפולטת ומפיקה עונג וגיל המשביע את הנפש השוקקה אליה. ומוזה מלת רום, על דבר המנושא ויוצא מגדר ההשתוות, ונמשך ממנו נשיאות וכבוד. ומלת ראם, שם היה בעלת קרנים גבוהה מאוד, והמפחידה את הרואים אותה בעבור גדלה, וזורקת מוראה ואימתה סביבה. ושם העוף ראה. ע"ש שיש לה חוש הראות חר מאוד. ובתלמוד, ריאה השואבה את האויר ודוחהו לחוץ. ומלת ארור מסתעף מזה, שהוא ענין שמתא ונידוי. מופרש ומרוחק מן השוב הכללי. ומוזה ערירים יהיו, לבל יהיו נאחדים בכלל האומה. גם מלת ארה שענינו לקיטה, אריתי מורי עם בשמי, וארוה כל עוברי דרך, מסתעף מהוראה זאת.

הוראת אות ש

ענין תוקף וכח.

שם איש, שבו הכח בין בגופו לעבוד עבודה, ובין בממשלת ביתו להיותו שורר בביתו ובכל אשר לו, ונודף בזה עם מלת בעל שהוא מענין אדנות. זכרו זאת והתאוששו, אמוץ הלב והתגברות הכח, איש, יסוד החומה וחזק הבנין, לאשישי קיר חרשת, חומות המבצרים. נפלו אשיותיה, ואשיא יחישו, הם היסודות והחומות. סמכוני באשיות, אשפר ואשישה, אשכול ענבי, ע"ש היין היוצא מן הענבים המשמח לב בני האדם ומחזק את נפשו. ומלת יש, ענין ישות מסתעף מרעיון התוקף. ומוזה שם תושיה, על החכמה והמדע הנותנת לאדם כח ועצה לעשות חיל, ונאמר על השם ב"ה: עמו עוז ותושיה, עצה ותושיה. ושם אש, ע"ש תקפו לשרוף ולהתיך ולהמס.

הוראת אות ת

סימן ורושם מצר ותחום.

והתוית תו, ויתו על דלתות השער. ונאמר על על רשמי המצרים והתחומין. והתאיתם לכם, ירצה שירשמו הגבולים ותחומיהם, ומענינו הגדרה והגבלה. וקדוש ישראל התו, שהגבילו את יכולת השם וצמצמו את כחו מזה שיכול ומה שאינו יכול, או שבקשו אותיות וסימנים

מובן מאליו . פתח , פתוי , ענינו פתיחה וסילוק
הסירוב והמיאון : פתחני ואפת : סילוק מניעת
הרצון . יפת אלהים ליפת , הרחבת הגבול וסילוק
הגדר והצמצום . וכאלו נעשה פתח לדבר הסתום
פתוח לדלתות : הצירים אשר הדלת תסוב עליהם
בעת הפתיחה , ונבנה מזה שם פתי : מחוסר
הבחנה שנוח לפתוחו : כי השכל הוא המתג
והרסן לפעולות בני האדם . ועל ידו יבחין עשיותיו
אם טוב ואם רע למען לא ילך שובב בדרך לבו
ולמען לא ישמע לקול אנשים זדים אשר יפתוהו
ויצודוהו למדחפות , והעושה מבלי דעת ומבלי
לחשב דרכו מקודם . יתרו פתח ושולח הרסן
ועי"ז מעשיו פרוצים ומהלכו מדחי אל דחי :
וכאלו נפתח המקום אשר היו סגור לפניו מסבת
המוסר והשכל . — פתאום , מבלי שידע
האדם ולא ירגיש מקודם מאומה מאשר יבוא :
הולך אחריה פתאום , ירצה שלא ישים אל לבו
למינוע רגלו מלכת אחריה . פת , הניקה מן הבצק :
פתות אותה פתים , נפתח חבורם ונשברו לפתים
קטנים . ובא בקשר עם התי"ו והלמ"ד מלת
פתיל , הוא החוש הנשוה ונגרר מן צרור הצמר
או הששתים ונמשך ממקום שהיה רבוק בו , ונרדף
עם מלת גדיל , ע"ש שנתארך ונתגדל על ידי
השוויה : נפתולי אלהים נפתלתי עם אחתי : אמרה
רחל : נתרצב מצבי בבואי עם אחותי במאמדי
השוה : נפתלתי ונשתורתי עמה כחוש ופתיל
אחד מסבת אהבת יעקב אלי כמו לאחותי :
ובתלמוד פנאי : זמן פתוח מענינים המגבילים
אותו : פנוי פנויה , שלא נגדרו בגדר האישות :
לפני , קודם זמן המוגבל לדבר ידוע . לשנות בוקר ,
נוכח וקרבת הזמן אשר יפתח השער לצאת
השמש ויבוא הבוקר .

הוראת אות צ

התגלות הדבר ביציאתו ממקום מחבואו .

כמו בצמיחת הפירות יוצאים ראשונה . אמר
ויצץ ציץ , ירצה שהתחיל הפרח להתגלות . כפורחת
עלתה נצה , הנצו הרמונים . ומסתעף מזה מלת
יצא , יציאה ממקום שהיה נסתר בו : השמש יצא
על הארץ , כציץ יצא וימל , ואחר יצא אחיו . ניצוץ
הרשף היוצא מן האש . מציץ מן החרקים ,
רואה ממקום נסתר . ציצת היוצאים מן הבגד * .
נאץ . התעוררות הכעס והתחרות המביאה לידי
קצף . ומוזה יצת , הבערת הדליקה והפעולה להוציא
כח האש אל הפועל , מלשון איצה והתעוררות ,
שהאש המקריי הבא מבחוץ מעורר ומנאץ את

האדם ומן הבהמה קרוי ציץ כמו ויהיה לכם לציצת , ויקהני
בציצת ראשי . עכ"ל . והביאו בשם מנחם .

הוראת אות ס

ענין המסה ושחיקה והשתנות הדבר ע"ז בעצמותו
או במראהו .

כדמס דונג מפני אש והמלח במים ,
או על ידי שחיקה ושחינה ורקבון , כצמר
ואכלם סס . ומוזה מלת מסוה , בעבור השתנות
הפנים והמראה . סאה , שם המושאל על המדה
שמודדין בו הקמח הנשחק מגרעיני התבואה .
ומוזה מלת נסיון , כי כמו שע"י ההתכה והמסה
יובחן איכות הדבר , כן ע"י הנסיון נבוא להבחנת
הדברים והענינים כמו הכסף ע"י המצרף , ובוה
נרדף עם מלת אות . ומוזה מלת נס בהרכבה עם
נו"ן שהיא מעשה פלא כמו אות ובחינה , גם
הוילון והדגל הפרוש לסימן ואות להראים אותו
מרחוק , מתנוסס , ענין ריחוף והתנשאות כמו
הנס המרחף באויר מסבת הרוח . אסיא בתלמוד
רופא , ע"ש הרפואות בסממנים הנשחקים .

הוראת אות ע

יעוד ודיקן ובכלל על הזמן .

עת , העתות המזומנים ומיוחדים לאדם בימי
חייו (שיקואל) — בידך עתותי , לעתות בצרה
לעות את יעף דבר , איש עתי . מעון ומעונה ,
דירה מזומנת ומיוחדת . עונה , עונת המעשר ,
עת קבוע . מעונן , המתנבא מהליכות העננים על
עתות מיוחדות ועתידות לאדם . עין , אבר באדם
מיוחד לחוש הראות , שע"ז יראה האדם כל
הדברים סביבו במרחק הראוי . ובהוספת אות
מ"ם , מעין מים , כי המקור הנובע מתיחס לנחל
כמו העין לגוף : כל מעיני בך , אמר דוד . המבוע
והמעין אשר משם הקרו כל המחשבות והרעיונות
ואשר הם המקור לפעולות בני האדם , קודש הוא
לר' , כי תמיד אני חושב בך . — עם , בקשר
עם המ"ם בסוף . המון פרטי בני אדם המתאחדים
בלשונם ונימוסייהם , ועי"ז התעתדו לגוי אחד .
עמם , כהות האור והעלמת הדעת : וזה העדר
התעודה המזומנת : מסתעף מהוראת המ"ם .
ענה : ענין תשובה . שעל ידה יתחד ויתיעד
אחד משתי קצות הספק אשר בלב השואל .

הוראת אות פ

פתיחה וסילוק הסתימה .

פה , מפתח השפה . פנים , הפונה לנוכח :
ואם לצדדין , פאה . פי שנים : על פי : כפי ;

(*) וכן דעת רש"י [ירמיה מח ט] ע"פ תנו ציץ למואב תנו
ציץ למואב תנו כנף למואב . כל דבר תלוי התולה וכולט מן

מבשר ובין הנותר בבשר ובלחם) — ומסתעף מזה מלת תמה לתמיהה ומלת מתי • ונתלמוד : ורמהמי עיניה (וועגווענדען) מהדה (אבוואשען) ממהה ושופך. אמום, האבנים או הדפוס שעושים הרצענים עליו את המנעלים מענין אם שנמשל להולדה, כי היא היתה אם כל חי, וממנה תוצאות כל בני האדם בתבל הלוז. ועל דבר הוראת הריבוי שמשתמשים באות מ"ם בסוף המלות, ושמושה לעשות על ידה מפועל שם בהעמדתה בראש המלה כמו משכן מכסה מבטח, ובינוני הפעיל ופיעל כמו מאכיל, מזכיר, מגשש, מבקש, הדברים ארוכים ושייכים ללימודי הדקדוק כי שם ביתם.

הוראת אות נ

אינה מרוחקת מאחותה המ"ם, כי המ"ם והנו"ן אחיות הנה ממוצא החושם ושניהם מאותיות השימוש האמנותי. — נא, לשון בקשה וזיוז למחר עשיית דבר וגמירתו ולקרב את המרחיק אל תאכלו ממנו נא, היינו שלא נצלה כל צרכו • נין, תואר לבני בניו של אדם אשר יומשך השתלשלות הדורות למרחוק וקרוב אליו בקרבת בשר. ומזה ינון שמו, שיצאו ממנו בנים ובני בנים ולא יפסוק ההמשך דור אחר דור. מנון, המשך הממשלה. נוה, בקישור עם הוי"ו הוא ענין דירה נאה, והנוי והיופי יסובב ע"י התאחדות דברים שונים (דיא מאנניגפאלטיגקייט צור איינהייט) נוא, בקשר הוי, יניא אותה, נחלפה הוי"ו ביו"ד, הסרה ממחשבה הקודמת. ובכלל כאשר הונחה איזה מלה להוראה ידועה משתמשים בה גם להוראה הדומה לה אף שאין בה עיקר הכונה אשר בעבורה הונח התואר הזה *). ומלת נלה בהרכב עם הלמ"ד על קרבת הדברים להשלמת וגמר המעשה והשגת מטרת החפץ • וזהו מהוראת אות ל (עיין לעיל) : ולא ישה לארץ מנלם. ומזה מלות מן ממני ממנו בקשר מ"ם נו"ן (פאן), ולכן הוראת מלת מין על פרטים רבים השווים ומתייחדים לאחד, להיותם נפרדים משארי פרטים הבלתי שווים. ומלת מנין וממון, שנופל תחת המנין ומתאחדים למספר אחד. נון תרגום של דג, ע"ש התרבות מינו. ומלת נם בתלמוד, מין נגע הפושה בבשר ומתפשט בהרקבתו (קרעבסשארען) עלוקה תרגומו נם, ע"ש מציצת הדם אליו.

ודבוקים יחד לעלות בהם למקום גבוה או לירד למקום נמוך. ומזה ענין ליאות, אסיפת הכחות ע"י רבוי המשא מערך כח הסבל : נלאתי נשוא. אך עתה הלאני, מיעוט הכחות מנשוא סבל המשא, ובא בשם מפשט, תלאה. הוגעתם ד' בדבריכם, תרגום אלהיתן קדם ד'. לזה, לוית חן הם לראשך כמעט איש וליות, והכינויים לי לו לך לכם להם • ומזה שם לאום ולאמים, חיבור הרבה פרטי אנשים לעם אחד. גם אשור נלזה עמם, ועל כל הנלזים עליהם • ומזה הלויית אורחים בלשון חז"ל. וגם מה שהוא מענין הלואה הוא ג"כ מענין זה, להיות שהלואה נתחבר למלזה בחיוב תשלומין, אמרו עבד לזה לאיש מלזה, ומאוד השכילו חז"ל בתוארים כאלה כידוע למבינים. ומלת לו, לו יהי כדברך, לו שמעני. ומלת לולא, לולא התמהמנו כי עתה שבנו, מירכבת מן לו ולא, והכונה, חיבור המאמר והרעיון הראשון עם האחרון להורות חיוב המתאחר בשלילת הקודם. ובהתחבר הלמ"ד עם אות בי"ת בסופו. מלת לב, מקום אסיפת הדם מכל הגוף ומקומו באמצע הגוף. וכאלו כל הגוף מחובר אליו, ומזה לבנתני ילבב. ושם לילה, אולי בעבור שצ"י המחשך והעדר האור יתאספו העוסקים בעבודה לביתם וילוו יחדיו. ואולי מזה בהרכבת הנו"ן שרש לון ושם מלון, נפשו בשוב תלין, בצוארו ילין עוז, ביקר בל ילין. ומסתעף מזה מלת תלונה. כי המתלונן יעמום טענותיו על זה אשר מתלונן עליו (אויפבירדען, אויפהעפטען).

הוראת אות מ

הרחקה, הסרה, והבדלה, ונדידה דבר ממקורו מחליתו או מסבתו.

מים, הנוזלים ונובעים ממקורם ועלולים להתנועע מנשיבת רוח או ממקום מדרון. מאום מאומה, הסרת ושלילת הדבר משארי הדברים, ממני, ממנו, ממך, מהם, מכס • מין, למיניהם, כי המינים מובדלים זה מזה, מין האדם ומין הבהמה, ומזה ענין מיאון : מאן לשלח, מאן להקים לאחיו שם, המאנים לשמוע, העדר והסרת הרצון מהכונה הרצויה. ומזה מלת מהמה, התעכבות יותר מהראוי או מבלי דעת הסבה, והיא כפילת מלת מה, ירצה על מה ומה זאת. מום, חסרון, נושה ונבדל מדרך השבע. ומזה מלת מות, נפרש ונבדל מדורו ומחיים ודורו נסע ונגלה ממנו (עיין אור לנתיבה ההבדל בין הנותר

רק בשם הפרטי. אמנם במקום שאין הכרע לכונה העיקרית, אוי רשות להשתמש גם בשם הנרדף המשותף עמו ברעיון הכללי והיולי.

*) ושמור זה הכלל גם בשמות הנרדפים, שיש לכל שם שם כינה עיקרית מיוחדת אליו לבדו המשתמשים בו במקום אשר המדבר קולע רק אל כונה זו העיקרית, ואז לא ישתמש

בהם כח הרוחני בצאתם ממקורם ונובעים תמיד כאלו הם חיים, ובהפך כשהם עומדים ונפסקו ממקורם או הופג טעמם וכחם. וכן ולא יקחו ממך בשר מבושל כי אם חי, יען שנשאר בבשר ואם מצער מכה החיים, והבישול מרפה את הכח הזה. ומוזה שרש חם, כי החום כח החיים, וכשיאפס החום הטבעי נעדר החיים, ושם חמה בעבור חמימותה. ומוזה מלת הן וחנינה, מציאת הן בעיני זולתו: נובע ממקור אהבה ורצון המעטרהו חסר ורחמי' ונלכד באהביו סגולה נפלאה באדם למצוא הן בעיני רואהו. וכן בקישור עם שארי אותיות יולדו רעיונות רבות מסתעפים ומשתרגים לאין מספר.

הוראת אית ט

ענין הסרת דבר מדבר.

ויהלך אש, הרחיק עצמו מחברת אנשים להיות בדד. משאש, בנפילת האותיות, כלי שמכבדין בו את הבית לנקותו מאבק ואשפה. אשים, הם בודדים ידועים בשם (איינוידלער) משה, תואר לחושים הנשווים מן הצמר או הפשתים, שהם נשווים ונמשכים ממקום שהיו בו, או מן רעיון הנטיה [וכן דעת רשפ"ה, וזה ענין הנטיה וענין מוש ומוטה ומשמון. ומה שבא שם מוש ברעיון דבק, הן נמצאים בלשון עברי שרשים רבים מורים על דבר והפוכו, או בעבור האות יו"ד שמהפכהו מרעיון לרעיון.

הוראת אות כ

ענין כפיפה והכנעה.

רוח נכאה, תהגו אך נכאים, הכאות לב צדיק (איינשיכטערן). חלכאים, שתי מלות חל כאים רוח כהה, נכים, וכי ימוך אחיך ומטה ידו. ופירוש אין כהה לשבך, אין מי שיכניע את צערך מסיבת שבך ע"י ניהומים, או שהוא כמו גהה בחילוף גימ"ל בכ"ף. ובוה יובן רריפת מלת אנכי ואני. בהוספת אות כ"ף כאשר בארתי במ"א. וענין כ"ף השווי, שמשפיל את האחד למען השוותו לאחר כקטן כגדול, כנער כזקן, שפחה כגברתה.

הוראת אות ל

חיבור או חתקרבית דבר לדבר.

לולאות, הם בתי הקרסים, להיות הקרסים נאחזים בהם. לולים, ובלולים יעלו, הם המדרגות הנאחזים

נשע הבורא ית' לשמוע את הקול מדבר אליו און, להיות שהתנועה הרחיתית הנפעלת באויר ע"י הקול, פוגע בעור הפרוש בפנימית האוון כמין תוף, והוא מענין הויה. ויו מדמה אל הקיר, ויו נצחם על בגדי. ופירוש און ער תבונותיכם, מענין מאונים, וירצה הטיית האוון לשמוע ולשקול את הרברים והתבונות במאזני השכל ולבהנם אם כנים וישרים חמה. ומוזה מלת אונק, שם כלי זיין, כי בימים ההם היו הקשת והקלע לירות כהם הציים ואבנים כלי זיין שלהם, ונקבו בשם זה כל הכלי זיין, ומוזה שרש זמם למחשבות תחבולה וערמה הערוכות למטרה ידועה. ושם זמן, על זמן מוגבל ונערך לפעולת אדם. לכל זמן. ובתלמוד ובארמית הוא ג"כ לשון הכנה וזימון. ושם זנה מורה על הנטיה מדרך הישר ועל הנגידה, והיא ג"כ ענין הסרה מקו הישר. ומוזה מוי רעב, עיקום הגוף מיושב הרעב, כן יזה גוים, ענין פיזור ותפוצה לכל עברים מסביב. מוזה, ע"ש צורתו הזוית וע"ש תנועת הדלת ושקיפתה עליה. ובתלמוד מלת זאזא, ענפים, מבין עפאים מבין זאזא, ע"ש שמתנועעים תמיד מפני הרוח או ע"ש שיוצאים מן האילן בנשיות שונות פרושות לצדדים כפרישת כפי האדם. ובתלמוד לא זו משם, וזהווי הלב, וכן אין מזהידין אותו (חולין י"ז). ענין גבהות וגאווה, לפי שהמתגאה מתנשא על זולתו ומגביה א"ע, ועי"ז נסוגים אחר זה מזה.

הוראת אות ח

לכידת ותפיסת דבר.

מענין הח ונום, והוא עדי לקשט צואר האדם מסביב ובעבור שעשוי כמין שלשלאות, ומוזה בחחים, השלשלאות שהאסורים כבולים בהם, ומוזה מלת חודים, הם קוצים ע"ש שתופסים בבגדי המתקרבים אליהם. ומוזה חכה, בחילוף חו"ת בכ"ף, כלי צדיה שצדין בו הרגים. ומוזה שרש חכה מורה על התקוה והמתנה, לפי שתופס בה האדם ומחזיקה לבל יאמר נואש. חך, שם המקום בפה שתופס את המאכל לשעום טעם, ומוזה שם אח ואחזה הדבוק ונלכד בקרבת בשר או בקרבת הנפש, אמרו אברהם שאיחה את כל העולם. מאחה את הקרע, היא האחזה המקשרת את הלבבות בכח רוחני ויתלכדו ולא יתפרדו, ומוזה מלת חי, הכח הרוחני בנעח"י התופס ומחזיק את הגוף ובוקע כל איבריו ויחלימהו להתנועע אל אשר יהיה שמה הרוח והחפץ. מים חיים, מים שיש

ההמשכה, היינו המשכת מציאות דבר מעשה או פעולה, והמשכה הזאת נקבזה בשם זמן, ואנחנו מציירים לנו ההמשך הזה כאלו הוא דבר נמצא בעצמו, ונדמה לעיני בשר שלנו שהזמן נמצא בסדר שארי הנמצאים ואין זה באמת כאשר אבאר המשכת הזמן מורכבת מהמשכות קטנות בבוא זה אחר סור זה, וכל הדברים היגיעים בעולם מציאותם נמשך ברב או במעט. וכאשר נתבונן בזה היטב נמצא כי אין לנו שום ציור באמת רק מעבר ועתיד, הקשורים יחד זה בעקב זה כחוליות השלשלת, ומה שביניהם אין לו שום תפיסה קיימת. כמו הנקודה ההנדסית וקו ההנדסי, ועצם ההמשך מדובק רק מעבר ועתיד רגע עובר ורגע בא, ובבואו כבר עבר, כאשר יבין כל משכיל, לכן אם המכוון במאמר או הספור לצייר לנו מה שיתהווה בעתיד כדבר ברור שלא ישתנה, משתמש העברי בלשון עבר עם וי"ו המהפכת לעתיד, להורות אף שבאמת עודנה אין לו מציאות, אמנם בלי ספק שיתהווה אי שיעשה, והדבר מוחלט וברור כדבר שכבר נעשה. ואמר פרעה לבני ישראל, ברור שיאמר פרעה כן וכאלו כבר אמר. וכאשר המכוון לצייר לעינינו דבר הנעשה כבר ועבר כאלו אנו רואים אותו מתהווה לעינינו, ישתמש העברי בלשון עתיד עם וי"ו המהפכת לעבר. כאלו אנו רואים עתה הוויית הפעולה המורכבת בהמשכתה מעבר ועתיד, ואנחנו רואים התחלת המעשה הולך וחולף לפנינו ואיך יעתק העתיד לעבר הסמוכים ומדובקים יחד בתכלית הסמיכות והדבקות מבלי שיש ביניהם ריוח אף מעט מן המעט כציור הקו ההנדסי שבמקום שזה כלה זה מתחיל מבלי שום ממוצעי ולזה ישתמש העברי על ההווה בלשון עתיד, יען שההווה איננו בעצם רק העתיד, ומה שבא אל ההווה כבר עבר ואיננו, אף שהדבר או הפעולה הנמשכת לפנינו נדמה לנו כהווה מתקיים ובאמת אינו כן, כמבואר, ואינני מסכים לדברי החכם רשפ"ה בספרו הנו' יריעה ג' חוברת א' שאמר וז"ל. שיש ב' מיני הויות, האחת היא הויה, דולגות שיתהווה הדבר בבת אחת בשלימותו וכו' המשל בזה קו ההנדסי וכו' אילו היה מורכב מנקודות הנדסיות היה אפשר לצייר לנו שהיה נקודה אחת קטנה ונתרבה מציאותו ע"י הרבה נקודות, אבל אחרי שידוע לנו שאפילו מן אלפי אלפים נקודות לא יעשה קו כל שהוא, להיות שהנקודות בלתי בעלי כמות בעצמן אבל הם סימנים מגבילים תחומי הקו בהתפשטותו, והיות הקו מורכב מקוים דקים קטנים בעלי כמות וכו' עכ"ל. והנה פליאה נשגבה על חכם כמותו שאחז ברעיון

האמתי מנקודה ההנדסית, ונמש אותו בציורו מן קו הנדסי. הלא הגדר הויה שהביא מנקודות הנדסיות שאינם רק סימנים מגבילים תחומי הקו, זה הגדר בעצמו הוא גדר הקו שאין לו מציאות וישות כלל, יען שהוא רק רושם וסימן למצונות וגבולי שני גשמים ומקומות המגבילים וסמוכים זה לזה, שבמקום שזה כלה זה מתחיל, והוא רק ציור רמיוני מן גבולי המוחשים על פני ארכם. אבל הקו בעצמו אין לו שום מציאות כידוע לבעלי חכמת ההנדסה, ואיך יתכן לומר שהוא מורכב מקוים דקים קטנים. ולהיות הקו הויה דולגת מן ההעדר אל הישות בבת אחת ובשלימות. האם יש להעדר כמות והרכבה מהעדרים קטנים.

הוראת אות ז

דבר היוצא מדבר ע"י תנועת נזילה וזיבה או זריקה במקום למקום ותנועת קפיצתו לאחור.

אשר אז מצייר כעין זויות פנה ומקצוע כנודע לקורא בספרי השבע. זוית, מורה על פגישת שני קוים הנושעים זה לעומת זה וחותרים זה את זה, ד"מ פאת מזרח ומערב עם פאתי דרום וצפון בפגשם זא"ז בנקודה אחת. מציירים תמונת קרן ומקצוע כצלעות המשולש. ומוזה מזוינו מלאים, ירצה שכל האסמים וממגורות מלאים מזון מזוית לזוית, מזיו כבודה, ידוע שקרני האור בנפלים על הגשם קופצים לאחוריהם בבחינת אור חוזר, כשבע הגשמים המקשיים הנזרקים זה על זה שקופצים לאחוריהם ונשיית קפיצתם נערכת לעומת קו הנפילה שמתרחקת מנקודת הפגישה בתנועה מוקבלת לצד השני כעין זוית ומקצוע (איינפאלס ווינקעל) ונאמר ע"ד השאלה על הכבוד והרוממות שיצאו ממנו כעין קרנים מזויה ויפעתה שישמחו את אוהביה ויתענגו בכבודה ויגולו בממשלתה. ומוזה מלת מאזנים, כלי המשקולת הנעשה מן בד ארוך בהישרה שטחית, ועל שתי קצותיו תלויים שתי כפות, ובאמצע הבד הלשון עומד נצב לרומו ומצייר עם שטחית הבד שני זויות משני עבריו כתמונת המשולשים נצבי הזוית, לסמן כמות המשקל וכובד של דבר השקול. אם כשקל אחד לשתי כפותיו וכובדם שווה, היינו הדבר השקול עם כמות המשקל של האבן. או הלשון עומד נצב בתוך מבלי לנחות לצדדין. ואם אין כובדם שווה הלשון נוטה לצד הכבד שבהם. וזיו שדי, הם חיות השדה משחרי לשרף נודדים ומתנועעים המיד בנשיות שונות. ונקרא אבר האדם אשר

הארץ להשקות את האדמה מרעיון מלת דד, ומלת הד הרים על הקול החזק מן ההרים, ומלת היד כדורכים יענה, הרמת קול שמחה וזמר שרים ונוגנים. ומלת תודה על שמחת הנפש מסבת הכרת טובה וחסד, או הכרת החסא מחמת תנודת הנפש והתודותו שמתחרט על מעשיו ויכיר שחטא נגד משיבו. ומוזה מרו בד, מן די. שהבגד עשוי כדי מדת אורך האדם, ויכרות את מדויהם, וילבש קללה כמדו. — ומה שבא מלת איד על שבר ומקרה רעה, הוא מענין התנועה בגלגל החזור, כי לפני שבר גאון, וידוע שקצות שני ההפכים נוגעים זה בזה, ומוזה מלות אודות אודותי ואודותיך, הסבה הנורמת, ויש בזה ענין שייכות שני דברים זה לזה ומלת לגוד לו ולנחמו, תנועת הראש כמשתף א"ע בצערו. ומוזה מלת נאד החלב שהאדם מוציץ מתוך פיו ושותה כיונק מן הדד. ומוזה מלת נד, קבוץ וצבור. ובה יובן ההבדל בין נע לנד. נע נאמר בעצם וראשונה על התנועה במקום, כמו והניעותי וגו' כאשר ינוע בכברה. ירצה במקומו, והוראתו העדר מנוחת הנפש. ונד היא הנדירה ממקום למקום, וכן להניד רגל ישראל. נודד הוא ללחם כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו.

הוראת אות ו

חיבור וקישור הדברים.

ווי העמודים, הם היתדות העשויות לחבר את העמודים ולדבקם יחד, וויהם וחשוקיהם. ונקראים המחברות החוגרות חלקי הכלים ומדבקים אותם יחד, בשם חשוקים, כאלו יש להם חשק ותשוקה זה לזה, וכן נקראים חשורים, חשורת מים, בחילוף קו"ף בחי"ת, כי קישורי האדים מתקשרים בעבים. ובהתקשר הוי"ו עם ה' נעשה מלת הוה, מורה על ישות מתהווה ובא אל המציאות. הוה גביר לאחיד היה להם למלך, כי מה הוה לאדם, כי לשלג יאמר הוא ארץ. ונאמר ג"כ על מקרה רעה, אם יחפץ על האדם בלהות ופגעי הזמן יהפוך מהצלחתו. ותפול עליך הוה: והענין אחד, שמתהווה מה שלא היה מקודם, ובא מן ההעדר לישות ומציאות, יהיה טוב או רע. ובחרו באות וי"ו בין איתיות השמוש להורות על חיבור המאמר. וגם להפך העבר לעתיד והעתיד לעבר, אמנם מה ראו מניחי הלשון להשתמש במלות מהופכות? ומדוע לא שמשו עבר בעבר ועתיד בעתיד? לדעתי הטעם לזה הוא. לפי שהזמן (דיא צייט) אין לו מציאות בעצם אבל רק יחס הנמצאות זו לזו בשכל לבד בדרך

ובמשלה אחת ומוקפים בעניני אגודתם כבמחוגה, ומוזה מלת גוה וגויה, גם מלת גהה. לב שמח יישיב גהה, ענין רפואה, שמגין על הגוף בחליו ומחזקהו, ומלת גם להוספת דבר.

ומה שנמצא מלת גיא מורה על מקום נמוך הפך מלת גא המורה על גאווה וגבהות, הן נמצאו שרשים רבים מורים על דבר והפוכו, או שהוא מסבת אות היו"ד, כי כן נמצא מלת גי ביו"ד לבד ובלא אל"ף. ומוזה מלת יגון בהוספת היו"ד בראש, מורה על העצב ודאבת הנפש, כי במעמד העצבון תתעמף הרוח והנפש מתצמצמת ונכשפת כאגמון.

הוראת אות ד

ענין דודים וידידות, חיבוק ודביקות, ושאפת דבר לדבר.

ונכלל בזה רעיון התנועה, שמתנועע דבר לדבר בשאיפתם ותשוקתם זה לזה ומסבה זו נודדים ממקומם. ומכונים השדים דדים: דדיה ירוך בכל עת. היונק מחבק את האם והאם מתרפקת על עולה פרי בשנה ותגר החלב משדיה אל פיו באהבה עזה. ומוזה מלת דד וידידות, אהבת נפש ותשוקה מאיש לרעהו ולאהובתו. ומלת די, ענין הספקה והפקת רצון למתאוה, והעניקה לחפץ זולתו בכמות ואיכות. דוד, כלי בשול העומד על האש והאש תסוב אותו וכאלו האש תחבקהו. ומלת הוד על התפארת והחן היוצא מדבר כקרני אור ונוגה. ומוזה מלת דאה, ענין עופפות ורחיפה. כאשר ידאה הנשר, ושם העוף דאה ע"ש רחישתו, כנשר על גזליו ירחף. ואמרו בב"ר על מלת מרחפת, כעוף הזה שהוא מרפרף בכנפיו וכנפיו נוגעות ואינן נוגעות, וכן כתב רש"י ז"ל שם כיונה המרחפת על הקן. ומן רעיון התנועה הנכלל באות ד' נבנה מלת נדה משום שנדודה מבעלה, ובעבור שבעת זוב דמה מרגשת נדנד בלב כאלו יש לה תשוקה בלתי ידועה אשר לא תתן לה השקט ומנוח (אוירוהע), ומוזה מלת דוה ומדוה. עלי לבי דוי, כי העורקים והגידים של החולה לא ישקומו. ומוזה שם יד, ע"ש שהידים עסקניות ונדודים. גמול ידו הרה. ובחבר עם אות מ"ם ענין המתנה ותוחלת, מסתעף מענין רחיפה, כי אז הנפש מרחפת על כנפי התקוה וחובקת את תוחלתה בשתי ידיה (שוועבענד אונד האררענד), ונודדת להשיג מבוקשה. אדם עד בית אלקים, אדרה כל שנותי, ענין קפיצה בנחת כעין רחיפה, מלכי צבאות ידודן ידודן. ובתלמוד, האשה מדדה את בנה. ומוזה מלת אד היוצא מן

חבא במכמני החכמה, ואנכי הולך דרך לפניך
להורותך, חזק ואמץ.

הוראת אות ב.

ענין תוך ופנימית, או מקום קבול ומחויק, או
ענין כניסה. ודבר החל על דבר, או שוכן בתיכו.

עדים נאמנים, מלות בי בו בך בכם בהם בהן.
מוזה מלת בית, מעון ודירת האדם לשכון בתוכו,
ומוזה מבית הפך מבחוץ, ועל הקיבוץ והכניסה.
בית אב, בית תפלה, ושמו וצורתו של האות ב
מורה עליו. אב, מלת המצטרף, אב לבנים.
אשר ממנו יצאו תולדותיו שהיו נגלמים בקרבו
ומונחים שמונים בכחותיו. ומוזה אבי כל תופש
כנור. שהיה הראשון לתופשי כנור וממנו למדו או
נשתלשלו כל תופשי כנור אשר באו אחריו. ומוזה
שם אביב על זמן התחלת הצמיחה והוא כמו אב
לכל ימי הקיץ. ומוזה שרש בנה על מלאכת הבנין
בסדור נאות, בנה בנתי בית זבול לך, ועל הקיום
והחזק והקמה משפל המצב. עוד אבנך ונבנית,
ונבנו בתוך עמי ת"י ויקימו, עולם חסד יבנה,
ומוזה שם בן נולד מאביו. לשון בנין. אשר לא
יבנה את בית אהיו, אולי אבנה ממנה. ומוזה נבנה
שם אבן בהוספת אל"ף בראש ונו"ן בסוף, הוא
יסוד הבנין חזקתו ותקפו. אבן פנה ואבן הראשה
וממנה תוצאותיו. ומוזה שרש בין על התבונה
ועל כח הנפש להבין דבר מתוך דבר. נולד ונבנה
מרעיון הקודם, ולכן נופל עליו לשון בנין והולדה,
וכמו הבן שנולד מאביו, כן הבנת דבר מתוך דבר
כאלו נולד ונבנה מדבר הקודם, ומוזה שם בוא,
ומבוא, ותבואה, על הכנסה והבאה. ומוזה מלת
אוב, המדבר משחיו ומוליד קול חדש כאלו בא הקול
ממקום אחר (בויכרעדנער). ושם תבנית על דמות
וצורה הנעשה ע"י תבונת אדם. ומוזה בבת עין.
היא הנקודה השחורה במרכז העין, מקום חלול
ומעבר דרך לקרני האור החוזרים לאחור מן הדברים
העומדים מול פני האדם ומוזהירים אל תוכו, ובעברם
דרך הליחה המימית הזכוכיית והברדלחיית נשברים
ומתקבצים דרך בנת העין ומתאחדים בנקודה בעור
הרשתי הפרוש באחורי העין לציור ותמונה מדבר
החוצה לו כנודע לחכמי השבע — ומוזה מלת
בהו (*), שענינה שממה ומקום ריק. ומסתעף
מוזה מלת נבוב, ג"כ ענין ריקות. ומוזה מלת בין,

(*) וכן פל רש"י [בראשית א ב] בהו, לשון ריקות וצרו.
וכן ת"א תהו ובהו. צדיא ורקניא [מקום מחויק]. והמבאר

על דבר שבין שני דברים המתחסיים. ומוזה איש
הבינים, העומד בתוך בין המערכות.

ובתלמוד בב, פתח ומבוא. ביב, צנור
ומקום מדרון לשפוך הזבל ולהוליכו הלאה, ביבו של
חומים. אבוב, כלי זמר חלול, תרגום כחלילים
יהמה, בזמר אבובין. אבב חנותא. אבב בזיוני.
והונה אות ב לשמש במקור הוראות תוך ומשך
זמן הפעולה, כמו בשלח פרעה, בשבתך בביתך,
בהקריבכם מנחה חדשה, בפרוע פרעות, ונגדל
משמוש אות הכ"ף במקור, כי הכ"ף מורה על
תכיפת הזמן. כשמוע עשו ויצעק, כראותו את
הנום וכשמצו וגו' וירץ. כהרימי קולו וינס.

הערה. כל מבין יודע שהשמות הנרדפים
משותפים בהוראת רעיון אחד הכולל אותם יחד,
אמנם כל אחד מהשמות יש לו נטיה מיוחדת,
כשעיפי האילן שמסתעפים ונפרדים זה מזה ומדובקי'
בשרש אחד. והכלל בזה, כשהדבור קולע אל מפרת
הרעיון הפרטי הנוטה ומפרידו מאחיו בענין מה,
אזי לא יבא רק השם הפרטי המיוחד לו לבדו, אבל
במקום שאין הכרע ודי לנו ברעיון הכללי, אזי יבא
האחד תמורת האחר. וכן הוא בכל אותיות השמוש
הנספחים אל המלות יש לכל אחת ואחת שביל
מיוחד להשות את המלה ולאפניה לרעיון המכוון,
אבל במקום שאין הכרע תבוא לפעמים אות אחרת
תהיה.

הוראת אות ג.

דבר המנושא ויוצא מדבר בגובה או מן הצד,
מכסה או מחסה על דבר.

גג, מכסה על הבית וחוסה עליו מזרם וממטר,
ומוזה בהוספת אות האמנתיו מלת גן וגנון, המגין
משרב וחום השמש, ומלת מגן, מחסה ומסתור.
גנון והצל, ועל גנותו יונקתו תצא. ומוזה מלת
אגן הסהר בהוספת א' נ' מהאמנתיו, ע"ש צורתו
העגולית ובולשת מכל צד כשבע הכדור. ומוזה מלת
גאה וגאווה וגאון על הרעב וגבהות והתנשאות,
ובאדם רובו לגנאי, ומסתעף מזה שם נגן, על
המנגן בכנור ומזמר בקול. ונגן בידו ושוב לך, כי
ע"י הנגינה תתנוסס ותתנשא רוח האדם מכניעתה,
וע"י הנגינה תבוא רוח גבורה ורוח נקימה, גם
רכות הלב ורגשת החמלה והחנינה. ומסתעף מזה
מלת גוי על כלל אנשים המתאחדים בחוברת בשפה

שם אמר, ובהו. מלשון בו הוא. שהיתה כוללת כל הנבראים
עכ"ל. נראה שכוונתו לפרש מענין אב כמבואר למעלה.

מאד, הן בדבור הפשוט והן בטהרת השיר ורוממות המליצה. היא היתה ראשונה המספרת לנו בריאת שמים וארץ, ומשם והלאה כל קורות ימות עולם ודורות שנות קדם, וכל חכמי עמים אחרים המבינים בה מעידים על גודל מעלתה ורוממותה. אמנם מעת אשר גלינו מארצנו ונתערבנו בין העמים, למדנו לדבר בלשון עם ועם אשר אנחנו יושבים על אדמתם ומן אז חדלה שפת אבותינו מהיות מדברת, והרוצים להבינה מוכרחים ללמוד מתוך הספרים הנשארים לפליטה מחמת וקצף המשביתים. וגם דקדוק הלשון אין לנו מקום ללמוד רק מהמאוחר אל הקודם, מאלה הספרים והספורים ומליצות אשר בחדר עליון נמלטו מהשבתות האויב ע"ד נס ופלא, ועי"ז כלליה ואופני שרשיה לא באו עד היסוד האמתי אשר נוסדו עליו בראשונה, לכן בואו ונחזיק טובה לחכמי הדורות אשר היו לפנינו על שקידתם ויגיעתם למצוא אבן פנה ואבן למוסדות והאריכו למעניתם זה בכה וזה בכה, ועל הדרך הזה אנו מקווים לבוא לתכלית הידיעה. — אב לכולם היה הגאון רב סעדיה זכרנו לברכה, הוא החל לחקור בענין זה, ואחריו היה המחבר הזה רב מנחם בן סרוק, אשר און וחקר ותיקן המחברת הזאת ואופני שרשי המלים למחלקותיהם, ובשטתו הלכו גם חכמי צרפת, ורק חכמי ספרד בחרו להם דרך אחר והניחו ליסוד הפעלים שלשה אותיות השרש, ועד היום לא באנו אל המנוחה ואל הנחלה, ולא נודע לנו עדין בבירור גמור איזה הדרך ישכון אור אשר יאיר לנו במחשך הספק והמבוכה הזאת, למען לא נגשש כעורים קיר, עד יערה עלינו רוח ממרום ויקים לנו איש גואל אשר יורה צדק לנו ויוציאנו לרוחה.

והנה החכם המדקדק ב"ז בהקדמתו לספרו או"ה כתב וז"ל. ואף כי החכם רשפ"ה החזיק על ידו (רב מנחם) והעלה בדמיונו לדרך בניא החזיון הזה, אולם החל ולא כלה עכ"ל, סלח נא ידידי! האם אפשר שאיש אחד המתחיל בדבר גדול ורחב כזה, יכלהו, אף אם כח אבנים כחו? החכם פפ"ה התחיל במלאכה ועשה את אשר ביכלתו, עתה יקומו נא החכמים והנבונים הבאים אחריו דור אחר דור ויבנו את הארמון הגדול לתלפיות ויכלוהו על היסוד אשר הניחו קדמוניהם. ולכן חובה על כל איש משכיל ומבין החפץ בשובת לשוננו היקרה ושוקד להאדירה, לחקור אחר שרש הדבר ולהעלות על ספר ההוכחות והמושכלות אשר יעלו במצודות שכלו להימין או להשמאל ועי"ז יתוכחו ויצורפו הרעות, אז נוכל לבוא לאמתת שפתה. כי לא

בפעם אחד תולד שפת עם וכל דקדוקיה ופרטיה, ואף גם לשון העברית באשר היא עתיקה ונושנת מאלפי שנים, מלבד שהיא נפלאה בבנינה עור היא רבת העזובה מאתנו, וכי ברבות הימים וחילופי הקורות והתלאות אשר שטפו ועברו על עמה כמים הזדונים, נאבדה מדעתנו תוכן הגיוניה והוראת מלות רבות וכללי הדקדוק ואין פותר אותם לאשורם, ויקרה להם מה שקרה לאותיות מ נ צ פך ששכוחם וחזרו ויסרום, והנקודות והטעמים שנתסרו שנית אחרי אשר היו נשכחים. וכן הוא עם שרשי מלות הפעולה, נשכחו יסודותיהם והרכבותיהם ונעדרה הוראותיהם האמתיות. הלא גם לפי דעת המדקדקים בעלי השלש אותיות נראה בעליל כי שרשי פ"י ונחי ע"ן ונחי ל"א והכפולים בדבור אחד נאמרו ועל רעיון אחד נוסדו, כמו שהבאתי בשם בעל או"ה בשרשים דו"ס דמ"ה דמ"ס, עד שנבכו המבארים למצוא פשר דבר בהכרת שרשיהם לאשורם, וזה דבר נודע לכל יודע כי שרש אחד מסתעף לכמה מלות ורעיונות כשריגי האילן משרש אחד.

ואנכי אשר בינתי בזה אחותי בשפת מנחם, היא תנחמני מעצבני כי בעזרתה נקל לנו לבוא להבדלת הנדפים, ויתבארו לנו מקראות רבות סתומי הכונה, ויתודע לנו תוכן כל מלה לאשורה אף אותן שהן בעלות שלש אותיות מסבת ההרכבה משרשי בעלי ב' אותיות, והמשכיל יבין לבור את הבר מן התבן, אז בקרוא בעינים פקודות את ספרי קדשינו, יעמדו לפניך קורא יקר הדברים האלה חיים וקיימים, והרעיונו' תתחדשנה כנשר נעוריהן, ותחיינה העצמו' היבשות, ויעמדו לפניך קהל רב ועצום, אז תשתאה אל המראה ותאמר מי ילד לי את אלה, ואז השוב על לבך ותזכור את שם המחבר רב מנחם בן סרוק. אשר החזיר העשרה ליושנה, שמו ינון לעולם שכר לפעולתו, וגם לא תחדל מתת תורה להחכם רשפ"ה אשר חפר ומצא בארות מים חיים קרים נוזלים, אשר ברבות הימים נסתמו ונעלמו מעיני חכמי הדורות. וגם אנכי הקטן באלפי יהודה ספחתי את שמי לשמות החכמים האלה, ואתה קורא משכיל. בוא ברוך ד' וקרא את הדברים האלה. שים לבך עליהם. ואם יאותו בעיניך, זכרני לטובה. כי אין לי בן בעבור הזכיר את שמי, נא אל תבישני משברי. עתה אציגה לעיניך את המעש אשר העליתי במכמרתי בהוראות האותיות ואיזה הרכבות בשרשי המלות, ואם מעש ואם מצער היא, קבלם ברצון, כי בנידת הזמן לעת זקנתי מנעתי מהרבות בחקרי הלשון והידיעות. יפתח ד' לשניך ידי יקר את אוצרו השוב ויחנך בתבונה וברעת עד למדי, למען

בראדי במחוז גליציה, הוא החכם הרחיב בנפשו זה כשלושים שנה להוציא את ספר המחברת הזה לאור עולם והגה בו יום וליל לסקלהו מכל אבני מכשול אשר נתנו המעתיקים בהעתקותם. ופרי הגות לבו היה לאמץ שפת מנחם, שהיא שפת האחרים והשניים, ובקש סברות רבות ונכוחות להוכיח ישרת השפה הזאת. ולמען לא יהיה כל עמלו לשוא, אמרתי לתת מעט מהקירותיו במקום הזה, בתקותי כי ינעמו לחיך כל טועמיהם. ואלה דבריו:

המחברת מנחם בן סרוק עודנה בכתובים עצורה בבתי עקד הספרים אשר בווייץ, בערלין, (אקספרד *), ואין איש שם על לב להוציא ממסגר אסיר ולקרוא דרור לנפש שר וגדול בישראל ולנחם את המנחם הזה. וזה שנים לא כבירים בא איש אחד במרמה ואמר להדפיס את המחברת הלזו, ואחרי אשר הדפיס איזה דפים נפש את עבודתו והלך לו. בחושך בא ובחושך שמו יכוסה. — אחרי כן העיר ד' את רוח איש תבונה וחכם לב, המנוח ר' יהודא ליב לבית ייטלש מפראג, להביא את המחברת הזאת לבית הדפוס. ואיננו כי לקח אותו אלקים, ולא נודע ביד מי נשארה המחברת ומה עשה בה החכם הנז', ועד היכן הגיע התקן. כי המחברת הנמצאת בווייץ (אשר מתוכה העתקתי אנכי ואשר כפי הודאתו גם הוא העתיק ממנה) מלאה שגיאות ושניות הספר למרבה מהכותב האחרון או הראשון. או הכותבים כלם מעלו בה מעל זה אחר זה והשחיתו את ההעתקה כמעט לאין מרפא. ואולי בעבור זה לא נפתחו עודנה דלתות מאסרה ומונחת בקרן זווית באין דורש ואין מבקש, כי רבים ראו וייראו ליגע בה יד מפחד השגיאות. לכן נמצאתי אנכי לנער עפרה ממנה ולהביאה לדפוס לחלקה ביעקב ויהפיצה בישראל, ועשיתי לה כונים ותיקונים כיד ד' הטובה עלי, ושמתי עיני על השגיאות אשר באו בה מסבת העצלות וזדון הכותבים שהחסירו וגרעו הן מהסרון הבנתם והן מזדון לבם למען הקל במלאכתם. ומה שהיה בידי לתקן יגעתי ותקנתי, ורשמתי המקומות בתנ"ך שהביא רש"י ז"ל בשם מנחם וכמה מקומות שהביא רש"י פירושו ולא הזכירו, וגם ציינתי את המקראות איפוא הם. אמרתי בהגלות נגלות הספר הזה בדפוס תצוררו אנשי השם לחפש בחפש מחופש בכתבי ידות הנמצאות באוצרות הספרים אשר בערלין

ואקספארד ובמדינת איטליה, אולי ההעתקות מספר זה הנמצאות שם שלימות הנה או שחסרונותיהן מועטות מההעתקה אשר בווייץ, ויהיה לאל ידם להשלים את החסרונות ולתקן את המעוות ולהסיר המכשלה מן הספר הזה.

ואנכי אשר כל מגמותי להלהיב בלבות נערי בני ישראל שלהבת יי. ולעורר בלב אבותיהם החפץ והתשוקה ללמד לבניהם בנערותם לשוננו הקדושה, ולזרוע על תלמי לבבם אהבת אלקים ואהבת עם קרובו. מלאתי כח את רוח ד' להראות לעיני בני עמי יתרונה ורוממותה, וכל מי האוהב את עמו כאחיו ולא יסתר בניו מהם ומלשוננו היקרה, באשר היא הקשר האמין בינינו לבין אלקינו והברית התיכון לכל עם ישראל, יתן לי תודה על עמלי ויברכני בגלל הדבר הזה. ולכן אנכי נותן לפניכם היום המחברת העתיקה הזאת, מעשה ידי אמן קדמון הרב החכם מנחם בן סרוק זכרנו לברכת עולם, אשר לא נמצא ממנה רק כארבעה כתבי יד בכל ארצות אייראפא, ולולא מאור עינינו רש"י ז"ל אשר הביא בחבורו פירושים בהרבה מקומות בספרי תנ"ך בשם המחבר הזה, כמעט נשכח שמו מקרבנו ואפסה מזכרת שר וגדול בישראל אשר לא יתכן. קראו במחברת הזאת, אתם אוהבי לשון ענר! והתענגתם מזיו כבודה, ותנו כבוד ללשוננו היקרה והנפלאה ולחכמת הרב המחבר אשר תיקן וחיבר את מחברתו מבלי שהיו לפניו ספרים כאשר לפנינו היום. וחובה על כל איש יודע ומבין בלשוננו לבל יתעלם ממנה, כי בהתעלמו לפתחו החטאת רובץ, וכל איש אשר לא עפלה נפשה יראה זאת כפשע ומעל בקדש. —

הביטו נא אחי ורעי כי לא דבר ריק הוא אהבת לשון המורשה, הלא נגד עינינו ובימינו אלה, עמים רבים לוחמים ומריבים זה עם זה על דבר לשונם, וכל אחד מהם רוצה לבכר את לשון עמו על פני לשון זולתו, ולהנחיל לה יתרון על לשון העם אשר הוא גר אתו בארצו אף שהוא שכנו הקרוב אליו, וכמה אלפים נהרגו במלחמותם בגלל הדבר הזה. רק בבית ישראל ראיתי שערוריה, מאסו בשפת אבותם מאלפי שנים מורשה למו, ולכל לשון ושפה אהרת יתנו יקר ויתר שאת, ולה בוז יבוזו ובמחשכים הושיבוה כמתי עולם, וכעסיה צרתה גם כעס בעבור הרעימה, כשפחה כי תירש גבירתה. — והנה לשוננו הקדושה המורשה לנו זה יותר משלושת אלפי שנה, במעלה הנה נשגבה ונכבדה

(*) מלמד שלשת אלה ההעתקות נמצאו עוד שמנה והם בין ספרי ביבליאטיקי האמבורג, לונדון, לייזן, פאריז, פדאובה, פלורנציה, פרבא, רומא.

בשפה ברורה על ענין הזה. וכן ראשית דברו :
אמר המחבר, בספרי יריעת שלמה על שמות
נרדפים שבלשון עברי שהוצאתי לאור שנת
התקמ"ד. היתה כונתי להראות לבני עמי דרך
חדש לא עבר בה איש בבאור מלות לשוננו
הקדושה. לפי שהדרך שדרכו בה המדקדקים
דרך ארוכה וסתומה וחסמת את העברים מלבוא
עד תכונת לשון הקדש שנימה, כי הם בקשו
למו חשבונות רבים אין קץ לכל היסודות והכללים
שכללו בידיעה הזאת, ובשרם ידע הנער קרוא ראה
זה מצאתי פירוש המלה צריך לחשוב תחילה
בעשר אצבעותיו מאיזה גזרה היא אם מהשלמים
או חסרים, או נחים, כפולים, מרובעים, מאיזה
מין חסרים מאיזה מין נחים, ואם עברית או
ארמית, ואחר כל זאת עדיין אינו יודע איפוא
הוא כשתודמן לפניו מלה בעלת שרש המורה על
ענינים רבים מתחלפים כגון שרש א ב ה בד"מ
המורה על אב הבנים ועל הרצון ועל האביב,
ושרש חלל מורה על ההרוג, ועל התחלה, וחלול,
ומחולת, וחלון, וחלילים, והתחוללות, וכדומה,
ולפעמים תודמן מלה מתנגדת בנטייתה ובנינה
להכלל שהניחו המדקדקים וצריך המפרש לדחוק
עצמו ולומר שהיא מלה זרה יוצאת מן הכלל
וכדומה לזה מן הענינים המבלבלים דעת המפרש
ומאין נמשך זה הבלבול? אם לא מן החק שחקקו
להם המדקדקים שאין שרש פחות משלש אותיות
שעל פי זאת הגזרה כל שיש כאן מלה מורה
בנטייתה ומשקלה שנגזרת משרש בעל ב' אותיות
או אות אחד יאמרו בזה לפי דרכם שהיא חסרה
או נחה או כפולה, ומזאת ההנחה נמשך להם
שוב, ליתן לחסרים נחים וכפולים נטיה אחרת,
ולשלמים נטיה אחרת, ומאלה נפרדו הכללים
הרבים והעצומים שצריך כל תלמיד לידע שרם
יבא אל הבנת אחד ממקראי קדש. ודברתי
אני עם בני לאמר: הנה לא ה' מסיני בא וזרח
בחשך אור להמדקדקים לדעת לעות איזה הדרך
יחלק אור זרוע למערכת הלשון ואיזה מקום בינת
אמריו, אסורה נא ואראה אולי יש דרך ישר
לפני איש העברי זולת דרך המדקדקים, אולי
יחסרון השרשים אות או שתים ויהי מה - הלא
אם תכלית הדבור והכתיבה להגיד מחשבתו לזולתו
מדוע לא יספיק לזה הברת אות א' בדבור ורושם
אות א' בכתב? ולמה אנחנו עם אלהי ישראל
מרחיקי הרבוי ומניחי האחדות נפציר עצמנו להיות
פים לשוננו לאתים ולשלש קלשון. ע"כ.

הן הבאתי כל הדברים האלה לרשפפ"ה לא
לחוק שטת מנחם כי דבריו אינן צריכין חזוק
וגדול כחו הרבה. אך יהיו נא נגד עיניך להתבונן
כי אף בין החכמים האחרונים. הוא החכם ר'
שלמה שיער גם הוא מבלי דעת ומבלי ראות את

ספר המחברת את אפשרות השטה הראשונה
בבנין לשון הקדש, ולא דבר ריק הוא. ואל
תאמר בלבבך כי האמנתי כי אדבר שמנחם ירד
לעומקה של דקדוק לה"ק, חלילה לי לשפט כזאת,
כי גם הוא לא האמין בזה, ופעמים רבות תמצא
במחברת כי הביא שרש אחד במחלקה ידוע, ועם
כל זה חזר ושנה אותו במקום אחר לאמר כי יתכן
להיות נגזר משרש אחר. ד"מ בשרש ח ב ל הביא
ח ב ל י ס י ח ל ק ב א פ ו במחלקה הא' עם בשרם
יבא ח ב ל לה, ואחרי זה הביאו כ"כ בספק
אפשרי גם במחלקה הב' עם מחבליים כרמים
לאמר כי גם הוא קרוב לאלה וראוי להיות
מגזרתם. ותמצא פעמים אין מספר שישתמש
במלות יתכן להיות מגזרת, או יתכן להיות מגזרתם,
ונראה מזה כי לא החליט על כל דבר קשה בהעלם
אחר, ורמוז לתלמיד להתבונן אם לא יתכן לגזור
משרש ומקור אחר. אבל כל מגמתי היא להוכיח
כי יש לקיים שטת מנחם בדבר האחדיים והשניים,
ועל כל תלמיד לחפש ולחקור אחרי הנחלים ההולכים
אל ים ההגיון. לדוגמא אציע לפניך עוד שרש
אחד והוא שרש ס פ. כי לדעת מנחם נגזר
ממנו א ס פ א ס י פ ס, ויתבאר כלה אכלם, כמו
אעשה סוף עמהם, מן וזה סוף כל האדם, ספו
תמו, האף תספה, ויש נספה. הנה הפתרון
הזה הוא כפתרון שאר המדקדקים, אבל ההבדל
הוא זה, כי לשאר המדקדקים יהיו שני פתרונים
לשרש א ס פ. האחד לשון קביצה, והשני לשון
כליה, ולפי מנחם אך פתרון אחד לו. והוא
המורה על הסיף והתכלית, ושעם הוספת האל"ף
צריכה חקירה ודרישה על פרטי הענין הנכללים
בפעולה הזאת. ומה גדלה התועלת בשטה זו.
הלא יש לאל ידנו לקרב תמיד שרש משולש לשרש
שני והפכו, ועי' ז' יתגלה לפעמים כתובים המורים
ונעלמים. שים לבבך לזאת ושפוט שפוט. ועל
כל אלה הלא תזכר כי גדול הכנפים הנשר הגדול
רבינו שלמה יצחקי (רש"י ז"ל) שאב מימיו
ממעיונות מנחם, וכל הדבר הקשה יביא אליו,
ודעתו הסכימה בכל דרכי מנחם ועל כל גדותי
פירושו על התורה והנביאים והכתובים מלא דברי
מנחם, כאשר בעיניך תחזה על פני כל ספר
המחברת אשר לפניך. ולרוב הזכיר רש"י את
שם מנחם על כל סברא וסברא, ולפעמים השמיט
את שמו, לא מרוע לב אך לסבת השכחה,
מפאת הזכירו את דבריו פזם אחר פעם. ועתה
אם פירוש רש"י נתקבל בכל ערי יהודה ויהי לנו
לעינים בכל נתיבי תורתנו, מכש"כ המקור עצמו
אשר ממנו יצאו פירושינו יש עלינו לכבד ולהוקיר
כהנה וכהנה. כי יקר הוא ונחמד להשכיל.

ועתה שים לבך קורא נבון אל החקירות אשר
אזן וחקר החכם ר' ישכר בער בלומנפילר מעיר

ואדרבה היא עשירה כאחת הלשונות. כי בצרוף לשון המשנה אנו יכולים להכניס כל מיני הפעלים והמלות בגדר המבטא וכו', ולא די לנו בהנחת הנרדפים כי גם בבחינת השרשים ראיתי שערוריה גדולה, בשהניחו שנים ויותר שרשים מורים על ענין אחר, כגון שרש אול, ויל, שניהם להוראת האולת בלי שום הבדל בהוראה. כי אם שזה מנחי ע"ו וזה מחסרי פ"י וכן שרשי שם ו ש מ ש שהניחו שניהם על השממון, אבל זה מחסרי פ"י וזה מהכפולים, וכן כל שרש מוש ו מ ש ה, פ ל ה בהא ו פ ל א באלף, כל ה ו כ ל א. והוא ענין זר בתכלית הזרות, שיהא מניח הלשון מניח מיד בתחלה ב' שרשים מורים על ענין אחד בשהיה מספיק להוראת הענין שרש אחד בלבד. אבל מאין יצא להם זה? אם לא מכלל שהניחו שאין שרש פחות משלש אותיות, שלפי זה כל מה שראו באחד מן הגזרות בלתי מסכים, לשיהיה בד"מ מנחי העי"ן, הוצרכו לגזור שהוא מנחי הפ"א או מהחסרים או מהכפולים למען לא יחסר המזג של שלש אותיות ומוזה נשתלשל להם בהכרח שיש שם ב' שרשים מונחים בראשונה להוראת אותו הענין.

"ודברתי אני עם לבבי לאמר, הנה זה הכלל שהניחו לנו המדקדקים שאין שרש פחות משלש אותיות, בהכרח לא קבלה היא ביום מסיני, דאל"כ לא היו הצרפתים הנקראים שניים חולקים עליהם לאמר שיש שרש בעל שני אותיות וכן להפך אין דעת רבותינו הספרדים חולקים עליהם, וא"כ אף אנו נאמר שאיננו מסיני שלא יהיה ג"כ שרש בעל אות אחת, וזה הענין מלבד שהוא בלתי מנוע מצד הקבלה הנה הוא מסכים ביותר להשכל, כי אם היה תכלית הדבור להודיע לזולתנו מה שבמחשבתנו וכו' למה יהיה מניח הלשון שולל ממין המדברים משיהיה מוציא מחשבתו לחוץ אף בהברת אות אחת אם שיהיה ספוק באותה ההברה להשמיע לאחרים מכיה שיש במחשבתו הפנימית, ולמה יגרע הברת האות המבטא משארי התנועות הגופניות שהאדם משמש בהם ע"צ הדבור, כגון הקריצות והרמיזות ודומיהם, וכשנניח זה הענין יתברר לנו מיד שהרווחנו בזאת ההנחה בערך ה' אלפים מלות בלה"ק מורות על ענינים מתחלפים, את אשר היינו משוללים מהם בהנחת המדקדקים שאין שרש פחות משלש אותיות וכו' . . . ומה גם באחד מג' אופנים והם, א. ע"י ההכפלה. ב. ע"י ההוספה. ג. ע"י המזיגה וההרכבה. ע"י ההכפלה, הוא שיהיה מכפיל שמושו של שרש לשני או לשלשה ויותר ענינים שיש בהם התדמות זה לזה, כמו שרש בדר המורה על הפשתן, ועל חתיכת עץ, ועל הכוב, וע"י

ההוספה, שהיה מניח הלשון מוסיף איזה אות על השרש הראשון כדי להורות בו שוב ענין חדש אל הענין שהונח עליו השרש הראשון. וע"י המזיגה, שהיה מוזג ומרכיב ב' שרשים זה לזה לעשות מהם שרש שלישי מורה על ענין חדש שיש בו התדמות לשני הענינים של ב' השרשים לזה מצד ולזה מצד. והוא כי כבר ילמדנו הנסיון שאין דבר בכל העולם מבלי שיהיה בו איזה התדמות ושתוף לדבר שני הנמצא עמו במציאות אם במהות או בכמות או באיכות וכדומה וכו' שבכל אחד מהן ביחוד היה אפשר להרבות מלות הלשון אף בזולת הנחת השלוש, שהיה פעם מכפיל שמוש השרש להוראת ב' וג' ויותר ענינים. ופעם היה מוסיף עליו אות האל"ף בשביל הוראה חדשה או מכפיל אחד מאותיות השרש אם בראש או בסוף המלה, ופעם היה מרכיב ב' שרשים ועשה מהם שרש שלישי להוראת ענין חדש, כמו בשרש בדר שהונח בתחלה להוראת היחידות ומורה על ג' ענינים. היינו על חתיכת עץ שנושאים בו דבר נקרא בר ע"ש איכותו שהוא יוצא בדר ויחיד מן הקרקע, ומצד שהוא כלי שנוח תשמישו אל המשקל נקרא ג"כ המשקל בר כמו בר בבר יהיה, ופשתה העץ ע"ש שהוא יוצא יחיד בלי ענפים כשארי צמחים נקרא בר. אמרו (בובחים יח) ממאי דהאי בר כיתנא הוא אמר ריב"ז משום שהוא עולה מן הקרקע בר בדר, הרי ששמש שם בר להוראת ג' ענינים. ובתוספת האלף בסופו שרש ברא להוראת הוצאת הדבר שאין לו מציאות כ"א בלב הממציא, כמו אשר ברא מלבו (מ"א יח). שהוא ג"כ ענין התבודדות, שהממציא בודה מלבו ונותן לו קיום בפ"ע. ובתוספת האלף בראשו עשה ממנו שם אבר להוראת האברה שהיא ג' כ התבודדות הקנין מהיותו עוד משותף בבעליו, ובכפל אות השרש שם בדר, ובתוספת אות הכ' המונח להוראת ההכאה והשפלה למטה, כמו ואם מך היא, נכאה ל בב, י מך המקרה, אז נבנה משרש הכ"ף ושרש בדר שם כבד להוראות הכבדיות מצד שהכובד מכה את הבד ומשפילו למטה מצד כבודו. וכן שרש רח כשהונח להוראות הרוחה. ואות ב' כשהונחה להוראת הביאה, הנה המורכב מן הבית ורח נעשה שם ברח להוראת הבריחה, וענינו בא רח, שבא ברוחה אחר שהיה במצור, וכמה עצום ונורא היה אז מספר המלות בהנחת זה הענין עד כי חדל לספר כי אין מספר. "עד כאן רברי רשפ"ה כפי שהעתיקם ר' ישבב מס' יריעות שלמה הנדפס. והוא המחבר רשפ"ה בהקדמתו לספרו חשק שלמה (אשר אין ראשיתו יצא לאור עולם) הוסיף ידו שנית לדבר

והשלישיים אשר כונה משותפת להם, אין להוכיח מזה כי אין ביניהם הבדל מאומה, רק חובה על כל מודקדק והוגה בתורת ה' להמציא אוהו ההבדל כיד ה' השובה עליו, ואין רצוני לומר בזה כי כל ההבדלים כאלה היו ידועים למנחם, כי בפיו אמר ובשפתיו דבר: אבל פני אלהינו לחלוקת להטות לבב המבקש לנתיב יושר להשיג נכונה, אבל זה ברור כשמש כי יש הבדל ויתרון בכל אלה.

ואם תתן לב קורא נכבד אל כל אשר הצעתי לפניך, ותחקור אחרי התועלת הרבה אשר תצא משטת השניים והאחדים, ותפלא מעגלותיה במאזני משפט וצדק תמצא שכך הרבה מאד. וכבר הרחיב לדבר על זה בדעת ובכשרון החכם המהולל ר' שלמה פפנהיים בספרו הנחמד יריעות שלמה וכן אמר: ויותר מה שיש מן הקושי הוא כי להיות שלשון העברי כפי הנראה כמעט העניה שבלשונות בהיות ענינים רבים שאין להם שם בלשון עברי וכו', וא"כ איך אפשר שיצויר שהתנהגה העניה הזאת כל כך בפזור מלותיה המעושיות אשר לה, לחלק שכם לענין אחד מלות הרבה ולעזב הרבה ענינים בני בלי שם? ומה היינו אומרים לחרש חכם שאין ידו משגת לקנות לו כל מיני הכלים הצריכי' לאומניותו מן המצטרות והמקבות והגרזן וכל כלי ברזל המיוחדים למלאכתו כי דל הוא, והוא בעניותו זה קונה לו שני כלים מעין מלאכה אחת והיה משנה בידו ב' גרזנים או מקבות שנים, ונשאר משולל משאר הפלים המוצרכים לו למלאכה אע"פ שהיה יכול לקנותם במחיר הכלים שיש בידו כפלים, הלא היה נחשב לסכלות גמורה! כך יחשב זה לסכלות בחוק לשון העברי העניה, שהיתה מזמנת לה מלבושים רבים ונכבדים לכסות אמנם אבר אחד מגוף הלשון ונשארה ערומה מן אותן המלבושים המוצרכים לכסות שאר הגוף - אלא שעדיין אין אנו מודים שלשון העברי העניה שבלשונות, אבל אנו הם העניים מלדעתה, ממדה שנאבדו מאתנו ספרים הרבה אין קץ כגון דברי הימים למלכים ומדרשי הנביאים. וגם לשון המשנה כלו או רובו לשון עברי נקי מאד עם שלא ימצא מהם במקרא. וכעין זה כתב המזרחי, ודברי המשנה שאצלנו היום הם כדברי המקרא בעצמם, מפני שהכמי המשנה קבלו הלשון מפי רואה הספרים הראשונים אשר היו מרס גלותינו, והיום גלו אבותינו בארץ לא להם וילמדו לשונות העמים וישכחו לשון הקדש. ולא נמצא בידנו רק מה שנשאר אצלנו מכ"ד ספרים וברברי המשנה ע"כ לשון המזרחי. וא"כ כל שהוסכם אתנו היות ג"כ לשון המשנה לשון עברי. ממילא אין לשון עברי שוב לשון עני כמו שנראה בהשקפה ראשונה,

בתשובת רונש על בנס) • והחכם מנחם בן מרוק השיב עליו ואמר שהם כלם לענין, וזה לשונו: ויכול השוען לתת למו תוצאות, ולא יצטרך לשום אותם נופלים והאריך בדבריו, אבל אני אכתב העולה בקצור, ויקברוהו ברמה ובעירו אמר כי הרמה היה מחוץ בו עיירות מתחלפות היה שמואל יושב באחת מהם ושם קברוהו, ולזה ובעירו כי אין הרמה עירו אבל ברמה עירו, אמנם שהרמה שם כולל שם מבואר, כי שם נזכר ניות שלשם ברה דוד ממקום שמואל. ותשב המר ושוממה הם שני משפטים. שישבה בבית אבשלום, והיתה שם שוממה. ואיה וענה אמר כי הוי"ו הוא מעקר השם כמו ויזתא ושתי ופסי, עם שבד"ה כתוב איה, הם שני שמות לנקרא אחד. ע"כ לשון האפורי כפי שמצאתיו נוסף בהעתקת ר' ישבב. גם בכ"י אוקספורד, שים עיניך על כל המאמר הזה בדף ע"ו וינעם לחקך. מכל אלה תראה עד כמה טרח ויגע החכם מנחם למצוא פשר דבר אל כל אות ואות, ואיך חס על כל קו לקו לבלתי הפילו ארצה.

הלא היא המדה החמודה גרמה למנחם לבקש שטה אמתית שעל פיה תתאמת כל מלה ומלה כמצואה בספרי תורתנו. ולטעם הזה גזר אומר כי אין שרשים נחים או חסרים או כפולים כלל, וכל אשר ימצאו שרשים שונים במספר אותיות יסודתם שונים הם גם בפתרונם, כאשר יש הבדל גם בין שמות הנרדפים, בר ולחם ומזון, בר לבב, בר בטני, וקראתם דרור, מר דרור, וכאלה רבות, וכאשר קרה למנחם איזה מלה אשר לא מצא לה ראייה ממקום אחר בכתבי קדש אמר: מלה זאת אין לה דמיון בתורה ופתרונה לפי ענינה כמו שרש אבחת, אטון, בתל, בתקוך, גבח, גלש, ועוד רבות, כאשר תמצאם ספורות לו בשרש גלב. ועליהם יאמר שם: ויש בתורה מלין אשר אין להם דמיון אבל ענינם יורה עליהם, ולולי אחיזתם במחורה ותלייתם מענין לא נודע פתרונם. וא"כ אין לשטתו מלים זרים כלל, לא כאשר החלישו מודקדים זולתו. ובראשית השקפתי אמרתי כי בכל מקום אשר הוסיף לאמר ענינו יורה עליו כי כונתו היתה על מלה בודדת או זרה, אמנם אחרי חקירתי מצאתי כי לא כן הוא. ותמיד כאשר ירמוז על מלה בודדת יאמר, אין למלה זו דמיון בתורה. ולפעמים השתדל לבקש אם יש לה עור בלשון המשנה [גם הגמרא נקראת בלשונו משנה]. ואז יאמר אין למלה זו דמיון בתורה אבל בלשון משנה יש. כמו בשרש גבעל. גרד. צבט. וכן הזכיר לשון המשנה בשרש סלר. ופלך. ע"ש. ואף אם לא בכל מקום פרט מהות ההבדל אשר בין השרשים השניים

אשמים אנחנו, הג' אבל הששים • ולפי מדקדקים זולתו שלשה שרשים נפרדים הם • וכן יעשה בכל ספרו המחברת • אמנם הבדל הכונות הנרדפות יכנים בכל מראה ומראה • ויש לקורא להתבונן על זה בעיון דק • כי בכלל לא יאריך המחבר בפתרון השרשים • ויסמוך על הקורא בהעריכו לפניו כתובים אחדים מכתבי קדש, וממחברתם זה אצל זה יש להבין ולהשכיל פשר דבר כל פסוק ופסוק לדוגמא בשרש פרע הביא במחלקה הא' כי פרע הוא כי פרעה אהרן (שמות לב כה) עם ותפרעו כל עצתי (משלי א כה), ולהיות פירוש הכתוב השני קל להבין, שענינו הריסה או השבתה יקל ג"כ להבין עי"ז פירוש הכתוב הראשון שהוא כמוהו וקרוב לו בכונתו • ויהיה כי פרע הוא כמו כי נהרס ונפרץ הוא, לסבת ההריסה אשר הרס אותם אהרן. ולסבת תחבולה הזאת חדל מנחם להרבות דברים על כל שרש ושרש • וכן בשרש נבב חבר במחלקה הב' ותירוש ינובב (זכריה ט יז) עוד ינובון בשיבה (תהלים צב טו) עם ומלא פני תבל תניבה (ישעיה כו ו) ולהיות הפסוק האחרון לא יתכן להתפרש לשון ניב שפתים, יש להוכיח הפך המשפץ, ולומר כי לדעתו פירוש כלם כמו תנובה בפסוק האחרון • ולפעמים יהיה הבדל המחלקות הבדל הכונה העקרית וכונת ההשאלה • כמו ויעל עשנו כעשן הכבשן הוא עשן ממש, ומקומה במחלקה א'. אבל ועלה עשן באפו אך שאול הוא מן הראשון, ע"כ נתן לה מקום במחלקה הב' • אמנם ממין החלוק הוזה נמצאים לו מעט מוער, ולרוב הם כמין הראשון שזכרתי •

וכן עשה בהרבה שרשים, ולפעמים ר"ל בכל השרשים הידועים לכל ואין ספק בהם יחתום דבריו במלת כמשמעו. אולם בכל שרש קשה ונעלם, וביחוד בכל מקום אשר בקשו פותרים להשחית המלה להוסיף עליה או לגרוע ממנה • או להחליף אותיותיה ירחיב הענין ובהשכל ורעת יתאמץ להצדיקה כמו שהיא, ותמיד ירדף אחר פשט הענין, ויתרחק ממדרשים ומשפטים מעקלים •

שטה מיוחדת היתה למנחם בבנין לשון הקדש ובאמת היא השיטה הקדמונית והראשונה לכל חכמי ישראל אשר היו לפניו ואשר היו בזמנו • לדעתו יתכן שיהיה שרש בעל אות אחד, ובעל שני אותיות, ושלש אותיות, וארבע וחמשה • ובאותה שטה אחז גם מאור עינינו רש"י ז"ל ואחרים כמוהו מחכמי הצרפתים, והמצאת השילוש בבנין השרשים, ר"ל כי כל שרש בלשון הקדש אינו פחות משלש אותיות, היא שטה מאוחרת בזמן ואולי גם במעלה, וממציאה המה החכמים הספרדים שאחרי מנחם כי דונש בן לברש

גם הוא אחז בשטת האחרים והשניים • ואלו היתה שטת השלישיים ידוע בזמן מנחם לא היה נחבא אל הכלים מהזכירה, כאשר זכר ענינים ופירושים זולתיים לפותרים אחרים • וההבדל אשר בין שתי השטות האלה רחב מני ים, וסבה העצמית אשר זכרנו לעיל כי מגמת מנחם היתה להצדיק כל מלה ומלה כמו שהיא מבלי הוסיף או גרוע, היא הסבה אשר הביאתהו לאחזו בשטתו הנז' • הנה לפי שטת בעלי השלישיים יוכרחו לפעמים להוסיף אות או לגרוע, לדוגמא במלת תפול יאמרו כי שרשה נפל, והנון פה"פ נשמטה מתוכה ונשלמה בדגש חזק תוך עה"פ • וכן יעשו בכל השרשים החסרים והנפולים והנחים, וע"כ לא יתאחרו רבים מחכמי הדקדוק בשטתם, מהם יאמרו ד"מ כי שרש אקח הוא לקח, לסבת מצאם הלמ"ד במקומות אחרים בשרש ההוא להורות על כינה אחת, וא"כ לדעתם נפלה הלמ"ד ממלת אקח, ומהם ישפטו כי שרשה נקח, להיות ניקוד מלת אקח היא כמו נקוד מלת אגש ולהיות אות הלמ"ד לא נמצא מחוסר בשארי השרשים א"כ תהיה המלה מחסרי פ"נ • אבל לשפת מנחם שני שרשים נפרדים הם, האחד קח והשני לקח • ואף כי כונתם נראית אחת, יתכן שיש הבדל מה בין שני השרשים האלה יהי ההבדל ההוא דק מאוד, כאשר ימצא זה גם בשאר לשונות כידוע לכל דורשי לשון ולשון • וכמהו ימצאו רבים גם בלשון הקדש אף לשטת בעלי השלישיים, ולא נופלת לשון הקדש אם כל הלשונות מכל בנותיה? וכן בשרש אור הזכיר מנחם כי הפותרים בקשו לפתור ותורני חיל (ש"ב כב מ) כמו ותאורני חיל (תלים יח מ) וסברו שהמלה גרועת אלף והמלה סדורה כמשפץ, אך בהיות ותאורני מגור' אזור, ותורני מגורת זר זהב • ונמצאו המלים שלמים והענין אחד • ע"כ • ואם ישוען השוען הלא שירת שמואל היא מלה בשירת תלי', ואפשר הוא כי נשמטה האלף בשמואל, אוכל להשיבו ההפך, אולי נוסף אלף בתלים • כי משפץ מנחם נראה צודק ואמתי • ושניהם יתכנו להפטר הישב • ולרעתו אין אות יחרה בתורה אשר לא תורה על ענין מה, כמו בתשובותיו על דונש אשר הזכיר איזה כתובים להורות כי לפעמים נמצאים וויין נוספות ללא ענין, אמר האפורי בזה"ל: ועם העיון הישב אינן נוספות אבל לכלם טעם בענין, והנה דונש הביא כל אלה שאזכר ויקברוהו ברמה ובעירו, ותשב תמר ושוממה, ואיה וענה, תת וקדש וצבא, רחוב וחרוץ ובצוק העתים, ער מתי ומכביד עליו עבשיט, נרדם ורכב וכוס, ואנחנו ה' אלהינו ולא עובדוהו, מלכא בנס וקצף שגיא ואמר להובדה • כל אלה הווי"ן שם דונש בן לברש ללא ענין • (עיין

גלו מגבולם ולא טעמו טעם גולה, נמצא בשפתם כהנה וכהנה. ומה כח המלקט אשר סר מצליו צל הממלכה, ושכל מליצת מחוקקיה, להשיג ענין, ולבנות בנין, ולא נותר מכל קנין, כי אם מלים במנין? אבל פני אלהים לחלות להטות לבב המבקש לנתיב יושר להשיג נכונה. וכן בשרש גר בהזכירו כי אנשי הפתרון החליפו רי"ש במ"ם בפסוק וישר במגרה (דה"א כג) כאלו היתה כתובה וישם במגרה, אמר ומבלי תמורה המלה דרושה כדת, שקולה כמשפט. "ובשרש ה' אחרי פתרו הכתוב היו בן שאול (ש"ב ד ב). לומר כי הוא משרש נהייתי ונחליתי (דניאל ח כז) ופתרונו כמו המיתו או השמו את בן שאול, אמר: נמצא הפותר לא גורע ולא מוסיף. אבל יש להשיב: יש בתורה מלים נדברים בלשון ערומים, שלומי ענין מעושי מלים, גרועי אותיות, אבל גריעה אשר איננו גרעון, ויש ענינים אשר אמורים בלשון ערומים, אשר במוזער מלים תשלם מחותם, כי מפני חרור המסדר רומז ודולג, ומאורות הענין יודע מגרע המלה. "שים עינך שם על כל הענין ותמצא נחת, כי כל דבריו כדבש למתוק. מכל אלה קורא נעים תדע ותשכיל כי כל מגמת המחבר היה להצדיק כל מלה ומלה בכתבי קדש כצורתה והיותה, ולא רצה להשתמש בתחבולות שוא כאשר נסו בזה פותרים אחרים שלפניו ואשר היו בדורו. ובכל זאת לא חשא מנחם בשפתיו בגאווה ובזו נגד כל אלה אשר פתרונום לא מצאה חן בעיניו, אך במענה רך השיב דבריו, ואף לא נקב את הפותרים בשמותם, ופעם כאשר הביא את דעת ר' סעדיה גאון [בשרש הג] ואחרי הודיעו את פליאתו על תערובת איזה שרשים להגאון אשר לא ישרו בעיניו, אמר: אבל ר' סעדיה אשר החביר המלים האלה במחברת ה"א לא יכולתי לדעת מה ראה על ככה, ומה היתה סברתו, ודקדוקי פתרוניו ומרחבי מליצתו יורו על תבונתו, על כן יש מאמתת מוסר ומדרך אמונה, לבלתי שום משגה בסדרי עניניו.

בכל שרש ושרש יודיע מנחם ראשונה לכמה מחלקות הוא מתחלק. ונקראין בפיו מראות. וההתחלקות הזאת לרוב אינה התחלקות כונת השרש לעניני משותפים זה עם זה, רק נפרדי איש מרעהו בעצמותם. ד"מ בשרש אב יאמר כי הוא מתחלק לששה מחלקות. הא' הוא אב ואם. אבי כל תופש כנור. הב' ולא אבה ה'. אבי יבהן איוב. הג' אבי הנחל. הד' כאבות הרשימים. הה'. אב וידעוני. הו' למי אבוי. וכל אלה הששה מראית הם למדקדקים זולתו ששה שרשים שונים, ולדעתו כלם נגזרו משרש אב. וכן בשרש שאחריו אב ל. יאמר כי הוא מתחלק לשלשה פנים. האחד אבלה יהודה, הב' אבל

אמר בשרש **אבה** בהשיגו על ר' יהודה בן קריש, ויש בתורה מלין אשר אין להם דמיון לעמוד על גורתם ודעת בנינם, אבל עניני המחזה (ר"ל ההגדה) וסדרי הדת יורו עליהם וימשכום ויהי כאשר ראו אנשי סברא ונלאו מצוא יסודות הלשון, ולא מצאו כח להשיג שרש המבטא ולעמוד על עיקרם שינו המלים והחליפו האותיות והפכו הלשון אשר לא כדת. "ויוסף שם לאמר: הלמען העלמת פתרון **אבהת** ישחית מלה אחרת להוסיף עליה ולגרוע ממנה? כי מה יתרון בפתרון בהיות לו תוספת ומגרעת. תמורות ותהפוכות: והפותרים ההמה יודעים כי אין קבוצת הלשון מצואה בספר תעודתנו, ואלו היתה הלשון שלמה אצלנו, כל אלה המלים אשר ירפאו היינו מוצאים אותם והשגנום במרחבו. ועתה לא נמצאו כי נעתקו, העל כן בודאים על לשון הקדש, מרחיבים את הקוצר, ומרבים את המוזהר? וכן לא יתכן עד יערה עלינו רוח ממרום. ובמקומות רבים אחרי הוכיחו אמתת פתרון איזה שרש יוסף לאמר. אפס כי המלה עומדת על עמדה ויסודתה, מאין תמורות, ומבלי חליפות. כמו בשרש **אזר** הביא מעש מן השרשים אשר בקשו פותרים אחרים להחליף אותיותיהם ולתקנם כפי דעתם, אמר וגם כה תקנו בפן יפקד עליה (ישעיה כז ג) סברו שהמלה חלופת אותיות, והחליפו יו"ד באל"ף וכן פתרו המלה (ר"ל כי רצו להמיר מלת יפקד במלת אפקד), ואין המלה כאשר יזמו ולא פתרונה כאשר דמו, ואם בוא יבוא הפותר בכל המלים אשר איננו משיג, ובהעלם ממנו שכל המלה למצוא פתרונה ולעמוד על ענינה, עד הגריעו אותה והחליפו אותיותיה או ספות על יסודה נמצאו מעמקיו מישור ונקלו חתחתיו, וממצא פתח לכל בודה. אבל המלה סדורה כדת וכתובה כמשפט. ועוד מצאתי להחכם האפודי בספרו מעשה אפוד כ"י בשם מנחם וז"ל: וכתב מנחם בן סרוק לרונש בן לברש, ואלו לא גלינו מארצנו, והיתה הלשון כלה נמצאת בידנו, כירחי קדם וכשנים קדמוניות ושבתנו בטח במשכנות שאננות, אזי מצאנו כל דקדוקי לשוננו ומיני תוצאותיה. ועמדנו על גבוליה כי לכל עם ועם יש לה משקלת ודקדוק, רק אברה מידנו יען כי רב העון ונעלמה ממנו, עקב כי גדלה האשמה מיום אשר נפלנו בגולה, ואחרי אשר היתה רחבה ונקשרת, נקצרה ונסתרה ותהי נעדרת. ועוד בתחלת מחברת בי"ת נדברו על טבע לשון הקדש בכלל, להורות כי כמה פנים למלות לשון הקדש, יאמר על המלים החמישיים כמו **שפרפר**: והם ששה עשר מלים אשר נמצאו בלשון עברית אך בפלטת ספרי הקדש וכתבי אמנה. ואלו קפאו ניני ישורון על שמריהם, ולא

ומעידים על שכל מוליד • וכבר הבאתי אחד מפירושו בכרם חמד חמישי עמוד מ"ט כפי מה שמצאתיו מובא בגליון ראב"ע כ"י, ועכשיו שבא ספר מנחם לידי אעתיקהו בשלימותו, ודע כי הפירוש הזה איננו כתוב באחד מן השרשים אך הוא כעין תוספת שהוסיף המחבר בין אות לאות בין אות טי"ת לאות יו"ד • [עיין כל הפירוש על פסוק לא תזרע כרמך כלאים וכו' בעמוד 105 במחברת] • ואם כבר גלית רעתי בכרם חמד הנז' שדברי מנחם בזה אינם נכונים בעיני, אך מכל מקום הם עדות על היוחו דורש וחוקר, ומוליד סברות חדשות • ונאמת יש פירושים כתובים ומפורסמים בשם חכמים אחרים אשר היו אחר מנחם, והם כבר כתובים בספרו • כגון רד"ק הביא בשם אביו וכימך דבאך: דבאך זקנתך • הפוך מן דאבון נפש, כי ימי הזקנה ימי רעה ודאבון, וגיוניו הביא הפירוש הזה בשם ר' יונה, ורש"י ז"ל גם הוא פירש כן • והנה מנחם קדם לכל אלה וזאת אשר כתב בשרש **דבא** עמוד 61 ע"ש •

הגהה • ובאמת לא ירחק בעיני לומר כי אבי הרד"ק לקח הפירוש הזה מתוך מחברת מנחם, ולא הזכיר את שמו, והרד"ק מבלי דעת העתיק הדברים מתוך ספר אביו ואמר כי לו המה • והראה כי גם רד"ק עצמו בשרש פאר הזכיר את מנחם בשם אביו ז"ל • כל פנים קבצו פארור (יואל בו) שם כפול הלמ"ד ופירושו קבצו פאר • שלא נשאר להם, על דרך וככבים אספו נגהם (שם ב') כן פירש מנחם, ודונש פירש לשון ובשלו בפרור (במדבר יא ח) והאלף נוספת, ופירושו קבצו כל שחרות הפרור, ואאז"ל עזר לרונש בפירושו ואמר כי לא יתכן כדברי מנחם, כי הפרש יש בין אסיפה לקבוץ כי לשון קבוץ לא יתכן אלא על אסיפת דברים המפוזרים שיקבצם למקום אחד לפיכך לא יתכן כל פנים קבצו פארם שלא נראה, אך לשון אסיפה יתכן בזה הענין כמו ויאסף רגליו • ויאסף אל עמיו • אסף ידך • ולא יתכן לומר קבץ ידך, ויקבץ רגליו • עכ"ל • ומזה יתברר כי אבי הרד"ק גם הוא שם עינו במחברת • ומדי דברי בענין הזה לא אעלים מאת הקורא כי בנוסח האמבורג נמצא הכתוב כל פנים קבצו פארור גם בשרש פר מחובר עם ובשלו בפרור כדעת דונש • וברור כי פעות גמור הוא שם כי כבר נזכר גם בנוסחת האמבורג בשרש פאר • וגם שארי הנוסחאות יוכיחו על זה • **המעריך** • **והנה** • רש"י ז"ל מביא פעמים רבות הדברים בשם מנחם, ואם כאן ובקצת מקומות אחרים השמיט את שמו, לא היה זה רע בימיו, שהיה ספר מנחם מצוי ביד כל אדם • כי הוא לבדו ש' שרשים בימים ההם, וגם אחרי כן בצרפת לא היו

להם שרשי ר"י חיוג ור' יונה בן גנאה הכתובים בלשון ערבי •

וכן רשב"ם בן בתו של רש"י כתב [בראשית יח טו] כי מלת כי שלפניה לא, ענינה אבל, וגם זה לקוח ממנחם, וכן מה שכתוב רשב"ם על והיה לך לאות על ידך [שמות יג ט] כבר אמרו מנחם בשרש טף •

בשרש אדם האריך מנחם לדבר על מי יורד ערוה בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ (קהלת ג כא) להוכיח שאין הפסוק משים ספק בהשארות הנפש, והביא ראיה מניקוד הה"א שהיא נקודה כאן כמשפף ה"א הידיעה ולא כה"א השאלה (ואחרי החזיק ראב"ע ואת שמו לא הזכיר) • ועוד ראיה אחרת הביא והוא, כי דרך הלשון בשתי שאלות רצופות שתבא הראשונה בה"א והשניה במלת אם [הטובה היא אם רעה] • אבל כאן באה ה"א בראשונה [העולה היא] וה"א בשניה [היורדת היא] • ושתי הראיות האלה נראה כי הוא מנחם הרה אותן • כי רבינו סעדיה בס' האמונות והדעות (מאמר ו' פ"א) פירש גם הוא המקרא הזה באופן שלא יצא ממנו ספק בהשארות הנפש, אך שתי הראיות האלה לא הביא •

וכאן ראוי להזכיר כי מנחם בהביאו ראיה כן מן הנקוד לא חשב שהניקוד נתן מסיני • ושהנביאים נקדו ספריהם • אבל הוא מיהם הנקוד אל הסופרים וזה לשונו, ועתה הואיל וקמצו הסופרים העולה ולא פתחוה וכו', ועתה הואיל ולא התמיהו (פי' ולא נקדו בה"א התימה) הסופרים העולה והיורדת, הורונו ולמדונו כי רוח האדם עולה ורוח הבהמה יורדת • ואחריו ר' יהודה חיוג בס' אותיות הסתר והמשך, בדברו על שרש אסף כתב אבל הסופרים מתקני הטעמים שמו וכו', ובשרש יחל כתב שכן דרך מתקני הטעמים וכו' • ובשרש בו א כתב והתקינו מכווני הטעמים וכו' • ובשרש אבה כתב ויש כשמימיין מתקני הטעמים טעם הנלקחים ממין הנח העי"ן, בפ"א שלהם שהיא תחלת אותיות [כגון רצו מן רוע] וטעם הנלקחים מחסר הלמ"ד בעי"ן שלהן שהיא האות השנית [כגון רצו מן רצה] להבדיל ביניהן • העדים האלה ראוי להוסיפם על העדים שהביא ר' אליה בחור בהקדמת מסורת המסורה, נגד קדמות הנקוד • עד כאן דברי החכם שד"ל • ועוד אזכיר דברים מספרו הנכבד ברברי על ענינים אחרים, ועתה שמעני גם אני •

בכל ספר המחברת בחר מנחם לפרש כל שרש ושרש לפי הענין, אף כי פעמים רבות לא מצא לו עזר כנגדו ממקומות אחרים בכתבי קרש • וכה

הקדמה

מבוא הספר ותולדות המחבר מנחם בן סרוק מאת המעריך.

בהחילי לכתוב תולדות המחבר אבי כל חוקרי לה"ק אודיעך קורא משכיל כי כבר הקדימני החכם החוקר ר' שמואל דוד לוצאטו בענין הזה בספרו הנחמד **בית האוצר** [לעמ' ע"ג ה' תר"ז], בספר הזה הביא את כל אשר בא לידו, והעתיק כמה דברים הנמצאים בתוך המחברת מנחם, ועוד בספרים זולתו, והנה אין בדעתי להעתיק הדברים כלם מספר המחברת עוד פעם, אך אראך און המקום איה הם ומשם תבקשם ותשכיל דבר. אמנם הדברים אשר העתיק שד"ל מכ"י אחרים לא אחרל מתת להם מקום גם פה, ואוסיף איזה דברי אשר שערתי בנפשי בלמדיו וחקרי את הספר המשובח הזה בעת היציאי אוהו לאור עולם, הן בנוגע לעצם הספר ומהותו, והן בנוגע למעשה המעתיקים אשר העתיקוהו בימים קדמוני' גם לא אכחד רתחת לשוני מדבר דבר על אודות המעל אשר מעלו המעתיקים ההם במלאכתם, ובתוכם גם איזה מחכמי זמנינו אשר מהם בקשו להצדיק ומהם בקשו להרשיע את דברי מנחם, גם לא אסוג אחר מהביא מעט דברים מתשובת דונש המשיג את מנחם, ומהכרעות רבינו יעקב תם הנלחם לו, ואלה דברי שד"ל בספרו בית האוצר דף י"ז ע"ב.

מנחם בן יעקב הספרדי ממשפחת סרוק היה הראשון אשר אסף

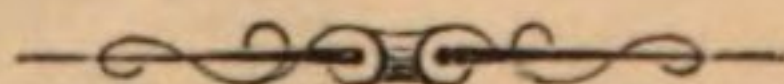
כל מלות המקרא (גם הארמית שבדניאל ועזרא), ועשה מהם ספר שרשים, ובהקדמתו וגם בתוך הספר פירש ג"כ קצת מעניני חכמת הרקדוק ומדרכי הלשון והסינשאקס. הן אמת כי הוא מזכיר ספר פתרוני רב סעדיה, ונראה מדבריו של מנחם שהיה הספר ההוא כולל מלות לה"ק על סדר א"ב עיין שרש הג' בדף 68). והספר הזה (פתרוני רב סעדיה) נראה שהיה ביד דונש בכתבו השגותיו על רס"ג. כי כן המלות אשר עליהן הוא תופש את רס"ג מסודרות הן על סדר א"ב: אמתה, אהלים, מאירות (משרש ארה לדעת רס"ג) אב (גדלני כאב), אל, בעה (נבעו מצפוניו) בצרה, בקרת, בריחה, גאיונים, גנובתי, גד (גנך, לדעת רס"ג בא ההגר) דדה (אדרם) דבר, דם, הרות, הוה, זברני, זמת, זרים,

זמירות, חתה (מחתותיה) חסין, חרג, חלכאים, וכו'. ואני תמה על קצת מחכמי הדור שראו **מחברת מנחם** ולא הביאו ספר זה ברשימת ספרי רס"ג. ויהי מה. נראה כי אותו ספר פתרוני רב סעדיה לא היה ספר שרשים ממש, אלא פתרון קצת מלות שחדש בהן רס"ג דבר מה, כעין ספרו על תשעים מלות שהוא מפרש מתוך לשון חכמים. ואולי ג"כ ספר פתרוני רב סעדיה איננו ממש מלאכת רס"ג, אלא אחרים לקטו מהעתיקותיו ומפירושויו לספרי הקדש פתרון המלות החמורות, שאם היה שבאמת עשה רב סעדיה ספר שרשים, לא היה זכרו נשכח מפי ראב"ע ושאר קדמונים. ומנחם בן סרוק הוא הראשון אשר העמים על שכמו המלאכה הגדולה הזאת, לפיכך אין לתמוה אם מלאכתו רחוקה מאוד מן השלמות, כי לא יולד ליקסיקון בפעם אחת ועל ידי איש אחד, אבל המתחיל במלאכה כבר עשה יותר מכל הנאים אחריו, כי נקל להוסיף על מה שכבר נתחדש. **הגהה**. מדברי אשר יבואו להלן במשך ההקדמה ירא כל משכיל ויבין כי לא כמשפט שד"ל משפטי. ונהפוך הוא כי כל המחברת נעשה בשלמות יתרה אשר לא נעשה כמוהו בכל ספרי ישראל מני אז ועד היום הזה. ומלבד אשר כל קורא מבין יראה את ידו החזקה של מנחם בכל אשר כתב, יזכר נא כי גם כל השרשים והבאורים אשר השיג עליהם החכם דונש בן לברש בן רורו של מנחם. כבר הצדיקם לעין השמש הגדול בענקים רבינו יעקב תם, והוכיח כי כלם כנים וברורים ואמתים. בנוים על אדני הדקדוק והמוסרה, ויתברר לו זה ממעט הדברים אשר אעתיק לפנינו לדמיון בבואי לדבר על דבר הריב אשר היה לדונש עם מנחם. **המעריך**.

בכל שרש המורה על ענינים שונים מנחם מודיע תחלה לכמה מחלקות הוא מחלק, כלומר לכמה הוראות הוא משמש, ואח"כ הוא מביא קצת מקראות לדוגמא לכל אחת מההוראות ההן, על הרוב הוא מקצר הרבה, וכשהענין ידוע אינו מפרש כלום. אך בהודמן לפניו פסוק קשה הוא נותן לב לפרשו, ולפעמים פירושויו חרשים וזרים

BESTELLUNGEN WERDEN ANGENOMMEN IN

Leipzig ... bei K. F. Köhler, Haupt- Commissionär.	Odessa ... bei L. Rudolph.
BerlinAsher & Comp.	Paris.....A. Franck.
BrünnC. Winicker.	PesthH. Geibel.
Breslau.....Max & Comp.—J. U. Kern.	PetersburgEggers & Comp.—H. Schmitzdorff.
DanzigS. Anhuth.	PosenJ. J. Heine.
DorpatE. J. Karow.	PragK. Andre.—Fr. Ehr- lich.
Frankfurta.M. M. L. St. Goar.	Pressburg.....C. F. Wigand.
Göttingen.....Dietrich'sche Buch- handlung.	RigaJ. Deubner.—E. Göt- schel.
HannoverHelwing'sche Hof- buchhandlung.	RevalKluge & Ströhm.
HamburgB. S. Berendsohn.	StettinNicolai'sche Buchhdlg. —L. Saunier.
Jassy.....A. Hennig.	StrassburgTreuttel & Würtz.
Königsberg ...Borntäger'sche Buch- handlung.	TriestSaraval's Buchhand- lung.
Krakau.....D. E. Friedlein.	TübingenLaupp'sche Buchhand- lung.—Fues.
KrotoschinB. Behrend.	VenedigH. Münster.
MailandTendler & Comp.	Warschau.....R. Friedlein. — H. Natanson.
MitauG. A. Reyher.	Wien.....Braumüller. — Gerold & Sohn.
Moskau.....M. Arlt.—J. Deubner.	WilnaTh. Glücksberg. — J. A. Benjacob.
MünchenG. Franz.	
NürnbergKorn'sche Buchhand- lung.	
OlmützE. Hölzel.	

(51) גם אנכי באתי עה"ח לקבל מן הספרים בכל עת שיצאו ממכבש הדפוס נגד תשלומי מחירים ולראיה באתי עה"ח היום יום ב' צום גדליהו שנת ברית פה לייפציג.

נאום אברהם פריידבערג

ABRAHAM M. FREIDBERG.

(52) הגם הלום ראיתי אחרי רואי רבים וכן שלמים ראשי ואצילי ישראל עומדים צפופים ומשתחווים רוחים לבוא על החתום בחברת מעוררי ישנים. אמרתי מי ראה אלו יוצאים ולא יצא להרביץ חכמה ולהאדירה בתתי לכסף מוצא. אמנם צפיר אנכי בצעירים לא מזה ולא בן מזה כמעט נודע בשערים שמי וזכרי הזה. בריססעל בין כסא ולעשור לפ"ק, הירש זומרהויזען

(53) ב"ה לבי ובשרי ירננו וכליותי גיל תחגורנה לראות כי קמו אנשי חיל בתורה וחכמה לחגור החדשה, להציב יד לספרי אנשי שם אשר מעולם לעורר בקול דופק מעשי ישני עפר הקדושים אשר בארץ החיים. ולהוציאם מסתר מסגרותם לאמר לאסורי ספריהם. צאו. ולאשר בחשכת אוצרי המדינות ממכתב ידיהם, הגלו. להשקות מים חיים הנובעים ממקור קדש מבאר חפרו גדולינו הקדמונים. לכן בכל חפצי אתאווה גם אנכי לשתות מים שחורים מבור בית לחם יהודה. ובכל לבי אסתפח בחברתם לאמר לדבק כי טוב הוא לעינים ונחמר להשכיל לאכל מפריהם ולשבוע משובם פרי קדש הלולים לה'. כה דברי החותם בעד חברת תועלת פה אמסטרדם בחדש השביעי בחרי"א לאלף הששי ליצירה.

גבריאלי פאלק

54. *Paris, 16, Rue des quatre-fils (Marais), le 30 Janvier 1852.*

MONSIEUR — Je me fais un plaisir de vous exprimer les vœux que je forme pour la réussite de la HEBREW ANTIQUARIAN SOCIETY; et je vous autorise à joindre mon nom à la liste des approbateurs de cette société que vous allez publier. J'ai l'honneur de vous saluer avec empressement,

S. CAHEN,

Redacteur des Archives Israelites,
&c. &c.

a M. Filipowski
a Londres.

ישנו את מעמם וריחם לא נמר. ספרים הרבה אין קץ חברו חכמים וגבונים אין מספר. מזמניהם עד עתה. אך בכל זאת דברי הראשונים עומדים וישורשו כדרבונות וכמסמרות נשועים. דור לדור ישבז מעשיה. תויהם לזכרון עול. קראו בשמות' עלו אדמות.

אבל אהה. שארית מכתביהם שמון במחבא אוצרות הספרים (ביבליאטעק) נעלמו. לא ימצאו במשכנות השואפי' לדעת חכמה ולהבין אמרי בינה. נשכחו דלו. נעו. החבאו בחדרי בתי עקרי הספרים. נין אבני חשך ואפל. ומי יוציא מתעלומה אור. נפשנו קוו למו. ישתוחחו ויערוגו. ומי ישקיש המיתהון. אכן לא אלמן ישראל. הנה גבוני ומנינו מקרוב באו. נועצו לב יחדיו לתת שילוחים אל ערי הממלכות. צירים אל קריות עליונות. בהם קבוצות כתבי יד מספרי הראשונים לא יחשכו כל תלאה. ישקצו כל עמל. ולכל חכלית יחקירו. לא ישקשו. לא ישליו. ולא ינוחו עד השיגו מאוינו. עד מלאו חפצנו. אחינו בית ישראל באה הצפירה הבוקר אור, בל יאמר עוד קשון יעקב ודל ישנם מקבצים את קדמוניות חכמינו עוד יאמרו בעמים. הלא עם ח.ם ונבון הגוי הגדול הזה. התאזרו בני עמי. כי פועל רם ונשגב פועל בימיכם, אל ירפו ידיכם מלתמכו, כי בגלל הדבר הזה יבך ה' אותנו בכל אשר נעשה ותחל השנה וברכותיה, ולאות ולעדות אחחוס שמי לקחת ספר אחד כאשר יצא ממכבש הדפוס, וגם בפעם הזאת קבלתי ספר ונתתי כסף מחירו, ברעסלויא יום ב' כ"ה אלול תרי"א לפ"ק. מרדכי דוב במוהו"ר נפתלי ישראל זצ"ל.

47. Ich unterzeichne ebenfalls auf ein Exemplar der in Prospectus namhaft gemachten Werke.

Breslau, d. 23 September 1851.

Dr. MIDDELDORPF.

48. Ich unterzeichne gleichfalls auf ein Exemplar.

Breslau, d. 23 September 1851.

Prof. MOVERS.

(49) אף אנכי אקבל בלי נדר מאת החברה מעוררי ישנים הספרי' הנדפסי' מהם לפי הרשימה חמשים בויגין לכל שנה. ואסלק מחירים כפי אשר יושט מהם.

יום ב' נ' חשרי תרי"ב לפ"ק פה לייפציג.

אלכסנדר ביק מבראד.

(50) גם עלי לקחת מאת החברה מעוררי ישנים הספרים אשר יוצאו לאור בכל שנה ואתן כסף מחירים כאשר יושט עליהם. יום ב' צום השביעי תר"ב פה לייפציג בשם הגביר ר' מאיר קאלליר. צבי מנחם פינילש.

42. Mit der grössten Bereitwilligkeit schliesse ich mich diesem verdienstlichen Unternehmen an, und würde es mich herzlich freuen, wenn ich mich demselben auch sonst wie förderlich zeigen könnte. Ich übernehme ein Exemplar.

Wien, d. 15 September 1851.

MANHEIMER, Prediger.

(43) כעת יאמר ליעקב מה פעל אל פעלו החכמי' הקדמונים בימי קדם. ע"י התעוררות אשר העיר ה' את לב חבֿרת נגידים ונבונים אשר בשם חבֿרת מעוררי יִשְׁנִי' יכונה ועתה גם אני אהיה חבר לחברי'. ואחתום שמי לקחת ספר אחד מכל הספרים אשר ידפיסו. במחיר אשר יושט עליו. וויען ה"י אלול שוש אִשִּׁישׁ לִפ"ק

ישראל קנעפפלמאכער

מוכרי ספרים בחנות עדל' פ' שמיר.

44. Freudig begrüsse ich die Aussicht, durch welche uns das Erscheinen wichtiger Werke des mittelalterlichen jüdischen Schriftthums verheissen wird; möge dem Unternehmen die ihm gebührende Ermuthigung zu Theil werden; Der Erwerb dieser Schriften sowie die Förderung des Unternehmens ist für mich eine Pflicht. Ich subscribire daher auf ein Exemplar.

Breslau, 18 September 1851.

Dr. ABRAHAM GEIGER.

Rabbiner der hies. Israeliten-Gemeinde.

45. Auch ich subscribire mit Vergnügen auf diese höchst interessante Werke und wünsche dem Unternehmen den glücklichsten Erfolg.

Breslau, d. 19 t. September 1851.

Dr. C. S. GÜNSBURG.

(46) יורדי ים באניות. ילכו אל ארץ מרחקים. לרשת גבעות הנשאו' אשר עפרות זהב להם ולחצו' כסף. בצורות יאורים יבקעו יהפכו משרש הרים לחפור ולהפש אוצרות כסף ומכמי זהב. גם ירדו תהומות לשאוב פנינים. הלא ברבות זהב כסף ופנינים יגרע ערכם. יקרותיהם [זעלשענהייט] הוא משכם. אם ירדו ויפרוצו יאברו ערכם. איכה יועם אז הכסף. ישנא הכתם. לאשם ותהו נחשבו (מ'א י' כ'א) אך נחמדי' מזהב ומפז חכמת תורת אל חי. כסף לא ישקל מחירה וכל הפצים לא ישוו בה. מאות ואלפים שנים עברו חלפו והלכו למו. וספרי הקדמונים יתמידו אין חליפות להם. ספרי הרמב"ם ורבינו סעדיה גאון (וכדומה להם) לא

serst lobenswerthe Unternehmen möge die gehörige Unterstützung finden.

Wien den 9 ten September 1851.

Prof. Dr. GOLDENTHAL.

37. Für die k. k. Bibliothek auf ein Exemplar subscribirt,

FHR. VON MÜNCH HOFRATH.

(38) מה נכבד היום בהגלות נגלות כבוד ישראל לעיני כל העמים. מה נכבד היום אם יצאו ספרי הקדמוני' לאור אשר היו לעינים לאנשי דורם ולדורות אחריהם כעת העיר ד' לב חבֿרת נגידים וחכמים בארץ בר־שניא אשר שם חבֿרת מעוררי יִשְׁנִים יעלה על ראשם להוציא לאור אחד אחד ספרי הקדמונים ויד כל אדם ביקר לחתום בו כעת יאמר ליעקב: גם לך חכמי' ונבוני' ככל העמים ללשונות בארצותם. בחפץ לב אני חבר לחברה הזא' ואחתו' שמי לקחת ספר אחד מכל הספרי' הנדפסי' במחיר אשר יושט עליו. וויען ט"ו אלול תרי"א לפ"ק. יהודה המכונה ליב דוקעס איש פרסבורג.

(39) גם אנכי אהיה כאחד מן החומכים את חבֿרת מעוררי יִשְׁנִים ומקבל עלי ליקח בכסף מלא את כל אשר יצא מתחת המכנש ע"י המעוררים הנזכרים. זלמן בן מו"ה

גאטטליב ו' כוכב טוב נב"ת שטערן

Wien, 14 September 1851.

S. G. STERN.

(40) נדרשתי לאשר שאלוני ולאשר בקשוני נמצאתי בחדות לבב להיות חבר לשוהרי הטוב והתושיה ולבוא לעזרת ה' בגבורים ה"ה חבֿרת מעוררי יִשְׁנִים בעיר רנתי לאנדאן. ולקחת מכל אשר יצא בדפוס איה"ש. ויהי נועם ד' עליהם ומעשה ידיהם יכונן.

מענדל בר"מ שטערן

Wein, 14 Sept. 1851.

M. E. STERN.

(41) אך טוב לישראל. משרת הפץ חבֿרת מעוררי יִשְׁנִים. כי ספרי הקדמונים המה מתוקנים. מדעת זקונים. וחזקה על חברי' וזקנים שלא יוציאו מתחת ידם דברים שאינם מהוקנים. לכן גם אנכי אהיה אחד מן המנוים לקחת הספרים אשר יודפסו במחיר אשר יושט עליהם. אור ליום ב' נצבים תרי"א לפ"ק בעיר מלוכה ווינא

דוב בערוש מייזלש האב"ד קרקא יע"א

מתגורר בעיר הנ"ל

BAER MEISELS, Babbiner.

31) ברוך ה' אלקי ישראל אשר נתן כזאת בלב חכמים יודעי בינה לעתים * ועיני ראות אבני חמד ופנינים יקרים נערכים מחכמינו ורבותינו הקדמוני'. הממונים מאז עד היום באוצרות תהומות הם היכלי הספרים * ואין רואה אותם כי אם אחד מעיר. יצאו עתה לאור ע"י חכמת אנשים הרחוקים זה מזה הרבה במקום * אך קרובים ברוח ולב * ומחם היושבי' ראשונ' במלכות החקירה בלונדון ואוקספורד אשר שם הוזהב המוב וכסף הצרוף מכמה קדמוני'. בספריהם ומעשי ידיהם שנכספים ונאספים שם למרבה * ומשם יצאו והיו לנחלים נובעים ומביעים אמרים להשקות את בני ישראל ותחי נפשם. ובשמחת לב החמתי את שמי לקחת כל אשר יודפס מהם ע"י המשגיחים ההם במחיר הקצוב * יום ג' כ"ח מנחם אב תורה לפ"ק פה פראג.

שלמה יהודה ליב כהן רפאפורט.

32. Wenn auch die Zeit der Hebraischen Literatur leider nicht günstig ist; so bittet doch dieses Unternehmen einen antiquarischen Werth, und veranlasst mich auf ein Exemplar zu subscribiren.

Prag. 27 August 1851.

M. I. LANDAU.

33) גם אני לא אחשוך ידי הרפה. לקחת כל אשר יודפס איה"ש מאנשים גדולים חקרי לב עמרת תפארת ישראל.

קלמן ליעבן סופר פה פראג.

K. LIEBEN.

34. Auf ein Exemplar für die Bibliothek der hiesigen Religions-Schule subscribirt, am 4 September 1851, Wien.

G. BREUER, Dr.

35. Die Herausgabe schätzbarer hebraischer Handschriften, welche der Verein in England betitelt, in Aussicht stehet, verdient von jedem Freunde der hebraischen Literatur mit freudiger Theilnahme begrüsst und unterstützt zu werden.

Wien, am 8 September 1851.

LAZAR HORWITZ, Rabbiner.

36. Mit Freuden schliesse ich mich der Obigen an, mit dem Wunsche, dieses äus-

28. Es versteht sich von selbst dass ein Unternehmen wie das vorliegende von jedem Freunde des hebraischen Alterthums mit Freuden begrüsst zu werden verdient, um so mehr es zu erwarten ist, dass die geehrten Herren, welche das Comité bilden, eine Vielseitigkeit in der Auswahl der abdruckenden Werke vorwalten lassen werden, damit nicht der eine oder andere Wissenszweig auf Kosten der anderen in Nachtheil geräth. Auch wird bei dem Abdruck gewiss auf die sorgfältigste Vergleichung der irgend zugänglichen Handschriften gesehen werden; da viele selbst im Rufe der Genauigkeit und Vollständigkeit stehende Handschriften zum Theil Lücken und Mängel haben, wie ich mich erst neuerlichst wieder in England überzeugt habe; Unter diesen Erwartungen und Voraussetzungen subscribirt mit Vergnügen auf ein Exemplar.

Dresden, 21 August 1851.

Dr. B. BEER.

29) הנה בהיותי יושב בבית המדרש של שם הגדולים חכמי פראג * שמעתי בצדק דבת רבים מגור מסביב * עשות ספרים הרבה אין קץ * כל אחד ואחד בונה במה לעצמו לכבוד עצמו הוא דורש * אך בכל זאת תועלת המה היה לנו ע"י חבורים האלה * כי ראינו בימינו שאין זה הדרך לקיום תורתנו ולקיום הדר חכמינו * ובחרנו מסלה אחרת לרדוף אחרי חכמת הקדמוני', שרוב חבוריה עוד בכתובים המה * לכן מי שהוא אוהב התורה והחכמה אלקי באמת ואמונה ישמה ויתמך במתנת חלקו כאשר חלק לו אלקים להיות סעד וחבר לחברת שוחרי טוב * למען יבאו לאור עולם חבורי הגאונים שעל ידיהם יאמת בגלותנו דברי תורתנו הקדושה ואחם תהיו לי ממלכת כהנים * ואף שאוהב אני מעודי עד היום הזה להיות נחבא אל הכלים * אמרתי היום אשריך כלים שיצאת במהרה * ובמקו' שאמרו לחתום אי אתה רשאי שלא לחתום * לכן חתמתי ליקח אחד מחבורים כמו שיצאו לאור * דרעודען. ועירא דמן חבריא

יונה לבית באנדי

30. Auch ich trete mit Freuden diesem Vereine bei, der die trefflichsten in dem Boden der jüdischen Literatur verborgenen Blüten hervorzurufen verspricht.

Dresden, 25 September 1851.

Dr. Z. FRANKEL.

מצאתי! כי כל היום אמרתי אל בני לאמר: מי יתן והארץ אשר עד הנה אמרה רק "עת לכנס" גם תאמר "עת לפור" ואני תפלה: אל יבטלו המעוררין. ותהי משכרת האנשים המעוררים האלה שלמה ולמען כתבם ספרי מתים יכתבו בספר החיים. ומי יתן ויארחו רבים לחברה את בעלי החברה הנכבדה ההיא, ויצאו לישעם בהתעסקות מצוה רבה כזו. לקיים דברי המתים בל ילכו לשמיון. לקיים דברי חכמים אשר כבוד הנחילונו בגוים. מי יתן אשר גם עשירי ישראל יתנו אל לבם להעשיר גם את ספר ולשון ישראל ועל פליטת סופריהם יהמו נא רחמיהם: מי יתן ויחשבו מחשבות להשיב ולהוציא לאור את הספרים הנדחים באפלה מנודה בבתי אוצרות הספרים. מי יתן יראו ויקחו מוסר מעיני ישראל המבינים בספרים, אשר האף אמנם ממה ידם מאד, בכל זאת ידם נמויה תמיד לצאת לישע כל סופר וספר מועיל. מי יתן ורבים יראו ממני הדל בעמי וכן יעשו גם המה לכתוב ידם לה', ולהחיות ספר לקחת בנסף מלא הספרים היקרים אשר יוצאו בעלי החברה הנכבדה הנ"ל, כפי הרשום בכתב המודעה, כאשר אנכי עושה היום, אני הצעיר הכותב וחותם פה בערלין היום יום ה' כ"ד תמוז שנה לא תאבד תורה לפ"ק.

Senior Sachs. שניאור זקש

25. Das in Rede stehende Unternehmen, wenn es tüchtig ausgeführt wird, ist so wichtig für die Förderung der Wissenschaft, dass es alle Empfehlung und Unterstützung verdient. Ich subscribere auf ein Exemplar.

Halle, den 4. August 1851.

Dr. RÖDIGER.

26. Mit der grössten Bereitwilligkeit unterstütze ich ein Unternehmen, das für Förderung und Verbreitung der Kenntniss der jüdischen Literatur von Bedeutung ist. Die Herausgabe werthvoller und kostbarer hebräischer Handschriften ist gerade in unserer Zeit von grosser Bedeutung, und ich unterzeichne daher nach meinen Kräften auch auf ein Exemplar.

Leipzig, 5. August 1851.

Dr. JULIUS FÜRST.

27. Zur Förderung eines so wichtigen Unternehmens gern die Hand bietend, unterzeichne ich auf ein Exemplar.

Leipzig, 8. August 1851.

Prof. D. ANGER.

der der Verwesung oder dem Dunkel der Bibliotheken zu entreissen, um im Sonnen- glanze der Wissenschaft erhellt nur erhel- lend zu leuchten.

Ich subscribere auf ein Exemplar der von der Hebrew Antiquarian Society zu veröffentlichenden Sammlung.

Berlin, 8. Juli 1851/5611.

Dr. MICHAEL SACHS.

21. Dass obgedachter Verein löblich ist, und der hebräischen Literatur eine nützliche Vermehrung durch denselben entstehen wird, bescheinige ich hiermit.

Berlin, 10. Juli 1851.

J. J. OETTINGER,
Rabbinatsverwalter.

22. Seit vierunddreissig Jahren arbeitend auf dem Felde der jüdischen Literatur rufe ich den Beförderern und Mitarbeitern zur Herausgabe alter werthvoller Werke ein herzliches

Glück auf! ברוכים תהיו! zu, und subscribere auf ein Exemplar im Prospect angegebener Schriften.

Berlin, 10. Juli 1851.

Dr. L. ZUNZ,
יום טוב ליצמן צונץ

23. Zur Unterstützung dieses nützlichen Unternehmens subscribere ich gern auf ein Exemplar der im Prospect angegebenen Werke.

Berlin, den 25. Juli 1851.

H. PETERMAN,
Dr. und Professor.

24) שוש חשיש נפשי ויגילו עמי כל המבקשים לדובב שפתי ישנים ישנים הצפונים שפוני שמוני חול. כי קמו היום והתעוררו אנשים חכמים ונדיבי לב בארץ אנגלשירה. מעוררים את האהבה לחכמת ישראל. מעוררי ישני עפר' הלא המה ספרי חכמי ישראל, זכרם לחיי עד. ספרים עתיקי יומין, אשר מכסה עתיק עליהם, כי המה רק בכתובים וגם רקובים. אבק יזורה עליהם ועש יאכלם, ועחה באו והתעוררו האנשים האלה, הישרים בלבותם, להחיותם מערמות עפר, מעפר יקמום וירימום בל ירמו עוד תולעים, ובין נדיבי עם אלהי אברהם — המתנדב' בעם מחוקקי ישראל וסופרי יאספו וישבו. האח זה היום שקויתי

לקבל את כל ספר אשר יצא לאור הדפוס ע"י החברה
הנ"ל. האנובר ט"ז סיון לסדר ולפרט בכתבים
ולא יצאו. אליעזר ראזענטהאל

17. Das Unternehmen, schätzbare Werke der alten jüdischen Literatur der Vergessenheit zu entreissen, verdient gewiss jede mögliche Unterstützung, und zu diesem Zwecke empfehle ich das Streben der Freunde jüdischer Wissenschaft nachdrücklich.

כ"ג סיון חורא לפ"ק
J. ETTlinger, Oberrabbiner.

18. Dass jeder denkende Israelit das in Rede stehende Unternehmen freundlich begrüßen und nach Kräften unterstützen würde, steht um so mehr zu erwarten, da die Gegenwart für die hebräische Literatur leider wenig oder nichts thut. — So wollen wir denn bei den geliebten und theuren Todten suchen, was wir bei den Lebenden nicht finden! Bei so bewandten Umständen ist ודורש אל המחים nicht nur keine Sünde, sondern ein — Verdienst.

Hamburg, am 1. Juli 1851.

Dr. G. SALOMON.

19. Dem Wunsche, dass dieses Unternehmen im vollen beabsichtigten Umfange gedeihe, füge ich meine Subscription auf ein Exemplar hinzu.

Magdeburg, 7. Juli 1851.

Dr. LUDWIG PHILIPPSOHN.

20. Mit der Stiftung des Vereins zur Herausgabe jüdischer Werke, der in London zusammengetreten, ist der jüdischen Wissenschaft ein Asyl gegründet. Hoffentlich wird der Gedanke von sich bedeutsam genug erscheinen, um auch die Theilnahme derjenigen unter unsern Glaubensgenossen sich zu gewinnen, die nicht selbst die Pflege jüdischer Literatur sich zur Aufgabe gemacht, der geringste Tribut, den ein ehrwürdiges, von Denkmalen geistiger Betriebsamkeit reiches Alterthum von der Nachwelt fordern darf, ist wohl der, dass diese nicht mit den Mitteln karge, durch die es möglich wird, jene dem Mo-

entgegen; wenn es mir erlaubt ist, in Beziehung auf die Herausgabe einen Wunsch zu äussern, so möchte ich der Erwägung der Herausgeber anheimstellen, ob nicht auf irgend eine Weise, durch Anmerkungen oder Uebersetzung ganzer Abschnitte oder schwieriger Stellen, der hebräische Text einem grössern Kreise christlicher Gelehrten zugänglicher gemacht werden könnte. Ich subscribere hiermit auf ein Exemplar.

Göttingen, den 12. Juni 1851.

D. E. BERTHEAU,
Dr. und Prof. der Theologie.

13. Die Rettung der Schätze jüdischer Literatur aus dem Moder der Vergessenheit, ist ein so verdienstliches Werk, dass ich die Unterstützung desselben Allen, welche für die geistigen Interessen Israels Sinn und Herz haben, nicht dringend genug empfehlen kann. Ich subscribere mit Vergnügen auf ein Exemplar.

Hannover, 15. Juni 1851.

Dr. SAM. MEYER,
Land-Rabbiner.

14. Indem ich dem sich so sehr von selbst empfehlenden Unternehmen, die noch ungekannten Schätze der jüdischen Literatur der Vergessenheit zu entreissen, das beste Gedeihen wünsche, subscribere ich mit Vergnügen auf ein Exemplar.

Hannover, den 15. Juni 1851.

Dr. M. WIENER, Oberlehrer.

15. Ich nehme gern jährlich ein Exemplar.

Dr. FRENSDORFF.

16) גם אנכי אעשה חסד עם החי' ועם המת' עם החי' המה אוהבי החכמה ודורשי המדע. ועם המתים הלא המה חכמינו ז"ל אשר היו לפני כמה מאות שנה, והשאירו לנו משכיות חמדה דברי חכמה ודעת, והמה בכתובים טמונים ושפונים בבתי עקד הספרים, ועצורים ועזובים בארמנות שרים, ולא נפוצו מעיני חכמתם עד היום הזה. לכן הנני חותם את שמי בין המנוים לחברה מעוררי ישנים, אשר שמו שניהם להוציא ממסגר אסיר ולהחיש מפלט ליתר הפליטה הנשארת לנו מספרי חכמי ישראל ז"ל: חבר אני כאחד מהם

die kräftigste Unterstützung aller Freunde der Literatur.

Frankfurt a. M., 29. Mai 1851.

Professor MOLITOR.

6. Ich kann mich dahin aussprechen, dass ich in dem Interesse der Wissenschaft die Förderung des beabsichtigten Unternehmens empfehlungswerth finde.

Giessen, den 6. Juni 1851.

Professor UMPFENBACH.

7. Unter den für die Herausgabe in Absicht genommenen Schriften befinden sich manche sehr schätzbare Werke, um deren willen das Unternehmen aller Förderung verdient.

Giessen, am 6. Juni 1851.

A. KNOBEL,

Dr. und Prof. der Theologie.

8. I willingly subscribe for the Library of our University to one copy of each work that may be published by the Hebrew Antiquarian Society of London.

Giessen, 7. Juni 1851.

Professor ADRIAN,

Librarian to the University.

9. Ich unterschreibe gern zur Unterstützung der Herausgabe dieser nützlichen wissenschaftlichen Schriften.

Göttingen, 12. Juni 1851.

HEINRICH EWALD,

Dr. und Prof. der Theologie.

10. Dass die Herausgabe werthvoller Handschriften ein sehr verdienstliches Unternehmen ist, und die Unterstützung Aller, welche dazu im Stande sind, verdient, versteht sich so sehr von selbst, dass es fast überflüssig ist, darauf besonders aufmerksam zu machen.

Professor M. A. STERN.

11. Ich unterzeichne gern für die königliche Bibliothek auf ein Exemplar.

Professor HOECK.

12. Der Herausgabe der angekündigten Schriften sehe ich mit Verlangen

3. Es muss jedem Freund der jüdischen Literatur herzlich willkommen sein, dass sich in England eine Gesellschaft *מעוררי שנים* gebildet hat, welche beabsichtigt, die seltenen Werke der alten jüdischen Gelehrten in verschiedenen Fächern der Wissenschaften durch den Druck ans Licht zu fördern; und ist es sehr zu wünschen, dass dieses herrliche, grossartige Unternehmen, mit vielen Kosten verbunden, durch zahlreiche Subscribenten unterstützt werde; ich subscribere auf ein Exemplar von jedem Werke.

Frankfurt a. M., 27. Mai 1851.

B. M. ADLER.

4. Das Unternehmen einer Gesellschaft, welche sich in London zu dem Zweck gebildet hat:

Aeltere handschriftliche Werke in hebräischer Sprache,

welche zum Theil seit Jahrhunderten in Büchersammlungen vergraben, der Gelehrten-Welt selten zugänglich sind, drucken zu lassen und somit für die Zukunft zu erhalten und zugleich deren Benutzung zu verallgemeinern, verdient die erste Aufmerksamkeit aller Freunde der Literatur, und jeder, welcher auch ohne den bezeichneten Werken seinen Fleiss zuzuwenden, das Unternehmen unterstützt, darf versichert sein, ein sehr verdienstliches Werk zu fördern, indem die gedachten Handschriften überaus reichen Stoff für Geschichtskunde und für viele Zweige der Wissenschaften darbieten. Es sollte mir zur Genugthuung gereichen, durch diese meine Bevorwortung etwas zur Würdigung der Sache beigetragen zu haben.

Frankfurt a. M., 29. Mai 1851.

Dr. J. M. JOST.

5. Das Unternehmen der Gesellschaft in London, die sich zur Aufgabe gemacht, die alten Manuscripte der hebräischen Literatur dem Untergange zu entreissen, ist von der allerhöchsten Wichtigkeit, und verdient nicht bloss den Dank, sondern

TESTIMONIALS
AND LETTERS OF APPROBATION
BY MOST EMINENT MEN.

No. 7707.

OFFICE OF THE CHIEF RABBI,
London, Nov. 7, 5614.

H. Filipowski, Esq., Edinburgh.

Dear Sir — In reply to your letters of the 10th and 31st ult., I beg to state, that as I received your book on *יום מיוב* during which I was fully occupied, I had but little time for perusing it. This circumstance has caused my answer to be delayed. I of course strongly approve of the work; but with regard to your request, that I should send you an *הסכמה* to prevent others from reprinting it, I must say, that I consider it either unnecessary or useless; unnecessary for those who have regard to justice, and useless for those who would otherwise disregard your rights. Such men would not be deterred by my prohibition. I herewith return the work, with my thanks for its perusal, trusting that your labours will be rewarded by success.

I remain, dear Sir, your faithfully,

N. ADLER, Dr.

I subscribe to one copy of those works which are mentioned in the Prospectus of the Hebrew Antiquarian Society.

N. ADLER, Dr.

London, 14th April, 5611.

GUTACHTEN MEHRERER GELEHRTEN.

ouvrages hébraïques et arabes enfouis encore dans les manuscrits. Votre Société a bien compris la nécessité d'une semblable entreprise pour sauver les productions utiles aux études savantes. Je vous félicite de la participation active, que vous y prenez.

Recevez les salutations et le sentiment de votre affectueux.

Bruxelles, 22. Mai 1851.

JOACHIM LELEWEL.

(1) . אם רבים מספרי קדמונינו ו'ל הוחקו בעט ברזל למשמרת, רובם נשארו זער שם זער שם בכתובי יד אשר כרקב יבלו כבגר אכלו עש. על כן ראוי לכל איש ישראל לסמוך ידי **חברת מעוררי ישנים** להחיות רבי' מישני עפר ואפר והיו לפלטה גדולה, פלישת בית יהודה : בבית מדרשי יום ה' כ' אייר שנת ה'תרי"א פה בריסל הבירה. **אליקים כרמוזי**.

2. Mon cher Monsieur Filipowski.

Vous me faites part de la belle entreprise littéraire, qui se propose d'éditer les

The Hebrew Antiquarian Society

FOR PUBLISHING

THE MOST ANCIENT AND MOST IMPORTANT HEBREW MANUSCRIPTS
HITHERTO YET UNPRINTED.

Members of the Committee.

THE REV. DR. ADLER. 18.
BENISCH, A. DR. 18.
DUKES, LEOPOLD, 24.
FILIPOWSKI, H., Edinburgh.
GOLDSMID, AARON, 18.
GREEN, A. L. REV. 18.

GUEDALLA, H. 18.
ISAACS, D. M. REV. 17.
KISH, JOSEPH, 18.
LEMPART, L. 18.
PICCIOTTO, MOSES, 18.
RAUSUK, S. 18.

SCHILLER, DR. REV. 20.

Corresponding Members.

CARMOLY, DR. 6.
FRANKEL, Z. DR. 4.
GEIGER, ABR. DR. 4.
LUZZATTO, S. D. 21.

MUNK, S. PROF. 25.
RAPOPORT, S. Chief Rabbi, 23.
SACHS, MICHAEL, DR. 3.
ZUNZ, LIPMAN, DR. 3.

Ordinary Members.

Adler, B. M. 9.
Adolf, W. 3.
Adrian, Prof. 10.
Anger, D. Prof. 16.
Ansell, Abr. 9.
Ashenheim, J., Edinburgh.
Ashenheim, L., Falmouth.
*Asher, Ad. 3.
Beer, B. Dr. 8.
Berend, Koschm. 14.
Bertheau, Prof. 11.
Bick, Alex. 5.
Bondi, I. A. 8.
Bonn, Joseph, 13.
Bram, Dr. 3.
Breuer, G. Dr. 24.
Busch, I. I. 24.
Cahn, S. 22.
Caro, M. I. 4.
Cassel, D. Dr. 3.
Cohn, Alex. Abr. 14.
Cohn, Laz. Sams. 13.
Cohn, Louis, 18.
Cohn, Ph. Abr. 9.
Ehrlich, M. 4.
Enoch, Dr. 1.
Ewald, H. Prof. 11.
Fischel, D. G. 23.
Franklin, Isaac, 20.
Freidberg, Abr. 25.

Frensdorf, Dr. 14.
Freund, W. Dr., Edinr.
Friedenthal, M. R. 4.
Fürst, Julius, Dr. 16.
Goldenthal, Prof. 24.
Goldschmidt, M. B. 9.
Goldzieher, A. S. 13.
Gugenheimer, Dr. 24.
Gumbiner, Dr. 3.
Günsburg, C. S. Dr. 4.
Haabrücker, Dr. 12.
Heymann, A. H. 3.
Hoeck, Prof. 11.
Jacobs, J. L. 15.
Jellinek, Preach. 16.
Joel, Joseph, 18.
Kallir, Meier, 5.
Kaufmann, I. 9.
Kirchheim, Raphael, 9.
Knoepfelmacher, 24.
*Landau, M. I. 23.
Landsberg, M. 3.
Lelewel, J. Prof. 6.
Levy, I. A. Rev. 18.
Levy, M. A. Dr. 4.
Levy, Moses, 18.
Loewy, A. Rev. 18.
Lieben, Kalman. 23.
Lindenthal, I. L. 18.
Macdonald, W. B.

Magnus, E. D. Dr. 4.
Magnus, M. 3.
Manheimer, Dr. 24.
Meisels, Chief Rab. 7.
Meyer, Dr. Ch. Rab. 14.
Michael, M. S. Dr. 13.
Middeldorpf, Dr. 4.
Movers, Prof. 4.
Münch, Baron, 24.
Petermann, Prof. 3.
Petersen, Prof. 13.
Philipsohn, L. Dr. 19.
Polak, Gabriel, 2.
Roediger, Prof. 12.
Rosenthal, L. 14.
Sachs, Senior. 3.
Samuel, Sampson, 18.
Sänger, M. 24.
Schiff, Wolf. 4.
Sequerra, S. 18.
Solomon, Henry, 18.
Schmelkes, M. 23.
*Sommerhausen, Dr. 6.
Stern, S. G. 24.
Stern, M. E. 24.
Veit, M. Dr. 3.
*Warburg, W. 1.
Weiler, Abr. 9.
Wiener, M. Dr. 14.
Young, Rob., Edinburgh.

1 Altona.	2 Amsterdam.	3 Berlin.	4 Breslau.	5 Brody.
6 Brussels.	7 Cracow.	8 Dresden.	9 Francfort a M.	10 Giessen.
11 Gottingen.	12 Halle.	13 Hamburg.	14 Hanover.	15 Hull.
16 Leipsic.	17 Liverpool.	18 London.	19 Magdeburg.	20 Manchester.
21 Padua.	22 Paris.	23 Prague.	24 Vienna.	25 Wylkowyski.

PUBLISHER, JAMES MADDEN, 8, LEADENHALL STREET, LONDON,

Where Prospectuses are obtained and Applications made.

[Those members marked thus * have since departed this life.]

מודעה

אל תתמהו אחי הנעימים על אשר אחרה הוצאות הספרים בדפוס ע"פ חברת מעוררי ישנים עד כה. ראשית הסבה היא, פי מאז נתיסדה החברה כבר עלתה הוצאת הכסף המצטרך לקנין הכתבי יד או להעתקתם, ולהביאם לדפוס, על ההכנסה. ע"כ קשה עלינו הדבר בתחלה להוציא מכח אל הפועל כאשר יזמנו, זכרו נא עד כמה יגיעו כל ההוצאות. א, נסיעתי לחכמי ארץ אשכנז. ב, הדפסת המודעות אשר שולחו על פני הארץ. ג, קנין אותיות עבריות ודברים זולתיים המצטרכים למלאכת הדפוס. אשר בארץ הזאת יעלה מחירם עד למעלה. ד, קנין כתבי יד ישנים. ה, שכר המעתיקים שונים. ו, שכר הפועלים בדפוס. ז, קנין הנייר וכאלה. הסבה השנית היא, הכנת הכ"י לדפוס, כאשר תראו מהקדמת הספר הזה כי קשתה ההכנה עד למרבה, ועל כל אלה הנה העדר הפועלים בדפוס לשון עברי היה בעוכרינו. כי במדינה הזאת אך אחד בעיר לא נמצא ותמיד יש לבקשם מארץ אשכנז או פולין, והם גם הם לא ידעו בטיב המלאכה, ועלי ללמדם הכל על נכון. ופעמים רבות יש לי לעזרם במלאכתם בידי ובאצבעותי. ודעו נאמנה כי רק מאהבתי הרבה והעזה להיטיב לבני עמי בהוצאות הספרים הנכבדים כתובי ידי קדמונינו, באתי עד הלום, והעמסתי על צוארי נטל כבד. וידעתם כמו ידעתם כי לא לבצוע כסף יצאנו, כי מי הוא האיש בדור הזה אשר לשון העברי משתכח מיום אל יום, מצא און לו בהדפסת ספרי העברים, מי יחוש ומי ידאג להם? אמנם כאשר תרבו למצוא תומכים לחברה כן הספרים יפרצו לרוב. מחיר כל י"ו דפים מן ספר המחברת הוא ז' וחצי פענש (חמשה גוטע גראשען) להיות ארכו ורחבו הוא יותר מן המדה אשר הושמה במודעה.

בעוד שני ירחים תקבלו בעז"ה את ספר מצרף לכסף מאת החכם ר' עזריה האדומי בעהמ"ח ס' מאור עינים, ושם תשמעו דברים ערבים אשר לא שמעתם עד היום הזה. תבניתו תהיה כתבנית ספר העבור. ואחריו יצא לאור ספר דונש עם הכרעת רבינו תם. ועתה הנני משתחוה לפניכם ואומר שלום.

הכו"ח פה עדינבורג בארץ סקוטלאנד בחדש זיו שנת תרי"ד לפ"ק.

צבי בן יחזקאל פיליפאוסקי.

ספר חסד

הוא יתברך שם כבודו לעולם ועד
אשר יבא המשיח ויגאל את ישראל
ועל כל בני ישראל ויחיה וימלא את כל הארץ

בכבודו ויגדל את ישראל ויחיה וימלא את כל הארץ

בכבודו ויגדל את ישראל ויחיה וימלא את כל הארץ

בכבודו ויגדל את ישראל ויחיה וימלא את כל הארץ

בכבודו ויגדל את ישראל ויחיה וימלא את כל הארץ

בכבודו ויגדל את ישראל ויחיה וימלא את כל הארץ

בכבודו ויגדל את ישראל ויחיה וימלא את כל הארץ

בכבודו ויגדל את ישראל ויחיה וימלא את כל הארץ

בכבודו ויגדל את ישראל ויחיה וימלא את כל הארץ

בכבודו ויגדל את ישראל ויחיה וימלא את כל הארץ

בכבודו ויגדל את ישראל ויחיה וימלא את כל הארץ

בכבודו ויגדל את ישראל ויחיה וימלא את כל הארץ

בכבודו ויגדל את ישראל ויחיה וימלא את כל הארץ

מחברת מנחם:

הוא ספר הראשון אשר חובר
על שרשי לשון אבותינו לשון הקודש, ובתוכם גם מלות
הארמיות הנמצאות בדניאל ועזרא.

מאת הרב הקדמון האדיר בחכמה והגיון אביר המליצים וראש המשוררים

רבינו מנחם בן סרוק הספרדי

אשר חי בתחלת מאה השמינית לאלף החמישי לחשבון היצירה.

הספר הזה נדפס עתה ראשונה לפי חמש העתקות שונות הנמצאות בכ"י בעיר
לונדון ואוקספורד האמבורג ווין ובערלין

וניספו בו מקומות המקראות גם פירוש קצר המבאר מקומות הסתימים

מאת המעריך החכם השלם ר' צבי בן יחזקאל פיליפאווסקי.

וכל המקומות אשר הזכיר רש"י ז"ל בבאורו על הכ"ד ספרים את דברי ר' מנחם ז"ל
נכנסו בתוך המבאר איש איש על מקומו ועל דגלו.

בראש הספר ימצא הקדמה כוללת תולדות המחבר, וחקירות מועילות אשר חקרו ואזנו החכמים החוקרים
ר' שמואל דוד לוצאטו מפאדובה, ור' יששכר בער בלומענפעלד מבראדי, ובתיכם מלוא חפנים מאת המבאר.

נדפס בפקודת חברת מעוררי ישנים

ועדינבורג

לונדון

נדפס המפואר להכניד ר' צבי פיליפאווסקי.

בשנת חמשת אלפים שש מאות וארבע עשרה ליצירה

1854

ANTIQUISSIMUM LINGUAE
HEBRAICAE ET CHALDAICAE LEXICON

AD SACRAS SCRIPTURAS EXPLICANDAS

A MENAHM BEN SARUCK HISPANIENSI

SAECULO DECIMO COMPOSITUM.

EX QUINQUE CODICIBUS IN BIBLIOTHECIS PUBLICIS LONDINENSI,
OXONIENSI, HAMBURGENSE, VINDOBONENSE, ET BEROLINENSE
EXSTANTIBUS SUMMA CUM DILIGENTIA EXSCRIPTUM

NUNC PRIMUM

EDIDIT BREVIQUE INTERPRETATIONE INSTRUXIT

HERSCHELLIUS FILIPOWSKIUS,

PRAEMISSA EDITORIS DE AUCTORIS VITA NARRATIONE

UNA CUM

SAM. D. LUZZATTONIS, PROFESSORIS PATAVINI, I. B. BLUMENFELDII
GALICIENSIS ET EDITORIS

DE

RADICUM LINGUAE HEBRAICAE RATIONE COMMENTARIOLO.

EX AUCTORITATE

SOCIETATIS ANTIQUITATUM HEBRAICARUM.

LONDINI ET EDINBURGI, TYPIS H. FILIPOWSKII, A. M. 5614.
PROSTAT LONDINI APUD T. MADDENUM (8, LEADENHALL STREET)
ET LEIPSIAE APUD K. F. KÖHLERUM.

MDCCCLIV.

ספר מחברת מנחם

F. X. BEER
kgl. Hofbuchbinder
MÜNCHEN
Lederergasse 25.

Menaḥem ibn Saruḥ,

Maḥberet Menaḥem hu sefer ha-rishon asher ḥubar ḥal sharshe leshon avotenu
leshon ha-ḥodesh u-vetokham gam milot ha-aramiyot ha-nimtsaḥot be-Daniḥel ḥ
e-ḥEzra ... = Antiquissimum linguae hebraicae et chaldaicae lexicon ad
sacras scripturas explicandas

London ; Edinburg 1854

A.hebr. 765

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10240064-1